

Nostra Tempora 16

Simon Attila (1966, Rimaszombat)

Történész, a Selye János Egyetem tanszékvezető adjunktusa, a Fórum Kisebbségkutató Intézet tudományos munkatársa. A két világháború közötti Szlovákia és a szlovákiai magyarok történetével foglalkozik. Eddig megjelent kötetei: Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között. (Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008); A szlovákiai magyarok történetének válogatott bibliográfiája 1990–2002. (Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2004).

Az *Egy rövid esztendő krónikája* egy olyan világot mutat be, amelyben az én generációm még nem élt, s amellyel a szüleim generációja is csak gyerekként találkozott. Nagyszüleim fiatalkorának a világa volt ez, de ők sajnos már magukkal vitték a sírba az emlékeiket. Az ő generációjuk az, amelyik ugyan még a Monarchiában született, de a felnőttkorba már a Csehszlovák Köztársaságban lépett – ők voltak a szlovákiai magyar kisebbség első nemzedéke. Fiatalok voltak, előttük az élet, s az első Csehszlovák Köztársaság többnyire nem szabott gátakat a vágyaiknak. Nekik 1938 fiatalkoruk beteljesülése, egy utolsó boldog pillanat volt az akkor még nem sejtett világtól.

Ára: 10 €

EGY RÖVID ESZTENDŐ KRÓNIKÁJA

SIMON ATTILA

SIMON ATTILA

EGY RÖVID ESZTENDŐ KRÓNIKÁJA

A szlovákiai magyarok 1938-ban

Fórum Kisebbségkutató Intézet

Simon Attila

Egy rövid esztendő krónikája

NOSTRA TEMPORA, 16.

Sorozatszerkesztő
Tóth Károly

SIMON ATTILA

Egy rövid esztendő krónikája

A szlovákiai magyarok 1938-ban

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Somorja, 2010

Lektorálta
Bárdi Nándor
Filep Tamás Gusztáv
PhD. Popély Árpád
Doc. Szarka László, CSc.

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR –
program Kultúra národnostných menšín 2010

A kötet megjelenését a
Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma –
Nemzeti Kisebbségek programja 2010 támogatta

© Simon Attila, 2010
© Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010
ISBN 978-80-89249-42-8

TARTALOM

Előszó	7
1. Húsz év után. A szlovákiai magyarok 1938-as társadalmi, politikai rajza	11
1.1. A szlovákiai magyar társadalom népesedési, statisztikai mutatói	11
1.1.1. A szlovákiai magyarok népességszáma a két világháború között	11
1.1.2. A magyar lakosság területi elhelyezkedése Szlovákiában	18
1.1.3. Gazdasági és társadalmi rétegződés	23
1.2. A szlovákiai magyarok politikai és kulturális pozíciói	35
1.2.1. A szlovákiai magyarok politikai rétegződése	35
1.2.2. Egyesületi élet, kultúra és sajtó a harmincas évek második felében	40
1.2.3. A magyar nyelvű iskolahálózat	46
1.2.4. A szlovákiai magyarok vallási rétegződése	50
1.2.5. A szlovákiai magyarok kapcsolatrendszere	52
1.2.6. A mindennapok életmódja	56
1.3. A nemzetileg elfogult demokrácia valósága. A csehszlovák kormányzatok nemzetiségi politikája 1938 előtt	59
1.4. Összegzés	64
2. A jubileumi év	69
2.1. A veszélyeztetett köztársaság	69
2.2. A neoaktivizmus kísérlete	75
2.3. A szlovák- és a németkérdés a jubileumi évben	79
2.4. Magyar politika 1938 tavaszán	84
2.4.1. Az aktivizmus felemás „győzelme” a magyar nyelvű feliratok és az állampolgárság ügyében	87
2.4.2. Az EMP politikai eszköztára 1938 elején	90
3. „Egy Isten, egy sors, egy akarat, egy tábor!” – a magyar egység megteremtésének kísérlete a községi választások során	99
3.1. A választások kiírása	99
3.2. A kampány	101
3.3. A választások végeredménye	120
4. Nemzetállamból nemzetiségi állam, avagy a nemzetiségi státútum megkésett kísérlete	129
4.1. A státútum megalkotásának első szakasza	130

4.2. Az EMP mozgósító technikái 1938 korányarán	137
4.3. A szudétanémet-kérdés farvizén. Az EMP magatartása a statútumról folyó tárgyalások kapcsán	141
4.4. A Runciman-misszió és a szudétanémet-kérdés kieleződése.....	148
4.5. Az egyenlő bánásmód elvéért	151
4.6. A nemzeti érzelmek konjunktúrája.....	158
5. Berchtesgadenről Münchenig.....	165
5.1. A müncheni egyezmény	165
5.2. Arccal a revízió felé – fordulat a szlovákiai magyar politikában	169
5.3. A müncheni válság napjai Dél-Szlovákiában.....	174
6. A várakozás hetei. 1938 októbere	183
6.1. A centralista Csehszlovákiából az autonóm Szlovákiába	183
6.2. Nemzetiszínű zászlók Dél-Szlovákiában	186
6.3. Egy határincidens tanulságai	196
6.4. A Magyar Nemzeti Tanács és a magyar politika a komáromi tárgyalások alatt és után	202
6.5. A készülődés napjai.....	218
6.6. Az első bécsi döntés kihirdetését követően	223
7. Összegzés helyett	231
8. Egy rövid esztendő kronológiája (1938. január 1.–1938. november 5.)	237
Források és szakirodalom.....	265
Függelék	277
Személynévmutató	301
Helynévmutató	309
Zhrnutie	315
Zusammenfassung.....	317

ELŐSZÓ

1938. szeptember 23-án a New York-i világkiállítás alkalmából a Meadows Park területén egy ún. időkapszulát ástak el, amelyben korabeli használati tárgyakat, növényi magvakat, mikrofilmre feljátszott kortárs irodalmi műveket és aktuális filmhíradókat helyeztek el. Bár ma még nem tudni, hogy 6938-ban, amikor az időkapszula első tervezett felnyitása várható, használhatók lesznek-e még az abban elhelyezett mozgófilmek, ám ha megfelelő vetítógépet konstruálnak hozzá és lejátsszák az 1938-ban készült felvételeket, a filmhíradók leggyakoribb főszereplője minden bizonnyal egy Adolf Hitler nevű ember lesz, akit 1938-ban a *Time* magazin egyenesen az év emberének választott. De feltűnhet majd az akkor már ötezer éves mozgóképeken Enrico Fermi, aki ebben az évben kapott fizikai Nobel-díjat, Joe Luis, a náciak kedvenc profi világbajnokát, Max Schmelinget legyőző barna bombázó vagy akár a világbajnok olasz futballválogatott is, mely nem mellékesen a Sárosival és Zsengellérrel felálló magyar csapat fölötte aratott győzelmet a párizsi világbajnoki döntőben.

Közép-Európa szempontjából 1938 a náci Németország előretörésnek a jegyében telt el: amely folyamatnak két legfontosabb állomását az anchluss és a müncheni döntés jelentette, amelyek olyan változásokat indítottak el régiókban, melyek az itt élő népek – csehek, szlovákok, magyarok, németek és mások – életére egyformán befolyással voltak.

1938 ennél fogva szimbolikus jelentőségű év, hiszen miközben lezár egy korszakot, a ver-sailles-i Európa világát, ajtót nyit egy másiknak, a második világháború világának.

1938 különösen Csehszlovákia számára bizonyult sorsdöntő évnek, hiszen az 1918-ban alapított állam ebben az évben nem csupán az egyre fenyegetőbb náci agresszióval találta magát szemben, hanem mindazzal a problémátömeggel – elsősorban a cseh nemzetállami szándékok és a köztársaság nemzetiségi jellege közötti áthidalhatatlan szakadékkal – is, amelyet az állam vezető politikusai húsz éven át a szőnyeg alá söpörtek. Ezt a kétfrontos harcot a köztársaság már nem tudta megvívni, s először addigi arcát veszítette el, majd fizikailag is összeomlott.

Csehszlovákia 1938-as történetnek mennyiségileg jelentős, de egyben változó színvonalú szakirodalma van, amelynek középpontjában viszonyítási pontként a müncheni döntés és az ahhoz vezető út áll. A téma cseh olvasata elsősorban a müncheni árulás történetét jelenti. A régebbi szakirodalom által egyoldalúan idealizált, a mai munkákban azonban már árnyaltabban ábrázolt első Csehszlovák Köztársaságnak a nyugat-európai szövetségesei (Nagy-Britannia és Franciaország) általi elárulásának a történetét. Ebben a megközelítésben München a náci agresszió egyik fontos eleme, s csupán másodsorban belpolitikai probléma, aminek okán a cseh (és szlovák) történetírás nemegyszer reflektálatlanul hagyja azokat a belső folyamatokat (elsősorban a megoldatlan nemzetiségi kérdést), amelyek Csehszlovákia 1938-as válságához vezettek. Igazságtalanok volnánk azonban a cseh kollegákkal, ha nem jeleznénk, hogy a legutóbbi évek ebből a szempontból is meghozták az áttörést, hiszen a kortárs szerzők, így Jan Rychlík, Václav Kural vagy Zdeněk Kárník már a korabeli prágai politika felelősségének kérdést sem kerülnek meg.

1938 szlovák olvasata nem kis átalakuláson ment keresztül az utóbbi időkben, hiszen a korábbi csehszlovák szempontok mára már erőteljesen a háttérbe szorultak, s a mai szlovák történetírás számára 1938 sokkal inkább a szlovák autonomizmus győzelmét, mint München veszteségét jelenti. Ebből a szempontból a szlovák munkák alapvetően a belpolitika szempontjából közelítenek a témához, s 1938-at a prágai centralizmussal folytatott húszéves küzdelem betetőzéseként értékelik, miközben a prágai centralizmussal vívott szlovák küzdelem mellett a cseh–német viszály és maga München is zárójelbe kerül. Noha a szlovák autonómia kérdése bizonyos tekintetben még az első bécsi döntés témáját is felülírja, a november 2-i döntés természetesen központi motívuma az 1938-cal foglalkozó szlovák munkáknak. Igaz, a hangsúly ebben a kérdésben a külpolitikai szempontokra helyeződik át, a magyarok kérdését nem folytatában, hanem abból kiragadva, csupán a müncheni egyezmény folyományaként vizsgálják, s míg a szlovák mozgalmakat illetően nem takarékoskodnak a prágai politika bírálatával, a magyar kisebbség helyzetét illetően nem látják a republika korlátait.

A csechen és szlovákon kívül 1938-nak van egy erős és meghatározó német olvasata is, amely folyamatos diskurzusban áll a cseh munkákkal. A német hangsúlyok – magától értetődő módon – a szudétanémet kisebbség jogállása köré összpontosulnak, bár épp a szudétanémet törekvések jogosságának megítélésében nagy kilengéseket is mutatnak. Az utóbbi évek intenzív cseh–német szakmai párbeszédének a következtében azonban a két nemzeti historiográfia – legalábbis a mainstreame – egyre közelebb került egymáshoz.

Az *Egy rövid esztendő krónikája* a fenti olvasatok mellé egy további szempontot, az 1938-as csehszlovák válság szlovákiai magyar történetét kívánja a diskurzusba beemelni. Ezzel egyfajta hiátust is be kívánok tölteni, hiszen 1938 magyar olvasata eddig leginkább az első bécsi döntés körüli vitákra összpontosított, amely megközelítésben a szlovákiai magyar közösség csupán mint a bécsi döntés tárgya jelent meg.

Ezt a szemléletet meghaladva az *Egy rövid esztendő krónikája* figyelme középpontjába a szlovákiai, vagy ahogyan 1938-ig inkább nevezték, a szlovenszkói magyarok bécsi döntést megelőző sorsát és '38-as magatartását kívánom helyezni. Nem kiragadva azonban az első Csehszlovák Köztársaság történetének folyamatából, hanem annak koordinátái közé helyezve, közben a szlovenszkói magyarok története első húsz évének a mérlegét is megvonva.

Az első Csehszlovák Köztársaság viszonyai között a csehszlovákiai magyarság az ország két különálló tartományában, Szlovákiában és Kárpátalján élt. Elsősorban abból eredően, hogy ez a két térség jelenleg is két külön állam része, a mai szakirodalom egymástól elkülönítve vizsgálja a szlovákiai és a kárpátaljai magyarok történetét. Mivel ezt a megoldást az is erősíti, hogy az első köztársaság idején maguk a kárpátaljaiak voltak azok, akik mindig is hangsúlyozták Szlovenszktól való különállásukat és ellenérzéseiket minden onnan érkező egyneműsítő, beolvastó törekvessel szemben, a jelen könyv – noha magam is érzem ennek a leszűkítő értelmezésnek a hiányosságait – csupán a szlovákiai magyarokkal foglalkozik, s csak a legszükségesebb esetekben tér ki a kárpátaljai párhuzamokra.

A szlovákiai magyar kisebbség sorsáról e munkában felvázolt kép természetesen számos tekintetben felel az eddigi (nem csupán a szlovák) szakirodalom megállapításaival, amely diskurzusnak a sarokpontjait az alábbiakban látjuk:

- Anélkül, hogy az első köztársaság demokratikus voltát zárójelbe kívánnánk tenni, az eddiginél árnyaltabban kívánjuk láttatni annak viszonyát a szlovákiai magyarsághoz.
- A sok esetben csupán áldozatként megrajzolt kisebbség helyett egy viszonylag teljes értékű életet élő kisebbségi közösség sorsát kívánjuk felvázolni.

– A szlovák szakirodalom máig érvényben levő téziseivel szemben határozott különbséget kívánunk vonni a szudétanémet és a szlovákiai magyar közösség és politikai képviselőik 1938-as szerepe és magatartása között.

– S nem utolsósorban vitába kívánunk szállni azzal a szlovák történetírás részéről – a Hlinka-féle Szlovák Néppárt szerepét ismerve – visszásnak tűnő és a szlovákiai magyarokkal szembeni 1945 utáni csehszlovák bűnöket takargatni kívánó váddal, amely szerint a szlovákiai magyarok elárulták Csehszlovákiát.

A jelen dolgozat nem a teljesség igényével igyekszik ábrázolni a korabeli szlovákiai magyar valóságot, hiszen ahhoz még további alap kutatások lennének szükségesek. A legnagyobb hiányt talán a szlovákiai magyar köz- és politikai gondolkodás átfogó, szellemtörténeti vizsgálatának érezni, amely kutatás sokáig már nem halogatható. Mint ahogy sürgősen fel kellene tárni azt a folyamatot is, amely az első bécsi döntés után a Magyarországhoz került szlovén-szlovák társadalomban lezajlott, s amelyet leegyszerűsítve a reintegráció fogalmával szoktunk megnevezni. Egy ilyen kutatás eredményei ugyanis a jelen könyv következtetései számára is fontos viszonyítási pontot jelenthetnének.

Munkám alapvetően két nagy szerkezeti részből áll. Az elsőt a szlovákiai magyarok első húsz kisebbségben eltöltött évének egyfajta értékelése, számbavétele jelenti, amelyben fontos szerepet szánok a korabeli statisztikák száraz, ám mégis sokat eláruló adatainak. Az első nagy fejezet többek között foglalkozik a szlovákiai magyarok népesedési, gazdasági, szociális jellemzőivel, a magyar nyelvű oktatás és kultúra értékelésével, de nem kerül meg a korabeli magyar politikai közélet – az ellenzéki mellett az aktivista és a kommunista iránynak is – és ezzel kapcsolatban az első csehszlovák köztársaság nemzetiségi politikájának a tömör értékelését sem.

Magával a rövid 1938-as évvel a további fejezetek foglalkoznak. A Jubileumi év címet viselő második fejezet a huszadik évébe lépő Csehszlovák Köztársaság bel- és külpolitikai helyzetét, a köztársaságot válságba sodró tényezőket mutatja be, benne a szlovákiai magyar politika 1938-ban megtett első lépéseit is. A harmadik fejezet az 1938-as év egyik legfontosabb belpolitikai eseményét, a községi választásokat, s ezen belül az Egyesült Magyar Pártnak a teljes magyar politikai egység megteremtésére irányuló kísérletét tárgyalja és értékeli. A negyedik fejezetet a nemzetiségi státútum tervezetének szenteltem. Igyekszem bemutatni annak tartalmát, a státútum kérdésének középpontját képező szudétanémet–cseh tárgyalásokat, valamint azt, hogyan reagált a szlovákiai magyar politika a felkínált koncessziókra. Az ötödik fejezetet a müncheni válságként ismert szeptemberi időszaknak szenteltem, amelyben a szudétanémet krízisen kívül igyekszem felvonultatni a magyar (beleértve a budapesti és a szlovákiai magyar) alternatívákat, és azt a fordulatot, amely ezekben a napokban a szlovákiai magyar politikában bekövetkezett. A várakozás hetei című hatodik fejezet az első bécsi döntés előtti hetek, 1938 októberének az eseményeit vonultatja fel, a magyarkérdés mellett teret szentelve a szlovák autonómia problémájának is. E fejezet központi témáját a szlovákiai magyar közösségnek, illetve pártjainak a München utáni magatartása adja, bemutatva a revíziópárti megmozdulásokat és a Bécs előtti várakozás feszültségét is. A munkát a könyvben megfogalmazottak összegzése, majd egy az 1938-as év szlovákiai magyar eseményeit felölelő részletes kronológia s néhány fontos forrásszöveget felvonultató függelék zárja.

Az *Egy rövid esztendő krónikája* annak a kutatásnak az eredménye, amelyet az utóbbi négy-öt évben e témában folytattam. Eközben három ország tizennégy levéltárának közel három tucat fondját kutattam, korabeli lapok sok ezrenyi újságdolgalát néztem át az Országos Széchényi Könyvtár mikrofilmolvasójában vagy a pozsonyi Egyetemi Könyvtár termeiben, s igyekeztem

a még élő szemtanúkkal is beszélni. Eközben azonban számtalan nehézséggel is szembetaláltam magam, amelyek közül a két háború közötti szlovákiai magyar politikát kutató társaimhoz hasonlóan számomra is az jelentette a legnagyobb gondot, hogy a korabeli magyar pártoknak gyakorlatilag nincs értékelhető levéltári hagyatékuk. Az Egyesült Magyar Párt archívuma a háború alatt vagy után vesztetett el – talán már örökre –, az aktivista szekcióknak pedig szinte semmiféle iratanyaga nem maradt fenn anyapártjuk levéltári hagyatékában.

Könyvem természetesen nem születhetett volna meg azok nélkül a munkák nélkül, amelyek a szlovákiai magyarok történetének a két világháború közötti időszakával foglalkoztak, s mintegy megalapozták az ez irányú kutatásokat. Gondolok itt Turczel Lajos, Popély Gyula, Angyal Béla munkáira. Ám abból adódóan, hogy a jelen munka egyetlen esztendőre szűkíti le kutatásának tárgyát, más hangsúlyokat, aprólékosabb megközelítéseket, részletesebb adatokat igényelt. Nem véletlen tehát a könyv címe, hiszen munkám elsősorban tényfeltáró jellegű, s bizonyos mértékig tényleg krónika kíván lenni, hiszen ahhoz, hogy az értelmezések szintjéhez eljussunk, először az események mikéntjét kell tisztázni.

Azért, hogy az utóbbi néhány évben hosszú hónapokat tölthettem levéltári és könyvtári kutatással, elsősorban a Fórum Kisebbségkutató Intézetnek vagyok hálás, amely a kutatómunkámhoz elengedhetetlen logisztikai háttérrel megteremtette. Hasonlóan hálás vagyok a Selye János Egyetemnek is, amelynek vezetése velem együtt vallja, hogy egy egyetemi oktató feladata ne csupán az előadások és szemináriumok vezetésében merüljön ki, hanem kutatóként is helytálljon. De nem születhetett volna meg ez a könyv a nélkül a támogatás nélkül sem, amelyet az utóbbi években a Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica programjától kaptam, az aktivistákkal kapcsolatban a kötetbe kerülő információk pedig a Bolyai János-ösztöndíj által finanszírozott kutatásból származnak. S külön köszönöm azokat az észrevételeket, amelyeket a kézirat első változata kapcsán Bárdi Nándor, Filep Tamás Gusztáv, Gaucsik István, Popély Árpád és Szarka László velem megosztott.

Az *Egy rövid esztendő krónikája* egy olyan világot mutat be, amelyben az én generációm még nem élt, de amellyel a szüleim generációja is csak gyerekként találkozott. Nagyszüleim fiatalkorának a világa volt ez, de ők sajnos már magukkal vitték a sírba az emlékeiket. Az ő generációjuk az, amelyik ugyan még a Monarchiában született, de a felnőttkorba már a Csehszlovák Köztársaságban lépett – ők voltak a szlovákiai magyar kisebbség első nemzedéke. Fiatalok voltak, előtűnt a világ, s az első Csehszlovák Köztársaság többnyire nem szabott gátakat vágyaik elé. Nekik 1938 fiatalkoruk beteljesülése, egy utolsó boldog pillanat volt az akkor még nem sejtett világegés előtt.

Ajánlom tehát ezt a könyvet elsősorban a nagyszüleim emlékének, és mindazoknak, akik velük együtt ezt a különleges 1938-as évet átélték.

Balázsfá-Kolónia, 2010. augusztus

1. HÚSZ ÉV UTÁN.

A SZLOVÁKIAI MAGYAROK 1938-AS TÁRSADALMI, POLITIKAI RAJZA

Húsz év viszonylag rövid idő egy közösség életében. Ahhoz azonban mégis elegendő, hogy olyan változások induljanak meg azon belül, amelyek a tudomány eszközeivel is jól érzékelhetők legyenek. Érvényes ez a két világháború között Szlovákiában élő magyar nyelvű lakosságra is, amely az 1918/19-ben lezajlott államfordulat következtében számára új, s számos szempontból idegen társadalmi, politikai viszonyok közé kényszerülve nemzeti kisebbségi státuszba került. Azzal egy időben azonban, miközben ez az akkor még eseti közösség valódi közösséggé kezdett válni, a Csehszlovák Köztársaság realitása jelentős változásokat is elindított a közösségen belül. Ennek köszönhetően 1938 nem csupán egy húsz évvel idősebb magyarságot talált Szlovákiában, hanem egy népesedési, gazdasági, társadalmi szempontból, valamint politikai tapasztalatait illetően is új sajátosságokat felmutató közösséget. A következőkben ennek a közösségnek a sajátosságait kívánjuk bemutatni, jelezve nem csupán a húsz év alatt bekövetkezett változásokat, hanem azok lehetséges okait is.

1.1. A SZLOVÁKIAI MAGYAR TÁRSADALOM NÉPESEDÉSI, STATISZTIKAI MUTATÓI

1.1.1. A szlovákiai magyarok népességszáma a két világháború között

A népszámlálások általában tízévenkénti periodicitásuknak köszönhetően a szlovákiai magyarság demográfiai fejlődésének jellemzőit csupán korlátozott érvénnyel lehet bemutatni, hiszen az 1938 előtti utolsó népszámlálást 1930-ban tartották, s az attól 1938-ig eltelt közel egy évtized kétségkívül jelentős nyomot hagyott Csehszlovákia s ezen belül az ott élő magyar lakosság népesedési mutatóiban is.

A két háború közötti Csehszlovákiában 1919-ben rendkívüli népösszeírást, 1921-ben és 1930-ban pedig tervezett népszámlálást tartottak. Az 1919 nyarán lebonyolított népösszeírás során, amelynek célja elsősorban az volt, hogy felmérje a frissen megalakult csehszlovák állam tényleges etnikai összetételét,¹ a 2 923 214 lakosú Szlovákiában még 689 565 személy, vagyis a teljes lakosság 23,6%-a vallotta magát magyarnak.² Ha ehhez még hozzászámítjuk, hogy Kárpátalja mintegy 600 ezer lakosából 102 ezer volt a magyar,³ akkor elmondható, hogy a

1. Tišliar, Pavol: *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919. Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava, STATIS, 2007, 10.
2. Uo. 66.
3. Fedinec Csilla: A Csehszlovákiához került Kárpátalja (1918–1921). In Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008. 41.

köztársaság első évében a Csehszlovákiában élő magyarok összlétszáma megközelítette a 800 ezret. Az 1921-ben megtartott első hivatalos népszámlálás során 634 827 fő, vagyis Szlovákia lakosságának 21,48%-a vallotta magát magyarnak, az 1930-as népszámlálás idején pedig még tovább csökkent a szlovákiai magyarok száma, amely 571 988 főt, vagyis az összlakosság 17,58%-át tette ki.⁴

Ezek az adatok a magyarok számának jelentős csökkenését mutatják, hiszen míg 1919 és 1930 között Szlovákia összlakossága több mint 300 ezer fővel növekedett, a magyar lakosság száma ugyanebben a 11 évben közel 118 ezer fővel csökkent. Még inkább radikálisnak látszik ez a csökkenés, ha a kiindulási pontként az 1910-es, még a Monarchia idején megtartott népszámlálást vesszük alapul, amely szerint a később Szlovákiának nevezett területen 2 919 714 lakos élt, akik közül 884 309 fő, vagyis a teljes lakosság 30,3%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Ebben az esetben 1910 és 1930 között 312 ezer fős fogyásról beszélhetünk, vagyis 20 év alatt 35%-kal (egyharmadával) esett vissza a magyarok száma. Ennek a radikális létszámcsökkenésnek a súlypontja (mintegy 250 ezer fős csökkenés) kétségkívül a felvidéki területek csehszlovák megszállásának kezdete, valamint az 1921-es népszámlálás között eltelt mintegy két és fél esztendőre esik, míg az 1921 és 1930 közötti egy évtizedben ehhez képest már kisebb mértékben, „csupán” 63 ezer fővel csökkent a magyarok száma.

A jelzett 250 ezer fős (közel 30%-os) csökkenés okairól máig megoszlik a szakirodalom véleménye. A cseh és szlovák historiográfia az 1910-es és 1921-es népszámlálás adatai közötti különbséget az utolsó monarchiabeli népszámlálás hiteltelenségével magyarázza. Elfogadva azt, hogy az 1910-es adatok torz képet mutattak az északi megyék nemzetiségi összetételéről (különösen a városok esetében), illetve tudatosítva azt is, hogy a csehszlovák népszámlálások is torzítottak, a jelzett negyedmillió népességsökkenés okait máshol kell keresni. Úgy véljük, hogy az új országba került magyarok számának gyors fogyását alapvetően három tényezővel lehet magyarázni: az államfordulat utáni menekültáradattal; a többnyelvű lakosság identitásváltásával; illetve a népszámlálások módszertanában bekövetkezett változásokkal.

A felsorolt tényezők közül egzakt módon leginkább a magyar lakosság egy részének elvándorlását lehet megragadni, hiszen ezt illetően viszonylag pontos adatokkal rendelkezünk. Az államfordulattal egy időben a Csehszlovákiához került magyarországi megyékből azonnal menekültáradat indult meg Magyarország akkor még ki sem jelölt új határai mögé. Az elvándorlás okai különbözők voltak, s a csehszlovák hatóságok kényszere ugyanúgy szerepet kapott benne, mint az önkéntes otthonváltás. A Magyarországra költözött családfenntartók egy jelentős hányada az általuk nemzetállamként érzékelt magyar államhoz érzelmileg és gazdaságilag is kötődő állami alkalmazott (tanítók, vasutasok, postások, hivatalnokok) és értelmiségi volt, olyanok, akiknek a szolgálatára az új állam nem tartott igényt, vagy akik saját maguk döntöttek arról, hogy nem akarják az új államot szolgálni. Mivel a menekültek döntő többsége nem csupán a magyar állameszméhez ragaszkodó, de egyben magyar anyanyelvű is volt, így az budapesti Országos Menekültügyi Hivatal által az 1918 novembere és 1920 decembere között felvidéki menekültként kimutatott 101 762 személyt⁵ biztos könyvelhetjük el a csehszlovákiai magyarok veszteségeként.

4. A népszámlálási adatok forrása Šprocha, Branislav–Tišliar, Pavol: *Štruktúra obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919–1940*. Bratislava, Infostat, 2009, 99.

5. Dr. Petrichevich Horváth Emil: *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négyévi működéséről*. Budapest, Pesti Nyomda, 1924, 37.

Bár a magyar–szlovák néprajzi határ a 19. század elejétől Trianonig szinte alig változott és meglehetősen élesnek volt mondható, Magyarország északi vármegyéinek nagyobb városaiban (pl. Pozsonyban, Nyitrán, Kassán, Nagyszombatban stb.), valamint ezeknek a városoknak a vonzáskörzetében, illetve Zemplén egyes vidékein jelentős számú, a szlovák és a magyar nyelvet egyaránt beszélő, változó identitású lakosság élt. Ez a népesség a dualizmus korának népszámlálásai során – részben a magyarosító célzatú állami propaganda hatása alatt, részben más okokból – származásától függetlenül inkább magyarnak vallotta magát, s magyarként kapcsolódott be a közéletbe. Identitásuk azonban ennek ellenére nem volt véglegesen rögzülve, csupán a pillanatnyi előnyök miatt billent valamelyik oldalra. A statisztikai magyaroknak ez az a rétege – s itt családok ezreiről lehet szó –, az 1918/19-es államfordulatot követően a csehszlovák nemzeti diktatúra és propaganda hatására identitást váltott, s az 1921-es népszámlálás során már csehszlovák nemzetiségűként jelölte meg magát. Ez a folyamat további több tízezres statisztikai veszteséget okozhatott a magyarok számában.

A szlovákiai magyarok száma csökkenésének harmadik fontos okát a csehszlovák népszámlálások gyakorlata okozta, hiszen a történelmi Magyarországon megszokott anyanyelv helyett a csehszlovák népszámlálások a nemzetiség kategóriáját vezették be. Ennek is köszönhető, hogy a csehszlovák népszámlálásokat, amelyeknek a hatalom igyekezett egyfajta legitimációs jelleget adni, sokan politikai aktusként, az állam iránti lojalitás kifejezéseként fogták fel, így azok adatai nem feltétlenül mutatták a lakosság valós etnikai identitását. A nemzetiségi elv bevezetésének volt a következménye a zsidóságnak a magyar nemzetiségtől való disszimilációja, pontosabban ennek statisztikai megvalósulása. Az államfordulat következtében több mint 130 ezer főnyi zsidó lakosság került Szlovákiába, akiknek a döntő többsége a korábbi magyarországi fejlődés következtében nyelvben és részben identitásában is asszimilálódott a magyarsághoz. Nagy többségük (106 ezer fő) az 1910-es népszámlálás idején magyar anyanyelvűnek vallotta magát. Amikor azonban az 1921-es népszámlálás lehetőséget adott arra, hogy magukat zsidó nemzetiségűnek vallják, a szlovákiai zsidó lakosság nagy többsége élt is ezzel a lehetőséggel, s 54%-uk zsidó nemzetiségűnek vallotta magát, 22,4%-uk csehszlováknak és csupán 16,6%-uk magyarnak. Ez az 1921-es népszámlálásban több mint 80 ezres csökkenést okozott a magyarság létszámában.

Ha tehát azt kutatjuk, hová tűnt az államfordulat után két évvel 1910-hez képest 247 ezer magyar Szlovákiában, nagy vonalakban elmondhatjuk, hogy mintegy 100 ezren Magyarországra költöztek, további 84 ezres veszteség jelentkezett a zsidó lakosság körében, mintegy 13 ezer fő volt a rendezetlen állampolgárságú magyarok száma, a maradék mintegy félszázezres veszteség pedig nagy bizonyossággal a korábbi statisztikai magyarok identitásváltásának a számlájára írható.

Az 1921 és 1930 között kimutatott 63 ezer fős (mintegy 10%-os) létszámcsökkenés részben más összetevőkre vezethető vissza. A Magyarországra történő elvándorlás ugyan 1920 után is folytatódott, de az első néhány évet kivéve már nem volt számottevő, s csupán néhány ezer fős veszteséget okozhatott. Tovább folyt viszont a lakosság egy részének identitásváltása, amely folyamatban elsősorban még mindig a statisztikai magyarok, valamint a többes identitású személyek játszhatták a meghatározó szerepet. Erre utal az, hogy ebben az időszakban elsősorban a városi magyar népesség visszaszorulása volt számottevő. Magyar nyelvű iskolák, kulturális lehetőségek hiányában, valamint a nemegyszer magyarelles közhangulat hatására megkezdődött az északi megyék magyar nyelvű lakosságának elszlovákosodása. Az asszimiláció azonban ekkor erőteljesebben még csak a nyelvhatár fölötti térségben jelentkezett. Ezt igazolják a korszak kiváló demográfusának, Révay Istvánnak a számításai is, aki szerint a húszas években a

szlovákiai magyarok fogyásából a magyar jellegű (minimálisan 20%-nyi magyarsággal bíró) 759 település csupán minimálisan (21 ezer fővel) vette ki a részét, a veszteség nagy része a nyelvhatár fölött gyűlt össze.⁶

A népszámlálási adatok mellett, amelyek azt rögzítik, hogy egy adott pillanatban mennyire jó vagy épp rossz (előnyös vagy hátrányos) magyarnak, szlováknak stb. lenni,⁷ a szlovákiai magyarság állapotának további fontos forrását a népmozgalmi adatok (születési, halálozási, migrációs adatok) jelentik.

A két háború közötti Szlovákiában (az európai trenddel összhangban) a természetes szaporulat fokozatos csökkenést mutatott. Ezt elsősorban a születések csökkenése okozta, hiszen míg az 1919 és 1923 közötti első években Szlovákia születési arányszáma (az 1000 lakosra eső születések száma) valamivel a 35%-ot is meghaladta, 1934 és 1937 között ez 24%-ra csökkent.⁸ A szlovákiai magyarság természetes népmozgalmi adatai az össz-szlovákiaihoz hasonló tendenciákat mutattak, ám azokhoz, illetve a többségi szlovák lakosság népmozgalmi adataihoz viszonyítva végig kedvezőtlenebbek voltak, s csupán a szlovákiai német és zsidó lakosság hasonló adatait múlták felül. A magyar járások nyers születési arányszáma végig alatta volt a szlovák járásokénak, sőt a húszas években a magyar nyelvterület középső részén ez az érték csak a fele volt annak, amit az északi járásokban kimutattak.⁹

Kedvezőtlenek voltak a magyar lakosság halálozási mutatói is, hiszen azok nemcsak a szlovákiai átlagot haladták meg, hanem a rutén-orosz lakosságon kívül valamennyi szlovákiai nemzetiségét is. A magas halálozási érték mellett figyelemre méltó adat az is, hogy 1925 és 1936 között a szlovákiai magyarok halálozási arányszáma 15,6%-ról csupán 14,4%-ra, vagyis alig valamit csökkent. A magas és alig csökkenő halálozási mutatók a szlovákiai magyar társadalom sajátos tükrét adják, s a magyar falu elmaradottságát, rossz szociális és higiénés viszonyait, Dél-Szlovákia egészségügyi ellátottságának hiányait bizonyítják. A szlovákiai magyarok leggyakrabban halálozási okai között a tuberkulózis, a légzőszervi problémák és a gyerekbetegségek voltak.¹⁰

A kedvezőtlen születési és halálozási mutatóknak köszönhetően a szlovákiai magyarok természetes szaporulata a két háború közötti korszakban végig a szlovákiai átlag alatt volt. Ha a többi nemzetiséggel hasonlítjuk össze, jelentősen meghaladta a csehországi németek és csehek, valamint a szlovákiai németek és zsidók szaporulatát, viszont elmaradt a szlovákok, ruténok-oroszok, valamint a kárpátaljai nemzetiségek természetes szaporulatától.

-
6. Révay számításait idézi Duka Zólyomi Norbert: Az asszimilálódás. In Fazekas József (szerk.): *Vagyunk és leszünk. A szlovenszkoí magyarság társadalmi rajza 1918–1945*. Pozsony, Kalligram, 1993, 59.
 7. Gyurgvík László: *Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Pozsony, Kalligram, 1994, 54.
 8. Tišliar, Pavol: *Plodnosť a celková reprodukcia obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919–1937*. Bratislava, Stimul, 2008, 18.
 9. Uo. 20–21.
 10. Vargha Imre: Kisebbségi statisztikánk köréből. In *Kisebbségi problémák. A Lévai Járásai Közművelődési Testület 1936–1937. évi előadássorozatából*. Levice, [i. k.], 1937, 51.

1. táblázat. A csehszlovákiai nemzetiségek természetes szaporulata országrészek szerint ezrelékben (‰)¹¹

	Csehország		Szlovákia					Kárpátalja					á
	cs	n	cs	n	m	o	zs	cs	o	n	m	zs	
1932	3,6	2,7	12,9	5,7	9,4	17,8	2,3	10,8	19,3	14,5	12,7	19,1	12,4
1936	0,9	0,4	10,0	5,7	6,6	14,1	1,4	7,0	16,1	13,8	9,0	13,9	9,1

cs – csehszlovák; n – német; m – magyar; zs – zsidó; o – orosz, rutén; á – szlovákiai országos átlag

A magyarság természetes szaporulatában jól látható regionális eltérések is megfigyelhetők. Az 1937-es adatok szerint a magyar nyelvterület középső részét alkotó Bars, Nógrád és Gömör térségében mélyen a szlovákiai magyar átlag alatt volt a természetes szaporulat: a Feledi járásban 5,3‰, a Kékkőiben 4,3‰, a Lévaiban 2,0‰, a Zselíziben pedig mindössze 1,3‰ volt. A Csallóközben (a Somorjai járásban 13,5‰, a Dunaszerdahelyiben 12,3‰), valamint a keleti régiókban (a Nagykaposi járásban 10,0‰, a Királyhelmeceiben 10,1‰) viszont még a szlovákiai átlagot is meghaladta. Ebben a szignifikáns különbségben számos kultúrtörténeti és gazdasági tényező játszhatott szerepet, az egyik meghatározó jelenségnek azonban kétségtelenül a Gömörben és Barsban is elterjedt egykézés látszik.

2. táblázat. Néhány magyar többségű járás természetes szaporulata 1931-ben és 1937-ben¹²

	Szlovákia	So	Dsz	Kom	Ga	Ógy	Pár	Zse	Fe	To	Khe	Nka
1931	11,7	14,1	12,4	9,6	9,2	13,9	5,2	1,8	8,0	9,6	15,2	10,9
1937	8,5	13,5	12,3	6,2	10,6	9,2	2,4	1,3	5,3	5,6	10,1	10,0

So – Somorja, Dsz – Dunaszerdahely, Kom – Komárom, Ga – Galánta, Ógy – Ógyalla, Pár – Párkány, Zse – Zselíz, Fe – Feled, To – Tornalja, Khe – Királyhelmece, Nka – Nagykapos

A népmozgalmi adatok további összetevőjét a vándormozgalom mutatói jelentik, amely szintén jelentős mértékben befolyásolhatja egy népesség létszámát. A két világháború közötti időszakban Szlovákiából európai viszonylatban is az egyik legmagasabb volt a kivándorlók száma. A kivándorlás elsősorban a Csehszlovákia megalakulása utáni első években, valamint a gazdasági válság első szakaszában volt erős (a legtöbben, 19 401 fő¹³ 1929-ban vándorolt ki). A harmincas évek közepén azonban már csak évi 3-4 ezer fő volt a Szlovákiából kivándorlók száma.¹⁴ A kivándorlás egyik fő irányát a tengerentúli országok (USA, Kanada, Argentína) jelentették, a másikat pedig az európai országok, közülük is leginkább Franciaország.

A kivándorlás okai között a következtetlenség végigvitt és ezáltal a mezőgazdaságból élő lakosság problémáit meg nem oldó földbirtokreform (nem csoda, hogy a Szlovákiából kivándorlók 70%-a mezőgazdaságból jött) éppúgy közrejátszott, mint a húszas évek első felére

11. *Statistická ročenka Republiky československé 1934*. Praha, Státní úřad statistický, 1934, 23.; *Statistická ročenka republiky Československé 1938*. Praha, Státní úřad statistický, 1938, 22.

12. *Zprávy Státního úřadu statistického. Ročník XIII. 1932*. Praha, Státní úřad statistický. 1932, 510–511; *Zprávy Státního úřadu statistického. Ročník XIX. 1938*. Praha, Státní úřad statistický. 1938, 89–90.

13. Králiková, Magdaléna–Chovanec, Ján: *Výstahovalectvo na Slovensku*. Banská Bystrica, Metodické centrum, 1997, 14.

14. A fenti számok a hivatalos kivándorló-útlevelekkel rendelkezőket foglalják magukba, miközben létező jelenség volt az ún. illegális kivándorlás is.

(1923-ig tartó) jellemző gazdasági válság és a Csehszlovákia megalakulása által Szlovákiára „kényszerített” gazdasági restrukturalizáció hatásai.

Annak ellenére, hogy Dél-Szlovákiában az országos átlagtól is magasabb volt a munkanélküliség, rendkívül gyenge volt az ipar és kivételesen magas a mezőgazdasági munkások és napszámosok aránya, a szlovákiai magyarok kivándorlási mutatói mégis elmaradtak az országos átlagtól. 1935-ben a szlovákiai kivándorlóknak csupán 4,5%-a volt magyar nemzetiségű, miközben ez az arány más években is hasonló volt. A Csehszlovákiából ebben az évben kivándorló-útlevelet kapott 193 magyar nemzetiségű személy közül 76-an az USA-ba, 41-en Franciaországba, 36-an Kanadába, 34-en Argentínába, 9 fő Magyarországra, 5 fő Palesztinába és 1 pedig a Szovjetunióba költözött át.¹⁵ A dél-szlovákiai járások közül a legtöbben (ám ezek meglehetősen kis számok) a Királyhelmecei, a Vágsellyei és a Galántai járásból vándoroltak ki, míg Délnyugat-Szlovákiát s benne a Csallóközt a kivándorlás szinte alig érintette (ugyanebben az évben a Dunaszerdahelyi és a Komáromi járásból 3-3 kivándorló akadt).

A magyarok alacsony kivándorlási hajlandósága mögött a szociális motívumok helyett feltehetően mentális és történeti motívumok keresendők, amit az is igazolni látszik, hogy a dél-szlovákiai járások kivándoroltjai között aránytalanul magas volt a szlovák nemzetiségűek aránya. Az 1935-ös évet nézve az Ógyallai járás 16, a Lévai járás 31, a Losonci járás 24 kivándoroltja szinte kivétel nélkül a csehszlovák nemzetiségűek közül került ki. A statisztikákból azonban az már nem derül ki, hogy vajon a déli járásokból kivándorolt csehszlovák lakosság az itteni őslakosok, vagy az államfordulat után oda beköltöző, tehát ott gyökértelen lakosság közül került-e ki.

Az idegen országokba való kivándorlason kívül a Csehszlovákián belüli vándormozgalmat is figyelembe kell vennünk. A cseh országrészek és Szlovákia között a két háború közötti teljes időszakban meglehetősen erős migrációs folyamatok voltak kimutathatók. Csehországból elsősorban közalkalmazottak, katonák, kereskedők, a földreformban részt vevő telepesek költöztek Szlovákiába, ahol az 1930-as népszámlálás idején már mintegy 121 ezer cseh nemzetiségű lakost mutattak ki. Ebből természetesen a magyarok által lakott járások sem maradtak ki, ahol 1918 után új, addig ismeretlen etnikumként jelentek meg a csehek és morvák. A Szlovákiából Csehországba irányuló migráció ennél jóval kisebb mértékű volt, hiszen az 1930-as adatok szerint Csehországban mintegy 44 ezer szlovák és 11 ezer magyar élt. A Szlovákián belüli migrációról alap kutatások hiányában ma még keveset tudunk, csupán az általános érvényű sajátosságai állapíthatók meg: a vándorlás elsősorban keletről nyugati irányba, illetve faluról városba történt. A szlovákiai magyarok ebben a folyamatban inkább immobilitásukkal tűntek ki, s a többségi társadalomtól is erőteljesebben ragaszkodtak szülőhelyükhöz. Ennek is köszönhető, hogy magyarok által lakott járásokban nagyobb volt a bevándorlás, ami elsősorban szlovákok, csehek, morvák különböző okokból való ideköltözését jelentette, mint az innen történő elvándorlás. Ez alól csupán a Pozsony és Kassa közvetlen vonzáskörzetébe tartozó járások (a Somorjai, a Dunaszerdahelyi, a Galántai, a Vágsellyei és a Szepsi járás) képeztek kivételek.

A népmozgalmi adatok alapján 1930 és 1937 között valamivel több, mint 50 ezer fővel kellett volna növekednie a szlovákiai magyarok abszolút számának. A Csehszlovák Statisztikai Hivatal utolsó, 1938 előtt közzétett adatai szerint 1937. július 1-jén Szlovákiának összesen 3 540 175 lakosa volt, amelyből 622 843, vagyis 17,59%-volt a magyarok száma.¹⁶ Mivel azon-

15. Zpráva Státního úřadu statistického. Ročník XVII. 1936. Praha, Státní úřad statistický. 1936, 78–82.

16. Historická statistická ročenka ČSSR. Praha, Federální statistický úřad–Alfa, 1985, 631.

ban ez az adat kizárólag a népesedési mutatókat (születési, halálozási, elvándorlási stb. számok) követi, a szlovákiai magyarok számát illetően csak akkor fogadhatnánk el mérvadónak, ha az utolsó népszámlálás óta Szlovákia egyetlen lakosa sem váltott volna nemzetiséget.

3. táblázat. A magyarok száma Szlovákiában

	Szlovákia teljes lakossága	A szlovákiai magyarok száma	A magyarok aránya Szlovákia összlakosságához viszonyítva
1919	2 923 214	689 565	23,59%
1921	2 955 998	634 827	21,48%
1930	3 254 189	571 988	17,58%
1937*	3 540 175	622 843	17,59%

*A statisztikai hivatal népmozgalmi adatokra alapozott adata

Az asszimiláció – noha erőszakos eszközökkel nem támogatta az állam – a két világháború közötti időszak teljes időszakában létező jelenség volt, erősebben azonban csupán a nyelvhatár fölötti régiókban érvényesült, ahol magyar iskolák és kulturális intézmények hiányában meglehetősen gyors volt a kis létszámú magyar közösségek feloldódása. A tömbmagyarság körében viszont csak minimális lehetett a szlovákosodás, ám az ide telepített Liga-iskolák¹⁷ elszívó hatása, a magyar szakképzés hiányosságai, a magyar nyelvű felsőoktatás hiánya s nem utolsósorban az állam perszonális politikája itt is kedvező talajt teremtett hozzá.

Az asszimiláció és a dualizmus kori statisztikai magyarok visszaszlovákosodása elsősorban az impériumváltás utáni első évtizedben volt erős. S mivel azoknak a döntő többsége, akik a korábban már jelzett okok miatt a magyar nemzetiség helyett csehszlováknak vagy zsidónak kívánták magukat vallani, ezt 1930-ra már megtették, az is elképzelhető, hogy a harmincas évek második felében a nemzetközi politikában bekövetkezett változások, a versailles-i rendszer lassú, de biztos szétesése, a nemzeti összefarkózás Németországból Közép-Európa más országaiba is exportált jelensége az asszimiláció lassulását eredményezték.

Mindezek alapján úgy véljük, hogy az 1930 és 1937 között a népmozgalmi adatok alapján a szlovákiai magyarság számában kimutatható mintegy 50 ezer főnyi népszaporulatot az eközben elszenvedett asszimilációs veszteség nem haladta meg, sőt valamivel alatta is maradhatott. Így akkor járunk el helyesen, ha úgy véljük, hogy 1930 és 1938 között a szlovákiai magyar lakosság számának fogyása megállt. A szlovákságtól kedvezőtlenebb népmozgalmi jellemzői és az asszimiláció megléte miatt azonban szlovákiai részaránya tovább csökkent és 17% alá eshetett.

Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a magyar nyelvet anyanyelvi szinten használó, illetve a magyar kultúrához kötődő polgárok száma a harmincas években is lényegesen magasabb lehetett annál, mint amennyi magyar nemzetiségű személyt a népszámlálások kimutattak. Ezt nem csupán a kulturális fogyasztás adatai (napilapok eladása, könyvtári kölcsönzés-

17. A magyar nyelvterületen a Szlovák Liga által létrehozott, s az állami dotációknak köszönhetően a magyar iskoláknál jobban felszerelt oktatási intézményekről van szó.

sek) igazolják, hanem az 1938-as községi választások eredményei, amikor is az EMP (Egyesült Magyar Párt) szavazatainak száma több településen is (főleg közepes nagyságú és kisvárosokban) meghaladta az 1930-as népszámlálás alapján ott kimutatott magyar választók számát.¹⁸ S nem utolsósorban erre utalnak az első bécsi döntés után lezajlott 1938-as népszéírási eredményei is, amely alapján elmondható, hogy a városi lakosság egy része ismét számára természetes módon váltott nemzetiséget.

Figyelmeztető jelként kezelhető azonban már ekkor a lakosság korcsoportok szerinti felosztása, amelynek fontosságát az adja, hogy a népszámlálási adatokkal szemben (amelyek egy adott közösség pillanatnyi állapotát jelzik) a közösség hosszabb távú fejlődését előrejelzi. Az 1930-as népszámlálás ugyan tartalmazta a lakosság öt éves korcsoportok szerinti számait, ám ezt nemzetiségek szerinti bontásban nem mutatta ki. Tartalmazta viszont a nemzetiségek tartalmi korcsoportok szerinti felosztását, ami a magyar lakosság kedvezőtlen korösszetételét bizonyítja. Míg ugyanis a (cseh)szlovák lakosságon belül a gyermekkorúak (0–14 évig) aránya 33,0%-ot tett ki, az időseké (50 év fölöttiek) pedig 16,6%-ot, a szlovákiai magyarok között a gyerekkorúak aránya csupán 28,6% volt, az időseké viszont 19,5%.¹⁹ Ez pedig azt jelzi, hogy noha a szlovákiai magyar közösséget még nem lehetett előregedő társadalomnak nevezni, ám az előregedés a magyarok között már ekkor nagyobb mértékű volt, mint a többségi társadalomban.

1.1.2. A magyar lakosság területi elhelyezkedése Szlovákiában

A harmincas évek második felében a mintegy 600 ezer szlovákiai magyar több mint 90%-a a Pozsonytól Kárpátaljáig húzódó 30–50 km széles déli határsávban élt,²⁰ amely térséget a Nagykürtös és Kassa alatt közbeékelődő szlovák falvak 3 nagyobb részre osztottak: a Pozsonytól a Kékkői járás közepéig tartó nyugati magyar nyelvterületre; a Kékkői járás közepétől a Kassáig húzódó középső nyelvterületre, valamint a Kassától keletre található nyelvterületre.

Az 1918/19-es államfordulat óta bekövetkezett etnikai változások ellenére a magyar–szlovák nyelvhatár még az 1930-as évek második felében is őrizte évszázados állapotát, s az ún. éles etnikai határ típusába tartozott.²¹ A Csehszlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség és a Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület elnöke, a kitűnő demográfus Révay István korabeli leírását²² követve a Pozsony alól kifutó nyelvhatár a Kis-Duna mentén, majd Magyarbélitől a Pozsony–Párkány vasúti fővonaltól valamivel északabbra haladt egészen Érsekújvárig. Ez után Udvardot északról kerülve egy ideig keleti irányba futott, majd északkeleti irányt véve Kiskoszmálynál keresztezte a Garam folyót. Innen délkeleti irányt kapva keresztülszelte Lévát, majd Déméndtől a Honti-dombokon az országhatárral párhuzamosan Palást fölött haladt el. Csáb községnél

18. Eközben a magyar szavazók egy része más pártokat is választott, főleg a kommunistákat és az aktivista pártokat. Bővebben lásd a 3.3 fejezetben.

19. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I.* Praha, Státní úřad statistický, 1934, 48.

20. Ezt a területet a köznyelv általában csak Dél-Szlovákiának szokta nevezni, ám ennek a fogalomnak a használata több szempontból is problematikus, hiszen ahogyan a Szudéta-vidék, úgy Dél-Szlovákia sem képezett sohasem egységes földrajzi, gazdasági, politikai régiót. Vö. Mannova, Elena: Southern Slovakia as an Imagined Territory. In Ellis, Steven G.–Raingard, Esser (ed.): *Frontiers, Regions and Identities in Europe*. Clihores.net. Frontiers and Identities, 2009, 185.

21. Szarka László: Tér és identitás. Államhatár, nyelvhatár, etnikai kontaktuszóna. In Krausz Tamás–Szvák Gyula (szerk.): *Életünk Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára*. Budapest, Pannonica, 2003, 234.

22. Révay István: Nemzetiségi demográfia és kisebbségünk. In *Kisebbségi problémák. A Lévai Járási Közművelődési Testület 1936–1937. évi előadássorozatából*. Levice, [i. k.], 1937, 40–42.

azonban élesen délre fordult és Szlovákgyarmatnál elérte az országhatárt. Innen Zsély községen át az országhatárral párhuzamosan haladt Losoncig, majd azt keresztüliszelve a Losonc–Rimaszombat országút mellett haladva érte el Rimaszombatot. Innen Nagybalog községet északról kerülve északkeleti irányban haladt egészen Rozsnyóig, a magyar nyelvterületbe belefoglalva a bányászváros fölötti Rudna és Csucsom községeket is. Rozsnyótól egyenes vonalban keleti irányban haladt Jászóig, majd Szepsit és Nagyidát északról kerülve Migléc községnél ismét az országhatár mellé simult és mintegy 25 kilométeren át azt követte. Az államhatártól Szlovák-újhelynél elszakadva északkelti irányt vett, megkerülve Abarát, Deregnőt és Nagykapost, majd Ungvár felé haladva Mátyócnál érte el a Szlovákia és Kárpátalja közötti közigazgatási határt.

A nyelvhatár fölött ugyan több kisebb magyar nyelvshívet is létezett, ezek közül azonban csupán a Nyitra és Kassa térségében élt jelentősebb számú magyarság, illetve néhány nagyobb településen, Eperjesen, Nagyszombatban vagy a szepességi városokban.

A nyelvhatár alatti térség zárt etnikai tömböt alkotott, amit az is jelez, hogy az 1930-ban kimutatott 691 magyar jellegű községből (azok a települések, ahol a magyarok részaránya meghaladta a 20%-ot) 613 magyar többségű is volt egyben,²³ sőt ezek nagy részében 80% fölötti arányszámban volt jelen magyar elem. A zárt magyar nyelvterületen belül ugyan már az államfordulat előtt is létezett néhány kisebb szlovák nyelvshívet és nyúlván (pl. a tótmegyeri), ám a szláv lakosság erőteljesebben csak 1918 után jelent meg itt, részben a városokba települő cseh és szlovák állami hivatalnokok, vállalkozók, tanítók, katonák, illetve a húszas években lezajlott földreform kapcsán ide letelepített kolonisták révén. Ennek a tudatos betelepítési politikának köszönhetően a déli magyar jellegű járásokban kimutathatóan magasabb volt mind a Szlovákia más járásából, mind pedig a cseh országrészekből beköltözötték aránya, mint az északabbra fekvő szlovák jellegű járásokban. Az addig szinte teljesen magyar jellegű dél-szlovákiai városokban 1918 után szinte teljesen kicserélődött a tisztviselői réteg, a hivatalokba csehek és szlovákok kerültek, a csendőrség állományát szinte teljes egészében ők alkották, jelentős többséget képeztek a vasúti és postai alkalmazottak között is, de többségében szláv vállalkozók szereztek meg a mozik, mulatók üzemeltetésének engedélyét is.

Hasonló nagyságú beavatkozást jelentett a térség etnikai struktúrájába a földreform keretén bekövetkezett és államilag irányított kolonizáció is, amely során mintegy 3 300 szlovák és morva telepescsalád költözött Dél-Szlovákiába, s kezdett gazdálkodni a régió legjobb minőségű termőföldjein.²⁴ A szláv telepék és telepesek nem csak etnikai feszültségek forrásai voltak, számos új elemmel gazdagították a térség gazdálkodási szokásait, s ilyetén a helyi magyar lakosság életmódjára is befolyással voltak.

Erről a változásról, illetve a magyar falu és a csehszlovák állam kapcsolatáról Jócsik Lajos meglehetősen sötét képet festett: „Az új hatalom minden faluban felépítette csendőrei laktanyáját, mindenüvé elküldte jegyzőjét, aki a csendőrökkel az állam érdekeit érvényesítette a magyar falvak világában. A felosztott magyar nagybirtokokra eljöttek a telepesek és a maradékbirtokosok... A telepesek után Baťa jött a Felvidékre és minden faluban elhelyezte lerakatait.”²⁵ Ez a valóság-elemeket kétségkívül tartalmazó kép azonban mégsem fejezte ki teljes mértékben a magyar falu realitását. A jegyző, a postásiskasszony, sőt még a levélkézbesítő ugyanis, bár a legtöbb esetben

23. Gyurgyík László: A (cseh)szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének alakulása 1918–1998. In Tóth László (szerk): A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. I. Budapest, Ister, 1998, 90.

24. A telepítésekről részletesen lásd Simon Attila: *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.

25. Jócsik Lajos: *Idegen igában*. Budapest, Athenaeum, [é. n.], 101.

tényleg idegen nyelvű volt, gyorsan rákényszerült a magyar nyelv használatára. Prága, sőt Pozsony pedig messze volt nem csupán a bodrogi és gömöri valóságtól, de még a csallóközitől is, így a magyar falu jórészt érintetlenül élte tovább korábbi életét: a gazdálkodás a régi rend szerint folyt, a templom és az iskola nyelve is magyar maradt.

Az 1930-as népszámlálás idején Szlovákia 79 bírósági járásából a magyar lakosság 14 járásban (Dunaszerdahelyi, Galántai, Somorjai, Párkányi, Komáromi, Ógyallai, Ipolysági, Lévai, Vágsellyei, Tornaljai, Feledi, Királyhalmecsi, Szepsi, Nagykaposi) rendelkezett abszolút többséggel, további 6 járásban (Rozsnyói, Kékkői, Lévai, Losonci, Verebélyi, Érsekújvári) pedig meghaladta aránya a nyelvhasználati jogok szempontjából alsó határnak számító 20%-ot. 1921-hez képest ugyan a magyar többségű járasok száma nem csökkent, ám az akkor kimutatott 7 olyan járáshoz képest, amelyben a magyarok aránya meghaladta a 90%-ot, 1930-ra már egyetlen ilyen sem maradt.²⁶

4. táblázat. A magyar lakosság százalékos aránya Dél-Szlovákia járaiban az 1921-es és az 1930-as népszámlálás adatai szerint²⁷

Járás	1921	1930
Aranyosmarót	13,1	9,8
Dunaszerdahely	94,3	88,2
Érsekújvár	37,3	31,6
Feled	94,7	77,4
Galánta	73,9	62,0
Gálszécs	19,4	a járás megszűnt
Kassa város	22,1	18,0
Kassa vidék	16,0	6,4
Kékkő	36,6	31,5
Királyhalmec	90,1	78,9
Komárom	92,3	82,9
Korpona	38,1	36,4
Léva	39,0	27,4
Losonc	30,5	24,7
Nagykapos	58,3	55,7
Nagyroce	14,7	9,6
Nyitra	19,2	13,8
Ógyalla	84,9	70,1
Párkány	93,8	81,6
Pozsony város	23,7	16,1
Rimaszombat	19,0	13,9
Rozsnyó	47,3	35,0
Somorja	87,4	76,9
Szepsi	71,0	56,3
Tornalja	94,7	83,1
Vágsellye	61,8	55,5
Verebély	34,7	25,6
Zselíz	93,5	79,9

26. Vö. Gyurgyík László: A (cseh)szlovákiai magyarság..., i. m. 96.

27. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I.* Praha, Státní úřad statistický, 1934. 45–46.

A két világháború közötti időszakban a szlovákiai magyarság döntő többségét Szlovákia település-földrajzi adottságaival összhangban alapvetően falusi népesség alkotta. Ez ugyan egész Szlovákiára jellemző volt, ám míg 1921-ben a magyarok között nagyobb arányú (18,1%) volt az 5 ezer fő feletti településen élők száma, mint a szlovákiai átlag (17,8%), 1930-ra ez a helyzet – feltehetően a városok szlovákosodása miatt – megfordult.²⁸ Ekkor a magyarok mintegy 80%-a falusi jellegű, 6-7%-uk kisvárosias településen, 8-9%-uk közepes városban és 6%-uk nagyvárosban élt. A városiasodás Szlovákiában amúgy is elmaradt a cseh országrészek mögött, hiszen nagyvárosi jellege csupán Pozsonynak (1930-ban 123 ezer lakos) és egy kis jóindulattal Kassának (70 ezer lakos) volt. A magyar nyelvterületen fekvő városok közül (a már jelzett két nagyvároson kívül, amelyek annak peremén voltak találhatóak) 1930-ban csupán négy (Érsekújvár: 22,4 ezer fő; Komárom: 21,1 ezer fő; Losonc: 15,5 ezer fő; Léva: 12,6 ezer fő) volt tekintető közepes nagyságú városnak, míg Rimaszombat (8 ezer fő), Rozsnyó (6,7 ezer fő), Dunaszerdahely (6,2 ezer fő), Ipolyság (5,8 ezer fő), Szenc (5,6 ezer fő), Párkány (4,5 ezer fő), Galánta (4,4 ezer fő), Vágsellye (4,6 ezer fő), Tornalja (3,5 ezer fő), Ógyalla (3,3 ezer fő), Verebély (3,3 ezer fő), Királyhalmec (3,3 ezer fő), Nagykapos (2,5 ezer fő) és Szepsi (2,2 ezer fő) inkább kisvárosnak vagy nagyközségnek számított.²⁹ A legnagyobb „magyar város” Pozsony volt, ahol 1930-ban mintegy 19 ezer magyar élt. Pozsony után sorrendben Komárom (12,6 ezer), Kassa (11,5 ezer) és Érsekújvár (10,2 ezer), következett. A felsorolt városok közül a két nagyvárosban a magyarság számaránya 1930-ra már 20% alá esett, míg a közepes nagyságú városok közül csupán Komáromban őrizte meg abszolút többségét. Olyan városokban viszont, mint Érsekújvár, Léva, Rimaszombat, Losonc, Rozsnyó, Galánta már ekkor 50% alá esett a magyarok kimutatott aránya, bár Érsekújvárott, Rozsnyón, Galántán és Rimaszombatban még a statisztikák szerint is relatív többséget alkottak. Őrizték viszont magyar többségüket az olyan kisvárosok, mint Királyhalmec, Tornalja, Szenc vagy épp Ógyalla. Sajátos volt Dunaszerdahely helyzete, ahol a lakosság 35%-a zsidó nemzetiségűnek vallotta magát, és ezáltal ebben a szinte színmagyar városban is 50% alá csökkent a magyarság hivatalosan kimutatott aránya.

5. táblázat. A lakosok összlétszáma és a magyarok aránya Dél-Szlovákia kiválasztott városai-ban az 1921-es és az 1930-as népszámlálás alapján³⁰

	1921		1930	
	Összlakosság	A magyarok aránya %-ban	Összlakosság	A magyarok aránya %-ban
Érsekújvár	19 023	49,3	22 457	45,4
Ipolyság	4 698	58,3	5 804	54,9
Kassa	52 898	21,2	70 117	16,4
Komárom	17 750	76,5	21 153	59,7
Léva	10 343	64,5	12 576	39,6
Losonc	12 417	42,3	15 457	25,9
Nyitra	19 118	10,7	21 283	4,5
Pozsony	93 189	22,2	123 844	15,3
Rimaszombat	7 096	69,2	8 044	43,6
Rozsnyó	6 319	77,5	6 668	48,2

28. Gyurgyík László: A (cseh)szlovákiai magyarság..., i. m. 94.

29. Szlovákia településeinek adatbázisa In Szlovákiai magyar adatbank. Fórum Kisebbségkutató Intézet, <http://www.foruminst.sk/index.php?p=telepulesesek&t=a&xp=&Mid=&Lev=&Ind=11&P=index,hu,&Ind=11>.

30. Uo.; valamint Šuchová, Xénia: Prílohy I – Obyvateľstvo. In Zemko, Milan–Bystrický, Valerián: *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Veda, Bratislava, 2004. 522–523; 535–536.

A dél-szlovákiai városok etnikai jellegének megváltozásában számos tényező játszott szerepet, köztük nem kis mértékben a bevándorlás, vagyis a más helyen születetteknek a városokba költözése, illetve az ezekben a városokban létrehozott katonai helyőrség jelenléte, hiszen ezekben magyar bakát csak elvétve lehetett találni. A bevándorlás egyaránt jelentette a környező falvakban születettek beköltözését, de egyben Szlovákia távolabbi vidékeiről vagy a cseh országrészekből ideköltözötteket is. Különösen erőteljesen érintette ez a folyamat például Losoncot, ahol 1930-ban már csak az ott élő lakosság 28,1% volt helyi születésű, míg a Szlovákia más településeiről beköltözöttek aránya elérte a lakosság 50%-át, a cseh országrészekből beköltözötteké pedig a 11%-ot.³¹ Az 1930-as népszámlálás idején 21 ezres Komárom városában például 9 999 olyan személy élt, aki Szlovákia más járásában és 2 087, aki a cseh országrészekben vagy Kárpátalján született. Ugyanekkor a 22 457 lakosú Érsekújvárott 6 763 volt, aki Szlovákia más járásában és 1 347, aki a cseh országrészekben vagy Kárpátalján született.³² Mivel a beköltözők elsősorban állami alkalmazásban vagy a kereskedelemben helyezkedtek el, nem csoda, hogy a korábban szinte teljesen magyar nyelvű Komáromban 1930-ban a magántisztviselők 37%-át, a köztisztviselők 54%-át, a katonák 71%-át csehszlovák nemzetiségűek alkották. A Duna-parti városban azonban ebből a szempontból még talán a legjobb volt a helyzet, hiszen Érsekújvárott a köztisztviselők 81%-a volt csehszlovák, s a többi dél-szlovákiai városban sem lehetett jobb a helyzet.³³

A katonasággal és a tisztviselőkkel szemben az őstermelők és a kézművesek esetében ilyen etnikai átalakulás nem következett be, ezekben a rétegekben továbbra is az őslakos magyar elem dominált, s ezzel továbbra is meghatározta a dél-szlovákiai városok jellegét. Ezt igazolja Komárom példája is, ahol egy 1929-es rendőri jelentés szerint az iparengedéllyel rendelkező 887 személyből 600 vallotta magát magyarnak, 242 zsidónak (feltehetően anyanyelvük nekik is a magyar volt) és csupán 45 fő csehszlováknak.³⁴

A fenti adatok alapján a magyarság visszaszorulása Dél-Szlovákia városaiban ugyan vitathatatlannak tűnik, azonban korántsem volt olyan mértékű, mint amit a népszámlálási adatok jeleztek. Az abszolút többség elvesztése ellenére ugyanis Léván, Rozsnyón, Rimaszombatban, Losoncon az első köztársaság utolsó évében is a magyar nyelvű lakosság számított domináns elemnek, s e városok kulturális jellegüket (napilapok fogyása, könyvtárak kölcsönzési statisztikája), valamint a köztereken használt nyelvet tekintve is magyar jelleggel bírtak, továbbá jelentős volt azok száma, akik ugyan a népszámlálás idején különböző okokból csehszlováknak vallották magukat, de a magyar nyelvű sajtót és könyveket olvasták szívesebben, s az utcán is inkább magyarul beszéltek. A dél-szlovákiai városok magyar jellegével, egyben a statisztikák fals voltával egyébként a csehszlovák politika is tisztában volt, hiszen az 1937-ben a statisztikák szerint már csupán 44%-ban magyar Rimaszombatba látogató Ivan Déder igazságügy-miniszter az őt fogadó Eszenyi városbírónak mondott válaszában – a csehszlovák nemzetiségi politika igazságos jellegét bizonyítani akarván – maga jelentette ki magyar nyelven, hogy Rimaszombat mindenkor magyar volt, magyar ma is és magyar fog maradni a jövőben is.³⁵

31. Kővágó József: *A szlovákiai magyar nyelvterület városai*. Budapest, [i. k.], 1946, 26.

32. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl III. Ostatní data demografická*. Praha, Státní úřad statistický, 1937, 18–19.

33. Kővágó, i. m. 30–31.

34. Az adatokat idézi Mannová, Elena: Konštrukcia menšinovej identity v mestskom prostredí. Maďari v Komárne a Lučenci (1918–1938) In Salner, Peter–Luther, Daniel (eds.): *Etnicita a mesto*. Bratislava, Ústav etnológie SAV, 2001, 113.

35. *PMH*, 1937. szeptember 9.

1.1.3. Gazdasági és társadalmi rétegződés

A két világháború közötti Csehszlovákia gazdaságilag prosperáló, állampolgárainak viszonylagos szociális biztonságot nyújtó állam volt, noha a cseh országrészek és Szlovákia között jelentős különbségek mutatkoztak, nem beszélve a cseh gyarmatként kezelt Kárpátaljáról, ahol a nyomor általánosnak számított. S bár a prosperitást a nagy gazdasági válság, amelyből a Csehszlovák Köztársaság csak meglehetősen nehezen és megkésve tudott kilábalni, egy időre megbontotta, Közép-Kelet-Európa országaihoz képest Csehszlovákia lakosságának jó része a harmincas évek második felében is meglehetősen anyagi biztonságban élt. A szükségleti cikkek elérhető árúak és jó minőségűek voltak (ennek szép példái a Bafa gyár termékei), a parasztság jó áron értékesíthette termékeit, s a munkásság jövedelme is elegendőnek bizonyult a szerény, de tisztességes megélhetéshez. Nem beszélve a középrétegekről, elsősorban állami alkalmazottakról, akik viszonylag magas fizetésük mellett különféle más járulékokban is részesültek. A szlovákiai magyarság szempontjából azonban ezeket a pozitívumokat részben hatástalanították azok a jelenségek, amelyek a magyar kisebbség szociális rétegződéséből és a prágai kormányzatnak a magyar kisebbség számára hátrányos politikai és gazdasági döntéseiből származtak.

A legkisebb különbség a szlovákiai magyar lakosság és a többségi társadalom között a gazdasági aktivitásban mutatható ki, hiszen míg Szlovákia csehszlovák nemzetiségű lakosságának 29,8%-a tartozott a kereső népesség körébe, a magyarok esetében ez 30,8% volt. Mint a legtöbb mutatóban, Szlovákia lakossága ebben is jelentősen elmaradt a csehországi szinttől, hiszen a cseh lakosság esetében ugyanez az érték 40,1%, a csehországi németek esetében pedig 42,4% volt.

A szlovákiai magyarság szociális struktúrájára jelentősen rányomta bélyegét, hogy a magyar lakosság döntő többsége falun élt. Ráadásul a trianoni határok meghúzásával a magyar nyelvet területnek a határhoz szorult városai földrajzi helyzetüknek és a kormányzat protekcionista iparfejlesztési politikájának köszönhetően még inkább veszítettek gazdasági jelentőségükből, s 20 év alatt tovább nőtt a térség lemaradása nem csupán a fejlett cseh- és morvaországi, hanem az egyéb szlovákiai területekhez képest is.

6. táblázat. A csehországi, a szlovákiai és a kárpátaljai nemzetiségek foglalkozási ágak szerinti megoszlása 1930-ban³⁶

Foglalkozási ágak	Csehország		Szlovákia				Kárpátalja					á
	cs	n	cs	n	m	zs	cs	o	n	m	zs	
Mezőgazdaság	26,0	20,7	57,6	29,2	65,3	7,1	16,7	81,7	50,5	61,5	21,5	34,6
Ipar és kézművesipar	38,8	48,2	18,8	34,3	16,9	20,2	21,5	6,4	21,1	17,8	24,3	34,9
Kereskedelem és pénzügyek	8,5	9,3	4,3	9,4	3,7	53,0	5,3	0,6	2,3	3,7	33,7	7,4
Közlekedés	7,2	4,2	5,7	3,5	2,5	1,8	9,0	2,1	3,2	3,7	5,4	5,5
Közfoglalkoztatás és szabad foglalkozások	5,5	4,1	4,7	5,0	3,8	7,3	28,9	2,0	3,7	4,2	4,5	4,9
Házi és személyi szolgálat	1,5	1,5	0,7	1,4	0,8	0,6	0,9	0,4	0,4	1,0	0,7	1,2
Egyéb	11,0	11,5	6,5	9,0	6,7	9,6	5,5	6,4	5,6	8,0	9,4	10,0

cs – csehszlovák; n – német; m – magyar; zs – zsidó; o – orosz; rutén; á – országos átlag

36. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl II. Povolání obyvatelstva. Část 3. Praha, Státní úřad statistický, 1935, 14.

Ezekből a kedvezőtlen településszerkezeti sajátosságokból is adódott az, hogy 1930-ban a szlovákiai magyarok 65,3%-a dolgozott a mezőgazdaságban,³⁷ mi több, a szlovákiai magyarság volt az egyetlen olyan csehszlovákiai népcsoport, amelyen belül 1921 és 1930 között nem csökkent, hanem nőtt a mezőgazdaságban dolgozók aránya. A szlovák lakosság között ez az arány 57,6% volt, a csehszlovákiai németek és csehek között viszont 30% alatt maradt. A magyar lakosság ágazati megoszlása természetesen vidékenként változó volt, s a sík vidékeken (például az Ógyallai járásban) a mezőgazdaságban dolgozó magyarok aránya a 80%-ot is elérte.

A korabeli magyar parasztság helyzetét számos egymással szemben ható tényező befolyásolta. A húszas évek közepétől felerősödő konjunktúra, a felfelé ívelő élelmiszerárak, a javuló értékesítési lehetőségek a szlovákiai magyar falut is emelkedő pályára állították. Különösen így volt ez Délnyugat-Szlovákia néhány régiójában, pl. a Galánta és Érsekújvár közötti zöldségtermő vidéken, ahol már korábban is erőteljes volt a parasztpolgárosodás, s ahol a parasztság között erőteljes volt a szakosodás. Az ezeken a településeken élő földművesek jól ki tudták használni a kedvező piaci viszonyokat, s virágzó gazdaságokat építettek ki.

Csallóközi aratók ebéidőben

A köztársaság megalakulásakor a magyarok által lakott déli területeken a földbirtok-tulajdonlás ugyanolyan, sőt még nagyobb aránytalanságokat mutatott, mint Csehszlovákia, illetve Szlovákia egyéb területein, hiszen a túlnyomórészt sík területen a földtulajdon nagy része nagybirtokokban összpontosult, ennél fogva pedig viszonylag alacsony volt az önálló gazdálkodók és magas a földtulajdonnal nem rendelkező mezőgazdasági munkásság száma. Így bár a szlovákiai magyar politika alapvetően negatívan állt hozzá az 1919-ben megkezdett földbirtokreformhoz, a szlovákiai magyar lakosság mégis reménykedve várta annak eredményeit. Ám csalódnia kel-

37. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl II. Povolání obyvatelstva. Část 3.* Praha, Státní úřad statistický, 1935, 14.

lett, hiszen a szinte korlátlan hatalommal felruházott Állami Földhivatal a németekkel és magyarokkal szembeni nemzeti reváns szolgálatába állította a földbirtokreformot, s protekcionista és nacionalista szempontok alapján hajtotta végre. Ennek eredményeként a szlovákiai magyarság a számaránya alapján öt megillető résznél jóval kisebb mértékben részesült a reform során kiosztott földtulajdonból, s csupán 34 106 ha földterülethez jutott.³⁸ Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a 70–90%-ban magyarok által lakott járásokban is csupán az ott kiosztott földtulajdon 19%-át kapták a magyar igénylők, míg az ott jelentős kisebbségben élő szlovákok 25%-ot, az ide költöztetett szlovák, morva telepesek 18%-ot, a szintén szláv maradékbirtokosok 21%-ot kaptak, a maradékon pedig az állam és a községek osztottak.³⁹ Különösen sérelmes volt a szlovákiai magyaroknak, hogy míg a nagybirtokok felszámolását követően volt uradalmi alkalmazottak tízezrei maradtak megélhetés nélkül (őket általában kevéssé pénzzel vagy 1-2 katasztrális hold megélhetést nem biztosító földtulajdonnal kárpótolták), a felosztott nagybirtokok legjobb minőségű földjeiből politikai kegyeltek számára ún. maradékbirtokokat hoztak létre – egy a köztársasághoz hű nemzeti középbirtokos réteg megteremtésének szándékával –, illetve morva és szlovák telepeseket hoztak oda. Eközben pedig 7116 mezőgazdaságból élő magyar család, vagyis mintegy 35 ezer fő maradt kenyérkereset nélkül.⁴⁰ A földbirtokreform azonban nem csupán a termőtalajt rántotta ki a magyar lakosság lába alól, hanem a mezőgazdasági ipart (szeszgyárak, malmok, fűrésztelepek, tejgyárak stb.) is.

Az így végrehajtott földreformnak is köszönhető, hogy a harmincas években továbbra is rendkívül kedvezőtlen volt a mezőgazdaságban dolgozó magyarok szociális rétegződése. Míg ugyanis a mezőgazdaságban dolgozó szlovákoknak csupán a 44%-a volt mezőgazdasági munkás vagy napszámos, a magyaroknak 50,4%-a. Viszont az önálló gazdák aránya épp a szlovákiai magyarok között volt a legalacsonyabb (48%), míg a szlovákok között valamivel meghaladta az 56%-ot.⁴¹

Nem csoda tehát, hogy a húsz év Csehszlovákiában eltöltött idő meglehetősen kevés pozitívummal járt a magyar falu számára, hiszen a bécsi döntés által Magyarországhoz csatolt területen a mezőgazdasági üzemek 69,1%-a a törpebirtokok (0–5 katasztrális holdig) kategóriájába tartozott, vagyis a magyar földtulajdonosok közel háromnegyede a megélhetést nem biztosító nagyságú földdel rendelkezett.⁴² Az 5 és 20 katasztrális hold közötti kisparaszti gazdaságok az összes gazdaság 24,7%-át, a 20 és 100 hold közötti birtokok az összes birtok 5,3%-át, a 100-tól 1000 holdig terjedő középbirtokok a gazdaságok 0,8%-át, az 1000 hold fölötti nagybirtok viszont csak az összes gazdaság 0,06%-át tette ki.

Ezek a mutatók azt jelzik, hogy a protekcionista módon végrehajtott földbirtokreform következtében a szlovákiai magyarok által lakott régiókban jelentős mértékben visszaesett a nagybirtok befolyása, ezzel párhuzamosan megerősödött az 5 és 50 hold közötti kisparaszti gazdaságok súlya. Ezek Dél-Szlovákiában az összes terület 42,3%-át, míg a trianoni Magyarország területén csupán 35,2%-át tették ki. Az viszont, hogy a szlovákiai magyarok között jóval

38. NA ČR, f. SPU-Vš, k. 118. Přidel půdy zabrané menšinovým národnostem. Maďarská menšina.

39. MOL, Békeelőkészítő osztály, 39. doboz, XIX-J-1-a-IV-50. A felvidéki területeken az 1938 évi bécsi döntést megelőzően végrehajtott csehszlovák földbirtokreform.

40. Hantos László: A szlovákiai magyar mezőgazdaság helyzete. *Magyar Gazdák Szemléje*, 1938. 9. sz. 403.

41. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl II. Povolání obyvatelstva. Část 3.* Praha, Státní úřad statistický, 1935, 19.

42. Földbirtokviszonyok a Felvidék visszacsatolt részén. *Magyar Statisztikai Szemle*, XVII. évf. 1939. 5. sz. 507.

nagyobb volt a törpebirtokok aránya, mint Szlovákia egyéb régióiban, ismét csak a reform magyarellenes élet és a magyar falu elszegényedését igazolja.⁴³

Ezt a folyamatot egyébként a sarlósok szociográfiai vándorútjai is kimutatták. Az 1931-ben Gömör és Nógrád térségében végzett vizsgálataik szerint Fülekpuszpökin a gazdák átlagos birtoka már csak 20 holdat tett ki, miközben már a gazdafiúk is arra kényszerültek, hogy a füleki zománcgyárba járjanak dolgozni a család jövedelmét kiegészítve ezzel.⁴⁴ De hasonló volt a helyzet Gömörben is, ahol a legtöbb településen a legnagyobb gazdák sem birtokoltak már többet, mint 50 holdat, gazdasági cselédet pedig alig valamelyikük tudott tartani.

7. táblázat. A földbirtokok száma és területe a magyar nyelvterületen (az 1938-as birtok nép- és birtokösszeírás eredményei alapján)⁴⁵

Birtoknagyság	A földbirtokok száma		A földbirtokok nagysága kh-ban	
	Abszolút érték	%-ban	Abszolút érték	%-ban
1 kh-ig	73 183	31,4	35 209	1,7
1–5 kh	87 719	37,7	245 691	11,8
5–10 kh	36 013	15,5	260 611	12,6
10–20 kh	21 537	9,2	306 196	14,8
20–50 kh	10 213	4,4	309 393	14,9
50–100 kh	2 027	0,9	140 487	6,8
100–500 kh	1 673	0,7	367 870	17,7
500–1000 kh	216	0,09	147 545	7,1
1000–3000 kh	109	0,05	180 119	8,7
3000 kh fölött	19	0,008	79 395	3,8
Összesen	232 709	100,00	2 072 516	100,00

Mindezek következtében a szlovákiai magyar falu számos nehézséggel küzdött. A földnélküliek és a csupán törpebirtokból élők tízezrei részben alkalmi munkából kényszerültek élni, másik részük pedig a városokba vándorolva próbált magának megélhetést találni. Elsősorban a földből megélni nem tudó csallóközi és mátyusföldi nincstelenek költöztek nagy számban a Pozsony periferiáján kiépülő „szegénynegyedekbe”: a Komáromból a fővárosba vezető vasútvonal melletti Dornkappelbe vagy a Duna túlpartján levő Zabosba.⁴⁶ De hasonló folyamatok más térségekben – Komárom környékén vagy a Bodrogházban is lejátszódtak.

Bár Jócsik Lajos a „gyárak temetőjének” nevezte a Felvidéket,⁴⁷ s a szlovák historiográfia nemzeti vonulata is szívesen nevezi meg a szlovákiai gazdaság problémáinak legfőbb eredőjeként a cseh iparpolitikát, a mai történetírás ezeket a sablonokat már meghaladta. A húszas években Csehország felől jelentős tőkeexport indult Szlovákia irányába, s mennyiségi

43. Vö. Faltus, Jozef–Průcha, Václav: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry, 1967. 121.

44. Jócsik Lajos: *Idegen igában*, i. m. 139.

45. Földbirtokviszonyok a Felvidék visszacsatolt részén. *Magyar Statisztikai Szemle*, XVII. évf. 1939. 5. sz. 507.

46. A dornkappeli telep szociográfiájáról lásd Marko, J. Ilija: *Dornkappel, predmestie troch jazykov*. Praha, Europský literární klub, 1938; A dornkappeli helyzetről újabban lásd Kocsis Aranka: Magyar falusiak a szlovák fővárosban. Városiasodás és etnicitás a két világháború közötti Pozsonyban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2009. 4. sz. 49–66.

47. Jócsik Lajos: *Idegen igában*, i. m. 37.

mutatók tekintetében a szlovákiai ipar fejlődése nem maradt el a magyarországi fejlődéstől, sőt néhány nyugati állam fejlődésétől sem.⁴⁸ Igaz, lemaradása így is jelentős maradt, a fejlettebb cseh iparral folytatott versenyből pedig csak vesztesként jöhetett ki, aminek egyik jeleként az állami megrendelések jórészt csehországi cégekhez kerültek.

Ezek a körülmények az amúgy is gyenge dél-szlovákiai ipar számára az átlagosnál is súlyosabb következményekkel jártak. Az iparból és kézművességből élő magyarok aránya (16,1%) messze az országos átlag alatt (33,8%) volt, s még nagyobb a különbség, ha a túlnyomórészt a fejlett iparvidékeket lakó német (45,5%-uk élt az iparból) vagy a lengyel lakossághoz (55,5%) hasonlítjuk ezt a számot.⁴⁹ Csak Szlovákia területét vizsgálva azonban kedvezőbb a kép, hiszen az iparból és kézművességből élő szlovákiai magyarok aránya alig maradt el a szlovákok mutatójától (17,1%), bár az ebbe a kategóriába tartozók közül a magyarok esetében sokkal kisebb volt a munkások száma és magasabb a kézműveseké, mint a többségi lakosság esetében.

Muzslai falusi iparosok

Az egyes régiók közül az iparban dolgozók legmagasabb arányát a bányászatban foglalkoztattak magas száma miatt Rozsnyó és környéke, valamint a Losonci járás produkálták. A legfontosabb dél-szlovákiai iparág természetesen az élelmiszeripar volt, ahová az itteni üzemek mintegy 40%-a tartozott.⁵⁰ Az élelmiszeripar mellett az építőipar, a fa- és csontipar, valamint a

48. Vö. Hallon, Ludovít: *Industrializácia Slovenska 1918–1938 (Rozvoj alebo úpadok?)*. Bratislava, Veda, 1995, 205.

49. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl II. Povolání obyvatelstva. Část 3.* Praha, Státní úřad statistický, 1935, 14.

50. Az első bécsi döntéssel Magyarországhoz csatolt területen található 326 ipartelep közül 125 ebbe a kategóriába tartozott. Vö. A magyar Felvidék visszacsatolt részének statisztikája. *Magyar Statisztikai Szemle*, XVI. évf. 1938. 11–12. sz. 1068.

vas- és fémipar részesedett még nagyobb mértékben a magyar nyelvterület gazdaságából. Ha a magyar nyelvterület peremén található három nagyobb (és 1930-ban messze nem magyar többségű) várost, Pozsonyt, Nyitrát és Kassát nem számítjuk, a régió legjelentősebb ipari üzemének az érsekújvári Bafa cipőgyár, a lévőai Schoeller-féle hengermalom és a füleki Sphinx Rt. zománcozottédeny- és öntvénygyára tartozott. Ez utóbbi kapcsán megkerülhetetlen Hulita Vilmosnak, a gyárat impériumváltásokon keresztül 1917-től 1945-ig irányító igazgatójának a szerepe, aki nem csupán Nógrád gazdasági központjává tette a zománcgyárat, hanem a régió magyar társadalmi életének egyik fontos támogatójává is.⁵¹

A Dél-Szlovákiában működő nagyipar döntő része sem magyar kézben volt azonban. Hantos László szerint, aki megpróbálta ebből a szempontból is számba venni az ipart, egyedül a malomiparban volt a magyaroknak erős pozíciójuk, hiszen ők birtokolták a szlovákiai malmoknak mintegy harmadát.⁵² Ezen kívül azonban csupán néhány szeszfőzde, egy-két kisebb téglagyár az, amit fel tudott vonultatni. Ő azonban a legnagyobb hátránynak mégis azt nevezte, hogy a magyar őstermelők nem tudták azt megszervezni (ami a csehországi termelőknek sikerült), hogy a kitermelt mezőgazdasági termékek feldolgozása és értékesítése az általuk alapított szövetkezeteken keresztül történjék.

A szlovákiai magyarság elavult társadalmi szerkezetére nem csupán az iparban dolgozók alacsony aránya utal, hanem az, hogy a csehekhez, németekhez, lengyelekhez képest az iparban dolgozók kategóriáján belül is viszonylag kis számú volt a magyar ipari munkásság aránya, miközben a legtöbb magyar az építőiparban és a fémfeldolgozó iparban tevékenykedett.

A nemzetállami elképzelések által mozgatott csehszlovákiai gazdaságpolitikai környezetben a magyar nemzetrész megpróbált ugyan saját közösségsszervező gazdaságpolitikai programot megvalósítani – a többségivel szemben egy kisebbségi gazdasági nacionalizmust szembeállítani –, ennek azonban eleve korlátozottak voltak a lehetőségei.⁵³ Mint Gaucsík István jelzi, 1918–19 után ugyanis a magyarok nem csupán a gazdasági-pénzügyi döntéshozatalból szorultak ki, hanem a Csehszlovákia első éveiben megvalósított földbirtokreform, az ipar nacionalizálása, nosztrifikálása következtében a gazdaság egyes területeiről való kiszorításuk is elkezdődött.⁵⁴ A gazdasági egyesületek, szövetkezeti jellegű szerveződések, hitelszervezetek terén azonban bizonyos eredményeket mégis fel tudott mutatni a szlovákiai magyarság. Az 1920-as évek elején adminisztratív eszközökkel feloszlott magyar gazdasági egyesületek helyén a harmincas évek elején sikerült új, Dél-Szlovákia nagy részét befedő regionális gazdasági egyesületeket⁵⁵ létrehozni, s közvetlenül a bécsi döntés előtt, 1938 júliusában az eze- ket összefogó Dél-Szlovákiai Gazdasági Egyesületek Szövetsége is létrejött.

A magyar bankok helyzetét számos tényező nehezítette. Ezek közül az egyik legfontosabb kétségtől a Prága érdekeit közvetítő gazdasági nacionalizmus volt, ám ezek mellett a hábo-

51. Hulita Vilmos életpályájával és Fülek közelében betöltött szerepével kapcsolatban lásd Agócs Attila: Hulita Vilmos, a füleki gyár változó életkörülményekhez alkalmazkodni tudó igazgatója. *Neograd 2008. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXII.* Salgótarján, Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet, 2008. 9–23.

52. Hantos László: Szlovenszko és a szlovenszko magyarok gazdasági helyzete. *Új Élet*, 1937, 10. sz. 445.

53. Gaucsík István: *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése. 1918–1938. Dokumentumok.* Pozsony, Kalligram, 2008, 16. A szlovákiai magyar gazdasági önszerveződési kísérletek története sokáig fehér foltot jelentett a történetírásban. Ezt a hiányt azonban jórészt pótolta Gaucsík István fenti kötete.

54. Uo. 73.

55. Gaucsík István kutatásai alapján ezek a következők voltak: Nyitra-völgyi Gazdasági Egyesület, Nyugat-Szlovenszko Gazdasági Egyesület, Sajó-völgyi Gazdasági Egyesület, Bódva-völgyi Gazdasági Egyesület, Garam-völgyi Gazdasági Egyesület, Csallóközi Gazdasági Egyesület, Közép-Szlovenszko Gazdasági Egyesület, Bodrogközi Gazdasági Egyesület. Uo. 29.

rúval és az országváltással kapcsolatos tényezők (hadikölcsönök, budapesti letétek) éppúgy szerepet játszottak, mint a korábbi időszakból örökölt szerkezeti hátrányok. Mindezeknek köszönhetően a magyar kézben levő bankok folyamatos visszaszorulásáról beszélhetünk, hiszen 1920-hoz képest, amikor még 65 magyar pénzügyintézet működött Szlovénországon, 1938-ra már csak 17 maradt, amelyekben a szlovákiai pénzügyintézeti betétek 23,7%-a összpontosult.⁵⁶ Egy központi szlovákiai magyar bank létrehozása viszont végig csak halványan megfogalmazott elképzelés maradt.

A szlovákiai magyar gazdasági önszerveződés legsikeresebb ágazatát a szövetkezeti mozgalom jelentette, hiszen az 1930-ban Szlovákiában és Kárpátalján kimutatott 2780 ilyen intézményből 589, vagyis a szövetkezetek 21%-a volt magyar,⁵⁷ ami azért is fontos, mert a szövetkezeteknek a gazdasági funkcióik mellett komoly társadalomszervező, kultúrafenntartó szerepük is volt. A magyar szövetkezetek közül a legtöbb fogyasztási és hitelszövetkezet volt, a legfontosabb ilyen intézménynek pedig a galántai központú Hanza Szövetkezeti Áruközpont számított. A Hanza magyar szövetkezeti központként működött, s 1938-ban már 211 tagszervezettel rendelkezett, s így az Ipolytól nyugatra eső magyar nyelvterület egyik legfontosabb gazdaságpolitikai tényezőjévé lépett elő. Igaz, a hosszan elnyúló magyar nyelvterület Losonctól keletebbre eső régióit már nem tudta elérni, így az ottani magyar szövetkezetek a szlovákiai kényszerszövetkezeti központ, a NUPOD kassai fiókjától szereztek be az árut.

Az udvardi fogyasztási szövetkezet modern épülete

Bár a csehszlovák és a német lakossághoz képest olyan progresszív ágazatokban, mint a kereskedelem vagy a közlekedés is gyengén volt képviselve a magyarság, ám ebben a tekintetben mégis az állami hivatalokban és a hadseregben volt a legrosszabb a helyzet. Ennek a két kategóriának az esetében azonban nem annyira a Dél-Szlovákia természeti adottságai vagy ipari szerkezete voltak a meghatározóak, hanem a csehszlovák állam nemzetiségi politikája. A hivatalosan soha ki nem mondott, ám a gyakorlatban a kezdetektől fogva alkalmazott elv szerint

ugyanis a magyar nemzetiségű személyeket állambiztonsági szempontból megbízhatatlan állampolgároknak tekintették, s csak kivételes esetben alkalmazták a közigazgatásban, a vasútnál és postánál, illetve hivatásos katonaként a hadseregben. Az első köztársaság egyenlőséget hirdető törvényei és propagandája, valamint a valóság közötti különbségre legjobban épp az állami alkalmazottak nemzetiségi statisztikái hívják fel a figyelmet. Noha ilyen adatokat a saját korukban nem publikáltak, az állami alkalmazottakról természetesen pontos statisztikákat vezettek, amelyekből pontos kép rajzolódik ki azok nemzetiségi hovatartozásáról.

Egy az 1938-as nemzetiségi státútum háttéranyagaként elkészült kimutatás⁵⁸ szerint 1938. január 1-jén a Csehszlovák Köztársaságban összesen 298 306 állami alkalmazottat tartottak nyilván, akik közül 127 674 az államigazgatásban dolgozott, 170 632 pedig az állami tulajdonú vállalatokban. Az összes alkalmazott közül 260 729, vagyis az alkalmazottak 87,4%-a csehszlovák nemzetiségűnek vallotta magát, s csak 12,6%-uk tartozott valamelyik nemzetiséghez, miközben a csehszlovák nemzetiségű lakosság aránya az 1930-as népszámlálás adatai szerint csupán 66,9%, a nemzetiségeké pedig 33,1% volt, vagyis a lakosság egyharmada valamelyik nemzetiséghez tartozott. Ez az aránytalanság még nagyobb volt, ha csupán az államigazgatást vizsgáljuk, hiszen ott az alkalmazottak 90%-a csehszlovák nemzetiségű volt, s csupán 10%-uk nemzetiségi.

Amellett, hogy a nemzetiségek jól láthatóan diszkriminálva voltak, a négy nagy csehszlovákiai nemzetiség közül (ez létszamarányos sorrend szerint a német, a magyar, az ukránt, orosz, ruszint is magába foglaló orosz és a lengyel volt), a legrosszabb helyzetben épp a magyarok voltak. A németek, akik az összlakosságból 22,3%-al részesültek, az állami munkahelyek 10,0%-át, az oroszok, akik az összlakosság 3,8%-t alkották, az állami munkahelyek 1,1%-át, a 0,6%-ot kitevő lengyelek pedig az állami alkalmazások 0,4%-át mondhatták magukénak. A lakosság 4,8%-át kitevő magyarok közül viszont az állami alkalmazottak 1,0%-a került ki, az államigazgatás esetén azonban ez az arány csupán 0,8% volt.

8. táblázat. Az egyes nemzetiségek százalékos aránya az állami szférában és a hadseregben⁵⁹

	Arányuk az összlakosságon belül	Arányuk az államigazgatásban	Arányuk az állami vállalatoknál			A hadsereg tisztikarában	A bírók között
			a postánál	a vasútnál	az összes állami vállalatnál		
csehszlovák	66,9	90,0	88,4	86,0	85,5	95,8	73,7
német	22,3	7,6	10,5	10,9	11,7	3,2	20,8
magyar	4,8	0,8	0,4	1,2	1,1	0,1	2,3
orosz	3,8	1,2	0,5	1,0	1,0	0,0	2,7
lengyel	0,6	0,1	0,1	0,8	0,6	0,0	0,0
zsidó	1,3	0,3	n.a.	n.a.	0,0	0,0	0,5

Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az országos kompetenciájú központi hivatalokban szinte nem is volt magyar. Erre jó példa az iskolaügyi minisztérium, amelynek 356 alkalmazottjából 350 csehszlovák, 5 német, 1 pedig orosz volt. De rendkívül alacsony volt a magyarok száma a pozsonyi, szlovákiai illetőségű hivatalokban is, ahol az ott dolgozó 92,8%-nyi csehszlovák nemzetiségű hivatalnok mellett csupán 2,9%-ot tett ki a magyarok száma, noha a magyar lakosság Szlovákia összlakosságának 17,3%-át alkotta.

Azt, hogy a magyarok mellőzése nem csupán a központi hivatalokban volt erőteljes, legjobban a vasút és a posta statisztikái bizonyítják. A fentiek után korántsem meglepő, hogy e két

56. Uo. 56–59.

57. Uo. 36.

58. AUTGM, f. E. Beneš, k. 73, R133/4, Národnost státních zamestnanců

59. A táblázatban feltüntetett adatok forrása: Uo.

reszort központi hivatalaiban egyaránt 99,1%-os volt a csehszlovák nemzetiségű hivatalnokok aránya. Az azonban már szembeötlő, hogy a Csehszlovák Államvasutak összesen 116 928 alkalmazottjának (amelyben a döntő többséget nem a hivatalnokok, hanem a pályamunkások, kalauzok, forgalmisták, mozdonyvezetők alkották) 86%-a csehszlovák nemzetiségű és csak 1,2%-a volt magyar,⁶⁰ míg a Csehszlovák Posta 34 380 alkalmazottjából 88,4% volt a csehszlovák és csupán 0,4% a magyar. Ezek a számok a gyakorlatban azt jelentették, hogy a magyar többségű Dél-Szlovákia vasútállomásain nem csupán az állomásfőnökök voltak kivétel nélkül csehszlovák nemzetiségűek, de a további alkalmazottak nagy része is, a magyar falvak postahivatalaiban pedig többségében szintén szlovák vagy cseh munkaerő dolgozott, s még a postai kézbesítők jó része is szlovák volt.

Természetesen a legrosszabb a helyzet a fegyveres erők esetében volt, hiszen az ország 483 csendőrtisztje között egyetlen magyar sem volt, az egyéb csendőrségi alkalmazottaknak pedig csupán 0,2%-a volt magyar nemzetiségű. Hasonló volt a helyzet a hadseregben is, hiszen a több mint 11 ezer hivatásos katonatisztnek csupán 0,1%-a volt magyar,⁶¹ a hadsereg egyéb alkalmazottjai között pedig 0,2%-ot tettek ki a magyarok.

Hasonló képet mutat egy 1934-es összesítés a szlovákiai közigazgatásban dolgozó állami alkalmazottak nemzetiségéről. Eszerint az összesen 5184 állami hivatalnokból 267, vagyis a hivatalnokok csupán 5,2%-a volt magyar nemzetiségű. Nagy részük, szám szerint 151 fő falusi jegyző volt, miközben a 79 járási hivatal vezetője közt egyetlen magyar sem akadt, a belügyminisztérium 4 148 alkalmazottjából 198, a mezőgazdasági tárca 301 alkalmazottjából pedig 11 volt a magát magyar nemzetiségűnek valló személy.⁶²

A fentiekben felvázolt rendkívül sötét képet bizonyos mértékben árnyalhatja az, hogy az állami alkalmazásban álló magyar anyanyelvűek száma minden bizonnyal magasabb volt az ugyanott kimutatott magyar nemzetiségűek számánál, hiszen az ilyen állásba jutás egyik feltétele a csehszlovák nemzetiség vállalása volt. Vagyis nem elhanyagolható lehetett azoknak az állami alkalmazásban álló statisztikai magyaroknak a száma, akik megélhetési, előmeneteli s egyéb okokból csehszlovák nemzetiségűnek vallották magukat, s így jelentek meg a statisztikai kimutatásokban is.

A fentieknél valamivel jobb volt a helyzet a szabadfoglalkozású értelmiségiek kategóriájában, így az orvosok, ügyvédek mérnökök között, amely csoportokban a köztársaság megalakulását követő években egyes esetekben még túlréprezentált volt a magyar értelmiség. A pozsonyi és kassai kerületi bíróságok hatáskörében alkalmazott bírák és ügyészek között ezekben az években mintegy 20%-ot tettek ki a magyarok, a pozsonyi mérnöki kamara civil mérnökeinek pedig 42%-a volt magyar.⁶³ Ám a magyar nyelvű felsőoktatás teljes hiánya és a magyar nemzetiségű egyetemi hallgatók alacsonyabb száma azt eredményezte, hogy a harmincas évekre az értelmiségi kategóriák mindegyikében lecsökkent részarányuk.

A magyaroknak azonban nem csupán az ágazati megoszlásuk volt jóval kedvezőtlenebb, mint a többségi nemzeté, hanem a szociális rétegződésük is. Csehszlovákia népességének szo-

60. Ebben az alacsony arányszámban az 1919-es vasutassztrájk résztvevőinek az elbocsátása is közrejátszik.

61. Egy 1934-es statisztika szerint a csehszlovák hadsereg 17 703 tisztje és törzsőrmestere közül 16 162 volt a cseh, 443 a szlovák, 950 a német, 35 a rutén és orosz, 24 a magyar, 8 a lengyel és 81 az egyéb nemzetiséghez tartozó. Az adatokat közli Čaplovič, Miloslav: *Postavenie a profesionálny rast slovenských dôstojníkov v československej brannej moci v rokoch 1920–1939. Vojenská osveta*, 2006, 61.

62. Zemko, Milan–Bystrický, Valerián: *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Veda, Bratislava, 2004. Prílohy II. 615.

63. Surányi Géza–Váradai Aladár: *Magyar múlt és jelen. Különös tekintettel a magyar kisebbség helyzetére a Csehszlovák Köztársaságban*. Bratislava, 1928, 158–159.

ciális megoszlását a 9. táblázat mutatja be, amelyből jól látni, hogy a magyarok között a legmagasabb volt a napszámosok, illetve az egyik legmagasabb az önálló gazdálkodók aránya (köszönhetően elsősorban a földművesek nagy számának), ám az egyik legalacsonyabb a hivatalnokok és a munkások aránya. A kisebbségi helyzetből fakadó hátrányaikat azonban leginkább az 1921-es népszámlálás óta az adott kategórián belüli népességnövekedés vagy -csökkenés mutatja, amelyből jól kivehető a magyar lakosság társadalmi pozícióvesztése, kiszorulása a hivatalnokrétegből, illetve az, hogy Dél-Szlovákia elmaradt iparosítása következtében a magyar lakosság körében nem növekedett a munkások száma.

9. táblázat. Csehszlovákia nemzetiségeinek szociális rétegződése 1930-ban⁶⁴

	csehek		németek		szlovákok		magyarok		ruszinok		zsidók		együtt	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Önállóan gazdálkodó	39,9	-0,7	39,8	-2,8	53,1	+6,7	52,7	-9,7	66,6	+10,2	69,9	-3,0	44,0	+0,2
Bérlő	0,4	-5,9	0,5	+14,9	0,1	-7,4	0,4	+56,1	0,1	-52,5	0,6	+25,4	0,4	+1,4
Tisztviselő	7,4	+21,8	7,5	+1,0	4,8	+56,1	3,3	-41,1	1,7	+32,0	8,8	+22,5	6,6	+15,5
Munkás	47,1	+27,8	44,7	+9,8	28,4	+45,1	23,8	+0,5	19,1	+150,8	15,5	+41,6	41,0	+24,7
Tanonc	2,1	-1,2	1,6	-17,5	0,7	+20,1	0,8	-14,1	0,2	+139,9	1,2	+9,6	1,6	-4,1
Napszámos	3,1	-51,3	5,8	+14,2	12,7	+4,2	19,0	+0,3	12,3	-15,1	4,1	+6,8	6,6	-17,5

1 – az egyes nemzetiségek szociális megoszlása százalékban; 2 – az adott szociális rétegben bekövetkező növekedés vagy csökkenés az 1921-es népszámlálás óta.

A statisztikák a magyarok által lakott járásokban a szlovákiai átlagnál magasabb munkanélküliséget mutatnak. Különösen sújtotta ez a probléma a Komáromi, a Lévai és a Losonci járást, amelyekben még a nyári szezonális munkák időszakában is jelentős számú munkanélkülit tartottak számon.⁶⁵ Hátrányosan érintette a magyar kisebbséget a magyaroknak a szakszervezeti mozgalomban való alacsony részvétele, hiszen míg országos átlagban a munkavállaló munkásság 44%-a szakszervezeti tag volt, a magyar munkásságnak csupán 10,4%-a volt tagja valamelyik szakszervezeti tömörülésnek.⁶⁶ Az 1930-as adatok szerint csupán 16 382 magyar volt szakszervezeti tag, amihez kétségkívül hozzájárult az is, hogy noha a szakszervezetek nemzetiségi alapokon működtek (a kommunista szakszervezet kivételével), külön magyar szakszervezeti csoportosulás nem létezett. Igaz, 1938-ra a magyar szakszervezeti tagok száma a duplájára emelkedett, s 33 106 volt, ám így is csupán a szakszervezeti tagok 1,3%-a volt magyar nemzetiségű.⁶⁷ A magyar szakszervezeti tagok közül a legtöbben a csehszlovák szociáldemokrata szakszervezetekhez és a kommunista szakszervezetekhez tartoztak (az összes magyar szakszervezeti tag mintegy 70%-a).

64. A táblázathoz felhasznált adatok forrását illetően lásd Weirich, Marko: *Staré a nové Československo. Národoposobárský přehled bohatství a práce*. Praha, [i. k.], 1938–1939. 45.

65. A Komáromi járásban 1928 elején 3 066, míg augusztusban 1 502, a Lévaiban 2 207 és 1 104, a Losonciban pedig 3 541 és 611 munkanélkülit tartottak számon. Vö. SNA, f. KÚ BA, k. 233, 804/1938, I. Hospodárske a politické pomery na Slovensku.

66. Vö. Rados K. Béla: Magyar kisebbségi munkásság és a szakszervezetek Cseh-Szlovákiában. *Magyar Kisebbség*, 1933, 2. sz. 56–57. A szlovákiai magyarok a Csehszlovákiában élő nemzetek között a legalacsonyabb szakszervezeti szervezettséggel rendelkeztek, hiszen 1930-ban a cseh és szlovák munkások 48,2%-a, a németek 46,5%-a, a lengyelek 31,5%-a, a ruténeknek pedig 16,7%-a volt szakszervezeti tag.

67. *Zprávy Státního úřadu statistického. Ročník XIX. 1938*. Praha, Státní úřad statistický. 1938. 790–794.

Az alacsony szintű szervezettségnek a politikai vonatkozásokon kívül kemény szociális kihatása is volt, hiszen az 1921-ben a prágai nemzetgyűlés által elfogadott 267. sz. törvény az ún. genty-rendszer alapján szabályozta a munkanélküli-segélyek fizetését: az állam a segélyt a szakszervezeteken keresztül folyósította, ahhoz pedig csak a szakszervezeti tagok jutottak hozzá. Ez pedig azzal járt, hogy miközben a magyar lakosság körében magas volt a munkanélküliség, a magyar munkanélkülieknek csupán egy kis százaléka kaphatott munkanélküli-segélyt. De elesett a szakszervezeten kívüli magyar munkásság mindazoktól az egyéb előnyöktől (pl. könyvtárak, kulturális akciók) is, amelyeket a bőkezű költségvetéssel gazdálkodó szakszervezetek nyújtottak a tagságuknak.

Varrótanfolyam Kamocsán

A korabeli szlovén-szlovákiai magyar társadalom gerincét adó parasztság és a munkásság mellett fontos szólni a középrétegek⁶⁸ helyzetéről és szerepéről is. A korabeli társadalomkutatók több ízben is lejegyezték, hogy az államfordulat egy számában túldimenzionált magyar középosztályt talált a Felföldön. S bár az 1918–20-ban bekövetkezett államjogi változások következtében a városi lakosság a korábbinál egy számára kedvezőbb, polgárosultabb állam viszonyai közé került, az impériumváltás mégis súlyos sebeket ejtett rajta. Az aránytalanul nagy, bizonyult középosztály köréből „pánikszerű menekülés kezdődött: az egyik rész hamarosan átvándorolt Magyarországra (ami hiba volt),⁶⁹ a másik rész, különösen a nem magyar vidékű városokban, igyekezett minden-

68. A jelen társadalomtörténeti vázlatban mélyebb társadalomtörténeti kutatások hiányában a szlovén-szlovákiai magyar középosztályt a létező belső tagoltsága ellenére homogén réteggént kezeljük. Fontosnak tartjuk azonban jelezni, hogy esetükben is szükséges lenne olyan strukturáltabb megközelítésre, amelyet Gyáni Gábor alkalmaz a Horthy-korszak magyar középosztályával kapcsolatban. Lásd Gyáni Gábor: A középosztály társadalomtörténete a Horthy-korszakban. *Századok*, 1997, 6.sz. 1265–1305.

69. Szvatkóhoz hasonlóan utólag sokan tartották elhibázott lépésnek a középrétegek elmenekülését. Halász Miklós pedig egyenesen politikai romantikából elkövetett értelmetlen öncsonkításnak nevezte. Vö. Halász Miklós: *Csehszlovákia 1918–1938*. Budapest, Századunk, 1938, 78.

áron, a behódolás árán is, alkalmazkodni a helyzethez, a harmadik rész, például a független zsidóság, amely különösen az északi városokban a megmaradt magyar középosztály lényeges részét alkotta, a közbejött politikai események miatt indifferenssé vált, és részben a német kultúra felé tájékozódott”⁷⁰ – jegyezte le erről a folyamatról a felvidéki polgári magatartás kiemelkedő képviselője, a kitűnő közíró és publicista Szvatkó Pál. Majd még azt is hozzátette, hogy „a negyedik rész, a dzsentri, amennyiben Szlovenszkóban maradt, visszavonult falusi birtokára, s a vidéki nemes ugyanolyan szegényes életét kezdte élni, mint a tizenharmadik században. A városok magyar polgársága fogyni kezdett.” Ez a jellemzés is jelzi azt a veszteséget, amelyet a szlovenszkói magyar középosztály szenvedett, s amelynek negatív hatásait még tovább mélyítette a csehszlovák állam politikai gyakorlata, amely csak elvétve engedte a magyarokat állami hivatalba, így azok számára legfeljebb a szabad foglalkozások biztosíthatnak megélhetést.

Még nagyobb csapást jelentett Trianon a birtokos nemességre, amely az államfordulat előtt lakhelytől és anyanyelvtől függetlenül feltétel nélkül azonosult a magyar állameszmével. Csehszlovákia megalakulása azonban nem csupán ezt az ideológiai támaszukat vette el, hanem a nemesi előjogok azonnali megszüntetésével, illetve az új állam első napjaiban meghirdetett és a húszas években végre is hajtott földbirtokreformmal a társadalmi és gazdasági érvényesülés lehetőségét is kihúzta a birtokos nemesség lába alól. A korábban az úri Magyarország berendezkedésének minden előnyét élvező nemesség válaszút elé került.⁷¹ Egy részük elhagyta Csehszlovákiát és a trianoni Magyarország számára kedvezőbb légkörében keresett magának érvényesülést, miközben várta az áhított revízió általi lehetőséget a visszatérésre. Mások maradtak, visszahúzódtak vidéki kastélyaikba, kúriáikba, ahol a családi mikrovilágban próbálták a régi világot konzerválni, ám a közéletben nem vettek részt. Mint a Szvatkó Pál is megállapítja: „a magyar társadalom előteréből először kapcsolódott ki az arisztokrácia: mint osztály se nem osztott, se nem szorzott, csak egyedeiben jelentkezhetett.” Szvatkótól kevésbé megértőbbnek mutatkozott ebben a kérdésben Esterházy János, aki Szentiváni Kúria egyik ülésén így nyilatkozott osztályos társai hozzáállásáról: „Az itt élő volt magyar arisztokrácia olyan közömbösséggel van az itt élő magyar kisebbséggel szemben, amelyet soha el nem várhattunk volna tőle. (...) Amíg gazdag magyar urak élnek Szlovenszkón és nem áldoznak semmit a magyar kultúrára, kritizálni joguk semmit sincs. Tisztelet csak akkor övezi őket, ha a magyarság érdekében dolgoznak.”⁷² Persze kiváló személyiségek azért akadtak, akik immár nem örökölt tekintélyük, de sokkal inkább közéleti elkötelezettségük révén meghatározó szerepet tudtak vinni a korszak szlovenszkói magyar közéletébe. Ilyen volt például a már említett kitűnő demográfus, Révay István gróf, vagy Esterházy Lujza, akinek a tevékenységét ugyan öccse, János szerepe elhomályosította, de aki a család talán legműveltebb, legnyitottabb egyénisége volt, s fontos szerepet kapott a magyar katolikus ifjúsági és nőmozgalmakban.

70. Szvatkó Pál: A szlovenszkói magyar középosztály. In Uő: *A változás élménye. Válogatott írások* (válogatta és szerkesztette Filep Tamás Gusztáv és G. Kovács László). Pozsony, Kalligram, 1994, 128.

71. A szlovákiai nemesség Trianon utáni szerepvállalása ma még fehér folt a kutatástörténetben. A témába vágó szinte egyedüli érdemi megállapítások Roman Holec nevéhez köthetők, aki a tanulmányában a nemesi magatartás hét lehetséges modelljét vázolta fel. Ö. Holec, Roman: Jeden z porazených. Šľachta na Slovensku po roku 1918. In Rogulová, Jaroslava a kol. (eds.): *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938*. Bratislava, HÚ SAV, 2009, 31–48.

72. Idézi Molnár Imre: A szlovenszkói magyar közművelődés meghatározó összetevői 1920–1945 között. In Tóth László–Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. II. Oktatásügy, közművelődés, sajtó*. Budapest, Ister, 1999, 192.

És voltak arisztokraták, igaz kevesen, akik – elsősorban birtokaik megmentése érdekében – az új hatalom szolgálatába is beálltak. Ők azonban inkább csak kuriózumnak számítottak, s nem csupán a saját osztályuktól szigetelték el magukat, de a polgárosult érzelmű hatalom sem vette őket komolyan, mint ahogyan ezt a szlovéniai magyar nemességet a szlovák nemzettestbe (vissza)vezetni akaró Odescalchi Livio példája is igazolja.⁷³

1.2. A SZLOVÁKIAI MAGYAROK POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS POZÍCIÓI

1.2.1. A szlovákiai magyarok politikai rétegződése

Az eddigiekben felvázolt adatok jól tanúsítják azt a gazdasági pozícióvesztést, elavult társadalmi szerkezetet, gyenge szociális helyzetet, amely a szlovákiai magyarságot a harmincas évek második felében jellemezte, s amely tényezők jelentősen gyengítették társadalmi pozícióit, s közvetetten visszahatottak politikai érdekérvényesítő erejére is.

Az első köztársaságban a politikai pártok alakítását és működését hosszú éveken keresztül semmiféle törvény sem szabályozta. Csupán a választási törvény tartalmazott megkötéseket a választásokon való indulásukat illetően, illetve az 1923-ban a köztársaság védelméről elfogadott törvény szorította bizonyos korlátok közé a pártok tevékenységét. A végleges rendezést a nemzetgyűlés által 1933-ban elfogadott 201/1933. sz. törvény jelentette, amely többek között a politikai pártok tevékenységének felfüggesztését, illetve a pártok megszüntetését szabályozta.

A pártok működésének szabályozatlansága leginkább a pártpolitika jelentőségének túlburjánzásában, a társadalmi szervezetek szoros pártkapcsolataiban, sőt egyenesen a pártoknak való alárendeltségében, az egész csehszlovák közélet túlzott átpolitizáltságában, egy pártokratikus rendszer kialakulásában mutatható ki. Arra azonban, hogy érdemben is beleszóljanak az ország életébe, csupán kevés pártnak volt lehetősége, hiszen a parlamenti pártok listája a köztársaság húsz éve alatt meglehetősen szűk keresztmetszetet és egyben nagy állandóságot mutatott. Sőt mi több, húsz éven keresztül szinte ugyanazok a pártok alakították a kormánykoalíciókat is, a politikusok egy meglehetősen kis rétegére leszűkítve a döntéshozatalt.

Ebben a rendszerben a korabeli magyar közéletre is a pártok túlkínálata és mindenre rátelepedő befolyása volt a jellemző, miközben azt is látni kell, hogy magyar szavazók kegyeiert az etnikai magyar pártok mellett az egyéb országos pártok is nyomatékosan bejelentkeztek.

Az államfordulat utáni tanácstalanság és bizonytalanság miatt a szlovákiai magyar politikai élet csak lassan és fokozatosan, a húszas évek második felére állandósult, s vált alapvetően háromosztatúvá, amelyben a sérelmi politikára alapozott ellenzéki magatartás, a kormánytámogató alapállás és a Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) által képviselt baloldali attitűd jelentették egymás alternatíváit. Hogy ezek között az irányzatok között hogyan oszlott meg a szlovákiai magyar választók szavazata, arra direkt kutatások hiányában lehetetlen pontos választ adni. A döntő többségében magyar lakosságú járáások választási eredményeire alapozva azonban úgy tűnik, hogy a magyar szavazók kb. 60%-a az ellenzéki magyar pártokra, mintegy 20-25%-uk Csehszlovákia Kommunista Pártjára, a maradék pedig az ún. aktivista erőkre vagy a csehszlovák pártokra adta voksát. Ennél pontosabb arányokat számszerűleg nehéz meghatá-

73. AUTGM, f. T. G. Masaryk, k. 399, Felhívás a Slovenskóba tartozó régi magyar nemességhez; A felvidéki arisztokráciát a csehszlovák állam szolgálatába állítani kívánó Odescalchi Livio történetével kapcsolatban lásd Ablonczy Balázs: *Őrzők. A többes identitás stratégiái. Századvég*, 2007, 1. sz. 63–78.

rozni, hiszen a választások települési szintű eredményei azt bizonyítják, hogy az ellenzéki magyar pártokra jelentős számú, a népszámlálás során magát nem magyarnak valló személy is leadta szavazatát, míg a CSKP-ra és a csehszlovák pártokra adott voksokon belül lehetetlen elkülöníteni a magyar szavazók számát.

Ha a két háború között működő összes magyar pártot fel szeretnénk sorolni, viszonylag hosszú listát kapnánk. Az ellenzéki pártok közé többek között a Magyar Nemzeti Munkáspárt, a Magyar Nemzeti Párt, az Országos Keresztényszocialista Párt, az Országos Magyar Kisgazda, Földmíves és Kisiparos Párt, a Szlovenszkói Magyar Jogpárt, a Szlovenszkói Polgári Párt tartoztak. A magyar politika kormánytámogató vonalát a Köztársasági Magyar Földmíves Párt, az Országos Magyar Kisgazda Iparos és Munkáspárt, az Országos Parasztpárt és a csehszlovák pártok magyar szekciói jelentették, míg a baloldali politikát kezdetben a Cseh-szlovák Köztársaság Magyar Szociáldemokrata Munkáspártja, majd pedig a CSKP képviselte.

A korabeli magyar politikai élet azonban még inkább strukturáltabb volt, mint azt a három fenti pólus megjelölésével fel lehet vázolni. Ugyanis magán az ellenzéki pártokon belül is jól látható törésvonalak mutatkoztak, amelyek részben generációs okokra, másrészt a magyar politika által követendő stratégiai elképzelésekre vezethetők vissza,⁷⁴ s amelyek miatt az ellenzéki politika szimplán „sérelmiként” való elkönyvelése a valóság felszínes leegyszerűsítésének tűnhet.

A két nagy ellenzéki magyar párt 1936-os összeolvadásáig a legjelentősebb magyar politikai erő az Országos Keresztényszocialista Párt (OKP) volt, amely ugyan nevében nem viselte a magyar jelzőt, s retorikájában is a keresztény őslakosság (tehát magyarok, németek és szlovákok) pártjának mondta magát, valójában azonban egyértelműen magyar jellegű politikai képződmény volt. A párt meghatározó alakjai a harmincas években Szüllő Géza és az őt a pártelnöki poszton 1932-ben felváltó Esterházy János voltak. Szüllő a szlovenszkói magyar politika nagy öregjének számított, aki pártvezéri tevékenysége mellett a Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga meghatározó személyiségeként a magyar közösség külpolitikai képviselőt is ellátta. A Bethlen István emberének számító Szüllő, akinek politikáját a Magyarország érdekeihez való feltétlen lojalitás jellemezte, pozíciója a harmincas évek elején részben meggyengült, s ekkor a Budapest számára kezelhetőbbnek látszó Esterházy Jánost ültették a helyére. Szüllő azonban csak pártelnöki pozícióját veszítette, befolyását nem, s továbbra is a hazai magyar politika meghatározó alakja maradt. Esterházy János a kevés a szlovenszkói magyar társadalom iránt elhivatott arisztokraták egyike volt, aki műveltségi hiányait elhivatottsággal pótolva fokozatosan az egyik legjelentősebb magyar politikussá nőtte ki magát.

A másik jelentős magyar ellenzéki párt a Magyar Nemzeti Párt volt, amely az OKP-vel ellentétben elsősorban a szlovenszkói magyarság protestáns rétegeit szólította meg, miközben jelentős támogatottsága volt a liberális értelmiség és a magyar anyanyelvű zsidóság körében is. A párt meghatározó alakja hosszú éveken keresztül a Gömörben és Liptóban is birtokló, a kulturális kezdeményezéseket gyakran felkaroló, s maga is irodalmi ambíciókat ápoló, joviális földbirtokos, Szent-Ivány József volt. Az állandó gazdasági problémákkal hadakozó s a Szüllőtől eltérően a szlovenszkói magyar közösségépítést a budapesti érdekeknél előbbre tartó Szent-Ivány azonban a harmincas évek közepére fokozatosan kiszorult a politikacsínalás első vonalából, s a fiatalabb és agilisabb, nem mellékesen pedig a népiség eszméjében rejlő lehetőségeket hamar felfedező komáromcsehi birtokos, Jaross Andor lépett a helyére.

74. A két háború közötti kisebbségi politikai élet strukturáltságához, az említett stratégiai és generációs különbségekhez lásd Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Pozsony, Kalligram, 2004, 49. és 72–74.

Szüllő Géza

Noha a két – jórészt sérelmi politikát folytató – párt között nem elhanyagolható ideológiai és személyi ellentétek feszültek, Budapest sürgetésére 1936-ban mégis összeolvadtak és Egyesült Magyar Párt néven folytatták tevékenységüket. A pártegyesítés a deklarált egység ellenére azonban hosszadalmas és számos vitát kiváltó folyamat volt, s meglehetősen késéssel, csupán 1937 végére zárult le.⁷⁵ A belső pártéletben azonban továbbra is kimutatható volt valamiféle kettősség, mivel a volt nemzeti pártiak a párt magyar nemzeti jellegének erősítését szorgalmazták, a keresztényszocialisták, akiknek a nagyobb városokban (Pozsony, Nyitra) az ottani szlovák és német lakosság körében is jelentős bázisuk volt, ezt ellenezték. További problémát jelentett, hogy a volt OKP katolikus papi szárnya körében továbbra is erős ellenérzések éltek a nemzeti pártiak „liberalizmusával” szemben. Feszültséget okozott a párt „erős embe- reinek” vetélkedése és eltérő koncepciója is.

A párt konzervatív értékeket és módszereket valló parlamenti klubelnöke, Szüllő Géza ugyanis magának vindikálta a párt ügyeiben való döntés jogát, mint a tőle korban és mentalitásban is fiatalabb pártelnök, Jaross Andor és ügyvezető elnök, Esterházy János, miközben e két fiatal politikus között is volt egyfajta feszültség. A források által intelligensebbnek mondott Jaross elsősorban a nyugat-szlovákiai régió alapszervezetire és Koczor Gyula szervezőtitkára támaszkodott, míg Esterházy háttérbázisát Kassa adta, ahol Tost Barnabás és László jelentették a támaszát.⁷⁶ Az ekkor még csak a két politikus karakterében kimutatható különbségek 1938-ra koncepcionális ellentétékké mélyültek, s különösen a német nemzetiszocialista vonalhoz való alkalmazkodás kérdésében az ebben lehetőséget látó Jaross és a konzervatív szemlélete miatt ettől elzárkózó Esterházy között határozott ellentétek alakult ki.

Jelentős számú szavazója volt a társadalmi és szociális szempontból is differenciált magyar lakosság körében Csehszlovákia Kommunista Pártjának (CSKP), amely a magyar járásokban nemritkán a 30%-ot is meghaladó eredményt ért el, átlagban azonban a magyar lakosság mintegy 20-25%-a szavazhatott rá. A CSKP ezt a népszerűséget mindenekelőtt a Dél-Szlovákiában élő magyar lakosság rossz szociális helyzetének köszönhette, amely megfelelő táptalajt teremtett a kommunisták szociális demagógiájának a befogadásához. Nem elhanyagolható azonban az a tényező sem, hogy a Kommunista Internacionálé direktíváit átvevő CSKP Csehszlovákiát sokáig imperialista államnak, a „nemzetek börtönének” tekintette,⁷⁷ és a harmincas évek köze-

75. Az eredeti elképzelések szerint a helyi szervezetek egyesítésének 1936 végéig, a járási szervezetek egyesítésének pedig 1937. április 1-ig be kellett volna fejeződnie. NA ČR, f. PMR, k. 575, 29902/1936.

76. NA ČR, f. PMR, k. 575, 6403/1937.

77. Vö. Rupnik, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha, Academia, 2002, 118–119.

péig – legalábbis elméletben – támogatta a Csehszlovákiában élő nemzetek önrendelkezési jogának érvényesítését, beleértve az elszakadás jogát is. Ennek köszönhetőn a kommunista pártnak Szlovákiában épp a magyarok által lakott térségekben volt a legerősebb pozíciója, s a magyar kommunisták is jelentős pozíciókkal rendelkeztek a CSKP szlovákiai (Major István, Steiner Gábor) és országos (Fried Jenő) vezetésében is.

A kommunisták csatai munkásotthona

A magyar választók harmadik nagy csoportját az ún. aktivista szavazók képezték. Az aktivizmus alatt a korabeli felfogás a kormányzatot támogató, azzal együttműködő politikai irányzatokat értette. Az aktivizmus jelensége ugyan kellőképpen máig nem feltárt,⁷⁸ ám arra már ebben a témában az első lépéseket megtevő Filep Tamás Gusztáv is felhívta a figyelmet, hogy az aktivizmus magját az 1918/19-es magyarországi forradalmak baloldali és polgári radikális emigránsai képezték, akikhez a későbbiekben olyan szlovákiai magyar értelmiségiek is csatlá-

78. A szlovákiai magyar aktivizmusról lásd Simon Attila: Zabudnutí aktivisti. Príspevok k dejinám maďarských politických strán v medzivojnovom období. *Historický časopis*, 2009, 3. sz. 511–530.

koztak, akik élni kívántak a „köztársaság kultúrpolitikája nyújtotta lehetőségekkel”.⁷⁹ S bár a húszas években önálló magyar aktivista pártok is léteztek, a harmincas évek közepére a szlovákiai magyar aktivizmus leginkább csak a centralista csehszlovák pártokon belüli magyar szekcióként létezett, miközben leginkább az anyapártok (az Agrárpárt és a csehszlovák szociáldemokrácia) iránti szervilizmus jellemezte őket. Az aktivisták magyar szavazóbázisát elsősorban a földreform haszonélvezői, az állami alkalmazásban állók és a baloldali gondolkodású, de a kommunisták radikalizmusát elutasító rétegek jelentették.

A magyar szavazók párthovatartozását illetően természetesen a korabeli csehszlovák politikai rendszer pártokratikus jellegét, a kormánypártokhoz való tartozás számtalan előnyét sem szabad figyelmen kívül hagyni. Az, hogy bizonyos állások betöltéséhez megfelelő párthovatartozást (s nem mellékesen megfelelő nemzetiséget) kellett deklarálni, a szlovák történetírás egyik meghatározó alakjának, Lubomír Liptáknak a sorai is alátámasztják: „Az államigazgatás egyes reszortjai és az állami vállalatok mintha egy-egy párt minisztereinek hosszú távú bérletében lettek volna, akik a megbízható párttagok lerakatát hozták így létre. A vasút és a posta a jobboldali pártok befolyása alatt állt, a belügy alá tartozó hivatalok, a csendőrség és a rendőrség viszont az agrároké volt. Egyes szlovák vállalatoknál és gyáraknál, amelyek cseh bankok tulajdonában voltak, a legkifizetődőbbnek a nemzeti demokratákhoz vagy legalább is az agrárpártiakhoz való csatlakozás számított. Az agrárpárt volt a megfelelő akkor is, ha műtrágyához és tenyészállatokhoz akart valaki állami dotációt szerezni, ha természeti csapás miatt akart kártérítést, ha olcsó korpára volt szüksége vagy ha dohánytermesztéshez kellett valakinek engedély. Egyszóval az agrárpárt tagsága minden olyan esetben megfelelő volt, ami a mezőgazdasággal függött össze. Nem csoda, hogy nem számítottak ritkaságnak olyanok, akiknek a zsebében akár két-három párttagsági könyv is volt, s épp azt vették elő, amelyek előnyösnek bizonyult.”⁸⁰ Ez a gyakorlat pedig a szlovákiai magyar munkavállalókat is számos esetben kényszerhelyzet elé állította. Ezt igazolja a rozsnyói állami bányavállalat munkásainak az esete is, akik bár többségében a kommunista párt hívei voltak, hivatalosan mégis a szociáldemokrata párt tagjai maradtak, mert ez különböző előnyökkel járt számukra.⁸¹

Az 1935-ben megtartott parlamenti választások eredményeként a köztársaság válságának éveiben, így 1938-ban a kétkamarás nemzetgyűlés képviselőházában összesen 11, a szenátusban pedig 6 szlovákiai magyar képviselőt, illetve szenátort lehetett találni. A képviselők közül 6 személy az EMP (Szüllő Géza, Jaross Andor, Esterházy János, Szent-Ivány József, Porubszky Géza, Holota János),⁸² 1 a CSKP (Kosik István), 2 a Köztársasági Agrárpárt (Csomor István, Stunda István) és 1 pedig a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt (Schulcz Ignác) tagja volt. A szenátusban az EMP-nek 5 (Füssy Kálmán, Hokky Károly, Pajor Miklós, Turchányi Imre és Szilassy Béla⁸³) a kommunistáknak pedig 1 (Steiner Gábor) szlovákiai magyar szenátora volt.⁸⁴

79. Filep Tamás Gusztáv: A (cseh)szlovákiai magyar kisebbség társadalmi és kulturális életéről 1919–1945. In Uő: *A hagyomány felemelt töre. Válogatott és új esszék, tanulmányok az 1918–1945 közötti (cseh)szlovákiai magyar kultúráról*. Budapest, Ister, 2003, 306.

80. Lipták, Lubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava, Kalligram, 1998, 111.

81. Szöllősová, Diana: Etnicita ako významný faktor pri formovaní politickej situácie Rožňavy v zrkadle republiky Československej (1918–1939). *Slovenský národopis*, 1999, 2–3. sz. 199.

82. Az EMP 8 képviselőt juttatott a parlamentbe, Petrások Ágoston (Augustín Petrások) azonban szlovák nemzetiségű volt, Korláth Endre pedig Kárpátalján szerzett mandátumot.

83. Szilassy az 1937-ben a szenátorságáról lemondott Törköly József rimaszombati ügyvéd helyére került be a nemzetgyűlésbe.

84. Magyar nemzetiségűként ült a szenátusban a szociáldemokráciát képviselő Balla József, őt azonban Kárpátalján választották meg.

Hamis képet festenénk akkor, ha nem hangsúlyoznánk, hogy a korabeli Csehszlovákiában rendkívül színes volt a pártpaletta, így más pártok, főleg a zsidó pártok és a különböző helyi vagy rendi jellegű politikai szerveződések is számíthattak kis számú magyar szavazatra. Ezek a politikai erőik azonban inkább csak a helyi szintű politikába tudtak bekapcsolódni, az országos politikában többnyire észrevétlenek maradtak.

1.2.2. Egyesületi élet, kultúra és sajtó a harmincas évek második felében

Az impériumváltást megelőző évtizedek a magyarországi társadalom gyors fejlődésének, a társadalmi élet kivirágzásának az időszaka voltak, amely időszakban a modern világ érverését kitápláló polgárság lázas alapítási tevékenységbe kezdett: színjátszó csoportok, sportklubok, olvasóköri, karitatív szervezetek stb. százait hozta létre. A Csehszlovák Köztársaság demokratikusabb berendezkedése és liberálisabb szellemisége a dualizmus korának világánál is nagyobb teret nyitott a civil szféra előtt, ami a társadalmi élet lüktetőbbé válását, az egyesületek megszorodását váltotta ki. Ez a társadalmi felpezsdülés rendkívül színes civil világot teremtett, amelyben a különböző társadalmi rétegek, felekezetek, nemzetiségek szervezetei olykor egymás mellett, máskor egymás ellenében vagy éppen egymással kooperálva működtek.

A társadalmi egyesülés kereteit az egyik oldalon a rendszer liberalizmusa, a másik oldalon viszont az államhatalom szinte folyamatos megfigyeléssel, állandó rendőrségi ellenőrzéssel járó szigorú ellenőrző tevékenysége határozta meg. A Csehszlovák Köztársaságban ugyan nem volt akadálya a magyar társadalmi szervezetek alapításának, ám a hatóságok szigorúan betartatták, hogy azok politikai tevékenységet ne folytassanak, illetve semmi olyan nemzetépítő szerepet ne deklarálhassanak, amelyet a hatóságok a köztársaság szellemiségével összeférhetetlennek, a Szent István-i Magyarországot felidézőnek vagy irredentának tekintettek. Ezek a korlátok meglehetősen megnehezítették a magyar szervezetek bejegyzését és működését. S mivel a csehszlovák hatóságok rendkívül könnyen az irredentizmus bélyegét sütötték a magyar nemzeti érzések bármilyen megnyilvánulására, ez számos kulturális és más célzatú egyesület egyébként indokolatlan betiltását, működésének felfüggesztését vonta maga után. Az irredentizmus veszélyének indokával rendszeresen felülvizsgálták a közkönyvtárak állományát (olykor mesekönyveket is kitiltva azokból), s ugyanez miatt olykor még a magyar zenét játszó cigánybandák tevékenységét is igyekeztek korlátozni.⁸⁵

Bár a különböző etnikumú egyesületekben való részvétel egyben a nemzeti hovatartozás demonstrálását is szolgálta, mint azt Elena Mannová ez irányú losonci és komáromi kutatásai igazolják, a városokban az egyesületi élet részben multietnikus alapokon nyugodott.⁸⁶ Ez a jelenség leginkább a tradicionálisan háromnyelvű Pozsonyban volt a leglátványosabb, ahol az 1915-ben kimutatott 120 egyesület helyett 1929-ben már 676 működött,⁸⁷ amelyek egy jó részében magyarok, németek, szlovákok, csehek éltek együtt, s amelyekben természetesnek számított a különböző nyelvek egyenjogúsága.

A jó tollú irodalomtörténész, Kemény Gábor a „magyar időkben” az első köztársaság szellemi életére visszapillantva jegyezte meg, hogy a „kisebbségi irodalom a legújabb időkig nem

85. Szöllősová, i. m. 200.

86. Mannová, Elena: *Konstrukcia...*, i. m. 130–135.

87. Pozsony egyesületi életével kapcsolatban lásd Mannová, Elena: *Spolky – čertove volky, ale aj škola demokracie. In Salner, Peter (red.): Taká bola Bratislava*. Bratislava, Veda, 1991, 67–90.

tudta magát függetleníteni a politikumtól.”⁸⁸ Megjegyzésével egyetértve azzal kell kiegészítenünk, hogy ez nem csupán az irodalommal volt így, hanem a kultúra egészével is. Így az egyesületi élet sokszínűségét a demokratikus jogi kereteken kívül a társadalmi élet átpolitizáltsága is befolyásolta, hiszen a különféle klubok, kulturális szervezetek, néha még a testnevelési szervezetek is sokszor egy-egy adott politikai párthoz kötődtek.

Erről a sokszínű szellemi és egyesületi életről szinte lehetetlen vállalkozás pár sorban jellemzést adni. A korszak magyar katolikus szellemiségű ifjúsági mozgalmának egyik jeles alakja, a művelődéstörténeti kritikákat is író Vájlok Sándor szerint a szlovenszkói magyarságnak alapvetően három nagy népnevelő szervezete volt: a Szlovenszkói Magyar Kulturális Egyesületet (SZMKE), a Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület (SZKIE) és a Járási Közművelődési Testületek (JKT).⁸⁹ A korabeli magyar közművelődés reprezentatív szervezetének ezek közül az SZMKE számított, amely a mai Csemadok előképének is tekinthető, s amely szervezetnek a tevékenysége épp a harmincas évek második felében érte el tetőpontját. S bár az SZMKE kötődött az EMP-hez, tevékenysége mégis átfogta az egész szlovákiai magyar társadalmat, helyi szervezeteinek száma 1938-ban elérte a 180-at, tagsága pedig megközelítette a tízezer főt.

A községi könyvtárak fenntartása⁹⁰ mellett az állam leginkább az ún. Járási Közművelődési Testületek működtetésével igyekezett nem is kis összegeket fordítani a magyar kultúra támogatására. Ezek működését és céljait azonban – épp az állami támogatás miatt – a szlovenszkói magyar közművelődés szereplőinek egy része meglehetősen gyanakvással szemlélte, így a magyar járásokban a JKT-k egyáltalán nem vagy csupán formálisan működtek, ami azt eredményezte, hogy a magyar művelődésre a költségvetésből fordítható összegek egy része kihasználatlan maradt. Ettől a politikai csőlátástól csupán kevesen tudták magukat függetleníteni. Közülük is kiemelkedik az SZMKE egyik vezetője, a Szlovenszkói Magyar Színpártoló Egyesület alelnöke, Schubert Tódor, akinek köszönhetően a lévai JKT a legjobban működők egyike volt, s színvonalas művelődési programot tudott biztosítani a régió magyarságának. A lévai JKT által szervezett előadás-sorozatról állt össze az a tanulmánykötet is, amely a maga nemében az első kísérlet volt a szlovenszkói magyar valóság átfogó és tudományos igényű rögzítésének.⁹¹

Az SZMKE mellett a magyar kultúrélet gerincét a szociáldemokrácia és a CSKP különböző munkásegységei és -akadémiái, valamint az aktivista jellegű szerveződések adták, miközben a magyar közművelődésnek az olyan helyi alapítású, de az adott településen jelenőségükben mégis túlmutató szervezetek is fontos gócpontjai voltak, mint a pozsonyi Toldy-kör, a komáromi Jókai Egyesület vagy a kassai Kazinczy Társaság. El lehet azonban mondani, hogy szinte valamennyi településen volt olyan szervezet: katolikus legényegylet, polgári olvasókör, iparos, munkás- vagy gazdakör, amely felvállalta a magyar művelődés szervezését. A felsoroltakon

88. Kemény Gábor: Északi magyar szellem. In *Felvidéki magyar mártírok és hősök aranykönyve. Felvidéki irodalmi emlékkönyv*. Budapest, Mehosz, [é. n.], 295.

89. Vájlok Sándor: A csehszlovákiai magyarság kulturális helyzete. In *Kisebbségi problémák. A Lévai Járási Közművelődési Testület 1936–1937. évi előadássorozatából*. Levice, [i. k.], 1937, 93.

90. 1935-ben Szlovákiában 636 magyar nyelvű közkönyvtár működött, ami számszerűen is megfelelt a magyar lakosság számarányának, sőt a 100 lakosra eső kölcsönzések száma Szlovákia összes nemzetisége közül épp a magyarok esetében volt a legmagasabb. Vö. *Statistická ročenka republiky Československé*. Praha, Státní úřad statistický, 1938, 206–261.

91. *Kisebbségi problémák. A Lévai Járási Közművelődési Testület 1936–1937. évi előadássorozatából*. Levice, [i. k.], 1937.

kívül a korabeli szlovenszkói magyar művelődés gazdagságát olyan további szervezetek és intézmények is bizonyítják, mint a Szlovenszkói Magyar Dalosszövetség, a Pozsony és Kassa központú magyar színjátszás, a rendkívül sokszínű képzőművészeti élet stb.

Schubert Tódor

pénz és segítség nélkül, könyvek nélkül, vezetők nélkül, óriási politikai gátlásokkal küzdve, minden megnyilatkozástól letiltva (lásd a magyar írók és művészek szereplésének sorozatos betiltását) keservesen vegetál Szlovenszkon, és a helyzeten a Magyar Tudományos Társaság sem segíthet, mert nincs módja hozzá.”⁹²

A kulturális szervezetek sokszínűségével szemben a korabeli szlovenszkói magyar tudományos élet már az első pillantásra is szegényesnek tűnt. Ennek okát elsősorban az intézményi háttér hiányában kell látni, hiszen önálló magyar felsőoktatási és akadémiai intézetek nélkül önálló tudományosságról nehéz lett volna ábrándozni is. Így maradtak az – elszórt – egyéni teljesítmények, illetve a tudományos intézményrendszert pótolni kívánó, de ennek a szándéknak megfelelni nem tudó, tudományossággal is foglalkozó társaságok, szervezetek, önképzőkörök. Az egyetlen reménytelen kísérletnek a köztársasági elnök nagylelkű személyes adományából 1931-ben létrehozott Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság számított, ám a közkedvelt néven Masaryk Akadémiának nevezett intézmény nem tudta betölteni a neki szánt szerepet. A szlovenszkói magyar közélet és tudományosság jelentős része eleve idegenkedett az aktivista színezetű kezdeményezéstől, miközben a Masaryk Akadémia renoméját az intézmény keretei között folyó, olykor a dilettantizmustól sem mentes munka sem növelte.

A sokszínűség és gazdagság azonban nem feltétlenül jelentett színvonalasságot, sőt a csehszlovák államhatárolomnak a szlovákiai magyarságot a trianoni Magyarországtól erőszakosan elszigetelni akaró politikájának is köszönhetően a szlovákiai magyar kultúrát inkább a provincializmus, a modern irányzatoktól való elzárkózás,⁹² sőt sokszor a dilettantizmus jellemezte. S ezen még az olyan – az aktivisták és baloldaliak által szívesen hangoztatott – hangzatos és a valósággal nem feltétlenül egyező megállapítások sem változtattak, amelyek szerint a korabeli szlovenszkói magyar kultúra demokratikusabb és európaiabb volt, mint a magyarországi. S hogy a provincializmus nem csupán az utókor bélyege, azt Szvatkó Pálnak egy 1933-ban keltezett írása is tanúsítja: „*Néhány kifecajmítható statisztikai adatra épített szemfényvesztő beállítás nem változtathat a sajnálatos valódi helyzeten: a szlovenszkói magyar kulturális élet nyomorult kis sarokba lódított, elhanyagolt, kétségbeesett kibontakozási kísérleteket végző, föl-föltörő, le-lebukó kulturális élet, amely*

92. Lesújtó képét adta ennek a magaratásnak egy Dunaszerdahelyen elhangzott és az *Új Életben* leközölt előadásában a korszak egyik meghatározó kultúrászervezője, Schubert Tódor. Vö. Schubert Tódor: A magyar egyesületek szerepe Szlovenszkon. *Új Élet*, 1937, 8. sz. 357–358.

93. Szvatkó Pál: A félreértett „újarcú magyarság”. In *Uő: A változás élménye...*, i. m. 114–115.

A művelődés kapcsán nem lehet nem szólni az ún. ifjúsági mozgalmak szerepéről, noha azok szerepe jóval túlmutatott a szűken vett kulturális életen. A szlovákiai magyar ifjúság két világháború közötti mozgalmainak egyrészt az egyetemista ifjúság érdekvédelmi szervezetei (pl. a Magyar Ifjak Pozsonyi Szövetsége vagy a brünni Corvinia), másrészt a középiskolás diákságot összefogó cserkészmozgalom (megszervezésében központi szerepe Scherer Lajos losonci tanárnak s az általa szerkesztett *A Mi Lapunk* című középiskolás újságnak volt) jelentették a kiindulópontját. Fordulópontot jelentett az egyetemista ifjúság megszervezésében a prágai főiskolások szervezetének, a Magyar Akadémikusok Köre (MAK) megalakulása 1925-ben, amely nyomán valamennyi egyetemi városban létrejött hasonló szervezet. A különböző városok MAK (illetve a keresztény szócska betoldásával MAKK) fiókszervezeteit az 1926-ban megalakult Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetsége (CSMASZ) fogta össze.

A húszas évek végén az ifjúsági mozgalmak körében is egyre inkább jelentkeztek az ideológiai, pártpolitikai különbségek. A keresztény-nemzeti elkötelezettségű diákok az 1930-ban megalakult Prohászka Körökben találták meg helyüket, míg a prágai öregescserkészek mozgalmából kinövő Sarló mozgalomban elsősorban a baloldali gondolatok találtak megvalósulást. Ezek az ifjúsági mozgalmak – akár a baloldali, akár a jobboldali indíttatásúak – már annak a generációnak az igényeit fejezték ki, amelyik a Csehszlovák Köztársaságban végezte iskoláit, s Prágában, Brünnben, Pozsonyban végzett egyetemi tanulmányai idején nemcsak az állam hivatalos nyelvét sajátította el, hanem megismerte a cseh és szlovák kultúrát is. Ők már nem fogadták el a Szüüllő Géza által képviselt „budapesti politikát”, hanem saját szlovákiai magyar politika kialakítására törekedtek, amelyben a csehszlovák állam realitását figyelembe véve fontos szerepet kaptak a cseh és szlovák ifjúsági mozgalmakkal való kapcsolatok.

A legnagyobb hatású ifjúsági mozgalomnak a prágai Szent György Kör falujáró mozgalmából és a Losoncon megjelenő *A Mi Lapunk* című folyóirat szellemi holdudvarából kinövő Sarló mozgalom bizonyult, amelyet 1928. augusztus 3–13. között a gombaszögi cserkész táborban alapítottak meg prágai egyetemisták. A kezdetben etnográfiai és szociográfiai tevékenységet folytató fiatalok később egyre inkább a politika felé fordultak. A kisebbségi kérdés megoldását elsősorban a Kárpát-medencei nemzetek közötti együttműködésben látták megvalósíthatónak. A mozgalom vezéralakjai közé többek között Balogh Edgár, Boross Zoltán, Dobossy Imre, Dobossy László, Jócsik Lajos és, Peéry Rezső tartoztak. Később a sarlósok néhány vezetője (különösen Balogh Edgár) a kommunista eszmékkel szimpatizálva a CSKP politikájához akarta kapcsolni a mozgalmat, ami a Sarló széthullásához vezetett.

Egészen más szellemi alapokról, a Rerum Novarum által inspirált keresztényszocializmus talajáról nőtt ki a prágai egyetemisták által létrehozott Prohászka Ottokár-körök Szövetsége, amelynek ösztönzője Fischer-Colbrie Ágost kassai püspök, irányítója Rády Elemér, Czvank (Göndöcs) László és Sinkó Ferenc, igazi szellemi vezetője azonban Pfeiffer Miklós kanonok volt. Neki köszönhető, hogy a prohászkások a katolicizmus modern szellemi vonulatait követni tudó, de más irányzatok előtt sem elzárkózó, progresszív szellemi közösséget alkottak, ami legfontosabb fórumukra, az *Új Életre* is végig, még a bécsi döntés után is, jellemző maradt. Noha ők a Sarlóval ellentétben jobboldali eszméket vallottak, közös volt bennük a népszolgálat elvének az előtérbe kerülése, illetve az erős szociális elkötelezettség. Ám amíg a Sarló szociális érdeklődése a falu felé fordult, a prohászkások elsősorban városi munkásfiatlokat igyekeztek programjaikba bevonni.

Bár a Sarló a harmincas évek második felére mint szervezett forma eltűnt, helyét számtalan helyi jellegű és erősen baloldali elkötelezettségű, a kommunista eszmékkel is szimpatizáló ifjúsági szerveződés vette át. Ilyen volt például a pozsonyi Műhely, a kassai Stúdió, az érsekúj-

vári Világosság, a komáromi Alkotás stb., amelyek aktivitását és „aprómunkáját” még az erről a szellemi irányról nem túl jó véleménnyel levő *Új Élet* is elismerte. Részben nekik, illetve további más irányultságú szerveződéseknek is köszönhető, hogy az a szociális és közösségi elkötelezettség, amely a Sarlót és a Prohászka-köröket jellemezte, végig jellemzője maradt ennek a nemzedéknek, s tulajdonképpen az egyik alapját szolgáltatta az 1938/39-ben – okkal vagy ok nélkül – annyit emlegetett „felvidéki magyar szellemiségnek”. Nem mellékesen 1937-ben a baloldali szervezetektől a prohászkásokig a szlovákiai magyar fiatalság szinte egységesen vette védelmébe a magyarországi falukutató mozgalom vezéralakjait, Féja Gézát és Kovács Imrét, akiket azért vádoltak nemzetgyalázással és izgatással, mivel szociográfiai munkáikban a valóságos képet festették a magyarországi nyomorról. Az ellenük folytatott per kapcsán a Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetsége külön állásfoglalást adott ki, amelyben népnemzeti szempontból károsnak minősítette mindazokat az irányzatokat, amelyek ezt a „nemzetmegmentő mozgalmat” (a falukutatót – SA) el akarják gáncsolni.⁹⁴

Az első köztársaság nem csupán az egyesületi élet, a sajtó felvirágzását is magával hozta, hiszen Turczel Lajos kutatásai alapján az 1918 és 1938 között hosszabb-rövidebb ideig kiadott magyar nyelvű sajtótermékek száma meghaladta a 650-et.⁹⁵ Igaz, az alapítási szabadsággal itt is együtt járt a szigorú cenzúra, ami visszatérő panasza volt a szlovákiai magyar politikának. A sérelmek felhánytorgatása azonban kevés eredménnyel járt, így a magyar lapok kénytelenek voltak elfogadni, hogy csak óvatos bírálatát fogalmazhatják meg a kormányzat tevékenységnek, a magyar nemzeti ünnepekről meg sem emlékezhetnek, s Trianon témáját sem vehetik elő. Ám alkalmazkodásuk ellenére is napirenden volt a sajtótermékek „hibás” számainak konfiskálása. A hatalomnak a sajtóval szembeni fellépése azonban nem csupán a nemzetiségi sajtó ellen irányult, egyformán sújtotta valamennyi ellenzéki sajtóterméket, különösen a kommunista lapokat, de olykor még a kormánylapok is áldozatul estek neki. Ezt bizonyítja az igazságügy-minisztérium kimutatása, amely szerint az 1938 első négy hónapjában elkobzott összesen 1052 sajtótermékből 630 volt a csehszlovák, 280 a német, 47 a magyar, 42 a lengyel és 30 az orosz nyelvű.⁹⁶ Ha ezt Csehszlovákia nemzetiségi összetételével összehasonlítjuk, nagyjából arányos számokat kapunk, csupán a lengyelek esetében nagy a különbség a tényleges létszámuk és az elkobzások túlságosan magas száma között.

Mint azt a korabeli sajtó helyzetének egyik legjobb ismerője, a lapszerkesztőként is kiváló Szvatkó Pál több írásában is megjegyezte, a szlovákiai magyar sajtó elindulásában – az önálló tradíciók hiányában – meghatározó szerepet játszottak a magyarországi emigránsok, akiknek a nem mindig szerencsés bábáskodása alól csak nehezen tudott szabadulni a honi újságírás.

A különböző periodicitású és jellegű lapok közül a legolvasottabbak a politikai jellegű lapok voltak, s ehhez mértén ezekből volt a legtöbb, hiszen az 1931-ben Szlovákiában megjelenő 79 politikai jellegű lapból 28 volt a magyar nyelvű (alig kevesebb, mint a [cseh]szlovák lapok száma – 37).⁹⁷ Ez a magas szám is azt jelzi, hogy a magyar lapok olvasótáborát korántsem csak

94. *Új Élet*, 1937, 10. sz. 465. A CSMASZ állásfoglalását az EMP köreiből, de a budapesti politika részéről is több bírálat érte, s ez az eset egy újabb érvet jelentett a magyarországi hivatalos politika számára, amely eddig is meglehetősen gyanakvással figyelte a szlovákiai magyar fiatalok Budapest szempontjából túlságosan nyílt és plurális gondolkodását.

95. A sajtó számát illető adatra nézve lásd Turczel Lajos: A csehszlovákiai magyar közművelődés alakulása 1918-tól 1945-ig. In *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből*. Pozsony, Kalligram, 1993, 249.

96. NA, f. PMR, k. 218, bez. č.

97. *Statistická příručka Republiky Československé. IV.* Praha, Státní úřad statistický, 1932, 370.

a magukat magyarnak vallók alkották, a magát egyébként hivatalosan zsidónak, szlováknak vagy épp németnek valló városi polgárság is szívesen olvasta őket. Ezt igazolja az a kimutatás, amely szerint a – hivatalos adatok szerint – 20% alatti magyarsággal rendelkező Kassán 1938 első vasárnapján háromszor annyi magyar nyelvű napilap fogyott, mint amennyi szlovák.⁹⁸ Igaz, a lapok viszonylag kis példányszámban jelentek meg, hiszen naponta összesen mintegy 50 ezer magyar napilappéldány fogyott el.

Az 1937/38-as év fordulóján Csehszlovákiában megjelenő 6 napilapból 2 (a *Kassai Újság* és az Pozsonyban megjelenő *Esti Újság*) számított bulvárjellegűnek, míg a maradék 4 (*Prágai Magyar Hírlap*, *Új Hírek*, *Magyar Ujság*, *Magyar Nap*) klasszikus politikai napilap volt, amelyekre jellemző volt, hogy „a pártvezetőségnek nagyobb szerepe van a szerkesztésében, mint az újságíróknak”, s amelyek vakon teljesítették pártjaik utasításait.⁹⁹ De talán épp az, hogy a szerkesztők nem „privát” meggyőződésük, hanem a megrendelő párt szája íze szerint írtak, tette lehetővé a mai szemmel furcsának tűnő átigazolásokat. Hogy a sok példa közül csak a legjellemzőbbeket említsük: Dzurányi László, az ellenzéki *PMH* szerkesztője az aktivista *Magyar Ujság* főszerkesztője lett, Vass László pedig a kommunista *Magyar Naptól* igazolt át a *Prágai Magyar Hírlaphoz*.

Az Egyesült Magyar Párt központi sajtóorgánumának a jó színvonalú *Prágai Magyar Hírlap* (*PMH*) számított. A Forgách Géza szerkesztette lap mögött jól kiépített sajtóvállalkozás és modern hírszolgálat állt. A *PMH* az olvasóközönség széles rétegeinek igyekezett megfelelni, így színvonalas irodalmi rovatai mellett többféle melléklettel jelent meg. Jelentőségét azonban – Kemény Gábor szavait kölcsönvéve – sokkal inkább az adta, hogy „a *Prágai Magyar Hírlap* annyira átalakította és kiépítette a kisebbségi szellem öntudatát, hogy a lap nélkül el sem tudnók képzelni a kisebbség két évtizedes politikai és szellemi fejlődését. A *Prágai Magyar Hírlap* és a nemzeti alapon álló magyar kisebbség egyet jelentenek minden időben”.¹⁰⁰ A magyar ellenzéki párt másik napilapja az *Új Hírek* volt, amelynek feladata elsősorban az volt, hogy a *PMH*-nál olcsóbb árával és kisebb terjedelmével a kevésbé igényes közönséget kiszolgálja.

A CSKP magyar nyelvű napilapja a Moravská Ostravában megjelenő *Magyar Nap* volt, amely amellett, hogy olcsó volt, gazdag kulturális rovattal is rendelkezett, ahová olyan jó tollú publicisták is írtak, mint Fábry Zoltán vagy Vass László. Megalapításakor a *PMH* konkurenciájának szánták, s ezt a feladatát részben be is tudta tölteni a Légióbank konszernjéhez tartozó s kormányzati szubvenciókból élő, mérsékelten kormánypárti, ám nem szolgálalkú *Magyar Ujság*, amelyet a korszak talán legjobb magyar publicistája, Dzurányi László főszerkesztett. A színvonalas lapban olyan személyiségek is publikáltak, mint Győry Dezső, Jócsik Lajos, Tamás Mihály, Szalatnai Rezső vagy Jankó Zoltán. A lap 1938 elején jelentősebb átalakuláson ment keresztül. A főszerkesztőség Dzurányival, Földes Józseffel, Győry Dezsővel és Vozári Dezsővel Prágába költözött, Pozsonyban csak egy kisebb csapat maradt, a lap nyomtatása pedig Zsolnára került át.¹⁰¹ Így a Vág menti város kedvező fekvése miatt a *Magyar Ujság* lapzártája néhány órával későbbre tolódott, mint a konkurens *PMH*-é, miközben a kormánypárti lap olcsóbb is volt. A politikai lapok és a bulvársajtó versenyét természetesen ez utóbbiak nyerték, hiszen a jelzett napi 50 ezres példányszámból a legnagyobb szeletet épp ők hasították ki.

98. Sziklay Ferenc: Kassa magyarsága a 20. cseh év alatt. In *Kassa*. Kassa, Kazinczy Társaság, 1941, 50.

99. Szvatkó Pál: A sajtó. In Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1945*. Somorja, Méry Ratio, reprint: 2002, 131.

100. Kemény, i. m. 299.

A napilapokat a politikai hetilapok gazdag választéka egészítette ki, amelyek közül egyebek között az ellenzéki *Barázda* és *Népakarat*, a szociáldemokrata *Csehszlovákiai Népszava* vagy a kormány iránti lojalitást túllihegő *Magyarság* említhető. Az országos lapok mellett fontos szerepet töltöttek be a regionális sajtótermékek (pl. a *Komáromi Lapok*, a *Gömör*, az *Érsekújvár és Vidéke*, a *Csallóközi Hírlap*, a *Losonci Hírlap* stb.), amelyek gazdag kínálatát jellemzi, hogy a dél-szlovákiai városokban általában kormánypárti és ellenzéki regionális lapok is megéltek egymás mellett.

Az egyik legszínvonalasabb regionális lap, a Rozsnyón megjelenő *Az Ujság* fejléce

A korabeli magyar sajtót természetesen hiba lenne csupán a politikai jellegű lapokra leszűkíteni, hiszen ebben az időben a különböző rendi, szakmai, érdekvédelmi, kulturális, sport- vagy épp irodalmi lapok olyan gazdag választéka jelent meg, amelyre hasonló példa azóta sem volt a szlovákiai magyar közösség életében. Ezek közül jelentőségében kiemelkedett a kétheti *Hanza Szövetkezeti Újság*, amelyet negyvenháromezres példányszáma¹⁰² a legolvasottabb szlovákiai magyar lappá avasztotta.

1.2.3. A magyar nyelvű iskolahálózat

A történeti Magyarország szétesése radikális változásokat indított el a Csehszlovákiához került térség oktatásügyét illetően. A változások iránya alapvetően helyes volt, hiszen a kor szellemének és a köztársaság jellegének megfelelően a korábbihoz képest egy demokratikusabb oktatási intézményrendszer és oktatáspolitikát vette kezdetét. Csökkent az analfabetizmus, modernebbé vált az oktatás tartalma, a közép- és a felsőoktatás társadalmi hovatartozásra való tekintettel egyformán elérhetővé vált mindenkinek. Nem ilyen egyértelmű azonban a kép, ha a magyar kisebbség sajátos nemzeti szempontjaiból nézünk az iskolaügyben bekövetkezett változásokra.

Csehszlovákia megalakulását követően a szlovákiai oktatásügy legfontosabb folyamata az iskolaügy szlovakizálása volt. Ez az országos tekintetben alapvetően indokolt folyamat, amely

101. MOL, K-64, 79 cs. 65 t. 64/res.pol.1938

102. Filep Tamás Gusztáv: A (cseh)szlovákiai magyar kisebbség társadalmi és kulturális életéről 1919–1945. In Uő: *A hagyomány* ..., 334.

során az addig magyar nyelvű oktatási intézmények sorát változtatták az egyik napról a másikra szlovák nyelvűvé, számos sérelmet is okozott a magyar kisebbségnek, hiszen alkalmat nyújtott a magyar nyelvű oktatás elleni frontális támadásra is. Az egyik oldalon tehát azok a pozitívumok állnak, amelyek az első világháború utáni európai oktatást általában jellemzik: az oktatási infrastruktúra modernizálása (új és modern iskolaépületek, iskolai könyvtárak, iskolarádió stb.), az oktatás tartalmi és formai demokratizálása, a másik oldalon viszont a magyar iskolákat sújtó nemzetállami intézkedések. Így a magyar iskolák sorának indokolatlan betiltása, a magyar szellemiség kitiltása a magyar iskolákból, a magyar tanfelügyelők teljes hiánya, a magyar nyelvű felsőoktatás felszámolása. Különösen erősen érvényesültek a csehszlovák nemzetállami törekvések az oktatás tartalmát illetően. A történelemtankönyvek egy olyan nem létező „csehszlovák múltat” igyekeztek a magyar diákok fejébe sulykolni, amelyben a magyarok csak a felsőbbrendű szlávok barbár ellenségeként jelentek meg,¹⁰³ s amelyben a történelmi fejlődés csúcán a demokratikus csehszlovák állam és annak idealizált államelnöke, T. G. Masaryk állt. A középiskolák igazgatói többnyire szlovákok voltak, mint ahogy szlovák nemzetiségű volt a magyar középiskolákban oktató tanárok egyharmada is. Az iskolákból a magyar nemzeti eszme teljesen ki volt tiltva, a magyar nemzeti ünnepekről nem lehetett megemlékezni, miközben Masaryk vagy Beneš elnök születésnapja mellett kötelezően meg kellett ünnepelni a Csehszlovák Köztársaság megalakulásának évfordulóját vagy épp a két kisantant állammal, Romániával és Jugoszláviával fenntartott barátságot is.

A magyar oktatás helyzetének megítélésében alapvető jelentősége van a mennyiségi mutatóknak, amelyek alapján akár megnyugtatónak is mondhatjuk a szlovákiai magyar oktatás helyzetét a harmincas évek második felében. Legalábbis igaz volt ez az elemi iskolai oktatásra, hiszen az 1937/38-as iskolai évben a Szlovákiában összesen működő 4 297 elemi iskolából és az azokban tanuló 529 731 diákból 754 volt a magyar iskolák száma, amelyekbe összesen 85 507 tanuló járt. Vagyis a magyar iskolák az összes elemi iskola 17,5%-át, a magyar elemiben tanulók pedig az összes elemista 16,1%-át tették ki, ami nagyjából megfelelt a szlovákiai magyarság 1930-ban kimutatott 17,3%-ának.¹⁰⁴ Igaz, ezt a képet némileg árnyalja, hogy a magyar iskolák többsége felekezeti iskola volt, míg a szlovák iskolák többsége állami intézmény, amelyek jobb anyagi háttérrel rendelkeztek. Szintén fontos szempont az is, hogy a magyar nyelvterületen megnyitott s az állam vagy a Szlovák Liga bőséges dotációjából fenntartott szlovák nyelvű iskolák egyik hol nyíltan bevallott, hol takargatott célja a magyar diákok átcsábítása volt, ami a magyar falu szegényebb rétegeit illetően nemegyszer sikeresnek is mutatkozott. Ennek is köszönhető, hogy az 1937/38-as iskolaévben a magyar nemzetiségű elemisták 9,4%-a már nem magyar nyelvű iskolába járt.

A népiskolai oktatás felsőbb szintjét alkotó polgári iskolák esetében azonban már rosszabb volt a helyzet. Szlovákia 232 polgárijából ugyanis csak 21 (9%) volt a magyar tanítási nyelvű, a 71 272 polgári iskolát látogató diákból pedig csak 6 216 (8,7%) látogatott magyar iskolát. Igaz, a polgári iskolák leginkább városokban működtek, s a magyar lakosság döntő többségében falusi környezetben élt, ám a fentebb jelzett aránytalanság mégis szembeötlő. Főleg úgy, ha tudjuk, hogy olyan magyar jellegű városokban, mint Dunaszerdahely, Párkány vagy Szepsi, a

103. A két háború közötti szlovákiai történelemtankönyvekkel kapcsolatban lásd Findor, Andrej: Ako fungujú „národné dejiny”: reprezentovanie „kultúrnej nadradenosti” a vytváranie etnických hraníc v slovenských učebniciach dejepisu (1918–1938). In Findor, Andrej–Dráfi, Peter (eds.): *Ako skúmat národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno, Tribun EU. 2009, 106–130.

104. *Zprávy Státního úřadu statistického. Ročník XIX. 1938*. Praha, Státní úřad statistický, 1938, 36–37, 46.

szülők ismételt kívánsága ellenére sem nyílt magyar polgári.¹⁰⁵ Ennek is köszönhető, hogy a polgári iskolába járó magyarok aránya jóval alulmaradt a hasonló iskolatípust látogató szlovákokénak, miközben a magyar nemzetiségű polgári iskolások 27%-a volt kénytelen szlovák nyelvű iskolát választania magának.¹⁰⁶

Az első köztársaságban a középiskolai oktatást a gimnáziumok négy fajtája (klasszikus gimnázium, reálgimnázium, reformreál-gimnázium és reáliskola), valamint a tanítóképzők jelentették. Szlovákia összesen 56 gimnáziumából az 1936/37-es tanév végén 7 (12,5%) volt a magyar nyelvű,¹⁰⁷ amelyek közül a komáromi Benedek-rendi, a pozsonyi, az ipolysági, a rimaszombati és a kassai önálló intézményként, a losonci és az érsekújvári a szlovák nyelvű intézmény tagozataként működött. Szlovákia összesen 27 692 gimnazistájából 3 370 (12,2%) látogatta a magyar gimnáziumok valamelyikét. Miközben a magyar gimnáziumok osztályai az átlagnál is zsúfoltabbak voltak (osztályonként átlagban 43 tanulóval), a magyar nemzetiségű gimnazisták 23%-a nem magyar iskolát látogatott, hiszen 766-an szlovák gimnáziumba, 217 tanuló pedig német gimnáziumba járt. Ebből is látni, hogy a magyar tannyelvű gimnáziumok száma korántsem felelt meg a magyar közösség igényeinek, s ha a kormányzat egyenlőként kezelte volna a magyar kisebbséget, még további 4-5 magyar gimnázium nyitását kellett volna engedélyeznie. Az igény erre megvolt, hiszen például a Bodrogházban egyetlen magyar középiskola sem működött, a magyar többségű Rozsnyó s Léva magyar lakossága, amely városokban 1919 előtt gazdag hagyományai voltak a magyar nyelvű középiskolai képzésnek, pedig több ízben is sürgette magyar gimnázium indítását, sikertelenül. Szintén a kormányzat magyarellenos oktatáspolitikáját bizonyítja, hogy a magyar gimnáziumok többségének élére szlovák igazgatót állítottak, ami természetesen ezen iskolák szellemiségében is megmutatkozott.

Léva város emlékirata magyar nyelvű gimnáziumi osztályok nyitása ügyében

105. A dunaszerdahelyi és a szépsi helyzettel kapcsolatban lásd Popély Gyula: *Erős várunk az iskola*. Pozsony, Madách-Posonum, 2005.

106. *Zpráva Státního úřadu statistického. Ročník XIX. 1938*. Praha, Státní úřad statistický, 1938, 28–29.

107. Uo. 356–357.

Ami a tanítóképzést illeti, a 18 szlovákiai intézményből 3-ban folyt magyar nyelvű oktatás, a pozsonyi Szent Orsolya-rendi apácák és a református egyház Komáromban fenntartott magyar intézményeiben, továbbá a pozsonyi Csehszlovák Állami Tanítóképző magyar tagozatán. Noha a három iskola számszerűen elegendőnek látszik, a tanítóképzős diákoknak csupán 11,2%-a volt magyar nemzetiségű, ami ismét a magyar nyelvű képzés hátrányos helyzetét igazolja.

A magyar nyelvű közoktatás egészét nézve a szakiskolai oktatás terén mutatkoztak a legnagyobb hiányosságok, hiszen akár a kereskedelmi iskolákat, a mezőgazdasági intézeteket, a női foglalkozásokra képző iskolákat vagy a tanoncképzést nézzük, az állam egyik esetében sem biztosította a magyar lakosság arányának megfelelő képzési helyet, így ezeknek az iskolatípusoknak az esetében a magyar nemzetiségű diákok akár 25–50%-a is szlovák tannyelvű intézményeket volt kénytelen látogatni.

A magyar nyelvű oktatási intézményrendszeren ütött legnagyobb rést a magyar nyelvű felsőoktatás felszámolása jelentette, így amíg a német kisebbségnek két egyeteme is volt (Prágában és Brünnben), a két világháború között végig hiányzott a magyar nyelvű felsőoktatás. Igaz ugyan, hogy a prágai és a pozsonyi egyetem bölcsészkarán egyaránt létrehoztak egy-egy magyar nyelvi és irodalmi tanszéket, ám a két tanszéknek sokáig csupán egyetlen tanára volt, Pavel Bujnák professzor személyében, aki cseh és szlovák nyelven tartotta előadásait. Az ő 1933-ban bekövetkezett halálát követően a prágai tanszéket Vladimír Skalička cseh nyelvész vezette tovább, míg a pozsonyi tanszék betöltetlen maradt. S bár a harmincas évek közepén ott is újraindult az oktatás, továbbra is részben kvalifikálatlan erővel s magyar nyelvű oktatók nélkül.¹⁰⁸

Magyar nyelvű felsőoktatás hiányában a szlovákiai magyarok, akik egyetemen akartak tanulni, vagy Magyarországon végezték iskoláikat, vagy pedig valamelyik csehszlovák vagy német nyelvű egyetemen. Míg azonban a húszas években évente több száz szlovákiai magyar hallgató tanult magyarországi felsőoktatási intézményekben, a magyar szellemiségtől rettegő csehszlovák kormányzat 1928-ban adminisztratív akadályokat állított ez elé. Milan Hodža oktatási miniszter ugyanis rendeletben tiltotta meg a magyarországi diplomák csehszlovákiai érvényességének elismerését. Ez a diszkriminatív intézkedés azzal a következménnyel járt, hogy a harmincas évek második felében már csupán néhány tucat szlovákiai magyar folytatott magyarországi egyetemi tanulmányokat. Nem csoda, hogy az anyanyelvi képzés lehetőségétől megfosztott szlovákiai magyarok alulreprezentáltak voltak az egyetemi képzésben, hiszen az 1937/38-as akadémiai évben a csehszlovák felsőoktatási intézményekben tanuló 27 966 hallgatónak csupán 3,1%-a, vagyis 880 hallgató volt magyar nemzetiségű.¹⁰⁹ Igaz, míg a húszas években még a német nyelvű egyetemek voltak a szlovákiai magyarok között népszerűbbek, 1938-ban már 80%-uk csehszlovák nyelvű egyetemet látogatott. A legtöbb magyar hallgató a pozsonyi Komenský Egyetemre járt, az orvosira 111, a bölcsészkarra 99, jogra pedig 74. A magyar nemzetiségűek aránya azonban így is csak az egyetem összes hallgatójának a 11,8%-át tette ki, vagyis jelentősen elmaradt a magyarságnak a szlovákiai összlakosságon belüli 17%-ától. A legnépszerűbbek mindenképpen az orvosi stúdiumok voltak, hiszen a pozsonyi és a két prágai egyetemen összesen 248 magyar medikushallgató tanult. Meglehetősen alacsony volt viszont a műszaki képzésben (169) és a természettudományi karokon tanuló magyarok száma (92).

108. A pozsonyi egyetem magyar tanszékének az ügyéről lásd bővebben Popély Gyula: *Búcsú a főiskoláktól*. Pozsony, Madách-Posonium, 2005, 61–70.

109. *Zpráva Státního úřadu statistického. Ročník XIX. 1938*. Praha, Státní úřad statistický, 1938, 448–450.

1.2.4. A szlovákiai magyarok vallási rétegződése

Csehszlovákia megalakulását követően a szlovákiai magyar lakosság nem csupán nemzetiségi szempontból került számára szokatlan helyzetbe, az egyes egyházak szervezeti felépítésében bekövetkezett változások következtében némileg módosultak vallásgyakorlásának körülményei is. Ezzel párhuzamosan a köztársaság szekularizált és liberális világa a szlovákiai magyar egyházközösségekben a magyarországinál szabadabb szemléletet honosított meg, amely a modernebb európai áramlatok felé nyitottabb közösségi életet, a párbeszéd iránti elkötelezettség megerősödését eredményezte.¹¹⁰

A két világháború közötti időszakban a szlovákiai magyar lakosság döntő többsége nem csupán tagja volt valamely felekezetnek, hanem magát vallásosnak is vallotta, s aktívan részt vett a hitéletben. Az 1930-as népszámlálás szerint a magyar lakosság 71,3%-a katolikusnak, 21,4%-a reformátusnak, 3,4%-a evangélikusnak, 2,1%-a görög katolikusnak, 1,6%-a pedig izraelitának vallotta magát.

A mintegy 422 ezer főre rúgó magyar katolikus hitéletét számos tényező nehezítette. Ezek egyrészt a Prága és a Vatikán közötti ellentétekből fakadtak,¹¹¹ másrészt a kormányzatnak a szlovákiai katolikussággal szembeni általános hozzáállásból, harmadrészt pedig a kormány magyarságot sújtó nemzetpolitikájának voltak a következményei. Mindezek, illetve az, hogy az államfordulatot követően a 7 szlovákiai püspökség közül mindössze Fischer-Colbrie Ágoston kassai megyéspüspök maradhatott a helyén, elbizonytalanították a magyar katolikusokat. A mintegy 300 magyar plébániát és a magyar anyanyelvű katolikusokat sújtó sérelem közül a legégetőbbek – egy 1922-ben a magyar papság által megfogalmazott memorandum szerint – a következők voltak: „*hogy nincs magyar papnevelő és tanítóképző, megszüntették a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemet és a kassai magyar jogakadémiát, a katolikus magyar középiskolákat a komáromi kivétellel bezárták, így ellehetetlenült az anyanyelvi középiskolai és egyetemi képzés.*”¹¹² Hosszú távon pedig kétségkívül a magyar nyelvnek az egyházi életben való használata és az önálló magyar püspökség, illetve vikariátus hiánya volt az, ami állandó konfliktust jelentett a magyar katolikus mozgalmak és Nagyszombat között. Mindezek ellenére a magyar katolikusok aktív társadalmi szerepet vállaltak, noha ezt végig nehezítette egy a teljes szlovenszkoí magyar katolikusságot átfogó szervezet hiánya. Az 1924 és 1926 között működő Katolikus Nagybizottság ugyanis csak a magyar nyelvterület nyugati részét fedte le, mint ahogyan jobbára csupán a Nagyszombati Apostoli Kormányzóság területére terjedt ki az 1936-ban megalakult Magyar Katolikus Tanács tevékenysége is.

A katolikus fiatalság a Szlovenszkoí Katolikus Ifjúsági Egyesületben, valamint a Prohászka Ottokár-körökben fejtett ki aktív tevékenységet. Több magyar katolikus könyvkiadó (a legnagyobb a Szent Ágoston Társulat) létezett, számos katolikus orientációjú magyar nyelvű lap (közülük kiemelkedett a Pfeiffer Miklós szerkesztette *Új Élet* és a regionális *Sajó-Vidék*) jelent meg, számos magyar katolikus egyesület is működött a korabeli Szlovákiában, s nem szabad

110. Molnár Imre: A magyar anyanyelvű egyházak helyzete Csehszlovákiában. In *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. I.* Budapest, Ister, 1998, 207.

111. Az ellentétek alapvető forrása Prága kezdeti antiklerikalizmusa, illetve a huszita egyház támogatása volt, de évekig feszültséget okozott közöttük az egyházmegyei határok kijelölésének a kérdése is. A szlovákiai katolikus egyházzal és az egyházhatároknak az államhatárokhöz való igazításával kapcsolatban lásd Rác Kálmán: *Az Esztergomi Érsekség diszmembrációja (1918–1938)*. PhD. disszertáció, Budapest, ELTE BTK, 2009.

112. Uo. 129.

elfeledkezni arról sem, hogy az Országos Keresztényszocialista Pártban nem kis befolyása volt a magyar érzelmű katolikus papságnak.

A csábi Mária Kongregáció tagjai

A református vallás – bár Kelet-Szlovákiában szlovák anyanyelvű reformátusok is éltek – magyar vallásnak számított Csehszlovákiában. A valamivel több mint 126 ezer főnyi magyar református többsége a Komáromi, a Lévai, a Feledi, a Tornaljai, valamint a Királyhelmeci s a Nagykaposi járásban élt. A három egyházkerületből (Dunántúli, Tiszán inneni és Kárpátaljai) álló Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház a magyar jellege miatt tulajdonképpen ellenzéki és az állam szempontjából megbízhatatlan szervezetnek számított és a kormányzat részéről ekként is kezelték. Legnagyobb gondját az érvényes egyházi alkotmány ügye jelentette, amelynek elfogadását a csehszlovák hatóságok végig elutasították. A csehszlovák állam nem csupán az egyházi alkotmány elutasításával, de számos más módon is igyekezett akadályozni a református egyház tevékenységét: elutasította a lelkészözvegyek támogatásának megoldását, számos református lelkészt pedig rendezetlen állampolgárságára való hivatkozással kiutasított az országból. Nem biztosította az állam a lelkészképzést sem, ezért az egyház 1925-től Losoncon református teológiai főiskolát indított, amely – noha de jure az állam nem ismerte el – elsősorban Sörös Béla püspök tevékenységének köszönhetően az első bécsi döntésig nevelte a református lelkészeket. Szintén saját erejéből hozta létre az egyház 1934-ben Komáromban a református Tanítóképző Intézetet is.

Hitéleti szempontból a legnehezebb helyzetbe a szlovákiai evangélikus egyházon belül kisebbséget alkotó s területileg is szórطان elhelyezkedő mintegy 36 ezer főnyi magyar evangélikus került. Az ő helyzetüket nehezítette, hogy az új állam iránt erősen elkötelezett és az egyháznak határozott szláv jelleget adni kívánó egyházi vezetés kevés jóindulatot mutatott gondjaik iránt. Állandó feszültséget jelentett a vegyes gyülekezetek belső nyelvhasználatának

kérdése és egy külön magyar esperesség létrehozásának az igénye is. A magyar evangélikusok ügyét a Szlovákiai Magyar Evangélikus Szövetség próbálta felvállalni, amelynek vezető személyiségei között az MNP két meghatározó politikusa, Szent-Ivány József és Törköly József is megtalálható volt.

Trianon következményeként mintegy 130 ezer főnyi zsidó vallású lakos került Szlovákiába, akik nagy többsége a dualizmus korának befogadó gyakorlata következtében 1918 előtt kettős kötődésű volt, vagyis zsidó identitását megtartotta, ám magyar nyelvűvé vált, a magyar kultúrához tartozónak vallotta magát, sőt bizonyos vidékeken maga is magyarosító tényezővé lett. Az első Csehszlovák Köztársaság kedvező viszonyokat teremtett a zsidó hitélet gyakorlásához, a törvények szabad teret biztosítottak egyházi, kulturális és politikai életük kiteljesedéséhez. Ennek fejében, illetve a felkínált előnyökért cserében viszont elvárták tőlük, hogy ne magyar, hanem zsidó nemzetiségűnek vallják magukat.¹¹³ Ennek is köszönhető, hogy a zsidóság többsége 1930-ban már zsidó nemzetiségűnek vallotta magát (72 ezer fő), s a magukat magyarnak valló zsidó vallásúak száma alig 10 ezer főre fogyatkozott. Ennek ellenére azonban a két háború közötti Szlovákiában, főleg a városokban élő zsidóság továbbra is a magyar kultúra fontos bázisát képezte, magyarul beszélt, magyar újságokat járatott. Halász Miklós megfogalmazásában a szlovenszko zsidóság politikailag ugyan disszimilálódott a magyarságtól, ám kulturális szempontból nem.¹¹⁴ Ám még az a megállapítás sem teljesen igaz, hogy a szlovákiai zsidók politikailag elfordultak a magyarságtól, hiszen mint azt Kovács Éva kutatásai is kimutatták, a Magyar Nemzeti Párt kassai szavazói között jelentős erőt képviselt az itt élő és a magyar kultúrához mindig is ragaszkodó zsidó lakosság. Kiváltva ezzel a nacionalista szlovák körök ellen-szenvét, akik gyakran vádolták meg a zsidóságot a szlovákiai városok képének elmagyarosításával, s követelték tőlük, hogy szlovákul beszéljenek.¹¹⁵

1.2.5. A szlovákiai magyarok kapcsolatrendszerre

A szlovákiai magyar kisebbség és az anyaország kapcsolata különböző szinteken és intenzitással realizálódott, miközben a kapcsolattartást a két legfontosabb tényező, a kisebbségi közösség és Magyarország mellett a Csehszlovák Köztársaság törvényi keretei is meghatározták.

A kapcsolatok szükségességét leginkább maga a szlovákiai magyar közösség érezte, amelyet váratlanul és felkészületlenül ért a magyar államkeretekből való kiszakítás és a kisebbségi helyzetbe való kerülés. Ebben a helyzetben természetes módon és ösztönös reflexszel fordult az „anyaország” felé, mintegy védelmet, segítséget vára. „*A kisebbség tekintete az anyaország felé irányul. Tőle várja a megoldást*”¹¹⁶ – írta le mintegy egy évvel az első bécsi döntés előtt Szvatkó Pál. A korabeli szlovákiai magyar ember számára ugyanis az is magától értetődőnek tűnt, hogy az a közösség, amelyben él, előbb vagy utóbb, de visszatérhet a történelmi államkeretek közé, s így Magyarországra továbbra sem mint valami idegen és külső tényezőre tekintett, hanem inkább mint egy szülőre, akitől ideig-óráig elszakították, de aki távolról is vigyáz rá.

113. Kovács Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között (1918–1938)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004, 19.

114. Idézi Uo. 22.

115. Az ilyen megnyilvánulások számos példáját közli Salner, Peter: *Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava, Zing Print, 2000, 90–93.

116. Szvatkó Pál: Magyarok a határon túl. In Uő: *A változás élménye...*, i. m. 173.

Az erős érzelmi szálak mellett a szlovákiai magyarokat számos egyéb kapcsolat is fűzte az anyaországhoz: szinte minden családnak volt ott rokonsága (s a rokoni szálak abban az időben még szorosabbak voltak), a kézműveseket a munka, a kereskedőket a piac, a földműveseket a határ másik oldalán található parcellák kötötték volna oda. Az 1919–20-ban megszilárduló államhatárok azonban jelentősen megnehezítették, olykor lehetetlenné tették ezeknek a kapcsolatoknak a továbbélését, hiszen a két ország egymás iránti ellenséges viszonya miatt az államhatárok csak nehezen voltak átjárhatók. A hivatalos határátlépéshez vízum kellett, miközben a csehszlovák hatóságok különféle egyéb adminisztratív intézkedéssel is igyekeztek akadályozni a kisebbségben élő magyarok és az anyaország kapcsolattartását. A határ túloldalán is földekkkel rendelkező földművesek, az ún. kettősbirtokosok ugyan állandó határátlépésre feljogosító igazolvánnyal rendelkeztek, ám ezzel is csak napkeltétől napnyugtáig léphettek át a határt, s ugyanazon a helyen kellett belépniük, ahol elhagyták az országot. Ám ez az engedély csak dologidőre vonatkozott, s az ünnepnapokon, különösen a magyar nemzeti ünnepeken a csehszlovák határőrök senkit sem engedtek át a túloldalra. Ilyenkor a központi hatalom külön is felhívta a határrendészet figyelmét arra, hogy meg kell akadályozni, hogy a magyar lakosság a magyarországi ünnepekre átmenjen.

A határ mentén élő lakosság a szigorú rezsimet a zöldhatáron való átjárással igyekezett megkerülni. Ez ugyan a Duna mentén élőknek nehezebb volt, de az Ipolyon át, illetve attól keletre élénk illegális forgalom zajlott a zöldhatáron, amelyet a rokonokat látogató családokon, a tanuló ifjúságon kívül a csempészek is kedvtelve használtak. Nógrád és Gömör dimbes-dombos vidékein a zöldhatáron át zajló csempészet a helyi lakosság egyes rétegeinek fontos jövedelemkiegészítő tevékenységét képezte, s ez ellen sem az egyik, sem a másik ország hatósága nem tudott sokat tenni.¹¹⁷

A mindenben irredentizmust sejtő csehszlovák kormányzatok azonban „igen kevés jóindulatot tanúsítottak azíránt, hogy a magyar nemzetiségű állampolgáraik Magyarországgal érintkezhessenek”.¹¹⁸ S nem csupán a határátlépés nehezítésével igyekeztek elősegíteni a szlovákiai magyarok elszigetelését Magyarországtól, hanem az ottani kultúra behozatalának akadályozásával is. A hatóságok különböző okokra hivatkozva gyakran tiltották le magyarországi vendégművészek szlovákiai fellépéseit, a magyarországi sajtótermékek közül csupán néhány – elsősorban baloldali – lapot engedtek be az országba, a magyarországi könyvek behozatalát pedig hosszú tiltólisták akadályozták.

Nem csoda, hogy a két háború között felnövekvő generációknak meglehetősen kevés kapcsolatuk volt Magyarországgal és kevés ismeretük volt róla.¹¹⁹ Ez azonban fordítva is érvényes volt, mi több, ezt nem csupán a szlovákiai magyar írástudók (pl. Szvatkó vagy Borsody) panaszolták fel, Szekfű Gyula is kritikus hangnemben konstatálta: „Nemzeti társadalmunk alig ismeri a szomszéd államokban élő magyarság kisebbségi sorsát, alig érdeklődik valóságos bajai iránt, kulturális fejlődése iránt is közömbösséget tanúsít, és immár másfél évtizede tűri, hogy a trianoni politikai határok mindinkább kulturális határokká is alakuljanak...”¹²⁰

117. A hatóságoknak a csempészek elleni harca olykor tragédiákba torkollott. Ilyen eset történt 1938 áprilisában a határ borsodi szakaszán, ahol a magyar határőrök Debréte község közelében egy 15 tagú, cigányokból álló csempészbandát tartóztattak fel. A csempészek azonban a katonákra támadtak, s kettőt megöltek közülük. A csempészbanda tagjai szétfutottak, ám a csendőrség gyorsan begyűjtötte őket. *Magyar Ujság*, 1938. április 7.

118. Borsody István: Magyarország és a csehszlovákiai magyarság. In Fazekas József (szerk.): *Vagyunk és leszünk...*, i. m. 208.

119. A neves szlovákiai magyar publicista, Szalatnai Rezső is csak 26 éves korában, 1930-ban utazhatott először Magyarországra, amelyet addig leginkább csak a csehszlovák sajtó – nem mindig pozitív képet rajzoló – írásai-ból ismerhetett.

120. Idézi Uo. 210.

Egész más szinten és feltételek között valósult viszont meg az ellenzéki szlovákiai magyar politikai elit kapcsolata Magyarországgal, amelyet a Budapestnek való alárendeltségi viszony jellemzett. Budapest politikája pedig meglehetősen könnyen olvasható volt, hiszen azt a két világháború közötti időszakban végig – noha időszakonként eltérő intenzitással és eltérő elképzelések mentén – a revízió jövőképe határozta meg.¹²¹ A revíziós cél tekintetében az ellenzéki pártvezetők és Budapest között ugyan összhang volt, ám abban a tekintetben, hogy az addig elkövetkező időszakban milyen mértékű legyen a kisebbségi magyar közösség integrálódása a csehszlovák társadalomba, már voltak hangsúlyeltolódások. Az ideig-óráig felszínre kerülő súrlódások ellenére az EMP és elődpártjai végig elfogadták Budapest pozícióját, s azt hogy a szlovákiai magyarságot érintő fontosabb döntésekben a legfőbb tényező szerepe a mindenkori magyar miniszterelnököt illette meg.

A revíziós célkitűzések mellett Budapest egy viszonylag jól olvasható magyarságpolitikával is rendelkezett, amelynek szálai a Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályán, illetve az azt a korszak teljes időszaka alatt irányító Pataky Tibor kezében futottak össze. A magyarságpolitika abból az alaptételtől indult ki, hogy a magyarság területi integritása ugyan ideiglenesen elveszett, ám a kulturális egység megmaradt, s azt minden lehetséges eszközzel fenn is kell tartani.¹²² Ennek két legfontosabb eszközét a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződések számonkérése és magyar kisebbségek ügyének az illetékes európai fórumokon való folyamatos napirenden tartása,¹²³ illetve a kisebbségeknek irányuló anyagi segítség jelentette. Ez utóbbi, a maga pozitív szerepe mellett, nem csupán a fentebb már említett alárendeltséget erősítette, hanem a kliensrendszert is. A kézből kézbe csomagban átadott, nehezen ellenőrizhető és követhető utat bejáró százezer koronányi összegek¹²⁴ pedig olyan szokásjogot alakítottak ki, amely még az 1989-es rendszerváltás után is élő hagyomány volt a szlovákiai magyar politika egyes körei és Budapest kapcsolatában.

A magyar kisebbségeknek szánt támogatást Budapest különféle társadalmi szervezeteken (Rákóczi Szövetség, Felvidéki Egyesületek Szövetsége), a harmincas években pedig közvetlenül a Külügyminisztériumon, illetve a Miniszterelnöki Hivatalon keresztül juttatta el a külhoni magyarság számára. Míg az Erdélybe és a Délvidékre irányuló támogatások nagy része az egyházi (oktatási) és kulturális szférába irányult, a Csehszlovákiába ájtjövő pénzek mintegy kétharmada az ellenzéki magyar pártok működését biztosította, s csupán a maradékon osztozott a magyar nyelvű oktatás és a sajtó. Mint azt Angyal Béla kutatásai kiderítették, az első köztársaság 20 éve alatt a hivatalos Magyarország mintegy 100 millió csehszlovák koronával támogatta a szlovákiai és a kárpátaljai magyarságot.¹²⁵ Az 1938-as évi támogatásra nézve Szüllő Géza tollából maradt fenn egy összegzés. Eszerint ebben az évben a Magyarországról ájtjövő havi 343

121. Bárdi Nándor: *Tény és való...*, i. m. 87.

122. Bárdi Nándor: Magyarország és a magyar kisebbségek az 1918 utáni években: a magyar külpolitika revíziós céljainak megfogalmazása, a kisebbségi kultúra és politika támogatása. In Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008, 55.

123. A témával kapcsolatban lásd Eiler Ferenc: *Kisebbségvédelem és revízió. Magyar részvétel az Európai Nemzetiségi Kongresszuson 1925–1939*. Budapest, Gondolat, 2006.

124. Ennek az eljárásnak a szlovákiai magyar elit számára megalázó, s egyben a budapesti kormánypolitika magatartását jól reprezentáló példáját említi Koudela Pál a Sziklay Ferencről írt dolgozatában. Lásd Koudela Pál: *A kassai polgárság 1918 előtt és után*. Budapesti Corvinus Egyetem, Ph.D. értekezés, 2005, 105–106.

125. Angyal Béla: A csehszlovákiai magyarság anyasorsági támogatása a két világháború között. *Regio*, 2000, 3. sz. 133–179.

ezer koronányi támogatásból 123 ezer korona jutott az Egyesült Magyar Párt szlovákiai tevékenységére, 100 ezer a kárpátaljai magyar pártokra, 100 ezer az ellenzéki magyar lapokra és havi 20 ezer az ifjúságra.¹²⁶

MÁJUSRA
SZÉP ÉS LEVEGŐS CIPŐK

27-30
29.-
31-34 Ké 35.-
35-38 Ké 39.-
Kisröndülésekre erős sportfélcipő fiúk és lányok részére. Kényelmes orr, erős bőrtalp.

29.-
Lak - mindig divatos. Könnyű díszített cipőcska. Félmagas sarak.

49.-
Munkába - kényelmes cipő jó boxból. Oxford szabás, erős bőrtalp. Félspicces forma, gumisarak.

Bata

A korabeli lapok szinte hemzsegték a Bata reklámjaitól

A szlovenszkói magyar közösség kapcsolatrendszérének másik fontos leágazását a többségi társadalommal való érintkezések jelentették, amely esetében a korábbi időszakokkal való folytonosság mellett Trianon után számos új elem is jelentkezett.

Vájlok Sándor az 1938-ban Budapesten megjelent *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938* c. kötetben publikált írásában az értelmiség kapcsolataira szűkítette le a magyar–szlovák kapcsolatokat.¹²⁷ A szerző a némileg egyoldalú, ám valóságselemeket kétségkívül tartalmazó elemzésében a legfontosabb tendenciaként a szlovákiai magyar és a szlovák értelmiség egymástól való elszigetelődését emelte ki, miközben ennek legfontosabb okaként a nyelvi ismeretek hiányát nevezte meg.

A Vájlok által is felvetett nyelvi eltávolodás és az, hogy a szlovákság egyre kevésbé beszélte és értette a magyar nyelvet, részben a trianoni határokat legitimálni akaró és azért a magyar–szlovák együttélés korábbi évszázadait hamis színekben lefestő, a dualizmus korának magyar nemzetiségi politikáját túlzóan sötétben beállító hivatalos csehszlovák propaganda bűne volt. Ennek hatására ugyanis a szlovák közvélemény gyanakodva figyelte azokat, akik a magyar kultúrához közeledtek és magyarul beszéltek. Nem csoda, hogy 1938 elején Vájlok ekképpen kommentálta a fiatalabb szlovák értelmiség magatartását: „nem ismeri a (magyar – SA) nyelvet, magyar könyvet nem olvas. Orientációja ezt nem is teszi szükségessé.”¹²⁸

A kétoldalú kapcsolatok igazi terepe azonban nem az urbánus környezet és az értelmiségi párbeszéd, hanem sokkal inkább a kisvárosok és a falu világa volt. A történeti Magyarország északi megyéiben a nyelvhatár meglehetősen éles volt, így a városokat leszámítva a szlovák és a magyar élettel jól elkülönült egymástól. Ennek ellenére a mindennapi kapcsolatok egyfajta harmonikus természetesség és praktikusság szintjén mozogtak. A hagyományos

126. OSZK, Kézirattár, f. X, X/8. Vö. Angyal Béla: *A csehszlovákiai magyarság*, i. m. 156.

127. Vájlok Sándor: Szlovákok és magyarok. In Fazekas József (szerk.): *Vagyunk és leszünk...*, i. m. 182–190.

128. Uo. 186.

vándorfoglalkozásokat űző szlovák iparosok számára a magyar falvak világa éppúgy ismerős terep volt, mint ahogyan jól ismerték a szlovák régiót a maguk mezőgazdasági termékeit ott értékesítő magyar kereskedők is. Ez a fajta kooperáció Trianon után is tovább folytatódott, sőt a piacok beszűkülése miatt még fel is értékelődött.

Ettől a hagyományos kapcsolatrendszerrel némileg különbözött az államfordulat után a magyar nyelvterületre költöző telepesek, hivatalnokok és a helyi magyarság kapcsolata. Ez érthető okokból már konfliktusoktól sem volt mentes, hiszen a kolonizáció mögött húzódó nacionalista állampolitikai szándékok a magyar közvélemény előtt sem maradtak rejtve, másrészt a telepesek gazdasági konkurenciát is jelentettek. Az ide érkező hivatalnokok, tanítók (különösen ha cseh nemzetiségűekről volt szó, akik a magyart nem is beszéltek) az új, de távoli hatalom egyedüli kézzelfogható bizonyítékai voltak, s más lehetőség híján a magyar falu és a hatalom közötti konfrontáció is rajtuk keresztül csapódott le.

Szalatnai Rezső a szlovákiai magyarság védelmében a második világháború után írt Memorandumában a fejtette ki, hogy a „*csehszlovákiai magyarság valóban híd volt a két nemzet között, és szerepét gáncstalanul és becsületesen töltötte be*”.¹²⁹ Ez az azóta is oly sokszor leírt megállapítás azonban leginkább tartalom nélküli üres szólam, s a két világháború közötti időszakra is inkább az volt érvényes, hogy Dél-Szlovákia híd helyett konfliktuszóna volt. Ez azonban elsősorban már akkor sem a két egymás mellett élő nép viszonyának, hanem sokkal inkább a politikai elitek kapcsolatának volt a következménye.

1.2.6. A mindennapok életmódja

A huszadik század első fele, mint ahogyan az egész század is, a mindennapi élet gyors modernizációjának korszaka volt. A 16. századdal szemben, amikor a tengerentúli felfedezések hatására a világ „kitágult”, a huszadik század elején megkezdődött a világ összezsugorodása, ami annak volt a következménye, hogy a motorizáció, valamint a rádió elterjedése kezdte eltüntetni távolságokat. Bohumil Hrabal *Sörgyári capricciójában*, amely a Monarchia végnapjaiban és a Csehszlovák Köztársaság kezdetén játszódik, a regény hősei is megélik ezt az élményt, mint ahogy megélték ezt a két háború közötti korszakban a Dél-Szlovákiában élő magyarok is. Az a húsz év ugyanis, amelyet az első köztársaságban töltöttek, szemmel látható változásokat okozott a mindennapi életben is: ekkor jelent meg a falvakban az villanyáram, vált megszokottá az autó látványa (bár még mindig rácsodálkoztak),¹³⁰ indultak az első menetrendszerű buszjáratok a közeli város felé, gyűltek össze először az emberek vendéglőben vagy a falu bírójánál, hogy rádiót hallgassanak. A változások azonban nem feltétlenül csak a modernizáció irányában érhetők tetten, hanem abban is, ahogyan a szlovák és főleg a magyar tapasztalatok számára eladdig ismeretlen cseh kultúra hatott a magyarok életmódjára.¹³¹ A csehszlovák politikai, gaz-

129. Szalatnai Rezső: Memorandum. A csehszlovákiai magyarok 1918 és 1945 között. In Fazekas József (szerk.): *Vagyunk és leszünk...*, i. m. 253.

130. Az statisztikák szerint 1935-ben Szlovákiában alig több mint 8 ezer személyautó volt regisztrálva, vagyis kb. minden 400 főre jutott egy. Vö. *Príručka hospodárskej štatistiky Slovenska*. Bratislava, Ústredné združenie slovenského priemyslu v Bratislave. 1935, 118.

131. Ennek az interakciónak az egyik útját a magyar legények csehországi katonáskodása jelentette. Lásd Liszka József: A (cseh)szlovákiai magyarság populáris kultúrája 1918–1998. Vázlat. In Tóth László–Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh)szlovákiai...*, i. m. 193.

dasági, kulturális viszonyok hatására a fiatal szlovénzközi magyar generációk magatartásával kapcsolatban már a korabeli publicisztika is használta a Batya-cipős magyarok megnevezést, újabban pedig ez a fogalom már a tudományos szakirodalomban is megtalálta a helyét.¹³²

Amikor a Csehszlovák Köztársaság megalakult, az akkori Szlovákia településeinek csupán 2,2%-a volt villamosítva, s mivel ezek inkább városias települések voltak, így a lakosság mintegy 14%-nak volt lehetősége, hogy áramhoz jusson.¹³³ A következő 20 év alatt a fejlődés ezen a téren is szemmel látható volt, ám Szlovákia villamosítása továbbra is jelentősen elmaradt a cseh országrészekétől, s a jubileumi 1938-as év elején is csupán a települések 23%-ban volt áram. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a falusias jellegű Dél-Szlovákia lakosainak nagy része számára még nem volt meg az áram használatának a lehetősége, igaz, nem is nagyon hiányolta azt. A hagyományos értékek mentén élő falusi lakosság ugyanis meglehetősen elutasítónak viselkedett az újdonságok iránt. Így az ország akkori egyik legnagyobb községe, a 10 ezer lakosú Gúta hiába volt villamosítva, a lakosok közül csupán 53 vezetette be az áramot a portájára. Ugyanez figyelhető meg az amúgy gazdaságilag virágzó, több mint 5 ezer lakossal bíró Tardoskedd községben is, ahol a település vezetői és lakosai is olyan ellenségesen viselkedtek a Dél-Szlovákiai Elektromos Művek munkatársaival szemben, hogy azoknak a csendőrség segítségét kellett kérniük, hogy egyáltalán megkezdhesék a falu villamosításának munkálatait.¹³⁴

Persze az áram kihasználásának még meglehetősen szűkek voltak a lehetőségei. Leginkább csak világításra használták, hiszen elektromos készülékek a falvakon ekkor még nem nagyon voltak. A városi lakásokban azonban már terjedni kezdett a villanyvasaló, villanyrezsó, s itt-ott egy-egy hűtőgép, mosógép is előfordult már.

A másik fontos újdonságot a közlekedés forradalma jelentette, noha áttörésről azért itt sem beszélhetünk. A legfontosabb napi közlekedési eszköz továbbra is a lovas szekér maradt, s ha a dél-szlovákiai polgár be akart menni a 10-15 kilométerre fekvő járási székhelyre, akkor szekéren tette meg az utat, vagy gyalog. Kivételes helyzetben voltak azok a régiók, ahol volt vasút, hiszen a dualizmus kori vasútfejlesztésnek köszönhetően az jó színvonalon működött. Annak a szlovákiai magyarnak, aki el akart utazni Pozsonyba vagy Prágába, hogy a fővárost megnézze, a vasútnak köszönhetően erre minden lehetősége meg is volt. Persze az ilyen hosszú útra a szlovákiai magyar családok leginkább akkor vállalkoztak, amikor a távoli cseh–német határvidéken szolgáló katona fiukat mentek meglátogatni.

Az igazi áttörést mindenképp a rádió jelentette, amely 1918-ban még teljesen ismeretlen eszköznek számított, 1938-ban pedig már olyan elterjedt volt,¹³⁵ hogy a lakosságra irányuló állami propaganda sem hagyhatta ki a számításából. Ekkorra már minden településen volt néhány rádiókészülék (a jegyző, a pap, a tanító, a bíró, a vendéglős, a település módosabb gazdái stb. tulajdonában), amelyet azonban engedélyeztetni kellett a hatóságoknál, amelyek az engedélyt bizo-

132. Vö. Lízka József: *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest, Osiris, 2002, 397.

133. Sabol, Miroslav: *Technický pokrok v slovenských domácnostiach v medzivojnovnom období*. In Roguľová, Jaroslava a kol. (eds.): *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938*. Bratislava, HÚ SAV, 2009, 59.

134. Uo. 64–65., Draxler, Vladimír: *Slovenské rozhlasové vysielanie v rokoch 1926 – 1938*. In Roguľová, Jaroslava a kol. (eds.): *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938*. Bratislava, HÚ SAV, 2009, 145.

135. 1937. december 12-én Szlovákiában 106 078 rádiókészülék volt regisztrálva, vagyis minden 33 lakosra jutott egy.

136. ŠOA Komárno, f. OÚ KN, k. 82, 1281/1938.prez.

nyos esetekben meg is vonhatták. 1938-ban az 1 700 lakosú Keszegfalván 42, a 2 400 lakosú Nemesócsán 52, az 1 600 lakosú Csicsón pedig 57 rádiókészülék volt regisztrálva.¹³⁶

A rádiókészülékkel rendelkező magyar lakosság ekkor még szinte csak a budapesti műsort hallgatta. S nem csupán a nyelv miatt, hiszen a pesti rádiónak a színvonala is sokkal magasabb volt, mint az 1920-as évek közepén meginduló pozsonyi vagy kassai csehszlovák adásnak. Igaz, ezeket Dél-Szlovákia nagy részén nem is lehetett fogni. Prágát csupán a Rothermere-kampány tapasztalatai döbbsítették rá, hogy a rádió hatásos eszköz lehet a saját nemzeti kisebbségei felé folytatott propagandában is, így 1928-tól Kassa, 1929-től pedig Pozsony is elkezdett magyar nyelvű műsorokat sugározni.¹³⁷ Ám ezek rettenetesen propagandaízűek voltak, a színvonaluk pedig meglehetősen gyenge, így a szlovákiai magyarok továbbra is a budapesti rádiót hallgatták.

A mindennapokban bekövetkezett változások fontos elemét képezték a szabadidő eltöltésének egyre változatosabb formái, bár ez leginkább csak a városi lakosságot érintette. A mozgóképszínház, vagyis a mozi ugyan a századforduló nagy újdonsága volt, de a mozik elterjedése és a moziba járás csupán a húszas-harmincas években vált általános jelenséggé. 1937-ben Szlovákiában már 187 mozi üzemelt, ami azt jelentette, hogy minden jelentősebb településen volt legalább egy mozgóképszínház.

A füleki TC 1937-es bajnokcsapata

Nem lehet szó nélkül elmenni a korabeli magyar sportélet gazdagsága és autonóm működése mellett sem, hiszen a sportot a korabeli Csehszlovákiában nemzetiségi elv szerint szervezték meg. A magyar sportéletet a Csehszlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség (CSMTSZ) irányította, amely keretén belül több szakszövetség, így a labdarúgást irányító Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ), továbbá a magyar tenisz-, asztalitenisz-, a jégközi-, az úszó-, birkózó-, kerékpár- és az atlétikaszövetség működött. A harmincas évek második felében közel 200 különféle sportklub tartozott a CSMTSZ égisze alá. Ezek közül a legnagyobb szervezet a labda-

137. Draxler, i. m. 145.

138. *Statistická ročenka republiky Československé 1938*. Praha, Státní úřad statistický, 1938. 214.

rúgás hasította ki, hiszen 1936-ban az MLSZ égisze alá 132 klub tartozott, amelyekben összesen 5 771 volt az igazolt labdarúgók száma, ebből 18 fő a labdarúgásból élő profi.¹³⁸ A szlovákiai magyar és egyben az egész szlovákiai labdarúgás legjobb csapata a harmincas évek második felében a Füleki Torna Club (FTC) volt, amely 1935 és 1938 között minden alkalommal bejutott az országos döntőbe. Az MTK és a magyar labdarúgó-válogatott legendás focistája, Braun Csibi által edzett FTC 1937-ben Szlovákia országos bajnoka címét is megszerzte. A korabeli szlovákiai magyar foci erejét mutatja, hogy 1938-ban két magyar csapat játszott Szlovákia bajnoki címéért, s a győzelmet a kassai KAC szerezte meg a füleki FTC előtt. Természetesen igazságtalanok volnánk, ha a magyar sportot csupán a labdarúgásra szűkítenénk le, hiszen az atlétikában, úszásban, teniszben vagy asztaliteniszben a magyar sportolók szintén Szlovákia legjobbjai közé tartoztak, de 9 csapatos magyar jégchokisözetség is működött.

1.3. A NEMZETILEG ELFOGULT DEMOKRÁCIA VALÓSÁGA. A CSEHSZLOVÁK KORMÁNYZATOK NEMZETISÉGI POLITIKÁJA 1938 ELŐTT

Az első Csehszlovák Köztársaság (1918–1938) jól működő parlamentáris demokrácia volt, amelynek alapját az állam megalakulásától mintegy másfél éven át tartó forradalmi nemzeti diktatúra közjátékát követően az ideiglenes nemzetgyűlés által 1920 februárjában elfogadott alkotmány jelentette. Az alkotmány következetesen elválasztotta egymástól a hatalmi ágakat, általános és titkos választójogot vezetett be, és „deklarált a köztársaság valamennyi állampolgára jogi és törvény előtti, valamint faji, nyelvi és vallási egyenlőségét”.¹³⁹ Hiba lenne azonban, ha a köztársaság kétségkívül demokratikus és liberális szellemisége mellett nem vennénk észre a hiányosságait.

Ezek közül az elsőt az jelentette, hogy az ország alaptörvényének előkészítése és elfogadása a Csehszlovákiában élő nemzetiségek, köztük a németek, magyarok, lengyelek kizárásával történt, ami végig nagy tehetételként nehezedett a csehszlovák nemzetiségi politikára.¹⁴⁰

A demokráciát gyengítette, hogy a törvények liberalizmusa és gyakorlati átültetésük között némely téren jelentős különbségek mutatkoztak. Miközben ugyanis az állam a nemzeti kisebbségekhez tartozó polgárai számára is lehetővé tette, hogy szabadon szervezkedjenek, pártokat, társadalmi, kulturális szervezeteket alapítsanak, a hatalom bürokráciája nem csupán a szervezetek bejegyzését nehezítette meg (sokszor meg is akadályozta), de a szigorú belügyi felügyelet alatt álló kisebbségi szervezetek működését is nemegyszer adminisztratív intézkedésekkel akadályozták. Az alkotmány elvei és a gyakorlat közötti különbség legkirívóbb példáját talán a nemzeti kisebbségek alkotmányban meghirdetett hivatal- és közszolgálat-viselési egyenlősége és a való helyzet között tátongó különbség jelentette, amit az állami alkalmazottak már tárgyalt statisztikái igazolnak.

A csehszlovák demokrácián mutatkozó rések leginkább a köztársaság megalakulásának körülményeiből és a meglehetősen sokszínű és sok hagyományú ország szétesésétől való félelemből fakadtak. Csehszlovákia megalapítása ugyanis a cseh nemzeti erőik forгатatókönyve alapján, a német s magyar elképzelések ellenében, illetve számos tekintetben a szlovák szándékokat is figyelmen kívül hagyva történt, miközben a prágai kormányzatok 1938 tavaszáig végig

139. Popély Gyula: *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első éve a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram, 1995. 63.

140. Vö. Čelovský, Bořivoj: *Mnichovská dohoda 1938*. Ostrava, Tilia, 1999. 91.

141. Az 1921-es népszámlálás szerint a csehszlovák nemzetiségűek az ország lakosságának 65%-át, a nemzeti kisebbségek pedig 35%-át alkották. Eközben azonban az egységes „csehszlovák nemzet” létezése is csak hatalmi célkitűzéseket szolgáló fikció volt.

arra törekedtek, hogy a köztársaság soknemzetiségű realitását a saját csehszlovák nemzetállami elképzeléseihez igazítsák.¹⁴¹

A nemzetállami elképzelések és az azokat képviselő erők, illetve a velük szemben álló tábor (amelybe a nemzetiségi pártokon kívül a kommunisták is tartoztak) közötti szakadék jelentősen csökkentette annak esélyét, hogy a csehszlovák parlamentáris demokrácia valódi tartalommal töltődjön meg. A csehszlovák nemzetállam ideájának rögeszméjére épülő kormányzatnak ugyanis nem volt valódi alternatívája, hiszen az ellenzék hatalomra kerülése egyben a fent említett alapokra épülő ország bukását is magával hozta volna. Így a kormányzás ódiuma a köztársaság húsz éve alatt végig ugyanazon politikai elit kezében volt, ami nem csupán hatalmuk túlzó koncentrációjához, hanem egyben a demokratikus elvek deformációjához is vezetett.¹⁴²

Ennek is köszönhető, hogy a parlament a demokrácia erősítésének jelszava mögé bújva olyan antidemokratikus törvényeket is elfogadott,¹⁴³ mint a köztársaság védelméről szóló 50/1923. sz. törvényt, amely elsősorban az ellenzéki pártok – a kommunisták és a nemzetiségi pártok – tevékenységének ellenőrzését szolgálta. A „rendtörvény” persze nem csupán a pártok tevékenységét szorította korlátok közé, hanem lehetővé tette, hogy azért zárjanak el valakit, mert a magyar himnuszt énekelte, s erre a törvényre hivatkozva kobozták el – nem is ritkán – az ellenzéki, így a magyar sajtót is.

Az ország szétesésétől való – s fentebb már jelzett – félelemnek tudható be az is, hogy a kormányzat, noha az első köztársaság politikai rendszere végig demokratikus és nyitott maradt, az első évek „nagy tettei” után már semmilyen komoly problémát nem tudott megoldani, inkább csak félretolta azokat.¹⁴⁴ Amit tehát az alkotmány nem tudott megnyugtatóan rendezni, az többnyire a későbbiekben is megoldatlan maradt, mint például a közigazgatás vagy a nemzeti-ségi kérdés.

A szlovákiai magyarság szempontjából mind az 1920-ban, mind pedig az 1927-ben elfogadott közigazgatási reformok rosszindulatúnak minősíthetők. Míg ugyanis az első a természetes régiókra épülő megyék helyett a magyar tömbterületet megosztó nagyzsupákat hozott létre, az 1927-es reform – ezeket megszüntetve – ugyan egyetlen tartománnyá nyilvánította Szlovákia egész területét, de közben tovább szélesítette az állami bürokrácia jogkörét és még inkább megnehezítette az állampolgárok beleszólását saját ügyeik intézésébe.¹⁴⁵ Az önkormányzatiság elleni támadás kirívó példáját jelentette a városok öngazgatásának felszámolása, amely során Pozsony és Kassa kivételével, melyeket törvényhatósági jogú városból rendezett tanácsú várossá fokoztak le, Szlovákia többi városát (beleértve a további két volt municipiális várost, Komáromot és Selmecbányát) nagyközséggé degradálták, ami által azok autonóm jogaik nagy részét elveszítették és a járási főnökök ellenőrzése alá kerültek. A demokratikus elvek gyengítését jelentette az a gyakorlat, amely szerint a járási, megyei, majd az 1928-tól létező tartományi képviselő-testületek egy-harmadát a kormányzat nevezte ki, s így a képviselő-testületekbe beültetett ún. szakértőknek

142. A parlament súlyának csökkenését okozta az is, hogy a tényleges döntések a csehszlovák koalíciós pártok vezetőiből álló ötös (alkalomadatán hatos vagy nyolcas) kezében, vagyis egy olyan informális testület kezében volt, amely kilógott az alkotmányosság keretei közül.

143. Vö. Kováč, Dušan: Češi, Nemci a Slováci v medzivojnovom Československu. Otázky a odpovede. In Hoensch, Jorg K.–Kováč, Dušan (ed.): *Ztroskotání spolužití. Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939*. Praha, Ministerstvo zahraničních věcí, 1993, 259.

144. Vö. Lipták, Lubomír: Krach československéj štatnej idey. In Hoensch, Jorg K.–Kováč, Dušan (ed.): *Ztroskotání spolužití. Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939*. Praha, Ministerstvo zahraničních věcí, 1993, 69.

145. Vö. Petráš, René: *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha, Karolinum, 2009. 207–208.

köszönhetően korrigálni tudta a neki nem kedvező választási eredményeket. A hagyományos megyerendszer felszámolása és a közigazgatás centralizálás elvek szerinti átalakítása mögött pedig még a szlovák historiográfia józanabb hangjai szerint is a magyarság befolyásának visszaszorítása, a magyar többségű települések hátrányba hozása állt.¹⁴⁶

A centralista állam kereteit feszegető gondok közül a legégetőbb kétségekívül a nemzetiségi kérdés megoldatlansága volt, amelybe a szlovák–cseh viszony éppúgy beletartozott, mint a német és a magyar kisebbség helyzete, noha Prága számára végig (mind 1918-ban, mind 1938-ban) a szudétánémetek kérdése volt az első számú probléma.

A Csehszlovákiában élő kisebbségek, így a magyarok jogainak fundamentumát az 1920. február 29-én elfogadott 121/1920. számú alkotmánylevél és az ehhez kapcsolódó 122/1920. számú nyelvtörvény jelentette, amelyek lényegében a saint-germain-i nemzetközi kisebbségvédelmi szerződés rendelkezéseit vették át, bár néhány szempontból szűkítve azok értelmezését. Az alkotmány kimondta valamennyi állampolgár törvény előtti egyenlőségét, azonos polgári és politikai jogait, valamint azt is, hogy a nyelvi hovatartozás nem jelenthet hátrányt semmiféle közhivatal betöltésénél.

A nyelvtörvény bizonyos tekintetben liberálisan rendezte a nemzetiségi nyelvek használatát (magánélet, sajtó, könyvkiadás), a hivatali nyelvhasználat esetében viszont bonyolult szabályrendszerhez kötötte azt, s csak azokban a bírósági eljárásokban tette lehetővé, ahol legalább 20% azonos, nem csehszlovák nyelvű állampolgár lakott. A törvény paragrafusai szerint az ilyen eljárásokban a hivatalok kötelesek voltak a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgároktól saját nyelvükön írt beadványaikat elfogadni, s a választ azon a nyelven kiadni, valamint a hivatalos hirdetményeket is a kisebbség nyelvén közzétenni.

Amellett, hogy a nyelvhasználati küszöb bevezetése nem állt összhangban Csehszlovákia nemzetközileg vállalt kötelezettségével,¹⁴⁷ és a magyarság egy jelentős részét eleve diszkriminálta, a 122/1920. sz. alkotmánytörvény más csehszlovák alaptörvényekhez hasonlóan gumitörvény jellegű volt, vagyis meglehetősen tág teret engedett a paragrafusok különböző értelmezésének és gyakorlatba való átültetésének, s mint ilyen nagy lehetőséget biztosított az amúgy is túlzott hatalommal bíró kormánynak, hogy azt saját érdekei szerint értelmezze. Ez mutatkozott meg a nyelvtörvényhez meglehetősen megkéssve, csupán 1926-ban kiadott végrehajtó rendelkezésekben is. A 17/1926. sz. kormányrendelet ugyanis a nyelvtörvényben a nemzeti kisebbségek számára megfogalmazott jogok szűkítő jellegű értelmezését juttatta érvényre,¹⁴⁸ s mint a csehszlovák kisebbségi jogok kiváló szakértője, René Petráš is megállapítja, alapvetően a cseh(szlovák) nacionalizmus megnyilvánulása volt.¹⁴⁹ S ez még akkor is igaz, ha a rendelet azokban a eljárásokban, ahol egy adott kisebbség aránya meghaladta a kétharmadot, elméletileg az egynyelvű (kisebbségi nyelven való) hivatalos nyelvhasználatot is lehetővé tette volna. Ám a gyakorlat mégsem ezt mutatta, hiszen „az államnyelv még a kisebbségi lakossággal meghatározó többségével bíró térségekben is jelentős kiváltságokkal rendelkezett”.¹⁵⁰

A nyelvi előírások végrehajtásának felemás voltát a visszaemlékezők is tanúsítják. Az első republika magyar nyelvű állampolgárai ugyanis a hivatalokban mindig meg tudták értetni

146. Vö. Šuchová, Xenia: Problémy organizácie politickej správy na Slovensku v predmníchovskej republike. In: Zemko, Milan–Bystrický, Valerián: *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava, Veda, 2004, 108.

147. Gyönyör József: *Közel a jog asztalához*. Pozsony, Madách, 1993, 161.

148. Petráš, i. m. 204–205.

149. Uo. 322.

150. Uo. 321.

magukat anyanyelvükön, s ez nem feltétlenül csak a magyar többségű járásokra volt igaz, hiszen a két háború közötti időszakban a szlovák lakosság jó része, legalábbis a középrétegek értették a magyart és beszéltek is. Ahol úgy diktálta az érdeke, ott az állam tolerálta a magyarok hiányos szlovák nyelvi ismereteit, s alkalmazkodott a helyzethez. Így a szinte kivétel nélkül a cseh országrészek távoli vidékeire besorozott magyar katonák számára nyelvtanfolyamokat szervezett, sőt a magyar állományú szakaszokat irányító cseh tisztek is igyekeztek elsajátítani a magyar nyelvet, szükséges esetben azt alkalmazva kiképzési és vezényleti nyelvként is.

Ezeket a pozitívumokat viszont ellentételezte, hogy a szudétánemet régiókkal ellentétben, ahol szinte maréktalanul érvényesült a német nyelvhasználat, a dél-szlovákiai postahivatalokban és vasútállomásokon hiányoztak a magyar információs táblák, s a vasútállomások neve is csak szlovákul volt kiírva. Sérelmet szenvedett a nyelvrendelet végrehajtó intézkedésében előírt hivatalos nyelvhasználat is, hiszen a járási hivatalok a magyar többségű falvakkal is szlovákul leveleztek, a hivatalok a magyar nyelvű beadványokra általában szlovák nyelven válaszoltak, az anyakönyvi kivonatokat az előírásokkal ellentétben még a színmagyar településeken is csak államnyelven adták ki. S nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a kormányzat a közigazgatási határok céltudatos módosításával több régióban is olyan változásokat idézett elő az egyes bírósági járások nemzetiségi összetételében, amelyek szűkítették a 20%-os nyelvhasználati jog érvényesítésének lehetőségét.

Ezeket a sérelmeket sorolta fel az a memorandum, amelyet az EMP 1936 végén a nyelvi sérelmek ügyében a kormányzathoz és a köztársasági elnökhöz is eljuttatott, s amely – mint azt Angyal Béla is megállapítja – az első olyan sérelmi beadvány volt, amellyel a kormányzat érdemben is foglalkozott.¹⁵¹ S bár memorandum véleményezésére felkért minisztériumok a beadvány jogosságát elutasították, azt azonban még az igazságügy-minisztérium értékelése is megállapította, hogy „a szlovákiai és kárpátaljai közigazgatás bizonyos területein a kisebbségi nyelvi jogok nincsenek olyan mértékben érvényesítve, mint a történelmi országrészekben.”¹⁵² A memorandum kormányzati értékeléséből egyértelműen kiderült, hogy – bár tagadta – Prága tisztában volt a nyelvi előírások be nem tartásával, sőt mint az egyik dokumentum meg is fogalmazta, azt is látta, hogy a memorandumban összegzett kifogások nagy része a „nyelvtörvény és végrehajtó rendelkezései megfelelő alkalmazása esetén tárgyalanná válna.”¹⁵³ Azt pedig szintén egy bizalmas kormányzati leirat állapította meg, hogy a nyelvi előírásoknak a be nem tartása részben perszonális okokra, másrészt pedig arra volt visszavezethető, hogy a nyelvtörvény végrehajtó rendelete csak meglehetősen későn, 1926-ban született meg, így addigra már egy olyan gyakorlat honosodott meg a szlovákiai közigazgatásban, amely a kisebbségi jogok esetében az érvényes törvények restriktív értelmezésén alapult.¹⁵⁴

A nem csehszlovák nyelvű lakosság érzelmeit jogosan sértette és fölösleges feszültségeket okozott a városok, községek, települések és utcák elnevezéséről szóló 1920-ban kelt 266. sz. törvény is, amely ismét csak a csehszlovák kisebbségi jogok kétszínűségét bizonyította. A törvény ugyanis az egyik oldalon lehetővé tette, hogy a települések hivatalos csehszlovák neve mellett a nem csehszlovák nyelvű szövegkörnyezetben azok kisebbségi nyelvű nevét is hivata-

151. Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum, 2002, 220.

152. NA ČR, f. PMR, k. 575, 4648/1937.

153. NA ČR, f. PMR, k. 575, 858/1937.

154. Uo.

155. Vö. Popély Gyula: *Ellenszélben...*, i. m. 67.

losan használni lehessen, az utcanevek megjelölésének nyelvét pedig a községi képviselő-testületre bízta.¹⁵⁵ A másik oldalon viszont megtiltotta olyan köztéri elnevezések használatát, amelyek nem illeszkedtek a csehszlovák történelemhez és a köztársaság külkapcsolataihoz, vagyis kitiltotta a közteterekről a magyar lakosság történelmi múltját, jelentősen megsértve ezzel annak nemzeti önbecsülését.

A szlovákiai magyar lakosság számára jelentős gazdasági károkat és ezáltal társadalmi és politikai pozícióvesztést okozott a kormányzat, illetve a közigazgatás alsóbb szintjein érvényesülő nemzeti alapú protekcionizmus,¹⁵⁶ amelynek következtében a koncessziókat, jól fizető megrendeléseket rendszerint cseh és szlovák vállalkozók kapták, a földreformot pedig erőteljes nacionalista szempontok alapján hajtották végre.

A magyar kisebbség számára a legnagyobb gondot mégis az a bizalmatlanság jelentette, amely az állami szervek részéről a magyarokat kollektíve kísérte, s amely következtében a cseh–szlovák többség a magyar nemzeti érzelmek bármiféle kinyilvánítását irredentizmusként értékelte, s hivatalból üldözte. Így nem lehetett magyar nemzeti színeket, magyar zászlót kitűzni, a magyar himnuszot énekelni, március 15-ét vagy augusztus 20-át ünnepelni. Azokat, akik mégis megpróbálták, a hatóságok kemény szigora kísérte; egy-egy himnuszéneklés fejében akár néhány hetes börtönbüntetést is ki-ki osztottak.¹⁵⁷

Prága felfogásában „a nemzetiségek jogainak alapvető feltétele azok feltétel nélküli lojalitása volt az állam iránt,”¹⁵⁸ vagyis parancsszóra, az egyenlő bánásmód gyakorlata hiányában várták a kisebbségek lojalitását. Addig azonban a magyarokat eleve illojálisnak tekintették, aminek következtében számos tekintetben másodrendű állampolgárként kezelték őket. Magyar ember közhivatalt csak elvétele tölthetett be,¹⁵⁹ sőt ez a bizalmatlanság odáig ment, hogy a Vasútiügyi Minisztérium egy 1935-ben megfogalmazott körlevele szerint még a határővezet vasútállomásain működő restiket sem lehetett állami szempontból megbízhatatlan személyeknek (s a magyarok annak minősültek) bérbe adni, illetve a bérlők is csak megbízható személyeket alkalmazhattak az ilyen vasúti éttermekben.¹⁶⁰

Ahhoz, hogy bármely magyar nemzetiségű állampolgárt állami szempontból megbízhatatlannak tekintsenek, s így alkalmazását a közigazgatásban vagy a stratégiai jelentőségű üzemekben elutasítsák, a hatóságoknak nem kellett komolyabb okot keresniük. A kisebbségi pártok által sokat és okkal bírált 131/1936. sz., az állam védelméről szóló törvény ugyan kimondta, hogy annak, hogy valakit állami szempontból megbízhatatlannak nyilvánítsanak, nem lehet oka az illető nyelvi vagy vallási hovatartozása, a gyakorlat azonban mégis mást mutatott. Így a rožnyói bányavállalat 1937-ben átvilágított bányászából 28 alkalmazottat minősítettek csak azért „megbízhatatlannak”, mivel magyar nemzetiségűek voltak.¹⁶¹ Esetükben tehát az sem volt elegendő, hogy büntetlen előéletűek voltak, hogy semmiféle államellenes cselekedet ügyében nem indult ellenük vizsgálat, s többségük a szociáldemokrata párt tagja volt: nemzetiségi hovatartozásuk felülírta ezeket a szempontokat. A hatóságoknak e kérdéshez való hozzáállását P.

156. Arra, hogy ez Kassa megyében hogyan működött, lásd Dulovič, Erik: Realizácia štátnej politiky županov Košickej župy v rokoch 1923–1928. *Historický časopis*, 2005. 4. sz. 659–695.

157. NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 818, 176/1930.prez; A csehszlovák államnak a magyar nemzeti ünnepekhez való viszonyával kapcsolatban lásd Simon Attila: Maďarská komunita, štátna moc a 15. marec v období prvej Československej republiky. Kézirat.

158. SNA, f. PR BA, k. 223, Mat. 47/2

159. Lásd a 8. táblázatot

160. NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 1043, 2631/1935.prez.

161. Szöllősová, i. m. 199.

Ferenc galántai lakos esete is jól dokumentálja. Az ő megbízhatóságát vizsgáló belügyi jelentés leszögezte, hogy „*ugyan nem sikerült megállapítani olyan tényeket, amelyek P. Ferenc államel- lenes tevékenységét bizonyítanák*”, ám – hangsúlyozza a dokumentum – a vizsgált személy magyar nemzetiségűnek vallja magát, magyar iskolákat végzett, magyar neveltetést kapott s ott- hon és többnyire a nyilvánosság előtt is mindig magyarul beszélt, s ezért állami szempontból nem lehet megbízhatónak tekinteni.¹⁶²

Állambiztonsági szempontból fokozott figyelmet szenteltek a hatóságok a magyar nemzetiségű tanítók és papok megfigyelésének és ellenőrzésének. A magyar papok megfigye- lése során például az alábbi szempontokra kellett figyelmet fordítani: hogyan beszéli az állam- nyelvet; milyen nyelven beszél otthon; milyen nyelven tartja az istentiszteleteket; milyen nyel- ven oktat az iskolában; mit kell tudni a családi hozzátartozóiról; milyen az erkölcsi magatartása; milyen a politikai gondolkodása; tagja-e valamelyik pártnak; milyen a nemzetisége (a deklarált és a rejtett); milyen az állampolgári magatartása.¹⁶³

1.4. ÖSSZEGZÉS

Az eddigiekben felvázoltak alapján a szlovákiai magyarok kisebbségben eltöltött első húsz évé- vel kapcsolatban összetett, s olykor ellentmondásoktól sem mentes kép rajzolódik ki. Az aláb- biakban 22 pontba összefoglalt tanulságok, ha nem rajzolnak is ki komplex képet arról, mi jel- lemezte a szlovákiai magyarokat az első köztársaság utolsó évében, akkori magatartásuk megértésében mégis segíthetnek.

1. Az 1919-es kiindulási helyzethez képest, amikor 689 565 fő vallotta magát Szlovákiában magyarnak, ez a szám 1938-ra mintegy 600 ezerre csökkent.

2. Ez a fogyás a felvidéki területek etnikai összetétele, illetve az ott a dualizmus korában lejátszódó folyamatok ismeretében tulajdonképpen törvényszerűnek is volt mondható, miköz- ben az államfordulat utáni elvándorlás időszakát kivéve nem volt radikális, s a harmincas évek- re nagyjából meg is állt. Ekkorra a magyarságról már leszakadtak azok, akik a különböző körü- mények (lakóhelyük, magyar intézmények, iskolák és a magyarság többi részével való kapcsolattartás hiánya stb.) vagy a különböző formában rájuk nehezedő asszimilációs nyomás miatt nem tudták megőrizni magyarságukat vagy legalábbis a népszámlálásokkor nem magyar- nak vallották magukat.

3. Az 1930-as évek végén a szlovákiai magyarság döntő többsége már a nyelvhatáron belül élő tömbmagyarsághoz tartozott, ahol az asszimilációs nyomás is kisebb volt, a közösség megtartó ereje viszont erősebb. Akik 1930-ra nem váltak szlovákká, azok hosszú távon is képe- sek voltak ellenállni az asszimilációnak, s olyan erős és biztos alapokon nyugvó bázisát képez- ték a magyarságnak, amelyet majd a második világháború utáni nyílt etnikai erőszak sem tudott felszámolni, s amely a mai napig fenntartja ezt a nemzetrészt.

4. Ehhez a stabilitáshoz a magyarok alacsony migrációs kedve is hozzájárult.

5. A többségi lakossághoz képest a két háború közötti teljes időszakban kedvezőtlenek vol- tak a szlovákiai magyarok népesedési mutatói. A magyarok között alacsonyabb volt a nyers szü- letési szám, viszont magasabb a halálozási arány, ami ha közvetetten is, de utal a magyar lakos- ság hátrányos szociális helyzetére. Szintén kedvezőtlenebb volt a magyarok korösszetétele is.

162. SNA, f. PR BA, k. 596, 2763/1938.döv. Šetrenie spoľahlivosti

163. Szöllősová, i. m. 200.

6. A két világháború között a kiindulási helyzetnél is kedvezőtlenebbé vált a szlovákiai magyarság ágazati és szociális szerkezete, hiszen az országos trenddel ellentétben a magyarok között nőtt a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, miközben a nemzetállami szempontok alapján végrehajtott földreform inkább csak rontott, mint javított a helyzetükön.

7. Dél-Szlovákia elmaradt iparosítása, az infrastruktúra fejletlensége, a magyar felsőoktatás hiánya miatt a szlovákiai magyarok minden progresszív ágazatban alulreprezentáltak voltak, a csehszlovák nemzetiségi politika miatt pedig szinte teljesen kiszorultak az államigazgatásból.

8. Az erős csehszlovák gazdaság és jól működő szociális intézményrendszer azonban viszonylagossá teszi ezt a negatív képet, hiszen a lakosság életszínvonala, így a magyaroké is, folyamatosan emelkedett. A közszükségleti cikkek olcsók és jó minőségűek voltak, a középrétegek számára pedig egyre inkább elérhetővé váltak a korszak műszaki újításai: a rádió, a motorbicikli, a különböző háztartási gépek. A városi lakosság számára egyre fontosabbá vált a szabadidő változatos eltöltése, ami már nem csupán a menetrendszerű korozásban merült ki, hanem moziba, focimérkőzésekre jártak, s gazdag egyesületi életet éltek. Igaz, ezek a változások nem a köztársaság politikai rendszerének köszönhetőek, hanem a kor hozta magával őket. Persze, mivel a magyar kisebbség alapvetően falusi környezetben élt, a többség életmódja meglehetősen keveset változott.

9. Élni tudott viszont a magyar közösség az oktatás és a kultúra terén az állam részéről felajánlott koncessziókkal, aminek következtében egy mennyiségi mutatóiban számottevő és változatosságában is gazdag magyar kulturális élet alakulhatott ki Szlovénországon. Ugyanakkor a magyar nyelvű oktatás a többségi nacionalizmus miatt számos sebből vérzett, a Budapesttől mesterséges eszközökkel elzárt szlovénországi magyar művelődés pedig a provincializmus bukatoival küszködött.

10. A gazdasági és szociális problémák ellenére a kor Dél-Szlovákia számára is magával hozta a polgárosodás felgyorsulását, ami nem csupán a középrétegek életformájának demokratizálódásában, hanem – ha lassan is – a falu világában is megmutatkozott. Megváltoztak a falusi lakosság fogyasztói szokásai, átalakultak a lakóházak, a lakberendezés és az öltözködés is a polgárosodás hatását tükrözték.¹⁶⁴

11. A fenti negatívumok ellenére előrelépésként kell értékelni a Monarchia világához képest kétségkívül demokratikusabb csehszlovákiai társadalom teremtette lehetőségeket. A cseh országrészekből Szlovákiába is begyűrűző polgáribb életforma, az általános választójog, a nők társadalmi és politikai egyenjogúsága, a feudális társadalmi csökevények felszámolása, a bürokrácia demokratikusabb jellege olyan változásokat jelentettek, amelyek – különösen a magyarok fiatalabb generációiban – felülírták az úri Magyarország urambátyámviszonyai iránti nosztalgiát.

12. A demokrácia vívmányainak az értékelése azonban nem jelentette a csehszlovák rendszer feltétel nélküli elfogadását, s a harmincas évek második felében már a korabeli szlovénországi magyar szellemi élet képviselőjének többsége tudatosította azt, amit Ölvédi Jánostól inspirálva Pfeiffer Miklós a következőképpen fogalmazott meg: „A felvidéki magyar kettőt tanult: megtanulta a cseheken, mit jelentenek a demokratikus vívmányok, ha azokat végrehajtják. De saját kisebbségi helyzetében sokszor azt is kénytelen volt megtanulni, hogy mit jelent egy nép számára, ha reá vonatkozóan a demokratikus intézményeket csak mostohán alkalmazzák.”¹⁶⁵ Ennek a megállapításnak a jogosságát a nyelvtörvény visszaalkalmazása éppúgy igazolta,

164. Vö. Angyal Béla: *Érdekvédelem...*, i. m. 35.

165. *Új Élet*, 1939. január, 1. sz. 1.

mint az önkormányzatiság nemzeti célokat szolgáló felszámolása és más kisebbségellenes intézkedések.

13. A csehszlovák demokrácia bírálata azonban nem jelentette magának a demokratikus ideálok az elutasítását, mint ahogy nem érvényes az a cseh–szlovák szakirodalomban felbukkanó modell sem, amely cseh–szlovák etnikai társadalmat a demokratikus értékrend hordozójaként, a nemzeti kisebbségek képviselőit pedig eleve antidemokratikus gondolkodású közösségekként kategorizálja.¹⁶⁶ Mint az Érsekújvárból elszármazott Ölvédi János a bécsi döntés előtti hetekben is megállapította, a szlovákiai magyarság a rendszer visszasságai és protekcionista alkalmazása ellenére is látta és érezte a „cseh demokratikus rendszer jelentőségét és értékét”: így a titkos választójogot alapvető állampolgári jognak látja, „természetesnek tarja minden közigazgatás demokratizálását és ésszerűvé tételét”, sőt a csehszlovák földbirtokreform minden nacionalizmusa ellenére is „nagyon jól látja, mit jelent és mennyire múlhatatlan a nagybirtok megszüntetése.”¹⁶⁷ Sőt mi több, a szlovenszkoí magyar elit számára a magyarkérdés megoldása is elválaszthatatlanul összekapcsolódott az ország további demokratizálásával, a kiváló társadalomtudományi lap, az *Új Szellem*¹⁶⁸ szerkesztőjének, Szvatkó Pálnak a megfogalmazásában az általa a nemzetiségi kérdés optimális megoldásának javasolt „kantónok igazi és belső demokrácia nélkül elképzelhetetlenek.”¹⁶⁹

14. A szlovákiai magyar elit – legalábbis az ellenzéki tábor – sokáig bizakodva tekintett arra az európai átrendeződésre, amelyet Hitler helyezett kilátásba. Ugyanígy fontos és követendő példaként lebegett előttük a szudétanémet kisebbségnek a Konrád Henlein vezette politikai egységesítése. Ám pontosan a fentebb már említett demokrácia iránti igény volt az, amelynek szellemében szinte egységesen utasította el a teljes magyar szellemi elit (a kommunistáktól az egységpártiakig) a hitleri vezérelvet és a nemzetiszocialista eszméket. A felismerés, mely szerint a revízió megvalósítása épp Németország felől nyerhet hathatós támogatást, a nemzetiszocializmus kritikájának a tompítására, olykor elhallgatására készítette az ellenzéki magyar tábort.

15. Bár a szlovákiai magyarok nemzeti identitása a húsz év alatt is erős maradt, a kisebbségben eltöltött két évtized bizonyosfajta nyomot mégis hagyott rajta. Ez többek között abban is megnyilvánult, ahogy magukat és a szomszéd nemzeteket, cseheket, szlovákokat látták.

16. Ebben a tekintetben jól látható generációs különbségek alakultak ki a történelmi Magyarország levegőjében szocializálódott nemzedékek és az iskoláit már Csehszlovákiában végző fiatalok között. Ez a nemzedéki különbség különösen transzparensen jelentkezett abban, ahogy Magyarországot és a hagyományos „magyar világot” látták. Az idősebb generáció (néhány olyan kivételtől eltekintve, mint Pfeiffer Miklós), Trianon következményeit figyelembe véve talán érthető módon, idealizálta a mindenkori Magyarországot. Azok a főiskolát végzett fiatalok viszont, akik Prágában, Brünnben tanulva egy polgárosultabb és demokratikusabb világgal találkoztak, már meglehetősen kritikusan szemlélték az „úri Magyarországot”. S bár azok az éles ideológiai különbségek, amelyek a húszas és harmincas évek fordulóján az először talán Szvatkó által így megnevezett Batya-cipős fiatal nemzedéket és az idősebbeket jellemez-

166. Ennek az alapvetően nacionalista történetírói felfogásnak példáját nyújtja Broklová, Eva: *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*. Praha, Karolinum, 1999.

167. Ölvédi János: Mit hoz a felvidéki magyarság? *Magyar Szemle*, 1938, november, 3. sz. 233.

168. Az *Új Szellem*ről lásd Ahn, Thomas von: „Új Szellem” Szlovenszkon. Betekintések Szvatkó Pál csehszlovákiai magyar „kultúrpolitikai szemlé”-jébe (1937–1938). *Pro Minoritate*, 2009, tél, 55–80.

169. Szvatkó Pál: A svájci példa. *Új Szellem*, 1937. december 20. 21. sz. 3.

170. Ahn, Thomas von, i. m. 62.

ték, a harmincas évek második felére a nemzeti összezárkózás kényszere hatására elmosódtak, ám a „nemzedéki ideológia”¹⁷⁰ tovább működött, a hivatalos Budapest pedig továbbra is gyanakvással tekintett a szlovákiai magyar értelmiségre, ami a bécsi döntés után a „visszatért területek” reintegrációja során a gyakorlatban is megmutatkozott.

17. A vizsgált közösség differenciáltsága miatt általánosan érvényes megállapításokat a szlovákiai magyarok csehszlovák állam iránti lojalitására nézve nem lehet levonni. A korabeli értékelések megegyeznek abban, hogy a szlovákiai magyarok „problémamentes állampolgárok” voltak, s megadták az államnak, ami annak járt: lelkiismeretesen adóztak, jó katonái voltak a csehszlovák hadseregnek, az állam törvényeit betartották. Ez azonban nem jelenti azt, hogy többségük azonosulni tudott volna a csehszlovák állam ideájával. Erős nemzeti identitásuk, kulturális értékrendjük s a trianoni békével szembeni ellenérzéseik ehhez nem teremtettek jó alapot, miközben egy olyan állammal nehéz is lett volna azonosulniuk, amelynek vezetői hol nyíltan, hol rejtett módon egy csehszlovák nemzetállam kialakítására törekedtek, amelynek ideológiája a történelmi Magyarországgal való közösség megtagadására épült, s amely a magyar öntudat bármiféle megnyilvánulását irredentizmusként értékelte.

18. A szlovákiai magyar közösséggel szemben a korabeli csehszlovák államhatalom és a közvélemény, valamint a mai szakirodalom részről is visszatérően megfogalmazott irredentizmus vádja nem állja meg a helyét, hiszen a terület-visszaszerzésnek és határmódosításnak az a fajta erőszakos mozzanata, amelyet ez a fogalom magában rejt, hiányzott a szlovákiai magyar társadalomból. S bár – e kérdésben összehasonlító kutatások még nem születtek –, annak hogy ez a sajátosság az 1938 előtti más kisebbségi magyar közösségekre egyformán érvényes volt, nyilvánvalóan hasonló okai voltak, amit Horváth Sz. Ferenc a romániai magyarokkal kapcsolatban (különböző társadalomtudományi modellek figyelembevételével) a közvetlen fenyegetettségérzés hiányával magyaráz.¹⁷¹ Márpedig a szlovákiai magyaroknak a csehszlovák demokrácia keretei között még kevésbé volt okuk olyan veszélyérzetre, amely egyfajta agresszivitást váltott volna ki belőlük. A szlovákiai magyar társadalomból ez teljesen hiányzott, ami 1938 őszén majd látványosan meg is mutatkozik – olykor a magyarországi szélsőjobb roszszallását is kiváltva.

19. A csehszlovák demokrácia már többször említett hiányosságai, az, hogy az „emberarcú nacionalizmus” keretei között a demokratikus szabályok a többségi nemzethez tartozók számára látványos előnyöket biztosítottak, illetve a csehszlovák állammal való azonosulás fentebb már jelzett akadályai megfelelő táptalajt teremtettek egy passzív revízióvárási kialakulásához. Így bár a szlovénok magyarok többsége elfogadta a fennálló rendet, a versailles-i rendezést mégis ideiglenesnek tekintette, s problémáinak hosszú távú megoldását a trianoni határok átértékelésétől remélte. Ez azonban nem volt s nem is lehetett központi témája a korabeli szlovákiai magyar közbeszédnek, hiszen egyrészt ezt a törvények nem is tették lehetővé, másrészt a mindennapok realitása más prioritásokat helyezett előtérbe. Ebbe persze az is belejátszott, hogy a szlovénok magyar közösség többségét kitevő falusi rétegek élete csak kevésbé változott meg Trianon után, hiszen azt továbbra is olyan tényezők – a gazdálkodás évszázados ritmusa, illetve az egyházi közösség hagyományai – irányították, amelyeken az impériumváltás (az 1945 utáni durva állami beavatkozással ellentétben) ekkor szinte alig módosított.

171. Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007, 256.

20. Sőt mi több – jelen ismereteink szerint –, még a szlovákiai magyar elit sem rendelkezett pontos elképzelésekkel egy újabb impériumváltás mikéntjéről. Legalábbis ilyen elképzeléseket vagy tervek tartalmazó memorandum eddig nem került elő, ami egyben azt is jelzi, hogy 1938-ig a szlovákiai magyar politika számára nem volt aktualitása a kérdésnek, s nem is volt egy ilyen fejleményre felkészülve.¹⁷²

21. Noha a két háború közötti éveknek a revízió reményétől áthatott időszakában a szlovákiai magyar közösség megteremtésének célja nem válhatott általánosan elfogadott programmá, a közösségépítés nyomai mégis világosan kirajzolódnak. A hosszú távú (revíziós) politikai célkitűzések jegyében a szlovákiai magyar társadalmi program központi fogalma a túlélés volt. Ám a mindennapokban mégis helyet kaptak az önszerveződés feladatai, amelynek igénye a már jelzett generációs különbségeken kívül korszakonként is eltérő intenzitással jelentkezett, miközben leginkább az „új arcú magyarok” mozgalmának a fellépése idején – a húszas évek végén és a harmincas évek első felében – volt kézzelfogható. S bár a harmincas évek második felére már a nemzeti összefűződés igénye erősödött meg, a szétfejlődés ténye (vagyis a kisebbségi társadalmak távolodása az anyaországtól) a szlovákiai magyar értelmiség számára nyilvánvaló volt. Elmondható tehát, hogy a mintegy 800 kilométer hosszú és negyven-hatvan kilométeres sávon élő, valamint önálló regionális hagyománnyal és tudattal korábbról nem rendelkező¹⁷³ szlovéniai magyar „kényszerközösség” húsz év alatt ugyan még nem vált „akaratilag közösséggé”¹⁷⁴ – inkább csak sorközösséggé működött –, ám a szlovéniai magyar identitás formálódása a „felvidéki szellem” ellentmondásaitól sem mentes kultuszában, illetve a bécsi döntés utáni reintegráció nehézségeiben mégis jól kimutatható.

22. A gazdag művelődési élet, a sok egyesület, az autonóm sportélet, a magyar nyelvhasználat lehetőségei, a falusi magyar léttér érintetlensége és a kisvárosi magyar világ ereje, illetve az, hogy a magyarság még az olyan nagyvárosokban, mint Pozsonyban és Kassán is jelentős társadalmi és gazdasági pozíciókkal rendelkezett, lehetővé tették egy „csehszlovák valósággal” párhuzamosan megkonstruált szlovákiai magyar világ működését, s egy viszonylag teljes kisebbségi élet megélésének lehetőségét nyújtották a korabeli szlovákiai magyar közösség tagjainak számára.

172. Talán nem véletlen, hogy a romániai magyar elit is csupán az 1938-as csehszlovákiai események hatására fogalmazta meg ilyen elképzeléseit (lásd például Paál Árpád vagy Balázs András idevágó memorandumait). Vö. Uo. 246–255., ill. Bárdi Nándor: Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés kezelésére. A magyar elképzelések 1918–1940. In Uő (szerk.): *Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában. Technikák és hagyományok*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2000, 137–181.

173. Filep Tamás Gusztáv: Föderáció, nacionalizmus és demokrácia Borsody István gondolkodásában. In: Uő: *A hagyomány...*, i. m. 301.

174. Vö. Szarka László: „Nádi élet”, „eltűnt gondolatok”. Szlovákiai magyar önértelmezések az első bécsi döntés idején. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2007, 3. sz. 60.

2. A JUBILEUMI ÉV

2.1. A VESZÉLYEZTETETT KÖZTÁRSASÁG

A kisebbségeket érintő törvények következetlen és felemás alkalmazása, valamint az államfordulatot követő kezdeti konfliktusok ellenére a Csehszlovákia számára gazdasági prosperitást és nemzetközi elismertséget eredményező húszas évek a nemzetiségi problémák látszólagos elsimulását is magukkal hozták. Ennek jeleként 1926-tól kezdődően a prágai kormánykoalícióknak német aktivista pártok is tagjai voltak, s a német lakosságon belül egyértelműen, de a magyarok között is láthatóan megerősödött a csehszlovák állam létezésével kiegyező, a kormányzat politikáját támogató magatartás. A nagy gazdasági válság nyomán kibontakozó gazdasági és szociális problémák és a nemzetközi életben a harmincas évek elején bekövetkezett változások azonban a szociális és nemzetiségi radikalizmus megerősödéséhez vezettek. Különösen igaz volt ez a németek által lakott határszélre, ahol talán a legsúlyosabbak voltak a válság következményei. Ezt és ennek következményeit a kiváló cseh gondolkodó, František Xaver Šalda sorai is plasztikusan kifejezik: *„A német járásokban olyan éhség és szegénység tombol, amire emberemlékezet óta nincs példa. A szegénység tényleg annyira katasztrofális, hogy valószínűleg tönkretesz a lakosságot. A munkanélküliség talán 250%-kal is magasabb ott, mint a mi [értsd a cseh – SA] járásainkban. Ti, cseh emberek, el tudjátok képzelni azt, hogy ebben a helyzetben a német nép őszintén vonzódjon a cseh államhoz?... Mi mást várhattok ezektől az emberektől, akiknek nem nyújtottatok időben tiszta vizet, mint hogy a hitlerizmus romlott kelyhéből igyanak?”*¹⁷⁵

A problémák valós okait felszámolni nem hajlandó prágai kormányzat a köztársaság belső rendjét fenyegető radikalizmust más megfelelő eszközök hiányában a hatalom retorzív eszközeinek megerősítésével – a cenzúra megszigorításával, a végrehajtó hatalom eszközeinek növelésével, a pártok feloszlátását lehetővé tevő törvény elfogadásával stb. – kívánta kezelni. Mindez a csehszlovák demokrácia átalakulását, egyfajta autoritatív demokrácia létrejöttét eredményezte, ám kevés valós eredménnyel, hiszen a társadalom radikalizálódásának ezek az intézkedések sem tudták útját állni. Ezt az 1935-ös választások is bizonyították, amelyeken a korábban betiltott két legszélsőségesebb német párt helyére lépő Szudétanémet Párt (SdP)¹⁷⁶ szerezte meg a legtöbb szavazatot. S bár igaz, hogy az SdP akkor még inkább Othmar Spann rendi államának az elképzeléseihez volt közelebb,¹⁷⁷ mint a nemzetiszocialista eszmékhez, ám

175. Kural, Václav: *Češi, Němci...*, i. m. 86.

176. Az 1933-ban alapított párt eredetileg a Sudetendeutsche Heimatfront (SHF) nevet viselte, s csupán a választások előestéjén, a választási törvény előírásához alkalmazkodva vette fel a Sudetendeutsche Partei nevet.

177. Othmar Spann osztrák filozófus az 1921-ben megjelentetett *Der wahre Staat* című könyvében a demokratikus és szocialista állam közötti ún. harmadik utat próbálta felvázolni. Ideálja egy bécsi központú és német dominanciájú univerzális rendi állam volt, amely uralta volna a közép-európai térséget. Antidemokratikus elképzelései számos tekintetben találkoztak ugyan a náci ideológiával (pl. az antiszemitizmusában vagy a vezérelvben), ám egyfajta alternatíváját is jelentették, így Berlin számára nem kívánt konkurencia is voltak.

értékrendje mindenképpen szemben állt a köztársaság berendezkedésével, s ez intő jel kellett, hogy legyen Prága számára.

Az 1935-ös választások további tanulságát a „pártok közötti frontvonalak megmerevedése” szolgáltatta. A választási eredmények véglegesen igazolták ugyanis a társadalom kettészakadását, ahol az egyik oldalon a centralista és csehszlovákista állammodell támogatói, a másikon pedig az annak lebontásában érdekelt erők álltak. S az erőviszonyok ekkor már meglehetősen kiegyenlítették voltak.

A harmincas évek közepe nem csupán Csehszlovákia, az egész térség szempontjából is fordulatot hozott, hiszen ekkorra már egyre kendőzlenebbül mutatkozott meg a náci Németország részéről a versailles-i Európa lebontásának az igénye, s ezzel egy időben az európai erőviszonyokban is jól látható eltolódás jelentkezett. A gazdasági válságból viszonylag gyorsan talpra álló Németország mind gazdasági, mind katonai szempontból Franciaország fölé kerekedett, miközben a közép-kelet-európai térségbe való gazdasági behatolása politikai térnyerést is eredményezett. Ezzel pedig fokozatosan semlegesítette Csehszlovákia biztonságának legfontosabb garantálóját, Franciaországot és a kisantantot. A versailles-i rendszer 1918–20 óta először defenzívába került, amivel együtt egyre inkább tarthatatlanná váltak azok a féligazságok, amelyekre ez a rendszer épült: közte az, hogy az első világháború a demokratikus és az antidemokratikus államok harca volt, amelyből a demokrácia került ki győztesen. Versailles ugyanis amellett, hogy az önrendelkezés elvét beteljesítve számos nemzet jogos önállósodási igényét is kielégítette, másoktól ugyanezt megtagadta, miközben egy olyan európai hatalmi rendszert hozott létre, amely Franciaországnak és szövetségeseinek (köztük Csehszlovákiának) számos illetéktelen előnyt biztosított.¹⁷⁸ Amikor tehát a győztesek a versailles-i rendszert védték, egyben saját kivételezett helyzetükhöz is ragaszkodtak.

Németország gazdasági és politikai előretörését a népiség-eszme közép-európai térhódítása kísérte. Ez az újfajta gondolatvilág a parasztságnak és a munkásságnak a kisebbségi társadalomba való beemelésével, a nemzeti összezárkózás és a többségi nemzettől való etnikai elhatárolódás gerjesztője volt.¹⁷⁹ Ennek hatása Csehszlovákiában nem csupán a Szudétanémet Párt megerősödésében, hanem a szlovákiai magyar kisebbség két legerősebb ellenzéki pártjának az egyesülésében, az Egyesült Magyar Párt létrejöttében is kimutatható.

A nemzetközi politikai légkör megváltozására és a kisebbségi társadalmak összezárkózására s ezáltal a revíziós fenyegetettség megerősödésére a prágai kormányzat is kénytelen volt reagálni, s lépéseket tenni az ország biztonságának biztosítására. Ennek elemeit a Szovjetunióval 1935-ben megkötött, ám gyakorlati szempontból hatástalan védelmi szerződés, valamint azok a belső katonapolitikai intézkedések képezték, amelyek az ország honvédelmét voltak hivatottak erősíteni. Trianon után Prágából nézve elsősorban a Habsburg-restauráció s egy magyar támadás veszélye látszott valószínűnek, s ezért a csehszlovák hadsereg felvonulási terve is elsősorban Magyarország ellen irányult, miközben a Németország felől érkező veszélyt a kormányzat és a hadsereg sokáig lebecsülte, s olykor még Hitler hatalomra jutása után is bagatelizálta. Ezt támasztja alá Edvard Beneš külügyminiszternek, későbbi köztársasági elnöknek egy 1933-ban, de már Hitler hatalomra jutása után elmondott beszéde, amelyben a hagyományos csehszlovák katonai doktrínával összhangban továbbra is azt hangsúlyozta, hogy a csehszlovák

178. Čelovský, i. m. 17.

179. Vö. Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940)*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2007, 186.

külpolitikának elsősorban Szlovákia Magyarországgal szembeni védelmére kell összpontosítania, mivel „*kapcsolatunk Németországgal jó és a továbbiakban is az fog maradni...*”¹⁸⁰ Ennek a gondolatnak a jegyében ugyanebben az évben a csehszlovák diplomácia görcsös erőfeszítéseket tett a kisantant katonai együttműködésének megerősítésére.

A katonai körökből jövő jelzések hatására azonban hamarosan a prágai politikának, így Benešnek is fel kellett ismernie, hogy 1933 után már Németország vált fő veszélyforrássá, a náci birodalommal való katonai konfliktus pedig hovatovább elkerülhetetlennek látszik.¹⁸¹ Ennek értelmében dolgozták át 1935–36-ban a hadsereg felvonulási és diszlokációs tervét is, s reorganizálták a katonai hírszerzést.¹⁸² Az új védelmi politika további fontos elemét az 1936-ban elfogadott államvédelmi törvény jelentette, amely többek között megerősítette a köztársasági elnök hadsereg-főparancsnoki jogköreit. A törvény értelmében létrehozták az ún. Államvédelmi Őrséget (Stráž obrany štátu – SOŠ), amelynek állományának alapját a vámőrség, a rendőrség és a csendőrség tagjai képezték, akik békeidőben saját alakulataik keretében szolgáltak, s csupán veszély esetén aktivizálták őket. Rajtuk kívül az SOŠ egységeibe a civil lakosság megbízható tagjait (tartalékos tiszteket, volt legionáriusokat – kizárólag cseh vagy szlovák nemzetiségű egyéneket) is besorolták. Az Államvédelmi Őrség feladatai közé tartozott a határok védelme mellett a közrend fenntartása is. A határok védelme során egyes egységeik az államhatárok közvetlen közelében láttak el megfigyelő feladatokat. Egy esetleges támadás esetén a kisebb betonbunkerekkel is megerősített védelmi vonalba hátráltak, ahol szerepük a támadóknak a reguláris hadsereg egységeinek megérkezéséig való feltartóztatása volt. Tagjaik puskát, pisztolyt és 3-3 kézigranátot kaptak felszerelésként. Ezenkívül az egyes egységeket könnyű és nehéz géppuskával és más szükséges felszereléssel is ellátták.¹⁸³

Új elemet jelentett a csehszlovák védelmi politikában a határ menti betonerődítmények vonalának a kiépítése, amit elsősorban francia minták alapján, de azokat lényegesen feljavítva, 1935-ben kezdtek meg. A prágai elképzelések hosszú távon az ország teljes határvonalát biztosító erődrendszer kiépítését feltételezték, a második világháború kezdetéig azonban csak a cseh–német és a szlovák–magyar határszakasz erődvonala készült el – az is csak részben –, a lengyel határszakasz megerősítése pedig épp csak elkezdődött. A csehszlovák erődvonal a főbb támadási irányokat lezáró ún. nehézerődök és az ezek térközeit kitöltő könnyűerődök sorából állt. A nehézerődök a tüzérségi tűznek is ellenálló falakkal rendelkeztek, páncéltörő ágyúkkal, nehéz géppuskákkal, esetleg légvédelmi ágyúkkal voltak felszerelve, az egymást kölcsönösen védő erődök alatt pedig bombabiztos föld alatti járatok, raktárak, legénységi szállások voltak. A könnyűerődítések ezzel szemben általában egyetlen beltérből álló betonépítmények voltak, amelynek fegyverzetét egy-két géppuska alkotta. Ezeket föld alatti járatok nem kötötték össze, de sűrűn épültek, így vizuális kapcsolatot tudtak tartani egymással.

180. Idézi Kamenec, Ivan: *Kryštalizácia politického života na Slovensku v rokoch 1935–1937*. In *Uő: Spoločnosť, politika, historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Bratislava, Historický ústav SAV, 2009. 15.

181. Bystrický, Valerián: *Diplomatické a vojenské garancie bezpečnosti ČSR proti naciálnosocialistickej agresie*. In Hoensch, Jorg K.–Kováč, Dušan (ed.): *Ztroskotání spolužití. Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939*. Praha, Ministerstvo zahraničních věcí, 1993. 219.

182. Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl 3. O přežití a o život (1936–1938)*. Praha, Libri, 2003. 450–454.

183. Az Államvédelmi Őrség szerepéről és szervezeti felépítéséről lásd bővebben: Holub, Ota: *Organizace a příprava Stráže obrany štátu k bojové činnosti při zajištění státní hranice ČSR v letech 1936–1938. Historie a vojenství*, 1991. 3. sz. 18–39.

Betonerődítmény maradványa a Tornalja melletti Beretkénél

Dél-Szlovákiában nehézerődök csupán két helyen, Pozsony-Ligetfalun és Komáromban épültek. Ligetfalu határában (noha a Csehszlovákia által 1919-ben aláírt saint-germain-i békeszerződés kifejezetten tiltotta, hogy a Duna jobb partján katonai objektumok épüljenek) 15 nehézerőd, néhány könnyűerőd és néhány további katonai célú objektum épült meg. Komáromban, ahol eredetileg 5, a vasúti és közúti határhíd védelmét, valamint a Duna víztükrét is tűz alatt tartó erődöt terveztek, végül 3 készült el. A Párkánytól a Kárpátaljáig húzódó szakaszon viszont csupán könnyűerődítések készültek, igaz, hogy 1935 nyarától 1938 nyaráig közel 1800 ilyen betonbunker épült fel.¹⁸⁴

A köztársaság védelmének megerősítésében komoly szerepet kapott a lakosság honvédelmi felkészítése, valamint a hadsereg és a lakosság kapcsolatának javítása. A honvédelmi nevelésről szóló, 1937. január 1-től hatályos törvény értelmében a honvédelmi nevelést kötelező tantárgyként vezették be a köztársaság minden iskolájában, s honvédelmi kiképzésnek kellett magát alávetnie minden felnőtt állampolgárnak – beleértve a nőket is. 1936-ban kezdődött meg az Államvédelmi Kölcsön (később Hozzájárulás) meghirdetése, amelybe – noha az állami kasszába beérező összegek nagy részét a különböző vállalatok, bankok, milliomosok fizették be – a csehszlovák lakosság legszélesebb rétegeit igyekeztek bevonni. Ennek is köszönhető, hogy 1936-tól az első köztársaság széteséséig 24 milliárd korona gyűlt össze, ami a rendkívüli védelmi intézkedések költségeinek mintegy felét fedezte.¹⁸⁵

184. Chorvát, Peter: Maďarské kráľovské honvédsťvo verus československé opevnenia – k problémom interakcie. *Vojenská história*, 2008, 1. sz. 51.

185. Kárník, Zdeněk: *České země ...III.*, i. m. 482.

Az előzőkben számba vett honvédelmi intézkedéseket a köztársaság lakosságának nagy része kedvezően fogadta, s a korabeli megítélés szerint jelentősen javult a lakosság és a hadsereg kapcsolata.¹⁸⁶ Arra azonban, hogy a szlovákiai magyarok hogyan reagáltak mindeyre, hiteles források hiányában nehéz egyértelmű választ adni. Csak feltételezhetjük, hogy a honvédelmi kiképzést nyűgnek érezték, a Honvédelmi Hozzájárulás kasszájába pedig Dél-Szlovákiából nagyságrendekkel kisebb összegek kerültek befizetésre, mint a cseh vagy a szlovák lakosságú vidékekről. Az azonban bizonyos, hogy a betonerődítmények építését ellenérzésekkel fogadták. S nem csupán katonai céljaik miatt, hanem azért is, mivel a betonerődítmények építése kapcsán és az 1936-os államvédelmi törvény következtében a hatóságok számos korlátozó intézkedést léptettek érvénybe a határ menti területeken. A határövezetben (amelybe a magyar településterület több mint 90%-a beletartozott) az állam kisajátíthatta bármelyik birtokot, azokon a földeken és a szomszédos parcellákon pedig, ahol betonbunker épült, illetéktelenek nem tartózkodhattak, sőt a földtulajdonosok is csak nappali világosság mellett és csak a föld megműveléséhez szükséges időtartamban.¹⁸⁷ Ezzel párhuzamosan a határ menti járáások falvainak nagy részében megtiltották a fényképezést, a fényképező- és filmfelvevő gépek, festősegédeszközök hordását, a kettősbirtokosok állandó határátlépési engedélyeit pedig időnként minden indoklás nélkül bevonták. Mindezzel egy időben megszorodott a kémkedési ügyekben perbe fogott magyarok száma, akiket nemegyszer hosszú börtönbüntetésre ítélték.¹⁸⁸ Ennek kirívó példáját jelentette az 1936-ban Komáromban és környékén letartóztatott magyarok pere, akik közül néhány főt 18-20 éves börtönbüntetésre ítélték.¹⁸⁹ Ők csupán az 1938 októberében meghirdetett amnesztia által szabadultak.

A betonerődítmények építése mint az adott korszak legnagyobb volumenű beruházása tehát hatalmas üzlet is volt, normális körülmények között akár gazdasági hasznot is hozhatott volna a határ mentén élő magyar lakosságnak, ám nem így történt, hiszen az építésnél magyarokat csak a legkritikább esetben alkalmaztak, s a beszállítókat is szigorúan megválogatták, tehát magyar vállalkozók nem kerültek közéjük. Ez ellen a megkülönböztetés ellen többek között a CSKP is tiltakozott, amelynek nemzetgyűlési képviselői 1937 nyarán interpellációban fordultak a nemzetvédelmi miniszterhez a magyar munkásság mellőzése miatt.¹⁹⁰ A Steiner Gábor, valamint cseh, szlovák és német szenátortársai által aláírt interpellációban a komáromi erődítés példáját hozták fel, ahol a járási hivatal főnöke felsőbb utasítással és a magyarok megbízhatatlanságával indokolta a diszkriminációt.

Nem övezte megértés a magyar lakosság részéről az Államvédelmi Őrség megszervezését sem, hiszen azt – a valóságnak megfelelően – olyan erőszakszervezetként értelmezték, amelyet alkalmasint ellenük is be lehet vetni.

186. Kamenec, i. m. 14.

187. ŠOA Rimavská Sobota, f. OÚ, k. 1, 30/1938.prez.

188. Sallai Gergely: „A határ megindul...” *A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében 1938–1939.* Pozsony, Kalligram, 2009. 62.

189. Számadó Emese–Turi Zsolt: *Komárom, 1938–1945. A Felvidék visszacsatolása és komáromi következményei a korabeli sajtó és dokumentumok tükrében.* Komárom, Önkormányzat, 2008. 12–14.

190. Digitální knihovna, NS RČS 1925-1929. Senát – Tisky, Interpelace č. 500/14. http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0545_03.htm

JÁRÁSI HIVATALI TORNALJA.

867/1937 eln. szám,

Tornalja, 1937 június 21-én.

Hirdetmény.

1.) Az 1936 évi május hó 13-án kelt 131. számú törvény 37. §-a, továbbá az 1927 évi július 14-én kelt 125. számú a politikai hatóságok szervezetéről szóló törvény 2. fejezetének 1. szakasza és a 3. fejezete alapján, a bratislavai országos hivatal jóváhagyásával a közrend, biztonság és az állam védelme érdekében

megtiltom a fényképezést és a fényképező (filmező) gépek, festő és rajzoló segédeszkö- zök hordását

a következő községek kataszteri területén: Abafalva, Baraca, Beje, Füge, Hubó, Alsó-Kálosa, Felső-Kálosa, Sajo-Keszi, Szent-Király, Királyi, Lenke, Méhi, Naprágy, Oldalfalva, Otrókocs, Recske, Runya, Kövecses, Tornalja és Zsór.

2.) Ezen tilalom a fenti körzetben áthaladó kocsik, autók, repülőgépekről és vonatokról való fényképezésre és rajzolásra is vonatkozik.

3.) Ezen tilalom a kihirdetés napján lép életbe.

4.) E tilalom megszegését (tekintet nélkül az 1923 évi március hó 19-én kelt 50. számú törvény 24 §-ának 2. bekezdése értelmében esetleges bírósági eljárásra (a járási hivatal 10 Ké-től 5.000 Ké-ig terjedő pénzbüntetéssel, vagy 12 órától 14 napig terjedhető elzárással bünteti).

A járási főnök helyett:

Dr. Štempel S. k.

A fényképezési tilalom kihirdetése a Tornaljai járás határ menti falvaiban

2.2. A NEOAKTIVIZMUS KÍSÉRLETE

Az 1935-től a kormányfői tisztséget betöltő Milan Hodža – aki nem mellékesen az első köztársaság egyetlen szlovák származású miniszterelnöke volt – a korszak más cseh–szlovák politikusainál is jobban érzékelte, hogy a köztársaság stabilitását csupán komplex lépésekkel lehet megteremteni. Ennek jegyében ő egyszerre akarta elérni a dunai térség országainak közeledését s rendezni a Csehszlovákián belüli nemzetiségi problémákat. Ezért 1936-tól kezdődően láthatóan megerősödtek azok a kormányzati szándékok, amelyekben a hangsúly egyrészt a szlovákkérdés megnyugtató rendezésére, másrészt – a csehszlovák nemzetiségi politika hagyományaihoz igazodva – a szudétánémet probléma pacifikálására esett, miközben Hodža a cseh politika elvárásaihoz igazodva ez utóbbira volt kénytelen helyezni a hangsúlyt.

Szlovákként viszont Hodža számára mindenképpen annak a szlovák problémakörnek a megoldásához volt erősebb a motivációja, amelynek alapkérdését a csehektől eltérő gazdasági, kulturális, mentális fejlődési szinten álló szlovákok önálló nemzetként való elismerése jelentette. A szlovákok többsége – a csehszlovák állam létét a csehszlovákizmus gondolatával szorosan összekötő csehekkel ellentétben – annak ellenére sem tudott azonosulni a csehszlovák politikai nemzet elméletével, hogy magának a csehszlovák államnak a realitását elfogadta. Hodža, aki kezdettől fogva kritikus volt a centralista állammodellnek, kormányfővé való kinevezése idején már az önálló szlovák nemzet alapjain állt, miniszterelnökként azonban nem tehette meg, hogy nyíltan szembefordul a csehszlovák politikai nemzet ideológiájával. Ezért megpróbált egyfajta köztes helyzetet elfoglalni a prágai centralisták és a szlovákok nemzeti önállóságát hangoztató Szlovákia számára politikai autonómiát követelő Hlinka Szlovák Néppártja között. Programjában ezért a politikai autonómia helyett Szlovákia közigazgatási autonómiája kapott hangsúlyt, amely mellett fontosnak tartotta a szlovák országrészek gazdasági lemaradásnak csökkentését, a csupán a csehszlovák nyelvet elismerő nyelvtörvény módosítását, és a szlovákok nagyobb mértékű bevonását az állam irányításába.

A nemzetiségekkel való kiegyezés, illetve az ebben a folyamatban központi szerepet kapó szudétánémet-kérdés megoldását illetően azonban Hodža sem tudott a korábbi nemzetállami korlátokon túllépni, s továbbra sem a kisebbségi társadalmak nagy részét maguk mögött tudó ellenzéki pártokkal kívánta a modus vivendit elérni, hanem mint ezt a nemzetgyűlés képviselőházában 1936. november 10-én elmondott beszédében is hangsúlyozta, elsősorban az aktivista képviselőkkel való megegyezés útján.¹⁹¹ Egy ilyen megoldás azonban bármiféle pillanatnyi előny és siker ellenére sem hozhatott hosszú távú megoldást.

A német aktivizmus 1935-ben történetének legsúlyosabb vereségét szenvedte el, hiszen az 1929-es választásokhoz képest a három aktivista párt több mint 600 ezer szavazatot veszített, vagyis mintegy 50%-kal esett vissza a támogatottságuk. Ez a megsemmisítő vereség indította útjára az ún. neoaktivizmust, amelyet a három aktivista német párt fiatal generációja, Wenzel Jaksch (Deutsche socialdemokratische Arbeiterpaiteir in der Tschechoslowakischen Republik – DSAP), Gustav Hackler (Bund der Landwirte – BdL) és Hans Schütz (Deutsche christlichsoziale Volkspartei – DCSVP) képviselt. A neoaktivisták, miközben kiálltak a Csehszlovák Köztársaság mellett, az addiginál határozottabban követelték a német kisebbség sérelmeinek a

191. Vö, Harna Josef: Národnostní politika Hodžovy vlády. In: *Národnostní politika v Polsku a Československu v meziválečném období. Sborník z mezinárodní vědecké konference*. Praha, 2005, 101.

felszámolását. Követeléseik a korábbi szimbolikus célok helyett olyan pontokat tartalmaztak, amelyek elsősorban a gazdasági válság által hatványozottan sújtott német kisebbség gazdasági-szociális helyzetét javították volna, s ezáltal távol tarthatták volna azokat a nemzetiszocializmus csábításától. Milan Hodža kormányfő felismerve a neoaktivizmusban rejlő lehetőséget, támogatni kezdte Jakschékat, s a kormány 1937. február 18-án nyilatkozatot adott ki a nemzetiségi kérdés rendezéséről. A nyilatkozat tulajdonképpen a neoaktivisták követeléseinek elfogadását jelentette, s többek között a gazdasági válság által sújtott német területek szanálását, a közigazgatás német hivatalnokokkal való feltöltését, az addiginál méltányosabb nyelvi politikát, a sérelmek kivizsgálását ígérte.¹⁹² A kormány és a neoaktivisták megegyezése valójában azonban nem is azon alapult, amit a kormánynyilatkozat megígért, hanem sokkal inkább azon, ami a nyilatkozatba nem került bele – vagyis azon, hogy a német neoaktivisták lemondtak az autonómia bármiféle formájának követeléséről. Márpedig épp az autonómia volt az, ami akkor már a gerincét képezte Szudétanémet Párt politikájának, s amely céllal feltehetően a német lakosság nagy többsége egyetértett. Annak ellenére azonban, hogy a február 18-i kormánynyilatkozatban meghirdetett új politika megkerülte a legkényesebb témákat, gyakorlati eredményei csak lassan jelentkezték, miközben a cseh közigazgatás – amelyet egzisztenciálisan is érintett – igyekezett elszabotálni azt. Bukását azonban mégsem ez, hanem az időfaktor okozta, hiszen mire eredményei beértek volna, addigra Csehszlovákia már a szétesés szélére került.

Az 1935-ös választásokat követően a magyar kisebbség ügye is új lendületet kapott, noha korántsem olyan mértékben, mint a szudétanémetek esetében. Egyrészt azért, mivel ezek az évek az EMP esetében korántsem hoztak olyan előretörést, mint az SdP számára, másrészt azért, mivel a magyar aktivizmust sem lehet egy lapon említeni a németek hasonló mozgalmával.

Az 1935-ös parlamenti választások eredményét, majd az OKP és MNP következő évi egyesülését ugyan a magyar egység jeleként interpretálta a magyar ellenzék, ez azonban korántsem volt reális értékelés, hiszen a kommunisták és az aktivisták továbbra is jelentős bázissal rendelkeztek a magyarok között. Sőt az 1935-ös választásokon a Köztársasági Republikánus Párt (Agrárpárt) és a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt magyar szekcióiba tömörült aktivisták az általuk megszerzett 65-70 ezer szavazat¹⁹³ révén addigi történetük legnagyobb sikerét érték el, s a centralista csehszlovák pártok listáin 3 szlovákiai magyar politikus is bekerült a nemzetgyűlés képviselőházába. Ezt a sikert meglovagolva a magyar aktivisták 1936-tól az addiginál látványosabb politikával léptek fel, amelynek a célja az volt, hogy a hazai és a nemzetközi közvéleményt is meggyőzzék arról, hogy hiába egyesültek a nemzeti pártiak és a keresztényszocialisták, a szlovákiai magyarság többsége az aktivizmus mögé sorakozik fel, így a kormánynak elsősorban velük egyeztetve kell a magyarság problémáit orvosolni. Ez – nyilván nem véletlenül – összhangban volt Hodža terveivel, aki a nemzetiségi politikáját elsősorban a neoaktivizmussal való kooperációra kívánta építeni. A magyar aktivizmus esetében azonban a szudétanémethez hasonló neoaktivizmusról nehéz beszélni, hiszen az aktivista politika húzónevei továbbra is a már elhasználódott Csomor és Schulcz voltak, akiknek eleve kevés esélyük volt megújítani a magyar aktivizmust. Újnak csupán politikájuk tálalása volt tekinthető, ami elsősorban a jó színvonalú aktivista lapnak, a *Magyar Ujságnak* volt köszönhető, illetve az is újdonságnak számított, hogy a szudétanémet neoaktivizmushoz hasonlóan a magyar aktivisták is egyre hangosabban artikulálták a kisebbségi gondokat.

192. Beneš, Edvard: *Paměti I. Mnichovské dny*. Praha, Academia, 2007. 156. Vö. Kárník, Zdeněk: *České země...* 3. i. m. 82.

193. NA ČR Praha, f. PMV-AMV 225, k. 1454. bez čísla.

Az ellenzék gyakorlatát átvéve az aktivisták is a magyar kisebbség megoldatlan problémáinak memorandumba foglalásával kívánták jelezni a kormány felé pozícióikat. Így az a korábban nem látott helyzet állt elő, hogy 1936 őszén mindkét irányzat memorandummal fordult a kormányzathoz, a sajtóban pedig éles nyilatkozatháború kezdődött arról, hogy melyik beadvány képviseli a magyarság valódi érdekeit, illetve hogy ki lopta el a másik ötleteit.

Az aktivisták 1936 szeptemberében adták át a követeléseiket az első köztársaság legnagyobb hadgyakorlata végett Pöstyénbe látogató kormányfőnek. A memorandum formájába sűrített kívánságok közül a legfontosabb az állampolgársági kérdés rendezése volt, amely mellett a nyelvrendelet hibáinak kiküszöbölését és a magyar nyelvű oktatás sérelemeinek felszámolását kérték.¹⁹⁴ Az aktivisták és az EMP elsősorban nyelvi sérelmekkel foglalkozó (már említett) beadványa között, amelyekben számos átfedés volt, a lényegi különbséget valójában az jelentette, hogy míg az aktivisták olyan megoldásokat kértek számon, amelyek a köztársaság érvényes törvényi keretei között, a centralista nemzetállami modellt nem felrúgva is teljesíthetők voltak, az EMP memorandumának esetleges teljesítése az érvényes törvényi keretek felülírását feltételezte. Ezért sem meglepő az, hogy a kormányzat kedvezően fogadta az aktivisták beadványát, s amikor Hodža 1937 novemberében a parlament külügyi bizottsága előtt felvázolta a magyarsággal szemben követni kívánt politikát, szinte szó szerint az aktivista célkitűzéseket ismételte meg.

Az aktivista sajtó ezt az ellenzéki politika kudarcaként és az aktivizmus nagy győzelmeiként ünnepelte, ám miután a kormány 1937. február 18-án deklarált új nemzetiségi politikája csupán a német kisebbség esetében hozott konkrét lépéseket, az aktivisták által benyújtott követelések végrehajtása pedig késett, maguk a magyar aktivisták is – noha finom szavakba burkolva – csalódottságuknak adtak hangot. Így tett Schulcz Ignác, amikor egy pozsonyi fórumon 1937 októberében a következőket mondta: *„bízunk az ígéretek beváltásában és semmi okunk kételkedni az állam- és kormányfő nyilatkozatai őszinteségében. Mivel azonban minden nap veszteséget jelent, azt kívánjuk, hogy induljon meg az ígéretek valóra váltása.”*¹⁹⁵

Persze a prágai kormány által tett 1937. február 17-i kormánynyilatkozat és a német aktivistákkal kötött egyezmény némi előnyökkel a magyar kisebbség számára is járt. A kormányzat új nemzetiségpolitikájával összhangban a pozsonyi Tartományi Hivatal 1937. április 7-én körlevelet bocsátott ki, amelyben az illetékes szlovákiai hivataloktól a kisebbségi politika új kormányzati elveinek betartását kérte.¹⁹⁶ A levélben a Tartományi Hivatal hangsúlyozta, hogy mivel a „csehszlovák demokrácia jó hírnevéről” van szó, az új előírások megszegését nem fogja tolerálni. A körlevél a kisebbség felé tett engedményeket nem konkretizálta ugyan, ám utalt arra, hogy ott, ahol a magyar nyelv hivatali használatának nincsenek meg a nyelvi előfeltételek (vagyis nincs elegendő, a kisebbségek nyelvét beszélő hivatalnok), előre gyártott formanyomtatványok segítségével kell a minimálisra csökkenteni az „egyéni fogalmazások szükségességét”.¹⁹⁷ Megszületett tehát a szándék a javításra, noha ennek a gyakorlati alkalmazása késett, miközben a szlovákiai magyarok esetében azoknak a nyelvi jogoknak a gyakorlati átültetése is nagy előrelépés lett volna, amelyeket az 1920. évi csehszlovák alkotmány és az 1926-ban kiadott kormányrendelet előírt, s amelyeket – mint már korábban jeleztük – az állam részéről rendszeresen megsértettek.

194. Csehszlovákiai Népszava, 1936. szeptember 13.

195. Csehszlovákiai Népszava, 1936. október 17.

196. MOL, K-63, 65. cs. 7/4 t. 65/pol.1937.

197. Uo.

A kormányzatnak a magyar kisebbséggel szembeni politikája számos tényező függvénye volt, s nyilvánvalóan magán viselte nemcsak azt, hogy a magyarkérdés megoldása fontossági sorrendben a német- és a szlovákkérdés mögé szorult, hanem azt is, hogy Budapest pozíciója és érdekérvényesítő ereje messze nem volt olyan, mint Berliné. A kormány nemzeti politikája azonban számos egyéb belpolitikai érdektől is függött, így az egyes politikai pártok szándékaitól sem volt független.¹⁹⁸ A meghatározó erő ebből a szempontból természetesen az Agrárpárt volt, amely a párton belül működő magyar szekció révén akár érdekelt is lehetett volna a konstruktív megoldásokban. A Csomor és Stunda által fémjelzett magyar aktivisták azonban érdemben egyáltalán nem tudták befolyásolni a kormánypárt nemzeti politikáját, s ahelyett, hogy az ő javaslataik képezték volna a párt magyarokkal szembeni politikájának az eredőjét, inkább csak a kormányzat ötleteit igyekeztek a saját munkájuk eredményeként feltüntetni. Mindazonáltal Milan Hodža miniszterelnökké választásával egy a magyarkérdést jól ismerő politikus került a kormány élére, aki természetesen az Agrárpárt magyar-politikájára is döntő befolyással bírt.

A Hodža vezette agrárokon kívül a szociáldemokrata pártnak lehetett ilyen-olyan külön elképzelése a magyarkérdés megoldásáról, hiszen ennek a pártnak is működött – az agrároknál valamivel önállóbb – saját magyar szekciója, s a párt szlovákiai vezéralakja, Ivan Dérer ebben az ügyben többször is megszólalt. Dérer azonban a maga nemében még Hodžánál is merevebb volt, s 1938-ban is görcsösen ragaszkodni kívánt az állam centralista berendezkedéséhez s a nemzeti kérdés addigi gyakorlatához.¹⁹⁹

Az országos pártok azonos sablonra szabott nemzeti politikája alól kivételt a CSKP jelentett, amely amellet, hogy kemény hangon bírálta a csehszlovák állam nemzetiségellenes politikáját (ez a bíráló persze elsősorban a „burzsoá állam” elleni frontális támadás része volt), a harmincas évek közepéig kiállt a nemzeti kisebbségek önrendelkezési joga mellett,²⁰⁰ ami a párt programjában is megjelent: „Követeljük a szlovák és a magyar nép különválásig terjedő önrendelkezési jogát. Ez annyit jelent, hogy szembehelyezkedünk azzal, hogy a szlovák és a magyar nemzet játékszer legyen az imperialista hatalmak kezében, s hogy vásári löcsiszárok-ként alkudozzanak a bőrére a csehszlovákiai és a magyarországi urak, akik erőszakkal kényszerítik arra, hogy az adott pillanatban erősebb imperialista selma jobbágya legyen. Azért harcolunk, hogy a szlovák és a magyar nemzetnek joga legyen eldöntenie a saját sorsát, élete módját, joga legyen akár különválni az államtól, ha nem akar a határai között élni.”²⁰¹ A fasizmus veszélyének megnövekedése, valamint a Komintern VII. Kongresszusán erre reagálva elfogadott direktívák, amelyek nem csupán a népfrontpolitika támogatását mondták ki, hanem a kommunista pártoknak a polgári demokráciákhoz való viszonyában is változást hoztak, a CSKP-n belül is számos addigi dogma átértékeléséhez vezettek.²⁰² A CSKP 1936. április

198. Az országos pártok magyarokkal kapcsolatos elképzelései eddig teljes mértékben a szakirodalom figyelmén kívül maradtak.

199. A szlovákiai szociáldemokrácia történetéhez és Ivan Dérer politikájához általában lásd Sikora, Stanislav–Hotár, Viliam S. (zost.): *Kapitoly z dejín sociálnej demokrácie na Slovensku*. Bratislava, T. R. I. Médium, 1996.

200. Lipták, Ľubomír: *Slovensko v 20. storočí*, i. m. 144. és 148.

201. Idézi Plevza, Viliam: *A CSKP nemzeti politikája*. Bratislava, Madách, 1983, 171.

202. Érdemes azonban arra is felfigyelni, hogy miközben a Komintern Nyugat-Európát illetően már 1934-től szorgalmazta a népfront politikáját, a CSKP számára adott instrukciói még ezt nem tartalmazták. Változás majd csak a Csehszlovákia és a Szovjetunió között 1935-ben megkötött szerződés után következett be. A Komintern és a CSKP viszonyát illetően lásd Rupnik, i. m.

11–14-e között megtartott VII. Kongresszusán ennek szellemében már olyan irányvonalat fogadtak el, amely az addigiaknál nagyobb figyelmet szentelt a szlovákkérdésnek, valamint a Csehszlovák Köztársaság védelmének. Noha a nemzeti kisebbségek önrendelkezési jogáról szóló tézisüket nyilvánosan nem bírálták felül, ám ahelyett a nemzetiségi kérdésnek a Csehszlovák Köztársaságon belüli – a nemzeti kisebbségek teljes egyenjogúságán alapuló – megoldását kezdték hangsúlyozni.²⁰³ Ebben az új politikában a legfontosabb helyet természetesen a németkérdés foglalta el, s a CSKP élesen szembeszállt azzal a megoldással, hogy a németlakta területeket a náci Németországhoz csatolják, de a párt a szlovák- és a magyarkérdést sem hanyagolta el. Propagandájában egyre erőteljesebben követelte a magyar nemzeti kisebbség problémáinak megoldását, miközben élesen elhatárolódott az EMP szándékaitól, s az államhatár revíziójától is: „Egyetlen falut, egyetlen fát sem Hitlernek, Horthynak és Becknek!”²⁰⁴ A szlovák- vagy a magyarkérdés megoldását szolgáló konkrét államjogi program azonban továbbra sem került ki a kommunista párt berkeiből.

2.3. A SZLOVÁK- ÉS A NÉMETKÉRDÉS A JUBILEUMI ÉVBEN

1928-ban, amikor a Csehszlovák Köztársaság fennállásának 10 éves évfordulóját ünnepelte, a jubileumot nagyszabású rendezvények sora, díszes kiadványok megjelentetése, számos középület és emlékmű ünnepélyes átadása vagy alapkölerakása kísérte. A Szlovák Liga többek között 30 új iskola építését is elhatározta, ami egyébként dicséretes dolog, ám a 30 szlovák tannyelvű iskolából 29 magyar nyelvterületen épült fel, vagyis ebben az esetben nem csupán az iskolahálózat önzetlen bővítéséről volt szó.

1938 a köztársaság megalakulásának huszadik, jubileumi éve volt. Ebből az alkalomból az ország tízéves évfordulójához hasonlóan újból rendezvények, kiadványok sorával készültek. A Szlovák Jubileumi Bizottság hat pontba foglalta a jubileumi célkitűzéseket, amelyek között három nagy emlékmű alapjainak lerakása is szerepelt: így Pozsonyban egy nagy ún. Szabadság-emlékműt, valamint Nyitrán és Dévényben – feltehetően a néhai millenniumi emlékműveket felülírandó – két másik emlékműt.²⁰⁵ A tervek szerint a monumentális emlékműveknek a köztársaság fennállásának 25. évfordulójára kellett volna elkészülniük, ám a 38-as események hatására még az alapok lerakásra sem került sor. A szlovákiai központi ünnepségeket október 28-án Pozsonyban, valamint október 30-án Turócszentmártonban kívánták megtartani – ám végül erre sem került sor, sőt München után egy kormányzati döntés alapján az aktuális október 28-ától még az ünnepnap státuszát is megvonták.

Az évfordulós események célja az adott politikai légkörben azonban már nem csupán a húszéves állam sikertörténetének prezentálása volt (mint az tíz évvel azelőtt, a köztársaság fénykorának idején történt), hanem a köztársaság egységének, morális és katonai erejének, védelmi potenciáljának bizonygatása. A tíz évvel korábbi évfordulóhoz hasonlóan ezúttal sem hiányoztak a nemzetállami szándékoktól vezérelt célkitűzések sem, hiszen a Szlovák Liga az 1938-as évre további 38 szlovák iskola létrehozását tervezte a magyarok által lakott Dél-Szlovákiában.²⁰⁶ Az 1938-ra

203. Vö. Kamenec, i. m. 28; valamint Sikora, Stanislav: Sociálni demokrati a komunisti na Slovensku v rokoch 1935–1938 (O možnostiach spoločného postupu ľavice.) In Sikora, Stanislav–Hotár, Viliam S. (zost.): *Kapitoly* ..., i. m. 279.

204. Idézi Plevza, i. m. 176.

205. *Slovenská Liga*, 1938, 1–2. sz. 6–7.

206. MOL, K-63, 68. cs. 7/43 t. 105/1938.

tervezett rendezvények döntő többségének megtartására azonban a '38 tavaszától egyre feszültebbé váló bel- és külpolitikai helyzetben nem került sor. A köztársaság első sikeres 20 évének felidézése helyett magának az államnak a fennmaradása, ünneplés helyett pedig a válságkezelés vált az 1938-as csehszlovák közélet centrális témájává.

A húszéves jubileum, mint minden évforduló, okot és lehetőséget adott a visszapiillantásra, az értékelésre és ezt az erre hivatott személyek a maguk módján meg is tették. Az eltelt 20 év értékelése, természetesen jórészt az értékelők politikai alapállásától függött, két momentumot azonban mindenképpen szükséges lett volna figyelembe venni. Az egyik az, hogy Csehszlovákia története mindenképpen egyfajta sikertörténet volt, hiszen megalakulása körülményeinek, s belső társadalmi és nemzetiségi összetételének ellenére a Csehszlovák Köztársaság a régió egyik meghatározó hatalmi tényezőjévé, gazdasági és katonai szempontból kiválóan teljesítő, társadalmi és kulturális szempontból modernnek mondható, politikailag demokratikusan berendezkedő állammá vált. Emellett azonban az is nyilvánvaló volt, hogy ez a sikeres állam olyan alapokra épült, amelyek annak idején stabilnak látszottak, de amelyek 1938-ra már nem támaszt jelentettek ennek az országnak, hanem inkább fegyvert ellene. Ez egyaránt érvényes volt a Franciaország által létrehozott biztonsági rendszerre, amely 1938-ra már darabjaira hullott, illetve a nemzetek önrendelkezési jogára, amely végül az első köztársaság sírásója lett, hiszen 1938-ban szudétánémetek, szlovákok, magyarok hivatkoztak rá.

Mindezek következtében a Csehszlovák Köztársaság fennállásának huszadik évfordulójának évében történetének legnehezebb időszakát élte, amit elsősorban annak lehetett betudni, hogy az összes felsorolt eredmény ellenére sem sikerült megtalálni azt belső állami modellt, amely a köztársaságban élő nemzetek (csehek, szlovákok, németek, magyarok, lengyelek stb.) igényeit egyformán figyelembe tudta volna venni és mindezen nemzetek képviselőit az állam léte mögé fel tudta volna sorakoztatni. Persze ez a korábbi években is megoldatlan volt, ám akkor a nemzetközi környezet, a nagyhatalmi viszonyok mégis egyfajta stabilitást biztosítottak Csehszlovákiának. 1938-ban azonban ez a kedvező nemzetközi háttér már nem létezett, sőt azok az erők és országok váltak kezdeményezővé, amelyek a Csehszlovákia alapját is jelentő versailles-i rendszer lebontását szorgalmazták.

Az 1938 elején napvilágot látó értékeléseket olvasva azonban mégsem ez a kép bontakozik ki előttünk, hiszen a cseh és szlovák lapok többsége csupa optimista, sikerektől hangos nyilatkozatot közölt. Igaz, az autonomista szlovák sajtó már nem osztotta ezt az elégedettséget, mint ahogy nem volt egységes az eltelt húsz év értékelése a korabeli szlovákiai magyar közélet részéről sem. A revíziópárti ellenzék, amelyet legtisztább formájában az Egyesült Magyar Párt képviselt, természetesen a szlovákiai magyar kisebbség megoldatlan problémáit igyekezett értékelése középpontjába állítani, a CSKP-t képviselő *Magyar Nap* emellett a szociális kérdés megoldatlanságát is hangsúlyozta, a kormánypárti magyar sajtó viszont még a cseh és szlovák lapoknál is kritikátlanabban ünnepelte az évfordulót. Mint az egyik vezető aktivista politikus, Stunda István a *Magyarság* című lapban a Jubileumok esztendeje c. cikkében kifejtette: „a magyar nemzeti kisebbség szempontjából a Csehszlovák Köztársaság megalakítása két szempontból jelent történelmi jelentőségű fordulót. Az első az, hogy a magyar nép ebben a köztársaságban lett nemzetté, és a magyar nemzeti élet, nemzeti sors mintegy Istentől rendelt hordozójává. A második az, hogy a magyar nép a maga teljességében ebben az országban jutott az összes politikai és emberi jogokhoz.”²⁰⁷

207. *Magyarság*, 1938. január 2.

A sok nyilatkozat közül a legnagyobb visszhangot a vezető kormánypárt, az Agrárpárt hivatalos szócsövének számító *Venkov* c. lapban megjelent körkérdésre adott válaszok váltották ki. Részben a szudétanémet lakosság politikai vezérének, Konrad Henleinnek a mondatai, aki többek között arról beszélt, hogy a németek számára 1918 a vereség éve volt, ám leginkább Rudolf Beran vezető jobboldali cseh politikusnak, az Agrárpárt egyik vezetőjének a nyilatkozata, aki a Szudétanémet Párttal szembeni kormánypolitika revízióját javasolta. Beran szerint ugyanis „... amikor több mint 1,25 millió német választó bizalmat szavazott az SdP-nek, akkor ezt nekünk figyelembe kell vennünk és le kell vonni belőle a következtetéseket. (...) Van lehetőség a tisztesleges megegyezésre. A németeknek el kell ismerniük államunkat, nem figyelhetnek állandóan a határ túloldalára, s azokon a helyeken (településeken, intézményekben), amelyeket ők irányítanak, helyet kell adniuk a cseheknek is, mint ahogy nekünk is meg kell adni a németeknek azt, ami őket az állam igazgatásából megilleti. Az összes németet még akkor sem tarthatjuk hazárulónak, ha egy bizonyos politikai párt tagjai.”²⁰⁸ Beran a nyilatkozat további részében azt a véleményét is kifejtette, hogy ahogyan Hlinka Szlovák Néppártját, úgy a Szudétanémet Pártot is be kell vonni az ország kormányzásába.

Noha a cseh politikus semmi eretnokséget nem mondott, csupán azt, hogy a német választók véleményét is figyelembe kellene venni, s a cseh félnek is engednie kell, ha megegyezést akar, a nyilatkozat mégis óriási viharokat váltott ki. Különösen a baloldal esett neki Berannak, aki szerintük nyilatkozatával elárulta a cseh érdeket. A közfelháborodás végül arra kényszerítette a kormánypártokat, hogy nyíltan elhatárolódjanak Beran nyilatkozatától, ami egyben jól mutatta azt is, hogy a cseh közvélemény számára a nemzetiségi kérdésben tett mindennemű engedmény elfogadhatatlan s ezt a véleményt – néhány egyén kivételével – tkp. a kormánypártok is osztották.²⁰⁹

A baloldal felháborodása azonban nem feltétlenül a nyilatkozatban általuk kritizált részeknek szólt, hanem inkább abból a félelemből eredt, hogy Beran egy olyan jobboldali koalíció kialakításán fáradozik, amelyben a szociáldemokrácia helyett a jobboldali Hlinka Szlovák Néppártja vagy akár a Szudétanémet Párt (SdP) is helyet kaphat. Az ettől konstellációtól való félelem állhatott amögött is, hogy Ivan Dérer szociáldemokrata igazságügy-miniszter a korábban is hevesebb vitába keveredett az 1938-as évet „a jubileumi évében támadunk!” jelszó jegyében megnyitó szlovák autonomistákkal. Dérer ugyanis az egyik nyilatkozatában taknyosoknak és tetveseknek nevezte az autonomista fiatalságot,²¹⁰ ami a sajtó hasábjain és a parlamenti ülésteremben egyaránt nagy teret kapó kölcsönös vádaskodásokhoz vezetett. Az 1936-os pöstyéni kongresszusuk óta folyamatosan radikalizálódó HSLS esetében újnak persze nem a tartalom számított, hiszen a „na slovensku po slovensky!” (Szlovákiában szlovákul!) és a többi ismert jelszó már korábban is a párt eszköztárában volt, hanem az, hogy 20 év várakozás után 1938-ban mindenképpen döntésre akarták vinni az autonómia kérdését, amely célnak magának a köztársaságnak a létét is alárendelték. Erre utal a január közepén Jozef Tiso által megfogalmazott jelszó, „a szlovák nemzetért, a köztársaság árán is!”, illetve Andrej Hlinka nyilatkozata, aki szerint „ha Prága nem hallgat meg bennünket, ha a Pittsburghi Egyezmény és az autonómia nem válik valósággá, akkor búcsút mondunk Prágának!”²¹¹ Ezek a megnyilatkozások és a néppárt

208. *Venkov*, 1938. január 1.

209. A közvélemény és a cseh politika nyomására Beran később „korrigálni” volt kénytelen újrévi nyilatkozatát.

210. *PMH*, 1938. január 5.

211. Idézi Letz, Robert: Hlinkova Slovenská ľudová strana (pokus o syntetický pohľad). In Letz, Robert–Mulík, Peter–Bartlová, Alena: *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905–1945*. Martin, Matica Slovenská, 2006, 58–59.

politikája azt jelezték, hogy a köztársaság egységére a szlovák törekvések legalább ugyanolyan veszélyt jelentenek, mint a németkérdés.

Az igazi problémát azonban mégis a szudétanémet-kérdés jelentette, amely ugyan már korábban is ott volt a levegőben, de amely az anchluss után került igazán a figyelem középpontjába. Bár Hitler expanzív tervei szempontjából a Csehszlovák Köztársaság felszámolása evidens cél volt, a német kancellár elképzelésiben a szudétanémet-kérdés felhasználása sokáig nem kapott szerepet, amiben az is közrejátszhatott, hogy a tömegbázist adó tagsággal szemben az SdP vezetése (Henlein, Heinz Rutha, Walter Brand) jórészt a spannizmus hatása alatt levő Kameradschaftsbundból jött.²¹² Berlin és a Konrád Henlein vezette SdP kapcsolatait illetően máig nem egyértelmű a kép, ám valószínűnek látszik, hogy csupán 1937 végén kezdtek szorosabbá válni. Ekkor ajánlotta fel Henlein a birodalmi kancellárnak címzett levelében, hogy a náci politika szolgálatába állítja pártja tevékenységét, s feltehetően ekkoriban fogalmazódott meg Hitler számára is, hogy a szudétanémet probléma felhasználható a szomszédos Csehszlovákia szétverésére.²¹³ Ebben az a felismerés is közrejátszott, hogy a Chamberlain vezette Nagy-Britannia egyre inkább hajlandónak mutatkozott a versailles-i határok békés eszközöket alkalmazó revíziójára. Innentől az SdP tkp. Hitler engedelmes eszközeként élt vissza a szudétanémet lakosságnak az önrendelkezés iránti legális igényével.

Hitler számára azonban az első lépés mindenképp Ausztria lenyelése volt, ami végül 1938. március 12-én valósult meg. Az anchluss nem csupán versailles-i rendezés újabb megsértését, illetve a német térhódítás újabb eredményét jelentette, meghatározó jelentőséggel bírt a csehszlovák belpolitikára is. A „német élettér megnövekedésének” közvetett hatásait szinte azonnal érezni lehetett Csehszlovákiában. A Szudétanémet Párt vezetője, Konrad Henlein már másnap felhívásban fordult az összes csehszlovákiai némethez, amelyben a „német népcsoport” (Volksgruppe) azonnali politikai egységének megteremtésére szólította fel őket, miközben a többi német pártnak azt üzentte, hogy nincs joguk a létezéshez.²¹⁴ A címzettek megértették a nekik szóló üzenetet, s a következő hetekben még az aktivista pártok is beolvadtak az SdP-be. Csupán a Wenzel Jaksch vezette szociáldemokraták őrizték meg különállásukat, de jelentős befolyást már nem tudtak gyakorolni a szudétanémetekre, akik szinte egy emberként sorakoztak fel az SdP mögé. A Szudétanémet Párt, amelynek immár 55 fős képviselője ült a nemzetgyűlésben, ezzel egyértelműen az ország legnagyobb pártjává vált. Az SdP padsoraiba átvált volt aktivista német képviselőknél nagyobb jelentősége volt azonban annak, hogy az SdP fokozatosan ellenőrzése alá vonta a csehországi német társadalmi szervezetek nagy részét, köztük a nagy népszerűségnek örvendő testnevelési egyesületeket és a német szakszervezeti tömörüléseket, és egyfajta totális hatalmi központtá alakult át. Ezzel párhuzamosan a Csehszlovákiában élő németek öntudata szinte ugrásszerűen megnövekedett, s egyre nyíltabban kezdtek egy második anchlussról beszélni, ami az ő értelmezésükben a szudétanémet területek Németországhoz csatolását jelentette volna. Türelmetlenségük azonban ekkor még kínos volt Hitler számára, aki – bár a fegyveres megoldást se zárta ki – lehetőleg nagyhatalmi konszenzussal és háború nélkül akarta megoldani ezt a problémát is. Jól látta ezt a helyzetet a prágai magyar követség ügyvivője, Vörnle János, aki április folyamán a következő sorokat vetette papírra: „*Senki előtt*

212. Kural, Václav: *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*. Praha, Karolinum, 2002, 81.

213. Vö. Kural, Václav: *Konflikt místo spočenství. Češi a Němci v československém státě (1918-1938)*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů, 1993. 165–167.

214. Kárník, Zdeněk: *České země...* 3. i. m. 504.

sem titok, hogy a szudétanémetek el vannak tökéelve a német birodalomhoz való csatlakozásra: már csak az időpont vitás, és e tekintetben Hitler és az itteni németiség kívánságai nehezen hozhatók összhangba. Míg ugyanis a Führer minden körülmények között el akarja kerülni a háborút és ezt a kérdést is az osztrák példa szerint kívánja elintézni, addig a szudétanémetek türelmetlensége forrpontra jutott és a Berlinnek engedelmeskedő vezetők legnagyobb gondját éppen a tömegek csitítása, türelemre és várakozásra intése képezi.”²¹⁵

Természetesen Prágának valamiképpen szintén reagálnia kellett az Anschlussra és annak következményeire, hiszen Németország most már nem csupán képletesen, hanem a valóságban is körülölelte Csehszlovágot, s azt a csehszlovák vezetőknek is tudniuk kellett, hogy a német terjeszkedés következő áldozata éppen az ő államuk lehet. Mivel Hodža miniszterelnök azt is felismerte, hogy Berlin számára a szudétanémet-kérdés jelentheti a beavatkozás indokát, ezért a szudétanémet mozgalom pacifikálását tűzte ki célul, amelynek eszközeül az ún. nemzetiségi státútumot szánta. A nemzetiségi státútum (a megnevezésben tudatosan helyettesítette az addig gyakrabban használt kisebbség fogalmát a nemzetiség szóval) megalkotásának szándékát március 28-án jelentette be a miniszterelnök, s néhány nappal később személyes megbeszélésen közölte is a szudétanémet vezetőkkel, hogy milyen engedményekre készül kormánya a nemzetiségi megbékélés érdekében.²¹⁶

A nemzetiségi státútum azonban – bár ezt kiöltői akkor még nem tudhatták – már születése pillanatában halálra volt ítélt. Az a politikai erő ugyanis, amelyet vele pacifikálni akartak, ekkor már nem volt érdekelt a megegyezésben, hiszen Henleinék számára már a Német Birodalomhoz való csatlakozás volt az egyedüli elfogadható megoldás. Március 28-án Henlein és helyettese, Karl Hermann Frank Berlinbe utaztak, ahol Hitlerrel, Rudolf Hessel, Joachim Ribbentroppal, valamint a külhoni németek hivatalának (Volksdeutsche Mittelstelle – VoMi) vezetőjével, Werner Lorenzcel tárgyaltak. Ezen a találkozón született meg a végleges döntés arról, hogy az SdP-nek a teljesíthető és teljesíthetetlen követelések kombinálásával úgy kell tárgyalnia Prágával, hogy a tárgyalások ne megegyezéshez, hanem a feszültség növekedéséhez vezessenek.²¹⁷ Ebben a taktikában központi szerepet kaptak azok a 8 pontba foglalt követelések, amelyeket az SdP 1938. április 23–24-én Karlsbadban megtartott kongresszusán fogadtak el, s amelyek a következők voltak: a német népcsoport teljes egyenjogúsága a cseh nemzettel; a szudétanémet népcsoport jogi személyként való elismerése; a zárt német nyelvterület kijelölése és elismerése; a német önkormányzatiság kiépítése; törvényes védelem azoknak a németeknek, akik a zárt német területen kívül élnek; minden olyan sérelem jóvátétele, amely 1918-tól érte a németeket; a német területen német hivatalnokok; a német világnézet szabadsága.

Bár az így megfogalmazott pontok között voltak jogos követelések, a karlsbadi program egészében mégis elfogadhatatlan volt Prága számára, hiszen az abból kirajzolódó német területi autonómia, ahol a német világnézet, vagyis a nemzetiszocializmus elvei alapján szerveznék meg magukat, a csehszlovák állam működésképtelenségéhez vezethetett volna.

Azzal azonban, hogy kis időbeli különbséggel egymást követően mind Hodža nemzetiségi státútumának az ötlete (a részletek ugyanis ekkor még nem voltak ismertek), mind a karlsbadi program pontjai napvilágot láttak, egyfajta pathhelyzet alakult ki. A prágai kormányzat ugyanis csupán minimális engedményekre volt hajlandó, s azokra is jórészt nem belső meggyőződésből,

215. MOL, K-63, 63. cs, 7/4 t. 1356/pol.1938.

216. Kárník, Zdeněk: *České země...* 3. i. m. 512.

217. Čelovský, i.m. 136.

hanem inkább London nyomására, miközben a karlsbadi programhoz látszólag ragaszkodó SdP valójában nem is volt érdekelt a megegyezésben. Ebben a helyzetben a községi választások kiírása adott egyfajta haladékot a probléma megoldására, hiszen a kampány időszakában a státútum kérdése kissé a háttérbe szorult és más kérdések kezdték foglalkoztatni a csehszlovák közvéleményt.

Konrad Henlein

2.4. MAGYAR POLITIKA 1938 TAVASZÁN

„Amióta a kisebbségi élethelyzet kisebb kenyerét esszük: a huszadik [esztendő]. Nos, boldog nem volt egyik sem. A reménység is – a jobbra – hosszú időn át mind fakóbb, mind vértelenebb volt. A mérleg pedig mindenik Szilveszterkor nemzeti értékállományunk szívszorító megfogyatkozását, s vele belső erőink hanyatlását tükrözte. Nem csoda, hogy illúzióinkat avarrá hervasztotta a dér.”²¹⁸ Ezt a lehangoló képet nem valamelyik ellenzéki politikus, hanem az aktivista magyar újságírás akkori legjobb tollú képviselője, Dzurányi László adta a szlovákiai magyarság első húsz évéről. Az illúzióvesztés hangsúlyozása azonban itt sokkal inkább politikai célokat, az ellenzéki magyar politika eredménytelenségének kihangsúlyozását szolgálta, mint a szlovenszlovák magyarok lelkiállapotának a jellemzését, hiszen a korabeli szlovákiai

218. Magyar Ujság, 1938. január 1.

magyar sajtót átlapozva úgy tűnik, hogy az 1938-as év kezdete semmivel sem tért el az előzőektől. Sem rosszabb idők jelei nem látszottak, de azokra a változásokra sem nagyon utalt semmi, amelyeket ez az év végül is tartogatott.

Abban, hogy 1938 sorsdöntő változásokat fog hozni, leginkább azok hittek, akik az égi jelenségek és a földi élet közötti összefüggéseket keresték, hiszen január 25-én Dél-Szlovákia legtöbb helyéről is jól látható sarki fény jelent meg az égbolton.²¹⁹ Az égboltot este nyolc után vörösre festő fényjelenség sokakból pánikot váltott ki, mások járványokat vagy háborút jövendöltek belőle, egyesek pedig egyszerűen távoli tűzvészként értelmezték. Így például csak Pozsonyban 67 téves riasztása volt a tűzoltóságoknak.

A magyar közvéleményt – ugyanúgy, mint ma – akkor is a bulvárhírek hozták lázba, amit leginkább a különféle családi tragédiák, falusi gyilkosságok stb. jelentettek. S persze jó témát adott a sajtónak a báli szezon is, különösen a pozsonyi és a kassai magyar bál, amelyeken már hagyományosan a korabeli magyar közélet szinte valamennyi jelentős alakja megjelent. Sőt a kassai magyar bálon Esterházy János és Jaross Andor magyar pártvezérek meg az EMP helyi prominensei mellett Milan Maxon, a város szlovák polgármestere és Lev Prchala hadseregtábornok is részt vett.

Január 8-én megkezdődött a szlovákiai magyar sport aktuális idénye is, amelynek kezdetét – a mai olvasó számára szokatlanul – a kassai KAC és az eperjesi Törekvés közötti szlovákiai magyar bajnoki jégkorongmérkőzés jelentette.²²⁰ Nem mindennapi eseménynek számított viszont az, hogy február elején tifuszbajrány tört ki a füleki cigánytelepen, amit a telep rossz higiénés körülményei, főleg a szennyezett kutak okoztak. A hatóságok a járány terjedését karantén életbeléptetésével akadályozták meg, ám a járány így is 6 halálos áldozatot követelt, 64 személyt pedig a rimaszombati és losonci kórházba kellett szállítani.²²¹

Ennek az évnél az első hónapjaiból sem hiányoztak a regionális magyar közvélemény kedélyét borzoló nemzeti aláfestésű események és szoborügyek. Rozsnyón a városi képviselők egy csoportja arra tett javaslatot, hogy bontsák el a főtérről az onnan az államfordulatot követően eltávolított Kossuth-szobor talapzatát.²²² A tanács többsége azonban a város lakosságának véleményével összhangban elutasította a javaslatot – meglehetősen előrelátón –, hiszen a következő évben már ismét a régi helyén állt a nagy magyar államférfi szobra. Néhány nappal később viszont arról adott hírt az ellenzéki magyar napilap, hogy a járási hivatal végzése értelmében eltávolították a selmecbányai volt piarista rendház épületéről Erdősi Imre szlovák anyanyelvű piarista pap tanár, az 1848/49-es szabadságharc branyiszkói hősnél magyar nyelvű emléktábláját.²²³ Miközben egyes helyeken szobrokat és emléktáblákat bontottak, másutt új szobrok felállításáról született döntés. Így Komáromban is, ahol a régió csehszlovák szervezetei arról egyeztek meg, hogy a köztársaság első elnökének, T. G. Masaryknak fognak szobrot állítani a Duna-parti városban.²²⁴

Akadtak azért pozitív kicsengésű események is, hiszen a korabeli magyar szlovákiai közélet rendkívül gazdag volt, így szinte minden hétre esett valami fontos esemény. Január 9-én

219. *Magyar Ujság*, 1938. január 27.

220. *Magyar Ujság*, január 9.

221. *Magyar Nap*, 1938. február 16.

222. *PMH*, 1938. január 23.

223. *PMH*, 1938. január 30.

224. *PMH*, 1938. január 20.

Komáromban az 1935-ben alakult Csehszlovákiai Magyar Irodalmi Szövetség tartotta második rendes közgyűlését, amelyen a szövetséget alkotó három szervezet – a Jókai Egyesület, a Toldy Kör és a Kazinczy Társaság – küldöttei vettek részt. A Staud Gábor, Jankovics Marcell és Sziklay Ferenc nevével fémjelzett szervezet szellemiségében inkább az ellenzéki pártokhoz állt közelebb, míg a Csehszlovákiai Magyar Közművelődési Szövetség, amely február 8-án Érsekújvárott tartott közgyűlést, az EMP korifeusainak szemében inkább aktivista tömörülésnek számított.²²⁵ Ennek is volt köszönhető, hogy noha az állam jelentős összegekkel támogatta a helyi és járási közművelődési szervezetek tevékenységét, a magyar politika elutasító magatartása következtében a magyar régiókban – kevés kivételtől eltekintve – ezek csupán alig fejtettek ki valami tevékenységet.

A hétköznapi normalitása helyett a honi magyar politika már az év első napjaitól kezdve meglehetősen mozgalmas volt, hiszen azt minden politikai irányzat érezte, hogy az előző évben az európai és a csehszlovák politikában bekövetkezett események miatt a szlovákiai magyar társadalom, illetve az egyes politikai erők sem kerülhetik meg azt, hogy világossá tegyék viszonyukat a huszadik évébe lépett Csehszlovák Köztársasághoz.

Természetesen ez a viszony, mint ahogyan maga a magyar társadalom, minden szempontból strukturált és sokszínű volt. Másrészt a korabeli szlovákiai magyar politikának viszonylag szűk volt a mozgáster. Ha sarkítottan akarunk fogalmazni, azt kell mondanunk, hogy az ellenzéki Egyesült Magyar Párt Budapest, az aktivisták Prága, a kommunista párt magyar funkcionáriusai pedig Moszkva bábfigurái voltak. Így a pártok reakciói és magatartása is viszonylag jól megjósolhatók voltak.

A baloldal nem csupán Csehszlovákiát, hanem a szlovákiai magyarságot fenyegető veszélyként értelmezte a fasizmus előretörését, s köreikben ismét feléledtek a népfrontos jellegű igények.²²⁶ A *Magyar Nap* vezető publicistája, Vass László a *Mi lesz velünk, magyarokkal?* című írásában a magyarországi nemzettudat és kultúra általa gleichschaltolásnak nevezett folyamata kapcsán azt fejtegette, hogy ezáltal a nemzetmentés súlypontja a kisebbségi magyarok, köztük a szlovákiai magyarság vállára fog nehezedni.²²⁷ Éppen ezért a szlovákiai magyarok összefogását sürgette, mivel csak ez garantálhatja az oktatási, állampolgársági és más sürgető ügyek megoldását. Az egymással szembenálló érdekek miatt azonban egy ilyen összefogásnak kevés esélye volt, noha a Bodroghözben történt rá kísérlet. A korabeli viszonyok között szokatlan módon február 12-én Királyhelmeceken az EMP, a CSKP, a szociáldemokraták és az Agrárpárt helyi képviselői közös tanácskozást tartottak, amelyen elhatározták, hogy a magyarság érdekében összehívják a bodroghőzi magyarság konferenciáját.²²⁸ A konferencia március közepén valósult meg, s noha az Egyesült Magyar Párt központi szervei kemény ellenkampányt fejtettek ki vele szemben, a párt helyi képviselői mégis ott voltak a 26 település képviselőjében Királyhelmeceken megjelent mintegy 250 küldött között. Igaz, a vezérszerep a kommunistáké és az ott a nagypolitikában ismert személyek közül egyedül megjelent Kosik Istváné volt, s az elfogadott határozat is az ő retorikájukat tükrözte. „A köztársaság, a demokrácia és a béke sikeres védel-

225. *Magyar Nap*, 1938. február 9.

226. 1936-ban már voltak kezdeményezések a szlovákiai magyar kultúra antifasiszta erőinek összefogására, amely kísérlet a Tavaszai Parlament elnevezést kapta. Ez az összefogás akkor az Egyesült Magyar Párt ellenállásán megbukott. Ezzel kapcsolatban lásd Vadász Ferenc: Magyar kulturális népfrontszervezési kísérletek Csehszlovákiában. 1936-1938. *Múltunk*, 1997, 3. sz. 105–135.

227. *Magyar Nap*, 1938. február 27.

228. *Magyar Nap*, 1938. február 16.

me megköveteli, hogy orvosolják a magyar nép fájó sebeit” – mondta ki a határozat, amelyben többek között a magyar iskolahálózat kiépítését, a Bodrog és a Latorca szabályozását követelték.²²⁹ A résztvevők egy nagy bodrogi közeli manifesztáció megtartását is tervbe vették, erre azonban az áprilisban kihirdetett gyűléstilalom miatt már nem került sor.

2.4.1. Az aktivizmus felemás „győzelme” a magyar nyelvű feliratok és az állampolgárság ügyében

A magyar aktivizmus, mint az korábban már jeleztük, nagy reményekkel fogadta a kormányzat és a német aktivisták között 1937 februárjában megkötött egyezséget, s valami hasonló remélt magyar vonalon is. 1938 elején azonban egyre inkább azt kellett tapasztalnia, hogy az ígéretek valóra váltása késik, amit Dzurányi László a február 18-i egyezség évfordulójára írt vezércikkében úgy kommentált, hogy február 18-a évfordulójához „nem úgy érkezünk el, ahogyan szeretnünk volna és igényeltük volna. Mert a jogszerzés útján csak kevés lépést tettünk előre, csak kis részleteredményekig jutottunk el. És kisebbségi problémáink nagyjában és általában ma is megoldatlanok”.²³⁰ A Dzurányi szavaiból kicsengő csalódottságot nyilvánvalóan Prágában is érzékelnük kellett, s így, ha játékbán akarták tartani a kormánypárti magyarokat, nem várhat- tak tovább az ígéretek teljesítésével. Ennek a külső kényszer hatására történő, sajátos szempontú problémamegoldásnak volt a szép példája a magyar nyelv vasúti és postai használatának rendezése.

A magyar nyelvű vasúti feliratok hiányának rendezése már évek óta az ellenzéki magyar pártok egyik visszatérő követelése volt, sőt ez az igény már az aktivista képviselők memorandumai- ban is megjelent. A szociáldemokraták magyar szekciójának a lapja, a *Csehszlovákiai Népszava* 1937 februárjában pedig egyenesen arról számolt be, hogy Schulcz Ignác szociáldemokrata képviselő már meg is egyezett a vasútiügyi minisztériummal a kétnyelvűség bevezetéséről.²³¹ Az, hogy a kormány folyamatosan halasztotta ennek a jogos igénynek a teljesítését, azért is volt meglehetősen kényelmetlen az aktivista vezetőknek, mivel a szudétán- metek által lakott területen természetesnek számítottak a kétnyelvű vasúti és a postai feliratok. Annál nagyobb volt az öröm a magyar aktivista táborban, amikor 1938. március 4-én megjelent a Vasút- és Postaügyi Minisztérium rendelete, amely kétnyelvű, szlovák–magyar nyelvhasználatot írt elő Dél-Szlovákia vasútállomásain és postahivatalaiban. A rendelet értelmében kétnyelvűen kellett feltüntetni a vasútállomásokon lévő tájékoztató táblákat, a menet- és pogyászjegyeket, a szállítóleveleket, a heti munkás- és diákigazolványokat, sőt a sorompók előtt is magyar nyelvű figyelmeztető táblákat kívántak elhelyezni „Vigyázz, ha jön a vonat!” és más hasonló tartalommal.²³² A rendelet értelmében a magyar többségű vidékeken szolgálatot teljesítő vasúti és postai alkalmazottak kötelezőek lesznek elsajátítani a magyar nyelvet, s a minisztérium azt is kilátásba helyezte, hogy az érintett településeken szolgáló vasutasok számára szükség esetén magyar nyelvtanfolyamokat szervez. Hasonló módon kétnyelvű feliratok- kal kellett ellátni a rendelet hatálya alá eső postahivatalokat, valamint az itt használt nyomtat- ványokat is.

229. *Magyar Nap*, 1938. március 20.

230. *Magyar Ujság*, 1938. február 18.

231. *Csehszlovákiai Népszava*, 1937. február 28.

232. AMZV, f. III. sekce, k. 609, fasc. 3a; *Magyar Ujság*, 1938. március 4.

Bár a mérsékelt kormánypárti *Magyar Ujság* a rendelet kapcsán eleinte egyenesen a „magyar beteljesedésről” a „magyar aktivizmus győzelméről” írt,²³³ a rendelet alaposabb elemzése még az aktivisták számára is keserűvé tette ezt a „győzelmet”, hiszen a kormány intézkedésének valójában csak a hírértéke volt nagy, nem pedig a tényleges hatása. A rendelet hatálya ugyanis csak azokra a községekre vonatkozott, amelyekben a magyar lakosság aránya meghaladta az 50%-ot és maga a község is olyan bírósági járásban feküdt, amelyben a magyar lakosság volt többségben. Így viszont abból a több mint 600 magyar jellegű községből, amelynek nagy részében a magyarság részaránya az 50%-ot is meghaladta, a csupán 192 postahivatalra és 121 vasútállomásra vonatkozott az intézkedés.²³⁴ Eközben az olyan járasok magyar falvait, mint a Losonci, a Lévai, a Rimaszombati vagy a Rozsnyói, a rendelet eleve kizárta a kedvezményezettek köréből. Ez pedig erősen megkérdőjelezte a kormányrendelet őszinteségét, amelynek végrehajtását csupán 1938 nyarán kezdték meg, ám az a szeptembertől kirobbant háborús veszély miatt véglegesen le is állt.

A vasúti és postai kétnyelvűséget bevezető rendelet a felemás jellege miatt meglehetősen eltérő fogadtatásban részesült. Az aktivisták, akik igyekeztek kisajátítani a témát, saját politikájuk igazolását látták benne, s nem voltak képesek elismerni a rendelkezések hiányosságait. Sőt a *Magyarság* című lap szerint Csomor és Schulcz képviselők homlokára babért font a rendelet, amely fontos állomása lett a magyar aktivizmus diadalútjának.²³⁵ A *PMH* és az ellenzéki sajtó viszont inkább visszalépésként értékelte az intézkedést, mivel az most már *de jure* is szentesítette a magyar nyelv diszkriminációját, hiszen a szudétánémet területtel szemben, ahol általános volt a reszortokban is a német nyelv használata, egy szűkebb joghasználatot törvényesített.²³⁶

A vasúti és postai nyelvhasználat kérdésének illetően való „megoldása” is azt igazolta, hogy a kormányzat ugyan igyekezett valamiképpen eleget tenni a magyar aktivistákkal való meg egyezésnek, ám az általa preferált megoldások inkább csak arra szolgáltak, hogy egy-egy újabb problémát kipipáljanak, nem pedig arra, hogy a magyar kisebbség tényleges sérelmeit felszámolják. Ugyanezt igazolta az állampolgársági törvénynek a kérdése is, amely – mint megoldatlan probléma – végigkísérte az első köztársaság teljes időszakát.

Az állampolgárság kérdésében a gondot az okozta, hogy a prágai nemzetgyűlés által 1920. április 9-én elfogadott 236. sz. alkotmánytörvény a saint-germain-i kisebbségvédelmi szerződésben előírtakat némileg leszűkítve csak azoknak adott automatikusan csehszlovák állampolgárságot, akik a Csehszlovák Köztársaság későbbi területén 1910. január 1-ig megszerezték a községi illetőséget és azt azóta is folyamatosan bírták.²³⁷ Mivel azonban a községi illetőség a Trianon előtti magyar szokásjog szerint automatikusan (vagyis négyévi folyamatos ott lakás után) járt, ennek írásos nyoma sokszor nem létezett. Így pedig a csehszlovák államigazgatási szervek jogértelmezése szerint szlovákiai lakosok tízezrei maradtak érvényes csehszlovák állampolgárság nélkül. Az 1926-ban elfogadott Lex Derer ugyan megpróbálta ezt a gondot orvosolni, ám sikertelenül.

Ez a tudatosan kialakított joghézag a szlovákiai magyarok számára nem csupán azért volt sérelmes, mivel a hontalanokká váltak között arányaiban legnagyobb számban épp ők vol-

233. *Magyar Ujság*, 1938. március 4.

234. MOL, K-63, 64. cs, 7/4 t. 30pol/1938.

235. *Magyarság*, 1938. március 13.

236. *PMH*, 1938. március 6.

237. Popély Gyula: *Ellenzélben...*, i. m. 144.

tak,²³⁸ hanem azért is, mivel ezzel a helyzettel a kormányzat bármikor visszaélhetett és vissza is élt. A hontalanoktól ugyanis meg lehetett vonni mindenféle állami segílyt, ki lehetett őket húzni a választók jegyzékből, az állampolgárság megadásának ígéretével pedig függésben lehetett őket tartani. Legfőképpen pedig azokat a hontalanokat, akik a kormányzat számára bármilyen okból kényelmetlenné váltak, a hatóságok bármikor kiutasíthatták a köztársaság területéről. Ezért az ellenzéki magyar képviselők több alkalommal, így egyebek között 1929-ben, 1931-ben s 1936-ban is olyan törvényjavaslatot terjesztettek a csehszlovák törvényhozás elé, amely gyorsan és hatékonyan megoldotta volna ezt a problémát, ám a nemzetgyűlés a magyar javaslatokat szokás szerint lesöpörte az asztalról.

Illetőségi bizonyítvány

A harmincas évek második felében az állampolgárság ügyét az aktivista pártok is felkarolták, hiszen annak megoldása nem igényelt volna nagyobb beavatkozást a csehszlovák jogrendbe. Így 1936 végén ők is törvényjavaslatot dolgoztak ki az állampolgárság megváltoztatására, ám ez a javaslat is hasonló sorsra jutott, mint az ellenzéki beadványok. Az egyre inkább megkéső rendezés kapcsán jelentette ki Esterházy János, hogy a hontalanok egy részének a kérdését már megoldotta az Úristen azáltal, hogy nagy részük már meghalt.²³⁹ Mivel azonban Hodža kormányfő ígéretet tett a probléma megoldására, 1937-ben mégis kidolgozásra kerültek az új állampolgársági törvény alapelvei, amelyeket a kormány 1938 január második felében jóvá is hagyott.²⁴⁰ A törvényjavaslat azonban ismét felémásnak bizonyult. Az egyik oldalon ugyan kimondta, hogy a volt Monarchia azon állampolgárai, akik 1914-ben a későbbi Csehszlovákia területén laktak, jogosultak a csehszlovák állampolgárságra. Jogigényüket a törvény hatálybalépésétől számított öt éven belül kell beadniuk, s ha a be-

238. Az 1930-as népszámlálás szerint a Szlovákiában hontalanként kimutatott 75604 lakosból 20349 volt a magyar nemzetiségű. Vö. Gyönyör, i. m. 97.

239. MOL, K-63, 64. cs. 7/4 t. 30pol/1938.

240. Csehszlovákiai Népszava, 1938. január 23.

adástól számított két éven belül nem kapnak elutasító választ, akkor automatikusan csehszlovák állampolgárokká válnak. A másik oldalon viszont a javaslat a belügyminisztérium kizárólagos jogává tette az állampolgárság megadását vagy megvonását, amely intézménynek jogában állt minden olyan személytől megtagadni a jogigényt, akivel szemben kifogások merülnek fel. Mivel pedig a csehszlovák államban a magyarokat állambiztonsági szempontból eleve megbízhatatlannak ítélték, félő volt, hogy a törvény ilyen megfogalmazása politikai célzatú visszaélésekre ad majd okot. A törvényjavaslat március végén a nemzetgyűlés elé került, megtárgyalására azonban a belpolitikai válság miatt már nem került sor, így ez az oly sokak számára sürgető probléma az első köztársaság végéig nem is került megoldásra.

2.4.2. Az EMP politikai eszköztára 1938 elején

Az Egyesült Magyar Párt az 1938-as esztendőbe belépve továbbra is inkább a saját belső problémái megoldásával foglalkozott, mint az országos ügyekkel. A pártegyesítés nyomán keletkezett feszültség ugyanis még mindig nem múlt el, sőt a pártszervezetek járási szintjein ekkor bontakozott ki éles – személyes egzisztenciákat is érintő – pozícióharc azzal kapcsolatban, hogy az addigi két pártvezetőség és két fizetett járási titkár helyett létrejött egységes pártszervezetben kikussanak fizetett tisztségekbe. Sokáig megoldhatatlannak tűnő gondot jelentett az EMP számára az Országos Keresztényszocialista Párt Gregorovits Lipót által vezetett úgynevezett papi szárnya, amely már az egyesülésnek is a legnagyobb ellenfele volt, majd pedig azt követően is több ízben fejezte ki nyíltan elégedetlenségét az új helyzettel. Ennek köszönhetően 1937 folyamán több egymástól független forrás is azt jósolta, hogy hamarosan sor kerülhet egy önálló katolikus párt megalapítására. Ez a megoldás feltehetően a kormányzat számára is megfelelő lett volna, így nem csoda, hogy felélénkültek az ezzel összefüggésbe hozható szervezkedések. Ilyen kezdeményezésnek tekinthető az 1936. június 25-én a Katolikus Akció keretén belül létrejött Magyar Katolikus Tanács (MKT),²⁴¹ amelynek a magyar katolikusok érdekvédelme volt a deklarált célja. Mivel az MKT létrehozásához nem csupán Pavol Jantausch püspök, hanem Kamil Krofta külügyminiszter is áldását adta, joggal feltételezhetjük, s ezt egy rendőrségi jelentés is alátámasztja, hogy a kormányzat a magyar ellenzék egységének megbontását remélte a tanács létrejöttétől.²⁴² Ezt a vélekedést erősíti az is, hogy az MKT létrehozói között a testület elnökévé választott Tyukoss Evangelista János pozsonypüspöki esperes plébános mellett a húszas évek közepétől aktivista vonalon tevékenykedő Lelley Jenő egykori OKP-elnök is ott volt.

S bár nem lehet kétségbe vonni, hogy ilyen szándékok léteztek, az MKT-t mégsem tekinthetjük a kormányzat eszközeként, hiszen az EMP is gyorsan felismerte a tanács jelentőségét, és elérte, hogy a tanácson belül az EMP holdudvarába tartozó papság meghatározó pozícióba kerüljön. Talán ennek is köszönhető, hogy a megjövendőlt katolikus párt megalakulására mégsem került sor, noha az érsekújvári helyi politikában már korábban is sikeresen tevékenykedő katolikus papok és közeleti személyiségek egy csoportja 1937. május 17-én bejelentette a Magyar Katolikus Párt megalapításának és egy pártlap létrehozásának a szándékát.²⁴³ S hogy ez nem csupán pillanatnyi fellángolástól vezérelt ötlet volt, az is jelzi, hogy az aktivizmussal szimpatizáló *Érsekújvár és Magyar Vidék* c. lap még 1938 elején is egy új és független magyar párt megalapításnak szükségességét fejtegette.²⁴⁴

241. Haiczl Kálmán: *Egyháztörténelmi emlékek a cseh megszállás korából*. Esztergom, [i. k.], 1940, 93.

242. SNA, f. PR BA, k. 253. bez. č.; K-64, 70. cs. 7. t. 219.res/1937.

243. MOL, K-28, 47. cs. 89. t. 1937-P-15847; *Magyar Ujság*, 1937. május 20.

244. *Érsekújvár és Magyar Vidék*, 1938. január 23.

A pártalakításnál nagyobb realitása volt egy új, katolikus szemléletű magyar napilap megalakításának, amit nem csupán az MKT-nek a kormányhoz közelebb álló tagjai szorgalmaztak, de a szélesebb katolikus közvélemény s például olyan fontos véleményformáló személyiség is, mint Pfeiffer Miklós.²⁴⁵ Az új lap kiadásának megszervezésében különösen a pozsonyi Actio Katholica magyar tagozata járt elől, amely gyűjtést is szervezett a kiadandó lap részére, amelynek első számát 1937. karácsonykor kívánták megjelentetni.²⁴⁶ Bár a megjelölt időpontig a lapot nem sikerült kiadni, 1937 decemberében létrehoztak a tanácson belül egy 30 (más forrás szerint 36)²⁴⁷ tagú sajtóbizottságot, amelynek a feladata az új katolikus magyar napilap megszervezése lett volna. Bár ez a bizottság meglehetősen megosztott volt, hiszen abban a Gregorovits Lipót és Both János képviselte egyesült párti vonal éppúgy helyet kapott, mint a Tyukoss, Bartal József és Lelley által képviselt aktivista szárny, a lap szükségességében mindannyian egyetértettek. Mint arról Szüllő Géznak egy Gregorovitstól származó információkra alapozott, Budapestre szánt jelentése beszámolt, a 30 tagú bizottság végül is túl nagynak bizonyult, ezért 1938. január 20-án egy 6 tagú szűkebb bizottságot hoztak létre, amelynek a feladata az volt, hogy lehetőleg március elejéig elindítsa a tervezett napilapot. Ebbe a szűkebb társaságba azonban már az elsősorban az EMP-hez tartozó szárny emberei kerültek be, így Szüllő biztosítottak láttá azt, hogy a tervezett lap nem aktivista szellemiséget erősít majd.²⁴⁸ Az Egyesült Pártnak azonban az adott belpolitikai helyzetben még így sem volt érdeke egy új lap kiadása, s a már említett sajtóbizottság csupán azért nem fordult egyértelműen szembe a lapalapítási szándékkal, mivel attól féltek, hogy akkor Tyukossék kormánytámogatással más lapot indítanak. Így Gregorovitsék inkább egyfajta időhúzó taktikát választottak, amely végül sikeres volt, hiszen az 1938 tavaszán gyorsan változó helyzetben a lapalapítás terve végképp lekerült a napirendről.

A papi szárny elégedetlensége mellett az Egyesült Magyar Párt számára egyre nagyobb gondot jelentett a Szudétanémet Párt illetve és a szlovákiai szekciójaként működő Kárpátinémet Párt (Karpatendeutsche Partei – KdP) szlovákiai megerősödése. Az 1935-ben még csak 4 ezer tagot számláló KdP egyre jelentősebb tényezővé kezdett válni, ami kellemetlenül érintette az EMP-t, illetve német pártszövetségesét, a Nitsch Andor vezette Szepesi Német Pártot (Zipser Deutsche Partei – ZdP). S bár az idősebb generációk még kitartottak Nitsch magyarbarát irányzata mellett, a diákcsera-akcióknak és a Turnverein-mozgalom térhódításának köszönhetően a Szepesség, a bányavárosok s Pozsony német ifjúsága egyre inkább az KdP–SdP uszályába került. De potenciális konkurenst jelentett a KdP az EMP által az Országos Keresztényszocialista Párttól örökölt német szekció számára is, amely – a szlovák szekcióhoz hasonlóan – amúgy sem találta helyét az egységes magyar pártformációban. A német szekció Viktor Förster vezetésével az EMP-vezetők nagy meglepetésére 1937 márciusában végül ugyan kivált az EMP-ből, és Christlichsoziale Deutsche Landespartei (CDL) néven új pártként jelent meg a szlovákiai politikai palettán, ám a német párt gerincét továbbra is a pozsonyi németiség idősebb és a magyar érdekek mellett elkötelezett rétege alkotta, így miközben a CDL kifelé ugyan önállónak mutatta magát, valójában azonban továbbra is az EMP-hez igazodott.²⁴⁹

245. Igaz, Pfeiffer ideálja egy a politikától magát távol tartó, a modern katolikus szellemiséget hirdető lap volt – valami olyan, mint amilyen az *Új Élet* volt. Vö. Pfeiffer Miklós: Katolikus napilap eszménye. *Új Élet*, 1937, 4–5. sz. 149–151.

246. Haiczl, i. m. 100.

247. MOL, K-63, 68. cs. 7/44. t. 106/pol.1938.

248. MOL, K-64, 79. 65 t. 63/res.pol.1938.

249. Egyes források szerint Försterék kiválását Esterházy is támogatta (Vö. Molnár Imre: „Sem gyűlölettel, sem erőszakkal...” Esterházy János élete és mártírhalála. Komárom, Kecskés László Társaság, 2008, 61.), aki eredetileg Pfeiffer Miklóst szánta volna a kvázi német párt élére. Mol, K-64, 70. cs. 7. t. 7/res.pol.1937.

A németkérdés összetett és bonyolult problémát jelentett az EMP számára, hiszen az SdP és a KdP nem csupán konkurencia volt számukra, hanem egyben a magyar párt természetes szövetségese is a csehszlovák centralizmus elleni harcban. S noha Budapest a szudétánémetekhez való közeledésre igyekezett sarkallni a szlovákiai magyar pártvezéreket, az EMP és az SdP közötti kapcsolatok inkább csak formálisak voltak és leginkább a prágai parlamentben való egyeztetésekre korlátozódtak. Ebben az a találkozó sem hozott áttörést, amely a két párt legmagasabb szintű vezetői között 1937. május 11-én Prágában lezajlott.²⁵⁰ A szorosabb együttműködés előtti gátat ebben az esetben is a magyar pártnak az a feltétele jelentette, hogy az SdP s a KdP hagyjon fel az eddig magyarbarát szlovákiai német lakosság közötti propagandával.

Az EMP politikusai: Dr. Szilassy Béla, Füßy Kálmán, Fodor Jenő és Jaross Andor

250. MOL, K-64, 70. cs. 7. t. 299res/1937.

Az EMP-t azonban egyéb feszültségek is terhelték, így a párt első vonalbeli vezetői közötti nem túl jó viszony. Szüllő Géza, aki éveken keresztül a szlovákiai magyar politika első embere volt, ugyanis nehezen fogadta el, hogy az Egyesült Párt két fiatalabb és agilisabb politikusa, Jaross Andor és Esterházy János nem csupán a párt szervezeti irányítását veszik a kezükbe, de igényt tartanak irányvonalának a kijelölésére is, s Budapest is egyre inkább őket tekinti partnernek.

Persze nem csupán a párt irányítását illető elképzelések adtak okot a Szüllő és a két fiatalabb pártvezér közötti ellentétekre, hanem a Budapestről származó anyagi eszközök fölötti ellenőrzés kérdése is. Ha ugyanis hinni lehet a csehszlovák belügyi szervek jelentéseinek, akkor Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár közbenjárására 1937 végén kivették Szüllő kezéből a pénzügyek fölötti rendelkezés jogát, s azt Jarossra és Esterházyra ruházták át, s így Szüllőnek, aki meglehetősen sokat utazott és költött, tőlük kellett anyagiakat igényelni.²⁵¹ Ez lehetett az egyik oka annak is, hogy 1938 elején Szüllő memorandumban fordult Budapesthez, amelyben alkalmatlannak minősítette Jarost és Esterházyt a párt irányítására, s azt követelte, hogy a pártvezetést egy kézbe, a parlamenti klub elnökének (vagyis saját magának) a kezébe összpontosítsák.

A párton belüli feszültségeket azonban hiba lenne csupán Szüllő személyéhez kötni, hiszen Jaross és Esterházy között is egyfajta koncepcionális ellentét húzódott, és vetélkedés folyt közöttük, hogy ki legyen a párt egyedüli vezére. De élénk visszhangot váltott ki a párton belül az Esterházy János és a pozsonyi pártszervezet erős embere, Jabloniczky János közötti nyílt ellentét is, ami ugyan már régebbtől húzódott, de ami '38 tavaszán nyíltan is a felszínre tört. A pozsonyi pártszervezet március 24-i ülésén ugyanis Jabloniczky éles kirohanást intézett az egyébként jelen nem levő Esterházy ellen, azzal vádolva őt, hogy a pártvezetői szerepét személyes érdekei szolgálatába állította, miközben a magyarság számára eddig semmilyen eredményt nem tudott produkálni.²⁵² A nyárig húzódó és a párt legfelső fórumain több ízben is előkerülő konfliktus mögött feltehetően személyes ellentétek is húzódhattak, bár a szlovák források azt sem zárják ki, hogy az eredetileg az OKP érdekeltségi körébe tartozó, ám ekkor már Jabloniczky felügyelete alatt álló pozsonyi Concordia nyomda kérdése is szerepet játszott a viszályban.

Nem kis gondot okozott a pártvezetésnek a Budapestről érkező instrukciók ellentmondásos jellege is. Az EMP miközben alárendelte magát a budapesti utasításoknak, több esetben kritikával is illette az ottani politikát, így például azt a látszólagos közeledést, amely 1937 végén következett be Budapest és a kisantant államai, köztük Csehszlovákia között. Az EMP vezetői határozottan azt az irányvonalat követték, amely szerint Prágának először a magyar kisebbség képviselőivel kell megegyezniük, vagyis ki kell elégítenie azok követeléseit, s csak utána következhet valamiféle diplomáciai közeledés Prága és Budapest között.²⁵³

Az Egyesült Magyar Párt életében az 1938-as év első fontos eseményét a párt parlamenti klubjának február 4-i, pozsonyi tanácskozása jelentette, ahol a párt vezetői által már nyilvánosan megfogalmazódtak azok a gondolatok, amelyek a következő hónapokban központi szerepet kapnak majd az EMP kommunikációjában. Különösen fontos ebből a szempontból Esterházy gondolatmenete, aki a teljes magyar egység megteremtésének célkitűzését fogalmazta meg. Az EMP ügyvezető elnöke szerint ugyanis olyan idők következnek majd, amikor „minden magyarnak színt kell vallania” s amikor a népi gondolat már nem engedi meg azt, hogy legyenek olyan magyarok, akik „nemzetközi cégér alatt működő pártprogramokat szolgálnak”.²⁵⁴

251. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 1233/1938.

252. NA ČR, f. PMR k. 575, 9256/1938.

253. MOL, K-63, 60. cs, 7/4 t. 117/pol.1937.

254. PMH, 1938. március 6.

Nem kisebb feltűnést keltettek Szüllő Géza, a későbbi események utólagos ismeretében akár váteszinek is nevezhető szavai is, aki a néhai Masaryk elnök „*az igazság győzni fog!*” jelszavát kölcsönözve a magyar igazság közeli győzelméről beszélt. Az EMP parlamenti klubjának elnöke szerint a nemzetközi politika kedvező viszonyokat teremt ehhez, hiszen a kisantant már csak légvár, amelynek nincs semmi ereje, Csehszlovákia pedig egyedül maradt, így „*1938-ban nagy meglepetések várhatók. A magyaroknak mindent meg akarnak majd adni, de ez már akkor későn fog jönni*”.²⁵⁵

Bár Szüllő szavai jórészt beteljesültek, mi mégis úgy véljük, hogy ebben az esetben sokkal inkább a kitűnő debattórnek tartott politikus retorikai fogásairól van szó, mint a helyzet alapos ismeretéből származó elemzésről. Az EMP s vezetői ugyanis annak ellenére, hogy egyedüli hosszú távú megoldásként a határok békés revízióját fogadták el, 1938 elején még nem rendelkezettek olyan információkkal, amelyek a közép-európai helyzet radikális, a versailles-i határok lebontásával járó megoldását előrevetíthették volna. Elsősorban az OKP korábbi politikájának folytatásaként úgy gondolták, hogy a revízióra a köztársaság dezintegrációja fog majd reális esélyt teremteni, azt viszont legkönnyebben a szlovák autonomizmus támogatása által lehet elérni. Ezt a célkitűzést meglehetősen nyíltsággal fogalmazta meg Esterházy János pártelnök egy 1938 tavaszán Budapestre küldött jelentésében, amelyben a következőket írta: „*...nekünk magyaroknak elsőrendű feladatunk lehetőleg mások által is destruáltatni a köztársaságot, azzal, hogy úgy befelé mint kifelé lehessen bizonyítani, hogy csehszlovák egység nincs. Soha erre nagyobb szükség nem volt, mint most a jubileumi esztendőben, mikor a prágai centralista körök legnagyobb törekvése az, hogy kifelé dokumentálják a csehszlovák egységet.*”²⁵⁶

Ebből a szempontból Esterházy különösen veszélyesnek ítélte meg Milan Hodža miniszterelnöknek azt az 1938 elején felerősödő szándékát, hogy bizonyos engedmények árán (pl. a közigazgatás decentralizálása) a prágai kormányba csábítsa az autonomista Hlinka-pártot, s ezzel megakadályozza egy egységes Prága-ellenes autonomista front létrejöttét.²⁵⁷ A miniszterelnök szándékának némi esélyt adott, hogy bár a HSLS folyamatosan radikalizálódott, ellenzéki pártként azonban szinte semmit sem tudott programjából realizálni, amit egy esetleges kormánytagság megváltoztathatott volna. Az ígéretesen induló tárgyalások február végére kudarcra zártak, s a néppárt kormányba való belépése helyett a HSLS, az SdP és az EMP között meginduló tárgyalások nyomán a Prága számára legrosszabb forgatókönyv, egy autonomista blokk kialakulása kezdett körvonalazódni. Igaz, ez is inkább a sajtó felé tett nyilatkozatok szintjén volt erősebb, mint tényleges tartalmában, hiszen a résztvevő felek közötti viszonyt sokkal több ellentét és egymással szembeni érdek terhelte, mint ami összekötötte őket.

Esterházy, aki ebben az időszakban elsősorban a már agg Hlinka páter potenciális utódjának tekintett Karol Sidorral épített ki szorosabb kapcsolatot, mindent megtett, hogy megakadályozza a szlovák pártnak a kormányba való belépését. A már említett Budapestre küldött jelentésében azonban saját szerepét jócskán túlbecsülve úgy számol be erről,²⁵⁸ mintha a Hodža tervének kudarca egyenesen az ő érdeme lett volna. Beszámolója szerint ő vette rá Sidort, hogy a szlovák pártban „*fokozottabb mértékben hangoztassák az autonómia szükségességét*”, s neki köszönhető az is, hogy a Hlinka-párt lapja, a *Slovák* február végén interjút közölt Henleinnel,

255. SNA, f. KÚ BA, k. 254. 2023/38.prez.

256. MOL, K-64, 79. cs. 65. t. 179/res.pol.1938.

257. Vö. Bystrický, Valerián: Národnostný štatút a štátoprávne programy na Slovensku roku 1938. In Uő: *Od autonómie k vzniku slovenského štátu*. Bratislava, HÚ SAV, 2008. 87.

258. MOL, K-64, 79. cs. 65. t. 179/res.pol.1938.

Pješčakkal és Esterházyval, amelyben a német, a ruszin és a magyar pártvezérek a szlovák autonómia támogatását hangoztatták,²⁵⁹ majd erre reagálva a lap következő számában Andrej Hlinka a négy nemzet közös autonomista harcáról beszélt. Ezek a megnyilvánulások pedig Esterházy szerint olyan légkört teremtettek, amelyek keresztülhúzták Hodža és Hlinka tárgyalásainak eredményességét.

Hogy az EMP taktikájában ekkor még mindig a szlovák autonómia támogatása játszott a legfőbb szerepet, abból a megnyilatkozásból is kiviláglik, amelyet az EMP parlamenti klubjának elnöke, Szüllő Géza tett a párt nevében március 29-én. Beszédében Szüllő a kormányfőnek az előző nap a nemzetiségi kérdés megoldásáról tett nyilatkozatára reagált, s a tulajdonképpen a HSLS nevében felszólaló Jozef Tiso beszédével összhangban²⁶⁰ az EMP legfőbb követeléseként Szlovákia és Kárpátalja autonómiáját nevezte meg: „*Mi magyarok szlovák testvéreinkkel együtt kívánjuk azt, hogy a köztársaság kebelén belül minden nemzet saját földjén, saját sorsát maga intézze. Az autonómia alapját, amit kívánunk, a pittsburghi szerződés teremtette meg, Kárpátalja önkormányzatát maga a békeszerződés írta elő.*”²⁶¹

A szlovák autonomizmus Esterházy által szorgalmazott támogatása és a szudétanémet kapcsolatnak az Anschluss utáni látható felértékelődése azonban komoly vitákat vetett fel az EMP-n belül az iránt, hogy milyen irányvonalat folytasson a továbbiakban a párt. A vita egyik forrását az a vélemény adta, mely szerint egy esetleges szlovák autonómia keretein belül a magyarság helyzete nem javulna, hanem romlana. Esterházy éppen ezért a március végén Tisonál tett látogatása során garanciát próbált volna ebben az ügyben a szlovák politikustól kérni, illetve egy ígéretet, hogy az autonóm Szlovákiában a magyart második államnyelvként ismerik el, ám Tiso az adott helyzetben a választ még nem tartotta aktuálisnak, másrészt azt kérte volna a magyar párttól, hogy cserében az ismerje el az állam területi egysége sérthetetlenségének az elvét – ami pedig természetesen az EMP számára jelentett gondot.²⁶²

A szlovák autonómia támogatásától is látványosabb vitákat okozott a párton belül az SdP-hez fűződő viszony kérdése, amit nem csupán a szlovákiai németek kapcsán a két párt között már jelzett konkurencia tett problémássá. A Szudétanémet Párttal szembeni averziók másik forrását a párt vezetőinek és a párttagok döntő többségének a nemzetiszocializmussal szembeni ellenérzése jelentette, illetve az a vélekedés, hogy a fennálló európai erőviszonyok közepette az SdP agresszív, már-már alkotmányellenes politikája nem vezethet eredményre. Míg azonban Esterházy (bár ő Budapest utasításaihoz igazodva az SdP-vonalat sem ellenezte) és Szüllő éppen ezért továbbra is az őslakosság együttműködésére helyezte volna a hangsúlyt, a Jaross Andor és Koczor Gyula pártigazgató által képviselt szárny a Németország politikájához való igazodásban és az SdP-vel való szorosabb együttműködésben látta a követendő utat.²⁶³ Ez a kettősség az Anschlussnak az Egyesült Párton belüli fogadtatásában is megmutatkozott. A német-osztrák egyesülés – bár ez a fogalom a valóságot kicsit megszépíti – abban a tekintetben, hogy a versailles-i rendszer bukásának volt fontos eleme, megegyezett az EMP irányvona-

259. Vö. *Slovák*, 1938. február 27.

260. A két párt feltehetően egyeztetett a deklarációk szövegéről. Vö. Esterházy jelentésével a Tisóval folytatott találkozójáról MOL, K-64, 79. cs. 65. t. 179/res.pol.1938.

261. Digitální knihovna NS RČS 1935-1938, Poslanecká sněmovna - stenoprotokoly, 143. schůze, Úterý 29. března 1938. <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/143schuz/prilohy/priloh01.htm>. A felszólalás teljes szövegét lásd I. sz. függelék

262. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 5320/1938.

263. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 7919/1938.

lával, ám a katolikus osztrák állam bukásának a párton belül is sok ellenzője volt, mint ahogy a szlovenszkoí magyar lakosság is inkább ellenszenvvel és egy közelgő háború előszeleként érzékelte az eseményeket. Így nem csupán Budapesten, hanem Pozsonyban, Komáromban, Losoncon stb. is aggódva figyelték a német előrenyomulást, s többen hangot is adtak annak a félelmüknek, hogy az ugyan megáll-e a Kárpátok lábainál. S noha a párt sajtója az Anschluss kapcsán mindenesetre óvatosan fogalmazott, és a zsidók félelmeit megszólaltató *Magyar Újsággal* szemben a *PMH* inkább az osztrákok lelkesedéséről számolt be, abból, ahogyan Szvatkónak a bécsi színházban kiverte a veríték a homlokát a náci rohamosztigosok láttán,²⁶⁴ egyértelműen kiderült a vezető magyar publicista személyes állásfoglalása.

A szlovákiai magyar politikai elit, beleértve az EMP vezető politikusait is, alapvetően idegenkedett nem csupán a náci módszerektől, hanem a mögötte meghúzódó ideológiától. Ezt az idegenkedést a fentebb már említett Szvatkó a következőképpen fejezte ki: „...világnézetben és a demokráciáról alkotott felfogásunkban más úton haladunk és nem oszthatjuk a német 'Führerstaat' faji és politikai előítéleteit.”²⁶⁵

A náci Németország területi előretörése – Budapesthez hasonlóan – azonban mégis elbizonytalanította az EMP vezetőit, akik egyszerre érezték a németekkel való együttműködésben rejlő lehetőségeket, de idegenkedtek is ettől. Jaross viszont, aki inkább az előnyeit érzékelte a szudétanémet vonal követésének, személyesen kívánt irányt adni a párt sajtónak. Ezért 1938. április 8-án az *Új Hírek* szerkesztőségébe látogatva határozott nemzeti irányvonalat kért a laptól, a németkérdéssel kapcsolatban pedig négy pontba foglalta össze direktíváit: hangsúlyozta, hogy mivel az EMP jó kapcsolatokat ápol az SdP-vel és a KdP-vel, a magyar lapnak is ezt a vonalat kell követnie; megtiltotta Németország nyílt bírálását, amely alól a náci birodalom egyházpolitikája sem jelenthetett kivételt; az Anschluss pozitív tálatására kérte a lapot, noha mint kifejtette, nehéz feladat lesz gátat vetni a német Drang nach Ostennek; s végül tisztán keresztény irányvonalat kért, amely során nem szabad tekintettel lenni a párt zsidó tagjaira.²⁶⁶

Az Egyesült Magyar Párt hatékony politikálása szempontjából nem kis gondot jelentett az, hogy a párt az előző években meglehetősen belemerevedett a kevés eredményt hozó sérelmi magatartásba. A megváltozott körülmények viszont azt diktálták, hogy a párt kilépjen ebből a mederből, s új eszközökhöz és technikákhoz nyúljon. S noha ez – mint azt Gömör János visszaemlékezései is tanúsítják²⁶⁷ – nem minden esetben sikerült, a magyar párt eszköztárába 1938 tavaszán azért új módszerek és megoldások is bekerültek. Így miközben az EMP nagy hangsúlyt helyezett az autonomista ellenzékkel való kooperációra, ezzel párhuzamosan új lehetőségként tárult fel előtte a korábban a magyarok felé nyújtott koncessziók elől elzárkózó Prágával való megegyezés esélye is. A Prágával való közvetlen tárgyalások felújítására ösztönözte az EMP-vezetést Budapest is, amely úgy látta, hogy a kisantant másik két országa miatt

264. Szvatkó Pál: Naplójegyzetek az átalakuló Bécsből. In *A változás élménye...*, i. m. 284.

265. Idézi Filep Tamás Gusztáv–G. Kovács László: Egy európai polgár emlékezete. Arcképvázlat Szvatkó Pálról. In *A változás élménye*, i. m. 21.

266. NA ČR, f. PMR k. 218, 11777/1938.

267. Gömör János az EMP funkcionáriusainak a sérelmi magatartásba való belemerevedésének példjaként említi a kassai magyar iskolák ügyét. Az EMP ugyanis sokáig megelégedett a kassai magyarság számára sérelmes állapotok állandó felhánytorgatásával, ám új osztályok és iskolák nyitása ügyében mégis a CSKP tette az első gyakorlati lépéseket. S amikor a párt tagjaként Gömör is konstruktív elképzelésekkel lépett elő, a párt helyi vezetői közül sokan helytelenítették magatartását. Vö. Gömör János: *Emlékeim egy letűnt világról*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1964, 206.

Prága a Budapesttel való közvetlen megegyezést nem tudja felvállalni, viszont egy az EMP berkeiből származó, belső csehszlovákiai megoldásra esetleg pozitívan reagálna.²⁶⁸ Esterházy óvatosan ki is puhatolta Prágában, hogy volna-e készség az EMP által benyújtott követelések érdemi fogadására, s miután pozitív visszajelzéseket kapott, megkezdődött egy új memorandum kidolgozása. Ennek szükségességét Jaross többek között azzal is indokolta, hogy a korábbi ígéretek ellenére Prága nem oldotta meg a magyar nyelvű vasúti feliratok kérdését, nem történt meg az állampolgárság rendezése, nem alakult meg a Magyar Kulturális Tanács és a Mezőgazdasági Tanács magyar szekciója, illetve a pozsonyi egyetem magyar tanszékének a kérdése sem rendeződött.²⁶⁹ A pártelnök úgy vélte, hogy egy az addiginál is következetesebb és radikálisabb ellenzéki politikával meghátrálásra lehet kényszeríteni Prágát, amelynek amúgy is nagy nehézséget okoz a Hlinka-féle Néppárt magatartása. A február 4-i klubülésen Jaross fel is olvasta a jelzett memorandum első változatának szövegét, a többség azonban ezt nem tartotta elfogadhatónak, ezért végül egy háromtagú bizottság (Jaross Andor, Petrásék Ágoston, Pajor Miklós) felállításában egyeztek meg, amely feladatul kapta a memorandum végleges formába öntését.

A kormányzat és az EMP közötti kapcsolatok felújításának jeleként Milan Hodža miniszterelnök 1938. március 10-én fogadta az EMP legfelső vezetőit, Szüllő Gézát, Jaross Andort, Esterházy Jánost és Korláth Endrét.²⁷⁰ A közel egyórás, kótetlen hangvételű beszélgetés azonban inkább csalódást hozott, hiszen a kormányfő azon kívül, hogy meghallgatta a magyar politikusok által előadott sérelmeket, semmiféle, a napi ügyeket meghaladó bejelentést nem tett, sőt egyenesen kijelentette, hogy a konkrét sérelmek megoldását illetően szívesen latba veti a tekintélyét, ám egy átfogó memorandum megfogalmazását nem tartja aktuálisnak.

Hodža miniszterelnök magatartását valószínűleg az motiválta, hogy ekkor még két vasat tartott a tűzben, s úgy érezhette, hogy a vasúti és postai feliratok, valamint az állampolgársági kérdés rendezésével továbbra is életben tudja tartani a magyar aktivistákat. A pár nappal később bekövetkező anchluss és a csehszlovák belpolitikában jelentkező mozgások azonban a magyarkérdés megoldásának lehetőségeit is felülírták, s Prága szemében ismét felértékeltek az EMP szerepét. Mindez az EMP memorandumügyét is más megvilágításba helyezte, s immár a kormány is az ellenzéki magyar párttól várta a magyarság követeléseinek benyújtását.

A 67 pontról végül 81 pontosra duzzadt memorandum végleges megszövegezésére tkp. arra alkalmatlan időpontban, az éppen kiéleződő szudétanémet–cseh ellentét idején került sor, amikor Prága elképzelése is meglehetősen képlékeny volt, az EMP pedig egyenesen tanácsalannak mutatkozott, hogy ebben a helyzetben meddig mehet el. Az SdP radikalizmusa és a nemzetközi politika változásai a Magyar Pártot is radikálisabb fellépésre ösztönözték, másrészt azonban a párt vezetői a revízió belátható időn belüli megvalósulásában továbbra sem bíztak, s így érdekeltek voltak a megegyezésben. Ennek is köszönhető, hogy a végül május elején elkészült memorandum még a hagyományos sérelmi keretek között mozgott, azokat 81 pontba összesűrítve. S bár ezek közé olyan jelentős változtatásokat igénylő követelések is bekerültek, mint a nemzetiségi kataszter bevezetésének igénye, az elnemzetlenítés büntetésének bevezetése vagy a nyelvtörvény módosítása, a memorandum összességében semmi olyat nem tartalmazott, ami a fennálló alkotmányos rend ellen irányult volna, semmi olyat nem követelt, ami az érvényes alkotmányos rend felborítását igényelte volna. Igaz, a memorandum végleges szövegének

268. NA ČR, f. PMR k. 575, č. j. 5539/1938

269. SNA, f. KÚ BA, k. 254. 2023/1938.prez.

270. MOL, K-64, 79. cs. 65. t. 179/res.pol.1938.

bevezető része az első változattal szemben már kihangsúlyozta, hogy a felsoroltak csupán a részproblémákat tartalmazzák, s nem ölelik fel a párt államjogi programját, amely valamennyi Csehszlovákiában élő nemzetiség teljes egyenjogúságára és Szlovákia meg Kárpátalja autonómiájára irányul, s így csupán egy új alkotmány megalkotásával valósítható meg,²⁷¹ vagyis az új helyzetre az EMP nem a sérelmi pontokban, hanem a memorandum bevezetőjében reagált. A 81 pontos követeléseket a párt 3 részre tagolta: az első csoportba az általános nemzetiségi és a nyelvi jogok kibővítésével foglalkozó pontok, a másodikba a kulturális, oktatási, egyházi ügyek, a harmadikba pedig a párt gazdasági követelései kerültek. Az első csoportba tartozó 31 pont az eredeti verzióhoz képest kevés változáson ment át. Újdonságként jelent meg viszont annak az igénye, hogy a magyar fiatalok sorozás előtti honvédelmi kiképzése magyar nyelven és magyar testnevelési szervezet szervezésében folyjék, illetve hogy a besorozott magyarok Dél-Szlovákiában, magyar nemzetiségű altisztek és tisztek vezénylete alatt teljesíthessék sorakatonai szolgálatukat. A második csoport követelései közül a legfontosabb a magyar kulturális és oktatási autonómia igényének a bejelentése volt, amely mellett az eltelt húsz év alatt e téren a magyarságot ért sérelmek legfontosabbjainak a felszámolása kapott még helyet: a magyar nyelvű gimnáziumi és szakiskolai hálózat kibővítése, a prágai és pozsonyi magyar tanszékek ügyének megnyugtató rendezése, a magyar iskolák tankönyveinek a kérdése, a református egyház alkotmányának az elfogadása, a magyar színházak helyzetének kezelése, a csehszlovák rádió magyar nyelvű adása tartalmi kérdéseinek a rendezése. A harmadik csoportba tartozó gazdasági követelések közé számos, az egész Szlovákiát és Kárpátalját érintő sérelem felszámolásának az igénye bekerült (így például a Szlovákia számára hátrányos vasúti tarifák kérdése). Ezek mellett olyan már korábban is felszínre került követelések alkották a memorandum gazdasági részét, mint a földbirtokreform revíziójának kérdése vagy a közmunkák során a magyar lakosság alkalmazása.

A memorandum nagy többségében a kormányzat által – annak jóindulata esetén – könnyen és gyorsan teljesíthető követelést tartalmazott, amit a kassai rendőrkapitányság egyik jelentése is megerősít, hangsúlyozva azt, hogy az EMP nem követel területi autonómiát, hanem a kulturális és egyházi kérdésekben való önigazgatásra helyezi a hangsúlyt.²⁷² Különösen teljesíthetőnek tűnnek az EMP követelései a szudétánémetek karlsbadi programjával vagy a csehszlovákiai lengyelek szintén május elején elkészült s radikalizmusban az SdP programjával vetélkedő követelésével összehasonlítva.

A memorandum azonban sikertelen és valójában reflektálatlan maradt, ami leginkább annak számlájára írható, hogy légüres térbe került: első megszövegezése és a kormánynak való benyújtása között ugyanis úgy felgyorsultak az események, hogy a szöveg elveszítette erejét, miközben a német követelések nyomása alatt egyre bővülő nemzetiségi státútum tervezete számos tekintetben is túlmutatott rajta.

271. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 31839/1938.prez.

272. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 30612/1938.prez.

3. „EGY ISTEN, EGY SORS, EGY AKARAT, EGY TÁBOR!”

– A MAGYAR EGYSÉG MEGTEREMTÉSÉNEK KÍSÉRLETE A KÖZSÉGI VÁLASZTÁSOK SORÁN

3.1. A VÁLASZTÁSOK KIÍRÁSA

Miután az anchluss követően Henleinék szó szerint lenyelték a többi német pártot, a szudétanémet mozgalom sikereit a két párt közötti ideológiai távolság ellenére is kissé irigyen figyelő Egyesült Magyar Párt legfontosabb céljává az ún. magyar egység megteremtése vált, amely kapcsán nem csupán azt kívánták elérni, hogy a szlovenszkói magyarok egy emberként sorakozzanak fel az EMP mögé, hanem azt is, hogy az azonosulásukat transzparensten is merjék vállalni. Annak, hogy Esterházy megfogalmazásában „senki sem akarjon szürke öltönyt magára öltetni”, kitűnő alkalmat kínáltak az 1938 kora nyarára kiírt községi választások.

A Csehszlovákiában a két világháború között megtartott községi választások is jó példái annak a kétarcúságnak, amely a korabeli csehszlovák demokráciát jellemezte. A községi választásokat a köztársaság 1920. február 29-én elfogadott alkotmánya, illetve a 75/1919. számú, a községi választásokról szóló törvény szerint általános, titkos és közvetlen választójog alapján tartották. A választásokon a 21 éves és idősebb állampolgárok vehettek részt, a választási jog egyben kötelesség is volt, így annak, aki távol maradt az urnáktól, azt kellőképpen meg kellett indokolnia. A községi választások során a mandátumok elosztása általában az arányos választási elv alapján történt, ám a törvények lehetőséget adtak arra is, hogy azokban a községekben, ahol csupán egy választási listát adtak le, s az azon szereplő jelöltek száma nem haladta meg a megválasztható képviselők számát, a jelölteket választások nélkül is megválasztottnak nyilvánítsák.²⁷³

A demokratikus keretek mellett a választásokkal kapcsolatos rendelkezések nem egy anti-demokratikus elemet is tartalmaztak,²⁷⁴ a kormányzat pedig meglehetősen átlátszó módon használta ki a választások kiírásával kapcsolatos jogosítványait. A községi választások időpontját igyekezett gondosan eltitkolni, s csupán a törvények által előírt utolsó lehetséges időpontban nyilvánosságra hozni; a választások hivatalos országos eredményeit – ha azok a kormányzat számára lehangolóak voltak – általában nem publikálták, a központi hatalom irányítása alatt álló járási hivatalok, a jegyzők, a csendőrség pedig minden eszközt bevetettek a kormánypártok győzelméért.

273. Hubenák, Ladislav: Volby do obecných zastupitelstev (1918–1938). *Notitia Novae Facultatis Juridicae Universitatis Matthiae Beli Neosolensis*, 1997, 76.

274. Uo. 77.

A két háború közötti Csehszlovákiában meglehetősen rendszertelen időközökben zajlottak a községi választások. A cseh országrészekben már 1920 júniusában községi választásokat tartottak, ekkor azonban Szlovákiában, ahol szükségállapot volt kihirdetve, ez szóba sem jöhetett. Végül több halasztás után 1923-ban tartották az első szlovákiai községi választásokat, azt pedig 1927-ben és 1931-ben követték a továbbiak. Ezen községi választások eredményeit illetően – mint ahogyan már jeleztük – hivatalos adatokra nem támaszkodhatunk, másrészt a választási eredmények értékelését az is nehezíti, hogy az apróbb falvak többségében, de még a kisebb városokban is általánosnak volt mondható, hogy csupán egyetlen választási listát állítottak össze, s így a megmértetés elmaradt, de gyakori volt az is, hogy ilyen vagy olyan oknál fogva egy-egy településen nem írtak ki választásokat.²⁷⁵

Mivel a legtöbb település képviselő-testületének mandátuma már az 1937-es év végig lejárt, a községi választásokra valójában már 1937 tavaszán sor kellett volna, hogy kerüljön, ám a kormányzat a számára kedvezőtlennek tűnő belpolitikai helyzet miatt tavaszról november 14-ére halasztotta megtartásukat.²⁷⁶ A halasztás mögött is feltehetően az állt, hogy Hodžák a német aktivistákkal 1937 februárjában megkötött egyezség eredményeiben bíztak, s azt remélték, öszre meggyengülhet az SdP befolyása. Ez a várakozásuk azonban nem teljesedett be, a neoaktivista politika eredménytelen maradt, az SdP pedig nemcsak tovább erősödött, hanem egyre inkább radikalizálódott is. Ezért a kormány 1937 végén indokot keresett és talált is arra, hogy a választásokat ismét elnapolhassa. Az indokot ezúttal az október 17-i teplizti események adták, amelyek során az SdP radikális szárnyához tartozó K. H. Frank egy demonstráció során összetűzésbe került a rendőrökkel. A konfliktust a szudétanémet párt jól láthatóan a feszültség kiélézésére kívánta kihasználni, ám mivel ez ekkor Berlinnek még nem volt érdeke, végül visszakozniuk kellett.²⁷⁷ A kormányzat azonban azonnal lecsapott a lehetőségre, s bizonytalan időre újból elhalasztotta a választásokat.

A halasztás azonban semmit nem oldott meg, sőt a kormány számára visszafelé sült el, hiszen az anchluss követően valóban reálissá vált az, hogy Henleinék minden német szavazatot elvisznek. A Hodža-kormány, amely görcsösen igyekezett, hogy a külföld felé minél kedvezőbb képet mutasson, ennek tudatában sem tehetette meg, hogy ismét elhalassza a voksolást. Annál is inkább, mivel egyrészt maga Hodža nevezte a választások kiírását becsületbeli adósságnak, másrészt pedig Henleinék igen erőteljesen, a csehszlovák nemzetgyűlést üléseit és a nemzetközi fórumokat is felhasználva követelték a választások megtartását.²⁷⁸ A kormány végül a választások kiírása mellett döntött, a visszatartott információk miatt azonban sokáig nem lehetett tudni, mely településeken írák ki azokat, s nagy volt a bizonytalanság a választások pontos időpontjával kapcsolatban is. A kormány, mintha csak szándékosan fokozta volna a bizonytalanságot, csupán az április 22-i kormányülésen döntött a végleges időpontokról. Eszerint a választásokat három időpontban, május 22-én, május 29-én és június 12-én kívánták megtartani, miközben a települések egy részén öszre halasztották volna a voksolást.²⁷⁹ Végül

275. Az 1923-as községi választások során a szlovákiai falvak kétharmadában csupán egyetlen lista volt, 1931-ben pedig a szlovákiai településeknek csupán 38%-ában tartottak választásokat. Vö. Uo. 83. és 91.

276. Vö. Kárník, Zdeněk: *České země...* 3. i. m. 531.

277. Čelovský, i. m. 105.

278. Vö. pl. Kundt SdP-s képviselő felszólalását a képviselőház március 8-i ülésén. Digitální knihovna NS RČS 1935-1938, Poslanecká sněmovna - stenoprotokoly, 136. schůze, Úterý 8. března 1938 <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/136schuz/s136008.htm>

279. *Magyar Ujság*, 1938. április 23.

azonban közvetlenül a választások előtt, május elején olyan döntés született, hogy a május 22-re és 29-re kijelölt településeken kívül június 12-én minden olyan községben meg kell tartani a választásokat, ahol 1938. május 1-ig lejár a képviselő-testület mandátuma, vagy ahol eddig a dátumig feloszlatták a képviselő-testületet.

A községi választásokra vonatkozó törvényi szabályozás szerint egy adott településen azoknak a 21 év feletti csehszlovák állampolgároknak volt választójoguk, akik legalább három hónapja éltek ott, megválasztható pedig az volt, aki betöltötte a 26-ik életévét, s minimálisan egy éve élt a községben. Az egyes pártoknak három héttel a választás napja előtt kellett a képviselőjelöltjeiket tartalmazó listát leadniuk a községi eljáráságon. Ahhoz, hogy egy lista érvényes legyen, a település nagyságához arányosan meghatározott számú támogató aláírást is össze kellett gyűjteni. Ez azonban könnyen teljesíthető feladat volt, hiszen a kisebb községekben csupán 10, a több tízezer lakosú városokban pedig 100 támogató aláírást jelentett. A szavazás során a szavazó által kiválasztott listát kellett az urnába dobni, miközben egy-egy jelölt sorszámanak bejelölésével lehetőség volt az illetőt előre juttatni a párt listáján. A listán a jelöltek neve, lakcíme és foglalkozása szerepelt.

A választásokkal foglalkozó rendeletek előírták az egyes településtípusokon megválasztható képviselők számát is. Eszerint a legkisebb (200 fő alatti) településeken 9, a legnagyobb városokban (100 000 fő felett) pedig 60 képviselőt lehetett megválasztani.

10. táblázat. A különböző nagyságú településeken megválasztható képviselő száma²⁸⁰

Település nagysága	1–200	200–500	500–1 ezer	1e–1,5e	1,5e–2e	2e–5e	5e–20e	20e–50e	50e–100e	100e fölött
Megválasztható képviselek	9	12	15	18	24	30	36	42	48	60

3.2. A KAMPÁNY

A szlovákiai települések 81,32%-ában, vagyis 2831 községben kiírt választások tényleges kampánya – a választás időpontjának sokáig tartó bizonytalansága miatt – viszonylag rövid volt, bár tulajdonképpen már az április is a választásokra való felkészülés jegyében telt el. Lerövidítette és nehézkessé tette a kampány indulását az április elsejétől bevezetett gyűléstiltalom is, amelyet csupán május elején oldottak fel. Gyűléseket azonban továbbra is csak azokban a községekben lehetett tartani, ahol ki voltak írva a választások,²⁸¹ s azokat is csak zárt helyiségben.²⁸² Mivel az első időpontban csupán 31, a második időpontban 22 községre volt kiírva Szlovákiában választás, a kampány súlya a június 12-e előtti napokra esett. Magyar szempontból is a júniusi időpont volt a meghatározó, hiszen az első két időpontban összesen csak 4 olyan településen voltak választások, ahol a magyar lakosság aránya meghaladta az 50%-ot.

A kampány jellegét az is erőteljesen meghatározta, hogy az Anschluss követő nemzetközi viszonyok, valamint a szudétanémetek és a HSLS egyre radikálisabb fellépése miatt a kampányban részt vevő pártok igyekeztek nyilvánvalóvá tenni, hogy többről van szó, mint egyszerű

280. NA ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1306. MNS 1936–1940, 26103.

281. Ebben eltérő volt a szabályozás a cseh országrészekben és Szlovákiában. A csehországi jogrend ugyanis ismerte a választási gyűlés fogalmát, Szlovákiában viszont külön belügyi rendelettel kellett ezt a kérdést szabályozni.

választásokról. A pártok elvárásai szerint a választók nem csupán arról voltak hivatottak dönteni, kik vegyék át a települések irányítását, hanem állást foglaltak abban is, vajon milyen jövőt szánnak Csehszlovákiának. S persze mindenki bizonyítani akarta, hogy nemzete (a csehszlovák, szlovák, német, magyar) egységes, s mögötte áll. Ennek megfelelően a kampány éles hangvételű, botrányoktól, demagógiától volt hangos, amely során a pártok többsége nem saját programjának ismertetésére, hanem az ellenfelek lejáratására helyezte a hangsúlyt.

A szlovákiai választások egyik meghatározó momentuma a Szlovák Egység a Csehszlovák Demokráciáért és Köztársaságért (a továbbiakban Szlovák Egység) elnevezésű választási koalíció létrehozása volt. A választások harmadik napjára (június 12-re) érvényes szövetséget a csehszlovákista politikai erők (az Agrárpárt, a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt, a Csehszlovák Nemzetiszocialista Párt, a Mičura-féle Csehszlovák Néppárt, az Iparosok és Kereskedők Pártja, a Nemzeti Egység Pártja), valamint a meglepő módon hozzájuk társult mérsékelt autonomista Szlovák Nemzeti Párt (SNS) hozták létre. A szlovák nemzetiek és a centralista erők szövetsége leginkább az érintett pártok választóit lepte meg. Az agrárpártiak az együttes fellépést a „magyar sovíniszták” (sic!) egységbe tömörülésével indokolták,²⁸³ míg az SNS azt kommunikálta a választói felé, hogy *„az áldozatot, hogy egy listán indulunk a marxistákkal, a cseh ultrasovínisztákkal és a nemzetiszocialistákkal, az állam érdekében hoztuk meg – jelzésként a külföld felé.”*²⁸⁴ Az így létrejött választási szövetség – amely az 1935-ös választások alapján a szlovákiai szavazatok mintegy 40%-ára számíthatott – kampányában központi szerepet a csehek és szlovákok egységének hangsúlyozása, a köztársaság védelmének szükségessége kapta. Mivel azonban a koalíciót alkotó pártok a politikai paletta meglehetősen széles spektrumáról kerültek ki, egységes jövőképet nem tudtak a választók elé tárni. Ezt a hiányt a Hodža által szorgalmazott nemzetiségi státútumról kiszivárgó híresztelések sem tudták pótolni, sőt a szövetségben részt vevő pártok tradicionális választóinak egy jelentős része nem is értett egyet a kisebbségek jogainak kiszélesítésével. Mivel a Szlovák Egység legnagyobb ellenfelének a HSLS számított, a szövetség választási retorikájából nem hiányoztak a szlovák emancipációs törekvéseknek elébe menő ígéretek sem.

A HSLS rendkívül agilis és radikális hangvétellel bocsátkozott a választási küzdelembé. Fennhangon hirdette, hogy egyedül jogosult a szlovák nemzet nevében fellépni, s ezt a tézist a választások eredményeivel akarta alátámasztani. Remélte, hogy a szlovák nemzet öngazgatására épülő programja, amelyet a pittsburghi szerződés évfordulós ünnepségei által igyekezett hangsúlyossá tenni, kellő vonzerőt fog jelenteni a szlovákok számára.

A választásokat kísérő felfokozott várakozás is közrejátszott abban, hogy a választási kampány nem nélkülözte a „sportszerűtlen” megoldásokat, a nemzetiségi kártya kijátszását, vagy épp az antiszemita megnyilvánulásokat sem. Számos szlovák városban (pl. Nagyszombatban, Zsolnán) bukkantak fel olyan röplapok, amelyek a zsidósággal szembeni negatív érzelmeket igyekeztek kihasználni, s amelyekben hemzsegték a zsidóságot sértő kifejezések.²⁸⁵ Meglepő módon azonban ezek nem az antiszemitizmusáról közismert Hlinka-párt berkeiből származtak, hanem a kormánytáborot tömörítő Szlovák Egység választási röplapjai voltak. Meglehetősen éles

282. SNA, f. KÚ BA, k. 243. 27154/1938.prez.

283. Vö. *Slovenský denník*, 1938. május 18.

284. *Národné noviny*, 1938. május 19. Idézi Bystrický, Valerián: Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb roku 1938. *Historický časopis*, 1992, 4. sz. 443.

285. SNA, f. KÚ BA, k. 270. 24727/1938.prez.

hangú és fenyegető hangvétellű volt az a felhívás is, amelyet a Szlovák Liga tett közzé a választások előtt *A zsidó polgártársainkhoz* címmel.²⁸⁶ A kormányerőkhöz közel álló *Slovenský denník* c. lapban közzétett felhívásban azt vetették a szlovákiai zsidóság szemére, hogy húsz évvel az államfordulat után is magyar érzelmeiről ad tanúbizonyságot, s magyar beszédével ilyen jelleget kölcsönöz a szlovák (sic!) városoknak. A felhívás megszövegezői ezt a szlovák-ság irányába tett provokációként értelmezték, s a szomszédos országokban lezajlott eseményekre utalva jegyezték meg, hogy a szlovákiai zsidók a tűzzel játszanak, ha nem tanulnak abból, ami a szomszédban történik. A durva fenyegetés kimondatlanul is a nácik ausztriai zsidóellenes intézkedéseinek a megismétlését helyezte kilátásba, ami a választások előtt néhány nappal egyértelműen nyomásgyakorlásként hatott a zsidó lakosságra.

A zsidókérdés természetesen az EMP-n belül is problémaként jelentkezett. Azt a véleményt, amelyet Jaross az *Új Hírek* szerkesztői előtt kifejtett, miszerint keresztény kurzust kell folytatni, s ebben nem lehet tekintettel lenni a párt zsidó tagjaira, nem mindenki osztotta. A témáról a párt parlamenti klubjának május 17-i ülésén éles vita bontakozott ki, ahol a kárpátaljai és a szlovákiai politikusok eltérő álláspontra helyezkedtek. Az utóbbiak Jaross politikájával értettek egyet, míg a kárpátaljaiak a zsidóság magyar érzelmeit hangsúlyozták, s egy a zsidóságot az együttműködésre felhívó nyilatkozatot is el akartak fogadni.²⁸⁸ A többség azonban elutasította ezt. Mivel azonban a választások előtt nem lett volna taktikus, hogy a zsidókérdés napirendre kerüljön, így az EMP-nek a magyar egység érdekében közzétett felhívásai a konfesszionális és osztályellentétek félretételére hívták fel a magyar lakosság figyelmét: „Az urnánál nem vagyok most kommunista, katolikus, protestáns, zsidó, hanem: magyar!”²⁸⁹

A választókra gyakorolt nyomásként és egyben visszaélésként értelmezhető a vasúti alkalmazottak szövetsége által június 12-én, a választások napján a napilapokban közzétett felhívása is, amelyben a vasúti alkalmazottak „szent kötelességének” nevezi azt, hogy a Szlovák Egységre szavazzanak. Ellenkező esetben „gondoskodni fogunk arról, hogy eltűnjenek sorainkból azok, akik a zűrzavar szolgálatában állnak, s akik gátolják szeretett hazánk megerősödését és fejlődését”.²⁸⁷

Mivel Dél-Szlovákiában a Hlinka-párt szinte semmiféle kampányt nem folytatott, itt a választások legfontosabb kérdése az volt, vajon az aktivista pártok és főleg az ebben a térségben hagyományosan erős Csehszlovákiai Kommunista Párt (CSKP) mennyire tud ellensúlyt képezni az Egyesült Magyar Párttal szemben. Különösen a magyar aktivista erők számára volt fontos, hogy bizonyítsák létjogosultságukat, s azt, hogy a kormánzatnak van alternatívája az EMP-vel szemben, ha a magyarkérdés megoldásáról tárgyal. Az Agrárpárt és a szociáldemokrácia magyar tagozata azonban saját fegyverével találta magát szemben, hiszen az 1937. február 18-án a kormány által meghirdetett új kisebbségi politika – amelyet saját győzelmiüként kommunikáltak – eredményei késtek. Az új állampolgársági törvényt nem sikerült elfogadni, a kétnyelvűségnek a vasúton és a postákon való bevezetése pedig igencsak sutára sikerült, s a magyar választók között inkább csalódást váltott ki, mint elismerést. Ráadásul a nemzetközi események is inkább az ellenzéki politikának kedvező közhangulatot teremtettek. Ezek után az aktivizmus egyedüli aduja a személyeskedés és az EMP vezetői elleni sajtóhadjárat maradt.

286. *Slovenský denník*, 1938. május 7.

287. *Az Újság*, 1938. június 12.

288. SNA, f. KÚ BA, k. 254. 8407/1938.prez. Sjednotená krajinská kresť. sociálna a maď. národná strana – zasadnutie parlamentného klubu.

289. *Az Újság*, 1938. május 21.

A szociáldemokrata párt Országos Magyar Szervezőbizottságának fölvívása a magyar néphez

Haladó polgárok, polgárnők!

A nagy szellemi törekvés az az, hogy politikai gondolatok és koncepciók megvalósuljanak a meglévő szociális viszonyok között, és valóban hűvös, barátságos, érdekes, és hasznos legyen az emberek közötti kapcsolat. Ez a nagy szellemi törekvés az, hogy a politikai gondolatok és koncepciók megvalósuljanak a meglévő szociális viszonyok között, és valóban hűvös, barátságos, érdekes, és hasznos legyen az emberek közötti kapcsolat.

[illegible][illegible]

Magyarországi magyarok közötti fel- az Oroszország Magyar Hírszerzői és újságírói egyesületének, a Csehszlovák Költőszövetség és Magyarországi elnökségének, a 15 városi helyi újságírók szorgalmazására és az újságírók részvételével, A Költőszövetség elnökségének kezrelésével és az újságírók részvételével.

[illegible][illegible][illegible][illegible]

— Veletek én állalak, ha lehet. — mátkámék, ott élnének
kell!

Magyar Szervek Magyarországon
2016
güny kiadott kiadások:

megyeri és a magyarországi egyházak közötti kapcsolat:

Copyright © 1999, John Wiley & Sons, Inc.

in Europe and

Richard J. Lippert, Jr.

THOMAS

Agave, cholla.

Gural János Miklóska, Erzsébet
 Hella János István, Katalin
 Gáspár Gyula Erőss, Péter
 Dr. Gáspár Edegy István, Péter
 Regéla János, Károly, Péter, Zoltán
 István Gyula István, Katalin
 Károly István István, Péter
 László István István, Katalin
 István István István, Katalin
 István István István, Katalin

[illegible]

Equipment	Material	Time	Cost
...	...	...	...

A szociáldemokrata párt magyar tagozata a többi párthoz hasonlóan a május elsejei ünnepségek kapcsán indította el választási kampányát. Az ekkor kiadott felhívásokban elsősorban az általános jelszavakra helyezték a hangsúlyt, s a szabadság, a demokrácia és a köztársaság védelmére szólították fel a magyarságot.²⁹⁰ Választási kampányukban a már jól ismert személyiségek, a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt Országos Magyar Szervezőbizottságának elnöke, Csizmazia György, ügyvezető elnöke, Schulcz Ignác és főtítkára, Fehér Ferenc játszották a főszerepet. Választási ígéreteikben a korábbi retorikájukkal szakítva, a közhangulatot felismerve, ők is a nemzetiségi követelésekre, főleg a magyar nyelv-használat további bővítésének törvényi biztosítására helyezték a hangsúlyt. Ennek szellemében a párt országos szervezőbizottsága az április 24-én, Komáromban megtartott ülésen egy saját magához képest radikális rezolúciót fogadott el. Ebben többek között a magyar kisebbség teljes egyenjogúságát, az állampolgársági kérdés gyors rendezését, a 20%-os nyelvhatárnak a postán és a vasúton való alkalmazását, valamint a magyaroknak a közhivatalokban való arányos alkalmazását követelték. Ez utóbbi pont kapcsán azonban azt is leszögezték, hogy csak az juthasson hivatalhoz, aki az állam szempontjából megbízható.²⁹¹ Határozatukban jelentős teret kaptak a gazdasági és kulturális kérdések, valamint a munkanélküliség elleni intézkedések, miközben azonban azt is hangsúlyozták, hogy a kisebbségi kérdés rendezése belügy, s azt minden külső beavatkozás nélkül kell megoldani.

Annak ellenére azonban, hogy 1938 elején Schulcz Ignác még a magyar aktivizmus győzelméről beszélt – miközben a realitásoktól elszakadva azt is kijelentette, hogy: „a magyar nép többsége adta szavazatát erre a politikára”²⁹² –, a kampány ideje alatt az aktivista vezéreknek rémülten kellett tapasztalniuk, hogy a párt tagjai tömegesen lépnek át az EMP-be, s ezért számos településen gondot jelentett külön listát állítaniuk. Ezt azonban kizárólag a magyar párt „agresszív” kampányának számlájára írták, s úgy gondolták, a választási eredmények mégis az ő politikájukat fogják igazolni.

Az agrárpárti aktivisták Milan Hodža nevével kampányoltak

290. Csehszlovákiai Népszava, 1938. május 1.

291. AÜTGM, f. Beneš Eduard, k. 73.

292. Csehszlovákiai Népszava, 1938. január 30.

Az aktivisták az EMP kampányának ellenszereként az ellenzéki magyar pártvezérek lejáratását látták megfelelő eszköznek, amely negatív kampányban különösen a magyar szociáldemokraták sajtóorgánuma, a *Csehszlovákiai Népszava* volt elemében. Elsősorban Esterházy János volt szálka a szociáldemokrata vezetők szemében, akit csak „degenerált gróf”-ként, „szellemileg terhelt korcs főúri csemete”-ként emlegettek.²⁹³ A szocdemek elsősorban a magyar lakosság körében fellelhető plebejus érzelmekre és kuruc identitásra igyekeztek építeni EMP-ellenes retorikájukat, így egy választási röplapjukon Esterházyt labancnak, Jarostt csehországi dzsentrí család raccsoló vadhajításának, Szüllőt a Habsburgok talpát nyaló császári kamarásnak, miközben magukat Kossuth köztársasági eszméivel azonosították.²⁹⁴ Persze a hasonló színvonalú válaszokkal az EMP sem maradt adós. Jaross Andor például a párt dunaszerdahelyi választási gyűlésén patkány-nak nevezte a *Magyar Újság*hoz a *PMH*-tól átpártolt Dzurányi Lászlót.²⁹⁵

A szocdemekkel ellentétben az Agrárpártba tömörült magyar aktivisták meglehetősen langyos, szinte láthatatlan kampányt folytattak, s egyetlen, ám nem túl erős adujuk a „földműves demokrácia lánglelkű s lángeszű apostola,”²⁹⁶ Milan Hodža magasztalása volt. Csomorék agitációja jórészt szintén az EMP elleni támadásokban merült ki, pozitív programot nem tudtak a lakosság elé tární. A „kuruc egyenruhába bújt labancok,”²⁹⁷ vagyis az Egyesült Párt elleni egyik fő érvük az EMP-nek a Hlinkával és Henleinnel való állítólagos szövetsége volt, aminek kapcsán azzal vádolták Esterházyékát, hogy az EMP számára a kereszt újabban már nyilaskeresztet jelent.²⁹⁸

Az első köztársaság húsz éve alatt az ellenzéki magyar pártok igazi ellenfele a magyar szavazatokért folytatott küzdelemben nem is annyira az aktivisták, mint inkább Csehszlovákia Kommunista Pártja volt, amely az 1935-ös parlamenti választásokon is kifejezetten jól szerepelt. Szlovákiai viszonylatban 13%-ot ért el, abban a hét járásban viszont, ahol a magyarság számaránya az 1930-as népszámlálás alapján meghaladta a lakosság háromnegyedét, ennek majdnem a dupláját, 24,3%-ot, miközben a párt szlovákiai tagságának mintegy 40%-át képezték a nemzeti kisebbségekhez tartozók.²⁹⁹ Ez, valamint az 1937-es kassai időközi helyhatósági választások eredménye, ahol szintén javítani tudtak az eredményeiken, akár bizakodásra is adhatott volna okot a kommunista párt vezetői között, ám az 1935-ös választások után a CSKP válságba került. Nem nagyon tudott ugyanis megfelelő válaszokat adni azokra a kihívásokra, amelyeket a nemzetközi életben és a csehszlovák belpolitikában bekövetkezett változások hoztak. Egy olyan időszakban, amikor a nemzeti összezárkózás előtérbe került, a CSKP-nak sem a szlovákkérdés, sem pedig a nemzetiségek helyzetének megoldására nem volt kidolgozott államjogi programja – s ez végzetesnek bizonyult.

A CSKP-nak a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos álláspontját leginkább az a memorandum tükrözte, amelyet a párt meghatározó politikusainak, a cseh Antonín Zápotockýnak és a német Karl Kreibichnek, valamint a magyar Steiner Gábornak az aláírásával április 15-én nyújtottak át Hodža miniszterelnöknek.³⁰⁰ Ebben hatékony intézkedéseket kértek a magyar kisebbség

293. *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. május 29.

294. SNA, f. PR BA, k. 244. bez. č.

295. SNA, f. KÚ BA, k. 363. 35527/1938.prez.

296. *Magyarság*, 1938. június 12.

297. Uo. 1938. június 5.

298. *Magyar Újság*, 1938. május 14.

299. A párt 1937-ben Besztercebányán megtartott országos konferenciáján a 128 szlovákiai küldötthől 44 volt magyar nemzetiségű. Szarka László: A szlovákiai baloldal a müncheni válság idején. In Németh István (szerk.) *Anschluss–München 1938*. Budapest, Politikai Főiskola Nemzetközi Munkásmozgalom Története Tanszék, 1988, 157.

300. 2. sz. függelék

helyzetének rendezése érdekében: többek között a földkérdés megoldását, a magyarok alkalmazását az állami hivatalokban, a magyar nyelv használatosságának kibővítését követelve.³⁰¹

A CSKP „a köztársaság függetlenségéért és egységéért, a békéért, a nép jobb életéért! Szlovákia gazdasági, szociális és kulturális felemelkedésért!” jelszó jegyében indította választási kampányát,³⁰² amely során Dél-Szlovákiában azokat a követeléseket helyezte előtérbe, amelyek korábban is nemzetiségi politikájának sarokpontjait képezték: az újbóli földreformot, amely a magyar szegényparasztságot is termőföldre juttatná, valamint a magyar nyelvű oktatást ért sérelmek orvoslását. Különösen gyakran foglalkozott a párt orgánuma, a *Magyar Nap* a kassai és a nyitrai magyar nyelvű oktatás helyzetével, illetve követelte a lévai magyar gimnázium megnyitását.

3.

**A kommunisták csehszlovákiai pártjának
(a Kommunista internacionále szekciója)**

az 1938 június 18-án tartandó községi képviselőtestületi
választás

jelölti listája

Dunajská Streda községben.

Jelöltek:

1. Mondok Gábor, kisiparos, Dunajská Streda, Bósi út 866.
2. Pogány Titusz, kőműves segéd, Dunajská Streda, Kis Tejed 552.
3. Derzsi Ferenc, munkás, Dunajská Streda, Bósi út.
4. Alföldi Józsefné, háztartásbeli, Dunajská Streda, Kis Tejed 588.
5. Ifj. Rácz András, kőműves segéd, Dunajská Streda, Vácortér 219.
6. Grünhut Jakab, fogtechnikus, Dunajská Streda, Teleky u. 175.
7. Lassó Mihály, bádógossegéd, Dunajská Streda, Bósi út 659.
8. Sztrliha Károly, kisiparos, Dunajská Streda, Bósi út 816.
9. Alsódi Sándor, kisiparos, Dunajská Streda, Kis Tejed 581.
10. Dobos Nándor, solár, Dunajská Streda, Bósi út 600.
11. Pente István, munkás, Dunajská Streda, Újtelep 828.
12. Lély István, molnár, Dunajská Streda, Bósi út 672.
13. Horváth István, munkás, Dunajská Streda, Bósi út 685.
14. Sága Doktor János, bádógos, Dunajská Streda, Bósi út 648.
15. Brezina István, munkás, Dunajská Streda, Bósi út 872.
16. Ifj. Vida István, munkás, Dunajská Streda, Bósi út 816.
17. Mészáros Lajos, munkás, Dunajská Streda, Sarga kastély udvar.
18. Pavel Pavlovics, ács, Dunajská Streda, Kis Tejed 657.
19. Fabianics János, munkás, Dunajská Streda, Bósi út 697.
20. Czafik Vince, munkás, Dunajská Streda, Sarga kastély udvar.

A kommunisták dunaszerdahelyi jelöltlistája

Érzékenyen érintette a kommunistákat, hogy az EMP-nek a magyar egység megteremtésére irányuló politikája a baloldal választóbázisát képező ipari munkásság körében is hatni kezdett. A nemzeti egység politikáját ezért a náci politika majmolásának nevezték, s azzal vádolták az Egyesült Pártot, hogy nemzeti konfliktusok színterévé akarja tenni Dél-Szlovákiát.³⁰³ Visszatérő témája volt a magyar kommunistáknak az Esterházy, Sidor és Henlein nevével fémjelzett autonomista blokk, amely miatt Jarost és Esterházyt a magyar érdekek elárulásával vádolták, s azzal hogy „nyíltan vállalják a fasiszta bérenc szerepét, a köztársaság népei ellenálló erejének aláásását. Szövetkeznek a magyar nép legvadabb ellenségével és így akarják a magyar népet a fasizmus szekere elé fogni”.³⁰⁴

Noha az Egyesült Magyar Párt több ízben és hangosan is tiltakozott a választások többszöri elhalasztása miatt, a halasztás valójában jól jött neki, hiszen 1937 elején a párt még mindig az előző évben lezajlott pártegyesítés szervezeti betetőzésével volt elfoglalva, amelyet néhány régióban erőteljesen hátráltatott a két volt elődpárt helyi vezetői között dúló pozícióharc és bizalmatlanság. 1937 végére azonban többé-kevésbé konszolidálódtak a belső viszonyok, s ekkor már úgy gondolták, hogy olyan helyzet állt elő, amely lehetővé teszi, hogy egy sikeres választási eredményt követően jelentősen megerősödjének az EMP pozíciói az önkormányzatokban. Ez az optimizmus tükröződik Esterháznak a prágai nemzetgyűlés képviselőházában 1937 decemberében elhangzott szavaiban, amelyek szerint „ez a kormány a mi szemünkben leszerepelt, és azt mondom, hogyha van önökben bátorság, írják ki a községi választásokat és akkor majd meglátjuk, melyik pártnak ki áll a háta mögött. Mi nyugodtan nézünk ennek a harcnak elébe, és meg vagyok arról győződve, hogy ezt meg is fogjuk nyerni.”³⁰⁵

Ennek a bizakodásnak a szellemében a párt 1938 elején megtartott évrő évre gyűlésein és más összejövetelein is gyakran vetették fel a választások megtartásának fontosságát. A párt országos végrehajtó bizottságának március elején Rimaszombatban tartott ülésén pedig határozatba foglalták a választások megtartásának szükségességét, s tarthatatlannak nevezték a választások hiányában előállt „ex lex állapotokat”.³⁰⁶

Az EMP a községi választásokat megelőző kampányt egyértelműen a magyar egység megteremtésére akarta felhasználni. Ennek a gondolatnak feltehetően a csehországi német pártok ekkor lezajló egyesülési folyamata adott lökést, de egyéb külső impulzusok is aktívabb fellépésre ösztönözhatték a magyar pártot. Így például az a megbeszélés, amelyet április 1-jén Esterházy a szudétanémet pártvezérrel, Henleinnel folytatott, aki beszámolt magyar kollégájának arról, hogy az SdP-nek nem a kormánnyal való megegyezés a célja, hanem a köztársaság „felrobbantása”.³⁰⁷ Legkésőbb ettől a pillanattól a magyar párt vezetőinek is tisztában kellett lenniük a német célokkal, ami nem maradhatott következmények nélkül az EMP politikájára sem.

301. *Magyar Nap*, 1938. április 17.

302. Politické smernice KSČ pre prípravu obecných volieb roku 1938. In Filo, Milan (zost.): *Dokumenty k dejinám KSČ na Slovensku (1929-1938)*. Bratislava, Ústav marxizmu-leninizmu ÚV KSS, 1980, 86. sz. dokumentum, 370–375.

303. *Magyar Nap*, 1938. április 1.

304. Lásd Steiner Gábor kommunista szenátor felszólalását a nemzetgyűlésben. Digitáltní knihovna, NS RČS 1935–1938, Senát – stenoprotokoly, 110. schůze, 30. března 1938. <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/stenprot/110schuz/prilohy/priloh01.htm>

305. Digitáltní knihovna NS RČS 1935–1938, Poslanecká sněmovna - stenoprotokoly, 118. schůze, Středa 1. prosince 1937. <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/118schuz/prilohy/priloh09.htm>

306. *PMH*, 1938. március 8.

307. MOL, K-64, 79. cs, 65. t, 243/res.pol.1938.

Az Egyesült Párton belül azonban az SdP sürgetése ellenére sem hoztak stratégiai döntést a párt politikájának alapvető fordulatáról. Inkább azokhoz a Budapestről érkező tanácsokhoz tartották magukat, amelyek szerint ugyan az eddiginél határozottabb ellenzéki politikát kell folytatniuk, ám úgy, hogy ezzel a kormánnyal való tárgyalások előtt se csukják be az ajtót.³⁰⁸ Budapest arra is felhívta az EMP-vezetés figyelmét, hogy a továbbiakban jobban igazodjanak a HSLS és az SdP politikájához, és olyan követeléseket fogalmazzanak meg, amelyek azokéval összhangban vannak.

Ennek az instrukciónak a szellemében, illetve a *völkisch* gondolat jegyében fogalmazták meg azt a szlovákiai magyarsághoz szóló felhívást is, amelyet március 29-én fogadott el a párt parlamenti klubja.³⁰⁹ A *PMH* március 31-i számának első teljes oldalán *Magyarok!* címmel közzétett felhívás, amelyet a párt nemzetgyűlési képviselői és szenátorai írtak alá, a magyar kisebbség teljes egyenjogúságának az elérése érdekében pártállástól és foglalkozástól függetlenül egy táborba szólította a szlovákiai magyar kisebbséget. A szöveg, amely korparancsnak nevezte az egységet, a következő hónapokban egyre gyakrabban feltűnő „*Egy Isten, egy sors, egy akarat, egy tábor!*” jelszóval zárult.³¹⁰

Az egység megteremtéséhez és a választási kampány megfelelő elindításához szükséges hangulatot a párt azokkal a tömeggyűlésekkel kívánta megteremteni, amelyeket április 3-án Kassán, Érsekújvárott, Beregszászon és Nagyszőlősen szándékoztak megrendezni.³¹¹ A tömeggyűlések egyik célja az volt, hogy az Anschluss utáni nemzetközi viszonyok és a prágai kormány által hangoztatott tárgyalási szándék által megváltozott viszonyok közepette a szlovákiai magyarság is hallattassa hangját, s a tömegek felvonultatása kellő hangsúlyt biztosítson a párt által a kormány felé megfogalmazott követelésekhez. A párt központi szervei körlevélben adtak instrukciókat a helyi szervezeteknek, hogy azok tegyenek „*meg mindent, hogy a gyűlésen minden épkézláb férfi és nő ott legyen*”.³¹² A községek gazdáitól elvárták, hogy fogataikkal szállítsák a gyűlés helyszínére a résztvevőket, a fiatalokat pedig arra biztatták, hogy biciklivel jöjjenek.

A kormány azonban április 1-jétől gyűléstilalmat hirdetett, amely egyaránt vonatkozott a szabadtéren és a zárt helyen tartandó összejövetelekre, miközben még a politikai tartalmú röplapok, plakátok terjesztése is tilos volt. Kivételt ez alól csupán a politikai pártok pártelnökségi és bizalmas ülései jelentettek. A gyűléstilalom kihirdetését az EMP (éppúgy, mint a többi ellenzéki párt) heves tiltakozással fogadta. A nemzetgyűlésben elmondott beszédében Esterházy János antidemokratikusnak és a „nép hangjának elfojtására” irányuló igyekezetnek nevezte a kormány lépését: „*A csehszlovák köztársaság, amely általában és különösen a külföld felé a demokratikus köntöst szokta magára venni, újabb bizonyítékát szolgáltatva annak, hogy ebben az országban minden van, csak demokrácia nem. Az április hó 1-től kiadott újabb teljes gyűléstilalom legjobb bizonyítéka ennek. A demokratikus elveknek lábbal tiprása az, amikor a pártgyűléseket betiltják és lehetetlenné teszik azt, hogy párttagjainkkal az érintkezést fenntartsuk.*”³¹³ Továbbá azt is hangsúlyozta, hogy „*a gyűléstilalom csak azért lett behozva, hogy a kormány mentesüljön a kellemetlen, de egyúttal jogos kritikáktól.*”

308. NA ČR, f. PMR, k. 575, 9256.

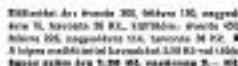
309. NA ČR, f. PMR, k. 575, 10774. Spojená maďarská krefansko-sociální a maďarská strana národní, zasedání parlamentního klubu dne 29. března 1938.

310. *PMH*, 1938. március 31.

311. A gyűléseken a párt szinte összes vezető személyisége a tömegek elé lépett volna; az érsekújvári Arany Oroszlán Szálló előtt többek között Szüllő, Jaross, Holota és Füsky, Kassán pedig a Katolikus Legényegylet nagytermében Esterházy, Petrások és Nitsch szólalt volna fel.

312. SNA, f. PR BA, k. 253, 1048.

313. Digitální knihovna NS RČS 1935-1938, Poslanecká sněmovna - stenoprotokoly, 145. schůze, 5. dubna 1938. <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/145schuz/prilohy/priloh02.htm>

Szekessy: Fidesz II, Fidesz
 II, II. szék. • Kiszik: Fidesz
 Fidesz II, Fidesz II, II. szék.
 • • TELEFON: 333.11. • •
 SZÉK: SZÉK, SZÉK, SZÉK

Esterházy János
Dr. Porubszky Géza
Hokky Károly
Dr. Turchányi Imre

Mivel a gyűléstilalom és a cenzúra más lehetőséget nem adott, a párt 12 pontban megfogalmazott követelését is a nemzetgyűlés fóruma előtt olvasták fel az EMP képviselői.³¹⁴ Ezek a követelések tkp. a párt berkeiben már régebbtől készülő 81 pontos memorandum rövidített, aktualizált és a szélesebb közvélemény számára is emészthetőbb formába öntött verziója voltak. A szenátusban Turchányi Imre, a képviselőházban pedig Jaross Andor által felolvasott követelések középpontjában a szlovenszkoí magyarságnak és a többi kisebbségnek a cseh és szlovák nemzettel való teljes nemzeti egyenjogúságának a megteremtése, a magyarságot ért sérelmek jóvátétele, a magyaroknak a közhivatalokban való arányos részesedése, a nemzeti kataszter rendszerének bevezetése, a magyarság kulturális és oktatási autonómiájának a létrehozása állt.³¹⁵ A pontok között a magyar kisebbség által lakott területek autonómiája nem szerepelt, hangsúlyosan jelen volt viszont Szlovákia és Kárpátalja autonómiája megteremtésének a követelése.

Az EMP tagsági igazolványa családtagok részére

A gyűléstilalom miatt az EMP a *PMH* április 7-i és 8-i számának különkiadásában igyekezett a lakosság tudomására hozni a pártnak az aktuális belpolitikai helyzettel kapcsolatos véleményét s a párt követeléseit. Hogy a betöltött gyűlések híján a párt irányítani tudja a közvéleményt, az EMP elnöksége 1938. április 8-án körlevélben tájékoztatta a kerületi pártszerveket a teendőkről. A körlevélben az aktuális kül- és belpolitikai helyzet ismertetését követően ismét a német minta

314. Lásd 3. sz. függelék

315. Uo. <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/145schuz/prilohy/priloh03.htm>

követését, vagyis a teljes nemzeti egység megteremtését nevezték meg elsőrangú célként: „*meg kell érteni nekünk is az idő szavát, s egy táborba kell tömöríteni magyar gazdát, munkást, iparost és polgárt!*”³¹⁶ A nemzeti érzelmekre apelláló magasztos hangvételű felhívás minden magyar becsületbeli kötelességének nevezte az egység megteremtésére irányuló toborzó munkát. A pártélet hatékonyabbá tételének céljából a családtagoknak járó párttagsági igazolványokról is szólt a levél. Ilyet a párttagokkal egy háztartásban élő feleség, gyerekek, sőt a vő és a meny is kaphatott, amire az adott okot, hogy az érvényes csehszlovák jogszabályok szerint a pártok taggyűlésein csak a párttagsággal rendelkező személyek vehettek részt, amit a gyűlésekre kirendelt hatósági személyek szükség esetén ellenőriztek is. A körlevél, amely kész tényként kezelte a választások rövid időn belüli kiírását, arra is felhívta a figyelmet, hogy a választásokon elért eredményeknek ország-világ előtt be kell bizonyítaniuk, hogy a szlovákiai magyarságnak egységes az akarata, s ezért „*ezen a községi választásokon csak egy listának szabad minden községben lenni: a magyarok listájának, pártunk listájának!*”³¹⁷

Az EMP kerületi és járási szervei egyúttal szintén körlevéllel fordultak a helyi szervezetekhez, amelyben a magyar egység megteremtésének fontosságára hívták fel a figyelmet. Sokatmondó azonban, hogy nemcsak azoknak a névsorát kérték az egyes falvakból, akik újonnan beléptek az Egyesült Magyar Pártba, hanem azokat is, akik esetében a csatlakozásra való felhívás eredménytelen maradt.³¹⁸ Ennek kapcsán nem lehet figyelmen kívül hagyni a szlovák belügyi szerveknek azokat az információit sem, amelyek szerint a párt erőszakos módszerekkel, lelki ráhatással igyekezett a párt tagságát növelni. A tartományi hivatal április 14-i körlevele például arra hívta fel a járási hivatalok figyelmét, hogy azok mindent tegyenek meg az EMP „terrorja” ellen. Hasonló vádakot fogalmazott meg a dunaszerdahelyi járásban lezajlott választásokról a járási hivatal jelentése, amelyben azt jelzik, hogy az EMP „*feltehetően megfélemlítő módszereket is alkalmazott, amire abból lehet következtetni, hogy a választók néhány községben nem mertek más jelöltlistát állítani, illetve más listát aláírásukkal támogatni*”.³¹⁹

Bár ezek a vádak alátámasztatlanok maradtak, némi valóságtartalmuk minden bizonnyal volt. Az EMP ugyanis mindent megtett párttagságának növelése végett, és különösen nagy figyelmet szentelt annak, hogy elérje a dél-szlovákiai településeken működő agrárpárti és szociáldemokrata pártszervezetek meggyengítését, sőt esetleges felszámolását. Céljai érdekében pedig a közelgő változásokról (határváltozásról) szóló ún. suttogópropaganda hatását éppúgy felhasználta, mint a fokozott agitációt.

Az Egyesült Pártnak kedvezhettek azok a szórólapok és hírek is, amelyek ebben az időszakban jelentek meg a határ menti régiókban. A feltehetően magyarországi eredetű röplapok közelgő változásokat jósoltak. A belügyi szervek jelentései szerint például Rimaszombat környékén, de Dél-Szlovákia más területein is olyan hírek terjedtek el a választások kiírásának időszakában, hogy hat héten belül nagy változások várhatók (hogy milyenek, arról senki sem beszélt), és hogy Budapesten, ahol már jelentkezni lehet a kassai trafikokra, már készítik elő a mozdonyokat és a vagonokat a felvidéki bevonuláshoz.³²⁰

316. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 22738. Maďarské opozičné strany, rozoslanie obežníka

317. Az EMP több községben akár a csehszlovákista pártok képviselőit is felvette a listájára, hogy minél több településen legyen csak egyetlen lista. Az így összeállított listák a magyar párt neve alatt futottak, s a választások után ezek is az EMP elsőprő győzelmét voltak hivatott tanúsítani.

318. ŠOA Rim. Sobota, f. OÚ Fe, k. 1, 621/1938.prez.

319. SNA, f. KÚ BA, k. 249. 37489. Volby do obcí 1938, skúsenosti v okrese.

320. NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 1094, 8069/1938.prez. Iredentistická propaganda v pohraničí.

Az Egyesült Magyar Párt választási szórólapja

A határrevíziót sugalló és a szlovenszkoí magyarokat ebben az irányban mozgósítani, illetve a cseh–szlovák lakosságot demoralizálni kívánó üzeneteknek a címzettekhez való eljuttatásának számos formája lehetett. Megszaporodtak a határ magyarországi oldalán kövekből kirakott olyan nagyméretű képek, jelszavak, amelyek a szlovákiai oldalról is jól kivehetők voltak. Így például a Feledi járásba tartozó péterfalai vámhivatallal szemben a magyar határőrök egy 3x4 méteres Nagy-Magyarország-térképet raktak ki kövekből, amelybe a „Nem, nem, soha!” és az „Így volt, így lesz!” jelszavakat írták be. Hasonló eset történt Ipolybénél is, ahol a folyó magyar oldalán fehér kövekből raktak ki irredenta jelszavakat.³²¹

A hatóságok természetesen meglehetősen nyugtalanul figyelték mindezt, s adminisztratív eszközökkel is igyekeztek akadályozni az EMP választási tevékenységét. Ilyen esetnek minősíthető az Egyesült Párt feledi járási titkára, Szakall Zoltán elleni fellépés is, akit a kampány kelős közepén, május 23-án vettek őrizetbe a hatóságok.³²² Az okot erre a csízi csendőrőrs büntetőfeljelentése szolgáltatta, amely szerint Szakall április és május folyamán olyan hamis híreket terjesztett a járás községeiben, melyek szerint hamarosan bejönnek a magyarok Szlovákiába, és akkor azok számára, akik nincsenek benne a magyar pártban, rossz világ kezdődik. Ezzel pedig elérte, hogy a lakosok több községben is más pártból az EMP-be léptek át. A vádak furcsasága mellett leginkább az feltűnő, hogy Szakall rövid ideig tartó letartóztatására épp akkor

321. Uo.

322. NA ČR, f. PMR, k. 575, 4269/1938.

került sor, miután az két nappal korábban bejelentette a járási hivatalban, hogy az EMP a következő napokban 43 taggyűlést kíván tartani. S mivel ezeken a gyűléseken a legfőbb téma a választások, illetve a helyi jelölőlisták összeállítása lett volna, a letartóztatás hátterében feltehetően ennek a folyamatnak a szándékos akadályoztatása állhatott.

A hatóságok a déli járásokban más eszközökkel is igyekeztek befolyásolni a választás eredményeit. A Tornaljai járásba tartozó Szárnya községben például úgy próbálták elérni, hogy a képviselő-testületbe az EMP jelöltjein kívül kormánypártiak is bekerüljenek, hogy a faluhoz tartozó Vasa-pusztán élő szlovák telepeseket és a fináncokat is felszólították, hogy az Agrárpárt jelöltjeire szavazzanak.³²³ Ám annak ellenére, hogy a telepések és a fináncok együttesen több mint 50 szavazatot jelentettek volna, az Agrárpárt kizárólag szlovákokból álló listájára mindössze 17 szavazat esett. A járási hivatal kivizsgálta az ügyet, s megállapította, hogy a telepések többsége üres szavazólapot dobott be, egyesek pedig az EMP listájára adták le a szavazatukat. De a fináncokban is csalódniuk kellett, hiszen azok között olyan is akadt, aki szintén az Agrárlista ellen agitált, így mint a járási hivatal vizsgálata megalapította, „*megsértette az állam-érdeket*”.

Az EMP kampányával kapcsolatban egyes források pénzhiányt is emlegettek, s ezt tkp. alátámasztani látszik az, hogy a magyar ellenzéki párt kampánya a pártvezetés döntésével összhangban ugyan rendkívül aktív, de a látványos rendezvényeket nélkülöző volt, s hangsúlya elsősorban a személyes találkozásra, az egyének meggyőzésére esett. Mint a Dunaszerdahelyi járás tapasztalatai mutatták, a kampány lebonyolításába az egyes települések vezető személyiségeinek minél szélesebb rétegeit igyekeztek bevonni: tanítók, lelkészek, a fogyasztási szövetkezetek irányítói vállaltak részt az agitációból. A párt választási gyűlésein pedig a járási tisztségviselőkön kívül rendszeresen megjelentek az országos pártvezérek is.

A magyar párt kampánya incidensek nélkül, nyugodt körülmények között zajlott le. A szónokok leginkább a nemzeti egység megteremtésének a szükségességét és az aktivista politikai erők szükségszerű bukását hangsúlyozták. Bíralták a kormány nemzetiségi politikáját, a magyarok nagyobb arányát követelték az állami és közalkalmazásban állók között, valamint a földreform felülvizsgálatát is gyakran felvetették. Teljesen hiányzott – feltehetően központi utasításra – a felvetett témák közül minden, ami alapján az irredentizmus bélyegét lehetett volna a magyar pártra rásütni. A szónokok kerültek a határrevízió eshetőségének, Németország vagy Magyarország ez irányú segítségének a felemlítését, sőt mint a Dunaszerdahelyi Járási Hivatal jelentése kissé meglepődve megállapította, inkább azt emelték ki a szónokok, hogy a magyarok milyen jó állampolgárai (adófizetők, jó katonák) a köztársaságnak.³²⁴ Nagy teret adtak viszont a magyar választási gyűlések szónokai a nemzeti büszkeség és együvé tartozás érzésének, miközben a radikális célkitűzések helyett egyszerű, sőt leegyszerűsítő jelszavakat hangsúlyoztak: „*Egy kérdés van! Magyar vagy?*”³²⁵ Az EMP választási stratégiájának is köszönhető, hogy a szudétanémet járásokkal szemben a választási kampány során Dél-Szlovákiában nyugalom honolt. Mint a dunaszerdahelyi járási főnök már említett jelentése megállapítja, a magyar lakosság esetében csupán a szegényebb rétegek és a fiatalok között voltak észlelhetők felfokozott érzelmek.³²⁶

323. SNA, f. KÚ BA, k. 243, 41635.

324. SNA, f. KÚ BA, k. 243, 37489. Volby do obcí 1938, skúsenosti v okrese.

325. *Losonci Hírlap*, 1938. május 22.

326. SNA, f. KÚ BA, k. 243, 37489. Volby do obcí 1938, skúsenosti v okrese.

A magyar párt kampányának sajátos elemét képezte annak a kísérlete, hogy a nem létező „felvidéki magyar himnusz” általi űrt kitöltsék, hiszen más magyar nemzettrészek rendelkeztek saját mozgósító dalokkal, s a szudétanémet kisebbség körében is általános volt a *Horst Wessel Lied* éneklése. Az EMP által szervezett akciókon ugyan megszokott volt a párt zöld-fehér lobogójának a használata, de mivel más szimbólumai nem voltak a szlovákiai magyaroknak, az ellenzéki párt megpróbált felülről jövően kialakítani ilyet. Ezért kezdték 1938 tavaszán szorgalmazni, hogy a magyar rendezvényeken – hiszen a magyar nemzeti himnusz éneklése tilos volt – Márkus László rimaszombati költő, amúgy még a húszas években írt, s nem mellékesen kevés művészi értékkel bíró és meglehetősen didaktikus, *Itt magyarnak lenni* című versét kezdjék énekelni.³²⁷ A verset a párt megbízásából Németh István László, a pozsonyi dóm karnagya megzenésítette, minek köszönhetően a vers énekelt formája szinte valamennyi korabeli magyar megmozduláson, így a kampányrendezvényeken is felhangzott.

Ha az EMP célja a kampánnyal a magyar egység kialakítása volt, a jelek azt mutatták, hogy ez a fajta EMP-stratégia sikeres volt, hiszen március és április folyamán egyre több, korábban az aktivista pártokban vagy a kommunista mozgalomban tevékenykedő magyar állt be az EMP soraiba, s a magyar párt esetenkénti erőszakos fellépését már nemcsak a hatóságok panaszolták fel, hanem a kommunista és szociáldemokrata sajtó is. A *Magyar Nap* című kommunista lap június 3-i számában a Nagykaposi járásban található Kelecsény községet hozták fel erre példaként, ahol a lap írása szerint az EMP aktivistái közáporral kívánták megakadályozni, hogy a kommunista párt saját választási listát adjon be a jegyzőnek.³²⁸ Az Egyesült Magyar Párt tagságának növekedése kétségkívül rendkívül dinamikus volt. A *PMH* diadalittas hírei szerint – amelyeket bizonyos óvatossággal kell kezelni – a Lévai, a Zselízi és a Verebélyi járásban egy hónap alatt ezer család lépett be az EMP-be. A hír szerint Csata községben az Agrárpárt 25 és a szociáldemokraták 16 tagja lépett át, Nagysallón pedig egy nap alatt 122-en léptek be a pártba. Kissallón és Felsőfegyverneken új alapszervezetek alakultak 54, ill. 37 taggal.³²⁹ Az sem volt azonban ritka, hogy egy-egy falu teljes lakossága nyilvánította ki, hogy egységesen a magyar párt mögött áll, mint azt a Feledi járásba tartozó Pálfala vagy Darnya, vagy a csallóközi Sárosfa községek tették.³³⁰ Az EMP tagságának gyors növekedését a rendőrségi jelentések is alátámasztják, amely jelentésekből a hatóságok ezzel kapcsolatos aggodalma is jól kiolvasható. Az egyik ilyen júniusi jelentés szerint a magyar pártba „jelentős számú magyar lépett át a koalíciós pártok soraiból. Aránylag a legtöbbet a szakszervezetek nyertek, az utolsó 4 hét alatt kb. 2000 tag lépett át a kommunistáktól és szociáldemokratáktól”.³³¹ A Nyitrai Járási Hivatal március végi jelentése szerint az EMP erős agitációja hatására különösen a munkásrétegek és a

327. „Testvér! Mily büszkeség most magyarnak lenni, / Hűséggel, reménnyel harcolni és hinni, / Lankadatlan hévvel dolgozni serényen, / Zokszó nélkül élni mostoha kenyéren, / Megállni a sarat a földindulásban, / Sorssal verekedni keményen és bátran, / Nem hagyni jussot, tisztelni a törvényt, / Acélkarral üszni át a sok-sok örvényt, / Hitegető szóra nem állni kötélnek, / Emelt fővel nézni szembe a veszélynek, / Egy táborba gyűlve csak előre menni, / Testvér! Ilyennek kell a magyarnak lenni!”

328. *Magyar Nap*, 1938. június 3.

329. *PMH*, 1938. június 3.

330. Az EMP pálfalai szervezetének titkára az alábbi levélben jelentette ezt a járási párttitkárság felé: „Tisztelettel értesítjük a titkárságot, hogy Pálfala községben megalakult a teljes magyar egység. A falu minden lakosa, minden családjá tagja a magyar pártnak, még a falu csordása is belépett közénk [...] Magyar testvéri üdvözléssel: Molnár Dániel, helyi elnök” (*PMH*, 1938. április 24.); *Új Hírek*, 1938. április 10.

331. NACR, f. AMV-PMV 225, k. 1090, 10468/1938.prez., Sjednotená krajinská kresť. sociálna a maď. národná strana – informácie.

korábban a kommunista pártra szavazók állnak át tömegesen, de feltűnően sokan csatlakoznak hozzájuk az őslakosságból nemzetiségre való tekintet nélkül.³³² A *PMH* ebben az időszakban gyakran közölt olyan leveleket, amelyek a lakosság egyes csoportjainak az EMP soraiba való átállásáról szóltak. A levelek írói a nagy nyilvánosság előtt gyakoroltak önkritikát korábbi pártállásuk miatt, s tettek hitvallást az EMP politikája mellett. A *PMH*-ban közölt levelek amellet, hogy a magyar vidéken működő agrárpárti, szociáldemokrata és kommunista pártszervek fokozatos felbomlását tanúsítják, egy jól szervezett kampány részei is voltak egyben, s későbbi korok pártállami propagandafofogatásait előlegezték meg.

Az Egyesült Magyar Pártnak, a magyar aktivistáknak és a kommunistáknak a magyar szavazókért való versengése kapcsán nem tanulság nélküli egymással is összevetni azt a három már említett programot (követeléseik listáját), amelyet tkp. még a kampány megkezdése előtt, mintegy annak nyitányaként nyújtott be az EMP, a CSKP és a magyar szociáldemokrácia a magyar-kérdés megoldására. A három memorandum közül, amelyek az első pillantásra tartalmilag nem is sokban különböznek egymástól, az aktivistáké a legterjengősebb, míg a legszűkszavúbb és legtömörebb az EMP 12 pontba foglalt követelése volt. Ha a memorandumokat a politikai, a kulturális és a gazdasági követelések hármassága szempontjából vizsgáljuk, szembeötlővé válnak a súlypontkülönbségek. Amíg ugyanis az ellenzéki magyar memorandum súlypontja a politikai követelésekre esett, a kommunistáké és az aktivistáké inkább a kulturális és oktatási részre helyezte a hangsúlyt, de mindkét memorandum nagyobb figyelmet szentelt a gazdasági kérdéseknek is, mint az Egyesült Magyar Párté. A kommunista és aktivista memorandum kulturális része szinte teljesen megegyezett, mindkettőben a központi magyar iskolatanács és a járási magyar közművelődési testületek felállítása, valamint a magyar oktatási intézményrendszer kiegészítése kapott központi szerepet, míg az EMP-memorandum mindent egy pontba sűrítve, ám ezzel a két másik memorandum részletein túl is lépve, kulturális és oktatási autonómiát követelt. A gazdasági jellegű követelések között mindhárom listára felkerült annak igénye, hogy a szlovákiai magyarok is részesedjenek az állami közmunkákból, s mindhárom memorandum megfogalmazta a rossz gazdasági helyzetben levő dél-szlovákiai térség szanálásának szükségességét is. A földkérdés azonban eltérő érrel szerepelt a három anyagban. Az aktivisták és a kommunisták is a földreform folytatását követelték (az utóbbiak részben az „irredenta földbirtokosok” földjeiből), az EMP viszont nem a reform folytatását, hanem a telepesföldeknek a helyi magyarok kezére adását sürgette. A másik két listától eltérően az EMP-követelések közé bekerült a magyar nyugdíjasok és elbocsátott közalkalmazottak helyzetének mielőbbi rendezése is. Ami a politikai jellegű igényeket illeti, a CSKP és a szocdemek pontjai szinte teljes mértékben megegyeztek, s négy fontosabb követelésük volt: az állampolgársági törvény mielőbbi elfogadása; a magyar nyelvhasználat bővítése és a 20%-os nyelvhasználati határ kiterjesztése a vasútra és a postára is; az elnemzetlenítés tiltása; valamint az, hogy a közhivatalokban a magyarság számarányának megfelelően alkalmazzanak magyarokat. Ez utóbbi két követelés az EMP memorandumába is bekerült, a magyar párt súlyponti követelését azonban további olyan tételek alkották, amelyek a másik két memorandumban nem kaptak helyet: a nemzeti kataszter megalkotása, a magyarokat ért sérelmek jóvátétele, a csehszlovák külpolitika megváltoztatása, valamint Szlovákia és Kárpátalja autonómiája. Elsősorban a legutolsó két pont volt az, amely jellegénél fogva megkülönböztette az EMP-memorandumot a CSKP és az aktivisták memoran-

332. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 239/1938.prez. Maďarská zjednotená strana.

dumától, hiszen azok követelései csupa olyan pontot tartalmaztak, amelyek az alkotmányos rend és a csehszlovák politika alapvető megváltoztatása nélkül is teljesíthetőek lettek volna. Az ellenzéki magyar pártnak az a követelése, hogy Csehszlovákia szakítson a Szovjetunióval való együttműködéssel és a szomszédjaival (tehát a vele szemben ellenséges magatartást tanúsító és Csehszlovákia egyes területeire igényt tartó Németországgal, Lengyelországgal és Magyarországgal) alakítson ki jó kapcsolatokat, valamint Szlovákia autonómiájának az igénye azonban jelentősen túlmutatott ezen, s alapvető fordulatot feltételezett Prága politikájában.

A választási kampány minden indulata és feszültsége a június 12-i pozsonyi választás köré összpontosult, ahol az igazi tétet az jelentette, hogy ez a szimbolikus jelentőséggel felruházott város tényleg csehszlovákká vált-e már, mint ahogyan ezt a hivatalos statisztikák jelezték,³³³ vagy továbbra is őrzi szlovák–német–magyar jellegét.

E mögött a kérdés mögött több szintű törésvonal húzódott meg. Egyrészt létezett egy versengés a német, szlovák és magyar őslakosság autonomista pártjai és a centralista csehszlovák pártok között, másrészt presztízsértékű versengés folyt a Kárpátinémet Párt és az Egyesült Magyar Párt között is.

A pozsonyi magyar választókért három erő, az EMP, a CSKP és az aktivisták szálltak harcba. Az Egyesült Magyar Párt és elődpártjai már hagyományosan jól szerepeltek a pozsonyi választásokon, hiszen az 1938 előtti valamennyi pozsonyi községi választást (igaz, folyamatosan csökkenő előnnyel) az Országos Keresztényszocialista Párt nyerte meg. Ebben persze az is közrejátszott, hogy Pozsonyot illetően nem csupán kommunikációs fogás, hanem valóság volt az, hogy az OKP az őslakosok pártja, így az OKP-ra szlovákok és még nagyobb számban a pozsonyi németek is szavaztak.

Ami azonban korábban a párt javára vált, 1938-ban komoly gondokat okozott, hiszen az EMP épp a pozsonyi németek miatt került szembe az SdP szlovákiai szervezeteként működő Kárpátinémet Párttal. A valamennyi németet egyetlen pártba tömöríteni akaró SdP ugyanis azt szerette volna, ha az EMP teljesen lemond német szavazóiról, és a szlovákiai németeket a Kárpátinémet Pártnak engedi át. Ez, amit országos viszonylatban az EMP tulajdonképpen viszonylag kis veszteséggel megtehetett, Pozsony esetében nemcsak komoly szavazatvesztést eredményezhetett, de azzal is együtt járt volna, hogy a magyar párt olyan németek szavazatairól mond le, akik még mindig ezer szállal kötődtek a magyar állameszméhez, ezáltal a magyar pártokhoz is. Másrészt ez nem csupán az EMP számára járt volna veszteséggel, a Viktor Förster vezette CDL-t is érzékenyen érintette volna.

A KdP-vel való szövetség kérdése mindenesetre nagy vitákat váltott ki az Egyesült Párton belül. E viták eredményeként egyfajta kompromisszum született, amely szerint az EMP a KdP-vel csupán a második skrutíniumban kapcsolják listáikat, s közülük az a párt fogja igényelni az alpolgármesteri posztot, amelyik több mandátumot szerez.³³⁴

Ennél is nagyobb visszhangot váltott ki a baloldaltól és az aktivistáktól az EMP pozsonyi pártelnökségének az a döntése, mely szerint a párt felszólította tagjait, hogy 15 napon belül

333. Az 1930-as népszámlálás szerint Pozsony 116 897 ezer lakosából 60 013 vallotta magát csehszlovák, 32 801 német és 18 890 magyar nemzetiségűnek. Vö. Fogarassy László: Pozsony város nemzetiségi összetétele a 20. században a népszámlálások és a választási eredmények tükrében. In Veres Géza (szerk.): *Új Mindenes Gyűjtemény 10*. Pozsony, Madách, 1993, 122.

334. *Magyar Ujság*, 1938. május 25; A két párt paktumát a baloldali sajtó éles kirohanásokkal nyugtázta. A kommunista Magyar Nap és a kormánypárti Magyar Ujság egybehangzóan arról tudósítottak, hogy a Henleinékkal való paktummal az EMP a kereszt helyett a horogkeresztet választotta; *Magyar Nap*, 1938. május 20.

lépjenek ki a pozsonyi szabadkőműves páholyokból, mert a párttagság és a páholytagság összeegyeztethetetlen.³³⁵ Ezt a döntést, amely szöges ellentétben állt a párt hagyományaival, s amely arról tanúskodott, hogy az EMP-n belül az antidemokratikus jegyek erősödni látszottak, többek között a kommunista író, Fábry Zoltán is bírálta, aki a szabadkőműveseknek a magyar kultúrában betöltött érdemeit felsorakoztatva egyenesen Hubay Kálmán mozgalmának³³⁶ politikájához hasonlította az Egyesült Pártot.³³⁷

A CSKP választási propagandája

335. *Magyar Újság*, 1938. május 25.

336. Hubay szélsőjobboldali újságíró, a hungarista-nyilas mozgalom egyik vezéralakja, lényegében Szálasi helyettese volt.

337. *Magyar Nap*, 1938. június 5.

A pozsonyi választások kampánynyitányának a május elseji felvonulások voltak tekinthetők, ahol a munkásünnep hagyományos témáit jól láthatóan a háttérbe szorították a választások előtti politikai célzatú bírálatok és ígéretek. Az erődemonstrációra felhasznált ünnepen mindegyik politikai erő a lehető legnagyobb számú szimpatizánst kívánt felvonultatni. Az előzetes félelmekkel ellentétben jól sikerült az EMP felvonulása is, amelynek a város központjától eleső Jakab városbíró téren volt a gyülekezője. A rendőrségi jelentés 3 ezer résztvevőről szólt,³³⁸ a *PMH* 15 ezer résztvevőről írt, míg a felső-csallóközi magyar közélet egyik vezető személyisége, Földes György – nem kis túlzásokba esve – erre is rátett egy lapáttal, mert visszaemlékezései szerint a magyar felvonulás egyedül több résztvevőt mozgatót meg, mint a többi négy politikai csoportosulás (csehszlovák pártok, kommunisták, szlovák autonomisták, németpártiak) megmozdulása együtt.³³⁹ Földes szerint a felvonuláson nemcsak az EMP választóbázisát hagyományosan alkotó értelmiségiek, iparosok, kereskedők, szőlőművesek vettek részt, de meglepően nagy számban képviseltették magukat a pozsonyi gyárak magyar munkásai is, akik hagyományosan a szociáldemokraták vagy a kommunisták szavazói voltak.

A Jakab városbíró térről az EMP menete a Lazaret utca, Kórház utca, Kő tér útvonalon indult a belváros felé. A felvonulók előtt az állami lobogót és az EMP zászlóját vitték, miközben a zászlóvivőt két csikósruhába öltözött fiatal kísérte. Majd közel 300 kerékpáros, mögöttük pedig a pártzászlókat és különböző jelszavakat magasba tartó felvonulók következtek. A cigánybanda kíséretével vonulók a hatóságok által mozgósító jellegűnek bélyegzett nótákat énekeltek, valamint „Magyar iskolákat a magyar ifjúság számára!”, „Magyar egyetemet!”, „Magyar hivatalnokokat követelünk!” jelszavakat skandáltak. A csehszlovák törvények szerint a felvonulók által énekelt nótákat és jelszavakat előre kellett engedélyeztetni. A hatóságok szigorára, illetve a korabeli „csehszlovák demokrácia” állapotára jellemző, hogy a „Nemzetiségi autonómiát!” feliratú transzparenst nem engedélyezték, de a Nemzeti dalt felidéző „esküszünk” szót is kihúzták az engedélyezésre benyújtott szövegekből. Amikor pedig az előre nem engedélyezett „Magyarok vagyunk, magyarok maradunk!” szövegű tábla jelent meg néhány felvonuló kezében, az éber rendfenntartó erők azt azonnal kiemelték a tömegből és elkobozták.³⁴⁰

A május elseji felvonulások azonban csak előjátékai voltak a valódi kampánynak, amely Pozsonyban június első napjaiban tetőzött, s a kölcsönös támadásoktól, az egymás lejáratására irányuló kezdeményezésektől sem volt mentes. A csehszlovákista erők és a hlinkások egymás ellen vívott választási harca egy-egy hatalmas tömeggyűlésben csúcsosodott ki június első hetének két egymást követő napján. A HSLS pozsonyi kampányának csúcspontját az a tömegdemonstráció jelentette, amelyen a párt új autonómiaprogramját ismertették, s amelyen a lelkes tömegeknek felmutatták a pittsburghi egyezmény Szlovákiába hozott eredetijét. A június 5-én mintegy 25-30 ezer résztvevővel lebonyolított demonstrációt³⁴¹ azonban a résztvevők számát tekintve felülmúlta a Hodžák által nem kis taktikai érzékkel épp másnapra időzített agrárnap, amely nem is nagyon titkoltan a Szlovák Egység választási koalíciójának volt a rendezvénye.

Hasonló nagyszabású rendezvény megtartására a korabeli körülmények közepette sem a kárpátinemeteknek, sem a magyaroknak nem volt lehetőségük. Az EMP pozsonyi kampányának pillérét a kormány tevékenységének bírálata mellett a városi politika jelentette, amely azért

338. SNA, f. PR BA, k. 253, č. 7465/1938. Úradné hlásenie

339. Földes György: *Visszaemlékezések. Önéletrajzi vázlatok*. Pozsony, Kalligram, 2008, 378–379.

340. SNA, f. PR BA, k. 253. 7465/1938. Úradné hlásenie

341. Bystrický, Valerián: *Politické rozvrstvenie...*, i. m. 450–451.

is kaphatott olyan jelentőséget, mivel az utolsó (1931-es) községi választások óta Pozsonyban a város magyar lakosságára nézve számos hátrányos intézkedés történt: a városházán megszűnt a magyar nyelvű ügyintézés, a közterekről, utcáról eltűntek a magyar nyelvű feliratok, magyar szobrok stb.

Az EMP június 9-én, a Kollár téri Alfa moziban tartotta kampányzáró rendezvényét. A *PMH* szerint, amely a pozsonyi magyarság diadalmas manifesztaációjának nevezte a kampányzáró gyűlést, a moziban és előtte mintegy 3 ezer fő jött össze,³⁴² akiknek a rendezők az *Itt magyar-nak lenni* szövegét és a párt szórólapjait osztogatták. A gyűlés résztvevői már az elején szem-bekerültek a hatóságok kirendelt embereivel, akik arra szólították fel a rendezőket, hogy állítsák le az *Itt magyar-nak lenni* éneklését, amellyel a rendezvény indult, ám a felszólítás eredménytelen maradt. A nagygyűlésen az EMP szinte teljes vezérkara felvonult, s a szónokok a listavezető Neumann Jánoson és a listán harmadik helyre került Szabó Gusztáv munkáson kívül is elsősorban közülük kerültek ki. A kampányzáró rendezvény hivatalos része – annak ellenére, hogy a jelen levő rendőrtisztviselő több ízben is figyelmeztette a szónokokat³⁴³ – békésen és nyugalomban zajlott le, a gyűlés után azonban néhány kisebb incidensre került sor a pozsonyi utcákon. Ezt a *PMH* szerint a Hodžát éltető szlovák fiatalok csoportja váltotta ki, a rendőrségi jelentés azonban erről hallgat. A jelentés szerint a gyűlés után egy mintegy 6-700 fős fiatalokból álló csoport magyar dalokat énekelve és Magyarországot éltetve vonult fel a Széplak utcán. A Hurban téren azonban a rendőrök kisebb incidensek után feloszlatták őket, így este 11-kor már nyugalom honolt a városban.³⁴⁴

3.3. A VÁLASZTÁSOK VÉGEREDMÉNYE

Az 1938-as községi választások kapcsán a legnagyobb gondot a választási eredmények megállapítása jelenti a kutatók számára. Ezeket ugyanis sohasem hozták nyilvánosságra, s jelenlegi ismereteink alapján sem a hivatalos összesített eredmények, sem pedig a részletes, községekre lebontott eredmények nem őrződtek meg. Mint tanulmányában V. Bystrický megjegyzi, az összeredmények nyilvánosságra hozatalának tiltása feltehetően azt szolgálta, hogy a külföld előtt ne lehessen bizonyítani a nemzeti kisebbségek politikai egységének létrejöttét.³⁴⁵ Az egyes települések választási eredményeit ugyan meg lehet találni a korabeli lapokban és néhány levéltári fondban is, ezek azonban nem tekinthetők hivatalosnak. Az összesített eredmények tekintetében pedig legmegbízhatóbbnak az az Ivan Dérer igazságügy-miniszter hagyatékában található feljegyzés tűnik, amely feltehetően a kormány egyik ülésére készült.³⁴⁶

Mint már jeleztük, a választások első időpontja május 22-e volt, amikor összesen 31 településen tartottak voksolást. S bár a szavazásra meglehetősen feszült légkörben, egy lehetséges német–csehszlovák fegyveres konfliktus és egy évfolyam tartalékos mozgósításának árnyékában került sor, ám Szlovákiában mégis nyugalomban zajlottak le a választások. Bár a 89 507 voksoló szavazataiból messzemenő következtetéseket nem lehet levonni, az első forduló mégis

342. *PMH*, 1938. június 11. A rendőrségi jelentések 1 500 résztvevőről szólnak, s feltehetően közelebb állnak a való-sághoz, mint a pártlap becslései. Vö. NA ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1306, 17252/1938.

343. *Új Hírek*, 1938. június 11.

344. SÚA Praha, f. PMV-AMV 225, k. 1306, 17252/1938.

345. Bystrický, Valerián: *Politické rozvrstvenie...*, i. m. 453.

346. ANM, f. *Ivan Dérer*, k. 527, 527.

előrejelezte a választások várható végeredményét: az autonomisták és a csehszlovákista pártok közötti arányok mozdulatlanságát, másfelől a kommunisták visszaszorulását. A többségi magyar nyelvterületet alig érintető fordulóban az Egyesült Párt jól szerepelt, s 8370 szavazatot szerzett.³⁴⁷ Ez az 1935-ös parlamenti választásokhoz képest az érintett településeken kb. 30%-os emelkedést jelentett, amit nem lehet csupán a szavazók számának növekedésével magyarázni. A magyar szempontból fontos települések között négy járási székhely is volt, mégpedig Nyitra, Galánta, Vágsellye, Losonc, amelyek közül az első városban hivatalosan csak 5% körül mozgott a magyarok száma, a további három településen pedig meghaladta ugyan a nyelvtörvényben előírt 20%-ot, de egyikben sem alkotott többséget. Ezért is volt sokat ígérő, ahogyan ezekben a városokban szerepelt az EMP, hiszen Nyitrán, ahol az 1930-as népszámlálás szerint csupán 961 magyar élt, a megszerzett 2 698 szavazattal és az ezért járó 11 mandátummal az Egyesült Magyar Párt a város legerősebb politikai erejévé vált. Kitűnően szerepet az EMP Losoncon is, ahol 11 lista versengett a szavazatokért. Az EMP, amely az 1935-ös parlamenti választások alkalmával 1 720 szavazatot kapott a városban, most 2 356 szavazatot szerzett, s így 12 mandátummal a 36 tagú képviselő-testület legerősebb frakcióját alakíthatta meg. Losoncon Nyitrához hasonlóan az Egyesült Pártra leadott szavazatok száma önmagában is meghaladta a város magyar nemzetiségűként számon tartott szavazóinak a számát, miközben a magyar szociáldemokratákra (591 szavazat) biztosan, a CSKP-re (1 606 szavazat) pedig feltehetően többségében szintén magyarok szavaztak.³⁴⁸ Mivel Galántán és Vágsellyén is hasonlóan jól szerepelt az EMP – mindkét városban nem csupán megnyerte a választásokat, hanem számottevően meg is növelte szavazatai számát –, a *PMH* jogosan írhatta le: „*páratlan választási győzelmet aratott a magyarság Nyitrán, Vágsellyén, Losoncon és Galántán.*”³⁴⁹

A május 29-én megtartott második fordulóban mindössze Szlovákia 19 községében tartottak választásokat, amelyeken összesen 35 467 szavazó vett részt. Az érintett települések közül csupán a csallóközi Bős és a Garam menti Farnad község volt magyar jellegű, amely településeken fölényes EMP-siker születet. Különösen Farnadon volt jelentős a magyar párt előretörése, hiszen itt az Egyesült Párt 10-ről 18-ra növelte a mandátumai számát, bár a *PMH* keserűen jegyezte meg, hogy sok magyar szavazott a Gajda-féle fasisztákra is, akik 2 mandátumot szereztek.³⁵⁰

A választások végeredménye szempontjából igazából a június 12-i időpont volt a döntő, hiszen a szlovákiai települések nagy részében, közte Pozsonyban is, ekkor zajlott a voksolás. Nem csoda, hogy a kampány is június első harmadában tetőzött, s a feszültség is ekkor volt a legnagyobb. Ennek ellenére azonban a választások harmadik napja is komolyabb incidens és egyben nagyobb meglepetések nélkül zajlott le. Így történt Pozsonyban is, ahol a 14 lista közül a győzelmet ugyan a Szlovák Egység listája szerezte meg, amely a leadott szavazatok 37,9%-ával (19 mandátum) nagyjából az előző (1931-es) választásokhoz hasonló eredményt ért el (ekkor a mostani koalíciót alkotó pártok a szavazatok 36,1%-át szerezték meg), ám az igazi győztes mégis a Kárpátinemet Párt lett. A Franz Karmasin vezette KdP, amely 1931-ben még nem is indult a fővárosban, s amely ugyanitt 1935-ben csupán a szavazatok 8,7%-át szerezte meg, most a maga 21%-ával (10 mandátum) tulajdonképpen begyűjtötte a német szavazatok döntő többségét.³⁵¹ A német párt megerősödése leginkább szövetségesének, a sorrendben a

347. Bystrický, Valerián: *Politické rozvrstvenie ...*, i. m. 447.

348. SNA, f. KÚ BA, k. 243, 31197/1938.prez.; *Losonci Hírlap*, 1938. május 29.

349. *PMH*, 1938. május 24.

350. *PMH*, 1938. május 31.

351. A pozsonyi választási eredményeket lásd Fogarassy, i. m. 125.

harmadik legtöbb voksot megszerző Egyesült Magyar Pártnak fájhatott. A KdP ugyanis elvitte a korábban mindig hungarofilnek számító pozsonyi németiség szavazatainak jó részét is, így a magyar párt által megszerzett 16,5% (8 mandátum) még úgy is elmaradt az 1931-ben a két elődpárt által szerzett 19%-tól, hogy a korábban a kommunistákra szavazó munkások közül most sokan a Egyesült Párthoz álltak át. A negyedik a HSLS lett, amelynek a voksok 12,3%-a (6 mandátum) jutott. A nagy pártokon kívül csupán két további párt tudott annyi szavazatot elérni, hogy mandátumhoz jusson a pozsonyi képviselő-testületben. A zsidó pártok közös listája 5,8%-ot (2 mandátum), a CSKP pedig a szavazatok mindössze 4,3%-át (3 mandátum) szerezte meg.³⁵² A kommunisták ezzel az eredménnyel a pozsonyi választások nagy vesztesei is lettek egyben, hiszen 1931-ben még 9,3%-ot értek el.

A 48 tagú pozsonyi képviselő-testületbe a 16 szlovák, 11 német és 10 cseh nemzetiségű mellett 9 magyar (8 EMP-s, valamint a kommunista Major István) került be. Az eredményt, mely szerint a három autonomista párt összesen 24 mandátumot szerzett, a PMH a szlovák, német és magyar autonomisták elsőprő győzelmeként hirdette. Igaz, azok a remények, melyek szerint a szlovák főváros autonomista vezetés alá kerülhet, hamarosan szertefoszlottak,³⁵³ mivel a kormányzat addig húzta-halasztotta az új képviselő-testület beiktatását, míg az a szeptemberben kirobbant „müncheni válság” miatt végképp aktualitását veszítette.

A többi dél-szlovákiai település esetében hivatalos eredmények híján leginkább csak a sajtóban megjelent adatokra lehet támaszkodni. Ennek ellenére a választások fő tendenciái mégis jól kirajzolódnak. A dél-szlovákiai járásokban a nem magyar pártok visszaszorulása és az EMP előretörése volt megfigyelhető, miközben az Egyesült Párt leginkább a kommunistáktól s az Agrárpárt magyar szekciójától vitt el sok szavazatot. A szociáldemokraták magyar szekciója viszont meg tudta őrizni pozícióját, sőt enyhén növelte is szavazatainak számát.

A választások június 12-i fordulójában a magyar jellegű városok közül csupán néhányban, így Komáromban, Rozsnyón, Királyhelmeccen, Dunaszerdahelyen tartottak voksolást. E négy városban az 1931-es községi választásokhoz képest 53%-kal növekedett az EMP mandátumainak a száma, az 1935-ös parlamenti választásokhoz viszonyítva pedig 36,1%-kal több szavazatot kapott a párt.³⁵⁴

Komáromban ezúttal, ahol hagyományosan erős bázisa volt a baloldálnak, a polgármesteri tisztséget 1923-tól egyfolytában Csizmazia György szociáldemokrata politikus töltötte be, 1927-ben és 1931-ben pedig a kommunista párt kapta a legtöbb szavazatot, a baloldal jelentős vereséget szenvedett, hiszen a kommunistáknak 1931-hez képest 10 mandátum helyett 7-tel kellett beérniük, míg a magyar szociáldemokráciának 9 helyett 5 mandátum jutott. Az EMP viszont az 1931-es 12-ről 21-re növelte mandátumai számát. A választásokon új politikai erőként jelent meg az erősen aktivista színezetű Városi Magyar Demokrata Párt, amelynek listavezetője Nagy

352. A CSKP a harmadik mandátumát annak köszönhette, hogy listáját a második szkrutiniumban csatolta a német szociáldemokratákéval.

353. Persze a választási eredmények korántsem jelentették volna az autonomisák fölényét, hiszen a Pozsonyra vonatkozó szabályok szerint a képviselő-testületet a 48 választott képviselő mellé a kormány és városi jegyzői hivatal jogosult volt még további 8 „szakértővel” feltölteni. Afelől pedig senkinek nem lehetett kétsége, hogy ezek a szakértők mely pártok érdekeit fogják majd szolgálni. Ezt az 1931-es választások is igazolták, hiszen az azt követően kinevezett 8 szakértő közül a HSLS-t csupán egy jelölt képviselte, a város lakosságának közel 50%-át kitevő német és magyar közösséget viszont egyetlen személy sem. *Zprávy mesta Bratislavy*, XV. 1938, 21. sz. 270.

354. PMH, 1938. június 15., A szavazatok számának emelkedésébe természetesen a választásra jogosultak számának növekedése is belejátszott.

Jenő, a város addigi kormánybiztosa volt. A párt indulását feltehetően a kormányköröknek az a felismerése váltotta ki, hogy a hagyományos magyar aktivista politikai erők nem lesznek képesek megakadályozni az EMP előretörését. A politikai sakkhúzás azonban nem vált be, az új párt csupán 2 mandátumot szerzett.³⁵⁵ A komáromi kampány érdekes momentumra volt, hogy a Gajda-féle fasiszta párt helyi képviselői a választások előtti utolsó pillanatban röplapjaikon arra kérték a támogatóikat, hogy ne szavazzanak rájuk, hanem inkább az EMP-re adják le voksukat. Noha nem tudni, milyen megfontolásokból tették ezt, a kommunista sajtó azonnal az EMP fasizmus iránti szimpátiájának a bizonyítékát kereste a kétségkívül furcsa eset mögött.³⁵⁶ Valószínűnek az látszik, hogy mivel a fasiszták komáromi tagsága jórészt a baloldali pártokból s az MNP-ből lépett át, számukra nem jelenthetett meglepetést a pártutasítás teljesítése. Hogy többségük tényleg az EMP-re szavazott, azt az is igazolja, hogy a fasiszta lista a várakozásokkal ellentétben mindössze 25 szavazatot kapott.

Hasonlóan meggyőző volt a magyar párt előretörése az 1930-ban hivatalosan csupán 48%-os magyarsággal rendelkező Rozsnyón, ahol az EMP az összes szavazat 56% -át és 21 mandátumot kapva megszerezte a város fölötti uralmat. A többségében szintén magyar bázissal rendelkező kommunisták viszont itt is visszaszorultak, s több mint 400 voksot veszítve csupán 17%-os eredményt értek el.³⁵⁷

Az Egyesült Párt legfontosabb bázisát azonban nem a városok, hanem a vidék jelentette, s a magyarok által lakott járások eredményei jól bizonyítják ezt. A *PMH* szerint például a Párkányi járás azon településein, ahol nem csupán az EMP listáját nyújtották be, a magyar szavazatok 91,7%-a esett az Egyesült Magyar Pártra, a kelet-szlovákiai régió 112 magyar többségű településén pedig az EMP 35%-os előretörését mutatta ki a pártlap.³⁵⁸ A Feledi járásban például, amelyben az 1930-as népszámlálás szerint a magyar lakosság aránya 77,4%-ot tett ki, 52 településen írtak ki választásokat. Ebből 22-ben csak az Egyesült Magyar Párt listáját nyújtották be, míg 4 település esetében a pártok megegyeztek a mandátumok elosztásáról (a megegyezés szerint az EMP-nek az összes mandátum mintegy 80%-a jutott). Az 1935-ös parlamenti választásokkal összehasonlítva, amikor a magyar pártok az összes szavazat 38,24%-át, a magyar szavazatoknak pedig mintegy 49%-át szerezték meg, a '38-as községi választásokon a járásban a választásokat lebonyolító 26 településen az összes szavazat 60,5%-a, a magyar szavazatoknak pedig mintegy 78%-a jutott az EMP-nek.³⁵⁹ Noha jelentős számú szavazatot veszített, a Feledi járás második legerősebb pártjának továbbra is a CSKP számított, amely a '35-ös parlamenti választásokon még a járás összes szavazatának 27%-át, most viszont csupán mintegy 15%-át szerezte meg. A járás cseh és szlovák lakosságának bizalmát bíró csehszlovákista pártok viszonylag kevés szavazatot veszítettek, s a korábbi 23%-al szemben '38-ban kb. 19-20%-ot értek el.³⁶⁰ A HSLS a megszerzett 5%-nyi szavazatával tkp. megtartotta a korábban már kivívott pozícióját. Ha a Feledi járás eredményeit a magyar választó szemszögéből nézzük,

355. *PMH*, 1938. június 15.; Mácza Mihály: A politikai erőviszonyok alakulása egy dél-szlovákiai határvárosban az első Csehszlovák Köztársaság idején (Komárom 1918–1938). In Zalabai Zsigmond (szerk.): *Új Minden Gyűjtemény*. Bratislava, Madách, 1981, 95.

356. Vö. *Komáromi Lapok*, 1938. június 11.; *Magyar Nap*, 1938. június 12.

357. *Az Újság*, 1938. június 18.

358. *PMH*, 1938. június 16.

359. *PMH*, 1938. június 15.

360. Veszteségüket azonban valamivel növeli, hogy a Szlovák Nemzeti Párt, amely 1935-ben a Szlovák Néppárttal indult, most velük alkotott választási szövetséget.

akkor viszonylag jól kivethető kontúrjai rajzolódnak fel a magyar szavazatok elosztásának. A népszámlálás alapján magyarként nyilvántartott szavazóknak mintegy 80%-a az EMP-re adta voksát, több mint 10%-a a CSKP-ra, s alig több mint 5%-a támogatta az aktivista jelölteket, vagyis a Feledi járásban az EMP jelentős előretörése mellett a CSKP visszaszorulása és a magyar aktivista erők felmorzsolódása jellemezte a magyar lakosság választási preferenciáit. Még jobb eredményt ért el az Egyesült Párt a Lévai és Zselízi járás alkotta barsi régióban is, ahol a 44 magyar jellegű településen a magyarságot számarányában megillető szavazatoknak a 89%-át szerezte meg az EMP.³⁶¹

A fentebb már említett okok miatt a '38-as községi választások végső értékelésével óvatosan kell bánni. Ha csupán a pártsajtóra alapoznánk véleményünket, az derülne ki, hogy a választásoknak nem volt vesztese, hiszen – talán a kommunista sajtó kivételével – minden párt győzelemként tálalta az eredményeket. A kormánykoalíció egyik szócsöve, a *Slovenský denník* a választások harmadik fordulójának másnapján „Az Agrárpárt győzedelmes menetelése Szlovákiában” főcímmel jelent meg.³⁶² A HSLS sajtóorgánuma szintén győzelemről beszélt, noha a választási fordulókat egymásutján egyre csökkenő lelkesedéssel: az első forduló után „Minden szlovák az autonómiára voksolt” volt a cím; a második fordulót „Győzedelmes szlovák autonomizmus” címmel értékelték; a harmadik forduló után azonban kicsit visszafogottan „Győzünk és előrehaladunk” a főcím.³⁶³

A korábban már említett Dérer-féle feljegyzések szerint azokban a szlovákiai községekben, ahol nem csupán egyetlen lista volt benyújtva, s megtartották a választásokat, a koalíciós csehszlovák pártok az összes szavazat 43,93%-át (1935-ben 41% körül), a HSLS a 26,93%-át (30,12%), a kommunisták 7,4%-át (12,97%), az EMP 17,53%-át (14,19%) míg a kárpátinémek pártja 3,3%-át (1,7%) szerezte meg.³⁶⁴ Az eredmények első pillantásra ugyan csak kis elmozdulást mutatnak a korábbi pártpreferenciákhoz képest, valójában azonban mégis figyelemre méltó hangsúlyeltolódásokról tanúskodnak. A stabilitás leginkább a cseh és szlovák választók pártpreferenciáit illetően mutatható ki, hiszen sem a koalíciós csehszlovák pártok, sem pedig az autonomista Szlovák Néppárt 1935-ös és 1938-as eredményei nem mutatnak nagyobb eltérést. A HSLS szavazatszökkenése csak látszólagos, ugyanis 1935-ös eredményét más autonomista pártokkal együtt érte el, míg 1938-ban egyedül indult.³⁶⁵ Látványos viszont a kisebbségek pártjainak előretörése, hiszen az 1935-ös eredményéhez képest a Kárpátinémet Párt kb. 94%-kal, az EMP pedig 24%-kal szerzett több szavazatot. Szintén jelentősnek minősíthető a kommunista párt visszaesése, amely több mint 40%-kal szerzett kevesebb szavazatot, mint a '35-ös parlamenti választásokon.

Noha a CSKP visszaesését nem lehet csak a kisebbségi pártok előretörésével elintézni, az mégis nyilvánvalónak tűnik, hogy a kommunisták elsősorban a korábban a legerősebb bázisuknak számító Dél-Szlovákiában veszítettek sok szavazatot. A *PMH*-ban közölt adatok szerint a CSKP Kelet-Szlovákia 112 magyar többségű járásában 43%-os visszaesést könyvelhetett el, de

361. Bars, 1938. június 19.

362. *Slovenský denník*, 1938. június 13.

363. *Slovák*, 1938. május 24., május 31., június 14.

364. ANM, f. Ivan Dérer, k. 527, 527; Bystrický, Valerián: *Politické rozvrstvenie...*, i. m. 453.

365. A szlovák szakirodalom szerint a tisztán a néppártra eső szavazatok 1935-ben 28%-ot értek el. Bystrický, Valerián: *Politické rozvrstvenie...*, i. m. 208.

a pozsonyi vagy a feledi járási eredmények is hasonló arányokra engednek következtetni. Nem ennyire egyértelmű viszont az aktivisták visszaszorulása, bár a *PMH* a kelet-szlovákiai községekkel kapcsolatban az Agrárpárt 40%-os, a Párkányi járás esetében pedig az aktivista csoportok 50–60%-os vereségéről tudósít.³⁶⁶ Mivel azonban az általában az anyapártjaik listáin induló aktivisták eredményei külön nincsenek kimutatva, a *PMH* állítását bizonyosfajta távolságtartással kell kezelni. Emellett különbséget kell tenni az agrárpárti és a szociáldemokrata aktivizmus között is. Az előbbi kétségkívül súlyos veszteséget szenvedett, választói nagy része elfordult tőlük. A Szociáldemokrata Párt magyar szekciója viszont az esetenkénti visszaszorulás (pl. Komárom városa vagy az Érsekújvári járás) ellenére a legtöbb járásban még növelte is szavazatainak számát.³⁶⁷ Legalábbis ezt állítja a párt sajtóorgánuma, amely szerint a párt mandátumai megháromszorozódtak,³⁶⁸ továbbá ezt igazolja a magyar szekció vezérének, Schulcz Ignácnak a választásokat követően E. Beneš köztársasági elnök elé beterjesztett választási összesítése.³⁶⁹ A Schulcz-féle lista szerint Szlovákia 194 községében, ahol a magyar szociáldemokrácia indult, az 1931-es 158 mandátum helyett 1938-ban 573 mandátumot szerzett a párt, miközben a pártra leadott szavazatok száma ugyanezen községekben az 1935-ös parlamenti választásokkal összevetve 17 469-ről 22 893-ra nőtt. Persze a párt mandátumainak háromszorosára való növekedése csalóka, hiszen az 1931-es eredmény csupán 50 községre vonatkozott, míg az 1938-as mandátumszám mintegy 150 községgel többen jött össze. Ezért, hogy pontosabb képet kapjunk, csak az említett 50 településen szerzett mandátumszámot hasonlítjuk össze. Ebben az esetben az 1931-es 158 mandátummal 178 mandátum áll szemben, vagyis a növekedés nem háromszoros, hanem csupán 9%-os. Ha pedig az 1935-ös és az 1938-as szavazatszámot hasonlítjuk össze, 24%-os emelkedést kapunk, ami viszont jelentős növekedést jelent. Mindenképpen érdekes következtetésekre ad viszont okot a szocdemek eredményeinek részletesebb vizsgálata. Ez ugyanis azt mutatja, hogy a hagyományosan az iparosodottabb településekhez köthető párt pontosan a városokban szorult vissza: Királyhelmeceen 1935-ös szavazatainak 63%-át, Dunaszerdahelyen és Galántán az 56%-át, Rozsnyón 30%-át, Komáromban 28%-át elvesztve. A városok közül egyedül Losoncon növekedett szignifikánsan (45%-kal) begyűjtött voksainak száma. Viszont néhány kisebb településen, ahol addig látszólag láthatatlan volt, hirtelen komoly eredményt tudott elérni: a Dunaszerdahelyi járásban Felsővámos községben 3-ról 63-ra, Csiliznyárasdon 2-ről 83-ra, Alistálon 34-ről 486-ra növelte szavazatainak számát. A Komáromi járásba tartozó Ekecsen 8-ról 63-ra, Izsapon 2-ről 118-ra, az Ógyallai járásba tartozó Kurtakeszin 9-ről 103-ra, Marcelházán 29-ről 192-re, Újgyallán pedig 11-ről 183-ra növekedett a magyar szociáldemokraták szavazatainak a száma. E települések korábbi választási eredményei ismeretének hiányában messzesemenő következtetéseket hibás lenne levonni, ám a magyar szociáldemokrácia feltehetően az agrárpárti aktivizmus hitelvesztése és a kommunista párt visszaszorulása miatt tudott előretörni, hiszen a szegényparasztság által sűrűn lakott településeken ért el jó eredményeket.

366. *PMH*, 1938. június 16.

367. Ezzel kapcsolatban korábbi tanulmányomban magam is a szociáldemokraták tévesztéséről írtam, ám ezt az álláspontomat az újabb kutatásaim fényében felül kell bírálnom. Vö. Simon Attila: Az 1938-as csehszlovákiai községi választások és a szlovákiai magyar politika. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2006, 1. sz. 111–134.

368. *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. június 31.

369. AKPR, f. D13679, k. 152, 8109/1938.

A PMH címlapja a választásokat követően

Mindezek fényében a *Prágai Magyar Hírlap* fellengzős győzelmi jelentését – mely szerint „a kommunista pártnak csak romjai maradtak meg itt-ott, a szociáldemokraták a falvakból úgyszólván teljesen kiszorultak. Az Agrárpárt a magyar vidéken teljesen jelentéktelen frakcióvá gyengült. Ez az eredmény a magyarság legnagyobb választási győzelme és politikai sikere a köztársaság fennállása óta”³⁷⁰ – óvatos tartózkodással kell kezelniünk, hiszen legalábbis ami a szociáldemokráciára vonatkozó megállapítást illeti, nem pontos. Annyiban azonban kétségtávolan egyet lehet vele érteni, hogy az Egyesült Magyar Párt (beleszámítva jogelődjeit is) tényleg addigi történetének legjobb eredményét érte el.

Annak számszerűsítését, hogy a szlovákiai magyar szavazatok hogyan osztdódtak meg, illetve hogy az 1938-as év derekán milyenek voltak a szlovákiai magyarok pártpreferenciái, számos dolog nehezíti. Leginkább persze az, hogy a választások csupán a községek 81,3%-ában, vagyis 3481 községben voltak kiírva, de különböző okokból csak 1452 településen (vagyis a szlovákiai községek 41,7%-ában) voltak megtartva. Ennek a közel másfél ezer település adatainak a hiányában pedig még azt sem tudjuk megalapítani, hogy mekkora volt a ténylegesen szavazó magyarok aránya. Ám ha ennek az 1452 településnek ismernünk is a választási eredményeit, a

370. PMH, 1938. június 16.

teljes magyarság választási preferenciáját illetően akkor sem tudnánk biztos következtetéseket levonni, hiszen a déli járásokban, amelyek nemzetiségileg meglehetősen homogének voltak, általában azokban a községekben maradt el a szavazás, ahol csupán az EMP tudott listát állítani. Vagyis olyan községekben, ahol meghatározó volt az EMP fölénye. Ebből pedig arra következtethetünk, hogy az Egyesült Magyar Párt támogatottsága feltehetően nagyobb lehetett, mint azt a leadott szavazatok mutatták.

Azt tehát, hogy az EMP-re összesen leadott 230 719 szavazat pontosan mit jelent, leginkább a helyi eredményekből kiindulva becsülhetjük meg. Jaross Andor egy az *Új Hírek*nek adott nyilatkozatában a magyar szavazatok 85%-ának megszerzéséről beszélt,³⁷¹ amit ugyan kissé túlzónak, de az arányokat tekintve nagyságrendileg helytállónak lehet minősítenünk. A fenti adatok fényében úgy véljük, hogy a korábbi időszak választási eredményeivel szemben, amikor az ellenzéki magyar pártok a magyar lakosság szavazatainak maximálisan 60%-át szerezték meg, a '38-as községi választásokon az EMP a magyar szavazatok 75-80%-át birtokolhatta.³⁷² Az Agrárpárt meggyengülése és marginalizálódása kétségtelen, ám a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt magyar szekciója feltehetően kissé még növelni is tudta befolyását, így az aktivisták összességében még mindig magukénak tudhattak mintegy 10-15%-ot. Jelentősen meggyengült viszont a Csehszlovákia Kommunista Pártja, amely szlovákiai szinten csupán alig 50 ezer szavazatot szerzett (7,94%), de magyar vidéken sem érhetett el 10-15%-nyi szavazatnál jobb eredményt.

Vagyis noha az egyéb alternatívák sem csukódtak még teljesen be, ám a magyar választók mintegy háromnegyede már a mögé a politika mögé sorakozott fel, amit az Egyesült Magyar Párt kínált. Korántsem volt ez még a párt által hangsúlyozott teljes magyar egység – a szudétanémetekéhez hasonló arányú győzelem sem³⁷³ –, ám az ellenzéki magyar párt a délszlovákiai falvak többségében mégis átvette az irányítást. Noha a magyar párttal szimpatizáló lapok a magyar aktivizmus és a baloldal teljes vereségét szerették volna sugallni, ez sem teljesen igaz. Mind az aktivizmus, mind a CSKP képviselte bolsevik út továbbra is létező, ám egyre kisebb vonzóerőt felmutatni tudó alternatíva maradt.

371. *Új Hírek*, 1938. június 18.

372. Miközben voltak járások, ahol az EMP a magyar lakosság több mint 80%-ának a szavazatát elnyerte, saját számításaim szerint a Komáromi járásban 70% alatt maradt az eredménye.

373. Az SdP a csehországi német szavazatoknak több mint 90%-át szerezte meg.

4. NEMZETÁLLAMBÓL NEMZETISÉGI ÁLLAM, AVAGY A NEMZETISÉGI STATÚTUM MEGKÉSETT KÍSÉRLETE

A nemzetiségi statútum megalkotása szándékának a miniszterelnök által március végén történő bejelentésétől a nemzetiségek helyzetének rendezéséről folyó tárgyalások szeptember közepén történő megszakadásáig mintegy öt és fél hónap telt el, amely idő alatt az, amit a statútum fogalma alatt értettek, alapvető változáson ment keresztül. Hodža ugyanis eredetileg csupán a már létező és a kisebbségek jogállását érintő törvények és jogszabályok valamiféle átstrukturálására és némileg feljavított újrakodifikálására gondolt,³⁷⁴ ám a körülmények hatására fokozatosan eljutott a csehszlovák nemzetiségi politika alapvetően új alapokra való helyezéséig, a csehszlovák nemzetállamnak nemzetiségi állammá való alakításának gondolatáig. Közben lényegesen megváltozott a statútum kezelésének a módja is, hiszen az Anschluss utáni hetekben a csehszlovák vezetők, különösen Beneš elnök, Prága korábbi politikájával összhangban továbbra sem győzte elégszer hangsúlyozni, hogy a nemzetiségi kérdés rendezését kizárólagosan belügynek tekintik, ám a statútum az előkészítése során nemzetközi problémává szélesedett, s a csehszlovák kormányzat több ízben is egyeztetett e kérdésben Londonnal és Párizssal is.

A statútum-tárgyalások megértéséhez persze azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy miközben a Szudétanémet Párt több ízben is deklarálta, hogy a megegyezés híve, valójában nem akarta a tárgyalások sikerét. Az SdP számára Hitler Csehszlovákia-ellenes terveivel összhangban a statútumról folyó tárgyalások csupán annak eszköze voltak, hogy olyan hosszan elhúzódó feszültség alakuljon ki a cseh–német viszonyban, amely a náci Németország számára megteremti és az európai közvélemény előtt elfogadhatóvá teszi a beavatkozást és ezzel Csehszlovákia felszámolását. Ezzel kapcsolatban elfogadhatjuk Milan Hodža utólagos értékelését, aki szerint „az 1938 márciusa és szeptembere közötti tárgyalások a csehszlovák és a német fél képviselői között egyenlőtlen erők és egyensúlyban nem levő célok küzdelmét jelentették. A csehszlovák kormány a megoldások, a konszolidáció és a béke mellett állt ki; a német kisebbség, különösen az Anschluss után, a pusztulás irányában munkálkodott.”³⁷⁵ Ennélfogva pedig a tárgyalások végső kudarcáért még akkor is elsősorban a német fél okolható, ha tudjuk, hogy a csehszlovák kormányzat megegyezési szándéka sem őszinte nem volt, sem pedig önkéntes, hiszen a statútumban felajánlott engedmények nagy részét a körülmények hatására, illetve a nyugati szövetségesei határozott nyomására tette meg.

374. Kural, Václav: Konflikt mýsto..., i. m. 172–173.

375. Hodža, Milan: *Szövetség Közép-Európában*. Pozsony, Kalligram, 2004, 204. Az idézetben található pusztulás kifejezés helyet az eredeti szövegnek tartalmilag jobban megfelel a rombolás kifejezés.

4.1. A STATÚTUM MEGALKOTÁSÁNAK ELSŐ SZAKASZA

Bár Václav Kural szerint a miniszterelnök már március 22-én jelezte a prágai német követnek, Ernst Eisenlohnak a statútum előkészítésének tervét,³⁷⁶ a nyilvánosság előtt először a március 28-án elhangzott – elsősorban a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó – rádióbeszédében ismertette elképzeléseit. Jellemző módon azonban konkrétan csupán a németkérdésről beszélt, miközben a statútumot úgy interpretálta, hogy inkább csak formai, mint tartalmi szempontból hoz majd újat a csehszlovák nemzetiségi politikában.³⁷⁷ Beszédében Hodža többek között azt hangsúlyozta ki, hogy a statútum, amely kizárólag Prága belső elhatározásából, nem pedig külső nyomásra lesz megalkotva, mindenképpen az érvényes alkotmány keretei közt rendezi a nemzeti-ségi kérdést.

A nemzetiségi statútum megalkotását az első időszakban meglehetősen titokzatosság övezte, hiszen bár Hodža már április elsején egyeztetett az SdP vezetőivel, majd 8-án a kormány tagjai előtt is ismertette az elképzeléseit, ezekről a megbeszélésekről érdemi információk nem szivárogtak ki. Annyit azonban már ekkor sejteni lehetett, hogy a miniszterelnöknek a statútum kapcsán kétféle harcot kell majd vívnia, egyrészt a szudétanémetekkel (az SdP vezetői már az április elsejei megbeszélés után jelezték, hogy számukra Hodža ajánlatai elégtelenek), másfelől azokkal a cseh politikai erővel, sőt a cseh közvélemény nagyobb részével, akik nem értettek egyet a nemzetiségek irányába tett engedmények politikájával, és akik igyekeztek merev korlátok közé szorítani a kormányfőt a tárgyalások során.³⁷⁸

Ha Hodža és a mögötte álló erők ekkor még abban bíztak, hogy viszonylag kis engedmények árán, illetve az SdP-nek a kormány munkájába való bevonásával kezelni tudják a helyzetet, és egy hosszabb időre szóló status quót alakíthatnak ki, nagyon gyorsan csalódnuk kellett, hiszen az SdP Karlovy Varyban megtartott kongresszusa mindezt illuzórikussá tette. A német területi autonómia létrehozásának és a náci világnézet szabad hirdetésének az igénye ugyanis jelentősen túlmélt nem csupán azokon az esetleges engedményeken, amelyeket a csehszlovák „héják” még elviseltek volna, de Hodža kompromisszumkészségét is meghaladták. Nem könnyítette Hodža helyzetét a cseh közvélemény magatartása sem, amely a karlsbadi pontok napvilágra jutása után még inkább elutasított mindenféle, a németek irányába tett engedményt.

376. Uo.

377. Hodža rádióbeszédének szövegét lásd *Slovenský denník*, 1938. március 30.

378. Čelovský, i. m. 139.

Milan Hodža

Ezzel ellentétes irányban hatott viszont az angol és a francia kormány magatartása, amelyek egyre nagyobb érdeklődést kezdtek tanúsítani az ügy iránt, s érdemi engedményekre biztatták a csehszlovák kormányzatot. Az április 28–29-én tartott legmagasabb szintű londoni angol–francia megbeszéléseken a két nyugati hatalom végül abban egyezett meg, hogy a szudétánémet-kérdés tárgyalásos megoldását támogatják, mégpedig azon az alapon, hogy a csehszlovák kormány messzemenő engedményeket tesz (tehát többet annál, mint amit e konferencia előtt Prága felajánlott), a szudétánémeteknek viszont tartózkodniuk kell mindenféle erőszakos cselekedettől.³⁷⁹ Ezt az álláspontot tükrözte az a demars, amelyet a két kormány május 7-én nyújtott át Prágának, miközben Anglia a széles körű engedmények alatt minimálisan az autonómia megadását értette. Az náci Németország felé teendő engedményekre hajlandó angol kormány azonban ekkor már valójában az autonómiát is csak átmeneti megoldásként képzelte el, s hosszú távon egyedül a németek lakta területek egy részének átadását tartotta életképesnek. Más források mellett ere utal lord Halifax külügyminiszternek Jan Masaryk londoni csehszlovák követtel folytatott tárgyalása is, amely során a brit politikus többek között azt a londoni angol–francia megbeszéléseken már felszínre került véleményt is kifejtette, hogy Anglia egy esetleges háborús győzelem esetén sem tudja garantálni Csehszlovákia számára a jelenlegi határokat.³⁸⁰

379. Čelovský, i. m. 158.

380. Uo. 161. A beszélgetés érdekes momentumát képezte az, amikor Masaryk arról igyekezett meggyőzni Halifaxot, hogy ő személyesen nincs ellene a radikális megoldásoknak sem, hiszen annak idején az apja sem akarta a szudéta területeket Csehszlovákiához csatolni, csupán Lloyd George nyomásának engedett.

A prágai kormány azonban továbbra sem volt hajlandó bizonyos határokat átlépni. Az addigiaknál ugyan szélesebb körű engedményeket ígért, ám az SdP karlsbadi programja helyett továbbra is a saját javaslatait tekintette kiindulópontnak, miközben a területi autonómiáról, a kisebbségek kollektív jogairól, valamint a csehszlovák külpolitika orientációjának megváltoztatásáról nem volt hajlandó tárgyalni. Vagyis a csehszlovák magatartást május közepén még mindig a nemzetállami modellhez való ragaszkodás jellemezte.³⁸¹ A megegyezés hiánya elsősorban mégsem rajtuk múlott, hiszen a Szudétanémet Párt már május 18-án (vagyis egy nappal az előtt, hogy a csehszlovák kormány elfogadta volna a státútumtervezet első verzióját),³⁸² titkos stratégiai döntést hozott arról, hogy a státútumot – bármi legyen is annak tartalma – nem lehet elfogadni, mivel a német közösségnek már nem érdeke semmiféle Csehszlovákián belüli megoldás támogatása.³⁸³

A felmerülő nehézségek ellenére Hodža miniszterelnök május végére már kész szövegtervezetet és annak parlament elé való terjesztését ígerte, ám a május 21-i részleges mobilizáció ezt végkép irreálissá tette. 1938. május 21-én a csehszlovák kormány egy teljes évjárat és öt évjárat speciális fegyvernemhez tartozó tartalékos behívását rendelte el. A hivatalosan „rendkívüli hadgyakorlatnak” nevezett mozgósítást a német csapatmozgásokról szóló információkkal indokolták, s ezt a tézist a csehszlovák történetírás is sokáig fenntartotta, ma azonban már ismeretes, hogy ilyen csapatmozgások nem voltak.³⁸⁴ Sőt mi több, ezt a mobilizáció kihirdetésekor már a csehszlovák döntéshozóknak is tudniuk kellett.³⁸⁵

Katonai és belpolitikai szempontból a mozgósítás kitűnően sikerült: lényegesebb zökkenők nélkül, a bevonultatottak lelkesedése mellett zajlott le, s egy időre a német határszáron is nyugalmat teremtett.³⁸⁶ Hosszú távú hatása mégis kettős volt: az indokolatlan és a német csapatmozgásokkal alá nem támasztható mobilizáció a nyugati hatalmak szemében a csehszlovák vezetés hajthatatlanságának s a Prágára gyakorolt nyomás erősítésének szükségességét bizonyította. A másik oldalon azonban „megfontolandó” jelzést küldött Berlin felé a csehszlovák vezetés és hadsereg elszántságáról és felkészültségéről, így minden bizonnyal szerepet játszott

381. Ezt igazolja Beneš elnöknek a prágai angol követtel folytatott május 17-i megbeszélése is. Vö. Uo. 162.

382. Beneš, i. m. 225.

383. Vö. Kural, Václav: Konflikt misto..., i. m. 174.

384. Az események egyik legjobb ismerője, Igor Lukeš történész szerint több lehetséges magyarázat is van a történetekre, amelyek közül ő legvalószínűbbnek azt tartja, hogy a mobilizáció hamis információk általi kiprovokálása a szovjet titkosszolgálat műve lehetett. Vö. Lukes, Igor: *Czechoslovakia between Stalin and Hitler. The diplomacy of Edvard Benes in the 1930s*. Oxford University Press. 1996. 155–157. Mások Berlin által kiprovokált eseményekről beszélnek, amelyek célja a csehszlovák diplomácia és Prága diszkreditálása volt. Vö. Kárník, Zdeněk: *České země ...*, i. m. 528. illetve Kural, Václav: *Češi, Němci...*, i. m. 101.

385. Ebben az esetben viszont leginkább arról lehetett szó, hogy Beneš elnök akarhatta a mobilizáció keltette feszültség által a nyugati hatalmakat egy határozottabb, Csehszlovákia melletti fellépésre kiprovokálni. Másrészt a részleges mozgósítás kitűnő lehetőség volt a csehszlovák hadsereg felkészültségének a próbájára is.

386. A mobilizáció Hodža miniszterelnök általi utólagos értékelése szintén a sikeres megvalósulást igazolja: „Mihelyst a védelmi utasítások napvilágot láttak, az államigazgatás teljes apparátusa mozgásba lendült. A telefonközpontok, a távíróhálózat, a vasút és a helyi állami hivatalok éppúgy, mint az önkormányzati szervek a katonai gépezet szolgálatába álltak, s tökéletes pontossággal működtek. Az országban azonnal nagy lett a nyüzsgés, ám fölösleges izgalmak nélkül. Szombat reggel, legkésőbb a délelőtti órákban mintegy kétszázezer katona lett átszállítva a közársaság keleti részéből nyugatra. Huszonnégy órával azután, hogy a vezérkar főnöke a parancsát kiadta, a védelemre berendezkedett hadsereg már készenléti állapotban volt. Minimálisan kétszer annyi jól felfegyverzett hazafi, mint amennyi német katona Hitlernek hazánk elleni provokációjában részt vett.” Idézi Kvaček, Robert–Chalupa, Aleš–Heyduk, Miloš: *Československý rok 1938*. Praha, Panorama, 1988, 94.

a Csehszlovákia elleni német haditerv, a „Fall Grün” módosításában és végleges változatának rögzítésében, amelyre május 30-án került sor. A „Zöld Terv” a csehszlovákiai katonai akciók megkezdésének végső határidejét 1938. október 1-jében jelölte ki.

A mobilizáció a berlini kormány és a szudétanémetek heves tiltakozása mellett az EMP részéről is elutasítást váltott ki, amelynek Esterházy a június 2-án benyújtott interpellációban hangot is adott. Mivel azonban a magyar képviselő beadványát a képviselőház elnökségének határozata alapján mondvacsinált okokból törölték a nemzetgyűlés programjából, a magyar pártelnök azt eljuttatta Budapestre, ahol az *Esti Kurír* leközölte.³⁸⁷ Interpellációjában a magyar politikus elsősorban két dologra igyekezett felhívni a figyelmet. Egyrészt arra, hogy ugyan a kormány hivatalos tájékoztatása szerint csupán néhány korosztály fegyvergyakorlatáról volt szó, valójában azonban törvénytelenül végrehajtott mozgósítás történt. Másodsorjában pedig arra világított rá, hogy ez az esemény is igazolta a földreform során történt telepítések katonai szándékait, hiszen a mozgósítás idején a telepesek csoportjait a magyar határ mellé szállították, és felfegyverezték őket.³⁸⁸

Prága számára a májusi mobilizáció legnagyobb hozadékát a cseh lakosság egészének és a szlovák lakosság döntő többségének a pozitív reakciója jellemezte; a tartalékosok nem csupán fegyelmezetten, hanem egyenesen lelkesen vonultak be, s fejezték ki készségüket Csehszlovákia határainak megvédésére. A lakossági támogatás tette lehetővé a csehszlovák vezetés számára, hogy a harci készséget közel egy hónapig fenntartsa, illetve hogy augusztus folyamán minden negatív lakossági reakció nélkül jelenthesse be a sorkatonai szolgálat kettőről három évre való növelését.³⁸⁹

A prágai vezetés a lakosság körében uralkodó elszántságot igyekezett folyamatosan fenntartani, amiben egyrészt a nyár elején az államvédelem céljára meghirdetett – egyébként rendkívül sikeres – gyűjtés mellett központi szerepet kapott a Sokol Tornaegylet június–júliusban folyó 10. országos ünnepe is. A még a 19. század hatvanas éveiben megalakult cseh Sokol [Sólyom] az első köztársaság legnagyobb ilyen szervezete volt, hiszen a húszas évek végén már 630 ezer tagot számlált.³⁹⁰ A magát mindig is erősen nemzeti alapokra helyező szervezet már Csehszlovákia megalakulásának folyamatában is fontos szerepet játszott, a sokolok képezték a gerincét a csehszlovák légióknak és a felvidéki területek birtokbavételében is fontos szerepet kaptak. A már 1937 telén kezdődő és ’38 júliusában kicsúcsosodó 10. országos ünnepségük a jubileumi év legnagyobb tömegeket megmozgató rendezvényeként a Csehszlovák Köztársaság melletti hangos és látványos demonstrációvá vált. A prágai rendezvény több héten keresztül tartott: júniusban az iskolások, majd a középiskolás fiatalság mutatta be tornagyakorlatait, július 2. és 6. között pedig a felnőttek vonultak fel és tornáztak a prágai strahovi stadion tömött lelátói előtt. A tornagyakorlatokkal fellépőket, akiknek száma mintegy 200 000 főre rúgott, 90 különvonat hozta Prágába, a nézők száma pedig a kétmilliót is meghaladta. A monumentális tömegrendezvény nem titkolt célja annak demonstrálása volt, hogy Csehszlovákia

387. Miloslav Čaplovič szlovák történész Esterházy érintett interpellációját – megalapozatlanul – a magyar párt irredata tevékenységének példájaként említi. Vö. Čaplovič, Miloslav: Čs. branná moc po Mnichove: náčrt problematiky (október 1938–márc 1939). In Šmihula Daniel (ed.): *Viedenská arbitráž v roku 1938 a jej europske súvislosti*. Bratislava, ŠEVT, 2008, 50.

388. *Esti Kurír*, 1938. június 3.

389. *Slovenský denník*, 1938. augusztus 17.

390. A Sokol tornaegylettel és más paramilitáris szervezetekkel kapcsolatban lásd Čaplovič, Miloslav: *Branné organizácie v Československu 1918–1939 (so zreteľom na Slovensko)*. Bratislava, MNO SR, 2001.

képes és kész magát megvédeni mindenféle külső agresszióval szemben, így az ünnepségsorozat hemzsegett a katonai külsőségektől.³⁹¹ S az sem lehetett véletlen, hogy a rendezvény utolsó napján a kisanant másik két államának katonai részvétele mellett rendeztek nagyszabású katonai parádét Prágában. Mindez tovább növelte a cseh lakosság azonosulását a köztársaság kormányzatával, egyben azonban hamis biztonságérzetét is. A magyarok azonban – mint azt a neves szlovenszlovák magyar publicista, Jócsik Lajos sorai is jelzik – lelkesedés nélkül és kellő távolságtartással figyelték mindezt: „A kispolgár azt hitte, hogy az angol világbirodalom esernyőjét tartja az állam fölél. Ebben az optimista hangulatban hozták össze a legnagyobb szabású tömegrendezést, a tizedik Szokolgyűlést Prágában. A rendezés monumentalitásra törekedett, hogy a nemzet önmagának és a világnak megmutassa egységét és erejét. Az utcákon százezres tömegek meneteltek, s a cseh kispolgár elbizakodottá lett erejében. Egyéni bátorságát a nagy tömeg ezerszeres nagyításban adta vissza, vágyait azonban ezerszeresen eltorzította. Majdnem minden sarkon mikrofonok fogták fel a felvonulások effektusait, a technikusok szabad folyást engedtek a tömeg megnyilatkozásainak, megszállott szokolok rohanták meg a mikrofonokat s üzenték az otthon maradtoknak: »nem félünk a németektől, vigyázzatok, szudétanémetek, egy reggelire sem lesz elég hárommillió német, nekünk nem kell a másé, de nem hagyjuk a miénket, éljen Anglia és Franciaország«. Valóban félelmetes és dicsőséges volt a prágai utca az ünnepségek napjaiban. De pár hónap múlva már kormányrendelet tiltotta meg, hogy október 28-át, nemzeti ünnepüket megüljék.”³⁹²

Bár a májusi mobilizáció is közrejátszhatott benne, mégis inkább a csehszlovák kormánykoalíció belüli érdekellentétek számlájára lehet írni, hogy a miniszterelnök által június elejére megígért státútumtervezet nem készült el időre, s így az SdP volt az, amely egy a prágai kormányhoz intézett memorandum által a kezdeményezést magához ragadta, s még a községi választások harmadik fordulójá előtt, június 8-án 14 pontos javaslatot nyújtott be a kormánynak. A tervezet a Csehszlovákiában élő népcsoportok kollektív jogainak az elismerésére és lakóterületük etnikai alapú elhatárolására épült. Az így kijelölt nemzetiségi territóriumok autonóm jogokkal rendelkeztek volna, az itt élő, de más nemzetiségű lakosok jogait pedig a reciprocitás elvén nyugvó törvények szabályozták volna.

Noha a szudétanémet javaslat a Prága számára továbbra is elfogadhatatlan karlsbadi programra épült, s a csehszlovák állam működésképtelenségét eredményezte volna,³⁹³ a nemzetközi nyomás hatására a kormány annak pontjait mégis figyelembe vette a maga „második tervének” kidolgozásához. A június közepére elkészült tervezetet a kormánynak a koalíciós pártok vezetőivel kibővített június 30-i ülésén tovább formálták, majd elfogadták. Az így létrejött státútumjavaslat ugyan a koalíciós pártok által korábban felállított korlátok legtöbbjét nem lépte át (tehát nem feltételezte a csehszlovák külpolitika megváltoztatását s a területi autonómia elvét sem támogatta), mégis jóval messzebb ment, mint minden addigi csehszlovák elképzelés, hiszen – Zdeněk Kárník szavaival élve – a nemzetiségi kérdést az állam demokratikus jellegének két irányba való kiszélesítésével, az önkormányzati jogok megerősítésével és a nemzetiségek jogainak kiterjesztésével kívánta megoldani.³⁹⁴ A javaslat szakítva a csehszlovák állam

391. A sokolok felvonulására a szudétanémetek azzal választ, hogy a június végén Boroszlóban (Breslau, Wroclaw) rendezett Turnerfesten mintegy 40 ezer csehországi német vett részt, akik a katonai külsőségeket szintén nem nélkülöző felvonuláson a „haza akarunk térni a Birodalomba” jelszót skandálták. Kárník, *České země* ...3. i. m. 543.

392. Jócsik Lajos: *Iskola a magyarságra. Egy nemzedék élete húsz éves kisebbségben*. [h.n.], Nyugat, [é. n.], 156.

393. Kárník, *České země* ...3. i. m. 539.

394. Kárník, *České země* ...3. i. m. 542.

addigi alapfilozófiájával, az államot nemzetállamból nemzetiségi állammá kívánta átépíteni. Ennek három fontos eszköze pedig a közigazgatás decentralizálása, egy új nyelvtörvény megalkotása és a nemzetiségek jogainak egy külön nemzetiségi státútum (törvénycsomag) általi átfogó átalakítása lett volna.³⁹⁵

A tervezet a kisebbségi önkormányzatiságot³⁹⁶ a szudétánemeket által követelt területi autonómia helyett a Monarchia idejéből kölcsönvett mechanizmusok alapján tartományi és járási önkormányzatok s az azok keretein belül létrehozandó nemzetiségi kúriák beiktatásával kívánta megoldani. Az egész ország továbbra is négy tartományra – Csehország, Morvaország és Szilézia, Szlovákia, Kárpátalja – oszlott volna.³⁹⁷ A megerősített jogkörű tartományok legfontosabb önkormányzati testülete a tartomány nagyságától függően 60–120 tagú tartományi gyűlés lett volna. A nemzetiségek öngazgatásának elvét azzal kívánták biztosítani, hogy a tartományi gyűlésbe megválasztott képviselők nemzetiségük alapján nemzetiségi kúriákba tömörültek volna, amelyek az adott nemzetiséget érintő minden kérdésben beleegyezési joggal bírtak volna.³⁹⁸ A tartományi öngazgatás végrehajtó testületének a 18 tagú tartományi bizottságot szánták, amelynek tagjait a nemzetiségi kúriák az arányos képviselőt elve alapján választották volna meg. A decentralizált igazgatás másik fontos pillérének a járási önkormányzati szerveket szánták, amelyek az addigi gyakorlattól élesen eltérően elkülönültek volna az államigazgatástól, s hasonló módon működtek volna, mint a tartományi önkormányzati szervek.

A nemzetiségi státútum tervezete kimondta a Csehszlovákiában élő nemzetek teljes egyenlőségét és tiltotta az elnemzetlenítés minden formáját. Külön paragrafusok biztosították a nemzetiségek arányos részesedését a közhivatalokban, mégpedig a legutolsó népszámlálás arányszámai alapján, miközben az olyan hivatalokat, amelyek a nemzeti kisebbségek ügyeit intézik, csak a kisebbségekhez tartozó személyek által lehetett volna betölteni. Hasonló módon arányos részesedést kaptak volna nemzeti kisebbségek a költségvetésből is. Mindezt a nemzeti kisebbségek teljes körű kulturális és oktatási autonómiája egészítette volna ki.

Az új nyelvtörvény ugyan az 1920-as törvénykezés talaján maradt volna, ám lényeges koncessziókkal a nemzetiségek felé. A csehszlovák nyelv megőrizte volna államnyelvi jellegét, ám azokon a területeken, ahol a nemzeti kisebbségek többséget alkottak, ezek nyelve hivatalos nyelvvé vált volna. A tervezet a nyelvi jogok érvényesítésének 20%-os határát 15%-ra szállította volna le,³⁹⁹ miközben ezek a rendelkezések az addigi gyakorlattal szemben a közigazgatáson kívül az állami vállalatokra, így a vasútra és a postára is érvényesek lettek volna.

A minisztertanács június végi kibővített ülésén elfogadott anyagot korántsem tekintették véglegesnek, hanem kikérték hozzá az egyes szakminisztériumok véleményét is. Azok, miközben verbális szinten támogatták a státútum megalkotását, számos olyan kifogást emeltek ellene, amelyek jelentősen szűkítették volna annak hatásait. Különösen a nemzetiségi proporcionálisnak az állami szférába való esetleges bevezetése váltott ki heves ellenkezést. A szociális minisztérium például arra hivatkozva utasította el ezt az elvet, hogy az állam szolgálata teljesen megbízható és elkötelezett hivatalnokokat követelt.⁴⁰⁰ Más véleményezők is csupán az állam

395. A státútum tartalmának a kormány általi összefoglalását lásd 4. sz. függelék

396. Beneš a Prága által javasolt megoldást az angol self-government kifejezéssel próbálta magyarázni. Vö. Beneš, i. m. 236.

397. AMZV, f. III. sekce, k. 609. fasc. 4.

398. ANM, f. Ivan Dérer, k. 11, 522, Reforma správy.

399. Uo.

400. NA ČR, f. PMR, k. 3217, 2511/1938.prez.

szempontjából teljes mértékben megbízható személyek állami alkalmazást tartották volna elképzelhetőnek – amely megoldás természetesen számos új problémát vetett volna fel. A nemzetvédelmi minisztérium pedig azt javasolta, hogy a proporcionalitás elve alól a hadsereg, a rendőrség, a határőrség, a politikai hivatalok, a posta, a vasút, az állami erdészet és minden olyan vállalat felmentést kapjon, amelynek tevékenysége az állam védelme szempontjából jelentőséggel bír.⁴⁰¹

Ezek a kifogások is jelezték, hogy a statútumban a nemzetiségek felé tett engedményekről magán a kormánykoalíción belül is jelentős véleménykülönbségek léteztek.⁴⁰² Míg Hodža a megegyezés érdekében messzemenő engedményeket volt hajlandó felkínálni, Kamil Krofta külügyminiszter, aki Beneš emberének számított, továbbá a néppárti Ján Šrámek elleneztek a túlzott engedményeket.⁴⁰³ Ha a statútumhoz való viszonyt párthovatartozásra kívánjuk lebontani, elmondható, hogy a politikai paletta közepén elhelyezkedő Agrárpárt inkább az engedmények bővítése, míg a nemzetiszocialisták, a szociáldemokraták, valamint az Agrárpárttól jobbra álló erők inkább a szűkmarkúbb megoldás hívei voltak, mint ahogy a hadsereg vezérkara is.⁴⁰⁴

A magas politikában meglevő ellentétek, valamint a cseh közvélemény inkább elutasító magatartása ellenére a kormány végül a július 26-i ülésén elfogadta a törvényjavaslatok véglegesnek szánt szövegét, s egy nappal később információs céllal szét is küldte a külképviseltekre. Ekkor még abban bíztak, hogy augusztus 3-án a javaslatokat a nemzetgyűlés elé terjeszthetik, ahol megkezdődhet majd érdemi vitájuk. Ehhez azonban egyvalami még hiányzott, mégpedig a német fél pozitív visszajelzése, hiszen az SdP július folyamán szinte folyamatosan kitért az érdemi tárgyalások elől. Ezt észlve a csehszlovák vezetésben az is felöltött, hogy a szudétánemetekkel való egyeztetés nélkül is a törvényhozás elé terjesztik a statútum tervezetét, ám az angol kormány ettől a leghatározottabban intette Prágát, és azt követelte, hogy „csak olyan anyagot terjesszenek a parlament elé, amiben a németekkel is megegyeztek”.⁴⁰⁵ A német válasz végül augusztus elsején érkezett meg, s egyértelműen elutasító volt, ami egyben az ún. második terv végét s azt is jelentette, hogy a tervezet nem is került a nemzetgyűlés augusztus 3-i ülésének programjába. Annál inkább sem, mivel ezen a napon érkezett meg Prágába az angol kormány által „investigator” és „mediator” jelzővel illetett lord Runciman, akinek a missziója új fejezetet nyitott a szudétánemet-kérdés kezelésében.

401. ANM, f. Ivan Dérer, k. 11, 522, Reforma správy.

402. Maga Hodža utólag minimalizálni törekedett ezeket az ellentéteket, s a közép-európai föderációról szóló könyvében olyan értelemben írt a statútum kapcsán a kormánykoalícióban levő viszonyokról, hogy bár voltak nézetkülönbségek, „a kormány minden döntése egyhangú volt”. Ám ezt az „összhangot” más források nem feltétlenül támasztják alá. Vö. Hodža, i. m. 206.

403. Vö. MOL, K-63, 63. cs. 7/4. t. 198/pol.1938.

404. A szlovák Hodža engedékenységevel szembeni fenntartásokat jelzik a köztársasági elnök egyik bizalmasának, Jaromír Smutnýnak a visszaemlékező sorai is: „Egy fogadáson az alkotmánybíróság elnökével, Krejčí doktorral, a vezérkar főnökével, Krejčí tábornokkal és Kalfus miniszterrel beszélgettem. Krejčí doktor az irányú félelmeit osztotta meg, hogy nem kínálunk-e a németeknek túl sokat, s hogy Hodža, aki szlovákként nem érzi át azt a veszteséget, amely a cseh országrészeket fogja érni, tudatosítja-e a németeknek nyújtott koncessziók hatását. Hodža érve az, hogy Anglia egyezséget akar Németországgal, s nekünk ehhez mindenben segítenünk kell. Krejčí tábornok is élesen az engedmények ellen szólt.” Idézi Kvaček, Robert: *Československý rok...*, i. m. 117.

405. Dejmeek, Jindřich: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta*. Praha, Karolinum, 1998. 264.

4.2. AZ EMP MOZGÓSÍTÓ TECHNIKÁI 1938 KORANYARÁN

Az Szudétanémet Párt magatartásával ellentétben az Egyesült Magyar Pártnak a Hodža által kezdeményezett nemzetiségi státútummal kapcsolatos álláspontja még korántsem feltárt. Nehezen olvashatósága elsősorban a releváns források hiányának tudható be, hiszen az EMP archívumának hiányában a kutatók leginkább csak a csehszlovák belügyi jelentésekre, valamint Magyarország csehszlovákiai külképviseleteinek Budapestre küldött jelentéseire kénytelenek hagyatkozni. Az egymással sokszor feleselő adatokból azonban korántsem rajzolódik ki egységes és világos kép az EMP magatartásával kapcsolatban.

Alapvető evidenciaként szögezhető le azonban, hogy az EMP hosszú távú taktikája a budapesti politika függvénye volt, aktuálpolitikai döntéseit is a magyar kormányzattal konzultálva hozta meg, és a revízió ügyében is annak irányvonalához igazodott, vagyis a nagyhatalmak konszenzusa melletti békés határváltozás ideáját favorizálta. Mialtal azonban ennek realitása, a nyugati államok minden ilyen irányú elkötelezettsége hiányában, 1938 tavaszán még nem látszott, Budapest az EMP felé azt kommunikálta, hogy a körülmények kedvező alakulásáig a csehszlovákiai létre kell berendezkedni, s minden lehetséges eszközt, a kormányzattal való megegyezést is ki kell használni a szlovákiai magyarok helyzetének javítása érdekében. Kizárták azonban minden olyan megegyezés lehetőségét, amely az érvényes határok stabilitását erősítették volna.

1938 kora nyarán, ahogy az Egyesült Párton belül, úgy a szlovákiai magyar közvéleményben sem uralkodott még el a revízióváró türelmetlenség, a mindennapok a megszokott kerékvágásban teltek. Láthatóan megnövekedett ugyan a politika jelentősége, az emberek hétköznapijait mégsem ez töltötte ki. Nagy figyelemmel várta a sportkedvelő magyar közvélemény a szlovákiai labdarúgó-bajnokság döntőjét, amelybe két magyar csapat, az 1937-évi bajnok, a füleki FTC és a kassai KAC jutott be. Az oda-vissza alapon megrendezett döntőkre a Csehszlovák Labdarúgó Szövetség az érintett csapatok nemzetiségét figyelembe véve eleve magyar bírót jelölt. A párharc favoritjának a regnáló bajnok számított, s amikor a Kassán megrendezett első meccsen a fülekiek gól nélküli döntetlent értek el, címvédésüket szinte mindenki biztosra vette. Az óriási érdeklődéssel várt június 5-i füleki mérkőzést a kassai rádió is közvetíteni készült, ám mivel a mikrofon az utazás során elkallódott, az otthon maradt kassai szurkolók csupán az esti hírekből értesülhettek róla, hogy csapatuk nagy meglepetést okozva 3:1 arányban legyőzte a hazai pálya előnyeit élvező FTC-t, s elhódította Szlovákia labdarúgó-bajnoki címét.⁴⁰⁶ A győztesek tiszteletére a kassai magyar színtársulat ünnepi előadást rendezett, a csapat pedig az összesen 300 koronás prémium mellett egy kereskedőtől 11 öltönyt, egy borbélymestertől pedig 11 bérletet kapott ajándékba.

A kulturális események közül különösen két rendezvény, a komáromi Dalosünnep és a lévai szabadtéri játékok vonzottak magukra nagy figyelmet, s a két rendezvény sikere közvetett módon, de mindenképp a magyar öntudat megerősödését jelezte. A június 4–5-én megrendezett Dalosünnepet a Csehszlovákiai Magyar Dalosszövetség szervezte meg nagy sikerrel, hiszen a komáromi lovardában megrendezett kórustalálkozón negyvenkét dalárda összesen 1 700

406. *Magyar Ujság*, 1938. június 8. A KAC ezzel a győzelmével bejutott a Csehszlovák Államliga selejtezőjébe, ahol viszont már a szlovákiai kluboknál magasabb színvonalú cseh labdarúgócsapatokkal került össze, s nem sok babér termett számára.

[illegible]

407. Duka-Zólyomi Emese: A (cseh)szlovákiai magyarok zeneélete 1918–1998. In Tóth László–Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. IV. Irodalom, tudomány, könyvkiadás, színház, képzőművészet, ének, zene, tánc*. Budapest, Ister, 1999. 294.

408. Tóth László: Magyar műkedvelő színjátszás Csehszlovákiában 1818 és 1945 között. *Regio*, 1990, 4. sz. 165.

409. Az egyik ilyen változást az jelentette, hogy a darab cselekményének helyszínét a Garam mentére helyezték, s ehhez igazították a szereplők viseleteit is. Vö. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 1755/1938.prez.

410. *Bars*, 1938. július 24.

411. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 16449/1938.prez., 1779/1938.prez.

A lévai szabadtéri játékok plakátja

Ebben az időszakban (júniusban és júliusban) az Egyesült Magyar Párt figyelmének közép-pontjában továbbra is a magyar egység áhított megteremtése lebegett, amit a választásokon való jó szereplés – úgy látszott – elősegített. A *PMH* folytatta a diadalittas jelentések közlését arról, hogy egy-egy falu lakosai csoportosan hagyják el az aktivista pártokat, és lépnek át az ellenzéki magyar pártba. Nem csoda, hogy a választások utáni hetekben az EMP vezetői már a magyar egység megvalósulásáról beszéltek, jelezve persze azt is, hogy azokért, akik eddig nem csatlakoztak az Egyesült Párthoz, nem kár.⁴¹² Bár a tagfelhígulás veszélyeire a pártvezérek is felfigyeltek, az a bejelentés, mely szerint a tagfelvételt július 15-vel kezdődően bizonytalan időre felfüggesztik, inkább az egység felgyorsítását szolgálta, mintsem a nem kívánatos elemek belépésének megakadályozását.

A pártvezérekhez hasonlóan szintén befejezettnek érezte a magyar egység kialakulását a *PMH* egyik irányadó publicistája, Szvatkó Pál is, aki szerint az igazi feladatot most már az egység megtartása fogja jelenteni, ezért az 1939-es év legfontosabb feladatának az EMP belső letisztulását jelölte meg.⁴¹³ Szvatkó a szlovákiai magyarság (Csehszlovákia keretén belül

412. Lásd Jaross Andor nyilatkozatát, *PMH*, 1938. június 21.

413. *PMH*, 1938. június 26.

elképzelt) jövője szempontjából kiemelkedő fontosságúnak nevezte az 1940-re várható népszámlálást, amelynek szerinte már egy nemzettudatban és számában is megerősödő szlovákiai magyar közösséget kell majd kimutatnia.

A Szvatkó által is felvázolt közösségépítésben fontos szerepet kaptak a szudétánemeteknél már bevált módszerek, köztük a szlovákiai magyarság érdekvédelmi alapokon való megszervezésének a kísérlete, amit a párt pozsonyi Jogvédő Irodája kapott feladatul. A Szilárd Marcell vezette iroda a párt sajtóján keresztül (*PMH, Új Hírek*) több magyar érdekvédelmi szervezet megalakítására és ebbe való jelentkezésre tett közzé felhívást. A felhívások többek között a magyar közalkalmazottakat, a gépjárművezetőket, a kerékpárosokat, a tűzoltókat és a frontharcosokat is megszólították, s a legtöbb esetben meglehetősen sikerrel is jártak. A gépjárművezetők és kerékpárosok megszervezésének jelentősége természetesen elmaradt attól, amit a tűzoltók vagy épp a közalkalmazottak összefogása és mobilizációja jelenthetett. Az önálló magyar tűzoltószervezet létrehozása azért is jelentett áttörést, mivel a helyi tűzoltószervezetek élén sokszor a kormánypártokhoz kötődő személyek: falusi jegyzők, tanítók álltak, s a csehszlovákiai országos szervezet is igyekezett megakadályozni a magyar tűzoltók önállósulását. A magyar tűzoltószervezetek Érsekújvárra összehívott gyűlése azonban az önálló szervezet megalakulása mellett döntött,⁴¹⁴ amire végül szeptember 2-án sor is került Pozsonyban. A Magyar Országos Tűzoltószövetség elnöke Rázgha Károly csákányi tűzoltóparancsnok lett, az országos magyar tűzoltóparancsnokká pedig Kardoss Győző vágsellyei tűzrendészeti felügyelőt választották.⁴¹⁵

Mivel az EMP és elődpártjai politikájában a kezdetektől fogva helyet kapott az államfordulatot követően elbocsátott és a nyugdíjjáradékától megfosztott közalkalmazottak ügye, a magyar közalkalmazottak megszervezésének igénye logikus fejleménynek volt tekinthető. Ennek fényében nem volt meglepő a jelentkezők nagy száma sem, hiszen 1938 augusztusáig mintegy 2 500 személy jelentkezett a felhívásra, akikből kb. 1 000 fő volt a csehszlovák állam által az államfordulatot követő időben elbocsátott közalkalmazott (hivatalnok, vasutas stb.). A magyar közalkalmazottak szervező nagybizottságának a *PMH* május 15-i számában közzétett felhívása alapján a magyar közalkalmazotti egyesület megalakításának előkészítését a Jogvédő Iroda által kiválasztott mintegy 160 fős nagyválasztmány végezte. A Magyar Közalkalmazottak Egyesülete végül 1938. szeptember 2-án Pozsonyban tartotta alakuló ülését. Az ülésen elnökké Majthényi József volt szakolcai szolgabíró, ügyvezető elnökké pedig Holota Jánost, Érsekújvár polgármesterét választották.⁴¹⁶ A közalkalmazotti egyesület elnöki tanácsában a korabeli magyar közélet, elsősorban az EMP-csúcsvezetés számos neves alakja, közte Aixinger László, Tost László vagy Korláth Endre is helyet kapott.

A legkényesebb és a hatóságok által is a legnagyobb figyelmet kapó esemény kétségkívül a Frontharcosok Szövetségének szervezése volt, hiszen a Magyarországról importált szervezet mögött nem lehetett nem látni a katonai jellegű célokat. Nem csoda, hogy a nyár folyamán lendületet kapó szervezkedés a pozsonyi rendőr-igazgatóság érdeklődését s felkeltette, ám az országos politikai helyzetre való tekintettel mégsem avatkozott közbe. A rendőrség különösen azt nehezmenyezte, hogy egyes vidékeken szlovák nemzetiségűek is jelentkeztek a szerveződd

414. MOL, K-63, 64. cs. 7/4. 91/pol.1938.

415. *Új Hírek*, 1938. szeptember 4.

416. MOL, K-63, 64. cs. 7/4. 91/pol.1938

egyesület tagjai közé. A Jogvédő Iroda közlése szerint a szerveződő egyesület elsősorban gazdasági célokat kívánt követni, a hadirokkantak kérdésének rendezése mellett az egyik legfontosabb céljaként a frontharcosoknak a legionáriusokkal való egyenjogúsítását (ami számos gazdasági, közéleti előnyt vont volna magával) deklarálta. Noha augusztus végére már több ezer személy jelezte szándékát a szervezetbe való belépésre, a hatóságok részéről megnyilvánuló akadályoztatás miatt a Jogvédő Iroda egy időre felfüggesztette a szervezkedést, s az egyesület megalakulására végül csak az első bécsi döntés előtti hetekben került sor.

S bár a fentebb felsorolt szervezetek csupán néhány ezer főt öleltek fel, jelentőségüket mégsem szabad lebecsülni, hiszen az így megszervezettek fontos csatornát jelentettek az Egyesült Pártnak, amelyen keresztül a párttagoktól jóval nagyobb számú családot tudott elérni, s szükség esetén céljai mentén informálni, mozgósítani. Mint ahogy a mozgósítást és az egység kialakításának a célját szolgálták az EMP más akciói is, köztük a párt kassai Iparos- és Kereskedő-szakosztályának a kezdeményezése is, amelyben arra biztatták a magyarokat, hogy lehetőleg csak magyar kereskedőtől vásároljanak, magyar iparostól rendeljenek munkát.⁴¹⁷

4.3. A SZUDÉTANÉMET-KÉRDÉS FARVIZÉN. AZ EMP MAGATARTÁSA A STATÚTUMRÓL FOLYÓ TÁRGYALÁSOK KAPCSÁN

Az, hogy Prága számára az ország biztonsága szempontjából a szudétanémet- és a szlovákkérdés megoldása volt létfontosságú, a nemzetiségi státútum megalkotásának szappanoperába illő folyamatában is jól látható volt, hiszen a státútum-tárgyalások során a szlovákiai magyar kisebbség helyzete csupán marginális problémaként jelentkezett. Ehhez mérhető volt a kormánynak a magyar politikai erőkkkel való kapcsolattartása is, hiszen a magyar pártok a státútum kidolgozásnak első időszakában gyakorlatilag semmiféle hivatalos információt nem kaptak, így az EMP vezetői leginkább a cseh és német sajtóból, valamint szudétanémet képviselőtársaiktól szereztek a státútummal kapcsolatos értesítéseiket. Mivel a státútum megalkotását bejelentő rádióbeszédében Hodža konkrétan csak a németkérdés megoldását említette, s a témával kapcsolatos közbeszédben is csak ez visszhangzott, sőt a francia és angol kormány nyilatkozatai is erre szűkítették le Csehszlovákia nemzetiségi problémáit, az Egyesült Párt vezetői számára kezdetben az sem volt világos, hogy a Prága és az SdP közötti esetleges egyezés nyomán létrejövő státútum a szlovákiai magyar kisebbségre is fog-e vonatkozni, vagy nem.

A kormányzat, amely a státútum ügyében még nem vette fel a hivatalos kapcsolatot az EMP-vel, a sajtóban elejtett megjegyzésekben azért igyekezett jelezni, hogy a német- mellett a magyarkérdés megoldását is fontosnak tartja.⁴¹⁸ A magyar politikának pedig a választási kampány szolgáltatott lehetőséget arra, hogy a témában megszólaljon. Azzal kapcsolatban, hogy milyen álláspontra helyezkedik ebben az ügyben az Egyesült Párt, Szűllőnek egy május közepén a *Nemzet* c. budapesti lapnak adott nyilatkozata jelenthet sorvezetőt.⁴¹⁹ Ebben a magyar

417. *Új Hírek*, 1938. augusztus 6.

418. Ezek közül figyelmet érdemel az az interjú, amelyet Hodža miniszterelnök június első napjaiban az angol *Daily Mail* c. lapnak adott, s amelyben az újságíró erre irányuló kérdésére világosan kifejtette, hogy amíg a szlovákkérdés nem tartozik a nemzetiségi ügyek közé, addig a többi nemzetiség ugyanazokat a jogokat fogja megkapni, amelyeket a szudétanémetek. Ennek szellemében pedig a magyar kisebbség problémáját is a helyi önkormányzatok útján fogják megoldani. *Magyar Ujság*, 1938. június 5.

419. *Új Hírek*, 1938. május 24.

politikus a teljes nemzeti önrendelkezést és a költségvetésből való arányos részesedést jelölte meg olyan feltételekként, amelyek teljesülése esetén az Egyesült Párt lojálisan elfogadja a státútumot. Ezt némileg kiegészíti Jarosznak egy szintén május közepén, Galántán elmondott választási beszéde, amelyben a pártvezér a következőkben jelölte meg a magyar párt kiindulási helyzetét: „...újból magyarrá kell tenni a magyarlakta területeket. Velünk csak akkor lehet megegyezni, ha ez bekövetkezik. Ezen az úton eddig semmi sem történt. (...) A kormánynak nincs joga arra, hogy a magyarlakta területeket ne magyarok igazgassák, ne magyarok bíráskodjanak a magyarok felett, ne magyarok őrködjének a közbiztonság és a pénzügyi igazgatás felett, s ne magyarok műveljék a magyar veríték és vér öntözte barázdákat. A magyarságnak Szlovákia és Kárpátalja területi önkormányzatán belül teljes nemzeti önkormányzatra van szüksége.”⁴²⁰ Vagyis az EMP továbbra is Szlovákia autonómiát tekintette alapnak, amelyen belül kulturális és oktatási autonómiával és a közigazgatás ellenőrzésével számolt.

Azokat a feltételeket, amelyekkel a párt a tárgyalásokat meg kívánta kezdeni, hivatalosan az EMP elnökségének május 17-i ülésén fogalmazták meg, ahol az ülést vezető Szüllő a lehető legkedvezőbbnek ítélte meg a helyzetet. Szerinte ugyanis a prágai kormányzat a lehetőségei határáig is el fog menni a kisebbségeknek nyújtott engedményekben, így a szlovákiai magyarok nagy nyereséggel zárhatják a tárgyalásokat. Ennek jegyében a párt a következő követeléseket határozta meg a leendő tárgyalások kiindulási alapjaként: Szlovákia közigazgatási autonómiája, a járások határainak az etnikai határokhoz való igazítása, egy magyar nemzetiségű tartományi alelnök kinevezése, a választójogi törvény módosítása, a nyelvtörvény módosítása, az állampolgárság kérdésének rendezése, a nyugdíjazott magyar közalkalmazottak helyzetének rendezése, magyar nemzetiségű hivatalnokok kinevezése, oktatási autonómia, magyar rádióállomás létesítése, magyar gazdasági tanács létrehozása, a magyar szövetkezetek (pl. a Hanza) állami támogatása, a magyarországi egyetemi oklevelek nosztrifikálása, magyar püspökség létrehozása, a földreform revíziója, arányos magyar képviselő nem csupán az államigazgatásban, hanem a biztosítóknak, kereskedelmi kamarákban stb.⁴²¹

Arra azonban, hogy a magyar politika érdemben is bekapcsolódjék a tárgyalásokba, Prága semmiféle lehetőséget nem adott, sőt az EMP vezetése azt is riadtan szemlélte, hogy a magyar-kérdés iránt London sem tanúsít semmiféle érdeklődést. Legalábbis erre a következtetésre jutottak Szüllőnek Neville Henderson angol diplomatával való április utolsó napjaiban lezajlott két találkozásából, amelyekről a magyar politikus meglehetősen csalódottan referált a társai előtt.⁴²²

Miután a csehszlovák és a német sajtó szinte naponta foglalkozott a státútum ügyével, s miután a miniszterelnök június elejére már kész tervezetet ígért, a június elején a párt berkeiből érkező források szerint az EMP-en belül egyre idegesebben fogadták, hogy a pártot továbbra sem szólította meg senki. Annál is inkább, mivel a magyar politikusok szerint a státútum rendelkezései nem lehetnek minden nemzetiség számára azonosak, hiszen a magyarságnak speciális, a szudétánemetekétől eltérő problémái is vannak. Ilyennek gondolták az állampolgárság megoldatlan ügyét vagy az elbocsátott magyar közalkalmazottak problémáját is.⁴²³ Mindamellet az EMP sem volt ebben az ügyben nagyon aktív, hanem a kivárára rendezkedett be, figyelmesen értékelve az SdP közvetítésével hozzája érkező információkat.

420. *Új Hírek*, 1938. május 17.

421. SNA, f. KÚ BA, k. 254. 31833/1938.prez.

422. SNA, f. KÚ BA, k. 254. bez. č.

423. SNA, f. KÚ BA, k. 254. 36263.

A magyarkérdés hivatalosan június közepén került a nemzetiségi státútumról folyó tárgyalások programjára. Ám az Egyesült Párt nemtetszését kiváltva Hodža június 16-án a magyarok közül elsőként a Schulcz Ignác, Csomor István és Stunda István összetételű aktivista küldöttséggel ült le tárgyalni, ami a községi választások eredményeinek ismeretében kifejezetten rossz üzenetet jelentett a magyar választók felé. A kormányfőnek ez a taktikája arra utalt, hogy Prága még mindig nem mondott le az aktivista politika felhasználásáról. Ennek jegyében indult meg ugyanebben az időben egy új kormánytámogató párt szervezése Komáromban, amely Magyar Demokrata Párt néven Nagy Jenő bankigazgató, Komárom volt kormánybiztosának személye – és nem mellékesen Ivan Dérer igazságügy-miniszter sógora – köré szerveződött.⁴²⁴ A szerveződő pártot a *Magyar Ujság*ban Nagy Jenőről megjelenő pozitív írások miatt azonnal kapcsolatba hozták az aktivista lappal, ám ezt Dzurányi tagadta,⁴²⁵ amit bizonyára jól tett, hiszen az aktivista kísérlet meglehetősen kétséges vállalkozásnak látszott, s a pártszervezés nagyon gyorsan csődöt is mondott.

Mindamellettt a nemzetiségi státútumot illetően maga az aktivista tábor sem volt egységes. A hivatalos aktivizmus, amely leginkább Ivan Dérer vonalát követte, meglehetősen kételkedve, sőt mi több félelemmel fogadta Hodža terveit, s túlságosan soknak tartotta a németeknek, illetve a magyar ellenzéknek tett ígéretek.⁴²⁶ Ezzel szemben a Schulczék lapja által nem is egyszer bírált és „műellenzékinek” nevezett kormánypárti *Magyar Ujság* teljes mellszélességgel kiállt a kormányfő politikája mellett. Sőt Dzurányi vezércikkjei a csehszlovák bürokrácia bírálatától sem voltak mentesek. A neves újságíró ugyanis úgy látta, hogy miközben Hodža szándékai őszinték a megegyezésre, „a bürokrácia egykedvűen halad tovább a maga útján, s néhány tiszteletreméltó kivételtől eltekintve nem az állampolitika új szellemét juttatja kifejezésre, hanem változatlanul régi-magát adja, a szélsőnationalizmus önzésével és rövidlátásával.”⁴²⁷ A józanabb aktivisták ugyanis jól látták, hogy a kormányzat felemás politikája, a magyar lakosság felé gyakorolt gesztusok sutasága és megkésettisége tulajdonképpen az ellenzéki magyar erők malmára hajtják a vizet. Tulajdonképpen ezt igazolta egy somorjai járási hivatalból április végén a tartományi hivatalba küldött jelentés is, amelyben a józan gondolkodású járási főnök egy meg nem nevezett magyar aktivista szavait idézte, aki szerint „nagy hiba volt, hogy amit a magyar aktivistáknak megígértünk, az még mindig nem teljesült. A Csallóközben és másutt még ma sem kényelvűek a vasúti és postai feliratok, noha Csehországban mindenütt cseh–német nyelvűek. A járási hivatalon kívül semmilyen más hivatalban, még a bíróságokon sem folyik magyar nyelvű ügyintézés, noha ezt a 18 éve érvényben lévő nyelvtörvény egyenesen előírja... Tényleg előfordul, hogy amikor a Csallóközben a magyar polgár magyarul kéri a vasúti jegyet, az állomásfőnök ráförmed, hogy miért nem beszél csehül vagy szlovákul”.⁴²⁸

Az EMP-ben már június közepén megkezdték a felkészülést a státútumról folytatandó tárgyalásokra. Szándékuk szerint az első hullámban csupán az általános elvekről kívántak tárgyalni, s miután azokról megegyezés születik, utána kívántak a részletkérdésekre összpontosítani. A párt elnökségének döntése szerint az elvi jellegű megbeszéléseken való részvételre a párt vezetői

424. MOL, K-28, 18. cs. 59. t. 1938 – P – 16300.

425. *Magyar Ujság*, 1938. június 26.

426. Vö. *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. július 24.

427. *Magyar Ujság*, 1938. július 3.

428. NA ČR, PMV-AMV 225, k. 1090. 587/38.prez.

triója, Szüllő, Jaross és Esterházy kapott felhatalmazást, akikhez a részletekről folyó későbbi tárgyalásokon további szakértők csatlakoznának. Így a gazdasági kérdéseket illetően Hantos László, a Gömör-Nógrád Megyei Gazdasági Egyesület titkára, Fodor Jenő, ugyanak a szervezetnek az igazgatója és Kuthy Géza, a Hanza elnöke; kulturális kérdésekben Fleischmann Gyula, az OKP egyik volt vezető politikusa, jogi kérdésekben pedig Szilárd Marcell, Jankovics Marcell, Cotelly János és Pajor Miklós lettek kijelölve.⁴²⁹

A miniszterelnök és a magyar pártvezérek Korláth Endrével kiegészült csoportja közötti első találkozóra végül június 29-én került sor. A találkozót, amelyet Szüllő és Korláth Budapestre küldött jelentéseiből ismerünk,⁴³⁰ Hodža miniszterelnök szemmel láthatólag tapogatózó jellegűnek szánta. A maga részéről kifejtette az eltökéltséget a nemzetiségi kérdés megnyugtató rendezésére, miközben azt is hangsúlyozta, hogy ebben a koalíciós pártok részéről érkező esetleges obstrukciók sem fogják megakadályozni. Tájékoztatta a magyar politikusokat arról, hogy a státútum tervezete még nincs kész, s így megvan a lehetőség a magyar észrevételek bedolgozására, ám a törvénytervezetet még július folyamán a parlament elé kívánja terjeszteni. Végül Esterházy megjegyzésére, aki kifogásolta, hogy a csehszlovák sajtó kizárólag cseh–német kérdésként kezeli a státútumot, a miniszterelnök leszögezte, hogy a státútum minden nemzetiségre egyformán fog vonatkozni, tehát a magyarok ugyanazon jogokat kapják majd meg, mint a németek.

A Magyar Újság július 1-jei száma

Az EMP vezérkara a másnap, június 30-án tartott ülésén tárgyalta meg a találkozó fejleményeit. Miközben a miniszterelnök megegyezési szándékát őszintének minősítették, túl nagy esélyt a végső megegyezésre mégsem láttak. Úgy vélték ugyanis, hogy a csehszlovák kormánykoalíción belül nem mindenki híve a nemzetiségi követelések teljesítésének. Szkepticizmusukat a postai feliratok ügyében épp azokban a napokban kirobbant érsekújvári incidens is erősítette. Miközben ugyanis június második felében némely vidéken már megkezdődött a március 3-án a kétnyelvű vasúti és postai feliratok ügyében nyilvánosságra hozott kormányrendelet gyakorlati átültetése, a magyarság egyik gazdasági és politikai központjában, Érsekújvárott leszedték a magyar feliratokat a postán. Igaz, a városban az 1930-as népszámlálás szerint hivatalosan csak

45%-nyi volt a magyarok száma, ám Érsekújvár továbbra is magyar jelleget mutatott. A magyar nyelvű táblák leszerelése ügyében nem csupán az EMP, hanem Schulcz szociáldemokrata képviselő is szót emelt a miniszterelnöknél, így végül július közepén az érsekújvári postán visszaállították az eredeti állapotot.⁴²⁹

Mindenesetre az Egyesült Pártban – többek között Esterháznak és Jarosznak Imrédy miniszterelnökkel folytatott megbeszélése alapján – az a vélemény alakult ki, hogy a tárgyalásokat a szudétanémetek szándékai ellenére is komolyan kell venni, mert Budapest nem látja reálisnak a határmódosítást, s így a szlovákiai magyaroknak továbbra is az érvényes államhatárok nyújtotta keretekben kell tervezniük.⁴³⁰ A kormányzattal folytatott tárgyalásokon kívül azonban továbbra is hangsúlyt kívántak helyezni az autonomista bázisra épülő együttműködésre, amely a státútum-tárgyalások során még szorosabbá vált, így július 7-én az SdP, a HSLS és az EMP képviselői abban is megegyeztek, hogy a kormányzattal folytatott tárgyalásaikon egyik párt sem tesz a többiek számára elfogadhatatlan lépéseket, s hogy kölcsönösen tájékoztatni fogják egymást a tárgyalásokról.

Ha másra nem, a miniszterelnöki audiencia arra mégis jó volt, hogy az Egyesült Párt gépezetét némileg mozgásba hozza. Mint az Korláth és Szüllő jelentéséből is kiderült, a magyar pártvezérek nem nagyon tudtak világos választ adni Hodžának arra a kérdésére, hogy vajon az autonómiát a gyakorlatban hogyan képzelik el. Ezt talán maguk is érezve, már a június 30-i klubülésen egy háromtagú bizottságot (Jaross, Salkovszky Jenő és Szilágyi Gyula) bíztak meg a nemzetiségi autonómia alapelveinek kidolgozásával, ami az első fontos lépés volt afelé, hogy a párt Szlovákia autonómiájának követelésétől eljusson a magyar nemzetiségi autonómia követeléséig.

Másrészt a szlovákiai magyar ügy körüli diplomáciai aktivitás is felerősödött, hiszen egyrészt Budapesten, másrészt Esterházyn keresztül a szlovákiai magyar ügygel szimpatizáló lengyel kormányzati körökben is felvetődött annak az ötlete, hogy egy EMP-delegáció látogasson el Londonba, hogy ott Henlein – amúgy rendkívül sikeres – útjait lemásolva megpróbálja felkelteni az angol politika figyelmét a szlovákiai magyar ügy iránt.⁴³¹ Sőt Varsó szerint nem csupán Esterháznak és Jarosznak kellett volna utaznia, hanem a lengyel kapcsolatait sohasem titkoló Karol Sidor Hlinka-párti politikusnak is, így jelezve, hogy nem a magyarok és a szlovákok között van probléma, hanem Prága politikájában. Ebből az ötletből azonban végül semmi sem lett. Feltehetőleg elsősorban a brit politika elutasító magatartása miatt. Nem mellékes azonban az a tény sem, hogy a varsói magyar követ szerint a londoni út terve „bizonyos személyi érzékenység” miatt hiúsult meg, amely megjegyzés minden bizonnyal Szüllő Géza féltékenységére utalhatott, aki mindig is igyekezett magának vindikálni a magyar párt külkapcsolatainak irányítását.

A nemzetiségi státútum ügye körül felforrósodott hangulat persze nem csupán a politikát hozta lázba, ezekben a hetekben és hónapokban a szélesebben értelmezett csehszlovákiai nyíl-

429. SNA, f. KÚ BA, k. 254. 38960.

430. MOL, K-64, 79. cs. 65. t. 571/res.pol.1938 és 597/res.pol.1938.

431. NA ČR, f. PMR, k. 218, 5616/1938.

432. SNA, f. KÚ BA, k. 254. 45605/1938.prez. Azzal kapcsolatban, hogy a hivatalos Magyarország mennyire látta tisztán a német szándékokat, megoszlanak a vélemények. A szerző Ormos Mária véleményével ért egyet, aki szerint Budapest hosszú időn keresztül sem Németország Csehszlovákia-ellenes háborús szándékaival nem volt tisztban, s annak lehetőségét sem látta, hogy 1938-ban sor kerülhet a trianoni határok revíziójára. Vö. Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914–1945*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998. 178.

433. MOL, K-64, 79. cs. 7a. t. 591/res.pol.1938.

vánosság is rendkívüli aktivitást mutatott. A miniszterelnöki hivatalt és a pártirodákat levelek tucatjai árasztották el, amelyekben polgári szerveződések vagy épp magánszemélyek biztosították ezt vagy azt a politikai megoldást támogatásukról.⁴³⁴ Különösen a Szudéta-vidéken élő ún. cseh határvédő szervezetek voltak aktívak, akik a német igényekkel szembeni határozott fellépésre igyekeztek buzdítani a kormányzatot, de a kormányzatnak címzett táviratok és levelek közül a magyar nyelvűek sem hiányoztak. Ezek az általában baloldali csoportosulásoktól eredő levelek a köztársaság védelmének szükségességét és a magyar lakosságnak a kormányzat politikája mögötti felsorakozását hangsúlyozták, mint például a CSKP szímői alapszervezetének levele vagy az alsószelei Proletár Testező Egyesület tagjainak levele.⁴³⁵

Július 20-án Hodža kormányfő másodízben is magához kérte az Egyesült Magyar Párt vezetőit. A találkozó azonban, amelyen magyar részről ugyanaz a négy politikus vett részt, mint a júniusi megbeszélésen, azt az érzést erősítette, hogy Prága továbbra sem veszi komolyan a magyarkérdés megoldását. Milan Hodža ugyanis, miközben azzal az okkal hívta magához a magyar politikusokat, hogy átadja nekik a státútum tervezetét, a találkozón már arra való hivatkozással, hogy azt közben szétosztotta és neki nem maradt egyetlen példánya sem, továbbra sem tudott semmiféle írásos anyagot átnyújtani az EMP képviselőinek.⁴³⁶ Ehelyett szóban ismertette a közigazgatás átalakítására vonatkozó elképzeléseit, majd meghallgatta a magyar politikusai panaszait.

Mivel a tárgyaláson a miniszterelnök ígéretet tett, hogy a státútum tervezetét hamarosan írásban is átnyújtja, az EMP két nappal későbbi klubülésén arról született döntés, hogy a nemzetiségi státútum szövegének elemzésével Jaross, Turchányi Imre és Salkovszky Jenő, a nyelvtörvényjavaslat vizsgálatával Esterházy, Pajor Miklós és Virág Béla, a közigazgatási javaslatok értékelésével pedig Szilassy Béla, Holota János és Giller János lesznek megbízva.⁴³⁷ A kormányfő által ígért szövegtervezeteket az Egyesült Párt végül július 26-án kapta kézhez, igaz, a közigazgatási törvényjavaslat szövege nélkül. A státútumtervezetre és az új nyelvtörvény tervezetére meglehetősen gyorsan válaszolt a párt, amely választ augusztus 3-án juttatták vissza a kormányfőnek.

Az EMP válasza a nemzetiségi jogok újrafogalmazását és az új nyelvtörvényt ígérő tervezetekre a papírformát beteljesítve elutasító volt, hiszen egy pozitív válasz megbontotta volna azt a formálódó ellenzéki tábor, amely az autonomizmus jelszava körül a német, magyar, szlovák és lengyel pártokból kialakulni látszott. Az már persze ebben a tekintetben mellékes, hogy e pártok közül az autonómia melyek számára volt igazi cél, s melyek számára csupán álca. Szintén a tervezetek elutasítása mellett szólt az a tény is, hogy ebben az időszakban a nemzetállam nemzetiségi állammá alakításának eszközei még meglehetősen képlékenyek voltak, s az Egyesült Párt is joggal számíthatott arra, hogy a határozottabb ellenzéki fellépés további engedmények elérését eredményezheti.

434. NA ČR, f. PMR, k. 252. A helyzet megoldását sürgető levelek között olykor egész fantasztikus megoldásokat felvető írások is előbukkantak. Mint például az a levél, amelynek írója szerint Csehszlovákia számára az egyedüli megoldás az, ha azonnali hatállyal Franciaország autonóm jogokkal bíró domíniumává nyilvánítja magát, s a francia hadsereg egységei erősítenék meg Csehszlovákia védelmét. A német kisebbség ügyét részben lakosságcsereével, illetve Kamerun Németországnak való átadásával kompenzálva kívánta megoldani. De gondolt a levélíró a szlovákiai magyar kérdés megoldására is, amely esetben szintén a lakosságcsereét javasolta, illetve azt, hogy Magyarországot tengerentúli gyarmati területek megszerzésének az ígéretével lehetne pacifikálni.

435. Uo.

436. MOL, K-64, 79. cs. 65. t. 633/res.pol.1938.

437. *Új Hírek*, 1938. július 24.

A státútumtervezet elutasítását a válasz bevezetőjében az EMP azzal indokolta, hogy miközben a magyar párt 1938-ban két ízben (a nemzetgyűlésben felolvasott 12 pontos és a miniszterelnöknek átnyújtott 81 pontos memorandumban) jelezte a magyarság alapvető sérelmeit, s azt, hogy ezek megoldását csak az érvényes alkotmányos kereteket meghaladó önkormányzat bevezetésével tudja elképzelni, a státútumtervezet ebből semmit sem tartalmaz.⁴³⁸ Az EMP szerint ugyanis a státútum leginkább csak olyan általános alapelveket foglalt magába, amelyek – a végrehajtás garanciája nélkül – eddig is kodifikálva voltak. Ezt pedig azok az elemek sem tudják ellensúlyozni, amelyek újak és üdvözlendők: mint az elnemzetlenítés büntetendősége vagy az arányos részesedés elvének alkalmazása. Ezért az EMP véleménye szerint nem nemzetiségi státútumra van szükség, hanem első lépésként a Csehszlovákiában élő valamennyi nemzet teljes egyenjogúságát kimondó törvényre, amelyet a nemzeti önkormányzat és a sérelmek teljes körű jóvátetele kell, hogy kövessenek. Olyan igények, amelyek túlmutattak az aktuális csehszlovák ajánlatokon.

A státútumtervezethez hasonlóan kemény bírálattal illette a párt a nyelvtörvényjavaslatot is.⁴³⁹ Elégtelennek minősítette a nyelvhasználati határ 20%-ról 15%-ra való leszállítását, hiszen így továbbra is mintegy 200 ezer magyar maradna nyelvi jogok nélkül, másrészt a közigazgatási határok megváltoztatásával – mint arra korábban már volt példa – ezt ismét kijátszhatná a kormányzat. Bírálta a válasz a törvénytervezet túlságosan is általános voltát, és azt, hogy a részleteket a később kibocsátandó kormányrendeletek rendeznék. Ezt a megoldást a korábbi tapasztalatokra hivatkozva az EMP elutasította. Harmadjára pedig azt kifogásolta a válasz, hogy törvénytervezet több esetben is csak a nemzetiségi nyelvhasználat kondicionális lehetőségét irányozza elő, ami az EMP számára kevés.

A válaszlevél további részében az EMP 18 pontba rendezve fejtette ki, hogy mely alapelveket tartja kívánatosnak egy új nyelvtörvénybe átültetni. Ezek közül a legfontosabbak a következők voltak:

1. Az állam hivatalos nyelve az államban élő valamennyi nemzet (cseh, szlovák, német, magyar, orosz, lengyel) nyelve legyen.
2. A köztársaság valamennyi bírósága és hatósága valamennyi fentebb felsorolt nyelvű beadványt köteles legyen elfogadni, azt a beadvány nyelvén tárgyalni, a választ azon a nyelven kiadni. A bíróságok és hatóságok a közösségekkel azon a nyelven legyenek kötelesek érintkezni, amely nyelvet az adott közösségben többséggel bír.
3. Az anyakönyveket, kataszteri könyveket, cégbejegyzéseket az adott közösség nyelvén kell vezetni.
4. Az önkormányzatokban minden képviselő tárgyalási nyelvként használhassa saját anyanyelvét. A közösségek hivatalos elnevezései, az utcák, terek nevei az adott közösség önkormányzatának valamennyi tárgyalási nyelvén és azok helyesírása szerint legyenek feltüntetendők.
5. Az iskolák és kulturális intézmények saját nyelvükön érintkezzenek a hatóságokkal.
6. A jogi személyek és egyesületek maguk állapíthassák meg ügykezelési nyelvüket.⁴⁴⁰

Összességében tehát elmondható, hogy az Egyesült Magyar Párt a kormányfő által július végén előterjesztet státútumtervezetet és nyelvtörvénytervezetet, noha a priori nem utasította el, sőt több elemüket előrelépésként értelmezte, a szlovákiai magyarok szempontjából mégis elégtelennek találta. Az elutasítás hátterében azonban ott rejtőzött az is, hogy okkal reménykedhetett abban, hogy az angol közvetítő, Runciman lord megérkezése új impulzusokat vihet a tárgyalásokba, s további engedményekre kényszeríti a csehszlovák kormányzatot.

438. MOL, K-63, 63. cs. 7/4. t. 195/pol.1938.

439. Uo.

440. Uo.

4.4. A RUNCIMAN-MISSZIÓ ÉS A SZUDÉTANÉMET-KÉRDÉS KIÉLEZŐDÉSE

Prága mindig is szerette volna a nemzetiségi problémákat belügyként kezelni, s kizárni abból a nemzetközi közvéleményt. Ez a koncepció azonban 1938 kora nyarára véglegesen kudarcba fulladt, amiben nem kis szerepe volt a német diplomácia tudatos lépéseinek, amelynek köszönhetően a szudétanémet-kérdés fokozatosan az európai közvélemény figyelmének centrumába került. Berlin és Prága között pedig a propaganda változatos eszközeit felvonultató versengés kezdődött Európa megnyerése érdekében. Ennek során Beneš fő érve – ebben az esetben egyébként helyesen – az volt, hogy Németország valójában nem a szudétanémet-kérdés megoldására törekszik, hanem Csehszlovákia megsemmisítésére, s Prága nem csupán a cseh érdekeket védi, hanem Európa békéjét is. Az európai közvélemény azonban egyre inkább Hitlernek hitt, elfogadva azt, hogy Csehszlovákia mesterségesen összetákolt ország, s ha nem változtatja meg radikálisan a nemzetiségekkel szembeni politikáját, az Európa biztonságát veszélyezteti.

A szudétanémet-kérdés nemzetközi problémává terebélyesedését leginkább sir Walter Runciman angol politikusnak a missziója jelezte, amelynek megítélése meglehetősen ellentmondásos, a cseh–szlovák szakirodalom nagyobbik részéről pedig egyenesen ellenséges.

Runciman missziója kétségkívül más volt, mint aminek látszani akart, hiszen Prága nem kérte a közvetítést (sőt valójában ellenezte), az angol lord pedig végképp nem független megfigyelő volt, hanem az angol politika, sőt személyesen Chamberlain küldötte, akinek a feladata az angol érdekek képviselése volt. A Foreign Office által adott instrukciók szerint Runcimannek a végső esetben akár egy nagyhatalmi konferencia vagy népszavazás útján is, de le kellett volna zárnia a szudétanémet-kérdést,⁴⁴¹ így az angol lord minden erejével azon volt, hogy a képlekenyebb csehszlovák elképzeléseket a meglehetősen mereven kijelölt német követelésekhez közelítse.

Runciman jelenlétének az első eredménye az ún. harmadik terv megszületése volt, amelynek alapját a lord munkatársának, Asthon-Gwatkinnek Kundt és Sebekowsky szudétanémet képviselőkkel folytatott megbeszélése jelentette. Ennek alapján terjesztette elő a kormányfőt egyre inkább mellékvágányra szorító Beneš elnök⁴⁴² augusztus végén az általa harmadiknak nevezett tervet, amely a közszolgálati arányosság és a nyelvi jogok kiszélesítése mellett 3 német többségű megye létrehozását helyezte kilátásba, amelyek önálló költségvetéssel és helyi (tehát német) rendfenntartó erőkkel rendelkeztek volna.⁴⁴³ Az SdP tárgyalói a tervet szinte azonnal elvetették, hivatalosan pedig szeptember 2-án tették meg ugyanezt. Az angol lord miközben már saját rendezési tervén dolgozott, ezért további engedményekre ösztönözte a csehszlovák vezetést, amely a nemzetközi reakciók miatt is egyre inkább érdekeltté vált a tárgyalásos rendezésben. Elsősorban ennek tudható be az ún. negyedik terv megszületése, amely Prága részéről a szudétanémet követelések előtti szinte teljes meghátrálást jelentette. Az ismét csak Beneš elnök által megalkotott, a kormány által szeptember 5-én elfogadott és az SdP-nek két nappal később előterjesztett tervezet Runciman szerint is a lehetséges csehszlovák engedmények végső határát súrolta, hiszen Prága a legtöbb pontban elfogadta a karlsbadi igényeket, és az állami

441. Čelovský, i. m. 236. A cseh történetész szerint a nagyhatalmi konferencián Lengyelország és Magyarország esetleges részvételével is számoltak.

442. Emlékirataiban Beneš úgy emlékszik vissza, hogy a tárgyalások eredménytelenségét látva ő maga három ízben is kezdeményezte a kormányfő cseréjét, de eredménytelenül. Hodža félreállítását többek között azzal is indokolja, hogy maga Henlein jelentette be, hogy a továbbiakban csak a köztársasági elnökkel hajlandó tárgyalni. Vö. Beneš, i. m. 269. és 277. A Hodža és Beneš közötti koncepcionális ellentétekkel kapcsolatban lásd Szarka László: Národnostní statut a rozpor mezi Benešem a Hodžou 1935–1940. *Střední Evropa*, 1992, 26. sz. 50–53.

443. Dejmek, i. m. 279.

alkalmazottak, illetve a költségvetésből, valamint az állami megrendelésekből való részesedés arányosságát és paritásos bizottság általi ellenőrzését; a német, a rutén, a magyar és a lengyel nyelvnek a csehszlovákkal való egyenjogúsítását; nemzeti kataszter bevezetését ígérte. Elutasította viszont a nemzetiszocialista világnézet szabad gyakorlásának a követelést, valamint a területi autonómia helyett az etnikai elvek alapján kialakított megyék autonómiáját helyezte kilátásba.⁴⁴⁴ Döntésével kapcsolatban Beneš szeptember 10-én rádiószózatban fordult a hazai, de főként a nemzetközi közvéleményhez, amelyben többek között arról is szólt, hogy a nemzeti kisebbségek felé tett engedmények nagy áldozatot jelentenek a köztársaság részéről, ám ezt örömmel teszi meg a béke érdekében.⁴⁴⁵

Edvard Beneš köztársasági elnök a dolgozószobájában

444. Az addig meglehetősen merev korlátok között mozgó Beneš ilyen mértékű meghátrálása azóta is viták tárgya. Egyesek őszinte megegyezési szándékot látnak mögötte, mások szerint viszont Beneš kockázatos játékba kezdett, hiszen azt feltételezte, hogy a németek nem akarják a megegyezést, s így úgy is visszautasítják majd az ajánlatát. A nagyhatalmak és a nemzetközi közvélemény viszont ezek után nem tehet majd mást, mint hogy egyértelműen Prága mögé sorakozik fel. Vö. Čelovský, i. m. 240. Noha a csehszlovák köztársasági elnök utólagos értékeléseit mindig nagy óvatossággal kell kezelnünk, a fenti véleményt erősíti, hogy a háborús évek alatt Beneš több ízben is úgy nyilatkozott, hogy a negyedik tervet ő maga az alkotmánnyal ellentétesnek és egyben megvalósíthatatlannak tartotta. Vö. Beneš, i. m. 306.

445. Uo. 271.

Az SdP vezetői ezúttal nem merték direkt módon visszautasítani a prágai kormány javaslatát, hiszen azzal saját addigi hivatalos politikájukat hazudtolták volna meg, ezért időt akartak nyerni Hitler szeptember 12-re tervezett nürnbergi beszédéig. A tárgyalások megszakítására a szeptember 7-i Moravská Ostrava-i incidens adott okot,⁴⁴⁶ amelyet követően a szudétanémet küldöttség szeptember 13-ig felfüggesztette a tárgyalásokat.

Hitler nürnbergi beszéde, amellyel, hogy bolszevizmussal vádolta Csehszlovákiát, a szudétanémeteknek pedig önrendelkezési jogot követelt az „elnyomás” helyett, mérsékeltebb hangvételű volt a vártnál, és nem tartalmazott semmiféle direkt felhívást egy Csehszlovákia elleni támadásra. Ez azonban csak a szokásos megtévesztő manőver volt, hiszen Berlin utasítására még aznap fegyveres incidensek egész sora kezdődött el Csehszlovákia németek által lakott vidékein. Az SdP fegyveres csoportjai csendőrörsöket, hivatalokat, ott élő cseheket támadtak meg, cseh és zsidó tulajdonú boltokat fosztottak ki. A csehszlovák kormány ezúttal határozott lépésekkel válaszolt, 13 járásban statáriumot rendelt el, s keményen fellépett minden rendbontással szemben. Ezt látva Henlein szeptember 15-én először Hitlerhez intézett felhívást, s a német többségű csehországi területek megszállását követelte, majd pedig a közvéleményhez fordulva rádiónyilatkozatban jelentette be, hogy a szudétanémet lakosság már nem elégszik meg semmiféle Csehszlovákián belüli megoldással: „*Ebben az órában lépek elétek és kijelentem: mint szabad németek akarunk élni, újra békét és munkát akarunk hazánkban. Haza akarunk kerülni a birodalomba. Isten áldása legyen rajtunk és a mi igazságos harcunkon.*”⁴⁴⁷ Az SdP vezetése ezután átlépte az államhatárt és Németországba távozott, a csehszlovák kormány pedig ezzel párhuzamosan betiltotta a párt működését.

Az események alakulása véglegesen elárta a kisebbségi kérdés Csehszlovákián belüli tárgyalásos megoldásának és a nemzetiségi státútum megalkotásának esélyét. Ezt felismerve Runciman szeptember 16-án elhagyta Prágát. Misszióját a brit miniszterelnöknek írt jelentése zárta le. Véleménye – bár nem perdöntő – fontos adalék az egész szudétanémet krízis értékeléséhez. A tárgyalások kudarcáért elsősorban a Szudétanémet Párt vezetőit hibáztatta: „*A tárgyalások végleges megszakadásáért a felelősség véleményem szerint elsősorban Henlein urat, Frank urat és csehszlovákiai és külföldi híveiket terheli...*” Azt is látta azonban, hogy a kialakult helyzetért a csehszlovák kormányzatot is felelősség terheli: „*Az a meggyőződésem alakult ki, hogy noha az elmúlt húsz évben a csehszlovák kormány nem volt a Szudéta-vidéken elnyomó és biztosan nem „terrorisztikus”, magatartását mégis az érzéketlenség, a megértés hiánya, a kicsinyes intolerancia és a diszkrimináció jellemezte...*” Éppen ezért végső megoldásként azt javasolta, hogy „*azok a járások, ahol a szudétanémetek élnek, azonnali hatállyal önrendelkezési jogot kapjanak. S ha szükséges lesz valamilyen terület átadása, azt hiszem, ezt azonnal és minden késlekedés nélkül végre kell hajtani*”.⁴⁴⁸

446. Az incidens lefolyása ismert, a felelősökről azonban máig vita folyik. A helyi bíróság előtt társaik szabadon bocsátása érdekében tüntető német diákok ugyanis összetűzésbe kerültek a rendfenntartó erőkkel, miközben a lovas rendőrök a tüntetőket vezető szudétanémet parlamenti képviselőt is bántalmazták.

447. PMH, 1938. szeptember 16.

448. Lord Runciman to the Prime Minister. A jelentést közli Wojtasek, Charles: *From Trianon to the First Vienna Arbitral Award*. Montreal, Institute of Comparative Civilizations, 1981, 201–204.

4.5. AZ EGYENLŐ BÁNÁSMÓD ELVÉÉRT

Runciman Csehszlovákiába érkezése – amelynek az EMP vezetői talán a valóságosnál is nagyobb jelentőséget tulajdonítottak – meglehetősen felkavarta a magyar politika állóvizét. A *Prágai Magyar Hírlap* a lordot angol–magyar nyelvű vezércikkkel üdvözölte, Jaross pedig nyílt levélben fordult az angol közvetítőhöz, amelyben azt fejtette ki, hogy a szlovákiai magyarság számára csupán az önrendelkezési jog érvényesülése adhatja meg a becsületesebb élet lehetőségét.⁴⁴⁹ Természetesen a párt feléledő reményei nem csupán és nem feltétlenül csak Runciman személyének szóltak, hanem annak, hogy az angol politika végre tudomásul veszi a szlovákiai magyar közösség igényeit is, és támogatni fogja az egyenlő elbánás elvét. Ez, vagyis annak elérése, hogy a státútum-tárgyalások során a magyar ügy ugyanolyan érvennyel jelenjen meg, mint a német, s mind Prága, mind pedig a nyugati hatalmak mondják ki azt, hogy a magyarok ugyanazt fogják kapni, mint a németek, a Runciman-misszióval kapcsolatos magyar remények legfontosabb momentumát jelentette. Ennek érdekében költözött be Esterházy a Runcimannek is átmeneti szállásául szolgáló prágai Alcron Szállóba – amit a magyar követ jelentése méregdrágának minősített –, hogy ott „*mint a magyar kisebbségi problémának egy tetszet öltött szemrehányó sóhaja, nap-nap után szem előtt*” legyen az angol küldöttségnek.⁴⁵⁰

A Runciman-misszió azonban ismét felszínre hozta az EMP vezetésén belüli személyes és olykor nevetségesen kicsinyes ellentétet, hiszen Szűllő, aki határozott hangon formált igényt arra, hogy a párt vezéréként az övé legyen a rendelkezési jog, mindenáron el akarta távolítani Esterházyt Prágából. A prágai magyar követ szerint úgy gondolta, „*hogy az angol mentalitást csak ő ismervén (aminek az ellenkezőjét okmányilag tudnám bizonyítani), a Runciman misszióval való érintkezés joga kizárólag őt illeti*”.⁴⁵¹ Ezért szentantali birtokára is meg akarta hívni az angol lordot (aki egyébként szívesen fogadta el a csehországi arisztokrácia hasonló invitálását), arra az esetre pedig, ha Esterházy mégis Prágában marad, Imrédy miniszterelnökhöz kívánt az ügyben fordulni. A prágai magyar követ – aki szemmel láthatóan Esterházy pártján állt ebben a konfliktusban – jelentésében szarkasztikusan jegyezte meg, hogy „*Szűllő Géza az angolokkal való érintkezésre egyáltalán nem alkalmas, mert ő az angol nyelvnek egy csallóközi válfaját beszéli, amit senki a világon nem ért*”.

Eközben Hodža miniszterelnök augusztus 2-án ismét fogadta a magyar aktivisták küldöttségét, akik átnyújtották neki a nemzeti kérdések megoldására irányuló javaslatukat és a községit választásokon elért eredményeikről készült beszámolót.⁴⁵² S bár a tárgyalások hangvételéről semmiféle információnk nincs, már önmagában az is beszédes, hogy tartalmukról még az aktivista sajtó sem tudósított, s hiányoztak az olyan korábbi megszokott kommentárok is, melyek szerint a kormányzat az aktivistákkal karöltve kívánja rendezni a magyar ügyet.

Mindezek arra mutatnak, hogy Hodža már maga is belátta, hogy a magyar aktivizmus túl kis potenciállal rendelkezik ahhoz, hogy reá építse terveit. Ám arra, hogy továbbra sem mondott le szlovákiai magyar közösség megosztásának szándékáról, s ebben bizonyos szerepet még mindig szánt az aktivizmusnak, a másnap, augusztus 3-án néhány általa kiválasztott és meghívott csehszlovákiai magyar közéleti személyiséggel való találkozója volt a bizonyíték.

449. *PMH*, 1938. augusztus 3.

450. MOL, K-64, 79. cs. 65. t. 769/res.pol.1938.

451. Uo.

452. *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. augusztus 7.

Az a tény, hogy Hodža miniszterelnök ezekben a rendkívül feszült és bizonyára zsúfolt napokban a saját kezdeményezésére 10 magyar kulturális és egyházi személyiséget magához invitált és a státútum részleteit velük megtárgyalta, önmagában is érdekes fejlemény, s egyaránt tanúskodhat a miniszterelnök nagyvonalúságáról, ám megosztó szándékairól is. Magunk ez utóbbit tartjuk valószínűnek, annál is inkább, mivel felhatalmazás nélküli személyekről volt szó, akik önmagukon kívül senkit sem képviseltek, viszont nevük és személyük legitimáló erővel bírhatott volna. A meghívottak névsorát feltehetőleg a „látens magyar aktivizmus” vezéralakja, Lelley Jenő állította össze, mégpedig úgy, hogy saját magát is beleértve 5 aktivista (Lelley, Tyukoss Ev. János, Nagy Jenő, Balla József kárpátaljai szociáldemokrata szenátor és Katona Móríc szallóközi földbirtokos) és 5 ellenzékiként számon tartott személy (Gömör János, a Kazinczy Társaság elnöke, Pfeiffer Miklós és Privitzky Gyula kanonokok, Izsák Imre református esperes, Nagyidai Ernő ügyvéd) kapott meghívót.⁴⁵³ A találkozón a miniszterelnök ismertette a jelenlevőkkel a nemzetiségi kérdés megoldására irányuló szándékait, majd arra kérte őket, hogy az írásban is megkapott szöveget két héten belül véleményezzék. Hodža azonban ismét ugyanazt játszotta el, mint korábban az EMP vezetőinek látogatása során, írásos anyagot nem tudott vagy akart a meghívottaknak adni, csupán arra tett ígéretet, hogy pár nap múlva megküldi nekik. Erre azonban nem került sor.

Valójában nem is maga a találkozó az, ami az utókor számára érdekes lehet, hanem annak utólete, ezen belül is az EMP reakciója. A párt lapjai ugyanis keményen rátámadtak a résztvevőkre, válogatás nélkül az aktivizmus szekértolónak minősítve őket, sőt a párton belül felvetődött a felvidéki magyar kultúra egyik meghatározó szereplőjének, Gömör Jánosnak a kizárása is az EMP-ből.⁴⁵⁴

Gömör, Pfeiffer és Izsák számára ezek a támadások annál is kellemetlenebbek voltak, mivel ők már az augusztus 3-i találkozó estéjén találkoztak Pajor Miklós szenátorral, majd Esterházy Jánossal is, akiknek beszámoltak a találkozón történetekről, s arról is, hogy miért fogadták el a meghívást.⁴⁵⁵ Esterházy néhány nappal később levélben fordult Gömörhöz, Pfeifferhez, Privitzkyhez és Izsákhöz, amelyben arra kérte őket, hogy ne tegyenek eleget Hodža kérésének, s ne véleményezzék a státútumot, hanem jelezzék, hogy mindenben azonosítják magukat az EMP álláspontjával.⁴⁵⁶

A megszólítottak azonban csak részben fogadták meg Esterházy kérését. Elutasították ugyan azt, amit Lelleyék szerettek volna, hogy a találkozó résztvevői közös választ fogalmazzanak meg,⁴⁵⁷ ám a külön válaszadás jogát fenntartva mégis véleményt mondtak a tervezetről. A válaszok közül Pfeiffer, Izsák és Balla szenátor válasza a prágai nemzeti levéltár fondjaiban fellelhető, Gömör pedig könyvében közölte le a magáét.

A miniszterelnökhöz eljuttatott válaszok közül Balla szenátoré kizárólag a státútumnak a Kárpátaljára való alkalmazásával, Izsáké pedig a református egyház ügyeivel foglalkozik.

453. MOL, K-63, 63. cs. 7/4. t. 85/pol.1938.

454. SNA, f. KÚ BA, k. 254. 52818/1938.prez.

455. Gömör, i. m. 182.

456. Uo. 184. Gömör könyvében közli Esterházy augusztus 13-i levei felszólalásának egy részletét is, amelyben a pártvezér a kedélyeket megnyugtatón akarván nyilvánosan is kihangsúlyozta a meghívottak közötti különbséget, s a „Lelley–Tyukos-féle” aktivistáktól eltérően Gömörüket védelmébe vette. A pártól Gömör csupán 1939 januárjában kapott elégtételt, amikor is a már magyarországi illetőségű pártvezetőség határozatban mondta ki, hogy Gömör nem vétett a magyar érdekek ellen. Uo. 187–192.

457. *Új Hírek*, 1938. augusztus 5.

Általánosabb érvényű véleményt csupán Pfeiffer Miklós adott, aki magyar nyelvű levelének bevezető részében leszögezte, hogy ő ugyan nem tagja az EMP-nek, de szimpatizánsa, s politikai kérdésekben az Egyesült Pártot tartja egyedül illetékesnek nyilatkozni. Majd a javaslatokra rátérve Pfeiffer a nemzeti megbékélés alapfeltételeként az állami hivataloknak a magyar lakossággal szembeni – eddig korántsem szívélyes és előzékeny – magatartásának a megváltozását nevezte meg, amellyel párhuzamosan arra is felszólította a miniszterelnököt, hogy állítsa le a többségi sajtó magyarellenes kirohanásait, illetve a Szlovák Liga magyarellenes tevékenységét. Mint írta, csupán mindezeket követően lehetséges a megegyezés, amelynek alapját a magyarság közigazgatási, kulturális és gazdasági öngazgatása, a magyaroknak a közigazgatásban és közmunkákban való arányos részesedése, az állampolgársági kérdés megoldása és a földreform revíziója kell, hogy képezze.⁴⁵⁸

Mint már jeleztük, az EMP-n belül rendkívül nagy jelentőséget tulajdonítottak Runciman szerepének, s ezért már a párt elnökségének augusztus 2-i ülésén döntés született, hogy a magyar párt követeléseit egy angol nyelvű memorandumban kell összefoglalni. A *magyar kisebbség helyzete Csehszlovákiában* című 33 oldalas anyag egy általános bevezetőből, majd a részproblémák 15 fejezetben való tárgyalásából állt.⁴⁵⁹ A bevezető részben először a versailles-i békerendszer kritikáját fogalmazták meg, majd a történelmi Magyarország egységes tradícióival szembeállítva a csehszlovák egység fikciójára épülő államnak minősítették Csehszlovákiát. A magyar kisebbség követeléseit a békeszerződéssel, az azokban is hangsúlyozott önrendelkezési joggal összhangban levőnek nevezték. Ezt követően azt az angol közvéleményben elterjedt véleményt igyekeztek cáfolni, amely szerint azért nincs meg a magyarság egyenjogúsága, mert a magyarok eleve államellenesek. Az állammal szembeni lojalitás bizonyítékaként azt nevezték meg, hogy hivatalos körökben is nemegyszer elismerték, a magyarok a legjobb katonái a köztársaságnak és vér- s pénzbeli adójukat mindenkor lelkiismeretesen teljesítik.

A memorandum a következőkben (az EMP 20 éven át folytatott sérelmi politikájához hűen) nem a helyzet megoldásának felvázolására helyezte a hangsúlyt, hanem a magyarság 15 csoportba szerkesztett sérelmeit sorolta fel, miközben a legnagyobb hangsúlyt az oktatási sérelmek, a csehszlovák népszámlálások gyakorlata, a telepítéspolitika, az elnemzetlenítés eszközei, valamint az 1936-os államvédelmi törvény bírálata kapták.

Az EMP és Runciman között az első közvetlen kapcsolatfelvételre augusztus 10-én került sor, amikor is az angol megbízott az Alcron Szállóban fogadta Esterházyt, aki ismertette előtte a magyarkérdés alapvetéseit. A memorandumot, feltehetően elkészültének késedelme miatt, ekkor Esterházy még nem tudta átnyújtani, ám ezt már másnap pótolta. Runciman még aznap áttanulmányozta a szöveget, majd augusztus 12-én újból fogadta Esterházyt, akit ekkor már Szüllő és Jaross is elkísért.⁴⁶⁰ A találkozóról kevés információval rendelkezünk, néhány később elejtett megjegyzésből azonban arra következtetünk, hogy az EMP vezetői elégedettek voltak a megbeszéléssel, mert Runciman azt a meggyőződését fejtette ki, hogy lát esélyt a nemzetiségi kérdés Csehszlovákián belüli kezelésére, miközben a magyaroknak ugyanazon jogokat kell biztosítani, mint a szudétánemeteknek.

458. NA ČR, f. PMR, k. 218.

459. A memorandum angol nyelvű szövege megtalálható: MOL, K-63, 63. cs. 7/4. t.; a szöveg magyar nyelvű fordítása: MOL, K-63, 64. cs. 7/4. t.

460. Popély Gyula: *A szlovákiai magyar kisebbség kronológiája 1915–1945*. Kézirat. Fórum Kisebbségkutató Intézet.

A státútum-tárgyalások miatt ezekben a hetekben az EMP szűkebb vezetősége rendkívül sűrűn találkozott és tanácskozott, a szélesebb pártapparátus és a párt tagsága azonban csak alkalmi információkkal rendelkezett a fejleményekről. Éppen ezért az EMP a lévai szabadtéri játékokat kívánta felhasználni arra, hogy ott szélesebb körben is ismertesse a pártnak az aktuális helyzettel kapcsolatos álláspontját. A János Vitéz bemutatójának első napján, augusztus 13-án megtartott pártértekezleten a meghívott 180 funkcionáriusból 164 jelent meg, akik előtt Jaross Andor pártelnök ismertette az elmúlt hetek fejleményeit.⁴⁶¹ Kemény hangú beszédében a húsz év alatt felhalmozódó sérelmek jóvátételét és teljes egyenlőséget követelt a köztársaságban élő magyarok számára. A Hodža miniszterelnökkel való megegyezést lehetségesnek tartotta, ám azt sem zárta ki, hogy a megbékélés ellen dolgozó koalíciós képviselők végül megbuktatják a miniszterelnököt, amely helyzet előbb vagy utóbb katonai diktatúrához és végül háborúhoz vezethet. Jaross beszélt arról is, hogy a szlovenszkoí magyarok helyzete különösen azért nehéz, mivel Prágán kívül a német expanzív politika is fenyegeti őket, s bár az EMP is kénytelen volt átvenni az SdP néhány módszerét, a magyarság között erős a nemzetiszocializmussal szembeni antipátia.

Noha az EMP megnyilatkozásai a megegyezés szándékát tükrözték, bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az EMP augusztus közepén egyre inkább a kivárás mellett tette le voksát, nem törekedett azonnali egyezsége Prágával (mint ahogyan Prága sem az EMP-vel), hanem a nemzetközi politika fejleményeitől tette függővé lépéseit. Különösen a Magyarország és a kisantant államok között Bledben folyó tárgyalások és Horthy Miklós kormányzó közelgő németországi útja volt az, amitől fontos útmutatást reméltek az Egyesült Párt vezetői.

Ugyanakkor egy jól látható változás is felfedezhető az EMP célkitűzéseiben, hiszen augusztus végére a párt elállt Szlovákia autonómiájának követelésétől, ehelyett a magyar etnikai területek autonómiájának célja került előtérbe. Noha ezt a váltást a fennmaradt források szerint elsősorban Runciman azon kérése váltotta ki, hogy „tisztán magyar” követeléseket fogalmazzanak meg,⁴⁶² valójában olyan döntésről volt szó, amelynek logikus okai voltak: egyrészt az SdP követeléseihez igazodtak vele, másrészt a szlovák autonómia támogatása korábban is csak taktikai elem volt, s a pártvezetés többsége félt attól, hogy az a szlovákiai magyarok helyzetének romlását idézné elő.

A megváltozott hangsúlyokat igazolja az a válasz is, amelyet az EMP a közigazgatási reformnak arra a tervezetére adott, amelynek átadására a miniszterelnök még a magyar pártvezérek július 20-i látogatásakor tett ígéretet, de amely csupán augusztus derekán jutott el a címzetthez. Az augusztus 24-én a párt képviselőinek értekezletén elfogadott, majd másnap elküldött válasz már eleve jelezte, hogy az események túlhaladtak a tervezeten, s így a válasznak is inkább csak levéltári értéke van.⁴⁶³ Bár a válaszban⁴⁶⁴ az EMP részletesen taglalja a kormánytervezet gyengéit, az elutasítás mégsem a részleteknek, hanem magának a tervezet egészének szólt, hiszen az EMP a tartományi és járási önkormányzatok jogköreinek bővítése helyett a Csehszlovákiában élő nemzetek teljes egyenlőségében és ennek megvalósítása érdekében az egyes nemzetek önkormányzatában látta a közigazgatás problémájának megoldását. Vagyis ekkor már nemzeti autonómiát követeltek a Szlovákiában és Kárpátalján élő magyarságnak.

461. SNA, f. KÚ BA, k. 254. 53393/1938.prez.

462. SNA, f. KÚ BA, k. 254. 55633/1938.prez.

463. MOL, K-63, 64. cs. 7/4. t. 229/pol.1938.

464. 5. sz. függelék

Azok a státútum-tárgyalások során felmerülő közigazgatásireform-javaslatok, amelyek Csehszlovákiát etnikai alapokon kialakított megyékre osztották volna fel, s így egy magyar többségű megyével (kantonnal) is számoltak volna, valamint azok a magyar elképzelések, amelyek Szlovákia autonómiája helyett a dél-szlovákiai magyar területek önkormányzatával számoltak, szikrázóvá tették az egyébként is inkább csak deklarált, de kevés valódi tartalommal bíró EMP–HSLS együttműködést. A HSLS számára ugyanis – bármilyen intenzitású volt is az épp aktuális viszonyuk az EMP-hez – mindig alapvető evidenciának számított Szlovákia területi egységének oszthatatlansága és Szlovákia teljes területének autonómiája. Ezt tükrözte a pártnak a választási kampány finisében, 1938. június 5-én elfogadott autonómiaprogramja, amely saját országgyűlést és kormányzatot követelt Szlovákia számára. Ugyanígy Szlovákia egészének autonómiáját feltételezte az a memorandum is, amelyet a vezérért, Andrej Hlinkát azokban a napokban elvesztő⁴⁶⁵ Néppárt Runcimannek átadott. Ebben a HSLS imperialista fikciónak nevezte a csehszlovák nemzet elméletét, s a szlovákokat a németekhez és a magyarokhoz hasonlóan nemzeti kisebbségként határozta meg.

Ezért is váltott ki meglehetősen negatív visszhangot szlovák körökben a magyar autonómia terve, illetve azok a kormányzati elképzelések, amelyek az ún. harmadik, majd negyedik tervben fogalmazódtak meg, s amelyek Csehszlovákiát nemzetiségi alapokon megalkotott megyékre (kantonokra) osztották volna fel. Ezek megvalósulása ugyanis Csehországban 3 német, Szlovákiában pedig 1 magyar többségű (érsekújvári székhelyű) „kanton” eredményezett volna, ami természetesen szöges ellentétben volt a szlovák autonomisták egységes Szlovákiáról szövegetett terveivel. Nem véletlen tehát, hogy a HSLS napilapja, a *Slovák* szeptember 1-ji számában éles ellenvéleményét fogalmazott meg a kantonokkal szemben, miközben állást foglalt Szlovákia integritása mellett.⁴⁶⁶

Az EMP ezekben a hetekben a remény és a kétségbeesés szélsőségei között hanykolódott, hiszen Prágának a szudétanémetek felé tett egyre nagyobb engedményei növelték optimizmusát, ám a másik részről folyamatosan éreztették vele, hogy a magyar ügy egyelőre nincs terítéken, s az engedmények csak a németeknek szólnak. S nem csupán a prágai vezetéstől kaptak ilyen impulzusokat, hanem Anglia részéről is. Így amikor az EMP egyik vezetője augusztus végén azzal a kéréssel fordult a Runciman delegációjához tartozó Robert Stopfordhoz, hogy az hivatalosan informálja őt a tárgyalások állásáról, az angol diplomata azzal utasította vissza, hogy: „*ma hivatalosan a misszióknk egyedül a cseh–német probléma megoldása. Másra nem letünk felkérve és így nem is vállalkozhatunk egyéb kérdésekben álláspontot foglalni.*”⁴⁶⁷

Miután augusztus utolsó napjaiban az ún. harmadik terv is elkészült, s azt Prága mind az SdP, mind Runciman elé terjesztette, Hodža ismét magához kérte Jarosst és Esterházyt.⁴⁶⁸ A barátságos hangvételű beszélgetés tartalmilag azonban kevés újat hozott, hiszen a csehszlovák miniszterelnök ismét nem tudott semmi konkrétumot a magyar tárgyalópartnerei elé terjeszteni, s csupán nagy vonalakban ismertette az etnikai elvek alapján kialakított „megyerendszerre” alapozott rendezés szempontjait. A részletes tervezet átadása helyett csupán annyit tudott ígérni, hogy miután a németektől választ kapnak, s azokkal egyezséget kötöttek, csak utána kíván a tervről a magyar politikusokkal érdemben tárgyalni.⁴⁶⁹

465. A HSLS alapítója és megkérdőjelezhetetlen tekintélyű vezetője, Andrej Hlinka 1938. augusztus 16-án hunyt el.

466. *Slovák*, 1938. szeptember 1.

467. Ádám Magda et. al. (szerk.): *Az első bécsi döntés...*, i. m. 4. sz. dokumentum

468. 6. sz. függelék

469. MOL, K-64, 75. cs. 777/res.pol.1938.

A Prága által a szudétanémeteknek felkínált koncessziók – legalábbis a rendelkezésünkre álló források ezt jelzik – azonban így is elnyerték az EMP vezetőinek tetszését, s azokat megfelelő alapnak tekintették egy végleges megegyezéshez.⁴⁷⁰ Azt is feltételezték azonban, hogy az esetleges tárgyalások még meglehetősen sokáig elhúzódhatnak, s így végkifejletük továbbra is bizonytalan.

Ebben a helyzetben az EMP-nek tehát továbbra sem jutott más szerep, mint bevárni a cseh–német egyeztetések eredményét, miközben a helyzetet leginkább az SdP különböző szintű vezetőitől kapott információk alapján kísérelték meg értelmezni. Ez a szituáció azonban bizonyos szempontból meg is felelt nekik, hiszen így anélkül tudták hangsúlyozni megegyezési szándékukat, hogy arra Prága bármiféle esélyt is adott volna.

A szeptember elején finiselő státútum-tárgyalások alatt zajlottak az ún. autonomista blokk utolsó értékelhető akciói is. Az SdP, a HSLS, az EMP és a lengyel kisebbség képviselői közötti egyeztetések, amelyek alapját az autonómia elvének támogatása jelentette, 1938 tavaszán erősödtek fel. 1938 őszére az amúgy is csak propagandisztikus okokból vállalt közös célkitűzések elfogytak, a szudétanémetek már rég túlléptek az autonómia célkitűzésén, az EMP pedig Szlovákia autonómiája helyett a szlovákiai magyar területek önkormányzatát kezdte támogatni. Ekkorra már csupán a közös ellenség, a Prága-ellenesség fogta őket össze, amely azonban még mindig elegendő volt arra, hogy szeptember 8-án az SdP meghívására közös tanácskozásra gyűljenek össze a szudétanémet párt parlamenti klubjában.⁴⁷¹ A tanácskozáson az SdP-t többek között K. H. Frank, E. Kundt, a HSLS-t Jozef Tiso és Štefan Haššík, az EMP-t Esterházy és Jaross, míg a lengyel kisebbséget Leon Wolf képviselte. A tanácskozás tartalmát illetően ellentmondásosak a források, mivel Esterházy visszaemlékezése inkább az ellentéteket emeli ki, Vörnle János prágai magyar ügyvivő aznapi Budapestre küldött jelentése viszont a megegyezés tényét.⁴⁷² Valószínűsíthetőnek magunk az azt tartjuk, hogy a tanácskozáson megegyezés született arról, hogy a jelenlevő politikai szubjektumok az SdP karlsbadi programját (a 8. pont kivételével) tekintik olyan alapnak, amely mentén a Csehszlovák állam átszervezését igénylik. Nem jutottak viszont egyezsre az SdP által javasolt közlemény tartalmát illetően, mivel a HSLS és az EMP nem értett egyet annak radikális hangvételével, s megpróbált kitérni a nyilatkozat jóváhagyása elől. Tiso arra hivatkozott, hogy a szlovákok és németek céljai nem azonosak, míg Esterházy arra, hogy nem akarják a kormányfővel és a Runcimannel folytatott tárgyalások előtt bezárni az ajtót.⁴⁷³ Ennek ellenére, s ez jól jellemzi az SdP módszereit, a német lapokban másnap mégis a nemzetiségi pártok közös nyilatkozataként jelent meg a kommuniké szövege.

A státútum körüli feszültség kiéleződésével párhuzamosan a magyar aktivisták szerepe egyre inkább elhalványult. Annyit azonban még sikerült elérniük, hogy Runciman, akinek a magyar politikusok memorandumot nyújtottak át a nemzetiségi kérdés megoldásáról, szeptember 9-én fogadta a szociáldemokraták két vezetőjét, Csizmazia György pártelnököt és Schulcz Ignác képviselőt. Memorandumuk szellemisége leginkább a csehszlovák kormányzat héjájának irányvonalával volt összhangban, hiszen miközben deklarálta a nemzetiségek egyenjogúságá-

470. NA ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1090, 26756.

471. Az 1945 áprilisi letartóztatásakor felvett kihallgatásakor Esterházy tévesen szeptember 15-ét említi a megbeszélés időpontjaként. FKI–SzML, Molnár Imre rendezetlen iratai, Zápisnica. Napísaná dňa 24. apríla 1945 na Národnej bezpečnosti v Bratislave. Másolat.

472. Ádám Magda et. al. (szerk.): *Az első bécsi döntés okmánytára, 1938. augusztus 3.–1939. március 15.* Kézirat. 11. sz. dokumentum.

473. Uo.

nak igényét, élesen elutasította az autonómiát mint megoldást.⁴⁷⁴ A memorandumban részletesen szétírt követelések kevés újdonságot tartalmaztak, s a nemzetiségi kérdés olyan rendezését irányozták elő, amely nem igényelte volna a köztársaság addigi rendjének változását.

Amíg az aktivistákat egyfajta passzivitás jellemezte, a Csehszlovák Kommunista Párt, amely a községi választásokon elszenvedett fiaskót a köztársaság védelme melletti határozott és látványos kiállással akarta feledtetni,⁴⁷⁵ erős agitációba kezdett a magyar lakosság körében. Ez azt jelentette, hogy miközben a CSKP és annak magyar politikusai továbbra is kiálltak a szlovenszkói magyarság nyelvi, oktatási és kulturális jogai mellett,⁴⁷⁶ a párt által korábban hangoztatott önrendelkezési jogtól elfordulva, határozottan szembefordultak a határrevízió eshetőségével. Propagandájukban az Esterházy–Henlein–Sidor hármast a fasizmus csehszlovákiai szálláscsinálóinak állították be, s kemény hangon bírálták az egyesült párti „urak” általuk magyarellenesnek minősített politikáját. A nyár folyamán a CSKP erőteljes mozgósító akcióba kezdett, amelyben az ország különböző vidékein rendezett nagy népi manifesztációk játszották a főszerepet. Ezek közül kettő, a kassai és a tornóci számos magyar vonatkozással is bírt, hiszen – különösen a tornóci népgyűlésnek – elsősorban a magyar lakosság megszólítása volt a céljuk. A július 31-i kassai népgyűlésen, ahol a CSKP-nak a köztársaság védelméről szóló határozatát is elfogadták, Major István mellett többek között Fábry Zoltán is felszólalt, aki miközben közép-európai feladatnak nevezte Csehszlovákia védelmét, kemény szavakkal bírálta a csehszlovák nemzetiségi politikát, különösen a köztársaság megalakulásakor megfogalmazott eszmék és a mindennapok gyakorlata közötti különbséget: „*A masaryki gondolat és a szlovenszkói demokrácia valósága között még ma is áthidalhatatlan az ellentét.*”⁴⁷⁷

A kassai manifesztációénál is nagyobb volt a visszhangja a magyar lakosság körében a szeptember 4-én a Vágsellye melletti kommunista vezetésű kisközségben, Tornócon tartott népgyűlésnek, ahová több ezer, döntő többségében magyar anyanyelvű csehszlovákiai polgár jött el különvonatokkal, szervezett bicikliscsapatokban stb. A manifesztáció fő szónoka Major István volt, aki mellett Vladimír Clementis és Karl Kreibich is köszöntötte a jelenlevőket. A felszólalók között a hazai és az ide emigrált baloldali értelmiség számos tagja ott volt, így Lőrincz Gyula és Pór Bertalan festőművészek, Barta Lajos író, Háber Zoltán rendező és Keleti Ferenc színész.⁴⁷⁸ A szónokok beszédében a központi motívumot már az a Kassán is felbukkanó gondolat jelentette, hogy azzal, ha védik Csehszlovákiát a fasizmussal szemben, egyben Magyarországot is védik. Ezt a gondolatot fejezte ki az itt elfogadott határozat, amely szerint „*értjük meg tehát, hogy véde a Köztársaságot nem valami idegen érdekekért hozunk áldozatot, hanem védjük ezzel a békét a háborús gyújtogatók ellen, védjük otthonunkat, kultúránkat és nyelvünket, védjük eddig kivívott demokratikus jogainkat, védjük Magyarország önállóságát, függetlenségét, az egész magyarság jövőjét.*”⁴⁷⁹

A kassai és tornóci manifesztációkon való magyar részvétel mindenestre igazolni látszik a kommunista sajtónak azt a véleményét, mely szerint az, hogy a szlovenszkói magyarság az

474. *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. szeptember 18.

475. Lásd Viliam Široký írását: *Magyar Nap*, 1938. június 18.

476. Különösen sokat foglalkozott a CSKP orgánuma, a *Magyar Nap* a kassai magyar iskolák helyzetével. Vö. *Magyar Nap*, 1938. június 19., 22., 28., de ugyanez jellemezte Kosik István kommunista képviselő felszólalásait is a nemzetgyűlésben.

477. *Magyar Nap*, 1938. augusztus 7.

478. MOL, K-63, 64. cs. 7/7 t. 7029/pol.1938.

479. *Magyar Nap*, 1938. szeptember 6.

EMP szavazójává vált, még nem jelentette teljes azonosulását a párt politikájával. A háborútól és a náci előrenyomulástól való félelem még 1938 kora őszen is számottevő magyar tömegeket állított a Csehszlovák Köztársaság oldalára. Olyanok tízezreit, akik miközben identitásukban magyarok voltak, értékelni tudták a csehszlovák állam által felkínált előnyöket is, s a bizonytalan kimenetelű jövőtől való félelem miatt a nemzetiségi kérdésnek a köztársaság keretein belül való megoldása mellett tették le a voksukat.

Ha a nemzetiségi státútum meg a hozzá kapcsolódó nyelvtörvénynek és az új közigazgatási rendezésnek a javaslatait akarjuk utólag értékelni, elmondható, hogy a státútum június végén jóváhagyott verziója, valamint a Beneš elnök ennél is tovább menő ún. negyedik terve a nemzetiségi kérdés átfogó, az addigiaknál igazságosabb, a nemzetiségek jogos igényeinek elébe menő rendezését jelentette volna. Olyan minőségi javulást, amely a szlovákiai magyarok számára is a kisebbségi lét új, teljesebb megélése előtt nyitott volna utat. Ám mint a két háború közötti nemzetiségi jog kiváló ismerője, René Petráš is figyelmeztet rá, ezeket a tervezeteket mégsem szabad túlértékelnünk, hiszen maximum egy kormányjavaslat szintjéig jutottak el, a parlament elé nem is kerültek. A törvények igazi próbáját azonban nem is a parlamenti vita, hanem a gyakorlati életbe való átültetésük jelentette volna. Már csak azért is, hiszen a státútum előkészítése során a kormányhoz érkezett és a sajtóban is napvilágot látó reakciók alapján a cseh–szlovák közvélemény egy jelentős része meglehetősen elutasítón fogadta a nemzetállami mechanizmusok feladását. *„Ez az állam a csehek és szlovákok fegyverrel megvívott harcának eredménye, így egyedül ők jogosultak arra, hogy maguk és különösen a kisebbségek fölött uralkodjanak”* – írta egy olvasó a Csallóközben megjelenő szlovák nyelvű lapban.⁴⁸⁰

A hatalom kisajátításának nemzetállami gondolata visszatérő eleme volt a korabeli cseh és szlovák közgondolkodásnak, s egy komáromi Sokol-tag írásában is visszaköszönt, aki azt fejtette ki, hogy *„támogatjuk ugyan a kisebbségekkel való kiegyezést, de soha az egyenlő jogok alapján...”*⁴⁸¹ Amellett pedig, hogy az ilyen és hasonló vélemények egyáltalán nem voltak egyediek az átlagpolgárok körében, az is biztosra vehető, hogy a közvéleményen kívül a változások másik nagy ellenzője a cseh–szlovák bürokrácia lett volna. Az ő szempontjukból ugyanis a nemzetiségek egyenjogúsítása nem csupán érzelmi okokból számíthatott elutasításra, hanem azért is, mert a státútumban megjelöltek a többségi nemzethez tartozó hivatalnokokat egzisztenciálisan is érintették volna: csak az ő rovásukra lehetett volna ugyanis helyet teremteni az államigazgatásban a németeknek és magyaroknak.

4.6. A NEMZETI ÉRZELMEK KONJUNKTÚRÁJA

Az Anschluss óta Csehszlovákiában jelen levő és a Szudéta-vidéken olykor véres incidensekbe torkolló politikai feszültség ellenére Dél-Szlovákia térsége mentes maradt az etnikai jellegű konfliktusoktól. Igaz, a feszültség jelei óhatatlanul jelentkeztek itt is, és a Csehszlovákia és Magyarország között egyre inkább kiéleződő viszony nem maradt hatástalan Dél-Szlovákia mentális állapotára sem. Mint ahogyan egy losonci visszaemlékező fogalmaz könyvében, 1938 őszen „a nemzeti érzelmek konjunktúrája” jött el.⁴⁸²

480. *Žitný ostrov*, 1938. augusztus 1.

481. Uo.

482. Hidasi József: *Losoncól Losoncig. Egy város, egy család és egy túlélő története*. Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 61.

A feszültség növekedését maga az Tartományi Hivatal is észlelte, amely már július folyamán bizalmasan kezelte „védelmi előírásokat” léptetett életbe a határ menti járásokban. Ezek fontos elemeként elrendelték a fontosabb középületek (hivatalok, vasúti állomások, postahivatalok), közúti hidak, ipari létesítmények védelmét, amely feladat ellátását a csendőrség és a hadsereg egységei mellett különböző társadalmi szervezetek biztosították. Mint Bukovszky Lászlónak a Galántai járásra vonatkozó kutatásaiból kiderül, a fegyveres feladatokat ellátó szervezetek között a Sokol és Orol⁴⁸³ testnevelési szervezet tagjaink kívül ott voltak a munkás testnevelési egyesületek és az ún. Nemzeti Gárda, a Nemzeti Lövész Egylet tagjai is, de a járás telepesei is.⁴⁸⁴ A magyar járásokban lakó szlovákok és csehek felfegyverzése természetesen negatív visszhangot váltott ki a helyi lakosságból, s nem a feszültségek oldásához, hanem inkább növekedésükhöz vezetett.

A feszültség egyik gerjesztője maga az államhatár volt, amely a Prága és Budapest irányából is felerősödő propaganda egyik célpontjává vált. Ebből az itt élő lakosság egyrészt a csehszlovák erődítési munkálatokat és a májusi részleges mobilizáció idején megerősödő határrendészeti intézkedéseket érezte meg, amelyek jelentősen korlátozták mozgási szabadságát, s számos kellemetlenséggel jártak számára.

Eközben a magyar oldalról egyre gyakoribbá váltak az államhatáron át irányuló tevékenységek: röplapok átjuttatása, az államhatár megsértése stb. A Magyarországról átkerült röplapok visszatérő mondanivalóját a közelgő változások képezték, ami kapcsán az adófizetés elutasítására, az értéktelen „cseh pénz kuporgatásának” felesleges voltára, az ingatlan megőrzésére hívták fel a szlovákiai magyarok figyelmét.⁴⁸⁵ Bár ezeken a röplapokon a trianoni határok változását nyíltan nem jelölték meg, az üzenet azért mindenki számára nyilvánvaló volt. Az egyik Délnyugat-Szlovákiában május folyamán megjelent röplap szövege a következő volt: „*Drága Véreink, akinek ingatlanja (földje, háza) van, azt semmi áron ne adja el. Se csehnek, se pedig zsidónak! Ne gyűjtsétek az értéktelen cseh bankókat. Akinek fölösleges pénze van, az vegyen rajta bármit (cukrot, ruhát, cipőt) de ne tegye a láda fiába vagy a takarékbába! A forgalomban lévő cseh pénz mind hamis, annak külföldön sincs már értéke. Ezzel a szemét pénzzel akarnak benneteket a cseh zsebrákok koldussá tenni! Küldjétek a pokolba a cseh muzsikuszokat kolduspénzükkal együtt. Adót pedig ne fizessetek!*”⁴⁸⁶

A helyi lakosság azonban meglehetősen immúnis volt már ezekkel az akciókkal szemben, az irredenta röplapok vagy épp a csehszlovák kormányzat ellentétes irányú propagandája különösebb reakciókat nem váltottak ki közöttük, mindössze a „suttogópropaganda” erősödött fel, amely a fennálló helyzet gyökeres fordulatát, az államhatárok közelgő revízióját jósolta. A helyzet nyugodt voltának megőrzéséhez az Egyesült Magyar Párt kétségkívül megfontolt magatartása is hozzájárult; a párt mind a választási kampány idején, mind azt követően mereven elzárkózott minden olyan tevékenységtől, amely az etnikai feszültség növekedéséhez vagy etnikai incidensek kialakulásához vezethetett volna Dél-Szlovákia térségében.

483. Az Orol a vallási szempontból indifferens Sokol testnevelési egyesület katolikus ideológiával áthatott mutációja, s egyben a Sokol konkurens is volt. Elsősorban a katolikus többségű Morvaországban és Szlovákiában volt népszerű.

484. Bukovszky, László: Államhatalmi változások a Mátyusföldön 1918–1919-ben és 1938-ban. In Uő (szerk.): *Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely, 2005, 133.

485. SNA, f. KÚ BA, k. 270, PIV-tlač, 1938.

486. Uo.

Láthatóan megnőtt viszont a magyar lakosság nemzeti öntudata, amit egyre nyíltabban ki is fejezett, s ami az 1938 nyarán megtartott tömegrendezvények látogatottságában is megmutatkozott. A közélet s a magyar rendezvények iránti érdeklődés megerősödését nem csupán a már említett lévai szabadtéri játékok iránti hatalmas érdeklődés bizonyította, hanem a komáromi Dalosünnep, az EMP által a Pozsony melletti Főréven szervezett július 31-i nyári ünnepség vagy a július 24-i kassai magyar nap nagy sikere és több ezres látogatottsága is. Ezeken a rendezvényeken, mint a lévai játékokról készült rendőrségi jelentés is bizonyítja, már egyre gyakrabban jelent meg a magyar nemzeti színek használata, noha ekkor még inkább csak rejtett módon – megfelelő módon összeállított virágsokrok és díszítések, esetleg jól kiválasztott népviselet formájában.

Hasonló módon jelzésértékű volt a magyar tannyelvű iskolák iránti érdeklődés felerősödése. Mint Popély Gyula kutatásaiból kiderül, 1938 szeptemberében Kassán 200 fővel több tanulót írtak be a magyar elemibe, mint az előző évben, a Komáromi Állami Polgári Leányiskolában pedig 1938. szeptember 1. és október 7-e között 44 fővel szaporodott a magyar tanulók száma.⁴⁸⁷ Azokon a településeken pedig, ahol hiány mutatkozott magyar iskolákban (Léván, Kassán, Nyitrán), felerősödött az azok megnyitását követelő lakossági és politikai akarát.

Az oktatással is összefüggött, hogy a nemzetiségi kérdés megítélésében beállt változások a magyar nyelvi ismeretek felértékelődését is magukkal hozták. Azt, hogy a szlovák értelmiség (az átlag szlovák 1918 előtt sem beszélte a magyar nyelvet) egyre kevésbé ismerte a magyart, már egyes szlovák véleményformálók és nyelvészek (pl. Ludovít Novák) is hátrányosnak érezték. Egy 1938 elején közzétett felmérés szerint 145 érettségivel rendelkező szlovák nemzetiségű álláskereső közül csupán 45 ismerte a Szlovákiában élő két fő nemzetiség, a magyar és a német nyelv közül legalább az egyiket. Többségük azonban inkább az idősek közé tartozott, míg a fiatalabbak 83%-a csak az államnyelvet beszélte.⁴⁸⁸ Ezt a helyzetet a Milan Hodža érdekkörébe tartozó szlovák lap, a *Slovenský denník* is kedvezőtlennek minősítette, sőt tovább menve azt is felvetette, hogy a szlovák iskolákban szükség volna a magyar nyelv tanítására. Ez az ötlet azonban a jubileumi év kezdetén még inkább csak pusztába kiáltott szó maradt. Ám a nemzetiségi státútum tárgyalásai, amelyek a magyar nyelv hivatalos életben való használatának kibővítését jövendőlték, egyre nagyobb hátszelet adtak ennek az elképzelésnek, hiszen ha a szlovák középrétegek meg akarták őrizni a versenyképességüket a több nyelvet beszélő szlovákiai magyarokkal, akkor szükségszerűvé vált, hogy magyar nyelvi ismeretekkel is rendelkezzenek. Ezt tükrözték az iskolaügyi minisztériumból a tavasz folyamán kiszivárgó információk, amelyek szerint az 1938/39-es tanévtől kezdődően a szlovákiai iskolákban kötelező tantárgyként bevezetnék a magyar nyelv oktatását.⁴⁸⁹ Sőt a minisztérium pozsonyi referátusa már március folyamán körlevélben érdeklődött a szlovák középiskolák igazgatóinál egy ilyen intézkedés várható fogadtatásáról, illetve arról, hogy milyen visszhangot kapna, ha az oktatásban a németet a magyar nyelvvel helyettesítenék. Ez az ötlet azonban nem talált egyöntetűen kedvező fogadtatásra, s a visszajelzések szerint az iskolák inkább a francia nyelvet váltották volna le a magyarral.⁴⁹⁰

487. Vö. Popély Gyula: *Erős várunk...*, i. m. 314.

488. *Slovenský denník*, 1938. január 6.

489. *Magyar Ujság*, 1938. június 26.

490. Uo.

Az etnikai konfliktusok egyik eredője az volt, hogy miközben láthatóan erősödött a magyarok nemzeti öntudata, a kormányzat minden egyenjogúságra irányuló ígéretének ellenére a magyar nemzeti szimbólumok használata továbbra sem volt engedélyezett. Ezt felismerve a szlovákiai magyar politika is egyre gyakrabban jelezte ezt a problémát Prága felé. Ilyen volt az Esterházy és további 22 képviselőtársa által június 17-i dátummal benyújtott interpelláció, amelyet a magyar pártvezér a kormányhoz intézett. Az interpellációban Esterházy a magyar himnusz éneklésének s nyilvános hallgatásának büntethetősége kapcsán arra hívta fel Prága figyelmét, hogy *„ha egy nemzetnek megtiltják, hogy bármilyen ünnepi alkalommal eljátszhassa vagy elénekelhesse saját nemzeti imádságát, akkor ez a nemzeti gondolatra alapozott jogainak jelentős csorbulását jelenti. Ott pedig, ahol ilyen történhet, nem lehet szó arról, hogy a kisebbségek jogaik összességének birtokában lennének, arról pedig különösen nem, hogy az állam teljesen egyenrangú és egyenértékű polgárai lennének, mivel ez a gyakorlat cáfolhatatlan bizonyítéka annak, hogy a nemzetiségekkel továbbra is éreztetni kívánják azok alárendeltségét, s hogy erről egy pillanatra sem feledkezzenek meg, a kormányzat továbbra is a büntetőparagrafusok korbácsával őrökdi főlöttük.”*⁴⁹¹ Esterházy ezért a himnuszt éneklők és hallgatók elleni eljárások és sikanírozások leállítását, illetve azt követelte, hogy azokon a nyilvános eseményeken, amelyekben magyarok is részt vesznek, a magyar himnuszt hivatalosan is eljátszhassák. Hasonló szellemű volt Szilassy Béla szenátornak és társainak már korábban, március 29-én benyújtott 690/2. sz. interpellációja, amelyben a magyar nemzeti színek használatának engedélyezését követelték a kormányzattól.⁴⁹²

Mindezek ellenére a hatóságok 1938 nyarán továbbra is érvényesítették a magyar nemzeti szimbólumokkal szembeni, húsz év óta gyakorolt intoleráns magatartásukat. Sőt mint annyi más esetben a magyar lakosság szimbolikus megnyilvánulásaival szemben sokkal kevésbé voltak toleránsak, mint azt a szudétánemetekkel kapcsolatban tették, akik ekkor már lépten-nyomon a környezetük tudomására hozták nemzeti és világnézeti hovatartozásukat. A köztársaság utolsó évében is árgus szemmel figyelték a hatóságok azt, hogy a közel húsz éve tartó „leszoktatás” ellenére kik azok, akik továbbra is megünneplik Szent István napját. A komáromi járási hivatalnak még arra is volt energiája, hogy parancsba adja, a csendőröknek arra is figyelniük kell, hogy a Kamocsán rendezendő tűzoltóünnepségen a lányok szoknyájának aljára nincs-e magyar nemzeti színekből álló szegély varrva.⁴⁹³ S bár 1919-től a március 15-i és augusztus 20-i ünnepségek intenzitása a szigorú tiltás és büntetések következtében láthatóan csökkent, Dél-Szlovákiában Szent István napja 1938-ban sem számított hétköznapi. Dunaszerdahelyen például az aznapi második reggeli misén, amely fél nyolckor kezdődött, mintegy 300, a környék falvaiból érkező hívő gyűlt össze. A környék katolikus falvaiban pedig az emberek aznap, mint-ha vasárnap lett volna, tartózkodtak a szabad ég alatt végzett munkától.⁴⁹⁴ Hasonlóan viselkedett a lakosság több Ipoly menti településen is.

A nemzeti érzések erősödését mutatta az az érdeklődés is, amely Horthy Miklós augusztus végi németországi útját kísérte, hiszen az admirális a visszafelé vezető úton Bécsből a Dunán

491. Interpelácia poslanca Esterházyho celej vláde o povolení verejného spievania hymny. Digitální knihovna NS RČS 1935-1938, Poslanecká sněmovna - Tisky, č. 1377. http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1377_01.htm

492. Interpelácia poslanca Szilassyho celej vláde o užívaní maďarskej trikolory. Digitální knihovna NS RČS 1935-1938, Senát - Tisky, č. 690. http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0690_01.htm

493. ŠOA Komárno, f. OÚ KN, k. 82, 1111/1938.prez.

494. SNA, f. KÚ BA, k. 268.1047/1938.prez.

hajózva – Csehszlovákia területét is érintve – utazott Pestre. Az a lehetőség, hogy esetleg megpillanthatják a tengernagyot, akit a szlovákiai magyarok többsége – az utazási korlátozások és a szigorú cenzúra miatt – leginkább csak a sajtóleírásokból ismert, tömegeket vonzott a Duna pozsonyi szakaszának mindkét partjára. Az, hogy a Zsófia nevű gőzösről a Pozsonyt távcsővel fürkésző Horthyt több ezren várták a Duna-parton, annyira megrémítette a hatóságokat, hogy a folyó további csallóközi szakaszán erre az időszakra megtiltották a Duna töltésén való tartózkodást (ezt a parancsot a csallóközi falvakban ki is doboltatták), s megerősítették a rendfenntartó erők jelenlétét is.⁴⁹⁵

Pozsony lakosságának a figyelmét azonban nemcsak Horthy Miklós látogatása borzolta fel ezekben a napokban, hanem a pozsonyi városházán történtek, amelyek Dzurányinak azt a korábban már ismertetett véleményét erősítették, hogy hiába a kormány szintű szándék a nemzetiségi kérdés újszerű kezelésére, ha a bürokráciát továbbra is a korábbi nacionalista beidegződések mozgatják. Szeptember 3-án ugyanis a városi jegyzői hivatal helyettes vezetője, Dr. Sommer rendeletben tiltotta el a hivatal alkalmazottait a magyar nyelv használatától,⁴⁹⁶ a tilalom megszegőit pedig büntetéssel fenyegette: *„Megismétlődnek a panaszok, hogy köztársaság húszéves fennállásának jubileuma ellenére a városi jegyzői hivatal alkalmazottai hivatalos érintkezésben és a felek előtt is egymás között magyarul beszélnek. Ez különösen vonatkozik a leíró osztályra és az itteni hivatal kiadóosztályára. Figyelmeztetem az összes alkalmazottakat e rossz szokás tarthatatlan állapotára és azt megtiltom. E tilalom megszegéséért a jövőben személyesen fogok mindenkit felelősségre vonni.”*⁴⁹⁷ A kibocsátott körlevél, amely a harmincas éveket illetően már nem az első ilyen volt a pozsonyi városházán, komoly felháborodást váltott ki magyar körökben, s a botrány hamarosan országos ügyvéddé dagadt. Esterházy audienciát kért Hodžától, aki meghallgatva a magyar politikus panaszát, annak jelenlétében utasította a belügyminisztert a rendelet visszavonására. A miniszterelnök közbelépésének gyorsan megvolt a hatása: a városi főjegyző új körlevelet adott ki, amellyel hatálytalanította Sommer rendeletét, s egyben előírta, hogy a tisztviselők kötelesek azoknak a feleknek, akik szlovákul vagy németül nem értenek, magyar nyelven is megadni az információkat.⁴⁹⁸

Eközben annak is számtalan jele volt, hogy a nacionalizmus megerősödése a mindennapok valóságában is egyre inkább ott hagyta lenyomatát. Ez – miközben a magyar falvak világában nem volt érezhető – egyre láthatóbban nyilvánult meg a nagyobb városokban, Kassán, Nyitrán, Pozsonyban, ahol különösen a fiatalság vált az „új divat” áldozatává. A nemzeti hovatartozás jól látható jeleinek viselését (ruházat, jelvények, kokárda) először a Bécsből áttérjedő náci propaganda hatása alatt álló pozsonyi német fiatalok kezdték, ám ezzel párhuzamosan felerősödött a Hlinka-párti szlovák fiatalok s az egyesült párti magyarok hangja is, és szaporodni kezdtek az etnikai indíttatású incidensek is. Erre reagálva jelentek meg pozsonyi borkimérésekben 1938 nyarán háromnyelvű feliratok a következő szöveggel: *„Kérjük a tisztelt vendégeket, hogy ebben a helyiségben ne politizáljanak és egy nemzetiséget se sértsenek meg!”*⁴⁹⁹

495. Vö. *Új Hírek*, 1938. augusztus 30; MOL, K-28, 18. cs. t. 59-38-16820.

496. MOL, K-63, 64. cs. 7/4. t. 241/pol.1938.

497. *PMH*, 1938. szeptember 7.

498. *Új Hírek*, 1938. szeptember 13.

499. *Új Hírek*, 1938. június 22. A borkimérések korábbi – még toleráns – hangulatát egy szlovák visszaemlékező az alábbi szavakkal foglalta össze: „Az összes borkimérés színvonalas volt. Azokban sohasem voltak incidensek. Aki oda bement, mindig kedves és családias hangulatot talált. Énekeltünk, vitakoztunk, egyszóval jól szórakoztunk. Senkit sem zavart, hogy az egyik sarokban németül, a másikban magyarul énekelnek. Mi pedig a saját nótáinkat fűjtük.” Salner Peter: *Taká bola...*, i. m. 108.

Egyre nyíltabban mutatkozott meg az addig inkább csak a felszín alatt jelen levő antiszemitizmus is. A Hlinka-párt június 5-i manifesztációja során már zsidóellenes jelszavak is elhangoztak,⁵⁰⁰ egy pozsonyi zsidó hölgy visszaemlékezései szerint a nagyjából az ebben az időszakban rendezett érettségi bankettjükre pedig hasonló jelszavakat kiabáló Hlinka-párti fiatalok törtek be.⁵⁰¹ Kisebbségi incidensek Kassán is előfordultak, ahol május közepén a Schalkház Szálló borozójában a magyar nótázást nem tűrő szlovák fiatalok kötöttek bele ott mulató magyarokba.⁵⁰²

A felfokozott nemzeti érzések és ezzel együtt járó intolerancia példáját szolgáltatta a prágai magyar diákok május elsejei incidense is, amikor is a Vencel téren felvonuló cseh tömeg nemzeti öntudata elleni támadásként érzékelte, hogy a cseh himnusz eljátszása alatt a prágai magyar diákmenza ablakából hangos beszélgetés zajai szűrődnek ki. Erre a csendőrök figyelmét is felhívták, akik a diákmenzában talált 42 főt bekísérték a rendőrségre. Ott kihallgatták őket, s noha legtöbbjüket szabadon engedték, 8 diákot éjszakára is ott fogtak. A hangos incidenssé fajuló esetről a diákok azonnal értesítették az EMP Prágában tartózkodó politikusait, s miután másnap Szent-Ivány József közbelépett, a hatóságok végül mindenkit szabadon engedtek.⁵⁰³

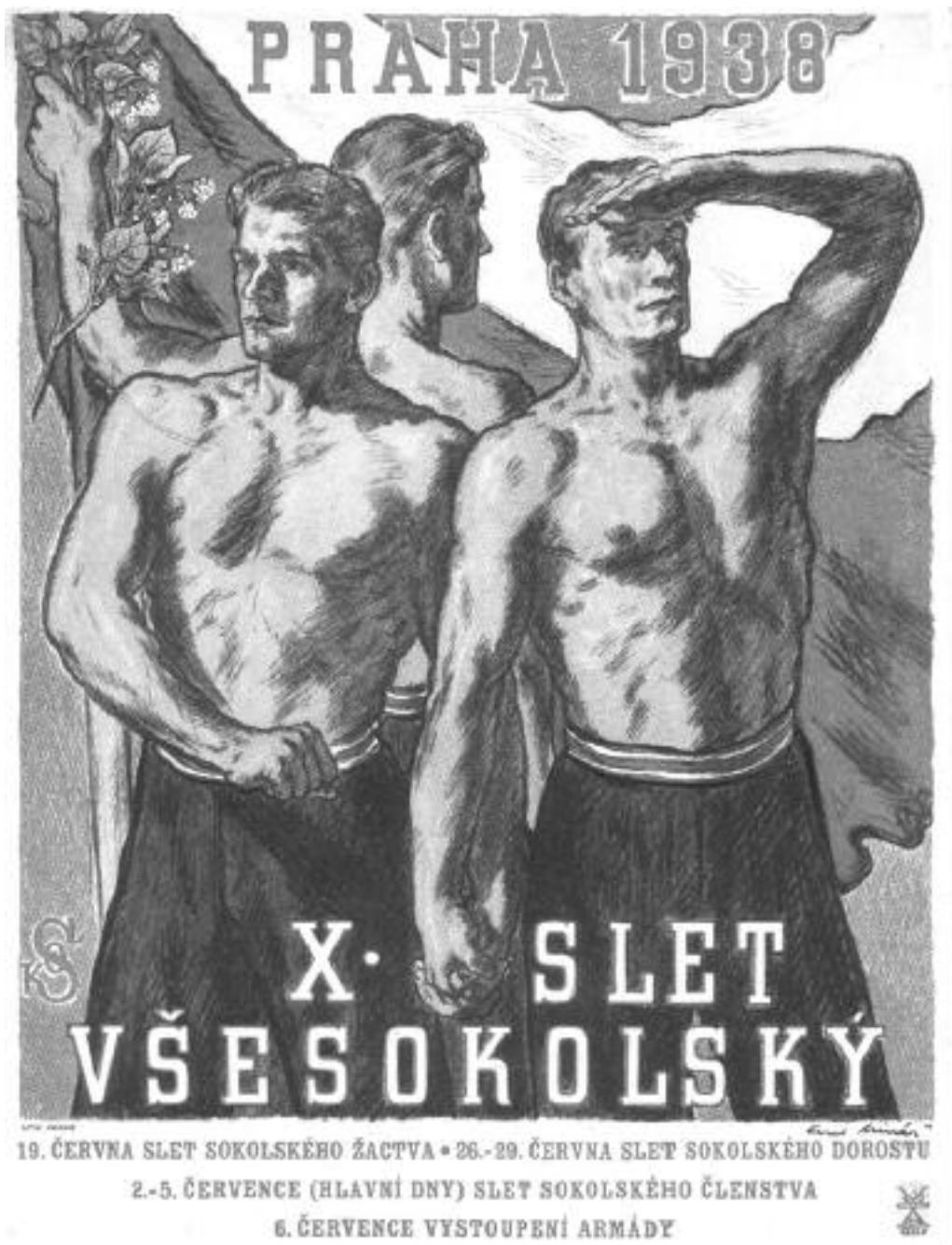
A magyarságot érintő etnikai incidensek – mint a példák is mutatták – inkább csak olyan lokális konfliktusok voltak, amelyek nem lépték túl a kezelhetőség határát, nem csaptak át erőszakos cselekedetbe, s tulajdonképpen érthető velejárói voltak a zaklatottabb időknek. Ennek is köszönhető, hogy a müncheni válság szeptemberi eskalációjáig Dél-Szlovákiában a megszokott mederben folyt a mindennapi élet, s az itt lakók nemzeti öntudatának megerősödése nem vezetett súlyosabb etnikai konfliktusokhoz.

500. Salner, Peter: *Premeny Bratislavy 1939–1993*. Bratislava, Veda, 1998. 20.

501. Salner, Peter: *Mozaika židovskej Bratislavy*. Bratislava, Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2007. 108.

502. SNA, f. KÚ BA, k. 270, 8238/1938.prez.

503. Szepesházy Kálmán egykori prágai magyar diák szíves közlése és az *Új Hírek*, 1938. május 3. alapján.

A prágai Sokol-ünnepség plakátja

5. BERCHTESGADENTŐL MÜNCHENIG

5.1. A MÜNCHENI EGYEZMÉNY

Henlein nyílt színvallása, a szudétanémetek lázadási kísérlete, majd ezek kemény elfojtása és az SdP betiltása végképp illuzórikussá tették a németkérdés Csehszlovákián belüli tárgyalásos rendezésének a lehetőségét, s a helyzet megoldásának a kulcsa egyre inkább diplomáciai síkra terelődött át. Ezek során azonban Runciman már idézett zárójelentésével összhangban a belső rendezés helyett egyre inkább a határrevízió lehetősége került előtérbe. Ennek első jeleként szeptember 15-én a németországi Berchtesgadenbe érkezett Chamberlain angol kormányfő, aki a Hitlerrel folytatott tárgyalásain elfogadta a birodalmi kancellár érveit arról, hogy a béke megőrzésének egyedüli útja az, ha Csehszlovákia a németek által lakott területeit Németországnak adja át.

Ezzel párhuzamosan a csehszlovák oldalon a kezdeményezést teljesen a saját kezébe vevő és Hodža kormányfőt szinte láthatatlan szerepbe szorító, ám Zdeněk Kárník szerint nemegyszer a teljes kimerültség szélére jutó Beneš elnök szintén ebbe az irányba mutató lépést tett. Személyes futáron – Jaroslav Nečason – keresztül olyan „tapogatózó kezdeményezéseket” juttatott el Párizsba (és azon keresztül Londonba), amelyek szerint Prága hajlandó lett volna lemondani annyi németek lakta területről (4–6000 km² jött szóba), amennyi által nem sérült volna a csehszlovák erőrendszer vonala. Ennek fejében viszont Németországnak vállalnia kellett volna bizonyos számú német (akár 1,5 millió) terület nélküli átvételét,⁵⁰⁴ ami által jelentősen csökkent volna a csehországi németek száma, s egyben konfliktusgerjesztő potenciálja. A Csehszlovákiában élő németek számának minimalizálását megcélzó és tkp. az elnök magánakciójának minősíthető terv, noha semmiféle hivatalos tárgyalások alapjává nem vált, annyiban mégis jelentőséget kapott, hogy segített a nyugati politikusokat megerősíteni abban, hogy a probléma egyedüli jó megoldását a területátadás jelenti, s szeptember 19-én a francia és angol kormány közös jegyzékben fordult a csehszlovák kormányhoz, amelyben az 50%-nál nagyobb arányban németek által lakott területek Németországnak való átadását javasolták.

A Prága szemében árulással felérő nyugati jegyzéket a „szövetségesei által cserben hagyott”⁵⁰⁵ csehszlovák kormány először elutasította, ez azonban leginkább csak a saját közvéleménye iránt tett gesztus volt. Valójában azonban maga jelezte Párizs felé, hogy egy határozottabb hangú ultimátumnak mindenképpen alávetné magát,⁵⁰⁶ s amikor ez szeptember 21-én

504. Vö. Kárník: *České země ...3.* i. m. 575.; Kural, Václav: *Konflikt místo...*, i. m. 197. A szakirodalom által olykor „ötödik tervnek” is nevezett javaslat létezését a csehszlovák szakirodalom egy része figyelmen kívül hagyja vagy egyenesen tagadja. A javaslat létezését később maga Beneš elnök is letagadta, s nem említi emlékirataiban sem. Vö. Beneš, Edvard: *Paměti I. Mnichovské dny*. Praha, Academia, 2007.

505. Beleértve a Szovjetuniót is, amelynek korabeli szerepét illetően meglehetősen ellentmondásosan nyilatkozik a szakirodalom, hitelesnek azonban az a vélemény látszik, amely szerint Moszkva sem volt hajlandó – ez irányú lehetőségei egyébként is behatároltak voltak – semmilyen érdemi katonai lépésre Csehszlovákia érdekében.

506. Az ún. megrendelt ultimátummal kapcsolatban lásd Hauner, Milan: *Předmluva. Mnichovské dny a Edvard Beneš*. In Beneš, Edvard: *Paměti I. Mnichovské dny*. Praha, Academia, 2007, 18.

meg is érkezett, a csehszlovák kormány bejelentette, hogy ha az új határokat a nagyhatalmi garancia fogja biztosítani, akkor hajlandó a német többségű területek átadására.⁵⁰⁷

Csehszlovákia válsága – ahogy a Washington Post rajzolója látta

A kapituláció bejelentése a cseh lakosság egyöntetű ellenállásába ütközött. Prágát és a cseh városokat tüntetők tömegei lepték el, akik a kormány lemondását és a nyugati hatalmak ultimátumának elutasítását követelték. A demonstrálók élére a politikai paletta teljes spektrumát képviselő csoport, a Köztársaság Védelmére Létrehozott Bizottság állt, de jelentős befolyást gyakorolt a tömegekre a Hűek Maradunk Petíciós Bizottság is. A lakosság spontán és őszinte kiállása a Csehszlovák Köztársaság területi sérthetatlensége mellett azonban leginkább csak a cseh országrészeket jellemezte, Szlovákiában meglehetősen közömbösség kísérte ezt a mozgalmat, s miközben 22-én Prágában mintegy háromnegyed millió ember tüntetett, Pozsonyban csupán néhány tucat tüntető vonult végig a városon, németellenes jelszavakat hangoztatva és német kereskedők kirakatait bezúzva.⁵⁰⁸ Sőt mi több, a Szlovák Néppárt képviselői szeptember 23-án olyan tartalmú nyilatkozatot nyújtottak át a köztársasági elnöknek, amelyben elzárkóztak egy esetleges mobilizációban való részvétel elől és kinyilatkoztatták, hogy nem hajlandók a cseh területek integritásáért harcolni.⁵⁰⁹ Prága azonban ekkor már engedett a lakosság nyomásának, a Hodža-kormány lemondott, Jan Syrový tábornok vezetésével pedig új kormány alakult.

Szeptember 22-én a Chamberlainnel Godesbergben találkozó Hitler – a nyugati hatalmak meghátrálását és a háborútól való félelmét látva – újabb követelésekkel állt elő, amelyek már túlmutattak az etnikai határokon. A saját arcukat teljesen elveszíteni nem akaró nyugati hatalmak ebben a helyzetben nem ellenezhették azt, hogy Csehszlovákia katonai ellenintézkedéseket tegyen, így – miközben Prága a kapitulációs nyilatkozatot nem vonta vissza – az új miniszterelnök, Syrový tábornok 23-án este általános mobilizációt rendelt el.

A sikeres mobilizáció – amely során mintegy 1 250 000 tartalékos mozgósítására került sor –, valamint az, hogy a godesbergi feltételeket mind Csehszlovákia, mind pedig a francia kormány elutasította, Hitler előtt az általa végképp nem kívánt kétfrontos háború rémét vetítette ki. Mivel ezt sem a németek nem akarták, sem a nyugati hatalmak, de valójában a csehszlovák kormányzat sem kívánta a háborút, néhány feszült napot követően a müncheni konferencia tett pontot a szudétánémet-kérdés végére. A szeptember 29-én megtartott konferencián a négy hatalom képviselői a német többségű területek Németországnak való átadásáról döntöttek. A tárgyalásokról – minden demokratikus elvet nélkülözve – kirekesztett Csehszlovákia számára nem maradt más lehetőség, mint az első köztársaság bukását jelentő döntés elfogadása, amelynek következtében Németország október 1-jével kezdődően a cseh országrészek mintegy 30%-ának a birtokába jutott, amely területen 3,8 millió, többségében német anyanyelvű lakos élt.⁵¹⁰

507. Čelovský, i. m. 295–303.

508. *Esti Újság*, 1938. szeptember 23.

509. Čarnogurský, Pavol: *6. októbra 1938*. Bratislava, Veda, 1993, 62. Igaz, a mobilizáció kihirdetését követően a HSLS más szlovák pártokhoz hasonlóan pozitív hozzáállást tanúsított a védelmi intézkedésekhez.

510. Kárník: *České země ...*3. i. m. 625.

Udava Československej republiky! Prága

Határozati javaslat.

Mi, magyar fiatalok, kik az 1848-as magyar szabadságharc 90 éves évfordulójára jöttünk össze, kijelentjük:

Petőfi és a máriusi ifjúság demokratikus szabadságharcainak mi mi vagyunk az örökösei. Ellenségei vagyunk a háborúnak, a csarnokságnak, a nemzetek elnyomásának.

Aggodalommal látjuk, hogy a parancsuradalom bürokratai támadásával műföldünk határait megmállta és a magyar fiatalság kultúráját, fejlődését, jövőjét élesen fenyegeti. A magyar fiatalság nem fog meghátrálni a barbár erőszak elől. Megvédjük éanainkat, kézzel állunk a vartán. Ha Csehszlovákiát megtámadnák, úgy tudják meg, hogy a többi ittélő népekkel együtt megfogjuk védeni évezredes kultúránkat, szülőföldünket, megfogjuk védeni a köztársaságot.

Felkérjük a kormányt, hogy tegyen megfelelő intézkedéseket a védelemre. Tízre erősebbre a kapcsolatot műveltségeseinkkel, lépjen föl erélyesen a reakció ellen, mely remélyeztet a védelműnket. Adja meg a magyar fiatalság követeléseit, adja meg jogainkat, hogy egyenlők legyünk az egyenlők között.

PROLETÁRSKEJ TELOVČOVNY
PROLETÁR TESTEDŽO EGYESÜLET
SZÉK: 10. KÖRLET
MUNKÁI SZAKKÖR — KÖRLETI CSOPORTJA
DOUBÉ SALIBY.

5.2. ARCCAL A REVÍZIÓ FELÉ – FORDULAT A SZLOVÁKIAI MAGYAR POLITIKÁBAN

Bár 1938 szeptembere a szudétánémetekről szólt, a szlovákiai magyarok kérdésében is fordulatot hozott. Ez egyaránt jelentette a szlovákiai magyar politika fordulását, valamint a szlovákiai magyar kérdésnek nemzetközi megítélésében bekövetkezett változását is. Ez utóbbi, vagyis a nemzetközi kontextus és Budapest politikájának átalakulása pedig alapvetően határozták meg az Egyesült Magyar Párt magatartását is.

Az EMP politikájában 1938 szeptemberében bekövetkezett fordulat megértéséhez alapvető fontosságúnak tűnik a párt addigi stratégiájának összegzése, amelyet a következő pontokban látunk rögzíthetőnek:

- Az EMP a magyar kisebbség helyzetének megoldását hosszú távon a békés határrevíziótól várta.

- Ezt a célját azonban a hatályos csehszlovák törvények miatt nyilvánosan nem artikulálhatta, s nem is folytathatott direkt módon erre mutató politikát.

- A revízió realitásának lehetőségét Magyarország helyzetéből, a térség, illetve Európa erőviszonyaiból eredően még a harmincas évek második felében is távoli lehetőségként érzekelte.

- Ennélfogva érdekeltnek mutatkozott a magyar kisebbség helyzetének Csehszlovákián belüli minden olyan rendezésében, amely nem feltételezte a status quo nyilvános elismerését. Ez a magatartás vezette az 1938 elején megfogalmazott 81 pontos memorandum és a státútum-tárgyalások kapcsán is.

- Mivel a direkt határrevízió realitását a két háború közötti korszak nagy részében nem érzekelte, a legjárhatóbb útnak Csehszlovákia dezintegrációját tartotta, amelyre a szlovák kérdés kiéleződése látszott a legalkalmasabb megoldásnak, hiszen nemcsak a budapesti politika, hanem a szlovéniai magyar is meg volt arról győződve, hogy a szlovák „kistestvér” saját lábán, egyedül képtelen megállni, s ha elszakad a csehektől, az óhatatlanul magával hozza a Magyarországhoz való visszatérését.

- Arra azonban, hogy a szlovák autonómia kivívása után mi és hogyan történne, nem volt kidolgozott elképzelése, mint ahogy volt egyfajta félelem a tekintetben is, hogy a szlovákok mit kezdenének a magyarkérdéssel.

- 1938 tavaszán az EMP számára az jelentette a döntő kérdést, hogy tovább folytassák-e a szlovák autonómia ügyére alapozott politikájukat, vagy vállalják fel a szudétánémet politika által felkínált másik utat, amely ekkor már nagyobb lehetőségekkel kecsegtetett. Döntésüket nehezítette, hogy a szlovákok több okból természetesebb szövetségesnek látszottak. Ezzel szemben a szudétánémetekkel nem igazán volt alapja az együttműködésnek, miközben az EMP-t a szudétánémetek nemzetiszocializmusa is riasztotta.

- A direkt határrevízió esélyét a pártban csak meglehetősen későn, 1938 késő nyarán, illetve szeptemberében ismerték fel. Ez a felismerés természetesen szoros összefüggésben volt a nemzetközi politikában bekövetkezett változásokkal s Budapest magatartásának megváltozásával, hiszen a budapesti kormányzat szándékainak ismerete nélkül az Egyesült Magyar Párt magatartása sem értelmezhető helyesen.

Bár időszakonként eltérő nyíltsággal vállalták fel, de a két világháború közötti magyar kormányzatok sohasem mondtak le a trianoni határok revíziójának céljáról. Mint Zeidler Miklós is megállapítja, „az 1918-tól egyre-másra születő jelszavak: az »integritás«, a »Mindent vissza!«, a »Nem! Nem! Soha!« az »egész Magyarország mennyország«, a »Szent István-i birodalom«

és a többiek nem csupán a propaganda olcsó szövegei voltak, hanem a hivatalos politika tényleges – bár a külföld felé általában titkolt – célkitűzése is.”⁵¹¹ Igaz, a magyarországi közvélemény irreudenta hangulatával szemben a magyar külpolitika irányvonala inkább revíziós jellegű volt, elsősorban diplomáciai eszközökkel dolgozott és nem zárkózott el a kompromisszumoktól sem.⁵¹² Így a korszak magyar külpolitikái elképzeléseiben az integrális revízió mellett fokozatosan megjelentek s egyre nagyobb hangsúlyt kaptak a revízió gazdasági, stratégiai és etnikai elvei is, miközben ezek a tényezők nem egyforma erővel jelentkeztek az egyes elveszített területek visszaszerzése esetében. S bár Budapest a revíziós célokat (talán Gömbös kivételével) mindig lebegtetette, és nem pontosította, a revíziós törekvések alapfilozófiája kétségtől a békés revízió volt. Az persze már más kérdés, hogy ennek oka nem a szándékok békességében gyökerezett, hanem Magyarország katonai gyengeségében.

A revíziós célkitűzések nem csupán Magyarország és „érintett szomszédjai” viszonyát határozták meg, de egyben kényszerűen kijelölték az ország helyét is (Olaszország és Németország mellett) az európai politikai életterben. Az érintett két ország elképzeléseihez igazodva a harmincas évek második felére a Sándor-palota azt is kénytelen volt elfogadni, hogy revíziós politikáját elsősorban Csehszlovákiára hegyezi ki.⁵¹³ Az, hogy a Darányi-kormány egyre inkább igazodni igyekezett a német elképzelésekhez, természetesen maga után a magyar–csehszlovák, valamint a magyar–kisantant kapcsolatok további elhidegedését. A közép-európai térben az Anschluss hatására bekövetkezett változások azonban felerősítették azokat a budapesti megfontolásokat, amelyek veszélyesnek ítélték a német előretörést, s azt részben a Róma által preferált horizontális tengely realizálásával, részben pedig az angol appeasement politikához kapcsolódva a térség problémáinak békés, tárgyalásos úton való rendezésével kívánták ellensúlyozni.⁵¹⁴ Részben ezt a felismerést tükrözte Darányinak Imrédyre való lecserélése, aki a bethleni koncepcióhoz igazodva a német szál megőrzése mellett a nyugati kapcsolatok megerősítésére törekedett. Az Imrédy-kormány korai politikáját így elsősorban az jellemezte, hogy a hős vágyott revíziót békés úton, nagyhatalmi konszenzus alapján képelték el, ehhez azonban a német támogatás mellett a nyugati hatalmakat, elsősorban Angliát is meg kellett nyerniük.

A német külpolitika és a birodalmi kancellár 1938 nyara előtt kevés figyelmet szentelt Szlovákiának, csupán mint a magyar revíziós törekvések tárgyaként tekintett rá, ami által befolyásolni lehet Budapestet. Ebben az időszakban Berlin több ízben is Budapest tudtára adta, hogy nem tart igényt Szlovákiára, s Magyarország feladatának tartja, hogy ott rendet teremtsen.⁵¹⁵ Eközben azonban meglehetősen bizalmatlan is volt Magyarországgal és a magyar vezetéssel szemben, s nem nagyon avatta őket be Csehszlovákia elleni terveibe. Elvárta viszont Budapest igazodását, s azt, hogy a magyar külpolitika a német mozgással összhangban egyre támadóbban lépjen fel Prágával szemben.

511. Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Budapest, Osiris, 2001, 56–57.

512. Az irreudenta és revíziós politika közötti különbséget illetően lásd Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony, Kalligram, 2009, 81. Az elvesztett északi területek azonnali fegyveres visszaszerzésének terveivel kapcsolatban a legújabb szakirodalomból lásd Michela, Miroslav: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Madarska 1918–1921*. Bratislava, Kalligram, 2009.

513. Ádám Magda: A versailles-i Közép-Európa összeomlása. A müncheni válság és Magyarország. *Századok*, 1999, 4. sz. 691.

514. Uo. 695.

515. A „felvidéki” magyar aspirációk támogatását, s azt, hogy Magyarország Pozsony is visszakapja, a Villani Frigyes római magyar követtel folytatott májusi beszélgetése során Ribbentrop is megerősítette. Ádám Magda (szerk.): *Diplomáciai Iratok Magyarország Külpolitikájához 1936–1945*. 2. kötet. (DIMK II). Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965, 182. sz. dokumentum. Vö. Schvarc, Michal–Holák, Martin–Schriffl, David (eds.): „Tretia ríša” a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das „Dritte Reich” und die Entstehung des Slowakischen Staates. Dokumente I. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008, XLI.

Éppen ezért Imrédy a Németországgal szembeni magyar pozíciók megerősítésének egyik fontos elemét a kisantant országokkal történő megegyezésben vélte felfedezni, aminek eredménye az 1938. augusztus második felében aláírt bledi egyezmény volt. Ebben Magyarország lemondott a határok erőszakos megváltoztatásának eszközéről, cserében viszont a kisantant államok elismerték Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát. Azzal azonban, hogy Budapestnek sikerült az egyezmény életbe lépését a kisantant országokkal kötött kisebbségvédelmi megállapodásokhoz kötnie, a magyar diplomácia többfrontos sikert könyvelhetett el. Egyrészt megosztotta a kisantant államokat, másrészt azt is elfogadtatta velük, hogy a magyar kisebbségek helyzetét nem lehet csupán belügyként kezelni. Emellett az egyezmény egyfajta gesztus is volt az angol kormányzat felé,⁵¹⁶ ám egyben jelzés is Németország felé, hogy Magyarország nem kíván mindenben Berlin elképzeléseihez igazodni.

A bledi tárgyalásokkal egy időben zajlott le Horthy kormányzó és Imrédy miniszterelnök németországi látogatása. A Kielben folyó megbeszélések során a Führer a Csehszlovákia elleni német katonai akciókhoz való csatlakozás fejében Szlovákia egész területének visszaszerzését és a lengyel–magyar határ visszaállításának lehetőségét lobogtatta meg a magyar államférfiak előtt. A Horthy vezette küldöttség azonban, amely más körülmények közepette természetesen szívesen szerezte volna vissza az egész Felvidéket, meglehetősen rezerváltan viselkedett a német háborús tervekkel szemben, s a magyar hadsereg felkészületlenségére hivatkozva lényegében elutasított az ajánlatot. Ez a visszautasítás azonban nem feltétlenül csak annak volt köszönhető, amit Zeidler Miklós találóan úgy fogalmazott meg, hogy a nem a huszadik századi diktatúrák nyelvét beszélő Magyarország nem érthetett szót Hitlerrel,⁵¹⁷ hanem annak, hogy a magyar vezetés revíziós politikájának lényegét a nagyhatalmi konszenzusra alapozott békés terület-visszaszerzés jelentette, s elképzeléseibe a németek által felvázolt agresszió terve nem illett bele.⁵¹⁸

A Németországhoz való igazodás mellett Imrédy meglehetősen nagy jelentőséget tulajdonított Nagy-Britannia magatartásának és az angol támogatás megszerzésének is. A brit külpolitika a versailles-i béke megalkotásától meglehetősen nagy utat tett meg 1937-ig, amikor is stratégiájában – Romsics Ignác szavaival élve – Németország lekenyerezésének (a náci szándékok meg nem értéséből adódó⁵¹⁹) politikája kerekedett felül, s London a középkelet-európai átrendeződés elfogadjává, sőt olykor támogatójává vált.⁵²⁰ Ez a változás óhatatlanul is kihatott a magyar revíziós tervek brit megítélésére is, amelyekkel szemben a Foreign Office is egyre inkább elfogadóvá vált. Az 1938 márciusától fokozódó csehszlovákiai krízis kezelését és a szudétanémet aspirációk kielégítését azonban nem akarta a magyar-kérdés beemelésével komplikálni, ezért amíg tehetette, a csehszlovák-probléma megoldását igyekezett csupán a németkérdésre leszűkíteni, az „egyenlő elbánást” sürgető magyar tapogatózásokra pedig kitérő válaszokat adni.⁵²¹

516. Sallai, Gergely: „A határ megindul” ..., i. m. 95.

517. Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Budapest, Osiris, 2001, 212.

518. Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Buenos Aires, [i. k.], 1953, 200.

519. Vö. Ormos Mária–Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Budapest, Osiris, 2003, 391.

520. Romsics Ignác: A brit külpolitika és a „magyar kérdés” 1914–1946. *Századok*, 1996, 2. sz. 308.

521. Lásd pl. Marosy Ferenc londoni magyar ideiglenes ügyvivő megbeszélését Edward Maurice Berkeley Ingrammal, a brit Külügyminisztérium Dél-európai Osztálya vezetőjével. Ádám Magda et. al. (szerk.): *Az első bécsi döntés okmánytára, 1938. augusztus 3. – 1939. március 15.* Kézirat. 15. sz. dokumentum; Az angol jelzések persze az ellentmondásoktól sem voltak mentesek, hiszen míg Vansittart 1938 augusztusában olyan értelemben nyilatkozott Barczának, hogy mindaz, amit a németek kapnak, automatikusan érvényes lesz a magyar kisebbségre is, a prágai angol követ egy Esterházyval folytatott tárgyalásán azt jelezte, hogy a magyarok lényegesen kevesebbet fognak kapni, mint a szudétanémetek. DIMK II. 309. sz. dokumentum, 567.

Márpedig nagyjából 1938 késő nyarától, amikor Budapest is rádöbben, hogy a nyugati hatalmak sem ellenzik, így küszöbön áll a cseh–német határ revíziója, egyre inkább ez az elv, vagyis a magyarkérdésnek a szudétanémet-kérdéssel való azonos elintézése vált a budapesti és ezzel párhuzamosan a pozsonyi magyar politika vezérelvévé. Az igazi különbség csupán az volt, hogy míg ekkor már a nyugati hatalmak a németek esetében a határváltozás mögé is beálltak, Budapestnek viszont még ahhoz sem sikerült nyílt angol támogatást szereznie, hogy a szlovákiai magyarok „a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződésben foglalt jogaikat maradéktalanul élvezhessék”.⁵²² Budapest 1938. szeptember 16-án először a brit, két nap múlva pedig a francia kormányt óvta erősen attól, hogy olyan megoldást válasszanak, amely a szlovákiai magyaroknak a szudétanémetekhez viszonyított diszkriminációját eredményezné.⁵²³ London azonban továbbra is tartózkodó volt, s noha Halifax külügyminiszter elismerte a magyar fél erkölcsi jogát a németekkel való egyenlő bánásmódhoz, továbbra is nyugalomra intette a magyarokat.⁵²⁴ A briteket azonban nem csupán saját óvatosságuk tartotta vissza attól, hogy ebben a kérdésben világosan állást foglaljanak, hanem a franciák ellenkezése is, akik egyáltalán nem kívánták a német- és a magyarkérdés összekapcsolását, és továbbra is elutasították a magyar határok revízióját. A két nyugati hatalom közötti hangsúlyok különbségét jelzi, hogy miközben a Csehszlovákiának szeptember 19-én átadott jegyzék a franciák határozott kívánságára csupán a német területi követelések jogosságát mondta ki, a lengyel- és a magyarkérdést viszont nem említette, ám a Foreign Office azonnal jelezte, hogy a jegyzék megfogalmazása nem zárja ki a magyar és lengyel területi aspirációkat sem.⁵²⁵

Bár, mint jeleztük, a magyar fél Kielben visszautasította Hitler ajánlatát, s ezzel kerülőutakra és pótmegoldásokra kényszerítette a Csehszlovákiát a térképről eltüntetni akaró német kancellárt,⁵²⁶ azt azonban Budapest ekkor már végérvényesen felismerte, hogy lényegében megnyílt az út a határrevízió előtt, s csupán rajta múlik, hogy tud-e élni ezzel a helyzettel. Miközben tehát továbbra is igyekezett mérsékelt magatartást tanúsítani annak érdekében, hogy le ne maradjon a megnyílni látszó lehetőségekről, minél előbb érvényteleníteni akarta a Csehszlovákiával is épp megkötött bledi egyezményt, amelyben lemondott az agresszióról. Ennek pedig legegyszerűbb útja az volt, ha az egyezmény parafálásának feltételül szabott kisebbségvédelmi szerződés megkötésére nem kerül sor. Nem csoda tehát, ha szeptember elejétől már olyan instrukciók érkeztek Budapestről az Egyesült Párthoz, amelyek kizárták a kormányzat feltételeinek elfogadását, s a szlovenszko magyar pártot is a követelések fokozására biztatták.⁵²⁷

Berlin – amely mint azt Ernst Woermann, a külügyminisztérium politikai államtitkár által 1938. szeptember 19-én Hitler számára készített irányelvek is igazolják, ekkor még Szlovákia teljes területének Magyarországhoz csatolásával számolt⁵²⁸ – kevésnek találta Budapest és az

522. Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony, Kalligram, 2009, 270.

523. Ádám Magda et. al. (szerk.): *Az első bécsi döntés...*, i. m. 19. és 26. sz. dokumentum

524. Uo. 30. sz. dokumentum

525. Vö. Čelovský, i. m. 290.

526. Vö. Pritz Pál: *Magyarország és a nagyhatalmak 1938-ban*. In Simon Attila (szerk.): *Visszacsatolás vagy megállás. Szempontok az első bécsi döntés értelmezéséhez*. Balassagyarmat, Nógrád Megyei Levéltár – Selye János Egyetem, 2010, 17.

527. A radikálisabb és kompromisszumokat kizáró hangvétel igazolja Esterháznak szeptember közepén egy angol lapnak tett nyilatkozata, amelyben a magyar pártvezér kifejtette, hogy részleges megoldásokat nem fognak elfogadni, s a nemzetiségi problémákat csak a csehszlovák állam teljes átalakítása oldhatja meg. Idézi *PMH*, 1938. szeptember 14. Az idézett nyilatkozat feltételezhetően Kánya kezdeményezésére született, aki szeptember 10-én fogalmazott táviratában szólította fel Esterházyt, hogy tegyen olyan nyilatkozatot, amelyben jelzi, hogy a szlovákiai magyarok a céljaik tekintetében szolidárisak a szudétanémetekkel és egyforma elbánást igényelnek. *MOL*, K-64, 79. cs. számjeltáviratok.

528. Schvarc, Michal–Holák, Martin–Schriffl, David (eds.): *„Tretia ríša” a vznik*, i. m. 1. sz. dokumentum, 3–6.

EMP magatartását, amire Hermann Göring szeptember 16-án nyomatékosan figyelmeztette is Sztójay Döme berlini követet.⁵²⁹ Sztójay jelentése szerint a birodalmi marsall azt kívánta, hogy a magyar kormányzat határozottan követeljen önrendelkezési jogot a szlovenszkoí magyarok számára, az EMP pedig fogalmazzon meg Henlein előző napi felhívásához hasonló nyilatkozatot és azt kürtölje világgá. Göring ezen kívül azt is szükségesnek tartotta, hogy a szlovákiai magyarok „*provokáljanak fegyveres összeütközéseket, sztrájkokat s behívási parancsnak ne tegyenek eleget, mert csak erős incidensek irányítják a nyugati hatalmak figyelmét a magyar követelésekre*”.⁵³⁰

A revízió szempontjából sorsdöntőnek látszó németországi látogatásra készülő magyar vezetés gyakorlatilag azonnal lépett, és az épp Budapesten tartózkodó Jaross Andorral megszövegeztette az Egyesült Magyar Párt nyilatkozatát. Jaross, aki ígéretet kapott, hogy Budapest nyíltan felsorakozik a magyar párt nyilatkozata mögé, azonnal összehívta az EMP parlamenti klubját, amely szeptember 17-én Pozsonyban Szüllő és Hokky kivételével teljes létszámban össze is ült, s megszavazta az elé terjesztet dokumentumot.⁵³¹

Az Egyesült Magyar Párt által szeptember 17-én elfogadott határozat⁵³² történelmi jelentőségű eseménynek bizonyult a párt és az általa képviselt szlovákiai magyar közösség életében, hiszen húsz év után először nyíltan bejelentette a szlovákiai magyarság igényét az önrendelkezési jogra: „*A csehszlovákiai magyar népcsoport önmaga kívánja a kezébe venni sorsának intézését, e célból szüksége van arra, hogy biztosíttassék részére a jog, amellyel 1918-ban csak egyes nemzetek élhettek: az önrendelkezés joga.*”⁵³³ Majd az önrendelkezés eszközét megnevezve kinyilvánította, hogy „*adassék meg a lehetőség arra, hogy a magyar népcsoport népszavazással dönthesse el, miként kíván elhelyezkedni a középeurópai térben.*”

Miután Budapest csalódottan vette tudomásul, hogy a berchtesgadeni tárgyalások napirendjén a magyarkérdés nem szerepelt, erőteljes diplomáciai aktivitásba került, hogy a német–angol tárgyalások újabb fordulója már a szlovákiai magyarokkal is foglalkozzon. Ennek eredményeként jöhetett létre Imrédy, Kánya és Keresztes-Fischer szeptember 20-i obersalzbergi látogatása, amely egyébként Hitler számára is kapóra jött. A német kancellár ugyanis újból felvetette egy fegyveres magyar fellépés lehetőségét Csehszlovákia ellen, ám magyar részről ismét csak visszautasításra talált.⁵³⁴ Pozitív választ adott viszont Imrédy arra a német követelésre (amit egyébként Varsó is sürgetett), hogy Magyarország határozottan sürgessen népszavazást Szlovákiában.⁵³⁵

Az hitleri ajánlat újabb visszautasítása után nem volt meglepő, hogy a godesbergi megbeszéléseken sem a német, sem az angol fél nem vetette fel a magyarkérdést. Budapest ismételten mellőzve érezte magát, s az addigiaknál határozottabb lépésekre szánta el magát. „Szeptember 23-án éles hangú jegyzéket küldött Prágába, amelyben a magyar területek elkülönítését, a szlo-

529. MOL, K-64, 79. cs. 7/a t. 873/res.pol.1939.

530. Uo.

531. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 61313.

532. 7. sz. függelék

533. SNA, f. KÚ BA, k. 254, bez. č.

534. Bár a magyar fél a katonai akciókban való részvétel elutasítását leginkább a kisantant államok részéről fenyegető viszontesapás veszélyével indokolta, ez inkább csak kifogás volt, hiszen a müncheni napokban már mind Románia, mind Jugoszlávia egyetértett a Csehszlovákiával szemben megfogalmazott és néprajzi alapokon nyugvó német, lengyel, magyar követelésekkel. Vö. Ádám Magda: *A versailles-i...*, i. m. 707.

535. A csehszlovák krízis kapcsán kibontakozó magyar diplomáciai lépések összefoglalását lásd Sallai Gergely: „*A határ megindul...*”, i. m.

vákok és rutének részére önrendelkezési jogot követelt. Több korosztályt behívtak, a hadsereget a csehszlovák határon vonták össze.”⁵³⁶

Csehszlovákia nevében Krofta külügyminiszter reagált a magyar lépésekre, aki szeptember 26-án Wettstein János prágai magyar követet arról tájékoztatta, hogy Csehszlovákia ugyan továbbra is fenntartja az egyenlő bánásmódra vonatkozó korábbi ígéreteit, ám azt kizárólag az állam keretein belüli megoldásokra tartja érvényesnek. Tehát Csehszlovákia kész a szlovákiai magyaroknak megadni mindazon jogokat, amelyek a németekkel folytatott státútum-tárgyalások kapcsán kidolgozásra kerültek.⁵³⁷ Mivel ez tkp. a magyar területi igények visszautasítását jelentette, Kánya külügyminiszter szintén határozott hangú jegyzékben reagált, amelyben a „magyar nemzetiség rovására teendő minden discriminációt barátságtalan aktusnak” minősített.⁵³⁸

A müncheni konferencia összehívását követően a magyar diplomácia kísérletet tett arra, hogy a szlovákiai magyarok kérdése is a tárgyalások napirendjére kerüljön. Az ezzel kapcsolatos magyar igényeket Csáky István a következőkben foglalta össze a német s az olasz fél előtt:

- „1) Az 1919. évi népszámlálás alapján a magyarlakta területek Magyarországhoz csatolása.
- 2) Szlovákia és Ruthénia területére nézve négy szektorban népszavazás megtartása.”⁵³⁹

Az adott helyzetben ezt a kezdeményezést tkp. siker koronázta, hiszen bár a müncheni egyezmény csupán a csehszlovák–német határ módosításáról döntött, az egyezmény pótgjegyzőkönyvébe mégis bekerült az a rendelkezés, hogy a lengyel- és a magyarkérdést az érdekelt feleknek kétoldalú tárgyalásokon kell rendezniük. S ha ez három hónapon belül nem vezetne eredményre, akkor újból a nagyhatalmak konferenciája lesz hivatott a problémák békés rendezésére.

5.3. A MÜNCHENI VÁLSÁG NAPJAI DÉL-SZLOVÁKIÁBAN

Miközben a diplomácia teljes fordulatszámán pörgött, a válság lassan, de biztosan beszívárgott a dél-szlovákiai hétköznapiakba. A Szudéta-vidéken bevezetett szükségállapot ugyanis az egész országra kiható melléktüntetésekkel járt együtt. A kormány először rendeletben tiltotta be a szabad ég alatt és zárt helyiségekben tartandó összes politikai és más jellegű gyűléseket, majd szeptember 17-i hatállyal három hónapi időtartamra rendkívüli intézkedéseket hirdetett az állam egész területére, amelyek az alkotmányban biztosított szabadságjogok korlátozását vonták magukkal. A rendkívüli intézkedések egyik fontos elemét képezte az előzetes sajtócenzúra bevezetése, amely rendkívül megnehezítette a szabad tájékoztatást, s azt eredményezte, hogy a szlovákiai magyar lapok kénytelenek voltak átmenetileg csökkentett terjedelemben megjelenni. A rendkívüli intézkedések elemeként Trencsénben a postai forgalmat, Zsolnán pedig a telefonbeszélgetések és a táviratok ellenőrzését végző cenzúrabizottság kezdte meg működését.⁵⁴⁰ A következő napokban korlátozták az üzemanyag árusítását, s elrendelték, hogy a katonaköteles férfiak nem kaphatnak útlevélet.

A háborús veszélyre való tekintettel szeptember elején rendeletben tették kötelezővé, hogy minden család legalább egy gázálarcot szerezzen be. A gázálarc üzletté vált, a napilapokat ellep-ték a hirdetések, amelyek a legegyszerűbb fém és vászon 80 koronás gázálarctól a gumiból készült és az yperit jelenlétét is kimutató 200 koronás gázálarcig számos típust kínáltak.⁵⁴¹

536. Ádám Magda: *A versailles-i...*, i. m. 707.

537. *DIMK II.* 395. sz. dokumentum, 654–655.

538. Uo. 404. sz. dokumentum, 666.

539. Idézi Sallai Gergely: „*A határ megindul...*”, i. m. 106.

540. ŠOA Komárno, f. OÚ KN, k. 82, 15531/1938.prez.

Miután a szegényebb családok ingyen gázálcot igényelhettek, a gázálc beszerzésének határidejét jelentő szeptember 15-e előtti napokban az igénylők valósággal megrohamozták a pozsonyi rendőr-igazgatóságot.⁵⁴²

Pozsonyban és három további Pozsony környéki járásban szintén rendelet írta elő a fegyverek kötelező beszolgáltatását, amely intézkedés a maga nemében az első ilyen volt IV. Károly 1921-es puccskísérlete óta. Noha a beszolgáltatás végső eredményéről nincs pontos adatunk, a sajtóhírek szerint a pozsonyi rendőr-igazgatóság első emeleti tornatermében a beszolgáltatási kötelezettség első 3 napjában mintegy 5 ezer revolvért és számos más fegyvert adtak le.⁵⁴³

A gyülekezési tilalom a sportkedvelő közönséget különösen érzékenyen érintette, hiszen a vasárnapi labdarúgó-mérkőzések megrendezését is megtiltották. Pedig a szlovákiai magyar focirajongók nagy érdeklődéssel várták a szeptemberi napokat, hiszen többfrontos magyar–csehszlovák párharcra volt kilátás. Ennek első fejezetét a Közép-európai Kupa Ferencváros és a Slávia Praha között vívott döntője jelentette. Ez a két csapat a korszak legjobb európai csapatai közé tartozott, s presztízsjellegű összecsapásukat Szlovákiában azért is kísérte különösen nagy figyelem, mert a szlovákiai magyarok döntő többsége számára a magyar focicsapatok támogatása a kevés lehetőségek egyike volt, hogy nemzeti identitásukat nyíltan kifejezhessék. Erre a pozsonyi magyar csapatok (a PTE vagy a Ligeti) és a „csehszlovák” ČsŠK Bratislava közötti összecsapások éppúgy alkalmasak voltak, mint a Ferencváros csehszlovák csapatok elleni mérkőzései, amelyeken a szlovenszkoí magyarok egyértelműen a magyar focinak szurkoltak.⁵⁴⁴ Ebből persze olykor problémák is adódtak, mint azon az 1936 őszen Prágában lejátszott Slávia–FTC meccsen, amely során a fővárosban szolgáló magyar kiskatonák olyan erővel biztatták a magyar csapatot, hogy az a cseh közönség haragját vonta maga után. A magyar nemzetiségű sorkatonákat a rendőrség is igazoltatta, majd feljelentette őket a katonai hatóságoknál.⁵⁴⁵ Az 1938 őszen vívott kupadöntő a szlovákiai magyar sajtó érdeklődésének középpontjában állt, s miután a prágai meccsen a Fradi bravúros döntetlent harcolt ki, az *Esti Újság* különvonatokat (ezek Pozsonyból, Zólyomból és Fülekről indultak) szervezett Szlovákiából a szeptember 11-i budapesti visszavágóra. A szlovákiai magyar szurkolóknak azonban csalódottan kellett hazatérniük, mert Sárosiék meglepő, ám megérdemelt vereséget szenvedtek, s így a KK az ipolysági születésű Daučík vezette Slávia birtokába került.

Egy héttel a nemzetközi kupadöntőt követően ismét csehszlovák–magyar párharcokra készülhettek a focirajongók, hiszen szeptember 18-án Prágában hivatalos Csehszlovákia–Magyarország válogatott meccset készültek tartani, Pozsonyban pedig a magyar B válogatott és Pozsony válogatottja mérkőzést szervezett a szlovenszkoí Magyar Labdarúgó Szövetség (ČsAF–MLSZ). A pozsonyi meccsre az MLSZ szövetségi kapitánya, egyben a *Grenzbote* sportrovatának a vezetője, Kohut Pál állította össze a városi válogatottat. Kohut egy vegyes szlovák–magyar csapatban gondolkodott, amely elsősorban az ŠK Bratislava és a VAS-Rapid csapataira épült volna. A Szudéta-vidéken kihirdetett rendkívüli állapot és az ezzel kapcsolatban életbe léptetett

541. *Magyar Újság*, 1938. szeptember 8.

542. *Esti Újság*, 1938. szeptember 15.

543. *Esti Újság*, 1938. szeptember 22.

544. Érdekes adalékot tartalmaz ehhez Kornfeld Ferenc visszaemlékezése, aki szerint a dunaszerdahelyi magyar zsidók minden tekintetben magyarként nyilvánultak meg, ám a csehszlovák állam iránti lojalitásuk azt eredményezte, hogy ha a Ferencváros a prágai Sparta ellen focizott, akkor ők a szerdahelyi keresztény fiúkkal ellentétben a prágai csapatnak szurkoltak. Életinterjú Kornfeld Ferencel. Készítette Martin Kornfeld. Zsidó élettörténetek a huszadik században. <http://www.centropa.hu/object.84c17ac1-232f-4ea7-a064-2519d08e-f025.ivy?full=true>

545. MOL, K-63, 60. cs. 7/4 t. 2038/1936.

gyűléstilalom miatt azonban a pozsonyi mérkőzés végül elmaradt. A prágai hivatalos válogatott mérkőzés megtartását viszont engedélyezték volna, ám a már úton levő magyar nemzeti csapatot az budapesti Magyar Labdarúgó Szövetség a csehszlovákiai helyzetre való hivatkozással az utolsó pillanatban visszarendelte, így ez a mérkőzés sem valósult meg.⁵⁴⁶

Bár az ilyen kisebbsajta kellemetlenségeken kívül a lakosság mindennapjait ekkor még kevésbé érintették az életbe léptetett intézkedések, az Egyesült Párt azonnal reagált rájuk. Az EMP parlamenti klubja már szeptember 17-i ülésén arról döntött, hogy a továbbiakban az utasításokat szóban adják ki, és személyes futárszolgálattal továbbítják azokat.⁵⁴⁷ Felmerült a párt feloszlásának a lehetősége is, amely eshetőségre a párt minden képviselője és szenátora 20-20 ezer koronát fog kapni, hogy abból a pártmunkát tovább szervezhesse.

A müncheni válság napjai kapcsán nem lehet szó nélkül elmenni a mellett a tény mellett, hogy Dél-Szlovákiában még a legfeszültebb napokban is nyugalom honolt, amiben az Egyesült Magyar Párt politikájának vitathatatlan érdemei voltak. Az EMP ugyanis, miközben a *Prágai Magyar Hírlapban* megjelentetett felhívásban kitartásra és hűségre biztatta a szlovenszkoí magyarokat, egyben igyekezett is őket megnyugtatni: „*Testvérek! Örökösök fölöttetek! Nem vagytok védtelenek!*”⁵⁴⁸ Eközben szeptember 17-én arról is döntöttek, hogy továbbra sem szorgalmazzák a lakosság radikalizálódását, hanem inkább a nemzetközi politikára hagyják a döntéseket. Ezt a szándékot támasztják alá Esterházy Jánosnak a testvére, Lujza által e napokból idézett szavai: „...a Magyar Párt nem akarja jogai kivívásához a szudéta-német eszközöket felhasználni. A magyar kisebbségnek mindenképpen el kell kerülnie, hogy a legcsekélyebb szerepe legyen egy újabb háború kitörésében. Nagyon kérem, hogy sem a városban, sem vidéken ne szervezzenek semmilyen tüntetést, és magyarázzák meg a barátainknak, hogy csakis demokratikus és parlamentáris úton érvényesíthetjük a magyar kisebbség jogait!”⁵⁴⁹

A szudétanémetektől eltérő magatartás tényét igazolta a párt szeptember 17-i nyilatkozata is, amely ugyan tartalmában radikális volt (hiszen közvetetten a trianoni határok népszavazás útján való módosítását vetítette előre), ám messze állt a Göring által kért konfrontatív hangvételtől. Azt deklarálta ugyanis, hogy az EMP és a szlovákiai magyarság csak demokratikus eszközöket hajlandó alkalmazni céljai eléréséhez.

A magyar kisebbségnek ezt a megfontolt magatartását a külföld, így a brit politika is több ízben elismerte. A már idézett szeptember 20-i nyilatkozatában Halifax is nagy elismeréssel adózott a „magyar kisebbség fegyelmezettségének, nyugalmának”.⁵⁵⁰ De ugyanez tükröződött a csehszlovák rendőrség korabeli jelentéseiből is: „az események oly gyorsan követik egymást, hogy a magyar lakosság nem tudja azokat követni és megérteni, mivel hosszú ideig arra volt felkészítve, hogy a kisebbségi kérdés a köztársaság keretein belül a határrevízió kizárásával lesz rendezve. A magyar lakosság széles rétegeinek semmiféle radikalizálódása nem észlelhető, bár az bizonyos, hogy nemzeti tudatuk jelentős mértékben megerősödött az utóbbi napokban.”⁵⁵¹

546. A magyar válogatott a Budapestről kapott utasítás értelmében Česká Třebová állomáson szállt át az ellenirányban közlekedő vonatra. Pedig Prágában nagy várakozás előzte meg érkezésüket, s a *Národní politika* c. cseh lap „Isten hozott benneteket magyar sportbarátaink!” magyar nyelvű főcímmel jelent meg aznap. Vö. *Esti Újság*, 1938. szeptember 20.

547. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 61313.

548. *PMH*, 1938. szeptember 23.

549. Esterházy Lujza: *Szívek az ár ellen*. Budapest, Püski, 1991, 83.

550. Ádám Magda: *Az első bécsi döntés...*, i. m. 30. sz. dokumentum

551. SNA, KÚ BA, 254. doboz, 16876/1938 prez. Maďarsko a Sjednotená krajinská kresťansko-sociálna a maďarská národná strana – situačná zpráva.

Mozgósítási hirdetmény.

A választókerület 21. és 22. választási körének részletes és pontosított kiírás mozgóztatásáról.

I. Személyek behívása.

- A. A választási körökön a választójogi korhatárral egyet egyenlő korhatár alatt mozgóztatásáról:

 1. az összes férfi, született férfiak és természetes jogú, választó és választott mozgósítási kötelezettség alatt álló férfiak, akiknek 1918. évi 48.4. cikkével az az alábbiak hatálya alá tartoznak;
 2. választójogi korhatár alatt és korhatár alatti férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
 3. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
 4. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
 5. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;

- B. Választójogi korhatár alatt álló férfiak mozgósításáról:

 1. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
 2. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
 3. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
 4. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
 5. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;

- C. Választójogi korhatár alatt álló férfiak mozgósításáról:

 1. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
 2. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
 3. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
 4. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
 5. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;

II. A férfiak mozgósításáról.

1. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
2. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
3. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
4. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
5. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;

III. A férfiak mozgósításáról.

1. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
2. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
3. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
4. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;
5. A férfiak mozgósítását a választójogi korhatár alatt álló férfiak, akiknek az országos választójogi törvény szerinti választójogi korhatár alatt állnak, azaz akiknek 1918. évi 48.4. cikkével;

A szeptemberi napok egyik vízválasztója a március 23-án este kihirdetett általános mozgósítás volt. Az este 10 utána a rádióban bejelentett, majd hamarosan falragaszokon is megjelenő, valamint a napilapokban is publikált mozgósítási parancs alapján a 40 éves vagy annál fiatalabb tartalékosoknak a rendelet kihirdetésétől számított 6 órán belül jelentkezniük kellett a nekik kijelölt felszerelési állomáson.⁵⁵² A tartalékosok bevonulásával egy időben be kellett vonultatni a nyilvántartott lovakat és motoros járműveket is.

A mozgósítás, noha zökkenők nélkül és sikeresen lezajlott, eltérő fogadtatásra talált az ország nemzeteinél. Míg a csehek nagy többsége lelkesen, a köztársaság védelméért a harcot is vállalni akaró hittel vonult be a hadseregbe, a szlovákok ugyan szintén eleget ettek a mobilizációs rendeletnek, de sokkal kevesebb lelkesedéssel. Nem beszélve a szudétanémetek egy részéről, akik vagy be sem vonultak, vagy Németországba vagy a környező hegyekbe szöktek a behívó elől.

A szlovákiai magyarok, akiknek az állampolgári hűségét a cseh és szlovák források is igazolják,⁵⁵³ most is eleget tettek állampolgári kötelességüknek, ám legtöbbjükből az elszántság és az áldozatkészség hiányzott. Az utolsó hetekben kialakult helyzetben, amikor egyre többet beszéltek egy esetleges határváltozásról, többségüknek semmi kedve sem volt fegyverrel védenie Prága érdekeit. Az, amit Vadász Ferenc a *Magyar Nap*-ban a komáromi tapasztalatairól lejegyzett, miszerint a behívó parancsot „a demokrácia hívei örömmel és lelkesedéssel, a többiek pedig, mint megváltoztathatatlan parancsot, szóltalanul teljesítették”⁵⁵⁴ – feltehetően megfelelt az újságíró által látottaknak, ám más források azt tanúsítják, a magyar tartalékosok nem mindig ilyen békés hangulatban indultak a felszerelési helyekre. A csallóközi Bogyán „a bevonuló katonáink az állomásokon a magyar Szózatot és Himnuszot énekelték”, a Királyhelmece melletti Bacskán pedig „magyar nótákat énekeltek. A leghazafiasabb, legirredentább Horthy-nótákat”.⁵⁵⁵

Az egymástól független narratív források a szlovákiai toborzású katonai egységeket illetően kevés lelkesedéséről, viszont annál nagyobb apátiáról és fejetlenségről számolnak be. A Kassáról Korompára bevonuló Sándor László ekképpen írja le bevonulását: „Jelentkeztem az ezredemnél, ahol közölték, hogy másnap beöltöztetnek, s felszólítottak: keressek szállást magamnak, mert a kaszárnyában már nincs hely. Katonaládámmal a vállamon elindultam a kisváros belseje felé, ahol rövidesen találtam is egy megfelelő albérltet. (...) Másnap reggel jelentkeztiünk ezredparancsnokságunkon, várva, hogy beöltöztessenek bennünket. Hallatlan szerveztlenség és lazaság jeleit tapasztaltuk az ezred területén. Ennek legszembeütőbb példája az volt, hogy két-három hét telt el anélkül, hogy beöltöztettek volna bennünket, vagy valamilyen feladattal bíztak volna meg.”⁵⁵⁶

De nagyon hasonló élményekről számol be a szintén mozgósított pozsonyi irodalomtörténész, Kovács Endre is, aki Bazinba kapta a behívóját. Az ő visszaemlékezései szerint a több ezernyi mozgósított felszerelése napokig eltartott, s addig a „kártya és ivás” maradt egyedüli

552. *Losonci Hírlap*, 1938. szeptember 25.

553. Hogy Szlovákia lakossága, beleértve a nemzetiségeket is, fegyelmetten eleget tett a mozgósítási parancsoknak, Valerián Bystrický is megerősíti. Vö. Bystrický, Valerián: K niektorým politicko-spoločenským otázkam vývoja Slovenska v rokoch 1935–1938. *Forum Historiae*, 2010, 1. sz., http://www.forumhistoriae.sk/main/texty_1_2010/bystricky.pdf

554. *Magyar Nap*, 1938. október 2.

555. Hangel, László (szerk.): *Mit élt át a Felvidék?* Budapest, Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Szövetsége, 1940, 429, 414.

556. Sándor László: *Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei 1909–1993*. Pozsony, Madách-Posonium, 2009, 56–57.

foglalatosságuk. Az ő többségében magyarokból álló, ám egy prágai cseh „jampec” által vezetett egységet München után a Duna csallóközi szakaszára vezényelték, ám mint Kovács megjegyezte, „magyar szakaszt vezényelni ott, a Duna partján, ahová áthallatszott a dunai motorcsónakokról a magyar kiáltás, hogy »Magyarok, ne lőjete!«, s egy községben, amelyben más, mint magyar nem is él, és ahol egy reggel a községházán megjelent a magyar zászló – magyar fiúktól csehszlovák hazafias tetteket várni valóban nem lehetett.”⁵⁵⁷

A mozgósítást követően a városokban esténként elsötétítési parancs lépett érvénybe. A háborús veszély beindította az ilyenkor szokásos mechanizmusokat: az üzletekből és a piacról kifogytak az élelmiszerek – különösen a liszt, cukor, zsír, só, konzervek –, de rendkívül kelendővé vált a gyertya és a zseblámpa is. Sőt ecetet is csak nehezen lehetett kapni, mivel az a szóbeszéd terjedt el, hogy gázálarc híján az orr és száj elé szorított ecetes rongy is véd a gáztámadás ellen.⁵⁵⁸

A mobilizációval összefüggésben – a munkaerőhiányra hivatkozva – feloldották a női munkaerőre vonatkozó és a 16 év alatti fiatalok munkavállalásával kapcsolatos korlátozásokat, s 12 órás munkaidőt, valamint általános munkakötelezettséget vezettek be. Mivel a lövészárkok ásására vagy más katonai jellegű erődítési munkálatokra kirendelt lakosokra a katonai rendszabályok vonatkoztak, a szudétanémet határszéltől távol élő magyar lakosság is egyre inkább megtapasztalta a háborús készülődést: „Az őszi mozgósítás percétől pedig valósággal hemzsegett a község a cseh katonaságtól, csendőröktől és civil hadimunkásoktól. Óriási muníciókészletet raktároztak el egy üresen álló ház épületeiben, valamint a géppuska-félszkekben. A hadimunkásokkal a szántóföldeken lövész- és futóárkokat, tankakadályokat ásattak...”⁵⁵⁹

A korlátozó intézkedések hatványozottan sújtották a határ mentén élő magyar lakosságot, hiszen a rádiókészülékek kötelező beszolgáltatásáról szóló rendelet⁵⁶⁰ értelmében a déli járásokban a hatóságok megkezdték a rádiókészülékek begyűjtését. Az államvédelmi törvény paragrafusaira hivatkozó rendelet szerint a rádiókészüléket a lakosoknak haladék nélkül, becsomagolva, személyesen kellett a kijelölt helyszínen, általában a járási hivatalok épületében (Pozsonyban a Dunavásár épületében, Kassán a Fazekas utcában) leadni.

A feszült szeptemberi napokban a hatóságok fokozták az általuk megbízhatatlannak tartott személyek megfigyelését is, akiknek ellenőrizték a mozgását, lehallgatták a telefonbeszélgetéseit, felbontották a leveleit. A dél-szlovákiai járásokban megfigyelés alatt tartott személyek általában a helyi magyar közélet jeles képviselői voltak: papok, tanítók, gazdálkodók, vállalkozók s az EMP tisztviselői.⁵⁶¹

A mozgósítás után azonban a megfigyelés már kevésnek bizonyult, így a hatóságok már másnap magyar nemzetiségű lakosok tucatjait vették őrizetbe, s tartották őket túszként őrizetben. Az internált személyek elsősorban neves közéleti személyek, helyi pártpolitikusok, kulturális szervezők vagy az államhatalommal korábban már összetűzésbe került egyének közül kerültek ki. Pontos számukról a mai napig nincs tudomásunk, ám néhány járás adataiból arra következtethetünk, hogy számuk jelentős volt. A rimaszombati rendőrkapitányság október 2-án készült kimutatása szerint a helyi kerületi bíróságon (amelynek hatásköre a Rimaszombati és a Feledi járásra terjedt ki) összesen 49 magyart internáltak, akik közül néhány személyt egy-két

557. Kovács Endre: *Korszakváltás*. Budapest, Magvető, 1981, 388.

558. *Új Hírek*, 1938. szeptember 29.

559. Egy Balog-völgyi személy visszaemlékezése, Hangel, i. m. 419.

560. ŠOA Rožňava, f. OÚ RV, k. 48, 2686/1938.prez.

561. Vö. Bukovszky, i. m. 134.

nap után, többségüket azonban csak október 2-án vagy azt követően bocsátották szabadon.⁵⁶² A lefogottak többsége a Feledi járás lakosa volt, de számos rimaszombati közeleti személyiség is volt közöttük: így Márkus László hírlapíró, Rábely Miklós, a rimaszombati Polgári Kör elnöke, Réthy István és Huszti Béla kommunista mozgalmi személyek. Visszaemlékezésében Rábely a következőképpen öröközte meg letartóztatását: „*Felszabadulásunkat megelőző szeptember 2-án,⁵⁶³ éjjel 3 órakor a kerítésünkön átmászott egy magyarul is jól beszélő szlovák államrendőr, s a földszinten lévő csengőgomb útján felkeltő bennünket. A feleségem gyorsabb volt, s hirtelen kiszólt az ablakon, s kérdezte, hogy ki csengetett és mit akar? Az illető csak ennyit válaszolt: »Államrendőr«.(...) A rendőr a szobánkba lépett, udvariasan köszönt és tudomásomra hozta, hogy e pillanattól kezdve letartóztatott vagyok, öltözzek fel és kövessem őt a fogházba. Később aztán a feleségem összecsapta a kezét és azt kérdezte:*

– Ugyan mi bűnt követhetett el az uram, hogy ismét elviszik?

A rendőr, aki mély gondolatokba merülve, térdére könyökölve ült a széken, a kérdésre felüti a fejét és csodálkozva feleli:

– Hát nem tetszik tudni? Éjjelkor az egész városban kidobolták a mozgósítást! Rábely urat pedig a többi letartóztatottakkal viszik túsznak.”⁵⁶⁴

A túszerzés nem minden járásban zajlott egyforma szigorral, hiszen míg Pozsonyban és a legtöbb régióban Rimaszombathoz hasonlóan tényleges letartóztatások voltak, Léván ennél enyhébb formáját választották a foganatosított intézkedéseknek. A Lévai járásban 22 személy (közük Majthényi László és Schubert Tódor) került az internálási parancs hatálya alá, amely számukra azt jelentette, hogy tilos volt elhagyniuk a várost, és napi három alkalommal jelentkezniük kellett a csendőrsőn. Ez az állapot október 7-ig tartott, amikor is felmentették őket a megkötöttségek alól.⁵⁶⁵ Pozsonyban 15 letartóztatott magyarról tudunk, akik közül Aixinger László (EMP-tisztségviselő) Környei Krepelka Elek (hírlapíró), Szilárd Marcell (az EMP jogi irodájának vezetője) voltak a legismertebb nevek.⁵⁶⁶

A szlovák szakirodalom egy részének, különösen Ladislav Deáknak visszatérő, ám forrásokkal alá nem támasztott vádjai szerint az EMP és a Szudétanémet Párt magatartása közé egyenlőségjelet lehet tenni, sőt az EMP kísérletet tett arra is, hogy 1938 nyarán „a magyar kisebbség tagjaiból önkéntes csapatokat szervezzen, hogy a megfelelő időben szabotázsakciókat hajtsanak végre, illetve terrorista tevékenységet folytassanak a csehszlovák állammal szemben”.⁵⁶⁷ Arról korábban már szóltunk, hogy ezeket a történelmi tényektől elrugaszkodó értékeléseket leginkább az cáfolja, hogy Dél-Szlovákiában 1938 októberéig végig nyugalom volt, itt semmiféle erőszakos incidensre nem került sor, az EMP pedig nem csupán szóban hangoztatta, hogy ragaszkodik a parlamentáris eszközökhöz, hanem a valóságban is ezt tette.

Az illegális, terrorista fegyveres csapatok szervezésének a vádjá abszurd. Nem zárhatjuk azonban ki azt, hogy a mivel a Szudétanémet Párt mellett az állam által hivatalosan is engedélyezett rendfenntartó csapatok működtek (Freiwilliger Schutzdienst – FS), s a német szociálde-

562. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 2834/1938.prez.;

563. A dátumot illetően Rábely rosszul emlékezik.

564. Rábely Miklós: *Egy rimaszombati polgár emlékezései*. Gömör-Kishonti Téka 8. Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, 2005, 118.

565. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 64909/1938.prez.; Bars, 1938. október 9.

566. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 6511/1938.prez.

567. Vö. Deák, Ladislav: Terorizovali a ohrozovali na živote. Maďarské gardy sa cieľavedome usilovali rozbiť československý štát. *Verejná správa*, 2008, 2. sz. http://www.civil.gov.sk/archiv/p17_2008-2/p17-c02-2008-18.shtm

mokraták is létrehoztak fegyveres osztagokat, illetve 1938 nyarán Szlovákiában megkezdődött a szélsőséges Hlinka Gárda egységeinek életre hívása, az EMP is szeretett volna hasonló legális rendfenntartó egységeket szervezni. Erre azonban eddig levéltári források nem kerültek elő. Egyedül B. Čelovskýnak a müncheni döntésről írott könyvében történik erre utalás, amely szerint a szeptemberi napokban Esterházy is benyújtotta az igényét egy magyar önvédelmi egység létrehozására, a csehszlovák kormányzat határozott elutasító magatartása miatt azonban ettől gyorsan el is állt.⁵⁶⁸

Az Egyesült Magyar Pártnak a józanságról tanúskodó magatartása azonban nem mindenkinek nyerte el a tetszését. Az elégedetlenek között voltak szlovákiai magyarok is, de főleg a budapesti radikálisok képviselői, köztük az egyébként kitűnő elemzőképességének máskor is jelét adó Kozma Miklós is, aki október 3-án jegyezte le naplójába azokat a sorokat, amelyek mellett, hogy segítenek különbséget tenni az SdP és az EMP között, hozzásegíthetik a kutatókat az Egyesült Magyar Párt szerepének kiegyensúlyozottabb megítéléséhez: „A szudétanémet szervezetek is politikai alapon készültek fel, de volt harcos magjuk is és legalább annyit mertek, hogy a beküldött SA és SS embereket, akik mint elégedetlen szudétanémetek szerepeltek, legalább bujtatták és segítették. A felvidéki magyar szervezet nálunk – úgy látom – csupán rossz értelemben vett régimódi politikai szervezet volt harcos mag nélkül és alkalmatlan véres incidensek provokálására.”⁵⁶⁹

568. Čelovský, i. m. 352.

569. MOL, K 429, Kozma iratok, 28. cs. 1. t., 1938. október 3.

Mozgósított tartalékosok

6. A VÁRAKOZÁS HETEI. 1938 OKTÓBERE

6.1. A CENTRALISTA CSEHSZLOVÁKIÁBÓL AZ AUTONÓM SZLOVÁKIÁBA

A müncheni egyezmény nem csupán két ország határainak korrekcióját jelentette, hanem fontos mérföldkövet Közép-Európa és Csehszlovákia történetében is. Egyértelművé tette ugyanis, hogy az első világháborút lezáró békerendszer megalkotói (Franciaország és Nagy-Britannia) nem csupán a versailles-i rendszer fenntartásának megőrzéséről mondtak le, hanem azt is beismerték, nem képesek útját állni annak, hogy Németország a térségbe való gazdasági benyomulása után politikai szempontból is saját befolyása alá vonja a régiót.

Még inkább végzetes következményekkel járt a döntés a Csehszlovák Köztársaság számára. S nem csupán abban a tekintetben, hogy az új határok miatt katonai és gazdasági, ezáltal pedig politikai szempontból is kiszolgáltatottá tették Németország akaratának, hanem belpolitikai okokból is. A müncheni döntés a történelmi cseh határookra, a liberális politikai elvekre és centralista állammodellre épülő államnak s ezzel magának az első köztársaságnak a bukását jelentette, amivel párhuzamosan október 6-án Szlovákia, október 11-én pedig Kárpátalja kapta meg a rég óhajtott autonóm státust. Nem meglepő tehát, hogy Beneš, akinek a politikai pályája elválaszthatatlanul összeforrott az első köztársaság rendszerével, október 5-én lemondott köztársasági elnöki tisztségéről, majd a hónap második felében emigrációba vonult.

Noha München a németkérdés megoldásáról szólt, a szlovákkérdés ügyében is meghatározó fordulattal járt, s egyik látszólagos nyertese a magát a szlovákság egyedüli képviselőjének nevező Hlinka Szlovák Néppártja volt. Mint már jeleztük, a HSLS nem épp megnyugvással vette tudomásul, hogy a státútum-tárgyalások során Prága a szlovákok igényeit a háttérbe szorítva elsősorban a németkérdésre összpontosít. Amikor pedig Hlinkaék a községi választások kampányának finisében immár harmadik autonómiatervüket hozták nyilvánosságra, amely a centralista köztársaságot konföderációvá alakította volna át, a cseh politika ugyanúgy ignorálta azt, mint ahogyan az előző húsz év más kísérleteit. Sőt a HSLS államjogi elképzelései még az olyan szlovák centralisták számára sem voltak elfogadhatóak, mint Ivan Dérer, aki 1938-ban három ízben is olyan javaslatot terjesztett be a köztársasági elnöknek és a miniszterelnöknek, hogy a hatalom erőteljesebben lépjen fel az autonomista törekvésekkel és képviselőikkel szemben.⁵⁷⁰

Runciman látogatása idején a szlovák autonomisták ugyan jórészt a Hlinka halála következtében beállt belső „trónviszályokkal” és pozícióharcokkal voltak elfoglalva, ám éles Prága-ellenességüket ezekben az időkben is fenntartották. Továbbra is határozottan követelték Szlovákia autonómiáját, s visszatérő jelleggel felrőtíták Prágának, hogy az minden erejét a németkérdés megoldására összpontosítja, a szlovákok egyenjogúsításának ügye azonban ismét elsikkad. Ennek is köszönhető, hogy a HSLS a müncheni válság napjaiban szinte semmiféle közösséget nem vállalt a kormányzattal, keményen támadta azt,⁵⁷¹ a párt elnökségének szep-

570. Vö. Rychlík, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Československé vztahy 1914–1945*. Bratislava, AEP, 1997, 140.

571. *A Szlovák* 1938. szeptember 11-i száma például a *Türelmünk a végét járja* főcímmel jelent meg.

tember 12-i határozata pedig egyértelműen jelezte, hogy az autonómia eléréséhez sem szövetségekben, sem pedig eszközökben nem fognak válogatni: „*Ennek a célnak az eléréséhez a párt mind a parlamentben, mind a parlamenten kívül minden eszközt és szövetségest fel fog használni, amelyet a szlovák nemzet érdekében jónak fog látni.*”⁵⁷²

A szeptemberi válság napjaiban megalakult Syrový-féle hivatalnokkormányban Szlovákiát három politikus képviselte, köztük a HSLS-hez közel álló Matúš Černák. Ezekben a napokban Beneš elnök saját javaslatot terjesztett be a szlovákkérdés megoldására, s arról több ízben is egyeztetett Tisóval, ám a tárgyalások eredménytelenül végződtek és félbeszakadtak.

S bár a szlovák párt alapvetően még mindig a csehszlovák állam keretei között képzelte el a szlovákság jövőjét, ebben az időszakban a néppárt vezető testületeiben s vezetőinek egyéni megnyilvánulásaiban egyéb alternatívák is felbukkantak. Ilyennek minősíthetjük azokat a tapogatózásokat, amelyek egy esetleges Magyarországon belüli szlovák autonómiára vonatkoztak,⁵⁷³ vagy a lengyelek felé kommunikált lengyel–szlovák unió tervét is. Ám ezeknek nem csupán a tényleges politikai realitásuk miatt sem szabad túl nagy jelentőséget tulajdonítani, hanem amiatt sem, mivel a szlovákokat Magyarországgal újra és újra hírbe hozó információkat inkább csak a Prágával szembeni szlovák nyomásgyakorló eszközök egyikeként szabad értelmeznünk. Nem beszélve arról, hogy az a nézet, mely szerint Budapest olykor hajlamos volt elhittetni magával, hogy a szlovákság többsége mit sem kíván jobban, mint visszatérni a Szent István-i államkeretek közé, a szlovákiai valóság alapvető meg nem értésén alapult.

A HSLS a müncheni döntés kapcsán sem mutatott semmiféle együttérzést a csehekkel, sőt mint a Hlinka örökébe lépő Jozef Tiso azt azonnal megfogalmazta, a szlovákok a müncheni döntés által tkp. elégtételt kaptak addigi politikájukért.⁵⁷⁴ Ennek a gondolatnak a szellemében – a szlovák politika centralista, Hodža által vezetett irányvonalával szemben, mely a nyugati demokráciák árulásáról beszélt – a néppárt a müncheni döntést addigi saját politikájának igazolásaként interpretálta.⁵⁷⁵

A müncheni területvesztés nem csupán kvantitatív szempontból változtatta meg a cseh országrészek és a Szlovákia közötti arányokat, a politikai erőviszonyokat is átrajzolta. A HSLS vezetése pedig nem volt rest kihasználni a politikai válságot, valamint a csehszlovák kormány szorult helyzetét, s már október 3-án ultimátumszerű nyilatkozatban követelte Prágától a Szlovákiát illető végrehajtott hatalom átadását,⁵⁷⁶ október 5–6-ra pedig Zsolnára összehívta a párt parlamenti és tartományi képviselőinek s az elnökségének a tanácskozását.

Bár a Szlovák Nemzeti Párt egyik vezetője, Ján Pauliny-Tóth ezekben a napokban hét lehetséges államjogi alternatíva tervét vázolta fel,⁵⁷⁷ a Zsolnán összegyűlt szlovák politikai elit (beleértve a korábbi centralistákat is) választási lehetőségei ennél sokkal behatároltabbak voltak. A lengyel és a magyar megoldás ekkor már komolyan szóba sem került, bár Esterházy János maga

572. *Slovák*, 1938. szeptember 13.

573. Ezzel kapcsolatban lásd Tiso budapesti megbeszélését és négy pontban összefoglalt feltételrendszerét. DIMK II. 364. sz. dokumentum, 623.

574. *Slovák*, 1938. október 2.

575. Bystrický, Valerián–Deák, Ladislav: Od mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska. In Zemko, Milan–Bystrický, Valerián (ed.) *Slovensko v Československu (1918–1839)*. Bratislava, Veda, 2004, 201.

576. *Slovák*, 1938. október 4.

577. A neutralizált köztársaságban maradni federatív szövetségben a csehekkel. 2. Lengyel–cseh–szlovák trializmus. 3. Lengyel–szlovák unió. 4. Cseh–magyar–szlovák trializmus. 5. Magyar–szlovák unió. 6. A csehszlovák állam keretein belül Németország vazallusává válni. 7. Önálló Szlovákia német védnökség alatt vagy a nagyhatalmak által garantált semlegességgel. Idézi Lipták, Lubomír: *Slovensko...*, i. m. 161.

is elutazott Zsolnára, s ott megpróbált még lobbizni a Szent István-i közös hazáért. Így az eddigi konstrukciókat határozottan elutasító szlovák politika előtt reális alternatívaként már csupán az önállóság kimondása vagy a Csehszlovákián belüli autonómia lehetősége merült fel.

A választási lehetőségek leszűkülése nem csupán a szlovák politika irányvonalának tisztulásával függött össze, hanem Berlin szándékaival is. A müncheni egyezmény eredménye, s az, hogy Csehszlovákia nem tűnt el a térképről, ugyanis Németország szempontjából felértékelte az addig kevés figyelmet kapó szlovákkérdést. S míg korábban Berlin számára is evidencia volt Szlovákia területének Magyarországhoz való visszacsatolása, a müncheni válság idején tanúsított magyar magatartás és egyéb megfontolások hatására az Auswärtiges Amt fokozatosan átértékelte korábbi elképzeléseit. Bizonyos szerepet ebben a Csehszlovákiából érkező impulzusok, így a szudétanémet és kárpátinémet javaslatok is játszhattak, hiszen mind az SdP, mind a KdP ellenezte a teljes körű magyar revíziót. Például a Szudétanémet Párt által kidolgozott, ám datálás és aláírás nélküli Grundplanung O.A. című dokumentum,⁵⁷⁸ amely feltehetően 1938 kora nyarán keletkezett, határozottan elutasította Szlovákiának Magyarországhoz való csatolását, és egy önálló szlovák állam megteremtését tartotta kívánatosnak, amely egyrészt hidat képezne Németország részére kelet felé, másrészt tartósan is elválasztaná Magyarországot Lengyelországtól. Noha a Grundplanung O. A. autentikussága vitatott, mindenképpen figyelemre méltó, hogy az abban megfogalmazott elvek (pl. a szlovákiai németeknek szánt előőrsi szerep) a későbbiekben a berlini külügy hivatalos célkitűzései között is megjelentek. S bár október első napjaiban Szlovákia végleges sorsát illetően még nem született döntés Berlinben,⁵⁷⁹ a zsolnai értekezlet kezdetére annyi azonban már eldőlt, hogy azt Magyarországnak semmiképpen sem engedi át.⁵⁸⁰

A HSLS október 5-i zsolnai ülésén a párt azonnali önállóságot követelő szárnya ellenében⁵⁸¹ olyan döntés született, amely a független Szlovákia megteremtésének hosszabb távú, evolúciós útját preferálta. Ennek jegyében fogalmazták meg a Szlovák Nemzet Manifesztumát, amely azonnali önrendelkezési jogot és autonómiát követelt a szlovákok számára. A zsolnai találkozó másik fontos dokumentumát az ún. Zsolnai Egyezmény jelenti, amelyet a HSLS az Agrárpárt jelen levő szlovák képviselőivel kötött meg, s amelyben a szlovák politika bejelentette azonnali igényét Szlovákia autonómiájának megteremtésére, s felhatalmazta Jozef Tisót az autonóm kormány kialakítására.

A németeknek átadandó területek kiürítését épp csak befejező, illetve az onnan elmenekült cseh lakosság elhelyezése miatt hatalmas gondokkal küzdő, s a permanens kormányválság állapotában leledző prágai kormány nem volt abban a helyzetben, hogy a szlovák „ultimátumot” visszautasítsa. S mivel a szudétanémeteknek az államból való kiválását követően már a szlovák autonómia által kiváltott precedens veszélyétől sem kellett tartania, Szlovákia élére kormányt, vezetőjének pedig Tisót nevezték ki.

A náci Németországban saját külpolitikai támaszát látó autonóm kormányzat azonnal hozzálépett a demokratikus jogrend lerombolásához és a HSLS politikai monopóliumára alapo-

578. A dokumentum sem datálva, sem aláírva nincs, ezért több német történész is kétségbe vonja hitelességét. A dokumentum a következő weboldalon található meg: <http://www.fronta.cz/dokument/sudetonemecka-strana-akcni-program-z-leta-1938>.

579. Ez majd csak valamikor a 38/39-es év fordulóján történik meg, így 1939 elejétől Berlin már egyértelműen az önálló és német szatellitállamként működő Szlovákia tervét támogatja.

580. Kovács, Dušan: *Nemecko a...*, i. m. 132.

581. Vö. Sidor, Karol: *Denníky 1930–1939*. Bratislava, ÚPN, 2010. 386. Ide az első vonalból leginkább Karol Sidor, Alexander Mach és Ferdinand Ďurčanský tartoztak.

zott egypárti diktatúra kiépítéséhez. Mindezt erős antiszemita propaganda és bántó csehellenesség kísérte. Ennek az új politikai irányvonalnak első látványos eredményeit a Kommunista Párt október 9-i betiltása és a szabadkőműves páholyok feloszlata jelentette. Az új kormánynak azonban számos akadállyal is szembe kellett néznie, amelyek közül terveinek megvalósításában leginkább a kompetenciák Prágával való kényszerű megosztása, nemkülönben a szlovák–magyar államhatár kérdése hátráltatta, amely szinte megoldhatatlan teherként nehezedett a frissen kinevezett szlovák vezetés vállaira.

A magyarkérdés két különálló, ám mégis összekapcsolódó problémaként jelentkezett a Tiso vezette szlovák kormány számára: egyrészt külpolitikai, diplomáciai feladatként, amely során eredményesen kellett lezárnia a müncheni egyezményből fakadó kötelezettségeit; másrészt a közelgő határváltozás reményétől egyre inkább radikalizálódó szlovákiai magyar közösséggel szembeni magatartás dilemmájaként.

6.2. NEMZETISZÍNŰ ZÁSZLÓK DÉL-SZLOVÁKIÁBAN

A saját valós idejében legitimnek tartott müncheni döntés – annak ellenére, hogy a magyar revízióról nem döntött – fontos lökést adott a szlovákiai magyarok ügyének, hiszen megerősítette az etnikai elvű határrevízió precedensét. Ezzel pedig olyan rést ütött a versailles-i határok rendszerén, amely nyomán az újabb változásokat már nem lehetett feltartóztatni. A lengyel kormány, amely szeptember utolsó napjaiban konkrét területi ígéreteket kapott Beneš elnöktől,⁵⁸² ultimátumot intézett Prágához, s az általa igényelt területek azonnali átadását követelte, amire október 1-jén sor is került.

Budapest, addigi politikájához igazodva, a lengyelekhez hasonló radikális fellépésétől viszáriadt. Attól tartott ugyanis, hogy egy esetleges csehszlovák visszautasítás esetén vagy a magyar politika által végképp nem kívánt fegyveres megoldásra kényszerül, vagy ha ezt nem vállalja, s meghátrál, akkor olyan presztízsvesztést szenved, amely zásákcába juttathatja a magyar revíziós terveket. Ezért a magyar kormányzat – miközben arról is döntött, hogy Kárpátalja térségében fegyveres diverzáns akciókat indít⁵⁸³ – Szlovákiával szemben a müncheni egyezménybe is belefoglalt tárgyalásos megoldás útját választotta. Az ebben az értelemben megfogalmazott és október 1-jén Kamil Kroftának átnyújtott jegyzékre⁵⁸⁴ a csehszlovák külügyminiszter pozitív szellemben válaszolt: kifejtette, hogy Prága kész a magyar kérés meg tárgyalására. Majd a magyar követnek szóban azt is kifejtette, hogy nem Csehszlovákián belüli megoldásra, hanem területátadásra gondol, ám a németkérdés rendezése miatt egy hét haladékot kért.⁵⁸⁵ Bár Krofta válasza megnyugtatónak tűnt, s a nemzetközi közvélemény is jogosnak tartotta a határmódosításra vonatkozó magyar igényeket,⁵⁸⁶ a csehszlovák kormány-

582. Čelovský, i. m. 350.

583. A rongyos gárda által végrehajtott fegyveres akciók célja olyan helyeztek előidézése volt, melyek lehetővé tennék a magyar hadsereg kárpátaljai bevonulását. Az akció irányításával Kozma Miklóst bízták meg. Lásd Kozma Miklós naplójegyzeteit. In Ádám Magda: *Az első bécsi döntés...*, i. m. 68. sz. dokumentum. Kozma szerepéről általában lásd Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941)*. I–II. Budapest, PolgART, 2000.

584. *DIMK* II. 432. sz. dokumentum, 689.

585. Uo. 445. sz. dokumentum, 698–699.

586. A Budapest irányában mindig óvatosan nyilatkozó brit kormány például diplomáciai úton is a csehszlovák kormányzat tudomására hozta, hogy szükségesnek látja a szlovák–magyar határ módosítását. Vö. Romsics, i. m. 309.

zat helyzetének megerősödésétől tartó Budapest október 3-án mégis újabb sürgető jegyzéket küldött Prágának. Ebben a tárgyalások folyó hó 6-i megkezdését, a magyar politikai foglyok szabadon bocsátását, a magyar nemzetiségű katonák leszerelését, magyar rendfenntartó erők engedélyezését s 2-3 csehszlovákiai határ menti város Magyarországnak való azonnali átengedését kérte a prágai kormánytól.⁵⁸⁷

Míg ez utóbbi pont teljesülése inkább a csehszlovák fél jóindulatát volt hivatott jelezni, a katonák leszerelése és a politikai foglyok szabadon bocsátása a szlovákiai magyar lakosság legégetőbb igényeinek a kifejezése volt. A szlovenszkoí magyarokat és az Egyesült Magyar Pártot ugyanis kellemetlenül érintette, hogy miközben München kapcsán a szudétanémet katonákat azonnal leszerelték a csehszlovák hadseregből, a szlovákiai magyar katonákkal ez nem történt meg. Ugyanilyen problémát jelentett a politikai foglyok és a mozgósítás kapcsán internált magyarok százainak a helyzete is. A müncheni egyezmény aláírását s ezzel a háborús fenyegetettség elvonulást követően ugyanis egyre kevésbé volt indokolható (persze addig sem nagyon lehetett) az internáltak további fogva tartása. Ezért Rimaszombatban egyenesen a város polgármestere, Eszenyi Gyula követelte a járási hivattaltól szabadon engedésüket. Ezt a problémát az EMP vezetői folyamatosan napirenden tartották, s informális csatornákon keresztül már az október 3-i budapesti jegyzék előtt a csehszlovák kormányzat tudomására hozták. Majd a magyar jegyzék átadását követő napon Jaross és Esterházy táviratot küldött Syrový kormányfőnek, amelyben többek között a következő állt: „*a köztársaság területén sok száz magyar van ártatlannul letartóztatva politikai okokból. Követeljük azonnali szabadon bocsátásukat.*”⁵⁸⁸ A magyar pártvezérek a táviratukkal nyitott kapukat döngettek, hiszen a budapesti jegyzéket követően a pozsonyi Tartományi Hivatal már október 3-án azonnali jelentést kért a járási főnököktől arról, hogy az egyes járásokban hány magyar politikai foglyot tartanak számon, majd utasította őket, hogy ha ez adminisztratív úton lehetséges, akkor bocsássa is a lefogottakat szabadon. A Tartományi Hivatalhoz beérkezett válaszokból⁵⁸⁹ pontos képet ugyan nem lehet alkotni az október 3-án még letartóztatásban levő magyarok számáról, az azonban kiolvasható belőlük, hogy a szeptember 24-én internáltak egy jelentős részét időközben már szabadon bocsátották. Ennélfogva a Jaross–Esterházy-táviratban jelzett „sok száz” letartóztatásban levő magyar némi túlzásnak tűnik, inkább csak néhány tucat magyar politikai fogoly őrizetben tartását tartjuk reálisnak. Többségüket a magyar jegyzéket követő egy-két napon belül szabadon is engedték, kisebb részük pedig az október 7-én kiadott közkegyelmi rendelet értelmében szabadulhatott.

Az október 3-i magyar jegyzéket követő napokban mindkét állam élénk diplomáciai aktivitásba kezdett: Csehszlovákia a magyar követelések mérsékléséhez kért európai segítséget, Magyarország pedig a tárgyalások megkezdésének felgyorsításához.⁵⁹⁰ Tekintettel a csehszlovák belpolitikai helyzetre (Beneš elnök lemondása; a szlovák autonómia kikiáltása; új kormány hivatalba lépése, melynek során Krofta helyett František Chvalkovský lett az új külügyminiszter) a 3-i magyar jegyzékkel kapcsolatban csupán a 6-i prágai minisztertanácsban született érdemi válasz, amelyet a másnapi kormányülésen még pontosítottak. Eszerint a cseh-szlovák⁵⁹¹

587. DIMK II. 449. sz. dokumentum, 707.

588. SNA, f. KÚ BA, k. 254, 62103/1938.prez.

589. SNA, f. KÚ BA, k. 254.

590. A komáromi tárgyalásokat megelőző napok diplomáciai vonatkozásaival kapcsolatban lásd Sallai Gergely: Az első bécsi döntés diplomáciai és politikai előtörténete. *Századok*, 2000, 3. sz. 597–631.

591. A szlovák autonómia megszületésével az állam neve a korábbi Csehszlovák Köztársaságról a kötőjeles formájú Cseh-Szlovák Köztársaságra változott.

kormány elfogadta, hogy a kétoldalú magyar–cseh–szlovák tárgyalások október 9-én az esti órákban, Komáromban kezdődjenek meg, a cseh–szlovák tárgyalóküldöttség élére pedig Jozef Tiso szlovák kormányfőt nevezte ki.⁵⁹² A cseh–szlovák kormány az október 3-i magyar jegyzékben megfogalmazott további feltételekkel kapcsolatban a következőképpen döntött: konstataulta, hogy a magyar politikai foglyok többségét már szabadon engedték, a többiek elbocsátását pedig amnesztia útján fogják megoldani; jelezte, hogy a magyar katonák leszerelése az általános demobilizáció keretében nyer megoldást; a vegyes rendfenntartó erőkkel kapcsolatban pedig arról döntött, hogy ezzel kapcsolatban további információkat fognak kérni a magyar féltől. Elfogadta a prágai kormány azt is, hogy a cseh–szlovák kormány jóindulata jelül két települést, Ipolyságot és Sátoraljaújhely-vasútállomást átadja Magyarországnak, s ha az egy harmadik település átadását is követeli, akkor Párkányt is átengedik.⁵⁹³

Mivel a Münchent követő napokban enyhült a sajtócenzúra, s a lakosság is visszakapta a rádióit, a szlovákiai magyar közvélemény elsősorban a budapesti rádiónak köszönhetően ismét elegendő – noha nem feltétlenül a valósághoz hű – információhoz jutott az eseményekkel kapcsolatban. Így amint tudomást szerzett a versailles-i határok precedens értékű megváltoztatásáról, illetve azok a hírek is eljutottak hozzá, miszerint a prágai kormányzat a szlovákiai magyaroknak is biztosítja az önrendelkezési jogot,⁵⁹⁴ s hamarosan megkezdődhetnek a tárgyalások a szlovák–magyar határ új vonaláról, radikális fordulat állt be magatartásában. Az addig nyugodt Dél-Szlovákiában a mozgósítást követően elrendelt tanítási szünet utáni első napon, október 3-án békés demonstrációk kezdődtek, amelyeken a még meg nem született, de már közelinek látszó határrevíziót ünnepelték. A megmozdulások a csallóközi gócpontból fokozatosan az összes magyarok által lakott régióra kiterjedtek, Pozsonyt és Kassát is beleértve. Csúcspontjukat a komáromi tárgyalások előtti napokban érték el, a későbbiekben pedig inkább már csak a két említett nagyvárosban voltak jellemzőek.

Bár mint korábban már jeleztük, a szlovákiai magyar lakosság a müncheni válság napjaiban is tartózkodó magatartást mutatott, radikalizálódására szeptember második felében már több jel utalt. Így például a Somorjai járásba tartozó Nagymagyar községben szeptember 23-án mintegy félszáz magyar kezdett gyülekezni, ám a járási hivatal által gyorsan mozgósított katonai és csendőri erők megjelenésére azonnal széteszlottak.⁵⁹⁵ A lakosság körében uralkodó feszültség azonban ezután se csökkent, sőt a mobilizáció és az azt követő rendvédelmi intézkedések hatására tovább növekedett. Ezt tanúsítja a Somorjai Járási Hivatal szeptember 27-i jelentése is, amelyben a lakosság nyugtalanságáról, a telepésekkel szembeni ellenszenv növekedéséről számolnak be, s a rendfenntartó erők megerősítését kérik.⁵⁹⁶ Ezzel szinte egy időben Somorja kör-

592. Deák, Ladislav: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938)*. Martin, Matica slovenská, 2002. 49. sz. dokumentum, 69–70.

593. AMZV, f. VI. sekce právní, k. 61, fasc. 48259.

594. A szlovákiai magyarok önrendelkezési jogának elismerését a *Slovenská politika* és a *PMH* a Csehszlovák Távirati Iroda október 2-án kiadott hírére hivatkozva október 4-én közzétették. A *PMH* aznap a *Prága* elismerte a magyarországi önrendelkezési jogát főcímmel jelent meg. Az írásban a magyar lap a prágai rádióra hivatkozva többek között a következőket közölte: „...a dolgok ilyen állása mellett a csehszlovák kormány nem utasíthatta el a magyar kormány kívánságát, hogy vele a jelzett értelemben a magyarokra vonatkozólag is igyekezzenek megegyezni az önrendelkezési jog érvényesítése céljából. Az erre vonatkozó tárgyalásokat csehszlovák–magyar szakértőkből álló külön bizottságra bízta, amely a legközelebbi napokban megkezdí működését.” *PMH*, 1938. október 4.

595. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 62675/1938.prez.

596. Uo. 63235/1938.prez.

nyékén olyan hírek terjedtek el, amelyek szerint Budapestről arra szólították fel az itteni lakosságot, hogy október 1-re virradó éjjel legyen készségségen, mivel fontos változás várható. Ugyanebben az időben Gömörben rölapok jelentek meg, amelyekben a csehszlovák hadsereg magyar, német, lengyel, rutén katonáit arra biztatták arra, hogy szökjenek át a határon, ahol tárt karokkal várják őket.⁵⁹⁷

A hatóságok érthető módon nyugtalanul reagáltak az ilyen információkra, amiben az is közrejátszott, hogy a csendőrség bevethető állománya kis számú volt,⁵⁹⁸ a tartalékállomány pedig a müncheni krízis idején a cseh országrészekbe lett átvezényelve. Éppen ezért a dél-szlovákiai járási hivatalok már ezekben a napokban tanácsalanságról tanúskodó jelzéseket küldtek a tartományi hivatal felé, hogy mit tegyenek, ha a Szudéta-vidék példájára itt is felszínre tör a nyugtalanság. A Tartományi Hivatal azonban – mivel tényleges erősítést nem tudott küldeni – további szigorító intézkedések bevezetésében látta a megoldást: így elrendelték azt, hogy nyilvános helyen tilos az ország etnikai valóságát és az esetleges határváltozásokat ábrázoló térképek kifüggesztése.⁵⁹⁹ Körlevélben hívta fel a Tartományi Hivatal a járásokat arra is, hogy ha szükséges, további korlátozó intézkedéseket is léptessenek életbe (korlátozzák a vendéglők nyitva tartásának és a köztereken való tartózkodás idejét), fokozottabban őrizték az élelmiszerraktárakat és figyeljenek oda a katonai objektumokkal kapcsolatos óvintézkedések betartására is.⁶⁰⁰

Az egyes járásokból a Pozsonyba küldött rendszeres jelentések szerint október 2-án délben még Dél-Szlovákia teljes területén nyugalom honolt, bár a Feledi Járási Hivatal már az utcán nyugtalanul vitatkozó csoportokról számolt be, s erősítést kért.⁶⁰¹ A Komáromi járásba tartozó Ekecsen viszont aznap este már magyar nemzeti lobogót tűztek ki a község házára, bár igaz, hogy a kivonuló járőr csupán néhány fiatalot talált az utcán, a zászlót pedig gond nélkül el tudta távolítani.⁶⁰² A csallóközi községben megjelenő feszültségről tanúskodott az is, hogy az oda helyezett szláv anyanyelvű jegyző másnap jelentkezett a járási hivatalban, s áthelyezését kérte, valamint jelezte azt is, hogy a falu határában letelepített kolonisták is az eltávozásukat fontolgatják.

Október 3-án azonban már teljes valójában a felszínre tört a lakosság feszültsége, s a reggeli órákban először Somorján,⁶⁰³ majd a környező falvakban és aznap még Dunaszerdahelyen is nyílt színi demonstrációk kezdődtek. A tüntetések közvetlen kiváltó oka máig ismeretlen, feltehetően azonban azok a megalapozatlan hírek is közrejátszottak megindulásukban, miszerint az éjjel folyamán megkezdődött a magyarlakta területek visszacsatolása Magyarországhoz.⁶⁰⁴

597. K-63, 64 cs, 7/7 t., 3265/pol.1938.

598. 1938 októberében Szlovákiában mintegy 4300 csendőr szolgált, vagyis 1 csendőrré kb. 840 lakos jutott. Bystrický, Valerián: K nicktorym ..., i. m.

599. ŠOA KN, f. OÚ KN, k. 83, 1439/1938.prez.

600. Uo. 1407/1938.prez.

601. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 62139/1938.prez.

602. Uo. 62963/1938.prez.

603. 8. sz. függelék

604. Uo. 62119/1938.prez.

Társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi lap

SZOMBATON

Table 12

06.07.2018

Samaria, October 3

Előzetes az előzetes adataik.

May a bottle is used or lost.

Kraezinger által készített kértől való eltérés az

A. Michael Roberts

Telles cord.

Tentative4

Alle neuen Geräte sind aus Edelstahl.

Oberbiller Ignác, városunk főgyógyásza, a szomorú magányosság egyik vezetőgyógyásza két nappal az értesítésem előtt elhunyt: az élelme vége. Még előttem volt két napig, így csak a reménytelen napjait írta meg, de nem a teljesítést.

... Bátorok gondolkodnak, akik még ezt sem értik meg. Akik meghallatták a kétségbeesés vörös szocialista szövegét.

Emberék! Vigyetek ki egy szál virágot a sírjakra! Tízretek egy kis szemetesbe szalagcsokrot is a csokorba. Holnaptól kezdődik húsvét a föld!

Neuroleptus hufschultzei

A nagy tömeg részt vett a plébialisztoplenta vasúti kálódási látogatásán. Olyanok voltak, hogy nem ismerték le. De még hallottam, amikor felcsendült az a dal, amit a kálódás után csak mi énekeltünk imádkozni.

Baldernsches Archiv . . .

Terrell, a bir

Mint a fatiszén, úgy terjedt el a hír az egész Járásban. Nemzetünk sokadik bűnére nézve visszafordított, minden utatlatul állt. A nyomokban megcsúszottak a falvak, falatok, szegők, gyerekek megcsúszottak az útszélén, árvaszékbe.

A diktandi öskubum a breskubum
döluin is kofuk a semestisun
röfuk.

Az események gócpontja és gerjesztője mindenképpen a somorjai események voltak, ahol szintén a magyar csapatok bevonulásáról szóló hamis hírek hatására tűntek fel az utcán az első kokárdás fiatalok, majd hamarosan néhány bolt kirakatában és a református templom tornyán is magyar zászló jelent meg.⁶⁰⁵ Mivel a magyar színek viselésével szemben senki nem lépett fel, rövid időn belül már az egész kisváros piros-fehér-zöld színekbe öltözött, a főtéren pedig nagyszámú tömeg verődött össze, amely a magyar himnuszt, a „Boldogasszony Anyánkat”, a „32-es bakát” és más a nemzeti identitást kifejező dalokat énekelt.⁶⁰⁶ A tömeg Vörös Vince mérnök vezetésével küldöttséget menesztett a járási hivatalba, s a rádiókészülékek visszaadását követelte. Mint a járási főnök másnap írt jelentéséből is kiderült, a hatóság részéről „...ebben a helyzetben nem volt lehetőség az erőszakos fellépésre, hiszen csak a nemzeti gárda 20 embere, illetve mintegy – többségében magyar nemzetiségű bakákból álló – 36 fős katonai készségi egység állt a rendelkezésre. Már csak azért is kockázatosnak tűnt minden beavatkozás, mivel a tömeg az fölött ujjongott, s vezetőik is ezzel magyarázták a megmozdulást, hogy a csehszlovák kormány a magyar kisebbség számára is elismerte az önrendelkezés jogát.”⁶⁰⁷ A járási főnököt, aki közben a Tartományi Hivatalhoz fordult utasításokért, Pozsonyból is „liberális” magatartásra intették, így az elrendelte a rádiókészülékek visszaadását, s maga is szót a tömeghez. Majd arról egyezett meg a város polgármesterével, Zelliger Enővel, hogy addig, ameddig a demonstráció békés jellegű marad, a hatóságok nem fognak fellépni a magyar színek viselésével és a himnusz éneklésével szemben. A délelőtti kilenc körül kezdődő spontán demonstráció délutánra már szervezettebb jelleget öltött, s a községháza előtti téren a polgármesteren kívül az EMP helyi vezetője, Furdanich Aladár is felszólalt, akik – miközben a jelenlegi helyzet átmeneti állapotát hangsúlyozták – a fennálló törvények respektálására és nyugalomra intették a tömeget.⁶⁰⁸

A somorjai demonstráció híre, s főleg az, hogy büntetlenül lehet magyar színeket viselni, magyar himnuszt énekelni, szinte percek alatt terjedt el a járásban, s több községben és Dunaszerdahelyen is hasonló megmozdulásokra került sor. Szintén kikerült néhány magyar zászló a Pozsony melletti Főrév házaira, ám itt a hatóságok közbelépésére azonnal leszedették azokat.

A határváltozás reménye által fellobbant türelmetlenséget jól példázzák Esterházy Lujza október 4-i sorai a dunaszerdahelyi élményeiről: „Dunaszerdahely utcáin leírhatatlan, örömteli izgalom. A városka népe mára várja a magyarok bevonulását. Amint egyik munkatársunk szobájában elbeszélgetünk, egyszerre csak kiáltás hangzik be az ablakon: jönnek a honvédek! Az emberek rohanni kezdenek arrafelé, ahonnan a honvédeket várják. Hiába mondjuk, hogy ma még nem jönnek. Dehogy hiszik el. Rohannak átszellemülten, boldogan, piros-fehér-zöld szalagdszben, virággal megrakodva. A helyenként felbukkanó és csendesen cirkáló csehszlovák csendőrökkel senki sem törődik. Azok már a múlté...”⁶⁰⁹

Miközben a Csallóköz már október 4-én az azonnali visszacsatolás hiú reményében úszott, a megmozdulások centruma fokozatosan a Mátyusföldre tevődött át. A pozsonyi Tartományi Hivatalba befutott jelentések szerint 4-én Taksonyban, Nagyfödémesen, Magyarbélien, Nemeskosúton, Felsőszeliben, Diószegen és Tardoskedden is magyar zászlókat raktak ki a lakosok,⁶¹⁰

605. *Érsekújvár és Vidéke*, 1938. október 9.

606. Földes, i. m. 381.

607. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 65647/1938.prez.

608. Uo.

609. Esterházy Lujza: *A huszadik esztendő*. Budapest, Új Élet, 1942, 51.

610. SNA, f. KÚ BA, k. 255. bez. č.

s néhány településen kisebb demonstrációkra, elvétele incidensekre is sor került. Felsőszeliben a több száz demonstráló betörte a csendőrszabakait, s csupán a Dunaszerdahelyről kivonuló erősítés tudott a településen rendet tenni. Nagyfödémesen pedig fegyverhasználatra is sor került. Itt miután a budapesti rádió is bemondta, hogy szabadon lehet magyar színeket viselni, s hasonló értelmű információkat kaptak a járási hivatalból is, 4-én este több száz főnyi tömeg vonult fel, akiket magyar zászlókat vivő lovasok vezettek.⁶¹¹ Ám az ekkor autóval a községbe érkező háromtagú diószegi csendőrhárór a zászlókat elvette a lovasoktól, majd a jegyzői hivatal elé hajtott. Itt azonban a helyi lakosság körbevette őket és a zászlók kiadását követelte. Ekkor a járort vezető őrmester pisztolyával a tömegbe lőtt, s két személyt, egy 23-éves férfit és egy karon ülő 3 éves gyereket könnyebben megsebesített. Az őrmester vallomásában arra hivatkozott, hogy a tömegből kövekkel dobálták, s ezért volt szükséges a fegyver használata. Az incidenst követően a csendőrök menekülésszerűen elhagyták a helyszínt, ahová még aznap este egy nagyobb létszámú csendőrhárór érkezett, ám ekkor már nyugalom volt a községben.⁶¹²

Október 4-én este Komárom városa is bekapcsolódott az eseményekbe, ahol az esti misén (melyen reformátusok is részt vettek) a hívek elénekelték a himnuszt, majd a templomból kihozott zászló mögött az utcára vonultak. Ekkor már mintegy 5-6 ezer főnyi tömeg gyűlt össze – feltehetően szervezett akcióról volt szó –, amelynek egy része megpróbált feljutni a Duna-hídra, ám annak fegyveres őrsége visszafordulásra kényszerítette őket. A tömeg végül a városháza elé vonult, ahol néhány szónoklatot követően elénekelték a Himnuszt, majd fokozatosan szétoszlott.⁶¹³ A komáromi események talán az összes tömegmegmozdulás közül a leginkább magukban hordozták annak lehetőségét, hogy a csehszlovák hadsereg beavatkozik, s akár komoly incidens is fajulhat a dolog. Ezt igazolják egy akkori bencés diák, Füßy László visszaemlékezései: „A templom ajtajában megjelent Győri Vince diák a koronás háromszínű magyar zászlóval. A tömeg hangosan követelte: »hozd ki« – »hozd ki« és elindultak a zászlóval a két országot összekötő híd felé. – Időközben megjelent a tömeg vonulása mentén a rendőrség és a csendőrség is. Akcióba akartak lépni, de a tömeg a magyar himnuszt kezdte énekelni. A himnuszt éneklése alatt úgy a rendőrség, mint a csendőrség szolgálatában lévő egységei vigyázban állva, tisztelegve várták az éneklés végét, ami azonban nem akart a végéhez érni. A tüntetők azért mégis lassan elértek a hídfőhöz. Ekkor jelent meg előttük Csütörtöki Lajos rendőrségi alkalmazott, aki egyébként a lakásbejelentő hivatalban dolgozott. Csütörtöki figyelmeztette a tüntetőket, ne menjenek tovább, mert a hídrőrséget már felszerelték nagy teljesítményű fegyverekkel. Ne menjetek tovább, kiabálta, ordította, majd könyörgött a tömegnek? »Ne tovább« – és csoda történt. A tömeg megállt, és a magyar himnuszt éneklése után visszafordult, és e napra befejezték a tüntetést.”⁶¹⁴

Miközben október 5-én a mátyusföldi falvakban tovább folytatódott a tüntetések, aznap már a régió városaiban – Galántán, Vágsellyén, Érsekújvárott – is magyar lobogók jelentek meg. Érsekújvárott elsősorban gimnazisták és más fiatalok (mintegy 300 fő) indult el lobogókkal a Bafa-háztól, vonult a Fő térre, majd miután ott elénekelték a Himnuszt, a vasútállomás irányában folytatták útjukat. Oda azonban már nem érkeztek meg, mivel a kivezényelt csendőrök elállták útjukat és szétzavarták a demonstrációt.⁶¹⁵ Az események gócpontja azonban ezen a

611. SNA, f. MV, k. 3, 751/1938.

612. NA ČR, f. PMR, k.3181, 2080/1938.

613. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 62165/1938.prez.

614. Számadó Emese–Turi Zsolt: *Komárom, 1938–1945. A Felvidék visszacsatolása és komáromi következményei a korabeli sajtó és dokumentumok tükrében*. Komárom, Önkormányzat, 2008, 82.

615. NA ČR, f. PMR, k.3181, 2098/1938; *Érsekújvár és Vidéke*, 1938. december 4.

napon mégis Komárom és annak környéke volt, hiszen az előző napi megmozdulás után a járás legtöbb települése szintén zászlódszbe öltözött. A falvakon a rádiókészülékek beszolgáltatása mellett a nyugtalanság másik okozója az volt, hogy a gazdák még mindig nem kapták vissza a mozgósításkor bevonultatott lovaikat és fogataikat, noha azokra égető szükségük lett volna az őszi munkák elvégzéséhez. Ennek érdekében a Komáromi járás gazdái október 5-én küldöttséget is menesztetek a járási hivatalba, s azt kérték, hogy településenként legalább 1-2 lovat bocsásson el a hadsereg, hogy azok segítségével elvégezhessék a szükséges munkákat.⁶¹⁶ Ezt a követelést egyébként a járási hivatalban is jogosnak érezték, s az érintett ügy elintézését megsürgetve fordultak a központi szervekhez, ám kevés eredménnyel. Komáromban, ahol a kirakatokban néhány Horthy-kép is megjelent, este ismét tömegdemonstráció volt, amelyet a csendőrség a levegőbe lőtt sortűzzel oszlatott fel.⁶¹⁷

A tömegtüntetések utolsó napja október 6-a volt, amely napon már a Komáromtól keletre, elsősorban Párkányban és a Párkányi járásban is megmozdulások voltak. Ezen a napon azonban már a korábbihoz képest erősebben lépett fel a hatóság, s Érsekújvárott éppúgy, mint Komáromban, gyülekezési tilalmat rendeltek el, s estére helyreállították a nyugalmat.

Az, hogy a megmozdulások, amelyekben a magyar lakosság egyre nyíltabban kifejezte a Magyarországhoz való visszacsatolás igényét, két nap alatt szinte az Ipolytól nyugatra eső teljes magyar nyelvterületre kiterjedtek, s egyre többen vonultak az utcára, a hatóságokat is aktívabb fellépésre ösztönözte. A tüntetések első napjaiban az érintett járási hivatalok, de maga a tartományi hivatal is meglehetősen tanácstalanul és passzívan szemlélte az eseményeket. Noha az előző 20 évben egyáltalán nem tűrték a magyar nemzeti megnyilvánulásokat, a müncheni események olyan mértékben rendítették meg az államhatalmat, hogy az most csupán tétlen szemlélője volt a magyar himnusz éneklésének, a magyar színek viselésének. Passzivitásukat a járási főnökök egyrészt a demonstrációk kiterjedtségével, másrészt a rendelkezésükre álló rendfenntartó állomány nem megfelelő számával indokolták. A Tartományi Hivatal ezért inkább a meggyőzés eszközt választotta, s arra kérte a járási hivatalokat, hogy a települések befolyásos személyiségein keresztül próbálják rávenni a lakosságot, hogy vonja be a zászlókat és ne tüntessen tovább. Mint a Komáromba küldött utasításuk is jelzi: „*Semmilyen esetben sem szabad nyílt erőszakot alkalmazni. A lakosságnak meg kell magyarázni, hogy a hatóságok értik az afölötti örömeiket, hogy önrendelkezési jogot kaptak, ám az öröm megnyilvánulásainak nem szabad túllépni bizonyos határokon, mivel az esetleg ezáltal kiváltott incidensek a magyar lakosság számára is negatív következményekkel járnának a csehszlovák és magyar kormány között sikeresen megkezdett tárgyalások során.*”⁶¹⁸ Feltehetően a városok polgármestereit is megkérték, hogy ők is intse a nyugalomra a lakosságot – legalábbis erre utal az, hogy a rimaszombati és a komáromi városbíró szinte egy időben és nagyon hasonló tartalmú lakossági felhívást tett közzé.⁶¹⁹

616. SNA, f. KÚ BA, k. 255. b. č.

617. NA ČR, f. PMR, k. 3181, 2096/1938

618. SNA, f. KÚ BA, k. 255. b. č.

619. „*Kérelem Komárom város lakosaihoz! Polgártársaim!*

Komárom város lakossága az elmúlt nehéz napokban példáját adta a becsület igazi megtartásának. Most, amikor a magyar nemzet újjáéled, arra kérjük polgártársainkat, hogy őrizzék meg ez örömteli napokban a nyugalmat és közrendet. A mi örömünk ne legyen fájdalmas más polgártársaknak. Mutassunk példát a rend fenntartásában, mert minden végiggondolatlan cselekedet ártana a jó ügyünknek és a magyar nép hírnevének. Komárom, 1938. október 4.” Új Hírek, 1938. október 10.

Ezzel párhuzamosan a hatóságok megkezdték a rádiókészülékek visszaszolgáltatást a lakosságnak, s ez valóban kedvező visszhangra talált. Igaz, a postaminisztérium október 4-én közzétett rendelete újabb korlátozásokat is bevezetett, amelyek szigorúan megtiltották, hogy az állampolgárok nyilvánosan a csehszlovák állammal szemben ellenséges hangvételű rádióadást hallgassanak. A tilalom egyaránt érvényes volt mind a vendéglőkben vagy más közösségi helyeken elhelyezett rádiókészülékekre, mind a magánházakra, ha ott idegen személyek tartózkodnak.⁶²⁰

A hatóságok határozatlansága és toleráns magatartása azonban gyorsan kiváltotta egyes nacionalista körök s főleg a hadsereg elégedetlenségét, miközben a magyar megnyilvánulások „eltűrésében” a Tartományi Hivatalban sem volt egységes az álláspont. A dunaszerdahelyi járási főnök leváltását már október 5-én fontolóra vették, de elégedetlenek voltak a lévai és a somorjai járási vezetőkkel is. Pedig az események a toleráns hozzáállást igazolták, hiszen mint azt a somorjai járási főnök jelentése is tartalmazta, ennek a békés hatósági magatartásnak is volt köszönhető, hogy *„a járásban rend és nyugalom van, hiszen a lakosság lelkesedésén kívül más kilengések, fosztogatások, vagy a csehszlovák lakosság elleni támadások sehol nincsenek”*.⁶²¹

A megengedő fellépés legnagyobb ellenzője a hadsereg volt, amelyben már október első napjaitól nyugtalanul figyelték a dél-szlovákiai megmozdulásokat. A mobilizált hadsereg körmöcbányai székhelyű „Štefánik” fedőnevű parancsnokságának az október 5-én a hadügyminisztériumnak küldött jelentése szerint *„a lakosság a magyar lázítók és képviselők tevékenységének van átengedve, akik ellen nem lép fel a hatóság. Ez elkeseredést vált ki. A járási főnökök többsége határozatlan, esetenként megbízhatatlan. (...) A katonai és polgári körökből folyamatosan érkeznek olyan hangok, amelyek szerint Szlovákiában csak egy szigorú katonai rezsim tarthatja fenn a rendet és a nyugalmat.”*⁶²² A hadügyminisztérium komolyan vette a hadsereg jelzéseit, s már aznap elrendelte, hogy a Tartományi Hivatal szigorú rendszabályokat foganatoztson a magyarok által lakott járásokban: rendeljen el esti kijárási és alkoholárúsítási tilalmat, tiltsa meg a gyülekezést, hasson oda a járási vezetőknek, hogy azok erélyesen lépjenek fel minden rendbontással szemben, azokat a vezetőket pedig, akik ezt nem tudják bebiztosítani, váltsa le. A fenti rendelkezések sikeres végrehajtása érdekében a hadügy elrendelte, hogy az Államvédelmi Őrségbe besorolt csendőrök azonnal térjenek vissza állomáshelyükre, s kilátásba helyezte azt is, hogy az érintett régiókban hadgyakorlatok szervezésével fogja demonstrálni az államhatalom jelenlétét.⁶²³

A Tartományi Hivatal a Prágából érkező utasítások alapján október 7-én adta ki a Szlovákia déli járasaiba szétküldött körlevelét, amelyben a következő rendszabályok bevezetéséről értesítette azokat:

1. Megtiltotta, hogy a lakosság 20.00 óra után az utcákon, tereken és más közterületen tartózkodjon.
2. Megtiltotta a nemzeti kisebbségek színeinek és zászlóinak a nyilvános használatát.
3. A vendéglátó helyek nyitvatartási idejének végét 19.00-ra korlátozta.
4. A gyülekezési tilalom szigorú betartását rendelte el.⁶²⁴

620. *Slovák*, 1938. október 4.

621. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 65647/1938.prez.

622. NA ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1212, 28442/1938.

623. Uo.

624. NA ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1045, 64204/1938.

A Tartományi Hivatal arra is felhívta a járási hivatalok figyelmét, hogy ha szükséges, akár a nyers erőszak alkalmazását is igénybe vehetik, löflegevert azonban csak a legszélsőségesebb esetekben alkalmazzanak.

Okresný úrad v Rožňave

Číslo: 2906/1938 prez.

VYHLÁŠKA

Na základe §-u 37 zák. zo dňa 13. mája 1935 číslo 138/936 Sb. z. a n. a podľa článku 2. odst. 1. a článku 3. zákona o organizácii politickej správy zo dňa 14. júla 1927 číslo 125/927 Sb. z. a n. so schválením krajského úradu v Bratislave v záujme verejného poriadku, bezpečnosti a obrany štátu

sa zakazuje

1. zdržovať sa po 20. hod. na uliciach, námestiach a iných verejných priestoroch. Zo zákazu sú vyňaté iba prípady nutnej potreby ako cesta k lekárovi, do lekárne, na nádražie a pod ;
2. nosiť a vyvesovať trikolory a zástavy v farbách národných menšín.

Tento zákaz platí odo dňa jeho vyhlásenia a jeho porušenie potrestá okresný úrad bez úmy prípadného súdneho sťažania podľa ustanovenia §-u 24 odst. 2. zák. zo dňa 19. marca 1923 č. 50/923 Sb. z. a n. trestom na peniazoch od 10 - 5.000 Kč, alebo trestom na slobode od 12 hod. do 14 dní.

V Rožňave, dňa 11. októbra 1938

Dr. Bartáky, v. r.
okresný náčelník.

Az éjszakai kijárási tilalmat elrendelő és a kisebbségek szimbólumainak használatát megtiltó rendelet a Rozsnyói járásból

A Tartományi Hivatal rendeletének a kihirdetése elejét vette a nyugtalanság és a demonstrációk továbbterjedésének. Ezért mire az – nyugatról keleti irányban terjedve – elérte volna Nógrád és Gömör térségét, a hatóságok már kellő eréllyel tudtak minden ilyen kísérlet ellen fellépni, s megakadályozták azok kibontakozását. Így amikor 8-án Tornalján és Füleken is bejelentette a lakosság az igényét, hogy ők is magyar zászlókat tűzhessenek ki – mint ahogyan azt a hozzájuk eljutó hírekben a Csallóközről hallották –, a hatóságok már erősen elzárkóztak ettől, s az állami lobogó mellett csak a szlovák színek használatát engedélyezték.

A magyar tüntetésektől zajos október eleji napok érdekes tanulsága volt, hogy noha húsztizenkét évvel ezelőtt tilos volt a használatuk, ezekben a napokban ellepték az utcákat a magyar nemzetiszínű lobogók. Ezek egy része a padlásokról és szekrényekből előkerült „ereklye” volt, a források azonban azt tanúsítják, hogy a boltokból egyik pillanatról a másikra fogytak ki a zöld vásznak. A zászlók egy részét Magyarországról csempészték át, ahol a *PMH* információi szerint ezekben a napokban asztaltársaságok, iskolák, munkahelyi kollektívák fogtak össze és készítettek maguk vagy varrattak másokkal a szlovákiai magyarok számára nemzetiszínű lobogókat.⁶²⁵ Ezeket aztán átcsempészték a határon, a leleményes kereskedők pedig jó üzletet csináltak belőle. Így a kassai szatócsboltokban pult alól, előre becsomagolva, jelszóra lehetett 17 koronáért magyar zászlót venni.⁶²⁶

A szlovákiai magyarok revízió melletti megmozdulásait a szlovák szakirodalom Budapest és az Egyesült Magyar Párt által szervezett irredenta akciókként tartja számon – ám megalapozatlanul.⁶²⁷ A források tanúsága szerint a magyar demonstrációk sokkal inkább spontán akcióknak tűnnek, amelyekben ugyan az EMP aktivistái részt vettek, de amelyek kapcsán a párt országos vezetői inkább mérséklően léptek fel, mint kezdeményezően. A tüntetések kirobbanása pedig előzetes szervezés helyett sokkal inkább azoknak a megalapozatlan híreknek volt köszönhető – lásd Dunaszerdahely vagy Szenc⁶²⁸ példáját –, amelyek szerint a magyar csapatok már átlépték a Duna vonalát, és megkezdték a dél-szlovákiai területek birtokbavételét. A spontaneitásra utal és ellentmond a központilag szervezett demonstrációk logikájának a demonstrációk térbeli terjedése is, hiszen az a vízbe dobott kő által kiváltott hullámmáshoz hasonlóan érte el a Csallóköztől távolabbi régiókat. Ennek következtében Gömörben és Kassán csupán akkor kezdődtek a magyar megmozdulások, amikor Délnyugat-Szlovákiában már be is fejeződtek.

A komáromi tárgyalások megkezdése előtt az EMP szerepe a demonstrációk megszervezésében inkább csak esetleges és helyi pártfunkcionáriusok közéleti szerepéből adódó volt. A változást a Magyar Nemzeti Tanács (MNT) október 7-i megalakulása hozta, amely szervezet nem kis szerepet vállalt a következő napok pozsonyi és kassai megmozdulásaiban, valamint közvetlenül az első bécsi döntés előtti eseményekben is.

6.3. EGY HATÁRINCIDENS TANULSÁGAI

Miközben a fent említett magyar demonstrációk jól jelezték a Dél-Szlovákiában uralkodó túlfűtött hangulatot, nem kevésbé volt nyugtalan a határ másik oldalán, a Magyarország északi

625. A napilap szerint a Textilgyárosok Országos Szövetsége 10 ezer lobogót ajánlott fel, de jelentősebb összeget dobott össze a Nemzeti Színház társulata is, amelyből a színház műhelye varrt zászlókat. *PMH*, 1938. október 12.

626. Obsadenie Košíc Maďary, zpráva četnického kapitána Sekvence, NA ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.

627. Vö. Bystrický, Valerián–Deák, Ladislav: *Od mníchova...*, i. m. 222.

628. Bukovszky, i. m. 135.

határszélén élő lakosság sem. Ebben az előző húsz év irredenta propagandája mellett a budapesti rádió revíziós optimizmustól túlsorduló propagandája is nem kis szerepet játszott, s így nem csoda, hogy a magyarországi közvélemény egyre nagyobb csalódással fogadta, hogy a „Felvidék visszacsatolása” késik. Bár vélhetően kissé eltúlozva, mégis plasztikusan jelzi ezt az elszánt határváltoztató hangulatot egy október első napjaiban Sátoraljaújhelyen keltezett jelentés, amely szerint: „...*azt mondják – könnyes szemmel az emberek –, hogy csak puskát adjanak nekik, egyenruha nem kell, ők rámennek a csehekre. A nők biztatják a férfiakat hasonló eljárásra.(...) A behívott tartalékosok már türelmetlenek, hogy még nem kaptak parancsot az előrenyomulásra, és ahogy én észleltem, ha területi eredményt nem érünk el, a tartalékosok leszerelése nehézségbe fog ütközni.... Egyes falukban a határőröknek kellett közbe lépni, hogy a lakosság át ne lépje a trianoni határt és meg ne támadja a túloldali katonai őrköket.*”⁶²⁹

De nemcsak a közvélemény volt türelmetlen, hanem a budapesti kormánykörökben és a hadseregen belül is egyre erősödtek azok a hangok, amelyek – a német és lengyel revíziós törekvések sikerességét látva – Imrédy és Kánya határozatlannak és erélytelennek minősített politikáját tették felelőssé azért, hogy a szlovák–magyar határok revíziója még nem történt meg.⁶³⁰ S bár a hivatalos magyar politika csak Kárpátalja irányában támogatta a rongyos-gárda gerilla jellegű tevékenységét, alapvetően elnéző volt a hadseregen belüli olyan „egyéni kezdeményezésekkel” szemben is, amelyek a magyar–szlovák államhatár megsértésére irányultak, s fegyveres konfliktusok kiváltói voltak.⁶³¹ Kisebb incidensek, a határ másik oldalára „tévedt” határvadászok és a csehszlovák határvédelem közötti lövészváltások, mindkét oldali légtérmegsértések Münchenből a Bécsig terjedő időszak teljes egészét jellemezték, a két legnagyobb konfliktusra azonban október első napjaiban került sor.

Az 1938-as őszi legjelentősebb határincidensére október 5-én a Feledi járásban került sor, amely során a magyarországi hangonyi határbiztosító század egységei betörték Csehszlovákia területére. A támadás azonban csehszlovák határvédelem gerincét adó erődtérszalonon megtört, így a támadók egy napi harc után, október 5-én az esti órákban az államhatárok mögé húzódtak vissza. A kacagópusztai fegyveres incidens – egyébként jól feldolgozott⁶³² története; bár itt is egy türelmetlen tiszt egyéni akciójáról volt szó – nem csupán a magyar hadseregen belüli állapotokra és a csehszlovák határvédelem sajátosságaira világít rá, érdekes adalékkal szolgál a szlovákiai magyar lakosság magatartását illetően is.

A kacagópusztai betörés (itt zajlottak az akció legsúlyosabb harcai) a hangonyi határbiztosító század parancsnokának, Felcsiki Gábor századosnak a felelőtlen, egyéni akciója volt, aki október 4-én a miskolci határkerületi parancsnokságtól támadási előkészületek végrehajtására kapott utasítást, ő azonban ezt teljesen önkényesen támadási parancsként értelmezte. Felcsiki a támadást a Csehszlovákia elleni háború nyitányának szánta, ám fő célja nem az ellenség szembenálló katonai erőinek megsemmisítése volt (hogy erre a határbiztosító század katonai potenciálja nem elegendő, azt ő is tudta), hanem a magyar határtól mintegy 5 kilométerre talál-

629. MOL, K-63, 64. cs. 7/7. t. 3265/pol.1938.

630. Vö. Ádám Magda: *A versailles-i...*, i. m. 715.

631. A magyar hadsereg belső fegyelmével és viszonyaival, a túlpolitizáltsággal, a szélsőjobb befolyásával kapcsolatban Kozma Miklós naplójában is több figyelemre méltó megállapítás olvasható.

632. A magyar feldolgozások közül lásd Simon Attila: Sípbal, dobbal, nagybőgővel – avagy kísérlet a „Felvidék visszafoglalására” 1938. október 5-én. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2006, 4. sz. 145–160.; a szlovák szakirodalomból Chorvát, i. m. 47–69.

ható cseh–szlovák telepés falvak elfoglalása és a telepések vagyonának megszerzése.⁶³³ Mint visszaemlékezésében írta: „a sok-sok telepés ház piros cserepes teteje kihívóan piroslott a kukoricaföldek között, amikor a trianoni határszélről távcsöveztük azokat. Katonáim – sokgyermekes családapák, napszámosok, zsellérek, munkások, nincstelenek – irigykedve nézték ezeket a legionista telepeket.”⁶³⁴ Elképzelése szerint az elfoglalt telepésbirtokokat saját katonái között osztotta volna ki, remélve azt, hogy „...a háború zűrzavarában egy kis »hivatali hatáskör túllépés« észre sem vevődik.”⁶³⁵

Stratégiaiának lényege a váratlan támadás és a gyorsaság volt. Elgondolása szerint a határbiztosító század katonái egy váratlan hajnali támadással rést ütöttek volna a csehszlovák határvédelem első vonalán, majd ezen a résen keresztül a Hangony mögött állomásozó ózdi lövésszázlőalj a Rima völgyén keresztül Rimaszombat felé nyomult volna. A támadás sikerének záloga a támadás irányában fekvő betonerődítések semlegesítése volt. Ezt a terepet jól ismerő, csempészekből és vadorzókból álló toborzott rohamegységek kapták feladatul. A rohamegységeket a határbiztosító század könnyűfegyverekkel ellátott katonái követték volna, végül pedig az említett ózdi lövésszázlőalj kapcsolódott volna be a támadásba.

A hangonyi határbiztosító század első rohamjárőrei október 5-én hajnali 2 órakor lépték át az államhatárt, s mintegy 18 km szélességben lendültek támadásba a Rima völgyében, a Gesztete és Velkenye községek közötti térségben. A hét rohamegység feladata a velük szemben álló csehszlovák tábori őrsők szétszórása és a Rima völgyében végighúzódnó betonerődítések elfoglalása volt. Az egész vállalkozás sikerét csupán az garantálta volna, ha mindez az előtt megtörténik, mielőtt a Rimaszombatban és Tornalján állomásozó csehszlovák határvédő zászlőaljak a támadás helyszínére érkeznek, s ha a hangonyi határbiztosító század által kialakított részbe időben be tud nyomulni az ózdi lövésszázlőalj. Az azonban támadási parancs hiányában el sem indult, így az akcióban csupán Felcsiki mintegy 450, többnyire csak könnyű fegyverzettel rendelkező embere vett részt. A visszaemlékezésében lejegyzett vívódása jelzi, hogy a támadás elindulásának pillanatában már ő maga is tudta, egyedül visel háborút Csehszlovákia ellen, és sikerre nem igen számíthat: „Mi lesz, ha a csehek észreveszik, hogy csak egy századocska van előttük? Mi lesz, ha megtudják, hogy csak egy parányi erő tört be? Mi lesz, ha a szakaszok virradatkor megtudják, hogy ez a »háború« illegitim?... ha észreveszik, hogy mögöttük nincs több erő? Ha a cseh tüzéség virradat után megszólal? ...ha Hangonyt is lőni kezdik?”⁶³⁶

A cigányzene kíséretében induló támadás a szárnyakon sikerekkel indult, elfoglalták a Velkenye melletti fináncraktanyát, a Zudla-szakasz pedig a serkei várhegyet, majd magát Serke községet is, melynek lakossága nagy lelkesedéssel csatlakozott a faluba bevonuló magyar csapatokhoz, sőt tevékeny részt vállalt a csehszlovák betonerődítések elfoglalásában is.⁶³⁷ A szárnyakon elért sikerekkel ellentétben a középső szakaszon hamar elakadt a táma-

633. Hangonnyal szemben a húszas években lebonyolított földreform során 4 cseh–szlovák telepet hoztak létre: Gernyópusztán, Leánymezőn, Csobánkán és Kacagópusztán. Gernyópusztára főleg cseh nemzetiségű legionáriusokat, a másik három kolóniára pedig árvai szlovák optánsokat telepítettek. Az érintett telepekkel kapcsolatban lásd Simon Attila: Cseh és szlovák kolonisták betelepítése Dél-Gömör falvaiba a két háború közötti időszakban. *Gömörország*, (5.) 2004. 1. sz. 40–45.

634. Hadtörténeti Levéltár, Tanulmánygyűjtemény (HL, TGY), Felcsiki Gábor: A hangonyi határbiztosító század vállalkozása a cseh erődök ellen. Sign. 2893, 10.

635. Uo.

636. Uo. 24.

637. Vö. HL, TGY 2893; NA ČR, f. PMR, k. 3181, 2074/1938;

dás. Az itt előrenyomuló négy szakasz feladata az volt, hogy Harmac községet elfoglalva, majd ezután legyezőszerűen szétterülve a velük szemben álló telepés falvak irányába előretörjenek, s azokat elfoglalják. A terv első szakasza teljesült, s a támadó egységek diadalmenetben vonulhattak be az őket lelkesen fogadó Harmac, Darnya és Jéne községekbe. Mivel azonban a rohamjárőrök az esők miatt mocsarassá vált területen csak jelentős késéssel tudták magukat átverekedni, így a Feled–Rimaszécs vasútvonal mentén sorakozó betonerődítésekben őrködő fegyveresek és a gernyőpusztai legionáriusok felkészülhettek fogadásukra. A döntő mozzanatnak mégis az látszik, hogy a Kacagópuszta irányába tartó második szakasz parancsnokságát Kovács Dezső karpaszományos őrmestertől önhatalmúlag a később hősi halált halt Meskó Tibor hadnagy vette át, aki a szakaszt minden elővigyázatosság nélkül nekivezette a csehszlovák betonerődítések vonalának. A reggel hat óra tájékán (tehát már jó látási viszonyok közepette) Kacagópuszta ellen indult támadás tragikus véget ért: a telepés falut védő három gyalogsági betonerődből és a telepesházakból a támadókra olyan erős golyószórótűz zúdult, hogy a Meskó-szakasz kelepcébe került s gyakorlatilag megsemmisült. Meskó Tibor és öt katonája hősi halált halt, további hatan megsebesültek, néhányan pedig fogságba estek. A szakasszal tartó cigánybanda bögőse pedig csupán a bögő maradványait tudta kimenekíteni, mivel hangszerét szétlőtték.⁶³⁸

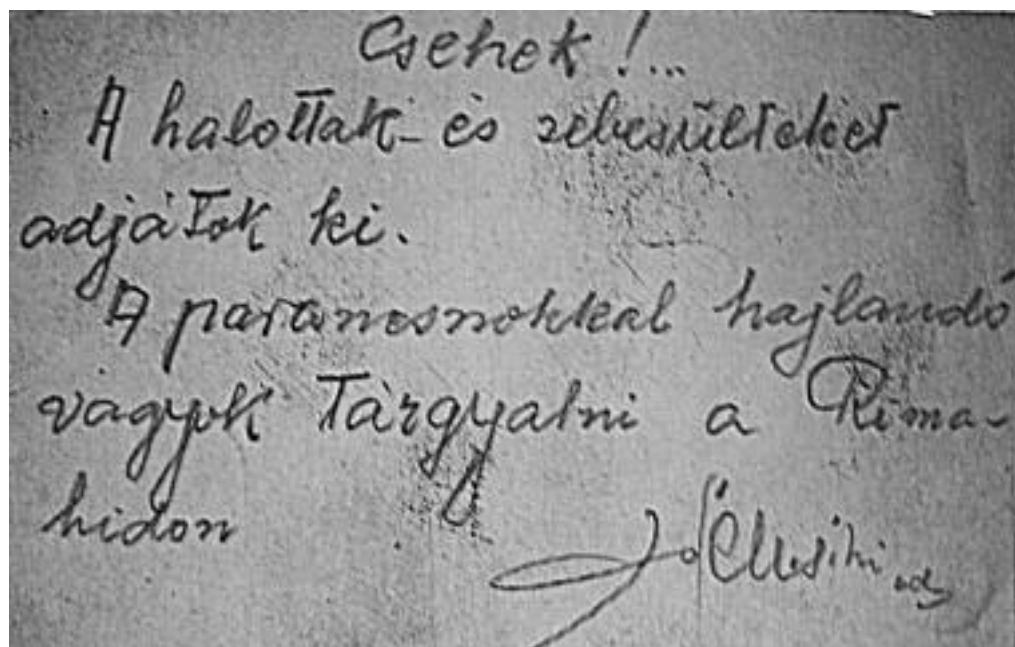
A Kacagópuszta határában bekövetkezett súlyos emberáldozat véglegesen megpecsételte az amúgy is vereségre ítélt akciót. A Meskóké kelepcébe eséséről közben hírt kapó Felcsiki, aki a századtörzset vezette, megpróbált ugyan segítséget vinni, de már későn, s eredménytelenül. Sőt a mentőakció során egy további baka is életét vesztette. Ekkor már Felcsiki is belátta,⁶³⁹ hogy a támadás kifulladás, s a még rendelkezésére álló csapatokat a Rima folyó mögé rendelte vissza, ahol védelmi állásokat építettek ki.

Közben – a Hangonyból küldött hírvivők által hozott visszavonulási parancs értelmében – megkezdődött a támadásban részt vevő szakaszok fokozatos visszavonulása. Egyedül a támadó csapatok gerincét képező századtörzs maradt a helyén, noha a százados már a délelőtti folyamán kézhez kapta a miskolci vegyesdandár parancsnokának a visszavonulást elrendelő parancsát. Felcsiki azonban mégsem indult el visszafelé, sőt az alábbi tartalmú helyzetjelentést küldte hátra: „...a visszavonulási parancsot megkaptam, de minden erkölcsi és tisztí érzékem tiltakozik az ellen, hogy a visszafoglalt 4-5 színmagyar községet újra a csehek terrorjának tegyem ki...”⁶⁴⁰ Délután 17 óra körül újabb, ezúttal erősebb parancs érkezett, amelyben a kerületi parancsnok, Balgha ezredes „országos érdekre” hivatkozva azonnali visszavonulást rendelt el. Ekkor már Felcsiki százados is jobbnak látta, ha engedelmeskedik, s megkezdte a visszavonulást, melynek következtében 21.45-kor az utolsó magyar honvédek is elhagyták Csehszlovákia területét.

638. A cigánybandának a támadásban való részvételéből a csehszlovák források arra következtettek, hogy Felcsiki és katonái részeként voltak. Felcsiki azonban ezt tagadta. A támadás után a csehszlovák hatóságok a harc téren hagyott nagybögő maradványait corpus delictiként lefoglalták. SÚA, f. PMR, k. 3181, 2110/1938.

639. Felcsiki jellemét jó illusztrálja a prágai külügyi levéltárban megőrzött üzenete, amelyet a csehszlovák félnek hagyott névjegykártyája hátoldalára írt: „Csehek! A halottak és sebesülteket adjátok ki! A parancsnokkal hajlandó vagyok Tárgyalni a Rima-hidon. Felcsiki” AMZV, f. Zastupitelský úrad Budapest, k. 68, fasc. 5.

640. HL, TGY-2893, 71.

Felcsiki Gábor kézírásos üzenete a csehszlovák határvédelemnek

Megfelelő források hiányában nem teljesen tisztázottak a csehszlovák határvédelem ellenlépései. Annyi mindenesetre sejthető, hogy a viszonylag kis számú támadóval szemben azt mennyiségében és minőségében is meghaladó erők álltak. A támadók ezért csupán az államhatár és az attól mintegy 4-5 kilométerre húzódó erődvonal között szolgálatot ellátó Államvédelmi Őrség egységein tudták keresztültörni magukat. A gyalogsági betonerődítmények (az akció által érintett szakaszon 47 ilyen volt) és azok állománya azonban betöltötte feladatát, s a feltartóztatta a támadást. Az akció kudarcát jelzi a veszteségek aránya is. Hiszen amíg a magyar félnek 9 halottja⁶⁴¹ és több sebesültje volt, jó néhányan pedig fogságba estek, a másik oldalon – ha hihetünk a csehszlovák forrásoknak – senki nem esett el,⁶⁴² csupán néhány sebesült és fogságba esett határvédő jelentette a veszteséget. A fogságba esett 14 magyar katonát először Rimaszombatba szállították, ahol a megyeházán egyenként kihallgatták őket. Ezt követően Losoncon és Besztercebányán keresztül Körömbányára vitték őket, ahol egy csendőrségi laktanyában újabb kihallgatás következett. Végül Turócszentmárton mellé kerültek, ahol egy laktanya melletti gazdasági udvarban, később pedig a laktanyában jelölték ki rabságuk helyszínét, ahonnan 1939. január 5-én engedték őket haza.⁶⁴³

641. Az elhunytak temetésére a katonai tisztelet megadása mellett október 7-én, a délutáni órákban került sor a kacagópusztai temetőben. Az első bécsi döntést követően azonban a hozzátartozók elvitték a holttesteket. SNA f. KÚ, k. 255, 6274; NA ČR, f. PMR, k. 3181, 2116/1938.

642. Felesiki szerint viszont a határvédőknek 14 halottjuk és 26 sebesültjük volt. HL, TGY 2893, 74.

643. Kovács meglehetősen jó emlékekkel van fogva tartói iránt, s különösen egy fiatal szlovák tiszthelyetttel alakult ki jó kapcsolata. Vele szabadulása után baráti hangú levelet váltott. HL, TGY-2983.

A kacagópusztai betörésről Dél-Szlovákia lakossága a sajtóból egyáltalán nem vagy csak alig értesülhetett. A támadás által érintett települések lakóira – szlovákokra, magyarokra egyaránt – azonban nem kis hatást gyakorolt. A támadás fókuszában levő telepés falvak lakói – akik közül az Államvédelmi Őrség egységeiben többen maguk is részt vettek a határvédelmi harcokban, s akik közül 5 fő fogságba is esett⁶⁴⁴ – közvetlen veszélyként érzékelték az eseményeket. Így ezeknek a kolóniáknak a lakosai (bár nem teljes számban) már ekkor – mintegy egy hónappal a bécsi döntés előtt – elköltöztek a határszélről.

Abban a hat – akkor még színmagyar – községben,⁶⁴⁵ amelyeket néhány órára elfoglaltak Felcsiki csapatai, viszont kitörő örömmel fogadták a magyar katonákat. A jénei fogadtatásról Győry zászlós naplója és a *Hangonyi Hátárőr* című lap 1. száma alapján így számolt be Felcsiki: „...a falusiak összegyűltek, az első jénei magyar, Jénei László gazda megölelt, megcsókolt és alig tudta mondani a meghatottságtól: »Isten hozta... de régen vártuk már magyar véreinket!« ” ... „Bárdos őrzetető kiáltványban szólította fel a falu fegyverfogható magyar népét, hogy lépjen be a magyar hadseregbe. Ötvennél is több fiatal magyar legény jelentkezett azonnal sor alá. Ezután Bárdos őrzetető az új elöljáróságot nevezte ki. A beiktatás örömeire áldomást ittak. A falu kocsmájából italt hozatott az őrzetető, amelynek árát nem készpénzzel, hanem – hadiszokás szerint – utalvánnyal nyugtázta. Az utalvány így hangzott: »8 liter rumot, 1 láda seritalt és 20 liter bort átvettem, fizetendő a háború után.« Bárdos őrzetető, sk.”⁶⁴⁶

Hasonlóan meleg fogadtatásról ír Felcsiki Harmac és Serke esetében is, sőt a lakosság azokban a közeli településeken is magyar zászlókat tűzött ki, ahová csak a hangonyi század bevonulásának a híre jutott el. Kérdéses azonban, mennyire kell komolyan venni a jénei legényeknek a magyar hadseregbe való jelentkezéséről szóló sorokat, valamint az, hogy a helyi lakosság milyen mértékben volt hajlandó tevékenyen együttműködni a támadókkal.

Más helyen ugyanis maga Felcsiki jegyzi meg csalódással, hogy másként alakulhattak volna az események, ha „40 Rima-völgyi község 4000 magyarja hozzám csatlakozik...” Ám a kisebbségi létben eltöltött húsz esztendő tapasztalatával felvértezett szlovákiai magyarok valószínűleg óvatosabbak voltak, mint ahogyan Felcsiki remélte. Hallgatva a budapesti, esetleg a pozsonyi rádiót, tudniuk kellett, hogy a két ország között nem kezdődött háború, tehát csak valamiféle lokális, bizonytalan kimenetelű konfliktusról lehet szó. Nekik pedig több volt a veszítenivalójuk, mint a támadóknak, akik bármikor visszahátrálhattak a határok mögé. S talán ennek az óvatosságnak is tudható be, hogy – bár nyilvánvaló, s erre utalások vannak a csehszlovák forrásokban is, a támadókat a helyismerettel rendelkező szlovákiai magyarok is segítették⁶⁴⁷ – tömeges csatlakozásukról (az állítólagos jénei legényeket nem számítva) csak Serke községből vannak információink. Ott viszont a helyiek csoportosan vettek részt a falu körüli betonerődítések legénységének a lefegyverzésében, majd a foglyok őrzésében is.⁶⁴⁸ Ezzel magyarázható, hogy tudomásunk szerint a támadók visszavonulása után csupán Serkében voltak letartóztatások, amelyek során október 5-én este, a csehszlovák hatóságok 21 (más források szerint 25) serkei lakost fogtak le s szállítottak a rimaszombati kerületi bíróság fogdájába. A letartóztatottak további sorsa ismeretlen, feltételezhető azonban, hogy a körülményekre való tekintettel (a komáromi tárgyalások) komolyabb büntetés nélkül szabadon engedték őket.

644. SNA, f. MH, k. 950, 44.997-Kleg.1938.

645. Harmac, Darnya, Jéne, Serke, Simonyi, Velkenye.

646. HL, TGY 2893, 42-43. p.

647. Ezt Pongó Károly jénei visszaemlékező is megerősítette.

648. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 8/1938. Lengyel Ladislav a spol., účasť na ozbrojenom prepadení čl. vojska.

A helyi lakosság reakcióját illetően figyelemre méltó a cigány lakosság lelkesedése (a velkényei laktanya elfoglalásakor egy helyi cigány közvetített a két fél között; Harmacon óriási örömmel fogadták a cigányok a bevonuló magyarokat). A Serkén letartóztatott 21 személyből 10 esetben jegyzi meg a kezünkben levő forrás, hogy magyar cigányról, többségében muzsikusról van szó.⁶⁴⁹ A cigányság feltűnő aktivitását egyrészt erős nemzettudatukkal, másrészt talán mentalitásukkal, a lehetséges következmények figyelmen kívül hagyásával lehet magyarázni.

A Feledi Járási Hivatal jelentései ugyan óvatosan fogalmaznak a helyi lakossággal kapcsolatban, ám eleve megbízhatatlannak bélyegzik azt. Amikor a támadás hírére a közeli járási székhelyen, Feleden is magyar zászlók jelentek meg, a járási hivatal vezetője a felsőbb szervektől kért tanácsot, hogyan reagáljon erre.⁶⁵⁰ Hogy a csehszlovák katonaság csak másfél nappal a támadók kivonulását követően, október 7-én vonult be Harmac községbe, azt is azzal lehet magyarázni, hogy tartottak a kisebbségi lakosság reakciójától.

A helyi magyarok magatartásával indokolták a hatóságok a Feledi járás területén bevezetett intézkedéseket: az összes lőfegyver begyűjtését, a kocsmák és vendéglők bezárását, s azt, hogy este hat óra után kijárási tilalmat rendeltek el.⁶⁵¹ A járási főnök javaslatát viszont, hogy a járás területén statáriumot hirdessenek ki, a pozsonyi Tartományi Hivatal elutasította.

A támadás által érintett Feledi járás területén viszonylag gyorsan helyreállt a nyugalom, és az élet visszazökkent a rendes kerékvágásba. Ehhez kétségtől kívül hozzájárult az is, hogy a járási főnök javaslatára Fodor Jenő abafalai birtokos, befolyásos közéleti személyiség végigutazta a járást, és a jegyzői hivatalokba hívta az EMP vezetőit, ahol nyugalomra kérte őket a komáromi tárgyalások befejezéséig.⁶⁵²

A kacagópusztai incidens által felvert diplomáciai hullámverés még el sem ült, amikor október 7-én a Párkány–Esztergom közötti Duna-szakasz vált fegyveres konfliktus helyszínévé. Az itteni események generálója Rácz főhadnagy volt az esztergomi 2. gyalogezred 7. századából, aki – feltehetően alkoholos befolyás alatt – október 7-én hajnalban katonáival a Párkánytól nyugatra található Istenhegy nevű magaslatot akarta elfoglalni. Tervének első fázisban sikeres is volt, hiszen az esztergomi Körtvélyes-szigetről induló akció során egy golyószórós járőr partra is szállt ott.⁶⁵³ Ám amikor a hadnagy újabb három csónakkal további katonákat kívánt átszállítani a Duna bal partjától mintegy 30 méterre, erős golyószórótűz alá vették őket a csehszlovák határőrök. A támadók a vízbe fordultak, ketten meg is haltak. A korábban partra szállt magyar járőr viszont egész délelőtt védeni tudta az istenhegyi magaslatot, míg végül dél után 14.00 körül megadta magát.⁶⁵⁴

6.4. A MAGYAR NEMZETI TANÁCS ÉS A MAGYAR POLITIKA A KOMÁROMI TÁRGYALÁSOK ALATT ÉS UTÁN

Szlovákia autonómiájának megteremtése a magyarkérdésben is új helyzetet teremtett és vegyes érzelmeket váltott ki a szlovákiai magyar politikusok között. A szlovák döntés egyrészt véglegesen pontot tett azon magyar remények mögé, amelyek a szlovákság önkéntes visszatérését

649. Uo.

650. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 63603.

651. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 63858.

652. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 62192.

653. MOL, K-63, 65. cs. 7/7. t. 3265 /pol.1938

654. SNA, f. MV, k. 3.

remélték a Szent István-i közös hazába, másrészt a szlovák autonómia a magyar politika által is hangsúlyozott önrendelkezési jog újabb győzelmét jelentette. S az sem mellékes, hogy a szlovák nemzet zsolnai manifesztuma maga is sikraszállt az etnikai elvű revízió mellett, hiszen kijelentette, hogy „*támogatjuk a vitás kérdéseknek a müncheni egyezmény szellemében való békés rendezését*”. Igaz, azt is leszögezte, hogy az államhatárok rendezését csak a szlovák nemzet képviselőinek bevonásával tudják elfogadni.

A szlovák politika és az értelmiség ekkor – legalábbis egyes források erre utalnak – még elkerülhetetlennek és valóban természetesnek érezte a határok etnikai revízióját, amit a HSLS egyik politikusának, Pavol Čarnogurskýnak a véleménye is megerősít. Visszaemlékezése szerint „*senkit nem rázott meg a tisztán magyar járások, mint Komárom, Dunaszerdahely vagy Tormalja elvesztése*”, mivel Beneš lemondása után épp az a tudat adott nekik erőt, hogy az új állam kizárólag a csehek és a szlovákok nemzetállama lesz.⁶⁵⁵

A magyar lakosság spontán megnyilvánulásai, Prága nyilatkozatai az önrendelkezési jog megadásáról és a közelgő magyar–csehszlovák tárgyalások, valamint a müncheni elveket támogatni látszó szlovák reakciók az EMP vezetőiben, de a szélesebb magyar közvéleményben is azt a meggyőződést erősítették, hogy napokon belül megvalósulhat a trianoni államhatárok revíziója. Ennek alapját pedig egy olyan magyar–szlovák egyezség jelentheti, amely hosszú távra is biztosíthatja a két nép békés együttélését. Ezt a meggyőződést fejezték ki a kitűnő publicista, Szvatkó Pál által a *PMH* október 9-i vezércikkében leírtak is: „*A kiegyezés órája elérkezett. A szlovák és a magyar nép kezét nyújt egymásnak és a legnagyobb egyetértésben rendezi egymás ügyeit. A vasárnap este meginduló komáromi tárgyalásokban épp az a legszebb: a magyarok és szlovákok, az évezredek sorstársak tárgyalnak és békülnek egymással, két szuverén nemzet és közvetlenül intézik el kérdéseiket. Másnak nincs köze hozzá. A szlovákokat Tiso József vezeti, a magyarokat Kánya Kálmán, lehetetlen, hogy meg ne egyezzenek.*”⁶⁵⁶

Nem véletlenül üdvözölte tehát Esterházy oly meleg hangon a szlovák autonómia megteremtését, hiszen abban bízott, hogy a csehektől eltávolodóban levő szlovákoknak más útjuk, mint a magyarokhoz való közeledés nem nagyon lehet. Amiben persze nagyot tévedett, hiszen a Tiso vezette szlovák politika ekkor már véglegesen elhatárolódott a magyar orientációtól, mentorát pedig nem Budapestben, hanem Berlinben vélte megtalálni.

Ezt azonban Esterházy és az EMP-vezetés csak bizonyos késéssel észlelte, hiszen az autonómia kikiáltása utáni napok még az autonomista erők – szlovákok, magyarok, németek – látszólagos összhangjának jegyében teltek, s a pozsonyi rádió október 7-én este élőben közvetítette a három nemzet (szlovák, német, magyar) képviselőinek nyilatkozatát.⁶⁵⁷ A három nyilatkozat, amellyel hogy a szlovákok, németek, magyarok együttműködésének reményét ébreszthette a hallgatóságban, véglegesnek látszó rést ütött a prágai centralizmus által ellenőrzött cenzúra falán, hiszen ezt tekinthetjük a szlovákiai magyarság első szabad megnyilvánulásának a pozsonyi rádióban.

A rádió kora esti adásában a szlovák Alexander Mach, majd a kárpátinémetek képviselője, Karl Hauskrech után Esterházy János szólalt meg, aki optimizmustól telve jelentette be, hogy a „*a felszabadulás órája küszöbön áll*”.⁶⁵⁸ Nem titkolta azonban azt sem, hogy az új határok meghúzása után is maradnak magyarok Szlovákiában, mint ahogy szlovákok is lesznek majd Magyarországon, s ezért a két nemzet közötti testvéri kiegyezés fontosságát is hangsúlyozta. Az Esterházy után fel-

655. Uo. 74.

656. *PMH*, 1938. október 9.

657. A *Prágai Magyar Hírlap* információi szerint az EMP-hez Machtól érkezett a felkérés, hogy a magyar párt ismerettesse a rádióban az álláspontját. *PMH*, 1938. október 9.

658. Uo.

szólaló Jaross az EMP – egyébként Budapesten, Imrédy miniszterelnök és Wettstein János prágai követ közreműködésével megfogalmazott⁶⁵⁹ – határozatát olvasta fel, amelyben „a Csehszlovákiában lakó magyar nép törvényhozó képviselői kimondják, hogy hűen az ezeréves történelmi múlt-hoz és a vérségi szent kötelékhez, vissza akarnak térni az anyadállamhoz, Magyarországhoz. Ennek gyakorlati végrehajtása érdekében követelik, hogy a magyarlakta területek kérdése haladéktalanul és azonnal oldassék meg, a megállapított háromhavi határidőre való minden tekintet nélkül olyan módon, hogy az egész terület maradéktalanul Magyarországhoz csatoltassék”.⁶⁶⁰ A határozat további része a magyar nemzetiségű katonák leszerelést, a magyar politikai foglyok – amúgy folyamatban levő – szabadon bocsátását, a bevonultatott lovak, fogatok, járművek visszaszolgáltatását, a magyar nemzeti jelvények szabad használatát követelte. Jaross ezután ismertette a magyarság követeléseit, majd az Egyesült Párt parlamenti és tartományi képviselői által aznap délelőtti megalakított Magyar Nemzeti Tanács (MNT) megalakítását jelentette be a rádióhallgatóknak.

A csehszlovákiai magyarok⁶⁶¹ legfőbb szerveként megalakult MNT elnöke Szüllő Géza lett; feladata az volt, hogy összefogja a szlovákiai magyar társadalom egészét és megfelelően képviselje „az itteni magyarság érdekeit, amíg a határrendezés kérdései teljesen meg nem oldódnak”.⁶⁶² Az MNT megalakítása feltehetően nem pillanatnyi ötlet vezérelte cselekedet volt, hanem jól előkészített folyamat eredménye, amely által az EMP olyan párhuzamos hatalmi struktúrát kívánt kiépíteni, amely a várt határmódosításig a szlovák, azt követően pedig a magyarországi hatalmi struktúrákkal szemben is tényező lehetne. Ez a célkitűzés azonban csak részben valósulhatott meg, hiszen a cseh–szlovák hatóságok éppúgy elzárkóztak az MNT akceptálásától, mint november 10-e után Budapest. A területátadás néhány napjának exlex viszonyai közepette viszont, különösen ami a helyi lakosság irányítását illeti, fontos szerepet tölthettek be a nemzeti tanácsok.

Az MNT megalakításának tervezett jellegét igazolja, hogy alig pár órával a létrehozása után Kassán már létrejött első helyi szervezete Wirth Gyula elnökletével,⁶⁶³ majd a következő napokban valamennyi fontosabb településen (elsősorban a járási székhelyeken) is helyi Magyar Nemzeti Tanácsok alakultak.

A két magyar politikusnak a határrevízió bekövetkezését szinte biztos tényként tálaló rádiószózatát és az MNT megalakulásának bejelentését Dél-Szlovákia-szerte nagy örömmel fogadta a magyar lakosság. A magyar főiskolások és az értelmiség képviselői már másnap küldöttséget menesztettek az EMP székházába, hogy az MNT megalakulásával való egyetértésüket kifejezzék, a vidéki városokban pedig a gyűléstilalomra vonatkozó rendelkezések ellenére kisebb megmozdulásokra is sor került. Rimaszombatban a piactéren felállított nyilvános rádiókészülékek mellett hallgatták meg a bejelentést a lakosok, akik a *Gömör* című lap tudósítása szerint óriási lelkesedéssel fogadták a bejelentést.⁶⁶⁴ Losoncon, ahol az előző napokban nyugalom volt, a református templom mellett hallgatta a rádiószózatot a magyar lakosság, majd annak befejeztével tömeg először a „Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország” című dalt énekelte el, majd pedig a Himnuszot, s a ruhákon a piros-fehér-zöld színek is megjelentek.⁶⁶⁵

659. Vö. Ádám Magda: *Az első bécsi döntés...*, i. m. 83. sz. dokumentum.

660. *Új Hírek*, 1938. október 9.

661. Az MNT nem csupán a szlovákiai, hanem a kárpátaljai magyarságot is képviselte. A kárpátaljai magyarság részéről Korláth Endre és Ortutay Jenő írták alá az alapító nyilatkozatot. Vö. Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 288.

662. *Új Hírek*, 1938. október 9.

663. *PMH*, 1938. október 9.

664. *Gömör*, 1938. október 16.

665. *Losonci Hírlap*, 1940. augusztus 11.

Az 1938. október 9-én, az esti órákban megkezdődő komáromi tárgyalások története és dokumentációja kellőképpen feltárt és publikált,⁶⁶⁶ ezért azzal csupán nagy vonalakban kívánunk foglalkozni. Úgy véljük, hogy a tárgyalások menetét és eredményét alapvetően meghatározta az, hogy a tárgyalóasztalhoz két teljesen eltérően felkészült és motivált küldöttség ült le. A Kánya Kálmán külügyminiszter vezette magyar fél bőséges dokumentációval és szakértői háttérrel felszerelve, a müncheni egyezményből adódó helyzeti előnnyel és nem kis önbizalommal kezdte meg a tárgyalásokat. Álláspontja egyértelmű volt: az 1910-es népszámlálás alapján magyar többségű területeket (sőt ezen túlmenve pl. Pozsonyt is) követelte vissza, amely követeléshez meglehetősen mereven végig ragaszkodott. A megegyezésben annál inkább is érdekelt volt, mivel a hazai közvélemény e tekintetben erős nyomás alá helyezte. A Jozef Tiso kormányfő vezette cseh-szlovák (etnikai szempontból azonban döntő többségében szlovák) fél ezzel szemben tulajdonképpen felkészületlenül, a szakértőket és háttéranyagokat csak az utolsó pillanatban vagy már a tárgyalások idején összegyűjtve érkezett Komáromba. Ennél is fontosabbnak bizonyult azonban az, hogy a szlovák félnek több okból sem volt érdeke a megegyezés. Egyrészt azért sem, mivel a frissen kinevezett autonóm kormány így tulajdonképpen azzal kezdte volna ténykedését, hogy lemond Szlovákia egy részéről. Másrészt a tárgyalások idején már formálódott az a német–szlovák diplomáciai összefogás, amely egyre határozottabb irányt jelölt ki a szlovák kormánynak. Berlinnek pedig a két érintett ország közvetlen megegyezése helyett inkább egy olyan megoldás volt ínyére, amelyben ismét a Német Birodalom szava lehetett meghatározó. Kimondva-kimondatlanul Berlinnek a tárgyalásokat a kudarc irányába terelő szerepére utalhatnak Jozef Tisónak 1939 nyarán Esterházy Jánoshoz intézett szavai: „*Lehet, hogy ha én valamivel ügyesebb lettem volna, akkor ma a magyar–szlovák viszony jobb volna, mint amilyen. Ha én Komárom nem hagyom magam részint a csehektől, részint másoktól félrevezettetni, úgy meg vagyok győződve, hogy döntőbíráskodásra sosem került volna sor. De hát az én helyzetem ott mint egy-két napos miniszterelnöknek nagyon nehéz volt, mert hisz jószántából senki sem ad le nagyobb területeket, mint amit éppen muszáj, és magának fölösleges mondanom azt, hogy német részről voltak ígéreteim, amelyekre építettem, és amelyek úgy szóltak, hogy Kassa, Ungvár, Munkács a köztársaság határain belül maradnak. Ha sejtettem volna azt, hogy ezeket az ígéreteket a magyar kormány diplomáciai közbenjárásra megmáskítja, nem mentem volna el Komáromból, hanem ott egyeztem volna meg az átadandó területeket illetően...*”⁶⁶⁷

Látni kell azonban a magyar fél felelősségét is az eredmény elmaradásában, hiszen mint Szarka László is megjegyzi, a szlovákok jelentős asszimilációját rögzítő 1910-es népszámlálásra alapozott, az etnikai elvhez mereven ragaszkodó magyar magatartás – különösen annak fényében, hogy a szlovák félnek egyszerre kellett volna lemondania Pozsonyról, Nyitráról és Kassáról – „eleve reménytelenné tette a komáromi kétoldalú tárgyalást”.⁶⁶⁸

A fentebb már jelzett okok miatt Tiso a tárgyalások során végig az időhúzás és a kitérés taktikáját választotta, ami még a szlovák küldöttségen belül is visszatetszést keltett: „*A delegáció vezetőjének J. Tiso volt kijelölve – jegyezte le később a szlovák küldöttség katonai szakértője, Rudolf Viest tábornok. – Szerencsétlen döntés! Helyes volt az elv, hogy elnökké az új rezsim egyik képviselőjét nevezték ki, viseljék csak a felelősséget, de egyszerre egy új kormány elnöki tisztjét*

666. A tárgyalások forrásaira lásd Deák, Ladislav: *Viedenská arbitráž...*, i. m., valamint Ádám Magda: *Az első bécsi döntés...* i. m.; A történeti feldolgozások közül a legteljesebb Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Budapest, Osiris, 2002.

667. MOL, K-64, 89. cs. 65. t. 81/res.pol.1940.,

668. Szarka László: Németország szerepe az első bécsi döntés előkészítésében. In Simon Attila (szerk.): *Visszacsatolás vagy megszállás. Szempontok az első bécsi döntés értelmezéséhez*. Balassagyarmat, Nógrád Megyei Levéltár – Selye János Egyetem, 2010, 36.

betölteni és közben olyan tapasztalt és jól felkészült magyar politikusokkal tárgyalni, mint amilyen Kánya és Teleki, ez több mint könnyelműség. Nem beszélve arról, hogy Tiso első ízben vett részt hasonló tárgyalásokon. Valóban rendkívül kellemetlen volt egy ilyen delegációban részt venni. Ahelyett, hogy mindent részletesen megtárgyaltunk volna, Tiso egyfolytában Pozsonyba futkározott, s mindig csak pár perccel a tárgyalások kezdete előtt érkezett vissza úgy, hogy megfelelő információi sem voltak (...) Egyszóval az egész tárgyalást komolytalannak kell minősíteni. Ebben sajnos igazuk volt a magyaroknak, és ezt több ízben – meglehetősen éles hangon – ki is fejezték.”⁶⁶⁹

Magyar Testvérek!

A magyarság felszabadításának időpontja közeleg. A magyar királyi kormány és a csehszlovák kormány közt napok óta folynak a határmegállapító tárgyalások. A magyarok lakta területek átadása küszöbön áll. Ipolyság és Sátoraljaújhely után Ti is sorra kerültök.

Magyarok! E napokban kötelelességeitek egységesen felsorakozni a magyarság történelmi őlszerve: a Magyar Nemzeti Tanács mögött, hogy a kormányok közti tanácskozásokon, ahol megfigyelő révén vesz részt, teljes súllyal és orrályal képviselhesse a magyarság felszabadulására törő szent akaratát. Felhívjuk a magyarság valamennyi szervezetét, hogy méltóságteljesen képviseljék a magyarság történelmi törekvését.

Felhívjuk a magyar nemzet minden tagját, hogy a felelősségteljes időben egyéni vállalkozásokba ne kezdjen, hanem mindenki várja meg mindenben a Magyar Nemzeti Tanács utasításait. Felhívjuk a magyar városok és falvak felelős magyar tényezőit, hogy a rend fenntartása céljából alakítsák meg a polgárőrségeket. Az átadandó magyar területen nem tekinthető törvényellenes cselekedetnek vagy kihágásnak a magyar nemzeti színű zászlók kitűzése. Tűzze ki tehát a magyar lakosság a zászlókat és jelvényeket.

Magyar Testvérek! Türelemmel és fegyelemmel várjátok azt az órát, amely majd felszabadulástokat jelent. Álljatok egy emberként a Magyar Nemzeti Tanács mögé, hogy egységeitekből erőt merítve diadalra vihesse a magyarság törhetetlen nemzeti akaratát.

A Magyar Nemzeti Tanács ezidőszaki székhelye: Komárom, Kossuth Lajos tér 5.

Nemzethü testvéri üdvözzel

a Magyar Nemzeti Tanács nevében:

Dr. Szilassy Béla s. k. Jaross Andor s. k.

Esterházy János s. k.

Miután az október 12-i tárgyalónapon a szlovák fél először csak Dél-Szlovákia autonómiáját javasolta, majd a Csallóközt ajánlotta fel, az első érdemi szlovák javaslat csupán másnap, október 13-án került az asztalra. Ez az 1930-as népszámlálás alapján több egymással összefüggésben nem levő, mintegy 5400 négyzetkilométernyi terület átadását feltételezte, amelyen 349 ezer lakos, ebből 342 ezer magyar élt.⁶⁷⁰ Ezt a sebtében összetakolt, a dél-szlovákiai régió etnikai realitását figyelmen kívül hagyó, számos következtetlenséget magában rejtő, s nem utolsósorban több százezer magyart Csehszlovákiában visszatartó javaslatot a magyar fél azonnal elutasította. Ezt követően Budapest a két fél között fennálló és áthidalhatatlannak látszó különbségekre hivatkozva a tárgyalásokat berekesztette, a két delegáció pedig hazautazott.

Mint már jeleztük, a közvetlen magyar–szlovák tárgyalásokat a szlovákiai magyar közvélemény talán túlzott optimizmussal is várta. Ezt tovább erősítette, hogy az október 3-án átadott magyar feltételek egyikének teljesítéseként Csehszlovákia már a tárgyalások alatt, október 11-én átadta Magyarországnak Ipolyságot és Sátoraljaújhely vasútállomást. A két település átadása a november elejei eseményeket mintegy megelőlegezve, a kölcsönös egyezségeket betartva, konfliktusok nélkül, a helyi lakosság nagy ovációja mellett ment végbe. Ipolyságon a helyieken kívül a környező falvak lakossága is nagy számban megjelent, hogy a magyar csapatok bevonulásán részt vehessen, a közeli Tesmag lakosai pedig abban a hitben, hogy a honvédek nem állnak meg a város határában, még díszkaput is állítottak.⁶⁷¹

Az Egyesült Magyar Párt és a Magyar Nemzeti Tanács abban reménykedett, hogy maga is szóhoz juthat a komáromi tárgyalásokon, ám csalódnia kellett. A tárgyalások idején az EMP szinte teljes vezérkara – Jaross, Esterházy, Szilassy, Korláth és mások –, valamint a szlovenszkói magyar kultúra és tudományosság számos szakértőként is bevethető képviselője (pl. a demográfus Révay István, a gazdasági szakember Hantos László) a városban tartózkodott, ám a sajtó képviselőihez hasonlóan csupán a tárgyalóterem előszobájáig jutottak el. Véleményüket a szlovák küldöttség egyáltalán nem, s a magyar fél is csak informálisan kérte ki, s szakértői feladatra csupán Révay Istvánt, a kitűnő demográfust kérték fel.⁶⁷² Ez a mellőzés a szlovákiai magyar politika számára több mint kényelmetlen volt, s Esterházy, látva a tárgyalások eredménytelenségét, megpróbálta a két küldöttséget egy oldottabb hangulatú találkozóra saját nyitraújlaki kastélyába is meghívni, ám eredménytelenül.⁶⁷³

Az MNT jelen levő képviselőinek így csupán az a feladat jutott, hogy a szlovákiai települések Komáromba érkező – s saját községük visszacsatolását szorgalmazó – küldöttségeit fogadják, megnyugtassák és a sajtót informálják. A tárgyalásokat befolyásolni kívánó delegációk közül jelentőségében kiemelkedett a pozsonyi magyarság küldöttsége, amely a tárgyalások utolsó napján, október 13-án érkezett a városba. A Kontsek György tartományi képviselő, az EMP pozsonyi szervezetének ügyvezető elnöke vezette 14 tagú küldöttség egy Pozsony hovatartozását érintő memorandumot nyújtott át a magyar tárgyalóküldöttségnek.⁶⁷⁴ Pozsony kérdése a komáromi tárgyalások egyik legnagyobb vitát kiváltó momentuma volt, hiszen a magyar fél a budapesti minisztertanács október 8-i ülésének határozatával összhangban annak ellenére is ragaszkodott a volt koronázó városhoz, hogy az, mint ahogy történelme során soha,

669. Zápisky generála Rudolfa Viesta (*Exil 1939–1944*). Bratislava, MNO SR, 2002, 51–52.

670. Sallai, „A határ megindul...”, i. m. 124.

671. MOL, K-63, 65. cs. 7/7. t. 3427/pol.1938 és 3494/pol.1938.

672. Esterházy Lujza: *A huszadik...*, i. m. 64.

673. Molnár Imre: „Sem gyűlölettel...”, i. m. 82.

674. MOL, K-64, 75 cs. 7. t. 1455/res.pol.1938.

így 1910-ben sem rendelkezett abszolút magyar többséggel. A pozsonyiak a memorandumban, amely történelmi és etnográfiai érvekkel alátámasztva igyekezett a város magyar jellegét bizonyítani, arra kérték a magyar tárgyalófelet, hogy külön súlyt fektessen Pozsony visszaszerzésére, mivel a város elvesztése az egész magyarság számára jelentős presztízavesztést okozna. Arra az esetre pedig, ha a szlovákok mégsem akarnak lemondani a várossal, népszavazást javasoltak, amelyen az 1918-ban Pozsonyban lakó személyek és leszármazottjaik vehettek volna részt. A pozsonyi küldöttség által benyújtott memorandum azonban már nem érthetett célt, hiszen a komáromi tárgyalások még aznap megszakadtak.

Miután az MNT képviselői informálisan több ízben is hiába kérték ezt, október 13-án hivatalos levélben fordultak a szlovák delegáció vezetőjéhez, amelyben arra hivatkozva, hogy a ruszinoknak van képviselőjük a delegációban, a tárgyalások témáját pedig épp a magyarok által lakott területek jelentik, bejelentették igényüket, hogy a csehszlovák „*tárgyaló bizottság a Magyar Nemzeti Tanács delegátusaival kiegészíttessék és a müncheni egyezmény alapján a csehszlovákiai magyar nemzetszociális jogos és vitathatatlan érdekeit képviselhesse*”.⁶⁷⁵ Kérésük azonban – már csak a tárgyalások idő előtti befejezése miatt is – nem teljesülhetett.

A komáromi tárgyalások idején – a Tartományi Hivatal intézkedéseinek köszönhetően – Dél-Szlovákia nagy részén nyugalom volt. Mint az egyik szlovák napilap Pozsonyból Komáromba utazó tudósítója is kissé meglepődve konstataulta, a magyarok által lakott Csallóközben az emberek szorgalmasan dolgoztak a kukorica betakarításán, a falvak kihaltaknak látszottak, s az iskolák és postahivatalok épületén szlovák zászló lengett. Meg is jegyezte, „*hogy a magyarok olyan nemzet, amelynek van érzéke a törvények betartásához*”.⁶⁷⁶

Egészen más hangulat fogadta azonban a sajtó képviselőit a tárgyalások helyszínén, Komáromban, amit a fent már idézett tudósító ekképp rögzített: „*A város magyar zászlódszobába öltözött, ami a hatóságok nagyvonalúságát igazolja. Az utcákon magyar trikolorral feldíszítve járnak az emberek. Ezek a díszítések rendkívül változatosak, és készítőik találmányosságáról árulkodnak. A legények általában aranyujjas Kossuth-nyakkendőt viselnek, a kirakatokban Horthy-portrékat látni. Az egyik divatüzletben egy próbababát látni magyar népviseletbe öltöztetve*”.⁶⁷⁷

Az MNT megalakulásának és a komáromi tárgyalásoknak az idejére esett a kassai és a pozsonyi magyarság aktivizálódása is. Kassán – különösen a diákság körében – már október első napjaitól érezhető volt a nyugtalanság és a türelmetlenség. Ezt jelzi egy kassai gimnazista visszaemlékezése, amely szerint „*most már minden óra előtt a magyar Hiszekegyet imádkoztuk, némely tanárnál hangosan, némelyiknél pedig csak magunkban. Első ténykedésünk a szlovák nyelvű leltár átírása volt. Minden szót magyarra fordítottunk, ahol pedig az állt, hogy: Československé štátne reálne gymnázium, oda azt írtuk: Magyar Királyi Állami Főgimnázium. Az egész fehér alapján pedig keresztben egy piros és egy zöld csíkot rajzoltunk. Ekkor azonban egymásban még nem bíztunk meg teljesen, tehát elhatároztuk, hogy mindenki egy piros és egy zöld ceruzavonást fog húzni, nehogy valakinek külön baja történjék*”.⁶⁷⁸ A nyilvános térben a dóm falán elhelyezett Rákóczi-emléktábla vált a kassai magyar kezdeményezések gyűjtőpontjává, ahol október 4-vel kezdődően naponta megjelentek a diákok, s nemzetiszínű szalagokkal díszített virágot és koszorút helyeztek el. Sőt az első nap rossz tapasztalatait (a sötétség leple

675. MOL, K-64, 75. cs. 7. t. 1455/res.pol.1938.

676. Slovenský denník, 1938. október 14.

677. Uo.

678. Wieland Alfréd: Utolsó heteink a felszabadulás előtt. In: Gyomlay László (összeáll.): *Felvidéki hős magyar diákok*. Budapest, [I. k.], 1943, 22-23.

alatt a koszorúkat ismeretlenek szétdobálták) követően a következő éjszakától az emléktábla őrzését is megszervezték. Majd október 7-én – aznap este, amikor a helyi szlovákság az autonómia alkalmából rendezett demonstrációt – mintegy 200 főnyi magyar diák vonult fel a Fő utcán, s Kassa Magyarországhoz való visszacsatolását követelte. Az ilyen és hasonló megmozdulások a következő napokban általánossá váltak, mint ahogy az is, hogy a templomokban rendszeresen felhangzott a magyar himnusz, a fiatalság pedig nemzetiszínű kokárdát kezdett hordani.⁶⁷⁹ A hatóságok rendelete ellenére is magyar színeket viselő diákok elszántságát és radikalizmusát jelezte, hogy amikor a szlovák nemzetiségű igazgatójuk a magyar gimnázium épületére is kitűzte az autonóm Szlovákia zászlaját, akkor a gimnáziumból kivonulva tiltakoztak ez ellen, s csak az MNT felhívására – „*Kedves magyar diákjaim, várjatok addig a mindnyájunk által várt időig, amikor igazi, bensőséges magyar örömtököknek kifejezést szabadon adhattok*”⁶⁸⁰ – tértek vissza az iskolapadokba.

A komáromi tárgyalások alatti felfokozott hangulat nem múlt el kisebb incidensek nélkül, amelyek közül a legnagyobbra október 10-én este került sor a premontreiek temploma előtt. Amikor ugyanis a mise végén a magyar hívők a Himnuszt kezdték énekelni, a padsorokba beszivárgó Hlinka-párti szlovák fiatalok A „Hej, Slováci” című himnikus költemény éneklésébe kezdtek, ami végül tömegverekedéshez vezetett. A hatóságok csupán lovas rendőrök bevetésével tudtak véget vetni az incidensnek, közben azonban az egyik rendőr lovával a templomba is bement, ami a hívők között óriási felháborodást váltott ki. A Kassai Magyar Nemzeti Tanács másnap megfogalmazott felhívásában a premontreiek templomának bojkottjára szólította fel a kassai magyar hívőket, amit a lakosság meg is tartott.⁶⁸¹ A „bojkott” feloldására csak a magyar honvédség bevonulását követően került sor, amikor újból felszentelték a megszenteltetett templomot.

Bár Pozsony Trianon után jelentős etnikai átalakuláson ment át, amelynek következtében az államfordulat előtt még csak a németek és magyarok mögé besorakozó cseh-szlovák elem 1938-ra már abszolút többségbe került, a város multietnikus jellege végig megmaradt. A háromnyelvű és legalább négykultúrájú (hiszen a hagyományos német, magyar, szlovák elem mellett a zsidóság is kialakította saját világát, sőt a csehek tovább színesítették azt) város etnikai békéje azonban 1938 nyarán már megbomlani látszott. A város életében a törést azonban csak a müncheni döntés hozta meg, amely után nem csupán a diplomáciában, hanem a város közterein is egyfajta harc kezdődött Pozsony birtoklásáért. Ebben kezdetben az egyre inkább a Berlin hatása alá kerülő német ifjúság játszotta a főszerepet, amely csalódottan vette tudomásul, hogy a müncheni döntés a szlovák fővárosra nem vonatkozik. Radikalizálólág hatott rájuk az is, hogy október 7-én nyilvánossá vált, Ligetfalut Németország fogja megkapni. Ennek hatására a pozsonyi német szervezetek már október 8-án, szombaton tüntetést szerveztek, amelyen a szlovák fővárosnak a Német Birodalomhoz csatolását követelték.⁶⁸² Két nappal később, Ligetfalu átadásának az estéjén, amikor a túloldalon az ottani németek fáklyás felvonuláson vettek részt, a Halpiacon rendezett az újra engedélyezett Deutsche Partei (a betiltott KdP felújításáról van szó) demonstrációt. A mintegy 2 500 résztvevő⁶⁸³ a szudétanémetektől jó ismert rigmusokat

679. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 17551/1938.prez.

680. Kassai Újság, 1938. október 12.

681. „A tegnap este történekeért elégtételt követelünk! És addig is, amíg a premontreiek templomában történt véres verekedésért az egyházi kiengesztelés (*expiatio ecclesiae*) meg nem történik, egyetlen magyar katolikus hívő se lépje át a templom küszöbét! Fáj a lelkünk, hogy erre kell felszólítanunk testvéreinket, – a felelősséget azonban isten és ember előtt azok viseljék, akik keresztény létükre féktelen magyar-gyűlöletük kinyilvánítására használták fel az örök Szeretet házát.” SNA, f. KÚ BA, k. 255, bez. č.

682. Schvarc, Michal–Holák, Martin–Schriftl, David (eds.): „*Tretia ríša*” a vznik..., i. m. 42. sz. dokumentum, 105.

683. A német konzulátus 5 ezer résztvevőt jelentett. Uo. 50. sz. dokumentum, 128. p.

visszhangozta („Lieber Führer macht uns frei von der Tschechoslowakei”), a demonstrációt pedig a Horst Wessel eléneklésével fejezték be.⁶⁸⁴

Ezzel párhuzamosan a magyar lakosság is aktivizálódott, riadtan észelve, hogy a németek, akiket hagyományosan magyar orientációjának könyvelték el, Hitler birtokába akarják adni a várost. A németek elpártolása – a magyar orientáció mellett csak a pozsonyi németiség kisebb, a Förster-féle keresztényszocialista pártjába szervezett tagsága tartott ki – azért is érintette őket kellemetlenül, mert egy esetleges népszavazás esetén (amelyben ekkor a pozsonyi magyarok bíztak) az ő voksuk döntő lehetett volna. „Mindenki a népszavazást várja”⁶⁸⁵ – írta naplójába Esterházy Lujza, s az Egyesült Magyar Párt mindent meg is tett, hogy mozgósítsa a pozsonyi magyarságot. A német SD egyik bizalmi embere szerint „a magyarok részéről nem mindennapos aktivitást tapasztalni a város Magyarországhoz csatolásáért. Röplapokat osztogatnak, harci jelszavakat adnak ki, rendkívüli módon terjed a suttogó propaganda”.⁶⁸⁶

A pozsonyi magyarok első nyílt demonstrációjára a komáromi tárgyalások nyitónapján, október 9-én, a délelőtti órákban került sor, amikor a ferencesek templomában tartott magyar mise után a templomból kijövő, a templom előtt várakozó és kokárdát viselő tömeg elénekelte a magyar himnuszt.⁶⁸⁷ Az október 9-i himnuszéneklés felszabadította a pozsonyi magyarok gátlásait, s a következő napokban más helyszíneken, közösségekben is hasonló módon törtek felszínre a nemzeti érzések, aminek még az sem tudott gátat vetni, hogy október 10-i hatállyal a fővárosban ismét rendkívüli intézkedéseket léptettek életbe: a határzónában, így a Lafranconitól a hídig tartó Duna-parton tilos volt a gyülekezés, tilos volt a nemzetiségek színeit viselni, este 10 után pedig kijárási tilalom volt érvényben.

Kassához hasonlóan Pozsonyban is a Magyarországoz való visszacsatolásnak lázában égő fiatalság volt a megmozdulások szíve és lelke. Mivel a magyar nemzeti színek használatát a hatóságok betiltották, a magyar fiatalok ezekben a napokban aranyzinóros fekete Bocskai-kendőt viseltek, október 13-án és 14-én pedig a belvárosban demonstrálva nemzetiszínű röplapokat osztogattak, valamint Magyarországot és Horthyt éltették. A szlovák források által hol Petőfi-, hol pedig Kossuth-kendőnek nevezett aransujtásos fekete Bocskai-kendő viselése, nemkülönben a magyar identitás ily nyílt kifejezése az autonómia kikiáltása után gyorsan radikalizálódó szlovák fiatalság ellenérzéseit váltotta ki, akik ellentüntetéseket szerveztek, magyar-ellenes jelszavakat hangoztattak. Nem voltak ritkák azok az incidensek, amelyek a Bocskai-kendő magyar diákok és az aranyzinóros kendőket nyakukból letépni szándékozó fehér-kék-piros színeket viselő szlovák diákok között robbantak ki.⁶⁸⁸

A napról napra fokozódó feszültség az október 16-i vasárnap érte el tetőpontját, amikor is a mise után a Ferencesek terére tódul és Himnuszt éneklő magyarok, valamint az ott gyülekező szlovák ifjúság között tömegverekedés tört ki.⁶⁸⁹ A kivonuló rendőrség azonnal beavatkozott, ám a verekedőket csupán a városi öntözőautó bevetése tudta csak úgy-ahogy lecsendesíteni.⁶⁹⁰

684. SNA, f. MV, k. 3, 21/1938.prez.

685. Esterházy Lujza: *A huszadik...*, i. m. 57.

686. Schvarc, Michal–Holák, Martin–Schriffl, David (eds.): „*Tretia ríša*“ a vznik..., i. m., 45. sz. dokumentum, 111–114.

687. *Esti Újság*, 1938. október 11.

688. A szlovák lapok a magyar fiatalok megmozdulásairól mint szlovákellenes provokációkról tudósítottak, a rájuk támadó szlovákok magatartását azonban helyeselték. Vö. *Slovenský denník*, 1938. október 16.

689. *Esti Újság*, 1938. október 18.

690. *Új Hírek*, 1938. október 18.

Mivel a sorozatos incidensek és magyarelles szlovák fellépések elszenvedői főként a város magyar diákjai voltak, a pozsonyi magyar gimnáziumban a diákok távolmaradása miatt október 17-vel kezdődően három napon át szünetelt a tanítás. Az események ilyen szintű kiéleződése s főleg a magyar diákokat ért atrocitások az EMP stratégiájába nem illettek bele, ezért párt vezetői igyekeztek mindent megtenni a feszültség enyhítéséért. A magyar lakosságot több felhívásban próbálták nyugalomra inteni, miközben az autonóm kormány tagjaival és Ján Jusko pozsonyi rendőrigazgatóval is tárgyaltak a helyzet rendezéséről. A magyar diákság ügyében Jaross, Esterházy és Holota október 18-án Černák iskolaügy-miniszternél is jártak, s az ott történt megegyezés értelmében az MNT még ugyanezen a napon felhívással fordult a diákokhoz, amelyben arra kérték a fiatalokat, hogy tartsák magukat távol minden utcai megmozdulástól s minden olyan cselekedettől, amely a szlovákok körében ellenszenvet válthatna ki.⁶⁹¹ Ennek a felhívásnak, valamint a szlovák hatóságok⁶⁹² és az MNT igyekezetének is köszönhető, hogy Pozsonyban fokozatosan helyreállt a nyugalom, s október 20-tól a magyar iskolák diákjai ismét beültek az iskolapadokba.

Pozsony sorsáról azonban nem az utcai demonstrálók, hanem Berlin döntött, ahol az Ernst Woermann államtitkár által október 7-én előterjesztett feljegyzés javaslatait elfogadva, a birodalmi kancellár már a komáromi tárgyalások előestéjén rábólintott arra, hogy Pozsony Szlovákia része maradjon.⁶⁹³

A komáromi tárgyalások kudarca elsősorban nem is annyira a revízió felé vezető úton jelentett törést, hiszen az államhatárról szóló egyezkedések – diplomáciai csatornákon keresztül – tovább folytatódtak, hanem sokkal inkább az autonóm kormányzat és a szlovákiai magyarok közötti viszonyban. Az október 6-a után a hatalmat Szlovákiában a kezükbe kaparintó autonomisták és az EMP törekvései kezdetben látszólag összeegyeztethetőek voltak. A HSLS a Magyar Nemzeti Tanács megalakulását – ha nem üdvözölte is – hivatalosan nem támadta, sőt a Jaross és Esterházy rádióbeszéde kapcsán a *Slovák c. pártlap* azt írta, hogy „a magyarok képviselőinek rádiónyilatkozata minden magyart ki kellett, hogy elégítsen, egyúttal azonban biztositékot is kell, hogy jelentsen arra, hogy a Dél-Szlovákiában és az ország más részein élő szlovákoknak nincs okuk az aggodalomra.”⁶⁹⁴

Azzal párhuzamosan, ahogyan a Tiso-rezsim megszilárdította hatalmát és egyre szorosabb kapcsolatokat épített ki Berlinnel, fokozatosan változni kezdett az autonóm kormányzat viszonya a magyarkérdéshez. A komáromi tárgyalások befejezése után a Magyarország és Szlovákia között kialakuló diplomáciai küzdelem egy általános magyarelles propaganda kibontakozását vonta magával (és szlovákelleneset Magyarország részéről),⁶⁹⁵ ami a szlovákiai magyar kisebbségen csapódott le. Miközben a – Berlinnel kötött háttéregyezmények egyik elemként – német „népcsoportot” kiváltságos helyzetbe tolták (a Deutsche Partei vezetője, Franz Karmasin államtitkár lett, és a németek szabadon használhatták nemzeti és ideológiai szimbólumaikat), a magyar kisebbség nemzeti megnyilvánulásaival szemben egyre határozottabban lépett fel a hata-

691. *Új Hírek*, 1938. október 20.

692. Černák iskolaügy-miniszter szintén felhívásban fordult a pozsonyi diáksághoz, amelyben megtiltotta, hogy bármilyen utcai megmozdulásban, tüntetésben részt vegyenek.

693. Schvarc, Michal: Bratislava v nemeckých plánoch na jeseň 1938. In Mihula, Daniel (ed.): *Viedenská arbitráž v roku 1938 a jej európske súvislosti*. Bratislava, Úrad vlády SR, 2008, 29.

694. *Slovák*, 1938. október 9.

695. Október közepén a szlovák lapokban tucatszám jelennek meg olyan írások, amelyek a történelmi Magyarország nemzetiségi politikájának vagy épp a magyarországi szlovákok helyzetének apropóján igyekeznek magyarelles hangulatot kelteni. Vö. *Slovenský denník*, 1938. október 19.

lom. Ennek fontos elemét képezte, hogy statáriumot rendelt el a magyarok által lakott járásokban: október 12-én a keleti régióban (a Királyhelmecei, a Nagykaposi, a Nagymihályi és a Nagyszőlősi járásban), majd 14-én a a Pozsonytól Kassáig terjedő régióban (a Pozsonyi, Dunaszerdahelyi, Érsekújvári, Komáromi, Zselízi, Párkányi, Lévai, Korponai, Kékkői, Losonci, Feledi, Rimaszombati, Tornaljai, Rozsnyói, Szepesi, Kassai járásban).⁶⁹⁶

A statárium kihirdetése a Rimaszombati, a Feledi, a Tornaljai és a Rozsnyói járásban

Október második felében a hatóságok már nem tolerálták sem a Himnusz éneklését, sem a magyar nemzeti színek viselését. Így amikor 16-án a lévai katolikus templomban elénekelték a magyar himnuszt (egy jelentés szerint az éneklést a misén megjelent reformátusok kezdték el), négy fiatalot letartóztattak, akiket aztán csak Porubszky Géza képviselő közbenjárására engedtek szabadon, aki még paptársánál, Jozef Tisónál is interveniált az ügyben.⁶⁹⁷ Hasonlóan cselekedtek a hatóságok akkor is, amikor két nap múlva ismét a Himnuszt énekeltek a lévai magyar hívek, majd ugyanezt az eljárást tanácsolta a Tartományi Hivatal a kassai rendőrkapitányságnak is, amikor az arról tett jelentést, hogy 23-án a kassai Szent Erzsébet-dómban is felhangzott a magyar nemzeti imádság.⁶⁹⁸

Roszsabb irányban változott meg a hatóságok hozzáállása a Magyar Nemzeti Tanácsnak és helyi szervezeteinek a működését illetően is. Miután október 7-én az MNT központi szerve megalakult, a következő mintegy két hétben Dél-Szlovákia szinte valamennyi magyarok által lakott járásában és fontosabb városában helyi tanácsok alakultak, amelyek – legalábbis települési szinten – igyekeztek valós hatalmi tényezőként fellépni. S bár a központi MNT háborítatlanul folytatta tevékenységét, a helyi tanácsok működése elé egyre több akadályt gördített a hatalom, sőt október utolsó hetében már olyan utasításokat adott ki a Tartományi Hivatal, amelyek szerint a nemzeti tanácsok működését nem szabad engedni.⁶⁹⁹ Mindenesetre a hatóságoknak az MNT-vel kapcsolatos magatartása ellentmondásos volt, hiszen míg egyes régiókban (Pozsonyban, Komáromban, Kassán) viszonylag szabadon működhettek, pl. Füleken a járási főnök betiltotta a helyi MNT működését, a megalakulását bejelentő rölapokat pedig elkoboztatta.⁷⁰⁰

Az Egyesült Magyar Párt tevékenysége (amely nagymértékben átfedődött az MNT működésével) ezekben a napokban a magyar lakosság egészének összefogására és mozgósítására irányult. Ennek részeként egymás után hívták életre azokat a szervezeteket, amelyek reprezentatív testületei kívánnak lenni a szlovákiai magyar közösség egyes szegmenseinek: a Magyar Kulturális Tanács, a Magyar Munkásság és Ifjúság Nemzeti Tanácsa, az MNT Népjóléti Szakosztálya, a Magyar Főiskolások Nemzeti Tanácsa.

Ezzel párhuzamosan azonban az EMP vezetőinek a részben a saját tevékenysége által a magyar lakosság között fellépő túlzott lelkesedést és türelmetlenséget is kezelnie kellett. Az MNT által kiadott nyilatkozatok legfontosabb üzenete ezért éppen az volt, hogy a lakosság kezelje ugyan kész tényként a határrevíziót,⁷⁰¹ de tényleges megvalósulásáig maradjon nyugodt és tartsa tiszteletben az érvényes jogszabályokat. Ezekben a napokban az MNT több ízben is felhívással fordult a diákokhoz, hogy nyugalomra intse és az utcáról az iskolapadokba szólítsa őket, Esterházy pedig a pozsonyi tüntetések alkalmából személyesen próbálta a magyarokat türelemre és megfontoltságra inteni. Az MNT a rend és nyugalom zálogaként polgárőrségek szervezésére szólította fel a helyi nemzeti tanácsokat és a lakosságot, ezek megalakítása és leginkább működése azonban a hatóságok – érthető – ellenállásába ütközött. Mivel azonban a forrongó közhangulat és a bizonytalan közrend miatt maguk a községek is szükségét érezték annak, hogy nagyobb vagyonbiztonságot teremtsenek, több településen a községi hivatalok

697. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 65815; *Új Hírek*, 1938. október 18.

698. Uo. 67494.

699. ŠOA KN, f. OÚ KN, k. 83, 1547/1938.prez.

700. *PMH*, 1938. október 27.

701. „A magyarlakta területek átadása a küszöbön áll – hirdette az MNT október 13-i felhívása. – Ipolyság és Sátoraljaújhely után ti is sorra kerültök.” Az MNT „Magyar testvérek” című felhívása. ŠOA KN, f. OÚ KN, k. 83, 1478/1938.prez.

szervezték meg a polgárőrségért, amit a központi hatalom sem tudott kifogásolni. Így történt például Negyed községben, ahol a polgárőrség feladatait a helyi tűzoltószervezet tagjai látták el.⁷⁰² A legtöbb településen azonban az MNT által létrehozott polgárőrségek tényleges szerepet majd csak a honvédség bevonulása előtti napokban és a bevonulás idején kaptak.

Felhívás!

A Magyar Nemzeti Tanács folyó hó 13-án este 10 órakor Komáromban ülést tartott. Szilassy Béla dr. megnyitó szavai után János Andor és Esterházy János részletesen ismertették az október 9-től 13-ig Komáromban lefolyt csehszlovák–magyar tárgyalásokat. A politikai helyzet megbeszélése után a Magyar Nemzeti Tanács a következő szöveget intézi a csehszlovákiai magyar nemzetsoporthoz:

Magyarok!

Az október 9-én Komáromban a csehszlovák és a magyar kormány delegációja között folytatott tanácskozások eredményre nem vezettek.

A magyar delegáció híven a müncheni egyezményben lefektetett alapelvekhez, az egész magyarlakta terület átadását kívánta, a csehszlovák delegáció ezzel szemben csak töredékeket volt hajlandó a magyarlakta területről átadni.

Ezt a megoldást a magyar delegáció el nem fogadhatta és így a tárgyalások megszakadtak és a négyhatalmi konferencia lesz hivatali igazságunkat elismerni.

Meg kell tehát várunk a négyhatalmi konferencia összehívását és döntését. Felhívunk minden Magyar Testvért, hogy híven a komoly idők követelményeihez, zárt sorokban álljon a Magyar Nemzeti Tanács mögött, őrizze meg nyugalmát és önfegyelmét.

A Magyar Nemzeti Tanács az október 7-én hozott határozat szellemében dolgozik tovább és harcol a magyar népesoport igazáért.

Meggyőződésünk, hogy a Kárpátok medencéjében csak akkor lehet hosszú időre szóló békeviszonyokat teremteni, ha minden nemzet saját államában élhet és fejlesztheti műveltségét, gazdaságát és népi erőt. Ezt kívánjuk a szlovák és ruszin nemzetnek is, de a magunk igazságát az ő sorsuktól függetlenül akarjuk biztosítani.

Isten legyen velünk további munkánkban is!

Komárom, 1938. október 14.

Magyar Nemzeti Tanács.

Miskolc, Kézirat 1938-1939

Az MNT-nek a komáromi tárgyalások kudarca után kiadott kiáltványa

Nem feledkezett meg az EMP a csehszlovák hadseregben szolgáló s még le nem szerelt magyar fiúkról sem, akikkel kapcsolatosan egyre több nyugtalanító hír érkezett.⁷⁰³ Ezért hozzájuk külön felhívásban fordult, amelyben arra hivatkozva, hogy a magyar bakák a csehszlovák hadseregben is mindig teljesítették kötelességüket, arra kérte őket, hogy fegyelmezetten várjanak a helyükön, hiszen hamarosan megtörténik a határok revíziója, s akkor őket is leszerelik.⁷⁰⁴

A Magyar Nemzeti Tanács ekkor azonban már nem csupán az Egyesült Magyar Párt szimp-la transzformációja volt, hanem a sokak által húsz éven keresztül hiába követelt „magyar egység” megvalósulása, mivel soraiba a volt aktivisták és baloldaliak is beléptek. A két aktivista párt szétesésének folyamata már a szeptemberi válság napjaiban megindult, hiszen az események szinte napok alatt húzták ki a talajt a kormánypárti politika két évtizeden át hangoztatott tézisei alól. Miután a Hodža által képviselt megbékélési elképzelések megbuktak, és maga a miniszterelnök is lemondani és távozni kényszerült a nagypolitikából, az agrárpárti magyar szekció tulajdonképpen legfőbb szervezeti kötőanyagát veszítette el: alapszervezetei beszüntették működésüket, majd az MNT megalakulását követően a párt nyugat-szlovákiai regionális szervezete hivatalosan is bejelentette, hogy csatlakoznak a Magyar Nemzeti Tanácshoz.⁷⁰⁵ A mérsékelt aktivista *Magyar Ujság* október elején már felhagyott a magyar ellenzék elleni támadásokkal, s inkább a tényközlésre szorítkozott, sőt a komáromi tárgyalások kapcsán minden kommentár nélkül leközlölte Esterháznak a határrevíziót sürgető nyilatkozatát is, valamint beszámolt Ipolyság és Sátoraljaújhely-vasútállomás Magyarországhoz csatolásáról.⁷⁰⁶ A talajt vesztett lap végül az október 14-i számában jelentette be megszűnését. Az agrárpárti aktivisták másik, a *Magyar Ujságnál* sokkal szervilisebb lapja, a *Magyarság* a válságos napokban szigorúan a hírgyűnökségi jelentések közzétételére szorítkozott, miközben nem kommentálta őket. A lap cikkeiben azonban egyre inkább felerősödött a magyar nemzeti összetartozásra utaló retorika, s azzal, hogy október közepén Eckhardt Tibor magyarországi kisgazdapártját a földműves demokrácia hiteles képviselőjeként mutatta be, kimondva-kimondatlanul valamiféle útmutatást adott a saját olvasóinak, hogy a visszacsatolás után hová sorakozzanak be.⁷⁰⁷

A szociáldemokrata párt magyar szekciójában bizonyos mértékig elvált egymástól a pártvezetés és a tagság magatartása. Az előbbiek még a München utáni hetekben is kitartottak korábbi irányvonalukban, s a *Csehszlovákiai Népszavában* közzétett kiáltványukban erős szavakkal óvták híveiket azoktól, akik hamis hírek terjesztésével próbálnak nyugtalanságot szítani a lakosság körében. Eközben azonban már maguk is beismerték, hogy „számolni lehet azzal, hogy magyarok által lakott területeket is lekapcsolnak a köztársaság testéről...”⁷⁰⁸ A párt vezéralakja, Schulcz Ignác pedig azok között volt, akik az események végkifejletét már be sem várták, hanem október folyamán külföldre emigrált, egyúttal – több forrás egybehangzó állítása szerint – a pártkasszáit is magával vitte.

702. Vö. Gaucsik István: *Negyed története (1918–1989)*. Kézirat.

703. Az egyik ilyen annak a dunaszerdahelyi zsidó fiúnak az esete lehetett, aki magyar zászlót tűzött ki az egyik pozsonyi laktanyára. Az esetről beszámoló kiadvány szerint a hadbíróóság elé állított magyar fiút csupán „Esterházy János képviselő mentette meg a kivégzéstől”. Vö. *Igazságot a felvidéki zsidóságnak*. Budapest, 1939. 39.

704. *Új Hírek*, 1938. október 29.

705. *Új Hírek*, 1938. október 11.

706. *Magyar Ujság*, 1938. október 12.

707. *Magyarság*, 1938. október 16.

708. *Csehszlovákiai Népszava*, 1938. október 9.

A párttagság, a regionális és a helyi szervezetek azonban más álláspontra helyezkedtek. Ebben a párt kassai regionális szervezete járt az élen, amely már október 10-én nyilatkozatban jelentette be, hogy a szlovák nemzethez hasonlóan a magyarok is ragaszkodnak az önrendelkezési jogukhoz, a szociáldemokrata munkásságot pedig az MNT védőszármái alá helyezik. A volt szociáldemokrata parlamenti képviselő, Borovszky Géza és Popovics Sándor által aláírt nyilatkozat azt is leszögezte, „a magyar szocialista munkásság követeli, hogy Szlovenszko magyarlakta területeinek népe az önrendelkezési jog alapján dönthessen hovatarozáságra ügyében”.⁷⁰⁹ A párt országos magyar szervezőbizottsága október 18-án adott ki nyilatkozatot, amelyben bejelentették, hogy a párt magyar szekcióját feloszlottnak tekintik, és belépnek az Egyesült Magyar Pártba.⁷¹⁰

A CSKP által képviselt szlovákiai magyar baloldal sorsa a hasonlóságok mellett néhány eltérést is mutat az aktivistákhoz képest, aminek talán az lehetett az egyik oka, hogy a párton belül működő erős centralizmus miatt a magyar kommunisták között jobban érvényesült a központ akarata, de nem hanyagolható el az sem, hogy esetükben a saját ideológiájukban való meggyőződés sokkal erősebb lehetett, mint az aktivisták körében. Ennek is köszönhető, hogy a magyar baloldal 1938 őszén határozottan felsorakozott az általa a fasizmus térhódításaként értelmezett határrevízióval szemben. S ez nem csupán a már említett tornóci manifesztációban mutatkozott meg, hanem a mobilizáció napjaiban is, amikor a *Magyar Nap* számos olyan hozzá érkezett táviratot közölt, amelynek írói (általában különféle csoportosulások, közösségek) jelezték, hogy készek vállalni a fegyveres harcot is a köztársaságért.⁷¹¹ A München utáni napokban, amikor az aktivisták inkább hallgattak vagy nem kommentálták az eseményeket, a CSKP magyar nemzetiségű funkcionáriusai éles hangú nyilatkozatban határozták el magukat a müncheni elvektől és álltak ki Csehszlovákia területi épsége mellett.⁷¹² Ebben, miközben elítélték „Jaross és Esterházy nemzetvesztő politikáját”, követelték, hogy a kormány teljesítse végre a magyar nép követeléseit, amelyek nem csorbítják a köztársaság területi épségét. Majd kiadták a parancsot: „Sorakozzatok fel egységesen a Köztársaság védőinek táborába! (...) Vállt vállhoz vetve a Köztársaság többi népével védjük a békét, otthonunkat, létünket és jövőnket!”⁷¹³

A magyar kommunistáknak a köztársaság melletti határozott kiállása azonban már megjelenése időpontjában idejétmúlt volt, hiszen ők – bár 20 éven keresztül végig harcoltak ellene – minden bizonnyal azt a masaryki ideák által vezényelt államot akarták védeni, amely a müncheni döntést követően megszűnt létezni. A második köztársaságban és az ennek keretén belül működő autonóm Szlovákián pedig nem volt mit védeniük, hiszen a Tiso-rezsim egyik első intézkedése épp a CSKP működésének a betiltása volt.

Mindennek köszönhetően a baloldali érzelmű magyar lakosság körében Fábryék felhívásának már nem lehetett hatása, hiszen a CSKP magyar szavazóinak döntő többsége ekkor már szintén a visszacsatolás lázában égett, s felsorakozott az MNT törekvései mögé. A szlovenszko-i magyaroknak a revízió mögé való felsorakozása a magyar lakosság szocializációját, kulturális

709. *Kassai Újság*, 1938. október 12.

710. *PMH*, 1938. október 23.

711. *Vö. Magyar Nap*, 1938. szeptember 21.

712. Felhívás a Csehszlovák Köztársaság védelmére. *Magyar Nap*, 1938. október 13. A felhívás aláírói a következők voltak: Major István, Steiner Gábor, Kosik István, Richter Mihály, Szabó István, Fábry Zoltán, Forbáth Imre, Kálmán Miklós, Ferencz László, Lőrincz Gyula, Pór Bertalan. 9. sz. függelék

713. Uo.

és érzelmi kötődését tekintve természetes és érthető folyamat volt, egyben azonban – egy részük számára – kényszer szülte szükségszerűség is, hiszen a tisói Szlovákia a maga intoleráns, anti-szemita, nácibarád politikájával már semmiféle vonzerőt nem jelenthetett a szlovákiai magyar közösség számára.

6.5. A KÉSZÜLŐDÉS NAPJAI

A komáromi tárgyalások kudarca ugyan kissé lehűtötte az addig magas hőfokon égő várakozásokat, ám a határrevízió realitását nem írta felül, s annak bekövetkeztéről Dél-Szlovákia lakossága – nemzetiségre való tekintet nélkül – többé-kevésbé meg volt győződve. Ezt a meggyőződést az ennek ellentmondó szlovák kormányzati propagandával szemben egyrészt a széles eszköztárat használó magyar propaganda, másrészt a szlovák kormányzat evakuációs intézkedései is éltették. A lakosság meggyőzését szolgáló – mindkét oldali – propaganda különösen október első felében volt erős, amikor még nagyobb esély mutatkozott arra, hogy az államhatárok megrajzolásában a népszavazás eszközének is szerepe lehet. A szlovák propaganda elsősorban a magyarországi és a szlovákiai szociális helyzet közötti különbséget, a feudális viszonyok magyarországi továbbélését, a földkérdés ottani megoldatlanságát igyekezett kihangsúlyozni. Nagy figyelmet szenteltek a középrétegek, így a tanítók meggyőzésére. Ezt a cél szolgálta a nagyrőcei tanfelügyelőség által kibocsátott felhívás is, amely a csehszlovák demokrácia előnyeire próbálta emlékeztetni a szlovákiai magyar pedagógusokat.⁷¹⁴ A röplap felhívta figyelmüket a magyarországi szegénységre, a munkanélküli-támogatás és a megfelelő szociális segélyek hiányára.

A Magyarországról a zöldhatáron átcsempészett vagy repülőről szétszóró röplapokon viszont épp ennek ellenkezőjét lehetett olvasni, miközben a magyar propaganda jól észlelhető különbséget tett a testvérekként aposztrofált szlovákok és a megszállónak nevezett csehek között. A szlovák, rutén katonákat a „cseh hadseregből” való dezertálásra szólították fel, a szlovákiai magyarokat pedig arra, hogy „*pusztítsatok mindent, ami cseh!*” és „*segítsetek a szlovák testvéreinknek a cseh zsarnokság lerázásában!*”⁷¹⁵ A magyarországi röplapok nem szűkölködtek a – a később be nem váltott – ígéretekben: „*A magyarok földet adnak a szegénységnek! Élelmszerhezó vonataik már indulásra várnak! Minden állami alkalmazott a helyén marad, csak a cseheknek kell elkotródniuk! (...) A magyar pengő hússzor többet ér, mind a cseh korona!*” – ígérte egy korabeli magyar röplap.⁷¹⁶

714. MOL, Flachbart Ernő miniszteri tanácsos, K-763, Mikrofilm 16532, d. dosszié.

715. Cselekednünk kell nekünk is! – röplap. A szerző személyes tulajdonában.

716. A szerző tulajdonában.

Polgárok és katonák!

Még mindig tárgyalunk déli határaink biztosításáról.

A magyarok napról napra többet követelnek. Legszívesebben már egész Szlovenszkóra rátennék kezüket. **Csak egy gyenge pillanatunkra várnak, hogy ide betörhessenek.** Országunkba terrorcsapatokat küldenek, hogy zavart és nyugtalanságot keltsenek, hogy könnyebben gyilkolhassák és kínozhassák szlovák népünket.

A szlovák népet hízeltető ígéretekkel csalogatják. Testvérüknek nevezik a szlovákokat és biztosítják őket „magyar szeretetükről”.

Ne higgyetek nekik!

Az édes barátkozás — hamisság! Képmutatás, hazugság...

A magyar — sosem volt a szlovákok testvére! Ma sem az és nem is lesz az soha, higgyétek el!

Ezer esztendő alatt — nem is egyszer — bebizonyíthatnák volna a magyarok ezt a nagy, őszinte szeretetüket a szlovákok iránt. De nem tették!

Ellenkezőleg.

Sértegettek, igába hajtottak, megloptak bennünket.

Elvették anyanyelvünket, elszedték utolsó falat kenyerünket.

Most sem hiszünk nekik!

Csak magunkban bízunk!

Megvédjük örökségünket és kitartunk mellette.

A szlovákok, csehek és kárpátoroszok hadserege veletek van. Támogassátok ezt a hadsereget teljes erőtökkel. A leszerelést mindaddig nem hajthatjuk végre, amig alattomos kezek nyúlnak hozzánk felé, hogy ismét szolgásgba hajtsák.

Ne adjátok meg magatokat!

Tartsatok ki mellettünk!

„Kivonat” Bratislava

A csehszlovák propaganda egyik terméke: a lakosságot a magyarokkal szembeni ellenállásra mozgósító röplap

A magyarországi propaganda nem csupán a szlovákokat és ruténeket akarta megszólítani, hanem azokra az utólag jogosnak tűnő kétségekre is igyekezett választ adni, amelyek a szlovákiai magyarok között a várható változások kapcsán minden bizonnyal megfogalmazódtak. Mint az Szüllő Gézának a párt október 26-i ülésén elhangzott exorzéjából is kiderült, még az EMP csúcsvezetése is aggodalommal figyelte, hogy Budapesten már ekkor megkezdődött a sorban állás a „felvidéki állásokért”,⁷¹⁷ de ugyanezen félelmek a szlovákiai középrétegekben is megfogalmazódtak. Ezek a kétségek szülték azt az ismeretlen eredetű memorandumot is, amelyet október 5-én fogalmaztak meg Komáromban. Ennek megfogalmazói azt kérték, hogy a felvidéki területek visszacsatolása után a megüresedő állásokat ne magyarországi tisztségviselőkkel, hanem itteni magyarokkal töltsék be, a csehszlovák pénz beváltása méltányos áron történjen, a dohány felvásárlása akadályok nélkül folytatódjon, a munkanélkülieket pedig munkanélküli-segély hiányában juttassák munkához.⁷¹⁸ A követelések között helyet kapott az is, hogy Budapest biztosítsa a tanítóságot, átveszi őket, ígérje meg, hogy a szlovák iskolai képesítés egyenértékű lesz a magyarral, valamint azt, hogy a München után magukat már nem exponáló magyar aktivisták és kommunisták amnesztiában fognak részesülni.

Arra, hogy a határváltozás elkerülhetetlenségéről a prágai és a pozsonyi kormányzat is meg volt győződve, a dél-szlovákiai járásokban már a müncheni döntés utáni napokban megkezdődő evakuáció volt a legjobb bizonyíték. A prágai belügyminisztérium október 13-án kiadott körlevelében a szudétánemet területek átadásának tapasztalatait is felhasználva hozta az állami hivatalok tudomására a déli területek kiürítésének alapelveit.⁷¹⁹ A körlevél az evakuálás előkészítésének azonnali megkezdésére szólította fel az érintetteket, hogy a kiürítést a szükséges időben minél gyorsabban végre lehessen majd hajtani. A valóság azonban ebben az esetben is megelőzte a hivatalokat, hiszen a Dél-Szlovákiából érkező hírek már október első napjaiban egyes üzemek és hivatalok költöztetéséről, az élelmiszerraktárak kiürítéséről szóltak. A nyitrai méntelep igazgatósága a prágai földművelésügyi minisztériumból érkezett utasítások értelmében már október 3-án a loállomány evakuációjának előkészítésére szólította fel a Komáromi járás méntelepeit,⁷²⁰ de hasonló utasítást kapott Prágából Dél-Szlovákia egyik legjelentősebb ipari üzeme, a füleki zománccgyár is.⁷²¹ A központi utasítások szerint a déli járásokból el kellett szállítani az élelmiszer- és nyersanyagkészleteket (ügyelve azonban arra, hogy az ellátás ne akadozzon), valamint az állami hivatalok iratanyagát és értékeit, a berendezések és bútorok közül azonban csak az értékeesebbeket és újabbakat.

Noha a kiürítés tényleges – de még óvatos és lehetőleg a feltűnést kerülő – megkezdését csupán október 19-én rendelte el a Tartományi Hivatal,⁷²² az néhány helyszínen már korábban is megkezdődött. Szintén idejekorán megindult az események miatt megriadt cseh és szlovák telepek elköltözése is. A Rimaszécs melletti cseh-szlovák kolóniáról már október első napjaiban,

717. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 69182/1938.prez. Érdekes nyoma található ennek Kozma Miklós Naplójában, aki a komáromi tárgyalások idején többek között a következő sorokat jegyezte le: „Egyébként a pesti politikai élet vidáman iszik a medve bőrére. A ruszinszkói szolgabírói állásokat már mind eléérték és csupán a kassai mozira már 12 pályázó van.” Idézi Ormos: *Egy magyar...*, i. m. 562.

718. MOL, Flachbart Ernő miniszteri tanácsos, K-763, Mikrofilm 16532, d. dosszié.

719. NA ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1045, 28550/1938. Jednná s Madarskem.

720. ŠOA KN, OÚ KN, k. 82, 1430/1938.prez.

721. Nem minden csehszlovák vállalat választotta a menekülést. A Bafa cipőgyár (amelynek szinte valamennyi jelentősebb településen volt boltja) képviselői még a komáromi tárgyalások idején tárgyalásokat folytattak az MNT képviselőivel, majd Komáromban bejegyeztették a Cíkta Cipőipari és Kereskedelmi Részvénytársaságot.

722. SNA, f. MV, k. 3, 378/1938.

a már említett kacagópusztai fegyveres incidens után megkezdődött a legionárius telepések családjainak elköltözése, noha a Telepítési Hivatal „csupán” október 18-án adta ki a várhatóan elcsatolandó területek telepeseinek evakuálási tervét.⁷²³ A titkos tervezet a Dél-Szlovákiába települt kolonisták többségének evakuálását előírányozta, elsősorban azonban a határvédelemben is exponált, a legionárius múlttal rendelkezők, valamint a cseh nemzetiségűek útra kelésével számolt, s minden számba jöhető kolónia számára kijelölte azt a szlovákiai birtokot, ahová a telepéseket evakuálni fogják.⁷²⁴ Átmeneti szállásként elsősorban állami birtokokat, maradék-birtokokat és egyéb olyan nagybirtokokat jelöltek ki, amelyeken a menekültek állatainak elhelyezésére megfelelő gazdasági épületekkel rendelkeztek, s közel voltak a vasúthoz. Hasonlóan gondolkodott a Hadügyminisztérium mellett működő Csehszlovák Legionáriusok Irodája is, amely október végén megkezdte a legionáriusok evakuálásának előkészítését, valamint annak felmérését, hogyan lehetne vagyonukat is kimenteni a köztársaság számára várhatóan elvesztő területekről.⁷²⁵

Az egymásnak olykor ellentmondó utasítások mellett a szervezetlenség és a pánik nehezítette meg az evakuálás lefolyását. A Tartományi Hivatal ezzel kapcsolatban október 24-én szétküldött körlevele elsősorban arra hívta fel a figyelmet, azért nincs elegendő vagon az élelmiszer és a nyersanyag evakuálásához, mert a szállítási kapacitásokat a hivatalnokok bútorainak elszállítása köti le.⁷²⁶

Az események felgyorsulása és a magyar egység kialakulása természetesen nem maradt következmények nélkül az Egyesült Párt belső viszonyaiban sem, hiszen az addigi látszólagos összhangot olykor a hivatalos irányvonaltól radikálisabb hangok zavarták meg. Noha a radikalizmus nagyobb teret még nem kapott a párton belül, s az EMP vezetése kifelé továbbra is igyekezett egységes arcot mutatni, a törésvonalak már láthatóan jelentkeztek, s megkezdődött a visszacsatolás utáni időszakra való helyezkedés folyamata. Bár a magyarországi várakozások azt jelezték, hogy a szlovákiai magyarok többségétől idegen a radikalizmus, vezetőik pedig inkább liberális gondolkodásúak – amire egyébként a visszacsatolás utáni politikai magatartásuk rációzott –, s ezért a nyilasok helyett inkább a kormánypárt centrumát fogják erősíteni,⁷²⁷ a szélsőjobbos eszmék dél-szlovákiai jelenléte realitás volt. A szélsőséges eszmék a szlovákiai magyarok közé két irányból hatoltak be. Egyrészt a Csehszlovák Fasiszta Párt és Árja Front irányából, amely Pozsonyban magyar osztállyal rendelkezett. Programját, amelyben a nemzetiségek egyenjogúságát és radikális szociális és társadalmi változásokat ígértek, magyarul is megjelentette,⁷²⁸ s ezek az ígéretek a szlovákiai magyar társadalom alsó szegmenseiben – bár nem nagy, de kimutatható – visszhangra is találtak. A Komáromi járásban a járási székhelyen kívül alapszervezetük működött Kamocsán (17 tag), Szímőn (11), Őrsújfalun (10), valamint Kolozsénán is. Tagságuk pedig a fellelhető források szerint leginkább a baloldali pártok (a kommunisták és a szociáldemokraták) és a Magyar Nemzeti Párt volt szimpatizánsai közül került ki,⁷²⁹ s elsősorban földmunkások és kisiparosok közül toborzódott.

723. SNA, f. MH, k. 950, 14/1938.taj.

724. Az evakuációs terv 5 olyan telep kiürítésével is számolt, amely végül Szlovákia területén maradt. Ilyen a Pozsony melletti Miloslavov, valamint az akkori Nyitrai járásba tartozó Dögös, Mezőkeszi, Józsefmajor és Dolina Velká kolóniák.

725. VHA Praha, f. Hlavný štáb, k. 283.

726. ŠOA Rožňava, OÚ RV, k. 46, 3018.

727. MOL, K-63, 64. cs. 7/7. t. 3263 /pol.1938.

728. ŠOA Komárno, f. OÚ KN, k. 80, 197/1938.prez.

729. Uo.

NE HIGYJETER A CSEHEK HAZUGSÁGAINAK!
 RÉMMESÉKKEL IJESZTGETIK AZ ÁTADÁSRA
 KERÜLŐ MAGYAR TERÜLETEK LAKÓIT!
 TOVÁBB HAZUDOZNAK!
 EGYETLEN SZAVUKAT SE HIGYJÉTEK!
 AZ IGAZSÁG EZ:
 A MAGYAROK FÖLDET ADNAK A SZEGÉNYSÉGNEK!
 ÉLELMISZERHOZÓ VONATAIK MÁR
 INDULÁSRA VÁRNAK!
 MINDEN ÁLLAMI ALKALMAZOTT A HELYÉN MARAD,
 CSAK A CSEHEKNEK KELL ELKOTRÓDNIOK!
 SENKINEK BÁNTÓDÁSA NEM LESZ, BÁRMILYEN
 POLITIKÁT VALLOTT AZ ÁTADÁS NAPJÁIG!
 A MAGYAR PENGŐ HUSZSZOR TÖBBET ÉR,
 MINT A CSEH KORONA!

Egy a Dél-Szlovákiában terjesztett rölapok közül

A szélsőjobboldali eszmék behatolásának másik irányát természetesen Magyarország jelentette, ahonnan a nyilas eszmék, ha nehezen is, de utat találtak az államhatáron át is. Ezek terjedéséről azonban nem rendelkezünk információkkal.

Mint Borsody István egy 1938 decemberi írásában felvázolta, a csehszlovákiai magyarok között „a demokratikus társadalmi fejlődés előnyeit mindenki elismerte, de a közeli szomszédságból terjedő koreszméknek hódolva egyre többen álltak a demokráciát gyűlölő fasizmus hódolói közé”.⁷³⁰ Ezért sem meglepő, hogy egy október 25-i belügyi jelentés arról számolt be, hogy az EMP berkeiben meglehetősen riadalmat okozott a hír, mely szerint egy magyar nemzeti-szocialista párt szervezése van folyamatban. A szélsőjobb szervezettsége azonban a pártalapítás szintjét ekkor még korántsem érthette el, s bázisa is csak minimális lehetett. Ám hogy jelen volt a szlovákiai magyar társadalomban, az is bizonyítja, hogy a visszacsatolás előtti napokban Érsekújvárott Érsekújvári Magyar Nemzeti Gárda aláírással az EMP két helyi vezetőjét keményen támadó rölapok jelentek meg, amelyek Holota János polgármestert és Turchányi Imrét „zsidóbérencnek” és „magyarellenestnek” minősítették.⁷³¹

Az EMP vezetői minden módon igyekeztek ezeket a különbségeket elfedni. Részben ezt a célt szolgálta az EMP október 26-i nyilatkozata is, amelyben arra hívták fel a párt tagjainak és a szélesebb közvéleménynek a figyelmét, hogy semmiféle, a párt egységének megbontására okot adó híresztelésnek ne adjanak hitelt.⁷³² A nyilatkozatban az EMP bejelentette az új tagok felvételének befagyasztását is.

730. Borsody sorait idézi Filep Tamás Gusztáv: Felföldi társadalomkutatók az 1938 utáni magyarországi viszonyokról. In Uő: *A humanista voksa. Írások a csehszlovákiai magyar kisebbség történetének köréből 1918–1945*. Pozsony, Kalligram, 2007, 156.

731. MOL, K-28, 1940-P-17499

732. *Új Hírek*, 1938. október 26.

A bécsi döntés előtti utolsó napok – az érvényben levő statáriális rendeletnek is köszönhetően – nyugodt, ám feszült várakozással teltek Dél-Szlovákiában. A magyarlakta területek visszacsatolását már mindenki kész tényként kezelte, így az érintett lakosság jó része és az Egyesült Magyar Párt is már a „korai Újév” utáni életre készült. S bár a párt legfelső fórumán olyan döntés született, hogy a parlamenti képviselők a végleges államjogi döntésig még a helyükön maradnak, a szlovákiai magyar politikusok figyelme ezekben a napokban már inkább Budapest felé fordult, hiszen ott már megkezdődött a visszatérő területekre érvényes tisztségek osztogatása.

A bécsi döntés előtti utolsó napokban Dél-Szlovákia látszólagos nyugalma csak elvétve zavarta meg egy-egy kisebb incidens vagy demonstráció. Ilyen zajlott le november 1-jén Tornalján, ahol mintegy 100 főnyi, főleg nőkből és gyerekekből álló tömeg vonult a járási hivatal épülete elé, akiket puskalövésekkel kellett felosztatni.⁷³³ Ennél kicsit nagyobb visszhangja volt viszont annak a pozsonyi tüntetésnek, amelyre a bécsi döntés előestéjén került sor. A pozsonyi magyarság ugyanis meglehetősen nehezen fogadta el azt, amit akkor jól értesült körök már tudni véltek, hogy Pozsony Szlovákiában marad, sőt még népszavazást sem rendeznek a város hovatartozását illetően. A Pozsony birtoklásáért folytatott harc záróakkordjaként november 1-jén a Carlton Szálló előtt zsidó fiatalok szerveztek demonstrációt, amelyen azonban keresztény magyarok is részt vettek. A magyar zászlócskákat lobogtató és magyar jelszavakat skandáló fiatalok elénekelték a Kossuth-nótát, és rölapokat osztogattak.⁷³⁴ A rölapon az autonóm szlovák kormányzat zsidóellenes intézkedéseire, Mach és Ďurčanský megnyilatkozásaira hivatkozva arra szólítottak fel minden zsidót, hogy válasszák Magyarországot. A rölap – meglehetősen nagy naivitásról tanúskodó – szövege szerint „Magyarországon a zsidóknak sohasem volt rossz dolguk. Ha volt is Héjas éra, ha vannak is ott Szálasiék kilengései és van is néhány zsidóellenes törvény, ezeket nem hajtották végre és nem is fogják végrehajtani.”⁷³⁵ Majd ezzel zárul a rölap: „Vissza, mindent vissza! Éljen a nagy és liberális Magyarország!” A rendfenntartó erők kemény eszközökkel zavarták szét a tüntetést, 18 résztvevőjét pedig letartóztatták.⁷³⁶

6.6. AZ ELSŐ BÉCSI DÖNTÉS KIHIRDETÉSÉT KÖVETŐEN

A komáromi tárgyalásokat követően a magyar–szlovák államhatár kérdése a nemzetközi diplomácia színterére tevődött át, s a következő napokban szinte egymást váltották a cseh–szlovák, szlovák és magyar delegációk Németországban. Október 14-én Darányi tárgyalta Hitlerrel és Joachim von Ribbentroppal. Ugyanezen a napon a német külügyminiszter csehszlovák kollégájával Chvalkovskýval is tárgyalta. Október 19-én pedig Tiso és Ďurčanský járt Berlinben, s tárgyalta a birodalmi kancellárral. A fenti tárgyalásokon követett német álláspont az 1910-ben magyar többségű területek Magyarországnak való visszaadásán alapult, ám bizonyos korrekciókkal.⁷³⁷ Figyelembe kívánták ugyanis venni, hogy a zsidóság 1910-ben magyar anyanyelvűként volt feltüntetve, valamint arra is ügyeltek, hogy lehetőleg minél kevesebb németek által lakott terület jusson Magyarországnak.⁷³⁸ Az így kialakított „Ribbentrop-vonal” képezte az alapját az utolsó – a szlovák

733. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 68793/1938.prez.

734. *Új Hírek*, 1938. november 4.

735. SNA, f. MV, k. 3. 523/1938.

736. *Slovák*, 1938. november 2.

737. A Darányi által vázolt megoldáshoz képest Csehszlovákiában kívánták hagyni nem csupán Pozsonyt (amelyről Budapest is hajlandó volt lemondani), hanem Nyitrát, Ungvárt, Munkácsot, a gölnicbányai német nyelvterületet, esetleg Kassát és környékét is.

738. A magyar–szlovák határral kapcsolatos diplomáciai tárgyalásokról lásd Sallai Gergely: „A határ megindul...”, i. m. 139–160.

szakértők és politika által több ponton kifogásolt – prágai javaslatnak, amelyet a budapesti cseh-szlovák követ, Miloš Kobr október 22-én nyújtott át a magyar félnek.⁷³⁹ A magyar oldal az etnikai vonalnak és a magyar követeléseknek döntő többségében megfelelő javaslatot ugyan nagy előrelépésként értelmezte, ám mivel a tervezet szerint Pozsony, Nyitra, Kassa, Munkács és Ungvár Cseh-szlovákiában maradt volna, október 24-én elutasította azt. Azt javasolta viszont, hogy a nem vitás területeket Cseh-szlovákia még a hónap végéig adja át Magyarországnak, a vitás területekről pedig népszavazás vagy nagyhatalmi arbitrázs döntsön. A prágai kormány, amely választ október 26-án adta át, a népszavazás elvét elutasítva a nemzetközi döntőbíráskodás mellett foglalt állást, azonban nem csupán a vitás részeket, hanem az egész érintett területet illetően – vagyis elállt attól, hogy önként adja át azokat a területeket, amelyeket saját maga ajánlott fel a 22-i javaslatában. Ezek alapján a két érintett ország végül Németországot és Olaszországot kérte fel,⁷⁴⁰ hogy a köztük levő vitás kérdésben döntsének, miközben garanciát vállaltak afölött, hogy a döntést – bármilyen legyen is – magukra nézve kötelezőnek fogják elfogadni. Miután véglegessé vált, hogy a végső szót a német és az olasz külügyminiszterek fogják kimondani, kulcsfontosságú jelentőséget kapott Ribbentrop október 27–30. közötti római látogatása. Ezen ugyanis a német külügyminiszter engedett kollégája, Galeazzo Ciano nyomásának, s a korábban saját maga által kijelölt vonalhoz képest beleegyezett abba, hogy a vitás városok közül Kassát, Munkácsot és Ungvárt Magyarország kapja meg.⁷⁴¹

Az EMP vezetése a bécsi döntést követően természetesen folyamatos kapcsolatban volt Budapesttel, ám a diplomáciai küzdelemben a szlovákiai magyar politika csak jelképesen tudott beleszólni. Korábbi római kapcsolataira építve Szűllő még a hónap közepén külföldre utazott, ahol svájci, francia és olasz diplomatákkal és újságírókkal tárgyalt – ezek a megbeszélések azonban inkább csak a nyugati közvélemény befolyásolására voltak alkalmasak. A döntéshozók meggyőzésébe Esterházy is be kívánt kapcsolódni, s október utolsó napjaiban egy magánrepülőgépen Rómába repült, hogy segítsen az ide küldött budapesti szakértőknek az olasz külügyminiszter, Ciano meggyőzésében és felkészítésében. Ám mivel késve érkezett, érdemben már nem tudott beleszólni a megbeszélésekbe.⁷⁴²

A fentebb már jelzett előzmények után az 1938. november 2-i, a bécsi Belvedere-palotában Ribbentrop és Ciano által meghozott és kihirdetett ún. első bécsi döntés tulajdonképpen csak formalitás volt. A döntéshozók a két érintett ország által az október 22-i csehszlovák jegyzékben megállapított határvonalat akceptálva valójában csupán a vitatott területekről hoztak döntést, mégpedig úgy, hogy azt körülbelül egyformán igyekeztek megosztani. A döntés értelmében Magyarország 11 927 km² területet kapott vissza Szlovákia és Kárpátalja területéből, amely területen valamivel több, mint 1 millió lakos élt.⁷⁴³ A döntést csupán Szlovákia területére leszűkítve 10 390 km² jutott Magyarországnak, amelyen mintegy 850 ezer lakos élt.⁷⁴⁴ A fontosabb dél-szlovákiai városokat tekintve Magyarországhoz került Galánta, Komárom, Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Kassa, Királyhelmec és a kárpátaljai Ungvár és Munkács, viszont Csehszlovákiában maradt Pozsony és Nyitra.

739. Uo. 150.

740. Franciaország és Nagy-Britannia ugyan szintén elfogadta a revízió szükségességét, azonban a felelősséget maguktól eltolta nem kívántak részt venni a döntéshozatalban.

741. Deák, Ladislav: *Viedenská arbitráž...*, i. m. 22.

742. Molnár Imre: „*Sem gyűlölettel...*”, i. m. 82.

743. 10. és 11. sz. függelék

744. Az adatokat Sallai Gergely: „*A határ megindul...*”, i. m. 187. alapján közlöm.

Az érintett lakosság nemzetiségi összetétele és ennek kapcsán a döntés jellege ma is nehezen oldódó viták tárgya a két ország történetírása között. A szlovák historiográfia szerint az 1930-as népszámlálás alapján a Magyarországhoz csatolt szlovákiai lakosság 62%-a volt magyar és 32%-a szlovák vagy cseh.⁷⁴⁵ A magyar történetírás viszont a bécsi döntés után mintegy egy hónappal a Magyarországhoz került területeken végrehajtott népszámlálás adatait fogadja el, amely szerint a Szlovákia és Kárpátalja visszacsatolt területén talált lakosság 84%-a magyar, 12%-a pedig szlovák volt.

A jelen munkának nem célja a két adatsor közötti különbségek feloldása, noha meggyőződéssünk, hogy az 1930-as csehszlovák népszámlálásban kimutatott statisztikai csehszlovákok, a '38. decemberi népszámlálás statisztikai magyarjainak, illetve az első bécsi döntés kihirdetése és a népszámlálás közötti időben az arbitrázsterületről eltávozott lakosság számának és nemzetiségének figyelembevételével ez megoldható. A véglegesített magyar–szlovák államhatár vonalának részletesebb vizsgálata alapján azonban elmondható, hogy a Bécsben meghúzott államhatár jórészt igazodott az akkor még meglehetősen éles szlovák–magyar etnikai határhoz. Ettől csupán néhány térségben tért el jelentősebben, így elsősorban Nyitra és Kassa környékén, valamint a nagysurányi szlovák nyúlván térségében.

A bécsi döntés kihirdetését nemcsak Dél-Szlovákia, hanem Szlovákia és Magyarország lakossága feszült figyelemmel várta. November másodikán estére a dél-szlovákiai települések utcái szinte elnéptelenedtek, s aki tehetett, rádiókészülékek mellett várta, hogy mi lesz: a magyarok örömteli várakozással, az itt élő szlovákok és csehek inkább félelemmel keveredő feszültséggel. Így az esti órákban a budapesti rádióban bejelentett döntést is eszerint fogadták: egyesek szinte kirobbanó örömmel, mások keserűséggel, amely különbséget egy cseh csendőrtiszt kassai tapasztalatai is jól igazolnak: *„Azzal szemben, hogy a csehek és szlovákok le voltak taglózva, a magyarok örömben úszva ölelkeztek az utcákon, s még az éjjel magyar nemzetiségű zászlókat kezdtek kirakni (...) Reggelre az egész város magyar színekbe öltözött, csupán az állami hivatalok nem voltak fellobogózva. Még a szlovák háztulajdonosok is magyar zászlókat raktak ki, állítólag a Magyar Nemzeti Tanács nyomására, attól félvén, hogy házaikban kár esik. A magyar lakosság magyar trikolorral és kokárdával díszítette fel magát, a magyar cserkészlet szó szerint fellobogózta magát, a diákok most már nyíltan viselték a fekete Petőfi-nyakkendőt,⁷⁴⁶ a röplapok, amelyek terjesztése korábban tilos volt, most már mindenütt ott voltak az utcákon, a kirakatok pedig Horthy és más magyar politikusok arcképével voltak díszítve. Rákóczi emléktábláját a szó szoros értelmében betemették a virágok.⁷⁴⁷*

November 2-án este egész Dél-Szlovákiában hasonló jelenetek játszódtak le, a lakosság az utcára vonulva ünnepelte, hogy ismét „magyarrá lett”. Mindez a legtöbb helyen békés körülmények közepette, különösebb incidensek nélkül zajlott le, s a hatóságok is megértően és elnézően viselkedtek a lakosság őszinte és érthető öröme iránt. A ritka kivétel egyike, ahol nem így történt, a Rimaszombat melletti Osgyán község volt. Ebben a kishonti faluban miután a budapesti rádió bemondta a bécsi döntés végeredményét, a falu lakosságának nagy része, mintegy 4-500 fő az utcára tódult.⁷⁴⁸ Miután ezt a helyi csendőrőrs parancsnoka észlelte, a faluban elszállásolt katonáktól kért segítséget a közrend helyreállításához. A kivonuló katonák és csendőrök

745. Deák, Ladislav: *Viedenská arbitráž...*, i. m. 24.

746. Valójában a Bocskai-kendőről van szó.

747. Obsadenie Košíc Maďary, zpráva četnického kapitána Sekvence, NA ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.

748. SNA, f. MV, k. 3, 939/1938. Ožďany – použitie zbrane.

szembetalálták magukat a katolikus templom irányától az evangélikus templom felé vonuló, magyar himnusz éneklő és zászlót lobogtató tömeggel. A katonai osztagot vezető őrmester felszólította a tömeget, hogy oszoljanak fel, de az nem engedelmeskedett. Ekkor – noha az őrmester parancsba adta katonáinak, hogy ne használják a fegyverüket – az egyik katona mégis elsütötte fegyverét, amit további három lövés követett. A tömeg közé irányuló lövések a 45 éves Varga Bálintot a hasán érték és halálosan megsebesítették, a 18 éves Király Gizellát pedig könnyebben megsebesítették.

A bécsi döntés eredményét kísérő örömnappal nem tarthatott sokáig, hiszen az érintett területek a november 5-én kezdődő átadásukig továbbra is a cseh-szlovák hatóságok ellenőrzése alatt voltak, s a hatóságok – ha eldől is, hogy kicsúszik a lábuk alól a talaj – legalább a hatalmuk látszatát igyekeztek fenntartani. Ezért november 3-án megtiltották a magyar színek viselését, leszedették a zászlókat és korlátozták a kijárási tilalmat.

Természetesen a magyar lakosság érzelmeit és türelmetlenségét már nem volt könnyű korábban tartani, ami elvértve konfliktusokhoz is vezetett. Egy máig nem tisztázott, a történetírás és közvélemény által is elfeledett tragikus eset játszódott le a Lévához közeli Hontfüzesgyarmaton, ahol november 5-ről 6-ra való éjjel a csehszlovák katonai járőr 3 helyi lakost lőtt agyon és további 10 személyt letartóztatott.⁷⁴⁹ Az eset még feltáratlan, okai nem tisztázottak. Érdelemleges levéltári források hiányában csupán a lakosság emlékezetére és a sajtóra támaszkodva úgy tűnik, hogy a helyi szőlősgazdák pincéit fosztogató katonák és a vagyonukat megvédeni akaró gazdák konfliktusa okozta a tragikus incidenst. S bár hiba lenne elhamarkodott ítéletet hozni, a minden előzmények nélküli fegyverhasználat és a három emberélet kioltása azonban kétségkívül a cseh-szlovák hadsereget terheli.

A bécsi döntés kihirdetése egy viszonylag hosszú, bizonytalanságban eltöltött időszak végére tett pontot. Az eredmény azonnali döntéskényszer elé állította a Magyarországnak ítélt területen lakó cseheket és szlovákokat: maradnak-e, vagy eltávoznak. Az autonóm szlovák kormányzat már október folyamán is folyamatosan azt hangsúlyozta, hogy bármilyen döntés lesz is, mindenkinek a helyén kell maradnia, s november 2-a után is ez maradt a hivatalos vélemény. Ezt kommunikálta Jozef Tiso a döntés után a pozsonyi rádióban elmondott beszédében is, ahol többek között kijelentette, hogy „az állami és közalkalmazottak a saját fölöttes hatóságaik utasításai szerint cselekedjenek. Semmiképp se hagyják el azonban helyüket, hanem várják be a részletes utasításokat. A vállalkozók, földművesek, kereskedők stb. ne essenek pánikba, ne hagyják el birtokukat, hiszen az átadott területek összes lakosának lehetősége lesz az optálásra, így semmi ok az elsietett távozásra. Erre külön felhívjuk a magyar etnikai területen élő szlovák telepeseink figyelmét.”⁷⁵⁰ Az ilyen és hasonló felhívások azonban eredménytelenek voltak, s mint egy kassai szlovák visszaemlékező szavai tanúsítják, a pánikot nem lehetett elkerülni: „Azon az éjjelen Kassán talán senki sem aludt. Igazán szörnyű éjszaka volt, mivel csehek és szlovákok tömegei lendültek mozgásba, akik itt alapítottak otthonot és itt éltek békében és nyugalomban.”⁷⁵¹

749. Bars, 1938. november 13. Noha a lap 4 halottról ír, Duba Gyula szíves közlése alapján úgy véljük, hogy három személy, a falu csőze és két fiatalember volt az áldozat. Az eset szépirodalmi jellegű feldolgozását lásd Duba Gyula: *Valami elmúlt. Erni gyermekkorra*. Pozsony, Madách-Posonium. 2008, 226–233.

750. Slováč, 1938. november 4.

751. Posledné dni slovenských Košíc. *Korzar*, <http://www.cassovia.sk/korzar/board.php?disp=790&did=edge0&closed=1>

Az arbitrázsterületet a magyar honvédség bevonulása előtt elhagyók száma máig tisztázatlan. Akik elmentek, elsősorban az 1918–20-as államfordulatot követően ide költözött (telepések, hivatalnokok, tanítók) cseh és morva, kisebb számban szlovák lakosság köréből kerültek ki,⁷⁵² a szlovák őslakosság többsége viszont maradt. Janics Kálmán szlovák statisztikai forrásokra hivatkozva 81 ezer elköltözött szlovák és cseh nemzetiségű személyt említ.⁷⁵³ Ezek nagy többsége állami alkalmazott és azok családja volt, de mintegy 3–400 családra (vagyis 2000 főnyire) becsüljük az ekkor eltávozott telepések számát is.⁷⁵⁴ Az állami alkalmazottak és részben a magángazdálkodók, kereskedők stb. evakuálását a hatóságok szervezték, ám az idő sürgetése és a nem megfelelő előkészítés miatt ez gyakran akadozott. S bár – mint már jeleztük – az evakuálás már a bécsi döntés előtt megkezdődött, az eddigi otthonukat hirtelen elhagyni döntött családok sokszor rendkívül nehéz helyzetbe kerültek, hiszen – ez főleg a telepésekre jellemző – egy-két nap alatt kellett volna vagyonuk egy részét (terményt, eszközöket, bútorokat) pénzre tenniük, ami az adott helyzetben rendkívül nehéz volt. Mi több, a telepéseknek néhány helyen a magyar lakosság ellenséges és kárörvendő magatartásával is szembe kellett nézniük.

Bár a magyar csapatok bevonulásáig továbbra is a csehszlovák hatóságok irányították az érintett területet, a bécsi döntés kihirdetését követően aktivizálódott a Magyar Nemzeti Tanács, amelynek helyi szervei megpróbálták az átmeneti időszakra nézve valamiféle párhuzamos hatalmi struktúrát kialakítani, s részben átvenni az élet irányítását. Törekvéseiket a kassai példa is jól szimbolizálja: „A Magyar Nemzeti Tanács, amely korábban nem volt megtűrve, megkezdte az ügyintézését. A város különböző részein irodákat nyitott, ahol jelentkezni lehetett a magyar polgárőrségbe. Ennek tagjai fehér karszalagot viseltek, amelyen Kassa címere, a polgárőr neve és azonosítási száma volt. Később a keresztezésekben magyar cserkészek jelentek meg, s önkényesen irányítani kezdték a közlekedést.”⁷⁵⁵

Néhány helyen az evakuálást is hátráltatták a magyar polgárőrök. Például a Garam folyó mentén található csatai kolóniát november 5-én megszállták, s megakadályozták, hogy a telepések minden ingóságukat magukkal vigyék.⁷⁵⁶ A polgárőrségek működésének azonban nem volt jogi alapjuk, így a hatóságok a legtöbb helyen nem is engedélyezték, hogy beavatkozzanak az evakuáció menetébe. Kassán, ahol egyes leírások szerint⁷⁵⁷ a „Mindent vissza” jelszó mintájára megalkotott „Mindent visznek” jelszóval lehetett jellemezni az evakuációt, a fontosabb középületek elé is polgárőrséget állított az MNT helyi szervezete, ám a város katonai parancsnoka, Jaroslav Čihák tábornok eltávolíttatta őket.

752. A szlovák menekültek helyzetével és kérdésével kapcsolatban lásd Hetényi, Martin: Náčrt problematiky utečencov z Maďarska v okrese Nitra 1938–1945. In Šmigel, Michal–Mičko, Peter (ed.): *Od autonómie k samostatnosti. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV* Banská Bystrica, Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, 2005, 429–442.

753. Janics Kálmán: *A hontalanság éve. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után (1945–1948)*. Pozsony, Madách, 1992, 41.

754. Vö. Simon Attila: *Telepések...*, i. m. 197.

755. Obsadenie Košíc..., NA ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.

756. SNA, f. MH, k. 950, 8701/1938.

757. „A következő napokon teljes volt a rendetlenség a városban. Az utcákon a társzekerek százai állottak, megrakva a kihurcolkodó csehek holmijaival. Mindent felszedtek, amit csak tudtak. Még a szögeket is kihuzgálták a falakból, nehogy itt maradjon a magyaroknak. De sebak. Mi még segíteni szerettünk volna nekik, csak menjenek hamarabb. De a csehek nem csak a magánlakásaikat ürítették ki, hanem a középületeket is.” Vitéz, Ferenc: Megváltódtak-e az én szenvedéseim is? In Gyomlay, i. m. 91.

Indulásra készen. Szlovákok a bécsi döntés után.

Azt, hogy a cseh-szlovák államhatalom és az MNT között mégis kialakult valamiféle együttműködés, ismét csak Kassa példája jelzi. Itt a várost elhagyó csehek és szlovákok a Magyar Nemzeti Tanácsnál is bejelentették elutazásukat, s az MNT volt az, amely a lakásuk ajtaját lepecsételte, hogy az esetleges fosztogatókat távol tartsák. De fontos szerep jutott az MNT-nek és a polgárőrségnek a rend fenntartásában is, amiről Sequens cseh csendőr százados a következőképpen emlékezik meg: „Az evakuálás utolsó napjaiban a fentebb említetteknek (az MNT helyi vezetőinek – SA) és a magyar polgárőrség kapitányának, Várkoly Eleknek⁷⁵⁸ köszönhetően rend és nyugalom uralkodott a városban. A Magyar Nemzeti Tanács a katonai hatóságok által kiadott összes parancsot és rendelkezést teljesítette, így semmiféle komolyabb incidens nem történt.”⁷⁵⁹

758. Helyesen Várkolyi Elek

759. Obsadenie Košíc..., NA ČR, f. PMV-AMV 225, k. 1045, bez. č.

760. id. Mács József visszaemlékezése.

A korábban már említett hontüzesgyarmati tragédia sokkal inkább kivétel, mint jellemző eset volt, hiszen ezekben a napokban mindkét fél részéről a korrekt magatartás volt megfigyelhető. A hatóságok elvárták a magyar lakosságtól, hogy a bekövetkező változás fölötti örömet bizonyos keretek között tartsa: a falvakban nem voltak magyar zászlók, a lakosság nem járt felkokárdázva, s nyilvánosan nem énekelte a Himnuszt. Abban viszont nem akadályozták a magyarokat, hogy a hátsó udvarokban már ekkor megkezdődjön a díszkapuk ácsolása, a tanítók pedig az ünnepi műsort és a magyar himnusz éneklését gyakoroltassák a gyerekekkel. Mint jelen szerző szülőfalujának példája is bizonyítja, még az is megeshetett, hogy a Balog-völgy déli részéből az utolsó pillanatban visszavonuló csehszlovák csapatok a Bátka déli határában már akkor felállított és a magyar honvédek bevonulását váró díszkapu alatt vonuljanak észak felé.⁷⁶⁰

7. ÖSSZEGZÉS HELYETT

A magyar honvédség egységei 1938. november 5-én a délelőtti órákban a csallóközi Medve községnél megkezdték az első bécsi döntés által Magyarországnak ítélt területek birtokbavételét, amely folyamat a november 10-i kassai bevonulással fejeződött be. A két világháború közötti szlovákiai magyar kisebbség sorsa ezzel kettévált. A visszacsatolt többség a Magyar Királyság állampolgárává vált, az a néhány tízezer szlovenszkói magyar pedig, akinek lakóhelye nem esett a bécsi döntés hatálya alá, az autonóm, majd pedig az önálló Szlovákia polgáraként folytatta tovább életét. Számukra az első bécsi döntés egyfajta második Trianonná vált, hiszen amíg az első köztársaságban Csehszlovákia egyik legnagyobb, jelentős intézményrendszerrel és erős politikai képviselettel bíró nemzeti kisebbségének voltak a tagjai, november 2-a után viszont egy viszonylag kis létszámú, a tisói rezsimnek meglehetősen kiszolgáltatott közösség részévé váltak, akiket immár az őket eltető volt dél-szlovákiai magyar vidékektől is államhatár választott el. Helyzetük a náci Németország leglojálisabb szövetségesének számító Szlovákiában nem volt könnyű, hiszen a totális államot építő Szlovákia polgáraként és a reciprocitás elvét a kisebbségi jogok megnyirbálására felhasználó rendszer túszaaként kettős elnyomásban volt részük.

Hogy a fasizmus eszméinek behódoló egyéni életutak ellenére a szlovákiában maradt magyar közösség meg tudta őrizni távolságát az ordas eszméktől, abban múlhatatlan érdemei voltak az Egyesült Magyar Párt jogutódjaként működő Szlovenszkói Magyar Pártnak. Ez ugyan maga is egyik eleme volt a diktatúrának, de csupán megtúrt státusban, politikai tevékenységet alig kifejtve, energiáit a szlovákiai magyarok szociális és kulturális támogatásának áldozva. Sem a párt, sem annak vezetője, az igazi közösségi vezető szerepébe ekkorra magát belenövő Esterházy János nem állt azonban be a HSLS és a DP által diktált sorba, s nem fogadta el magáénak a totalitárius eszméket. Esterházy, akinek ugyan mind a demokráciához, mind a zsidósághoz fűződő viszonyában megvoltak a maga korlátai, a németeknek a szovjet elleni háborúját támogatta, ám keresztény-konzervatív meggyőződése okán egy bizonyos erkölcsi határt nem volt hajlandó átlépni, s amikor emberéletekről volt szó, maga is egyike volt a zsidóságot aktívan mentő keveseknek. S az sem véletlen, hogy a szlovákiai embermentők között kiemelkedő szerepe volt három református lelkésznek, a nyitrai Sedivý Lászlónak, a zólyomi Puskás Istvánnak és az eperjesi Brányik Sándornak.

A bécsi döntés által a Magyar Királyság keretei közé visszakerült szlovenszkói magyarok reintegrációjának a folyamata máig feltáratlan, azt azonban már ma is látjuk, hogy a visszatérés ünnepét követően a hétköznapiak számos csalódást is tartogattak számukra. Így a rosszabbra forduló gazdasági és szociális helyzetüket, az úri előjogok tiszteletére épülő bürokrácia akadékoskodását és a háborúba belesodródó ország lakosságra is kiható nehézségeit. A második világháború pedig a magyar hazába visszailleszkedő volt szlovenszkói magyaroktól is éppúgy megkövetelte áldozatait, mint az ország többi lakosától: a doni katasztrófa és a magyarországi holokauszt a szlovákiai magyar közösség máig ki nem beszélt és fel nem tárt tragédiája is. Mint ahogy nem tisztázott a visszacsatolt magyarok politikai szerepvállalása sem, hiszen a Felvidéki Magyar Párt – az 1940 tavaszán a Magyar Élet Pártjába való beolvasztásáig – a budapesti politika jobbratolódását követve fokozatosan a nemzeti és szociális demagógiát elfogadó és a zsi-

dótörvényeket megszavazó politikai kurzus részévé vált. Különösen gyalázatos ebben a történetben a volt MNP-elnök, Jaross Andor szerepe, aki okkal érdemelte ki az akasztófát a második világháború befejezését követően. Jaross útját azonban nem mindenki követte, így Szülli Géza sem, aki még a revíziós sikerek által felfokozott németbarát hangulatban is ki tudott tartani a parlamentarizmus eszméi mellett.

Függetlenül azonban a politikai vezetőik magatartásától, a szlovenszkói magyarok többsége – azok is, akik visszakérültek, s azok is, akik Szlovákiában rekedtek – nem alakítója, hanem elszenvetője volt az 1938 és 1945 közötti eseményeknek. Se jobbak, se pedig rosszabbak, sem ártatlanabbak, sem pedig bűnösebbek nem voltak, mint más népcsoportok, a háború utáni Csehszlovákiában mégis a kollektív bűnösség vádjával illették őket, s a fejükre olvasott vádak egyik leghangsúlyosabbja épp Csehszlovákia 1938-as elárulása volt.

A jelen munka nem kíván közvetlen választ adni erre a vádra, hiszen a kollektív bűnösség elve önmagában is abszurd és helytelen, és csupán a nacionalista politika és történetírás zsákutcája. Mindenképpen el kell azonban utasítanunk azokat a kísérleteket, amelyek azt a célt szolgálják, hogy a második világháború után a szlovákiai magyarság felszámolását szolgáló intézkedéseket a szlovenszkói magyarok 1938-as szerepével hozzák párhuzamba, vagy azzal indokolják. A Csehszlovákiában 1945-ben az állampolitika szintjére emelt sovinizmust ugyanis semmiféle korábbi esemény nem igazolhatja. Különösen nem a szlovákiai magyarok 1938-as magatartása, amely, mint a jelen munkából is látható, a demokratikus normák keretei között maradt. Ez pedig még akkor is kijelenthető, ha tudjuk, hogy minden általánosítás torzít, hiszen a korabeli szlovenszkói magyar társadalom szociálisan, világnézeti szempontból és politikailag éppúgy tagolt volt, mint ahogyan tagolt ma is.

A történelmi Magyarország északi megyéinek magyarjait az első világháborút lezáró békeszerződések akarata ellenére egy számukra idegen ország állampolgáraivá tették. Az így kialakult szlovenszkói magyarságnak az első Csehszlovák Köztársaság sok tekintetben jó hazájává vált, hiszen viszonylagos anyagi és szociális biztonságot, széles körű kulturális és oktatási lehetőségeket, egy liberális állam szabad levegőjét kínálta nekik. Ők azonban a Trianon előttről magukkal hozott és tovább hagyományozott szocializációjuk, kulturális tradícióik, erős nemzeti tudatuknak köszönhetően a nemzetállami törekvésektől sem mentes Csehszlovákiát mégsem tudták igazi hazájukként elfogadni, nem tudtak vele érzelmileg azonosulni. Ehhez a húsz év túl kis időbeli távlatot nyújtott, amely még azt sem tette lehetővé, hogy a szlovákiai magyarság tudatos nemzeti közösséggé váljon.

A szlovákiai magyarok, miközben becsülték a Csehszlovák Köztársaság demokráciáját (amelyhez hasonlultak is egyben), a Csehszlovákiához való tartozásukat többségükben átmenetinek tekintették, s revíziópártiak voltak. Részben a fentebb már jelzett érzelmi kötelékek okán (elsősorban az idősebb generációk), részben (főleg a fiatal értelmiség) abból a gyakorlati életből vett felismerésből adódóan, hogy még a demokratikus Csehszlovákia sem tudott más jövőt felkínálni a magyarságnak, mint a szellemi, kulturális provincializmust és a fokozatos asszimilációt.

Revízióváráruk azonban alapvetően passzív volt, s a trianoni határok változását nem feltétlenül kötötték konkrét időponthoz. Realitásérzékük és paraszti józanságuk azt diktálta, hogy az adott politikai keretek között rendezzék be életüket, Csehszlovákiát pedig realitásként fogadják el. Ezt a felismerést igazolja a többségi nemzet által is több esetben méltányolt jogkövető magatartásuk, adófizetői fegyelme, katonai erényeik. S hogy keresték a lehetőséget a Csehszlovákián belüli méltányosabb elhelyezkedésre, azt többek között azok a kisebbségi programok is igazolják, amelyeket a bécsi döntés előtti hónapokban a Bólya Lajos szavaival „első magyar kisebbségi nemzedék” képviselői, vagyis azok, akik a harmincas években léptek a

felnőttkorba, megfogalmaztak. Ebben a kérdésben azonban Prága az utolsó pillanatig nem volt hajlandó a párbeszédre, s ragaszkodott a nemzetállam eszméjéhez.

Ez a kormányzat részéről jövő elutasító magatartás is nem kevés szerepet játszott abban, hogy amikor a nemzetközi változások és a csehszlovák belpolitika alakulása reálissá tette a Magyarországhoz való visszatérést, a szlovákiai magyarok döntő többsége számára a nemzeti érzések erősebb kötelékként jelentkeztek, mint az állampolgári kötöttségek.

1938 októberében, a nemzeti érzések konjunktúrájának közepette, a szlovákiai magyar társadalom döntő többsége (beleértve a korábbi aktivistákat és baloldaliakat is) már nyíltan az anyaországhoz való visszatérés mellett foglalt állást. Eközben azonban végig távol tudták magukat tartani mindattól a faji és politikai intoleranciától, amit a korabeli Európában a nemzetiszocializmus képviselt. Ebben a kérdésben a három nagy politikai irányvonal holdudvarába tartozó magyar értelmiség körében nem volt vita, hiszen Szvatkó éppúgy elhatárolódott a náci eszméktől és a vezéreszmére épülő állam ideájától, mint Szalatnai vagy Fábry. S nem mellékes az sem, hogy az erős nemzeti érzéseik ellenére a szlovenszkoí magyarok mind a húsz év alatt, mind 1938-ban is céljaikat parlamentáris eszközökkel próbálták megvalósítani. Még akkor is, ha reprezentatív pártjuk, az Egyesült Magyar Párt soraiban és tevékenységében antidemokratikus, totalitárius jegyek jelenléte is felfedezhető.

A mai kor ismereteivel felvértezett olvasó számára azonban annak is világosnak kell lennie, hogy bár a helyzet más alternatívát, mint a békés revízióra való törekvést, nem nagyon kínált, ezek a törekvések máshová, mint zsákutcába nem vezethettek. Pritz Pál gondolatmenetével egyetértve⁷⁶¹ ugyanis látnunk kell, hogy a budapesti revíziós törekvések az ország belső morális és társadalmi megújulása hiányában szinte törvényszerűen vezettek a második világháborúban bekövetkezett tragédiához. Az elmaradt megújulás és modernizálás ugyanis azt eredményezte, hogy a magyar politika nem tudta megőrizni a sokak által kívánt távolságot Trianon és Versailles revíziója között,⁷⁶² így a revíziós célokért az egész országot a náci német érdekeknek alárendelt szerepbe kényszerítette.

Noha 1938 szlovákiai magyar szempontból elsősorban egy húszéves korszak lezárása volt, ha szélesebb kontextusban nézzük az eseményeket, azt is látnunk kell, hogy ez az év egyben valaminek a kezdetét is jelentette. Mindazok a területi és politikai változások ugyanis, amelyek régiókban ebben az évben lezajlottak, már annak a folyamatnak az első jól látható eredményei voltak, amelyek a következő évben az emberiség eddig legpusztítóbb eseménysorához, a második világháborúhoz vezettek. A fasiszmus pusztításának és a háború hatéves eseménytörténetének az ismerete az utókor számára némileg más megvilágításba helyezi az 1938-as év történetét, mint ahogy azt ott és akkor a kortársak átélték. A mai olvasó már azt is jól tudja, hogy az első bécsi döntés csupán néhány évig volt érvényben, majd a győztes hatalmak a müncheni egyezmény „részeként” azt is annullálták. Azt is látnunk kell, hogy noha a döntés utólagos semmissé nyilvánítása nem írja felül sem a két háború közötti Csehszlovákia nemzetiségi politikájának jogos bírálatát, sem a szlovákiai magyar közösség törekvéseinek jogosságát, a '38-as év eseményei a náci eszmék térhódításnak egy-egy láncszemévé válva az utókor szemében maguk is diszkreditálódtak.

761. Pritz Pál: A magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században. In Uő (szerk.): *A magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2006, 46-47.

762. A távolságtartás igényével kapcsolatban lásd Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Budapest, Osiris, 2001, 83. A német törekvések esetében valójában nem revízióról volt szó.

A nemzeti tudat és a lojalitás korántsem változatlan és statikus értékek, hanem viszonylag könnyen meg is változhatnak, sőt az ellenkezőjére fordulhatnak. Ezért sem kell ellentétet keresni mindabban, hogy az a szlovákiai magyar közösség, amely húsz éven keresztül „jó állampolgárként” élte életét, ’38 őszén az egyik napról a másikra a revízió nyílt támogatójává vált. Ez a kollektív megnyilvánulás persze sok-sok egyéni útból, történetből tevődött össze, amelyek közül egy egyedi, de mégis jellemző történetet Jócsik Lajos ír le az *Iskola a magyarságra* című könyvében. Jócsik 1938 őszét a magyar sorstársainak ezreivel együtt a müncheni válság miatt mozgósított csehszlovák hadseregben élte meg. Leszerelésükre csupán a bécsi döntés kihirdetését követően került sor. Akkor kérdezte meg egyik komáromi magyar társát, aki addig – a csehszlovák állam iránti lojalitását mutatva – a szülei is szlovák nyelven levelezett, hogy mit fog most tenni. Ő pedig elárulta, hogy első dolga a család magyar nemesi előnévének felvétele lesz.⁷⁶³ Mintha 20 év alatt semmi sem történt volna – vonhatjuk le Jócsik helyett az eset tanulságát.

Ám a húsz év mégsem múlt el nyomtalanul, amit a szlovákiai magyaroknak az 1938. november 10-e utáni reintegrációs nehézségei bizonyítanak a legjobban. Éppen ezért az igazi történetírói kérdés nem az, hogy bűnösök voltak-e a szlovenszkói magyarok, hanem az, vajon mások voltak-e a ’38-ban visszatért magyarok, mint az anyaországiak, vagyis létezett-e az a bizonyos és már-már legendás felvidéki szellem.

Ez a kérdés, amely a kortársakat ugyan foglalkoztatta, ám amelyre a második világháború után eltelt több mint fél évszázad alatt csupán Filep Tamás Gusztáv próbált válaszolni olykor esszévé átlényegülő kitűnő tanulmányaiban, máig megválaszolatlan a historiográfia által.

Érdekes adalékot jelent ehhez a vitához Pfeiffer Miklósnak egy 1939 elején írt dolgozata,⁷⁶⁴ amelyben a szerző ugyan határozottan állította, hogy igenis létezik a felvidéki szellem, ám azt csak a visszatért magyarok egy csoportjának tulajdonította. Pfeiffer szerint ugyanis a szlovákiai magyarok három csoportba voltak sorolhatók. Az elsőt szerinte a Prága kiszolgálójává beállt, tehát gyengének bizonyult magyarok alkották. A másodikba azokat sorolta (beleértve a szlovenszkói magyar politika nagy részét is), akik gondolkodásukban megrekedtek 1918-ban, és semmiféle tanulságokat nem tudtak levonni az elmúlt 20 évből – Jócsik fenti katonatársának viselkedése is erre rímel. A harmadik csoportba a felvidéki szellem hordozóit sorolta.

Pfeiffer Jócsiknak és Szvatkónak a bécsi döntés után – olykor túl gyorsan is – megfogalmazott dolgozataival összhangban egyfajta többletként látta a felvidéki szellemet, amely a szlovenszkói magyarok nagyobb szociális érzékenységében, a közügyek iránti erősebb elhivatottságában, érzékenyebb történelmi önreflexiójában manifesztálódott. Csupa olyan tulajdonságot soroltak tehát ide, amit a húsz Csehszlovákiában eltöltött év tapasztalata tanított meg velük. Vagyis az eltérő szocializáció.

Csakhowy 1938. november 10-től a szlovenszkói magyarság ugyanabban a sorsban osztozott, mint a trianoni Magyarország polgárai, s a közös élmények akarva-akaratlanul is eltüntették a különbségeket. A már említett Filep Tamás Gusztáv idézi ezzel kapcsolatban Móricz Zsigmond 1940-es sorait, aki a következőket írta le a felvidéki szellemmel kapcsolatban: „Egy évig sirattam, hogy milyen kár: elveszett valami, amit a babiloni fogság termelt. Ma már bele kell nyugodni. A felvidéki szellem lassan felveszi az itthoni mentalitást. A felvidéki kurucok ked-

763. Jócsik Lajos: *Iskola...*, i. m. 164.

764. Pfeiffer Miklós: A felvidéki szellem. *Új Élet*, 1939, március. Vö. Rác Zsolt: A két világháború közötti felvidéki katolikus magyarság vezetői sorsproblémáinkról. In Pritz Pál (szerk.): *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2006, 212–214.

ves kövér labancokká mosolyodnak át.”⁷⁶⁵ A kérdés tehát, hogy volt-e és mit is jelentett a „felvidéki magyar szellem”, továbbra is megválaszolatlan marad.

A labancná átlényegülő kurucok metaforája a két világháború közötti korszakra visszavetítve egyben a szlovákiai magyar valóság egy jellemző jegyét is kifejezi. Azt, hogy mint mindenki, a szlovákiai magyar ember is egyszerre többféle identitással bírt. Az erős kuruckodó nemzeti identitás mellett volt egy labancarcú állampolgári identitása is, nem beszélve az egyéb (szakmai, nemi, közösségi, regionális stb.) identitásokról. Ezek közül az identitások közül, amelyek amúgy jól megfértek egymás mellett, az olyan krízishelyzetekben, mint 1938 is volt, hol az egyik, hol a másik vált dominánssá, bár közülük kétségkívül a nemzeti identitás domborodott ki.

A jelen munka a felvidéki szellem helyett a szlovákiai magyarok 1938-as szerepével és magatartásával kapcsolatban próbált kérdéseket és válaszokat megfogalmazni. A végső ítélet megfogalmazása azonban az olvasó feladata. Ehhez kíván segítséget nyújtani egy részlet abból a felhívásból, amelyet a Magyar Nemzeti Tanács kassai szervezete fogalmazott meg az első bécsi döntés kihirdetését követően, arra szólítva fel a szlovenszkói magyarokat, hogy méltányosan viszonyuljanak a szlovák polgártársaikhoz: „...tartózkodjunk attól, hogy a bánkódók bánatát és keserűségét súlyosbítsuk és fokozzuk, ezt megköveteli tőlünk a magyar lelkiület, az emelkedett szellem s a csorbítatlan magyar becsület. Úgy ünnepeljünk, hogy ellenfeleink menekülő tábora is kalapot emelhessen a magyar nemzet előtt.”⁷⁶⁶

S bár ez az idézet egy kivételes szituáció kivételes lenyomata, s az is nyilvánvaló, hogy olyan magatartást tükröz, amelyben nem mindenki osztozott, abban talán mégis segíthet bennünket, hogy általa kirajzolódhat egy húsz éven keresztül demokratikus országban élő, ám mégis a nemzeti kisebbségi lét hátrányaitól sújtott közösség, ha nem is kizárólagos, de egyik jellemző arca.

765. Filep Tamás Gusztáv: Felföldi társadalomkutatók..., i. m. 189.

766. Kassai Újság, 1938. november 4.

8. EGY RÖVID ESZTENDŐ KRONOLÓGIÁJA (1938. JANUÁR 1.–1938. NOVEMBER 5.)

JANUÁR

Január első napjaiban

Alakuló ülését tartotta a Csehszlovákiai Magyar Jégkorong Szövetség, amely arról döntött, hogy a német szövetség szlovákiai kerületeként fog működni.

Január 2.

Az Érsekújvári Sport Egyesület (ÉSE) 30 éves jubileumi közgyűlését tartotta, amelyen Holota János, az ÉSE elnöke és Bárczy Oszkár, a Magyar Testnevelési Szövetség elnöke tartott ünnepi beszédet.

Január 5.

Megrendezték a hagyományos kassai magyar bált, amelyen a szlovenszkói magyar közélet és Kassa városának szinte valamennyi jeles képviselője megjelent.

Komáromban tartotta az évi első előadást Földes Dezső nyugat-szlovenszkói szintársulata, amely a Duna-parti városban a Marika hadnagya című operettel lépett fel.

Január 9.

Komáromban tartotta második rendes közgyűlését a Csehszlovákiai Magyar Irodalmi Szövetség. A közgyűlésen a választmány elnökévé Staud Gábort, alelnökeivé pedig Jankovics Marcellt, Szíjj Ferencet és Sziklay Ferencet választották meg. A szervezet titkára Darkó István lett.

Január 12.

Az Egyesült Magyar Párt (EMP) elnöke, Jaross Andor Prágában a magyar kisebbség helyzetének rendezésével kapcsolatos javaslatokat nyújtott át Edvard Beneš köztársasági elnöknek és Milan Hodža miniszterelnöknek.

Január 13.

Kassa város képviselő-testülete jóváhagyta azt a javaslatot, hogy az építendő szlovák és magyar gimnázium számára telket fognak vásárolni. A döntés szerint a két gimnáziumnak egy időben kell felépülnie.

Január 15.

A pozsonyi Vigadóban tartották a hagyományos pozsonyi magyar bált, amelynek bevételét a magyar főiskolások támogatására ajánlották fel.

Január 16.

A kommunista *Magyar Nap* közlése szerint a spanyol polgárháborúban a köztársaságiak oldalán harcoló csehszlovákiai önkéntesek Masaryk Zászlóalján belül megalakult a Petőfi Század, amelyet szlovákiai magyar interbrigadisták alkottak.

Január 17.

A Komáromi járásban működő csehszlovák szervezetek a járási hivatalban tartott tanácskozáson megegyeztek arról, hogy szobrot állítanak a városban T. G. Masaryk köztársasági elnöknek.

Január 18.

Beneš köztársasági elnök fogadta Kassa város küldöttségét, amelyet Milan Maxon polgármester vezetett. A kassai magyarokat Tost László polgármester-helyettes és Kosik István kommunista szenátor képviselte, akik előterjesztették a kassai magyarok kulturális és oktatási követeléseit.

Január 20.

A Magyar Katolikus Tanácson belül egy szűkebb, hattagú bizottság alakult meg, mely egy magyar nyelvű katolikus napilap kiadását volt hivatott előkészíteni.

Január 21.

Rozsnyó város képviselő-testületében képviselők egy csoportja javaslatot nyújtott be a város főteréről 1919-ben eltávolított Kossuth-szobor talapzatának az eltávolításáról. A javaslatot a képviselők többsége elutasította.

Január 23.

Évi rendes közgyűlését tartotta Pozsonyban a Masaryk Akadémia Jankó Zoltán elnökletével.

Két patinás pozsonyi sportklub, a VAS és a Rapid közgyűlése kimondta az egyesülést. Az új magyar klub a továbbiakban VAS-Rapid néven működött tovább.

Január 30.

Éves rendes közgyűlését tartotta Pozsonyban a csehszlovákiai Magyar Labdarúgó Szövetség (ČsAF–MLSZ). A 119 egyesületet és 5 864 tagot tömörítő szervezet elnöke továbbra is Nagy Dezső maradt. Az alelnöki tisztet Brüll Gyula és Neumann Albin töltötték be.

Január folyamán

Fiatalság szava címmel megjelent a Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetségének röpirata, amelyet Zombory György szerkesztett.

A Selmecebányai Járási Hivatal végzése értelmében eltávolították a selmecebányai volt piarista rendház épületéről Erdősi Imre piarista pap tanár, 1848/49-es branyiszkói hős magyar nyelvű emléktábláját.

FEBRUÁR

Február 4.

Pozsonyban tartotta évi első tanácskozását az EMP parlamenti klubja. A Szüllő Géza elnökle-tével tartott ülésen döntés született egy a szlovákiai magyarok sérelmeit és követeléseit magá-ban foglaló új memorandum kidolgozásáról.

Február 6.

Érsekújvárott tartotta éves közgyűlését a Csehszlovákiai Magyar Közművelődési Szövetség, amely elnökévé Kovács Alajos nyugalmazott igazgatót, alelnökké pedig Borka Gézát, a Komáromi, Boross Bélát, a Galántai és Schubert Tódort, a Lévai Járási Közművelődési Tanács vezetőit választották meg.

Február 8.

A prágai nemzetgyűlés képviselőházának költségvetési bizottságában felszólaló Esterházy János kemény szavakkal bírálta a csehszlovák kormányzat oktatáspolitikáját.

Február 12.

Királyhelmecen az EMP, a CSKP, a szociáldemokraták és az Agrárpárt helyi magyar képviselői közös tanácskozást tartottak, amelyen elhatározták, hogy a régió magyarságának érdekében összehívják a bodrogi magyarság konferenciáját.

Február 13.

A baloldali pártok tömeggyűlést rendeztek Füleken, amelyen a „jobboldali reakció” elleni közös fellépés szükségességét hangsúlyozták. A gyűlés fő szónoka Major István, a szlovákiai magyar kommunisták egyik vezéralakja volt.

Február 18.

A nemzetiségi kérdés megoldását előírányzó kormánynyilatkozat első évfordulója alkalmából több lapban is értékelés jelent meg arról, hogy mit hozott a magyarságnak az új kormánypolitika. Esterházy János a *Prágai Magyar Hírlapban* megjelentetett írásában teljesen eredménytelennek nevezte a Hodža-kormány politikáját, de bírálta azt Dzurányi László is a *Magyar Ujságban*.

Február 19.

Kassán az Esterházy János részvételével megtartott gyűlésen megalakult az EMP kelet-szlová-kiai és kárpátaljai munkásszakosztálya.

Az EMP Mecenzéfen tartott pártaktíváján Esterházy János arra biztatta a szlovákiai németeket, hogy tartsanak ki az Egyesült Magyar Párt és a magyar orientáció mellett.

Február 21.

Érsekújvárott került sor a Csehszlovákia Magyar Cserkészszövetség főparancsnokának a megválasztásra. Az országos főparancsnok Mrenna József érsekújvári tanár lett.

Február 27.

A HSLS hivatalos lapja, a *Slovák* interjút közölt Esterházy Jánossal, amelyben a magyar politi-kus támogatásáról biztosította a Hlinka-párt autonómiatörekvéseit.

Február folyamán

A Prágában tanuló baloldali magyar fiatalokat tömörítő Táncsics Kör előadás-sorozatot szervezett a Sarló mozgalomról, amely keretén belül többek között Dobossy László, Győry Dezső, Jócsik Lajos adtak elő.

Fülek cigánynegyedében több áldozatot követelő tifuszcikádria tört ki.

MÁRCIUS**Március 4.**

Megjelent a Vasút- és Postaügyi Minisztérium rendelete, amely kétnyelvű, szlovák–magyar nyelvhasználatot írt elő Dél-Szlovákia vasútállomásain és postai hivatalaiban. A rendelet azonban csak azokra a településekre vonatkozott, ahol a magyarok abszolút többséget alkottak, s amely települések abszolút többségű magyar járásokban voltak találhatóak.

Március 5.

Rimaszombatban tanácskozott az Egyesült Magyar Párt Végrehajtó Bizottsága.

Március 6.

Közügyűlést tartott a Masaryk Akadémia, amelyen elhatározták, hogy Madách-díj néven alapítványt létesítenek, amelynek évi 500 koronás díját egy a tudományokban vagy művészetekben jeleskedő szlovákiai magyar középiskolai diáknak ítélik oda.

Pozsonyban tartotta szlovákiai tartományi kongresszusát a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt. A kongresszuson Ivan Déer miniszter a (részben) magyarul elmondott beszédében az 1937. február 18-i kormánynyilatkozat beteljesítését és a magyar kisebbség jogainak kibővítését helyezte kilátásba.

Ungváron rendezték meg a Csehszlovákiai Magyar Birkózó Szövetség éves versenyét.

Március 8.

A prágai nemzetgyűlés képviselőházában elmondott beszédében Szüllő Géza a csehszlovák kormányzatok nemzetállami törekvéseit bírálta.

A komáromi Masaryk-ünnepségen Ivan Déer miniszter a magyarokkal szembeni csehszlovák nemzetiségi politikát dicsérve kijelentette, hogy a szlovákiai magyar lakosság akkor biztosítja saját jövőjét, ha a Masaryk elnök által kijelölt utat követi.

Március 10.

Milan Hodža miniszterelnök tapogatózó jellegű megbeszélésen fogadta az Egyesült Magyar Párt Szüllő Géza, Jaross Andor és Esterházy János alkotta küldöttségét.

Március 12.

A német hadsereg bevonult Ausztriába és az országot a Német Birodalomhoz csatolta.

Március 13.

26 község mintegy 250 képviselőjének részvételével tartották meg Királyhelmeceen a bodrogközi magyarság konferenciáját, amelyen határozatra foglalták a régió sérelmeit s követeléseit.

A Csehszlovákiai Magyar Irodalmi Szövetség választmányának pozsonyi ülésén döntés született arról, hogy a szövetség megjelenés előtt álló reprezentatív folyóiratának, a *Nemzeti Kultúra* című lapnak a felelős szerkesztője Staud Gábor, a szövetség elnöke lesz.

Március 14.

Szüllő Géza, az EMP parlamenti klubjának elnöke megtartotta A kisebbségi jog és gyakorlat című székkfoglaló előadását a Magyar Tudományos Akadémián.

Március 24.

Az EMP pozsonyi szervezetének gyűlésén Jabloniczky János heves kirohanást intézett a jelen nem levő Esterházy János ellen, akit a személyes érdekek előtérbe helyezésével és a pártmunka elhanyagolásával vádolt meg.

Március 27.

A prágai nemzetgyűlés aktivista magyar képviselői közös nyilatkozatban határolódtak el az Egyesült Magyar Párt politikájától, amelyet a köztársaság nyugalma és jó hírneve ellen irányulónak neveztek.

Kassán került sor a Csehszlovákiai Magyar Testnevelési Szövetség éves közgyűlésére. Ezen ülésezett a Csehszlovákiai Magyar Teniszsövetség, a magyar jégheki- és a magyar birkózó-szövetség is.

Pozsonyban került sor a pozsonyi Magyar Akadémikusok Keresztény Körének tisztújító közgyűlésére. A pozsonyi MAKK elnökévé Bartos Zoltánt választották.

Március 28.

Milan Hodža miniszterelnök rádióbeszédében bejelentette, hogy a prágai kormány új alapokra helyezi a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos politikáját, s az érvényes kisebbségi törvényeket és rendelkezéseket egy új – nemzetiségi státútumnak nevezett – törvénycsomagban foglalják össze.

Március 29.

A nemzetgyűlés képviselőházában Szüllő Géza felolvasta pártja állásfoglalását a Hodža által előző napon bejelentett új csehszlovák nemzetiségi politikával kapcsolatban. Az állásfoglalás szerint az EMP a nemzetiségi kérdés rendezésének alapjaként a teljes jogegyenlőség mellett Szlovákia és Kárpátalja autonómiáját nevezte meg.

Az EMP parlamenti klubja felhívást fogadott el a szlovákiai magyarsághoz, amelyben pártállástól és foglalkozástól függetlenül egy táborba szólította a szlovákiai magyar kisebbséget. Az „Egy Isten, egy sors, egy akarat, egy tábor!” jelszóval záruló felhívást a *Prágai Magyar Hírlap* (PMH) március 31-i száma jelentette meg.

Szilassy Béla és további képviselők interpellációt nyújtottak be a kormányhoz, amelyben a magyar nemzeti színek szabad használatának engedélyezést követelték.

Március 30.

A prágai nemzetgyűlés szenátusában elmondott beszédében Steiner Gábor kommunista képviselő a köztársaság elárulásával és a fasizmusnak való kiszolgáltatásával vádolta meg az EMP vezetőt. Steiner a szlovákiai magyar kommunisták nevében kiállt a csehszlovák köztársaság védelme mellett, egyúttal azonban a magyar lakosság jogos igényeinek azonnali kielégítésére szólította fel a kormányt.

Március 31.

A kormány a parlament elé terjesztette az új állampolgársági törvényjavaslatát. A törvényjavaslat parlamenti megtárgyalására és elfogadására azonban már nem került sor.

ÁPRILIS**Április 1.**

A kormány április elsejével kezdődően gyűléstilalmat rendelt el, amelynek következtében az Egyesült Magyar Párt nem tudta megtartani az április 3-ára Kassára, Érsekújvárra, Beregszászra és Nagyszőlőstre tervezett nagyszabású demonstrációit.

A Csodatükör c. daljáték bemutatójával kezdetét vette a három hónapra kiterjedő éves kassai magyar színi szezon.

Április 3.

Megtartotta 58. éves közgyűlését Szlovenszko legnagyobb múltú sportegyesülete, a Pozsonyi (Polgári) Torna Egyesület (PTE). Az elnökségről lemondott és örökös díszelnökké választott Moravec Gyula helyett Salamon Xavér Ferencet választották a klub elnökévé.

Április 5.

A szenátusban Turchányi Imre, a képviselőházban pedig Jaross Andor ismertette az EMP 12 pontba összefoglalt követeléseit, amelyben a magyar párt a szlovenszko-i magyarságnak és a többi kisebbségnek a cseh és szlovák nemzettel való teljes nemzeti egyenjogúságát, a magyarságot ért sérelmek jóvátételét, a magyaroknak a közhivatalokban való arányos részesedését, a nemzeti kataszter rendszerének bevezetését, a magyarság kulturális és oktatási autonómiáját követelte.

Április 7.

Pozsonyban ülésezett a Magyar Katolikus Tanács, amely 5 pontba foglalta össze a szlovákiai magyar katolikusok követeléseit, és döntést hozott arról, hogy szeptembertől magyar katolikus tanítóképzőt indítanak Komáromban.

Az EMP a gyűléstilalom miatt a *PMH* április 7-i és 8-i számának különkiadásában igyekezett a lakosság tudomására hozni a pártnak az aktuális belpolitikai helyzettel kapcsolatos véleményét s a párt követeléseit.

Április 8.

Az EMP országos elnöke, Jaross Andor az *Új Hírek* szerkesztőségébe látogatott, ahol nemzeti irányvonalat és a német politika bírálatainak mellőzését kérte az ellenzéki magyar lap szerkesztőitől.

Április 14.

A CSKP memorandumot nyújtott át a kormányfőnek, amelyben a magyar kisebbség helyzetének igazságosabb megoldását követelte.

A Pozsonyi Tartományi Hivatal körlevélben hívta fel a járási szervek figyelmét az EMP által a választási kampányban használt módszerekre.

Április 15.

Prágában ülésezett az Agrárpárt magyar szekciójának vezetősége, amely nyilatkozatban ítélte el az Egyesült Magyar Pártnak a magyar kisebbség jelenét és jövőjét veszélyeztető politikáját.

Április 16.

Pozsonyban 72 éves korában elhunyt Balogh Elemér, a Dunáninneni Református Egyházkerület püspöke, az Egyetemes Konvent lelkes elnöke.

Április 17.

Rimaszombatban 60 éves korában elhunyt Törköly József ügyvéd, a Magyar Nemzeti Párt, majd az Egyesült Magyar Párt volt prágai nemzetgyűlési képviselője és szenátora.

Április 21.

A prágai kormány döntött arról, hogy a községi választásokat három időpontban, május 22-én, május 29-én és június 12-én fogják megtartani.

Április 24.

Ülést tartott Komáromban a Csehszlovákiai Szociáldemokrata Munkáspárt Országos Magyar Szervezőbizottságának elnöksége, amely Fehér Ferencet főtitkárrá választotta, aki helyett Surányi Géza vette át a párt lapjának, a *Csehszlovákiai Népszavának* a szerkesztését.

Április 27.

Szüllő Géza és Jaross Andor megbeszélést folytattak a Prágában tartózkodó Neville Henderson angol parlamenti képviselővel.

Április 29.

Jaross Andor az EMP nevében a Szudétanémet Párt és Hlinka Szlovák Néppártja képviselőivel egyeztetett a községi választásokon való együttműködésről.

MÁJUS**Május 1.**

A május 1-jei felvonulások Dél-Szlovákia-szerte a közelgő községi választások jegyében zajlottak. Az EMP Pozsonyban rendezett felvonulást, amelyen több ezren vettek részt.

A Csehszlovákiai Szociáldemokrata Munkáspárt Országos Magyar Szervezőbizottsága a munka ünnepének alkalmából felhívással fordult a csehszlovákiai magyar dolgozókhoz, amelyben a nemzetiségi jogok bővítése mellett foglaltak állást.

A hagyományos prágai május 1-jei Vencel téri demonstráció idején a prágai magyar diákmennyiségükben tartózkodó magyar diákok incidensbe keveredtek a Vencel téri cseh tömeggel. A kihívott csendőrök 42 diákot bekísértek, közülük 8 magyar fiatalat éjszakára is benn tartottak.

Május 2–4.

A jubileumi ünnepek keretén belül Prágában megrendezett Országos Népművelési Kongresszuson a szlovákiai magyarokat egy negyventagú – aktivista – delegáció képviselte, amely lojalitási nyilatkozatot tett a Csehszlovák Köztársaság iránt.

Május 6.

A kormány döntést hozott az április 1-jétől érvényes gyűléstilalom feloldásáról.

Jaross Andor a prágai parlament képviselőházában új népszámlálás kiírását javasolta Szlovákia és Kárpátalja területére.

Rozsnyó város képviselő-testülete döntést hozott arról, hogy memorandumban fogják kérni egy magyar nyelvű gimnázium és egy magyar polgári iskola létesítését a városban.

Május 15.

A magyar közalkalmazottak szervező nagybizottsága felhívást tett közzé a *Prágai Magyar Hírlapban*, amelyben bejelentette a magyar közalkalmazottak országos egyesülete megalapításának szándékát.

Május 16.

Tisztújító közgyűlést tartottak a prágai Magyar Akadémikusok Körében (MAK). A prágai MAK új elnökének Hajpál Gyulát választották.

Május 17.

Az EMP elnöksége elfogadta azokat az alapelveket, amelyeket a párt a nemzetiségi státútumról a kormánnyal folytatandó tárgyalásokon követni kívánt. A megbeszélésen éles vita bontakozott ki a pártnak a zsidósággal kapcsolatos viszonyáról.

Május 21.

A csehszlovák kormány az állítólagos német fenyegetettségre való hivatkozással részleges mozgósítást rendelt el.

Május 22.

Lezajlott a községi választások első fordulója, amely Dél-Szlovákia városaiban (Losoncon, Nyitrán, Galántán) az Egyesült Magyar Párt előretörését hozta.

Május 23.

A hatóságok őrizetbe vették az EMP feledi járási titkárát, Szakall Zoltánt, akit hamis hírek terjesztésével vádoltak meg. A helyi politikus őrizetbe vételére aznap került sor, amikor a párt épp meg akarta kezdeni választási kampányát a Feledi járásban.

51 éves korában elhunyt Szerényi Ferdinánd, a Podkarpatszka Ruszi Általános Magyar Tanítóegyesület volt elnöke.

Május 25.

A Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület Központi Vezetősége Léván megtartott ülésén döntés született arról, hogy memorandumban foglalják össze a szlovenszkói magyar iskolaügy sérelmeit. A következő hetekben elkészült és 26 pontból álló memorandum a Mit kíván a szlovákiai magyar tanítóság címet viselte.

Május 29.

Lezajlott a községi választások második fordulója.

JÚNIUS**Június 4–5.**

Komáromban rendezték meg a Csehszlovákiai Magyar Dalosszövetség negyedik dalünnepét, amelyen mintegy 1600 fellépő vett részt.

Június 5.

A kassai KAC csapata nyerte a Szlovákia 1937/38. évi labdarúgó-bajnoki címét, miután az országos döntő második mérkőzésén 3:1 arányban verte meg az előző évi győztest, a füleki FTC csapatát.

Június 6.

A kormánypártok több tízezres tömeget felvonultató választási manifesztaációt tartottak Pozsonyban. A menetben a magyar aktivisták is képviseltették magukat.

Június 9.

Az Egyesült Magyar Párt a pozsonyi Alfa moziban tartott kampányzáró rendezvényén mintegy háromezer fő vett részt.

Június 12.

Lezajlott a községi választások harmadik fordulója. Dél-Szlovákiában az EMP előretörése és a CSKP visszaszorulása volt a jellemző.

Június 16.

Milan Hodža csehszlovák kormányfő fogadta az aktivista magyarok Schulcz Ignác, Csomor István, Stunda István összetételű küldöttségét, akikkel a nemzeti jogok státútum tervezetéről folytatott eszmecsere.

Pozsonyban a Ventúr utcán felavatták a Kiskárpátok magyar cserkészcsapat új otthonát.

Június 19.

Komáromban tartotta közgyűlését a Szlovenszkói Magyar Kultúregylet (SZMKE).

A Pozsonyi Városszépítő Egyesület gyűlésén döntés született arról, hogy kezdeményezni fogják a Marhavásártér egyik istállójában bedeszkázva álló Petőfi-szobornak a ligeti Rózsalugasban való felállítását.

Június 17.

Esterházy János és további 22 képviselő interpellációban fordult a kormányhoz, amelyben a magyar himnusz éneklők elleni eljárások leállítását és a Himnusz szabad éneklésének és játszásának az engedélyezését követelte.

Június 19.

Több ezren vettek részt a keresztényszocialista szakszervezetek által a Máriavölgybe szervezett hagyományos pozsonyi magyar zarándoklaton.

Június 21.

Ünnepélyes keretek között felavatták Kiss József költő édesanyjának síremlékét Rimaszombatban.

Június 25–26.

Pozsonyban rendezték meg Szlovákia és Kárpátalja 1938. évi atlétikai bajnokságát, amelyet a PTE csapata nyert meg.

Június 26.

Az *Új Hírek* információi szerint Jaross és Esterházy táviratban tiltakozott a miniszterelnöknél az államvédelem melletti aláírásgyűjtés miatt.

Az SZMKE tiltakozását jelentette be az ellen a terv ellen, hogy Petőfi szobrát a Rózsaligetben állítsák fel. Álláspontjuk szerint a nagy magyar költő szobrának újból a város központjában volna a helye.

Június 27.

A községi választások eredménye alapján újjraalakult komáromi képviselő-testület az EMP jelöltjét, Fülöp Zsigmondot választotta meg Komárom városbírójának. Komáromban 20 év után először választottak ellenzéki magyar bírót a város élére.

Június 29.

Milan Hodža csehszlovák kormányfő fogadta az EMP Jaross Andor, Esterházy János, Szüllő Géza és Korláth Endre összetételű küldöttségét, akik előtt ismertette a kormány elképzeléseit a nemzetiségi kérdés megoldásáról.

Június 30.

Prágában tartott ülést az EMP országos és tartományi képviselőinek közös klubja. A megbeszélés témáját a párt képviselőinek előző nap a miniszterelnökkel tartott megbeszélése jelentette.

Június folyamán

A kormányzat március 4-i rendelete alapján az érintett dél-szlovákiai települések vasútállomásain megkezdtek az állomások magyar nevének és a kétnyelvű tájékoztató tábláknak a kihelyezését.

JÚLIUS

Július 2–3.

Eperjesen zajlott az 1938-as év szlovákiai magyar teniszbajnoksága, amelyet a férfiak között Bartos, a kassai KAC, a nők között pedig Boros, az ungvári UAC sportolója nyert meg.

Július 3–6.

Sajógömörben és Rimaszombathban zajlott a szlovákiai magyar evangélikus ifjúsági szövetség nyári táborozása. A táborozás keretén belül megalakították a Szlovenszkói Magyar Evangélikus Ifjúsági Szövetséget, amelynek elnökévé Baráth Károly rimaszombati lelkészt választották.

Július 7.

Az SdP, a HSLS és az EMP képviselői megegyeztek abban, hogy a kormánnyal folytatódó tárgyalások kapcsán összehangolják lépéseiket.

Július 18.

Beiktatták tisztségébe Sörös Béla losonci református lelkipásztort, a Dunáninnyi Református Egyházkerület új püspökét.

Július 20.

Hodža kormányfő fogadta az EMP küldöttségét (Jaross, Esterházy, Szüllő, Korláth), akik előtt ismertette a készülő nemzetiségi statútum, az új nyelvtörvény és a közigazgatás decentralizálásának alapelveit.

Július 22.

Az EMP képviselőinek klubülésén döntés született azokról a háromtagú bizottságokról, amelyek a nemzetiségi kérdés megoldására a kormány által kidolgozott törvényjavaslatokat lesznek hivatottak elbírálni.

Megalakult a Bodroghközi Gazdasági Egyesület, amely Czigányi György nagygyéresi földbirtokost választotta elnökévé.

Július 22–23.

A Prohászka Körök Szövetsége Léván tartotta VII. kongresszusát, amelyen mintegy 120 magyar katolikus főiskolás vett részt.

Július 23.

Alakuló ülését tartotta Kassán a Csehszlovákiai Magyar Írók Gazdasági Egyesülete (IGE). Az IGE elnökévé Gömöry Jánost, főtítkárává Darkó Istvánt választották meg.

Július 23–24.

Kassán rendezték meg a Kassai Katolikus Legényegylet 50 éves jubiláris ünnepségét.

Július 24.

Rákóczi-napot tartottak Kassán, amelynek keretén belül leleplezték a dóm külső falába helyezett Rákóczi-emléktáblát. A szentmisét Tost Barna prelátus celebrálta. Az ünnepség fő szónokai Mécs László pap költő és Tost Barna voltak.

Július 26.

A politikai miniszterek tanácsa elfogadta a nyelvtörvény és a nemzetiségi státútum törvénytervezetét, amelyet augusztus első napjaiban kívántak a nemzetgyűlés elé terjeszteni.

A kormányfő eljuttatta az Egyesült Magyar Párthoz a kormány által kidolgozott nemzetiségi státútum és új nyelvtörvény tervezetét.

Július 27.

Szinte teljesen leégett a dél-szlovákiai régió egyik legnagyobb ipari üzeme, a füleki zománcgyár.

Július 31.

A CSKP-nek a köztársaság védelme mellett szervezett kassai manifesztaációján jelentős számú magyar vett részt Szlovákia Nógrádtól keletre eső területeiről. A demonstráción többek között Major István és a neves kommunista közíró, Fábry Zoltán is felszólalt.

Az Egyesült Magyar Párt nyári ünnepséget szervezett a Pozsony melletti Főréven, amely rendezvényen a pozsonyi és a környékbeli magyarság nagy számban vett részt.

Kassán a Kassai Atlétikai Club (KAC) 35 éves jubileuma alkalmából a csehszlovákiai magyar atlétikai válogatott és a miskolci kerület atlétáinak versenyére került sor.

Július folyamán

Megalakult a csehszlovákiai magyar gazdasági egyesületeket összefogó Dél-Szlovákiai Gazdasági Egyesületek Szövetsége. Az Érsekújvárott tartott alakuló ülésen a szövetség elnökévé Fodor Jenőt, a Sajóvíölgyi Gazdasági Egyesület elnökét választották meg.

AUGUSZTUS**Augusztus első hetében**

Majkuth Albert városbíró vezetésével háromtagú rozsnyói küldöttség utazott Prágába, ahol egy magyar gimnázium rozsnyói létrehozásához szerettek volna engedélyt szerezni.

Augusztus 2.

A kormányfő fogadta a magyar aktivisták küldöttségét. A találkozásról nem szivárogtak ki érdemi információk.

Az EMP elnöksége elfogadta a pártnak a nemzetiségi státútum és a nyelvtörvény tervezetével kapcsolatos álláspontját. Döntés született arról is, hogy lord Runcimannek Csehszlovákiába való érkezése alkalmából egy angol nyelvű memorandum foglalkozik össze a szlovákiai magyar közösség sérelmeit és a párt követeléseit.

Augusztus 3.

Megérkezett Prágába Walter Runciman, akit az angol kormány azzal a megbízással küldött Csehszlovákiába, hogy megegyezést hozzon tető alá a prágai kormány és az SdP között.

Az EMP elküldte a kormányfőnek a nemzetiségi státútummal és nyelvtörvénnyel kapcsolatos véleményét. Az írásban átnyújtott válaszban ugyan több szempontból is pozitívan értékelték a kormány javaslatait, ám összességükben elégtelennek nyilvánították őket.

Milan Hodža fogadta az általa Prágába invitált tíz magyar közéleti személyiséget, akiktől azt kérte, foglaljanak állást a kormányzatnak a nemzetiségi kérdés rendezésére kidolgozott javaslatáról.

Augusztus 10.

Lord Runciman fogadta az EMP-t képviselő Esterházy Jánost, aki az angol közvetítő előtt ismertette a magyar párt álláspontját a státútumról folytatott tárgyalások kapcsán.

Augusztus 11.

Esterházy János eljuttatta Runcimannek az EMP-nek a szlovákiai magyarok jogállásával kapcsolatban kidolgozott angol nyelvű memorandumát.

Augusztus 12.

Runciman fogadta az EMP Jaross Andor, Esterházy János és Szüllő Géza összetételű küldöttségét, akik előtt kifejtette véleményét a pártnak az előző napon neki átadott memorandumával kapcsolatban.

Augusztus 13.

A Református Egyház lévai tanácstermében mintegy 150 küldött részvételével, Jaross Andor elnöklete alatt tartotta kibővített pártvezetőségi ülését az EMP.

Augusztus 13–14.

Losoncon rendezték meg a Csehszlovákiai Magyar Atlétikai Szövetség országos bajnokságát. A győztes csapatnak járó Pálffy-serleget a PTE nyerte a KAC és az UAC előtt.

Augusztus 13–15.

Léván nagy sikerrel és mintegy 20 ezer látogató részvételével rendezték meg a János Vitéz című daljáték szabadtéri előadását.

Augusztus 19.

Kultúresttel búcsúzott Kassa magyar közönsége Schalkház Sára szociális nővértől, aki brazíliai missziós körútra indult.

Augusztus 21.

Selmechányán befejeződött a szlovákiai magyar középiskolák önképzőköreinek első országos találkozója, amelyen döntés született arról, hogy évente szellemi és tornaversenyeket fognak szervezni a szlovákiai magyar középiskolások számára.

Augusztus 21–26.

Horthy Miklós Kánya Kálmán külügyminiszter és más politikusok kíséretében németországi látogatáson vett részt. A német vezetőkkel folytatott tárgyalásokon a magyar politikusok visszautasították azt a német kérést, hogy Magyarország vegyen részt egy Csehszlovákia elleni fegyveres akcióban. Németországi útjáról hazafelé tartva Horthy a Zsófia nevű gőzösön végigutazott a Duna szlovákiai szakaszán. Útját a Duna mentén élő lakosság nagy érdeklődése kísérte.

A prágai pénzügyminisztérium döntése alapján a pozsonyi magyar reálgimnázium 170 ezer Kč-t kapott az oktatás megkezdéséhez szükséges berendezések megvásárlására.

Augusztus 24.

Az EMP képviselőinek ülésén elfogadták a párt véleményét a közigazgatás decentralizálásáról szóló kormányjavaslattal kapcsolatban.

Augusztus 29.

Beneš elnök ismertette a Szudétanémet Párt képviselőivel és Runciman angol közvetítővel a németkérdés megoldását szolgáló ún. harmadik tervet.

A jugoszláviai Bledben aláírták a kisantant államai és a Magyarország közötti egyezményt, amelyben Jugoszlávia, Románia és Csehszlovákia elismerték Magyarország jogát a fegyverkezési egyenjogúságra, Magyarország pedig lemondott arról, hogy erőszakos eszközöket alkalmaz a Trianonban elveszített területek visszaszerzésére.

SZEPTEMBER

Szeptember 1.

Milan Hodža kormányfő fogadta Jaross Andort és Esterházy Jánost, akik előtt ismertette a kormánynak a nemzetiségi alapú megyerendszerre épülő ún. harmadik tervének alapelveit.

Krasznahorkán a családi sírboltba helyezték az elhunyt gróf Andrássy Gézát.

Szeptember 2.

Pozsonyban megalakult a Magyar Közalkalmazottak Egyesülete. Elnökévé Majthényi József volt szakolcai járási főszolgabíróvá választották.

Pozsonyban megalakult a Magyar Országos Tűzoltószövetség, amelynek elnökévé Rázgha Károlyt, országos magyar tűzoltóparancsnokká pedig Kardoss Győzőt választották.

Kassán megegyezés született arról, hogy a magyar színi szezon, amely eddig csupán évi három hónapig tartott, ezentúl évi öt hónapig fog tartani.

Szeptember 3.

A pozsonyi városi jegyzői hivatal helyettes vezetője körlevélben tiltotta el a hivatal alkalmazottait a magyar nyelv használatától. A tiltó rendelkezés miatti felháborodás és Esterházy személyes közbelépésének hatására a rendelet visszavonására egyenesen a miniszterelnök utasította a hivatalt.

Szeptember 3–4.

Amatőr nemzetközi kerékpárversenyt szervezett a Csehszlovákiai Magyar Kerékpáros Szövetség. A verseny a Kassa–Eperjes–Ólubló–Poprád–Rozsnyó–Kassa útvonalon zajlott. A versenyt a budapesti Erőss Lajos nyerte.

Szeptember 4.

A CSKP a Csehszlovák Köztársaság melletti manifesztációt szervezett a Vágsellye melletti Tornócon, amelyen több ezer, többnyire magyar nemzetiségű, baloldali gondolkodású személy vett részt. A nagygyűlés szónokai, köztük Major István arra hívták fel a résztvevők figyelmét, hogy ha a Csehszlovák Köztársaságot védik, egyben Magyarországot is védik a fasizmus előretörésével szemben.

Szeptember 5.

A csehszlovák kormány ülésén elfogadták a németkérdés megoldására irányuló utolsó, ún. negyedik tervet.

A Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt Országos Magyar Szervezőbizottsága arról döntött, hogy a párt sajtóorgánumát, a *Csehszlovákiai Népszavát* hetilapból napilappá fejlesztik. Erre azonban nem került sor.

Szeptember 8.

Az SdP parlamenti klubjának üléstermében megbeszélést tartottak a szudétanémet, a szlovák, a magyar és a lengyel autonomista pártok képviselői, s megegyeztek arról, hogy a kormánnyal folytatandó tárgyalásokon a szudétanémetek karlsbadi programját tekintik alapnak.

Szeptember 9.

W. Runciman fogadta a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt Országos Magyar Szervezőbizottságának Csizmazia György és Schulcz Ignác alkotta küldöttségét, akik az angol politikus előtt ismertették a magyar aktivisták álláspontját a Csehszlovákiában kialakult helyzettel kapcsolatban, s átnyújtották memorandumukat is.

Szeptember 10.

Edvard Beneš köztársasági elnök rádióbeszédben fordult az ország és a világ közvéleményéhez. Beszédében egyebek között kifejtette, hogy a nemzetiségi kérdés megoldására irányuló ún. negyedik terv egyformán fog Csehszlovákia valamennyi nemzetiségére vonatkozni.

Szeptember 12.

Adolf Hitler Nürnbergben elmondott beszédét követően a szudétanémet határszélén fegyveres incidensek sora tört ki. A csehszlovák hadsereg egységei az általuk lázadásnak minősített mozgulásokot határozott fellépéssel fojtották el.

Szeptember 13.

A kormány statáriumot rendelt el a cseh országrészek németek által alkotott járásaiban.

A Szlovákiai Magyar Színpartoló Egyesület memorandumot nyújtott át a Tartományi Hivatalnak, amelyben többek között azt követelte, hogy a magyarságot illető színi koncesszió az egyesületet illesse, a magyar színjátszás részesüljön arányos állami támogatásban, a magyarországi színészek pedig akadály nélkül szerepelhessenek Szlovákiában.

Szeptember 14.

A kormány rendeletben tiltotta be az összes politikai és nem politikai jellegű gyűléseket, szabad ég alatt és zárt helyiségekben is.

Szeptember 15.

Chamberlain angol miniszterelnök és Hitler német kancellár találkozójára került sor Berchtesgadenben.

Az SdP vezetője, Konrad Henlein bejelentette, hogy a szudétanémetek a Német Birodalomhoz akarnak csatlakozni, majd ezt követően több társával együtt Németországba távozott.

Szeptember 16.

A magyar kormány jegyzékben fordult a prágaihoz, önrendelkezési jogot követelve a magyarok, szlovákok és rutének részére.

Szeptember 17.

A kormány három hónap időtartamra rendkívüli intézkedéseket hirdetett az állam egész területére, amely intézkedések az alkotmányban biztosított szabadságjogok korlátozásával jártak.

Az EMP nyilatkozatban jelentette be a szlovákiai magyarság igényét az önrendelkezés jogára, amelyet népszavazás útján kívánt érvényesíteni.

Szeptember 19.

A brit és a francia kormány jegyzéke a német többségű területek Németországnak való átadását javasolta a csehszlovák kormánynak.

A Műhely nevű pozsonyi baloldali magyar kultúregyesület fiataljai levelet adtak át Žák tábornoknak, amelyben kinyilvánították elszántságukat, hogy fegyverrel védjék meg a demokráciát és a Csehszlovák Köztársaságot.

A kormány a rendkívüli intézkedések részeként előzetes cenzúrát vezetett be minden sajtótermékre, ami azzal járt, hogy a lapokat legkésőbb két órával a megjelenés előtt be kellett mutatni a cenzornak. Az intézkedés következtében a következő napokban a lapok többsége korlátozott terjedelemben tudott csak megjelenni.

A HSLS képviselői klubja arról döntött, hogy a párt a szlovákkérdés azonnali és a pittsburghi elvek alapján való rendezését követeli Prágától.

Pozsonyban megkezdtek a lőfegyverek, lőszeres és robbanószeres kötelező beszolgáltatását.

Szeptember 20.

A csehszlovák kormány elutasította a nyugati hatalmak javaslatát a németlakta területek átadására.

A Tartományi Hivatal körlevelet küldött szét a dél-szlovákiai járási hivataloknak arról, hogy az állam szempontjából megbízható vasutasokat szolgálati idejük alatt lőfegyverrel kell felszerelni.

A magyar kormány képviselői Imrédy miniszterelnök vezetésével Obersalzbergben Hitlerrel tárgyaltak, ahol ismét visszautasították Magyarország részvételét egy Csehszlovákia elleni támadásban.

Szeptember 21.

A prágai kormány előző napi döntését megváltoztatva bejelentette: ha az új határokat nagyhatalmi garancia fogja biztosítani, akkor aláveti magát az angol és francia kormány jegyzékében megjelölteknek és hajlandó átadni Németországnak a német többségű határ menti területeket.

A gyülekezési tilalom miatt Pozsonyban elmaradt az MLSZ által szervezett Pozsony–Budapest nemzetközi labdarúgó-mérkőzés.

A Pozsonyi Tartományi Hivatal felhívásban fordult Dél-Szlovákia lakosságához, amelyben nyugalomra és a közrend fenntartására intett.

Budapesten a Hősök terén hatalmas tömeg gyűlt össze azon a revíziós megmozduláson, amelyen a felvidéki területek Magyarországhoz csatolását követelték.

Szeptember 22.

Az EMP sajtóosztálya felhívással fordult a párt tagságához, hogy a nemzeti összetartozás jelként nyilvánosan viseljék a párt jelvényét.

A német területek átadása ellen tiltakozó tömegmegmozdulások hatására lemondott a Hodža-kormány. Az új hivatalnokkormány miniszterelnöke Jan Syrový tábornok lett.

Chamberlain angol miniszterelnök és Hitler német kancellár találkozójára került sor Bad Godesbergben.

Szeptember 23.

Az EMP a *PMH*-ban megjelentetett kiáltványban kitartásra biztatta a szlovákiai magyar lakosságot, és jelezte, hogy a párt továbbra is harcol a jogaikért.

A kora esti órákban mintegy félszáz helybeli és környékbeli lakos gyülekezett Nagymagyar községben, ám a kivonuló rendfenntartó erők láttán a tömeg széteszlott.

A késő esti órákban a csehszlovák kormány általános mozgósítást rendelt el. A mozgósítási parancs eredményeként a következő napokban mintegy 1,2 millió tartalékos vonult be a hadseregbe.

A magyar kormány jegyzékben követelte Prágától, hogy a szlovákiai magyarok azonos elbánásmódban részesüljenek, mint a szudétanémetek, vagyis ha közvetett módon, de bejelentette igényét a magyarok által lakott szlovákiai területekre.

Szeptember 24.

A kormány általános munkakötelezettséget hirdetett, amelynek értelmében minden csehszlovák állampolgárt közhasznú munka végzésére oszthattak be. A rendelet részeként a kormányzat 12 órás munkanapot vezetett be, valamint felfüggesztette a női munkaerő s a 16 éven aluli ifjúság munkavállalását korlátozó törvények hatályát.

A mozgósítást követő napokban Dél-Szlovákia-szerte magyar közéleti személyiségek tucatjait tartóztatták le s tartották olykor október elejéig túszként fogva, ezzel kívánva biztosítani a helyi magyar lakosság államhű magatartását.

Az állam védelméről szóló törvény paragrafusaira hivatkozva a Tartományi Hivatal elrendelte a rádiókészülékek kötelező beszolgáltatását a dél-szlovákiai járásokban.

Rákóczi ifjak név alatt kassai magyar fiatalok egy csoportja nyilatkozatot adott ki, amelyben bejelentették, nem érzik kötelességüknek a köztársaság védelmét, helyüket pedig a magyar nemzet oldalán jelölték meg.

Szeptember 26.

A szeptember 23-i magyar jegyzékre válaszolva Kamil Krofta csehszlovák külügyminiszter bejelentette, hogy Prága teljesíteni fogja az egyenlő bánásmódra vonatkozó korábbi ígétét, ám azt kizárólag az állam keretein belüli megoldásokra tartja érvényesnek.

Szeptember 27.

A Somorjai Járási Hivatal jelentése a helyi magyar lakosság nyugtalanságának a cseh és a szlovák telepésekkel szembeni ellenszenvének a növekedéséről számolt be.

Szeptember 29.

Csáky István rendkívüli követ a müncheni konferencia megkezdése előtt ismertette a német és az olasz kormány képviselőivel a Csehszlovákiával szembeni magyar követeléseket, amelyek a magyar etnikai területek Magyarországnak való átadását, Szlovákia és Kárpátalja egyéb területein pedig népszavazás megrendezését tartalmazták.

A Münchenben tartott négyhatalmi konferencián a német, az olasz, az angol és a francia kormány képviselői arról döntöttek, hogy Csehszlovákia október 1-jei hatállyal köteles Németországnak átadni a többségében németek által lakott területeit. Az egyezmény többek között arról is rendelkezett, hogy ha Csehszlovákia és az érintett országok három hónapon belül nem tudják megnyugtatóan rendezni a magyar és a lengyel kisebbség helyzetét, akkor az érintett területek hovatartozásáról újabb nemzetközi konferencia fog dönteni.

Szeptember 30.

A csehszlovák kormány Beneš köztársasági elnök jelenlétében jóváhagyását adta a müncheni döntésre.

OKTÓBER

Október első napjaiban

Megkezdődött több dél-szlovákiai állami vállalat, iskola és fontosabb üzem evakuálásának az előkészítése.

Október 1.

A magyar kormány jegyzékben kérte Csehszlovákiát, hogy a müncheni egyezmény szellemében azonnal kezdjenek tárgyalásokat a magyarlakta területek sorsának rendezéséről. A jegyzékre adott válaszában Krofta külügyminiszter biztosította a magyar felet, hogy Csehszlovákia hajlandó tárgyalni a magyarlakta területek átadásáról, ezek megkezdésére azonban a belpolitikai helyzetre való tekintettel haladékot kért.

Csehszlovákia engedve az előző nap átnyújtott lengyel ultimátumnak, azonnali hatállyal Lengyelországnak adta át a varsói kormány által követelt tescheni, árvai és szepességi településeket.

Németország megkezdte a Münchenben neki megítélt területek megszállását.

Október 2.

A hatóságok megkezdtek a mozgósítás után internált magyarok szabadon bocsátását.

A Komáromi járásba tartozó Ekecsen helyi fiatalok magyar nemzeti lobogót tűztek ki a község házára.

Október 3.

Budapest újabb jegyzékben fordult Prágához, amelyben a közvetlen magyar–csehszlovák tárgyalások mielőbbi (október 6-i) megkezdését, valamint a csehszlovák fél jóindulatának jeleként a szlovákiai magyar katonáknak a csehszlovák hadseregből való leszerelését, a magyar politikai foglyok szabadon bocsátását, magyar rendfenntartó erők engedélyezését és 2-3 magyar település azonnali Magyarországnak való átadását követelte.

Szlovákia iskoláiban újra megindult a mobilizáció után félbeszakított tanítás.

Somorján, Dunaszerdahelyen és néhány más csallóközi településen békés demonstrációkba kezdett a magyar lakosság. A demonstrációk során többek között az elkobzott rádiókészülékek visszaadását, továbbá a dél-szlovákiai területek Magyarországhoz csatolását követelték.

A gömöri Pelsőc községben a közhasznú munkára (lövészárokásásra) kirendelt helyi lakosok a községi hivatal előtt felsorakozva megtagadták a munkát és a magyar himnuszt énekelték.

Jaross Andor és Esterházy János táviratban követelték Jan Syrový kormányfőtől a magyar politikai foglyok szabadon bocsátását.

Október 4.

A Syrový-kormány lemondását követően Beneš köztársasági elnök újból Syrový tábornokot bízta meg kormányalakítással.

A szlovákiai magyar lakosságnak a trianoni határok megváltoztatásáért folyó békés demonstrációi a Csallóközből több mátyusföldi községre is áttértek. A kivonuló rendfenntartó erők Nagyfödemesen fegyverrel oszlatták fel a demonstráló tömeget.

Komáromban mintegy 5 ezer főnyi tömeg tüntetett a város Magyarországhoz való csatolásáért.

Eszenyi Gyula, Rimaszombat polgármestere felhívásában a közrend megtartására, nyugalomra, a demonstrációk és tüntetések mellőzésére szólította fel a város magyar lakosságát.

A postaminisztérium rendeletben tiltotta meg, hogy a lakosság nyilvánosan a csehszlovák állammal szemben „ellenséges” rádióadót hallgasson.

Október 5.

Edvard Beneš lemondott köztársasági elnöki tisztségéről.

A csallóközi, mátyusföldi és Komárom környéki falvakban a lakosság magyar zászlódíszbe öltöztette a házakat, s folytatta a békés tüntetéseket. Demonstrációkra került sor a térség városaiban, Komáromban, Galántán, Vágsellyén és Érsekújvárott is.

Dél-Szlovákiában megkezdődött a szeptember utolsó napjaiban beszedett rádiókészülékek visszaszolgáltatása a lakosságnak.

A hajnali órákban a szlovák–magyar államhatár gömöri szakaszán a hangonyi határbiztosító század parancsnoka csapataival támadást indított a csehszlovák határvédelem ellen. A Rimaszombat irányában előretörő támadók néhány határ menti magyar lakosságú falvat elfoglaltak, ám a támadás Kacagópuszta térségében megtört a csehszlovák határvédelmen, így a támadók még aznap este visszavonultak az államhatár mögé.

A kora esti órákban a csehszlovák hatóságok mintegy két tucat serkei lakost tartóztattak le, akiket azzal vádoltak meg, hogy együttműködtek a Kacagópuszta térségében Csehszlovákia területére betörő magyar katonai egységekkel.

Magyar diákok nemzetiszínű szalaggal ékesített koszorút helyeztek el a kassai dóm falán található Rákóczi-emléktáblánál.

Október 6.

A szlovák politika Zsolnán összegyűlt reprezentánsai nyilatkozatban követelték a prágai kormányzattól Szlovákia autonómiáját.

A Komáromtól keletre eső járásokban, a Párkányiban, a Zselíziben és a Lévai járásban is magyar demonstrációk kezdődtek.

A kacagópusztai magyar betöréssel kapcsolatban a Feledi járásban éjszakai kijárási tilalmat, a vendéglők bezárását és a löfegyverek beszedését rendelték el.

Október 7.

Pozsonyban a délelőtti órákban megalakult a szlovákiai magyar politika valamennyi irányzatát összefogó Magyar Nemzeti Tanács. Az MNT-nek a magyar lakossághoz intézett és a közelgő határváltozást jövendőlké kiáltványát Jaross Andor olvasta fel a kora esti órákban a pozsonyi rádióban.

Kinevezték a Jozef Tiso vezette autonóm szlovák kormányt.

A belpolitikai események miatt reorganizált prágai kormány megtárgyalta az október 3-i magyar diplomáciai jegyzék tartalmát. A tárgyalások megkezdésének időpontjául október 9-ét, a csehszlovák tárgyalódelegáció élére pedig Jozef Tiso szlovák kormányfőt jelölte ki.

A Tartományi Hivatal a közrend helyreállítása érdekében rendkívüli intézkedéseket vezetett be a magyarok által lakott járásokban: éjszakai kijárási tilalmat rendelt el, korlátozta a vendéglátó-

ipari egységek nyitva tartását, gyülekezési tilalmat rendelt el, s megtiltotta a nemzeti kisebbségek színeinek és szimbólumainak használatát és viselését.

A prágai kormány közkegyelmi rendeletet adott ki, amelynek nyomán szlovákiai magyar politikai foglyok újabb csoportját engedték szabadon.

Az esztergomi 2. gyalogezred néhány katonája partraszállást kísérelt meg a Duna Párkány melletti szakaszán. A cseh-szlovák határvédelem a támadást visszaverte.

Kassán megalakult a Magyar Nemzeti Tanács kassai szervezete.

Mintegy 200 magyar fiatal vonult végig a kassai Fő utcán, a város Magyarországhoz való csatlósát követelve.

Az MNT megalakulását a rádióban hallgató losonci magyarság békés demonstrációt szervezett a város központjában.

Október 8.

Az esti órákban Pozsonyba érkezett a frissen kinevezett szlovák kormány. Tiso miniszterelnök a lakossághoz intézett beszédében néhány mondatot magyarul is szólt, s a lojalitásért cserében teljes állami és polgári jogokat ígért a szlovákiai magyaroknak.

Október 9.

A komáromi megyeházán megkezdődtek a kétoldalú magyar–cseh-szlovák tárgyalások, amelyek Cseh-szlovákia magyarok által lakott területeinek hovatartozását voltak hivatottak rendezni. A magyar tárgyalóküldöttséget Kánya Kálmán külügyminiszter, a cseh-szlovák delegációt Jozef Tiso szlovák kormányfő vezette.

Az autonóm szlovák kormány rendelettel függesztette fel Csehszlovákia Kommunista Pártjának és a hozzá tartozó szervezeteknek a működését.

Pozsonyban a ferencesek templomában a délelőtti mise után a tömeg elénekelte a magyar himnusz. A következő napokban más pozsonyi templomokban is felhangzott a nemzeti imádság.

Pozsonyban Schubert Tódor, Révay István, Staud Gábor és Bólya Lajos vezetésével megalakult a Magyar Kulturális Tanács, amely kiáltványban közölte a közvéleménnyel, hogy átvette a szlovenszkói magyar művelődés irányítását.

Pozsonyban megalakult a Magyar Főiskolások Nemzeti Tanácsa.

A Losonci Járási Hivatal a nógrádi magyarok demonstrációitól tartva száj- és körömfájás terjedésére hivatkozva megtiltotta a másnapi füleki vásár megtartását.

Október 10.

A Ligetfalu német megszállása előtti órákban ligetfalusi és zabosi magyarok vonultak a magyar határra és azt kérték, hogy településeikre ne a német, hanem a magyar csapatok vonuljanak be.

A Duna jobb partján levő és jelentős magyar lakosságú Ligetfalut a müncheni egyezmény értelmében a Német Birodalomhoz csatolták.

Pozsonyban rendkívüli intézkedéseket vezettek be, amelyek részeként lezárták a nyilvánosság elől a Duna-partot és megtiltották, hogy a lakosság a nemzeti kisebbségek színeit viselje.

A kassai magyar gimnazisták tiltakozásul az ellen, hogy iskolájuk igazgatója az autonóm Szlovákia zászlóját kitűzte az épületre, otthagyták a tanítást és kivonultak az iskola épületéből.

A premontrei rend kassai templomában a magyar himnuszt éneklő hívek összetűzésbe keveredtek a templomba benyomuló és őket provokáló szlovák fiatalokkal. A verekedésnek lovas rendőrök vetettek véget.

A Nagykaposi járásba tartozó Dobóruszka, valamint Nagy- és Kisszelmenc községekben a helyi magyarság magyar zászlókat rakott ki és kivonult az utcákra.

A szeptember közepén feloszlott Kárpátinémet Párt helyett megalakult a Deutsche Partei (DP), amelynek Hitler által megbízott vezetője Franz Karmasin lett.

A Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt Országos Magyar Szervezőbizottságának kelet-szlovákiai vezetősége bejelentette csatlakozását a Magyar Nemzeti Tanácshoz.

Október 11.

A magyar honvédség a helyi lakosság nagy ovációjával bevonult a Csehszlovákia által a komáromi tárgyalások során Magyarországnak átadott Ipolyságra és Sátoraljaújhely Cseh-szlovákiaiához tartozó részére.

Az MNT-t képviselő Szilassy Béla a magyar nemzeti színek használatának tiltása miatt interveniált Tiso kormányfőnél.

A Magyar Nemzeti Tanács kassai szervezete felhívásban fordult a tanulóifjúsághoz, amelyben azt kérte, hogy térjenek vissza az iskolapadokba, s várják ki türelemmel, amíg örömüknek szabad kifejezést adhatnak.

A kassai városi képviselő-testület ülésén a magyar nemzetiségű képviselők a magyar nyelv jogainak visszaállítását követelték a kassai városházán.

A Viktor Förster vezette Országos Német Keresztényszocialista Párt a magyar törekvések támogatását szorgalmazó felhívással fordult Pozsony lakosságához.

A Pozsonyi Központi Vámigazgatóság körlevélben értesítette az egyes járási vámigazgatóságokat, hogy a magyarok által lakott területek átadása esetén hová kell áthelyezni székhelyüket.

Október 12.

A komáromi tárgyalások során a cseh-szlovák küldöttség először a szlovákiai magyar többségű területek autonómiáját, majd a Csallóköz Magyarországhoz való csatolását ajánlotta fel a magyar félnek.

Az autonóm szlovák kormány statáriumot rendelt el a dél-szlovákiai régió keleti járásaiban.

Az éjjel magyar nemzeti színek jelentek meg Páskaháza utcáin, s magyar zászló került a kunta-polcai evangélikus templom tornyára is.

Az éjjeli órákban a határ magyar oldaláról átjövő fegyveresek megtámadták a Királyhelmecc melletti Perbenyik vasútállomását, és tűzharcba keveredtek az ottani katonákkal és vasutasokkal.

Október 13

A Magyar Nemzeti Tanács nyilatkozatban kérte a Komáromban tárgyaló szlovák félt, hogy küldöttségét a szlovákiai magyar kisebbség képviselőivel is egészítse ki.

Egy pozsonyi magyar közéleti személyiségből álló küldöttség memorandumot nyújtott át a Komáromban tárgyaló magyar delegációnak, amelyben a koronázó város Magyarországhoz való csatolását követelték.

A komáromi tárgyalásokon a cseh-szlovák küldöttség mintegy 5 400 km²-nyi, nagyrészt magyar lakosságú terület Magyarországnak való átadását javasolta. A magyar küldöttség a cseh-szlovák ajánlatot elégtelennek minősítette, és bejelentette a tárgyalások megszakítását.

A magyar–cseh-szlovák tárgyalások befejezése után Komáromban rendeletben tiltották meg a magyar nemzeti színek viselését, az épületekről pedig leszedték a magyar lobogókat.

A Magyar Nemzeti Tanács felhívásban fordult a lakossághoz, kérve őket, hogy a közelgő határváltozás bekövetkeztéig őrizzék meg a nyugalmaikat és akceptálják az érvényes törvényt.

A Magyar Kulturális Tanács (MKT) felhívásban fordult a pozsonyi Rádíojournal igazgatóságához, arra szólítva fel, adja át a rádió magyar adásának vezetését az MKT-nek, hogy a rádió a magyar lakosság érdekeinek megfelelő adást sugározhasson.

Egy tucat neves szlovákiai magyar kommunista a *Magyar Nap* c. lapban felhívást jelentetett meg, amelyben elítélték az EMP politikáját és a köztársaság védelmére szólították fel a szlovákiai magyar lakosságot.

Beszüntette megjelenését a CSKP magyar nyelvű sajtóorgánuma, a Moravská Ostraván megjelenő *Magyar Nap*.

Beszüntette megjelenését a mérsékelt aktivista *Magyar Ujság*.

A belügyminisztérium az érintett hivatalok tudomására hozta a határ menti területek evakuálásának alapelveit, s felszólította őket, hogy azonnal kezdjék meg az evakuálás előkészületeit.

Október 14.

Pozsony belvárosában Bocskai-kendős magyar diákok tüntettek a város Magyarországhoz csatolásáért.

Az EMP elnöke, Esterházy János nyilatkozatban adott hangot a komáromi tárgyalások kudarca fölötti csalódásának, ám reményét fejezte ki, hogy a müncheni elvek a szlovákiai magyarság esetében is hamarosan érvényesülni fognak.

Az autonóm kormány a dél-szlovákiai régió középső és nyugati járásaiban statáriumot rendelt el.

A Tartományi Hivatal körlevélben tiltotta meg az MNT előző napon kiadott kiáltványának terjesztését.

Megalakult a szlovákiai Magyar Munkásság és Ifjúság Nemzeti Tanácsa.

Berlinben először Chvalkovsky cseh-szlovák külügyminiszter, majd pedig Darányi Kálmán volt magyar miniszterelnök „lobbizzott” Ribbentrop külügyminiszternél a cseh-szlovák–magyar államhatár ügyében.

Október 15.

Az autonóm szlovák kormány rendeleti úton feloszlatta a Szlovákiában működő szabadkőműves páholyokat, vagyonukat pedig elkobozta.

Október 16.

A ferencesek temploma előtti téren a himnuszt éneklő pozsonyi magyarság és a velük szemben felvonuló szlovákok között tömegverekedésre került sor, amelyet a hatóságok csupán locsolókocsi bevetésével tudtak feloszlítani.

A magyar himnuszt énekelték a katolikus és református hívek a lévai katolikus templomban. A rendőrség több személyt letartóztatott.

A kassai rendőr-igazgatóság megtagadta az engedély kiadását ahhoz a nagygyűléshez, amelyet az MNT kassai szervezete kívánt szervezni erre a napra.

Október 17.

A rendőri erők előző napi durva közbelépése miatt a pozsonyi magyar gimnázium diákjai három napon keresztül távol maradtak a tanítástól.

A szlovák hatóságok betiltották két pozsonyi lap, az *Esti Újság* és a magyarbarát német nyelvű *Grenzbote* terjesztését.

Október 18.

Az MNT-t képviselő Esterházy János, Jaross Andor és Holota János alkotta küldöttség felke-reste az autonóm kormányzat igazságügy-miniszterét, Ferdinand Ďurčanskýt s a magyar demonstrálók elleni fellépés kivizsgálását követelte tőle. A miniszter ígéretet tett arra is, hogy hamarosan magyar államtitkári helyet hoznak létre a kormányban. Az MNT delegációja ezt követően Černák iskolaügy-miniszternél tett látogatást, akivel arról tárgyaltak, hogyan lehetne elkerülni, hogy a tanulóifjúság részt vegyen az utcai demonstrációkban.

Az MNT felhívással fordult a pozsonyi diáksághoz, amelyben az utcai demonstrációk felfüggesztésére és az iskolapadokba való visszatérésre szólította fel őket.

A Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt Országos Magyar Szervezőbizottságának pozsonyi vezetősége felhívásban szólította fel tagjait az MNT-hez való csatlakozásra.

A Pozsonyi Telepítési Hivatal elkészítette a dél-szlovákiai kolóniakon élő cseh és szlovák telepesek evakuálásának tervét.

Október 19.

A Tartományi Hivatal a dél-szlovákiai hivatalok, állami vállalatok és más intézmények feltűnés nélküli kiürítésének megkezdését rendelte el.

A Tartományi Hivatal feloszlatta Kassa város képviselő-testületét. A város élére kormánybiztost és öttagú direktóriumot nevezett ki, amelyben két helyet a város magyarsága kapott.

Október 21.

A szlovák lapok arról számoltak be, hogy a Domicai-barlangot a magyarországi Aggteleki-barlangrendszerből elválasztó rácsot valaki eltávolította, és a szlovák oldalon egy magyar nemzeti lobogót helyezett el.

A *Slovenský denník* című lap arról közölt írást, hogy a szlovák–magyar határmódosítást a két országban élő kisebbség lakosságcserejével lehetne megelőzni.

Október 22.

A cseh-szlovák kormány a magyar félnek átadott utolsó területi ajánlatában az ún. Ribbentrop-vonalhoz igazodva a magyarok által lakott területek nagy részének visszaadását ajánlotta fel. Nem tartozott volna viszont az átadandó városok közé Pozsony, Nyitra, Kassa, Ungvár és Munkács.

Iglón megalakult a szepességi Magyar–Német Nemzeti Tanács, amely azt követelte, hogy a Szepesség hovatarozását illetően népszavazás döntsön. A hatóságok a szepességi szervezet működését két nappal később, október 24-én betiltották.

Esterházy János az MNT nevében a szlovák kormányhoz fordult azzal a kéréssel, hogy a szabadkőműves páholyok lefoglalt vagyonából a Magyar Nemzeti Tanács is részesedjen. A levél szerint a magyarságot arányosan megillető összeget az MNT szociális célokra kívánná felhasználni. A kormányzat Esterházy kérését elutasította.

Október 23.

Léván a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt Országos Magyar Szervezőbizottságának helyi csoportja kimondta a párt helyi szervezetének feloszlását és bejelentette egy önálló Magyar Szociáldemokrata Munkáspárt megalapítását.

Megjelent a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt Országos Magyar Szervezőbizottsága lapjának, a *Csehszlovákiai Népszavának* az utolsó száma.

Október 24.

Az október 22-i csehszlovák jegyzékre válaszolva a magyar fél azt javasolta, hogy azokat a területeket, amelyeket a csehszlovák fél felajánlott, Magyarország a hó végéig elfoglalhassa, a vitás területeket illetően pedig népszavazás döntsön. Ha pedig Cseh-szlovákia nem fogadja el a népszavazás elvét, úgy nemzetközi döntőbíráskodás döntsön az érintett területeket illetően.

A Tartományi Hivatal rendeletet adott ki a mozgósításkor bevonultatott lovaknak és fogatoknak az eredeti tulajdonosoknak való visszaszolgáltatásáról.

A Rimaszombati Járási Hivatal körlevélben szólította fel a Feledi, Tornaljai és Rozsnyói Járási Hivatalt, hogy az elcsatolandó területek Magyarországnak való visszaadásakor az utolsóként visszavonuló cseh-szlovák fegyveres alakulatok (SOS, csendőrség, fináncok) túsok ejtésével biztosítsák azt, hogy a magyar községek lakossága részéről ne érje őket támadás.

Október 26.

A cseh-szlovák kormány megtárgyalta a magyar fél két nappal korábbi válaszjegyzékét, s úgy döntött, hogy a népszavazás elvét elutasítja, a magyar–csehszlovák határviták rendezésére pedig nemzetközi döntőbíráskodást javasol.

A Tartományi Hivatal feloszlatta Pozsony város képviselő-testületét, és megszüntette a polgármester és a városi tanács valamennyi jogkörét. A város élére Belo Kováč személyében kormánybiztost nevezett ki.

Ülést tartott az Egyesült Magyar Párt képviselői klubja, amely úgy döntött, hogy a határrevízió megvalósulásig folytatják munkájukat a cseh-szlovák nemzetgyűlésben. Azokkal a hírekkel kapcsolatban, mely szerint egy új, szélsőjobboldali magyar párt van alakulóban, az EMP arra hívta fel összes helyi szervezetét, hogy utasítsanak el minden olyan kísérletet, amely a magyarság egységének a megbontását szolgálná.

A magyar–szlovák államhatár légterében a magyar légierő egyik gépe lelőtt egy szlovák repülőgépet, amely a csallóközi Bogya község mellett zuhant le. A szerencsétlenül járt gép egyik pilótája még időben el tudta hagyni a gépet, a másik azonban bennégett.

Október 27–30.

Ribbentrop német külügyminiszter olaszországi látogatáson vett részt, ahol olasz kollégájával többek között a szlovák–magyar államhatár módosítását illetően is fontos megbeszéléseket folytattak.

Október 28.

A magyar kormány hivatalosan is felkérte Németországot és Olaszországot, hogy vegyenek részt a magyar–csehszlovák határvitában kialakult döntéshozatalban.

Október 29.

A csehszlovák kormány is felkérte Németországot és Olaszországot, hogy vegyenek részt a magyar–csehszlovák határvitában kialakult döntéshozatalban.

A Magyar Nemzeti Tanács felhívásban fordult a még a cseh-szlovák hadseregben szolgálatot teljesítő magyar nemzetiségű katonákhoz, arra kérve őket, hogy fegyelmezetten várják be leszerelésüket.

Esterházy János magánrepülőgépen Rómába repült, hogy segítsen Ciano olasz külügyminisztert megfelelően felkészíteni a szlovák–magyar határról folytatott tárgyalásokra, ám megkésve érkezett, így a megbeszéléseken már nem vehetett részt.

Október 30.

A német és olasz kormány hivatalosan is közölte, hogy a magyar–cseh-szlovák határról folyó tanácskozást november 2-án rendezik meg.

Október 31.

A pozsonyi autonóm szlovák kormány Milan Hanko személyében kormánybiztost nevezett ki a *Kassai Újság* élére – feladata annak biztosítása volt, „hogy a lap írásmódja összhangban legyen a szabad, független és keresztény Szlovenszko államiségával”.

NOVEMBER

November 1.

Zsidó fiatalok rendeztek Magyarországon melletti szimpátiatüntetést Pozsonyban a Carlton Szálloda előtt.

Mintegy 100 főnyi, főleg nőkből álló tömeg tartott tünetést Tornalján a járási hivatal épülete előtt.

Esterházy János a rend és a nyugalom megőrzésére szólította fel a szlovákiai magyarságot.

November 2.

A bécsi Belvedere-palotában nemzetközi döntőbíróóság ült össze a cseh-szlovák–magyar államhatár meghúzása ügyében. Ribbentrop német és Ciano olasz külügyminiszter döntése értelmében Magyarország 11 927 km² területet kapott vissza Szlovákia és Kárpátalja területéből, amely területen valamivel több mint 1 millió lakos élt.

Miután az esti órákban a budapesti rádió ismertette a bécsi döntés eredményét, Dél-Szlovákiaszerte tömegek tódultak az utcákra, hogy megünnepeljék a trianoni határok összeomlását.

A Rimaszombat melletti Osgyán községben a katonák sortüzet nyitottak a bécsi döntést ünneplő helyi lakosságra, egy felnőtt férfi életét vesztette, egy fiatal lány pedig megsebesült.

A bécsi döntés kihirdetése után elmondott beszédében Jozef Tiso szlovák kormányfő csalódottságának adott hangot, s egyben arra szólította fel az arbitrázsterület szlovák nemzetiségű lakosságát, hogy maradjon a helyén.

November 3.

Megkezdődik az arbitrázsterületen élő cseh és szlovák lakosság már korábban is folyó, de most tömegessé váló evakuálása. A Magyarországnak ítélt területekről a magyar honvédség bevonu-

lásáig több tízezer személy távozott, elsősorban állami hivatalnokok, telepesek, tanítók és családjaik, döntő többségben olyanok, akik az 1918–20-as államfordulat után költöztek erre a területre.

A Magyar Nemzeti Tanács kassai szervezete felhívásban fordult a város magyar lakosságához, mely szerint úgy ünnepeljenek, hogy azzal a szlovák lakosságnak se okozzanak fájdalmat.

A szlovák hatóságok az arbitrázsterület átadásáig megtiltották a helyi lakosságnak a magyar nemzeti színek használatát.

A bécsi döntés kihirdetését követően számos településen a Magyar Nemzeti Tanács helyi szervei vették át az élet irányítását, a közrend fenntartásában pedig az MNT által létrehozott polgárőrség segédkezett.

Imrédy Béla magyar miniszterelnök Jaross Andort, az EMP országos elnökét a honvédezerkar kormányfőmegbízottjává nevezte ki, s a visszacsatolandó területek egészére kiterjedő jogkörrel ruházta fel.

November 4.

Jozef Tiso kormányfő közvetlen utasítására a szlovák hatóságok a Hlinka Gárda egységeinek közreműködése mellett mintegy 7 ezer szlovákiai zsidó személyt gyűjtöttek be, akiket teherautókkal a Magyarország által másnaptól birtokba veendő arbitrázsterületre szállítottak. A kitoloncolt családok csupán kézipoggyászt és minimális mennyiségű készpénzt vihetnek magukkal.

A Pozsonyban ülésező cseh-szlovák–magyar katonai bizottság megegyezett az arbitrázsterület átadásának ütemtervében és módjában.

November 5.

Megjelent az EMP központi lapjának, a *Prágai Magyar Hírlap*nak az utolsó száma.

Érsekújvári Magyar Gárda aláírással szélsőséges, antiszemita szellemiségű, a város meghatározó magyar politikusait, Holota Jánost és Turchányi Imrét támadó röplapok jelentek meg Érsekújvárott.

A Garam menti Hontfüzesgyarmaton egy csehszlovák katonai járőr összetűzésbe keveredett a tulajdonukat védő helyi lakosokkal. A katonák három személyt agyonlőttek, további tíz főt pedig letartóztattak.

A magyar honvédség egységei a csallóközi Doborgaz és Medve községek térségében átlépték a trianoni határokat, s ezzel megkezdődött az első bécsi döntésben kijelölt területek Magyarországhoz csatolása, amely november 10-én fejeződött be. A bevonuló honvédséget a helyi lakosság túlárado öröme fogadta.

A Csehszlovák Távirati Iroda jelentése szerint 1938 októbere rendkívül száraz és kivételesen meleg hónap volt.

FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- Archív Kancelárie prezidenta republiky, Praha (AKPR)
fond D13679
- Archív Ministerstva zahraničních věcí, Praha (AMZV)
fond III. sekce
fond Zastupitelský úřad Budapest
fond VI. sekce
- Archív Národního muzea, Praha (ANM)
fond Ivan Déřer
- Archív Ústavu T. G. Masaryka, Praha (AUTGM)
fond E. Beneš
fond T. G. Masaryk
- Fórum Kisebbségkutató Intézet – Szlovákiai Magyar Levéltár, Somorja (FKI–SzML)
Molnár Imre rendezetlen iratai
- Hadtörténeti levéltár, Budapest (HL)
Tanulmánygyűjtemény (TGY)
- Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)
Külgügyminisztérium, Békéltetőosztály
K-28, Miniszterelnökség, Nemzeti és Kisebbségi Osztály iratai
K-63, Külgügyminisztérium, Politikai Osztály iratai
K-64, Külgügyminisztérium, Politikai Osztály rezervált iratai
K-429, Kozma Miklós iratai
K-763, Flachbart Ernő miniszteri tanácsos
- Národní archiv České republiky, Praha (NA ČR)
fond Presídium ministerstva vnitra, AMV 225 (AMV-PMV 225)
fond Předsednictvo ministerské rady (PMR)
fond Státní pozemkový úřad – Všeobecné spisy (SPU-Vš)
- Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Budapest (OSZK Kézirattár)
fond X.
fond 376, Szombathy Viktor hagyatéka
- Slovenský národný archív, Bratislava (SNA)
fond Krajinský úrad Bratislava (KÚ BA)
fond Policajné riaditeľstvo Bratislava (PR BA)
fond Ministerstvo Hospodárstva (MH)
fond Ministerstvo vnútra (MV)
- Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Rimavská Sobota (ŠOA Rimavská Sobota)
fond Okresný úrad, Feledince (OÚ Fe)
- Štátny archív v Košiciach, pobočka Rožňava (ŠOA Rožňava)

- fond Okresný úrad, Rožňava (OÚ RV)
 Štátny archív v Nitre, pobočka Komárno (ŠOA Komárno)
 fond Okresný úrad, Komárno (OÚ KN)
 Vojenský ústředný archív, Praha (VÚA)
 fond Hlavný štáb
 Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna <http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=82>
 Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly
 Poslanecká sněmovna – tisky
 Senát – stenoprotokoly

PUBLIKÁLT FORRÁSOK

- Ádám Magda (szerk.): *Diplomáciai Iratok Magyarország Külpolitikájához 1936–1945*. 2. kötet. (DIMK II) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965.
 Ádám Magda et. al. (szerk.): *Az első bécsi döntés okmánytára, 1938. augusztus 3. – 1939. március 15*. Kézirat.
 Deák, Ladislav: *Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I. (20. september – 2. november 1938)*. Martin, Matica slovenská, 2002.
 Életinterjú Kornfeld Ferencsel. Készítette Martin Kornfeld. Zsidó élettörténetek a huszadik században. <http://www.centropa.hu/object.84c17ac1-232f-4ea7-a064-2519d08ef025.ivy?full=true>
 Filo, Milan (zost.): *Dokumenty k dejinám KSČ na Slovensku (1929-1938)*. Bratislava, Ústav marxizmu-leninizmu ÚV KSS, 1980.
 Grundplanung A.O. Druhá světová válka, <http://www.fronta.cz/dokument/sudetonemecka-strana-akcni-program-z-leta-1938>.
 Posledné dni slovenských Košíc. Korzár. <http://www.cassovia.sk/korzar/board.php?disp=790&did=edge0&closed=1>
 Schvarc, Michal–Holák, Martin–Schriffl, David (eds.): *„Tretia ríša” a vznik Slovenského štátu. Dokumenty I. Das „Dritte Reich” und die Entstehung des Slowakischen Staates. Dokumente I*. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008.

STATISZTIKÁK ÉS ADATTÁRAK

- Földbirtokviszonyok a Felvidék visszacsatolt részén. *Magyar Statisztikai Szemle*, XVII. évf. 1939. 5. sz. 500–509.
Historická statistická ročenka ČSSR. Praha, Federální statistický úřad – Alfa, 1985.
 A magyar Felvidék visszacsatolt részének statisztikája. *Magyar Statisztikai Szemle*, XVI. évf. 1938. 11–12. sz. 1007–1139.
Príručka hospodárskej štatistiky Slovenska. Bratislava, Ústredné sdruženie slovenského priemyslu v Bratislave. 1935.
Ročenka Československé republiky 1931. Praha, [i. k.], 1931.
Ščítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. Praha, Státní úřad statistický, 1934.
Ščítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl II. Povolání obyvatelstva. Část 3. Praha, Státní úřad statistický, 1935.

Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl III. Ostatní data demografická. Praha, Státní úřad statistický, 1937.

Statistická příručka Republiky Československé. IV. Praha, Státní úřad statistický, 1932.

Statistická ročenka Republiky československé 1934. Praha, Státní úřad statistický, 1934.

Statistická ročenka republiky Československé 1938. Praha, Státní úřad statistický, 1938.

Szlovákia településeinek adatházisa In Szlovákiai magyar adatbank. Fórum Kisebbségkutató Intézet, <http://www.foruminst.sk/index.php?p=telepulesek&t=a&xp=&Mid=&Lev=&Ind=11&P=index,hu,&Ind=11>

Zprávy Státního úřadu statistického. Ročník XVII. 1936. Praha, Státní úřad statistický, 1936.

Zprávy Státního úřadu statistického. Ročník XIX. 1938. Praha, Státní úřad statistický, 1938.

PERIODIKUS SAJTÓ

Bars,	1938
Csehszlovákiai Népszava,	1936, 1937, 1938
Érsekújvár és Magyar Vidék,	1938
Érsekújvár és Vidéke,	1938
Esti Újság,	1938
Gömör,	1938
Kassai Újság,	1938
Komáromi Lapok,	1938
Losonci Hírlap,	1938, 1941
Magyarság,	1937, 1938
Magyar Nap,	1936, 1937, 1938
Magyar Ujság,	1936, 1937, 1938
Prágai Magyar Hírlap (PMH)	1937, 1938
Slovák,	1938
Slovenská liga,	1936, 1937, 1938
Slovenský denník,	1938
Új hírek,	1938
Új Élet,	1937, 1938, 1939
Venkov,	1938
Zprávy mesta Bratislavy,	1938, 1939
Žitný ostrov,	1938

KORABELI KIADVÁNYOK, FELDOLGOZÁSOK, EMLÉKIRATOK

Beneš, Edvard: *Paměti I. Mnichovské dny.* Praha, Academia, 2007.

Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1945.* Somorja, Méry Ratio, reprint: 2002.

Borsody István: *A magyar-szlovák kérdés alapvonalai.* Budapest, 1939.

Čarnogurský, Pavol: *6. októbra 1938.* Bratislava, Veda, 1993.

Duba Gyula: *Valami elmúlt. Erni gyermekkor.* Pozsony, Madách-Posonium, 2008.

Esterházy Lujza: *A huszadik esztendő.* Budapest, Új Élet, 1942.

Esterházy Lujza: *Szívek az ár ellen.* Budapest, Püski, 1991.

Földes György: *Visszaemlékezések. Önéletrajzi vázlatok.* Pozsony, Kalligram, 2008.

- Gömöry János: *Emlékeim egy letűnt világról*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1964.
- Gyomlay László (összeáll.): *Felvidéki hős magyar diákok*. Budapest, [i. k.], 1943.
- Haiczl Kálmán: *Egyháztörténelmi emlékek a cseh megszállás korából*. Esztergom, [i. k.], 1940.
- Halász Miklós: *Csehszlovákia 1918–1938*. Budapest, Századunk, 1938.
- Hangel, László (szerk.): *Mit élt át a Felvidék?* Budapest, Felvidéki volt Politikai Foglyok Országos Szövetsége, 1940.
- Hantos László: A szlovákiai magyar mezőgazdaság helyzete. *Magyar Gazdák Szemléje*, 1938. 9. sz. 395–404.
- Hidasi József: *Losonc-tól Losoncig. Egy város, egy család és egy túlélő története*. Budapest, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, 2008.
- Hodža, Milan: *Szövetség Közép-Európában*. Pozsony, Kalligram, 2004.
- Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Buenos Aires, 1953.
- Jócsik Lajos: *Idegen igában*. Budapest, Atheneum, [é. n.].
- Jócsik Lajos: *Iskola a magyarságra. Egy nemzedék élete húsz éves kisebbségben*. [h. n.], Nyugat, [é. n.].
- Kemény Gábor: Északi magyar szellem. In *Felvidéki magyar mártírok és hősök aranykönyve. Felvidéki irodalmi emlékkönyv*. Budapest, Mehosz, [é. n.], 277–407.
- Kovács Endre: *Korszakváltás*. Budapest, Magvető, 1981.
- Környei Elek: *Nyugati őrhelyen. Jegyzetek a szlovákiai magyar lélekről*. Pozsony, Veritas, 1939.
- id. Mács József visszaemlékezése. Kézirat.
- Marko J. Ilija: *Dornkappel, predmestie troch jazykov*. Praha, Európsky literárny klub, 1938.
- Ölvedi János: Mit hoz a felvidéki magyarság? *Magyar Szemle*, 1938, november, 3. sz. 230–236.
- Petrichevich Horváth Emil: *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi tevékenységéről*. Budapest, 1924, [k. n.].
- Rábely Miklós: *Egy rimaszombati polgár emlékezései*. Gömör-Kishonti Téka 8. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat, 2005.
- Rados K. Béla: Magyar kisebbségi munkásság és a szakszervezetek Cseh-Szlovákiában. *Magyar Kisebbség*, 1933, 2. sz. 56–57.
- Révay István: Nemzetiségi demográfia és kisebbségünk. In *Kisebbségi problémák. A Lévai Járási Közművelődési Testület 1936–1937. évi előadássorozatából*. Levice, [i. k.], 1937, 17–44.
- Sándor László: *Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei 1909–1993*. Pozsony, Madách-Posonium, 2009.
- Sidor, Karol: *Denníky 1930–1939*. Bratislava, ÚPN, 2010.
- Surányi Géza–Várad Aladár: *Magyar múlt és jelen. Különös tekintettel a magyar kisebbség helyzetére a Csehszlovák Köztársaságban*. Bratislava, 1928.
- Sziklay Ferenc: Kassa magyarsága a 20 cseh év alatt. In *Kassa*. Kassa, Kazinczy Társaság, 1941.
- Szvatkó Pál: A cseh-szlovákiai magyar sajtó. *Magyar Kisebbség*, 1934, 23–24. sz. 695–702.
- Szvatkó Pál: *A változás élménye. Válogatott írások* (válogatta és szerkesztette Filep Tamás Gusztáv és G. Kovács László). Pozsony, Kalligram, 1994.
- Varga Imre: A statisztika tükrében. In Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1945*. Somorja, Méry Ratio, reprint: 2002, 34–46.
- Vájlok Sándor: A csehszlovákiai magyarság kulturális helyzete. In *Kisebbségi problémák. A Lévai Járási Közművelődési Testület 1936–1937. évi előadássorozatából*. Levice, [i. k.], 1937, 92–98.

- Vájlok Sándor: Szlovákok és magyarok. In Fazekas József (szerk.): *Vagyunk és leszünk. A szlovéniai magyarság társadalmi rajza 1918–1945*. Pozsony, Kalligram, 1993. 182–190.
- Weirich, Marko: *Staré a nové Československo. Národopospodárský prehľad bohatství a práce*. Praha, Fer. Svoboda, 1938–1939.
- Zápisky generála Rudolfa Viesta (Exil 1939–1944)*. Bratislava, MNO SR, 2002.

SZAKIRODALOM

- Ablonczy Balázs: Őrzők. A többes identitás stratégiái. *Századvég*, 2007, 1. sz. 63–78.
- Ádám Magda: A versailles-i Közép-Európa összeomlása. A müncheni válság és Magyarország. *Századok*, 1999, 4. sz. 685–726.
- Agócs Attila: Hulita Vilmos, a füleki gyár változó életkörülményekhez alkalmazkodni tudó igazgatója. *Neograd 2008. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXII*. Salgótarján, Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet, 2008. 9–23.
- Ahn, Thomas von: „Új Szellem” Szlovénzskón. Betekintések Szvatkó Pál csehszlovákiai magyar „kulturpolitikai szemlé”-jébe (1937–1938). *Pro Minoritate*, 2009, tél, 55–80.
- Angyal Béla: A csehszlovákiai magyarság anyaországi támogatása a két világháború között. *Regio*, 2000, 3. sz. 133–179.
- Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum, 2002.
- Bárdi Nándor: Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés kezelésére. A magyar elképzelések 1918–1940. In Uő (szerk.): *Konfliktusok és kezeléseik Közép-Európában. Technikák és hagyományok*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2000, 137–181.
- Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolat-története*. Pozsony, Kalligram, 2004.
- Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008.
- Brandes, Detlef: *Die Sudetendeutschen im Krisenjahr. 1938*. München, Oldenbourg Verlag, 2008.
- Broklová, Eva: *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*. Praha, Karolinum, 1999.
- Bukovszky, László: Államhatalmi változások a Mátyusföldön 1918–1919-ben és 1938-ban. In Uő. (szerk.): *Mátyusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005, 123–147.
- Bystrický, Valerián: Diplomatické a vojenské garancie bezpečnosti ČSR proti naciálnosocialistickej agresie. In Hoensch, Jorg K.–Kováč, Dušan (ed.): *Ztroskotání spolužití. Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939*. Praha, Ministerstvo zahraničních věcí, 1993, 209–226.
- Bystrický, Valerián: K niektorým politicko-spoločenským otázkam vývoja Slovenska v rokoch 1935–1938. *Forum Historiae*, 2010, 1. sz., http://www.forumhistoriae.sk/main/texty_1_2010/bystricky.pdf
- Bystrický, Valerián: Národnostný štatút a štátoprávne programy na Slovensku roku 1938. In Bystrický, Valerián: *Od autonómie k vzniku slovenského štátu*. Bratislava, HÚ SAV, 2008, 84–99.

- Bystrický, Valerián–Deák, Ladislav: Od mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska. In Zemko, Milan–Bystrický, Valerián (ed.): *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava, Veda, 2004, 199–240.
- Bystrický, Valerián: Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb roku 1938. *Historický časopis*, 1992, 4. sz. 438–456.
- Čaplovič, Miloslav: *Branné organizácie v Československu 1918–1939 (so zreteľom na Slovensko)*. Bratislava, MNO SR, 2001.
- Čaplovič, Miloslav: Čs. Branná moc po Mníchove: náčrt problematiky (október 1938–marec 1939). In Šmihula Daniel (ed.): *Viedenská arbitráž v roku 1938 a jej európske súvislosti*. Bratislava, ŠEVT, 2008, 48–61.
- Čaplovič, Miloslav: Postavenie a profesionálny rast slovenských dôstojníkov v československej brannej moci v rokoch 1920–1939. *Vojenská Osveta*, 2006, 58–68.
- Čaplovič, Miloslav: Septembrová mobilizácia čs. armády 1938 s dôrazom na Slovensko. In Štefánský, Michal–Purdek, Imrich (ed.): *Slovensko vo vojnách a konfliktoch v 20. storočí*. Bratislava, VHÚ–Ministerstvo obrany SR, 2003, 75–114.
- Čelovský, Bořivoj: *Mníchovská dohoda 1938*. Ostrava, Tilia, 1999.
- Chorvát, Peter: Maďarské kráľovské honvédsťvo verzus československé opevnenia – k problémom interakcie. *Vojenská história*, 2008, 1. sz. 47–69.
- Deák, Ladislav: Autonómia Slovenska v plánoch horthyovského Maďarska v roku 1938. *Historický časopis*, 1988, 3. sz. 397–410.
- Deák, Ladislav: *Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933–1939*. Bratislava, Veda, 1991.
- Deák, Ladislav: Maďarská menšinová politika v Česko-Slovensku v čase Mníchova. In: Haraksim, Ľudovít (zost.): *Národnosti na Slovensku*. Bratislava, Veda, 1993. 59–70.
- Deák, Ladislav: Terorizovali a ohrozovali na živote. Maďarské gardy sa cieľavedome usilovali rozbiť československý štát. *Verejná správa*, 2008, 2. sz. http://www.civil.gov.sk/archiv/p17_2008-2/p17-c02-2008-18.shtm
- Dejmek, Jindřich: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta*. Praha, Karolinum, 1998.
- Draxler, Vladimír: Slovenské rozhlasové vysielanie v rokoch 1926–1938. In Roguľová, Jaroslava a kol. (eds.): *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938*. Bratislava, HÚ SAV, 2009, 13–152.
- Duka-Zólyomi Emese: A (cseh)szlovákiai magyarok zeneélete 1918–1998. In Tóth László–Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. III. Irodalom, tudomány, könyvkiadás, színház, képzőművészet, ének, zene, tánc*. Budapest, Ister, 1999. 281–320.
- Duka Zólyomi Norbert: Az asszimilálódás. In Fazekas József (szerk.): *Vagyunk és leszünk. A szlovenszkói magyarság társadalmi rajza 1918–1945*. Pozsony, Kalligram, 1993.
- Eiler Ferenc: *Kisebbségvédelem és revízió. Magyar részvétel az Európai Nemzetiségi Kongresszuson 1925–1939*. Budapest, Gondolat, 2006.
- Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002.
- Findor, Andrej: Ako fungujú „národné dejiny“: reprezentovanie „kultúrnej nadradenosti“ a vytváranie etnických hraníc v slovenských učebniciach dejepisu (1918–1938). In Findor, Andrej–Drál, Peter (eds.): *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno, Tribun EU. 2009.

- Faltus, Jozef–Průcha, Václav: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry, 1967.
- Filep Tamás Gusztáv: *A humanista voksa. Írások a csehszlovákiai magyar kisebbség történetének köréből 1918–1945*. Pozsony, Kalligram, 2007.
- Filep Tamás Gusztáv: *A hagyomány felemelt töre. Válogatott és új esszék, tanulmányok az 1918–1945 közötti (cseh)szlovákiai magyar kultúráról*. Budapest, Ister, 2003.
- Fogarassy László: Pozsony város nemzetiségi összetétele a 20. században a népszámlálások és a választási eredmények tükrében. In Veres Géza (szerk.): *Új Mindenes gyűjtemény 10*. Pozsony, Madách, 1993, 113–136.
- Gabzdilová, Soňa–Olejník, Milan: Od pozitivizmu k negativizmu – Karpatonemecká strana v období predmníchovskej ČSR. *Historický časopis*, 2005, 3. sz. 467–486
- Gaucsík István: *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése. 1918–1938. Dokumentumok*. Pozsony, Kalligram, 2008.
- Gaucsík István: *Negyed története (1918–1989)*. Kézirat.
- Gyáni Gábor: A középosztály társadalomtörténete a Horthy-korszakban. *Századok*, 1997, 6. sz. 1265–1305.
- Gyönyör József: *Közel a jog asztalához*. Pozsony, Madách, 1993.
- Gyurgyík László: A (cseh)szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének alakulása 1918–1998. In Tóth László (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. I. Budapest, Ister, 1998, 81–131.
- Gyurgyík László: *Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Pozsony, Kalligram, 1994.
- Hallon, Ludovít: *Industrializácia Slovenska 1918–1938 (Rozvoj alebo úpadok?)*. Bratislava, Veda, 1995.
- Harna Josef: Národnostní politika Hodžovy vlády. In: *Národnostní politika v Polsku a Československu v meziválečném období. Sborník z mezinárodní vědecké konference*. Praha, 2005, 94–107.
- Hauner, Milan: Předmluva: Mníchovské dny a Edvard Beneš. In Beneš, Edvard: *Paměti I. Mníchovské dny*. Praha, Academia, 2007.
- Hetényi, Martin: Náčrt problematiky utečencov z Maďarska v okrese Nitra 1938–1945. In Šmigel, Michal–Mičko, Peter (ed.): *Od autonómie k samostatnosti. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV Banská Bystrica, Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela*, 2005, 429–442.
- Holec, Roman: Jeden z porazených. Šlachta na Slovensku po roku 1918. In Roguľová, Jaroslava a kol. (eds.): *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918–1938*. Bratislava, HÚ SAV, 2009, 31–48.
- Holub, Ota: Organizace a příprava Stráže obrany státu k bojové činnosti při zajištění státní hranice ČSR v letech 1936–1938. *Historie a vojenství*, 1991. 3. sz. 18–39.
- Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.
- Hubenák, Ladislav: Volby do obecných zastupiteľstiev (1918–1938). *Notitia Novae Facultatis Juridicae Universitatis Matthiae Beli Neosolensis*, 1997, 75–101.
- Janics Kálmán: *A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után (1945–1948)*. Pozsony, Madách, 1992.

- Kamenec, Ivan: Kryštalizácia politického života na Slovensku v rokoch 1935–1937. In Uő: *Spoločnosť, politika, historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Bratislava, Historický ústav SAV, 2009. 13–34.
- Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl 3. O přežití a o život (1936–1938)*. Praha, Libri, 2003.
- Kocsis Aranka: Magyar falusiak a szlovák fővárosban. Városiasodás és etnicitás a két világháború közötti Pozsonyban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2009, 4. sz. 49–66.
- Koudela Pál: *A kassai polgárság 1918 előtt és után*. Budapesti Corvinus Egyetem, Ph.D. értekezés, 2005.
- Kováč, Dušan: Češi, Nemci a Slováci v medzivojnovom Československu. Otázky a odpovede. In Hoensch, Jorg K.–Kováč, Dušan (ed.): *Ztroskotání spolužití. Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939*. Praha, Ministerstvo zahraničních věcí, 1993, 255–266.
- Kováč, Dušan: *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871–1945)*. Bratislava, Veda, 1991.
- Kovács Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között (1918–1938)*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004.
- Kovács Éva: Határváltó diskurzusok: Komárom 1918–22, 1938. In: Bárdi Nándor (szerk.): *Konfliktusok és kezelésük Európában. Technikák és hagyományok*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2000, 181–212.
- Kóvágó József: *A szlovákiai magyar nyelvterület városai*. Budapest, [i. k.], 1946
- Kóvágó László: A Komintern és a nemzetiségi kérdés a húszas években. *Századok*, 1981, 4. sz. 754–769.
- Králiková, Magdaléna–Chovanec, Ján: *Výstahovalectvo na Slovensku*. Banská Bystrica, Metodické centrum, 1997.
- Kural, Václav: *Češi, Němci a mnichovská křížovatka*. Praha, Karolinum, 2002.
- Kural, Václav: Konflikt místo *spoločenství*. *Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů, 1993.
- Kvaček, Robert–Chalupa, Aleš–Heyduk, Miloš: *Československý rok 1938*. Praha, Panorama, 1988.
- Kvaček, Robert: *Spory o dějiny: Mnichov 1938*. www.learned.cz/files/prednasky/robert.kvacek_1107.pdf
- Lašek, Radan: *Jednotka určení SOS*. Díl první. Praha, Codyprint, 2006.
- Lašek, Radan: *Jednotka určení SOS*. Díl druhý. Praha, Codyprint, 2007.
- Letz, Robert: Hlinkova Slovenská ľudová strana (pokús o syntetický pohľad). In Letz, Robert–Mulík, Peter–Bartlová, Alena: *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905–1945*. Matica slovenská, Martin, 2006, 12–108.
- Lipták, Lubomír: Krach československej štátnej idey. In Hoensch, Jorg K.–Kováč, Dušan (ed.): *Ztroskotání spolužití. Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939*. Praha, Ministerstvo zahraničních věcí, 1993, 72–87.
- Lipták, Lubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava, Kalligram, 1998.
- Liszka József: A (cseh)szlovákiai magyarság populáris kultúrája 1918–1998. Vázlat. In Tóth László–Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *A (Cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. I*. Budapest, Ister, 1998, 168–206.
- Liszka József: *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest, Osiris, 2002.
- Lukes, Igor: *Czechoslovakia between Stalin and Hitler. The diplomacy of Edvard Benes in the 1930s*. Oxford University Press, 1996.

- Mácza Mihály: A politikai erőviszonyok alakulása egy dél-szlovákiai határvárosban az első Csehszlovák Köztársaság idején (Komárom 1918–1938). In Zalabai Zsigmond (szerk.): *Új Mindenés gyűjtemény*. Bratislava, Madách, 1981, 85–111.
- Mannová, Elena: Konštrukcia menšinovej identity v mestskom prostredí. Maďari v Komárne a Lučenci (1918–1938) In Salner, Peter–Luther, Daniel (eds.): *Etnicita a mesto*. Bratislava, Ústav etnológie SAV, 2001, 111–140.
- Mannova, Elena: Southern Slovakia as an Imagined Territory. In Ellis, Steven G.–Raingard, Esser (ed.): *Frontiers, Regions and Identities in Europe*. Clihores.net., Frontiers and Identities, 2009.
- Mannová, Elena: Spolky – čertove volky, ale aj škola demokracie. In Salner, Peter (red.): *Taká bola Bratislava*. Bratislava, Veda, 1991, 67–90.
- Michela, Miroslav: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921*. Bratislava, Kalligram, 2009.
- Molnár Imre: A magyar anyanyelvű egyházak helyzete Csehszlovákiában. In Tóth László–Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. I.* Budapest, Ister, 1998. 207–257.
- Molnár Imre: „Sem gyűlölettel, sem erőszakkal...” Esterházy János élete és mártírhalála. Komárom, Kecskés László Társaság, 2008.
- Molnár Imre: A szlovenszkói magyar közművelődés meghatározó összetevői 1920–1945 között. In Tóth László–Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. II. Oktatásügy, közművelődés, sajtó*. Budapest, Ister, 1999, 139–233.
- Nižňanský, Eduard–Slneková, Veronika: Deportácia Židov za autonómie Slovenska 4.-5.11.1938. *Studia Historica Nitriensis*, 1996, 66–184.
- Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941)*. I–II. Budapest, PolgART, 2000.
- Ormos Mária: *Magyarország a két világháború között 1914–1945*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998.
- Ormos Mária–Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Budapest, Osiris, 2003.
- Petráš, René: *Menšiny v meziválečné Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha, Karolinum, 2009.
- Plevza, Viliam: *A CSKP nemzetiségi politikája*. Bratislava, Madách, 1983.
- Popély Gyula: *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram, 1995.
- Popély Gyula: *Erős várunk az iskola*. Pozsony, Madách-Posonium, 2005.
- Popély Gyula: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Budapest, Regio, 1991.
- Popély Gyula: *A szlovákiai magyar kisebbség kronológiája 1915–1945*. Kézirat. Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Pritz Pál (szerk.): *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 2006.
- Pritz Pál: *Magyarország és a nagyhatalmak 1938-ban*. Kézirat.
- Rácz Kálmán: *Az Esztergomi Érsekség diszmembrációja (1918–1938)*. PhD. disszertáció, Budapest, ELTE BTK, 2009.

- Romsics Ignác: A brit külpolitika és a „magyar kérdés” 1914–1946. *Századok*, 1996, 2. sz. 34–132.
- Rupnik, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha, Academia, 2002.
- Rychlík, Jan: *Češi a Slovinci ve 20. století. Československé vztahy 1914–1945*. Bratislava, AEP, 1997.
- Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Budapest, Osiris, 2002.
- Sallai Gergely: Az első bécsi döntés megítélése a szlovák és a magyar történeti irodalomban. In: Pásztor Cecília (szerk.): „... ahol a határ elválaszt.” *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Salgótarján, Szindbád, 2002, 250–274.
- Sallai Gergely: „A határ megindul...” *A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében 1938–1939*. Pozsony, Kalligram, 2009.
- Sabol, Miroslav: Technický pokrok v slovenských domácnostiach v medzivojnovom období. In: Roguľová, Jaroslava a kol. (eds.): *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918–1938*. Bratislava, HÚ SAV, 2009, 59–72.
- Salner, Peter: *Mozaika židovskej Bratislavy*. Bratislava, Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2007.
- Salner, Peter: *Premeny Bratislavy 1939–1993*. Bratislava, Veda, 1998.
- Salner Peter: *Taká bola Bratislava*. Bratislava, Veda, 1991.
- Salner, Peter: *Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava, Zing Print, 2000.
- Schvarc, Michal: Bratislava v nemeckých plánoch na jeseň 1938. In: Mihula, Daniel (ed.): *Viedenská arbitráž v roku 1938 a jej európske súvislosti*. Bratislava, Úrad vlády SR, 2008, 24–34.
- Sikora, Stanislav–Hotár, Viliam S. (zost.): *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava, T. R. I. Médium, 1996.
- Sikora, Stanislav: Sociálni demokrati a komunisti na Slovensku v rokoch 1935–1938 (O možnostiach spoločného postupu ľavice.). In: Sikora, Stanislav–Hotár, Viliam S. (zost.): *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava, T. R. I. Médium, 1996, 254–288.
- Simon Attila: Az 1938-as csehszlovákiai községi választások és a szlovákiai magyar politika. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2006, 1. sz. 111–134.
- Simon Attila: Cseh és szlovák kolonisták betelepítése Dél-Gömör falvaiba a két háború közötti időszakban. *Gömörország*, (5.) 2004, 1. sz. 40–45.
- Simon Attila: *Maďarská komunita, štátna moc a 15. marec v období prvej Československej republiky*. Kézirat.
- Simon Attila: Sípbal, dobbal, nagybőgővel – avagy kísérlet a „Felvidék visszafoglalására” 1938. október 5-én. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2006, 4. sz. 145–160.
- Simon Attila: *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.
- Simon Attila: Zabudnutí aktivisti. Príspevok k dejinám maďarských politických strán v medzivojnovom období. *Historický časopis*, 2009, 3. sz. 511–530.
- Šprocha, Branislav–Tišliar, Pavol: *Štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919–1940*. Bratislava, Infostat, 2009.
- Šrámek Pavel: *Československá armáda v roce 1938*. Brno-Náchod, Nakladatelství a vydavatelství Společnost přátel čs. Opevnění, 1996.

- Šuchová, Xenia: Problémy organizácie politickej správy na Slovensku v predmníchovskej republike. In Zemko, Milan–Bystrický, Valerián: *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava, Veda, 2004, 95–122.
- Számadó Emese–Turi Zsolt: *Komárom, 1938–1945. A Felvidék visszacsatolása és komáromi következményei a korabeli sajtó és dokumentumok tükrében*. Komárom, Önkormányzat, 2008.
- Szarka László: „Nádi élet”, „eltűnt gondolatok”. Szlovákiai magyar önértelmezések az első bécsi döntés idején. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2007, 3. sz. 51–63.
- Szarka László: Národnostní statut a rozpory mezi. Benešem a Hodžou 1935–1940. *Střední Evropa*, 1992, 26. sz. 50–53.
- Szarka László: Szarka László: *Németország szerepe az első bécsi döntés előkészítésében*. In Simon Attila (szerk.): *Visszacsatolás vagy megszállás. Szempontok az első bécsi döntés értelmezéséhez*. Balassagyarmat, Nógrád Megyei Levéltár – Selye János Egyetem, 2010, 21–41
- Szarka László: A szlovákiai baloldal a müncheni válság idején. In Németh István (szerk.): *Anschluss – München 1938*. Budapest, Politikai Főiskola Nemzetközi Munkásmozgalom Története Tanszék, 1988, 156–166.
- Szarka László: Tér és identitás. Államhatár, nyelvhatár, etnikai kontaktuszóna. In Krausz Tamás–Szvák Gyula (szerk.): *Életünk Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára*. Budapest, Pannonica, 2003, 231–237.
- Szirmai Rezső: *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben*. Budapest, Faust Könyvkiadó, 1946, 155.
- Szöllősová, Diana: Etnicita ako významný faktor pri formovaní politickej situácie Rožňavy v zrkadle republiky Československej (1918–1939). *Slovenský národopis*, 1999, 2–3. sz. 182–204.
- Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségi politika Magyarországon. 1938–1941*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.
- Tišliar, Pavol: *Mimoriadne scítanie ludu na Slovensku z roku 1919. Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava, Statis, 2007.
- Tišliar, Pavol: *Plodnosť a celková reprodukcia obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919–1937*. Bratislava, Stimul, 2008.
- Tóth László: Magyar műkedvelő színháztársulat Csehszlovákiában 1918 és 1945 között. *Regio*, 1990, 4. sz. 145–169.
- Turczel Lajos: A csehszlovákiai magyar közművelődés alakulása 1918-tól 1945-ig. In *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből*. Pozsony, Kalligram, 1993.
- Vadász Ferenc: Magyar kulturális népfrontszervezési kísérletek Csehszlovákiában. 1936–1938. *Múltunk*, 1997, 3. sz. 105–135.
- Vondrovský, Ivo: *Opevnění z let 1936 - 1938 na Slovensku*. Dvůr Králové nad Labem, Fortprint, 1993.
- Vyšný, Paul: *The Runciman Mission to Czechoslovakia, 1938. Prelude to Munich*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003.
- Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Budapest, Osiris, 2001.
- Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony, Kalligram, 2009.
- Zemko, Milan–Bystrický, Valerián: *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Veda, Bratislava, 2004.

FÜGGELÉK

1. Az Egyesült Magyar Párt elvi állásfoglalása a nemzetiségi kérdés rendezéséről. Az állásfoglalást az EMP képviselői klubjának elnöke, Szüllő Géza olvasta fel a nemzetgyűlés képviselőházában 1938. március 29-én.

Tisztelt Képviselőház! Először magyarul, azután pedig szlovákul akarok felszólalni ehhez a javaslatához és fel akarom olvasni azt az álláspontunkat, amit ebben az államban az ittlévő magyarság elfoglal (čte):

A képviselőház nyilvános fóruma előtt szögezem le azt, hogy ebben a reszpublikában nemcsak szlovák, nemcsak német, nemcsak lengyel, nemcsak rutén, hanem magyar kérdés is van. Innen jelentem ki, hogy a magyarság sem kulturális, sem gazdasági, sem közjogi tekintetben nem nyerte meg azokat a jogosultságokat, amelyeket garantáltak részére a csehszlovák államot megalkotók akkor, amikor Európa új felosztása alkalmával ezt a köztársaságot megteremtették.

Mi ebben a reszpublikában mindnyájan érezzük a köztársaságnak abbeli konstruktív hibáját, hogy ez a reszpublika két önálló jogi és közgazdasági életet élt államból: Ausztriából és Magyarországból állítatott össze. Mindkét államban ezer éven át más kultúra, más törvények és más közgazdasági érdekek fejlődtek ki. Ezek a különbségek még ma is fenállanak azért, mert ez a két állam nem véletlenségből, hanem geofizikai alapon lévő kényszerűségből teremtődött meg. Éppen ezért egészen más módon és más utakon tudja elérni a szlovákiai és kárpátaljai, mint a történelmi országokban lévő lakosság a maga életének boldogulását.

Ez az indoka annak, hogy a magyarság pártjai már megalakulásuk óta állandóan Szlovákia és Kárpátalja autonómiájáért harcoltak. Mi magyarok a szlovák testvéreinkkel együtt . . . (*Posl. Vallo: Mióta ismernek maguk szlovák testvéreket?*) Én mindig ismertem. Kérdezze meg **Hodža** miniszterelnök urat, kérdezze meg dr **Markovič** alelnök urat, hogy nem én voltam-e az, aki mint bazini képviselő mindig a szlovákság érdekeit képviseltem. (...) Mi magyarok szlovák testvéreinkkel együtt kívánjuk azt, hogy a köztársaság kebelén belül minden nemzet saját földjén, saját sorsát maga intézze. (*Hluk. - Růžné výkřiky.*)

Místopředseda dr **Markovič** (*zvoni*): Prosím o klud.

Posl. dr **Szüllő** (*pokračuje*): Az autonómia alapját, amit kívánunk, a pittsburgi szerződés teremtette meg, Kárpátalja önkormányzatát maga a békeszerződés írta elő. Egyik föltételnek sem tett eleget a kormány és ez az oka a mostani megrendült helyzetének. Az itt lévő konszolidációt nem a fegyverek csörgetése, nem mások kardjára való támaszkodás, hanem a népek belső lelkiületének megelégedése tudja csak garantálni. Meg kell, hogy értse a kormányzat azt, hogy másként itt boldogulást nem tud elérni, mintha teljes jogegyenlőség alapján megadja minden itt élő nemzetnek, ami őt isteni és emberi törvény szerint megilleti. (*Potlesk poslanců spojených stran maďarských.*)

2. A CSKP memorandumuma a magyarkérdés megoldásáról, 1938. április 14.

p. predsedovi vlády dr. M. Hodžovi

Pán predseda vlády!

Naša strana už viac ráz zdôrazňovala potrebu občianskeho zrovnoprávnenia všetkých národov v Československu, a tak aj maďarských obyvateľov republiky. Musíme však s lútosťou konštatovať, že napriek našim opätovným upozorneniam a súreniam neboli urobené na poli národnostného vyrovnania v prospech Maďarov uspokojujúce opatrenia. Avšak politická situácia vyžaduje, aby vláda zabezpečila a stupňovala obrannú schopnosť obyvateľstva, a k jej zväčšeniu vo veľkej miere prispieva uspokojujúce riešenie národnostných pomerov. Maďarské obyvateľstvo z hľadiska obrany republiky hrá významnú úlohu, a preto patrí k najdôležitejším politickým úlohám, aby i jeho národnostné požiadavky boli splnené spolu s požiadavkami iných národností.

Národnostné vyrovnanie je vnútornou záležitosťou národov republiky a možno ho uskutočniť iba tak, ak bude vylúčený akýkoľvek zahraničný vplyv naň. Považujeme za potrebné, aby vláda brala na túto okolnosť ohľad a energicky sa postavila proti akýmkoľvek zahraničným zásahom v tomto smere. Opatreniami, ktoré sa stali potrebné v prospech maďarského obyvateľstva, treba zosilniť demokratické presvedčenie maďarského ľudu a upevniť jeho bratský vzťah s ostatnými národmi tohto štátu. To vyžaduje, aby vládne opatrenia sa robili v dohode s demokratickými predstaviteľmi Maďarov a aby neboli podporované také živly, ktoré sa opierajú o fašistické hnutia dirigované zo zahraničia a ktoré vnášajú do radov maďarského obyvateľstva smery protidemokratické, fašistické. Autonomistické požiadavky tejto protirepublikánskej skupiny odmietame, lebo neslúžia blahu maďarského obyvateľstva, ale ich cieľom je oslabenie obrannej schopnosti tunajších národov proti fašizmu. Ostatne, uskutočnenie autonómie podľa Pittsburskej dohody neprinieslo by Maďarom národnostné práva, naopak, odbúrало by aj posledné zvyšky ich terajších práv.

Predkladáme tieto požiadavky kvôli tomu, aby maďarská otázka bola riešená čím skôr. Navrhujeme také opatrenia, ktoré sú v terajšej situácii bezpodmienečne odôvodnené a sùrne.

1. Nech sú urobené účinné opatrenia na zlepšenie sociálneho postavenia maďarského ľudu. V našom vyhlásení v parlamente dňa 29. marca t. r. navrhovali sme vypracovanie takého programu hospodárskych reforiem, ktoré by znamenali rýchlu pomoc pracujúcim vrstvám všetkých národov republiky. Musíme však obrátiť pozornosť vlády na to, že niektoré hospodárske ťarchy a nedostatky ťažko doliehajú najmä na maďarské obyvateľstvo a ich zmiernenie by značnou mierou prispelo k zlepšeniu životných pomerov maďarského ľudu v Československu. Uskutočnenie oddĺženia na základe návrhu našej strany zo dňa 10. januára 1937 by umožnilo, aby si aj zadĺžení maďarskí maloroľníci a strední roľníci upravili dlžoby. Nová, demokratická pozemková reforma dala by pôdu aj maďarským maloroľníkom a poľnohospodárskym robotníkom. Okrem toho mohla by vláda na základe splnomocnenia, ktoré jej dáva zákon na obranu štátu, nariadiť vyvlastnenie veľkostatkov irendentistických a protirepublikánskych živlov v maďarských krajoch a umožniť, aby takto získanú pôdu dostali maďarskí maloroľníci a poľnohospodárski robotníci. Úpravou miezd treba sa postarať o zvýšenie životnej úrovne maďarského robotníctva a najmä poľnohospodárskeho robotníctva, ktoré žije v hanebných pomeroch. Považujeme za dôležité, aby sa v zmysle ujednania zo dňa 18. februára 1937 začali v maďarských krajoch veľkorysé verejné práce. Nech sú na nich zamestnaní v prvom rade miestni maloživnostníci a robotníci. Vláda spolu so zástupcami odborových organizácií nech vypracuje plán týchto prác, ako aj pracovné a mzdové podmienky na nich.

2. Nový zákon o štátnom občianstve nech ukončí kalváriu všetkých Maďarov, ktorí tu žijú bez štátneho občianstva. Treba uznať štátne občianstvo všetkých tých osôb, ktoré žili na území republiky 28. októbra 1918. V záujme rýchleho likvidovania stavu, v ktorom tu žijú ľudia bez domova, treba zjednodušiť a skrátiť úradný postup pri udeľovaní štátneho občianstva. Nech je v tomto smere pozmenený a rýchlo prerokovaný návrh zákona o štátnom občianstve, ktorý je teraz pred poslaneckou snemovňou.

Menšinový štatút

Súhlasíme s úmyslom vlády — ako to oznámil pán ministerský predseda vo svojej reči v rozhlasе dňa 28. marca t. r. — že vypracuje menšinový štatút a zjednotí v ňom všetky doterajšie zákony a nariadenia, ktoré sa vzťahujú na národnostné menšiny. Toto opatrenie uľahčí aj maďarskému obyvateľstvu, aby si uplatnilo svoje terajšie práva. Z príležitosti zjednotenia menšinových zákonov a nariadení treba však doplniť menšinový štatút niektorými opatreniami, ktoré v najnutnejšom smere rozširujú práva maďarského obyvateľstva. Preto navrhujeme:

3. Na poli jazykových práv v súhlase s memorandom našej strany podaným v nemeckej otázke a na základe nášho návrhu v parlamente: demokratickú novelizáciu jazykového zákona, a to takým spôsobom, aby každý maďarský obyvateľ mal možnosť a právo používať svoju materinskú reč v úradoch a pred súdom, aby maďarskí obyvatelia mohli písať svoje podania úradom a súdom v materinskej reči a aby ich vybavovanie sa tiež dialo v materinskej reči stránok. Všetky tieto otázky nech sú, riešené z hľadiska účelnosti. Prípadný potrebný preklad v styku s úradmi nech je zaoštarávaný na útraty štátu.

Vo veci jazyka nápisov a označení v maďarských a miešaných krajocho nemajú byť uplatňované prestížne hľadiská, ale treba postupovať v duchu národnostnej znášateľnosti, a to takým spôsobom, aby každému občanovi republiky bol uľahčený styk s úradmi v materinskej reči. Novelizácia jazykového zákona má bezpodmienečne umožniť používanie maďarského jazyka všade, kde Maďari žijú pohromade vo väčšom počte, a to predovšetkým v Bratislave, Košiciach a v Užhorode. Okamžitým zvláštnym nariadením nech vláda zabezpečí jazykové práva maďarského obyvateľstva týchto troch miest, aby takýmto spôsobom ukázala príklad znášateľnej národnostnej politiky, ktorá neuplatňuje prestížne hľadiská.

Používanie maďarských nápisov a označení na železnici a na pošte nemá byť podmienené tým, že sa zavedie iba v okresoch s 50-percentnou maďarskou menšinou. Železnice a pošta nech zavedú maďarské nápisy a označenia vo všetkých obciach, kde je najmenej 20 percent maďarského obyvateľstva, bez ohľadu na to, aký je počet maďarského obyvateľstva v okrese.

4. V školskej politike a na poli kultúrnom: Vláda spolu s maďarskými demokratickými poslancami nech vypracuje presný záväzný program stavby škôl, ktorým by sa plánovité uskutočnili známe školské požiadavky Maďarov a postupne by sa aj odstránili nedostatky ľudového, meštianskeho a stredného školstva, ako aj učiteľských ústavov a odborných škôl vôbec. Pri vypracúvaní programu stavby škôl treba brať ohľad na platné školské zákony (povinné postavenie školy pre 40 školopovinných detí toho istého jazyka atď.) a najkrikľavejšie nedostatky (v Dunajskej Strede a v Moldave niet maďarskej meštianskej školy, v Košiciach a v Leviciach je potrebné maďarské gymnázium atď.). Na, zabezpečenie uskutočnenia tohto stavebného programu nech vláda pred zostavením štátneho rozpočtu prerokuje s maďarskými demokratickými členmi Národného zhromaždenia zaradenie stavby škôl do rozpočtu a nech sa postará o úhradu úplného uskutočnenia tohto stavebného programu. Nech je ustanovená maďarská školská rada na Slovensku zo zástupcov demokratických Maďarov. Tejto rade treba dať ďalekosiahle práva na

vedenie maďarských školských záležitostí. Vláda nech sa bezodkladne postará o to, aby boli — podľa zákona o tom — ustanovené okresné a miestne maďarské osvetové zbory a knižničné rady. Nech nariadi podriadeným úradom, aby tieto inštitúcie všemožne podporovali. Vláda nech dbá o to, aby tieto dôležité maďarské ľudovýchovné a kultúrne inštitúcie neovládali nepriatelia republiky a demokracie, ale aby ich mali v rukách demokratickí maďarskí občania.

5. Do štátnych a verejných úradov a do štátnych podnikov nech sú prijímaní na základe národnostného kľúča úradníci maďarskej národnosti z radov demokraticky zmýšľajúcej maďarskej inteligencie. Práve tak nech sú pri štátnych a verejných prácach, v štátnych závodoch a podnikoch zamestnávaní podľa národnostného kľúča maďarskí robotníci.

6. Nech vláda použije trestné sankcie a nech postupuje s príkladnou prísornosťou proti všetkým tým, čo hospodársky a sociálne poškodzujú obyvateľov pre ich príslušnosť k maďarskej národnosti alebo uplatňujú národnostný šovinizmus voči Maďarom v ktorejkoľvek inej forme, a takto pomáhajú nepriateľom demokracie v ich podkopačnej práci proti republike. Práve tak treba zákonnými opatreniami potrestať tých, čo donucujú maďarských rodičov, aby svoje deti dali zapísať do inojazyčných škôl, alebo uplatňujú voči maďarskému obyvateľstvu akúkoľvek inú formu odnárodňovania.

Navrhujeme, aby vláda bezodkladne pozvala k prerokúvaniu týchto požiadaviek a spôsobov ich uskutočnenia zástupcov všetkých demokratických vrstiev a skupín maďarského obyvateľstva. Len touto cestou možno zaistiť, že ujednanie skutočne poslúži záujmom demokracie, republiky a maďarského obyvateľstva.

Maďarský ľud stojí jednotne za uvedenými požiadavkami, stavia sa spolu s ostatnými národmi na obranu republiky a demokracie, lebo týmto postupom háji svoju domovinu a seba samého. Právom však očakáva, že aj republika zaistí demokratické národnostné a občianske práva maďarského obyvateľstva.

S prejavom úcty:

Pečiatka: Klub poslancov KSČ, A. Zápotocký Viliam Široký,

Pečiatka: Klub senátorov KSČ, Karel Kreibich Gábor Steiner podpredsedovia

Filo, Milan (zost.): *Dokumenty k dejinám KSČ na Slovensku (1929-1938)*. Bratislava, Ústav marxizmu-leninizmu ÚV KSS, 1980, 362–366.

3. Az EMP 12 pontba összefoglalt követeléseit, amelyeket a párt országos elnöke, Jaross Andor 1938. április 5-én, a nemzetgyűlés képviselőházában elmondott beszédében ismertetett.

Tisztelt képviselőház! A Csehszlovák köztársaság jelenleg Európa reflektorfényében áll. Akkor, amikor ezt megállapítjuk, ez a parlament és általában a politikai élet a betiltott népgyűlésekkel úgy tűnik fel, mintha ebben a reflektorfényben hirtelenében letompítottunk volna minden fényt, hogy minél jobban elmosódjanak a kör vonalak.

Én azt hiszem, hogy nem helyes ez a politika. Nem helyes azért, mert ezáltal a kétségekből ködgomolyag száll fel, amely ködgomolyag eltakarja a tisztánlátását az európai közvélemény előtt és ez lehet egyik oka annak is, hogy olyan hírek kelnek szárnyra Európa-szerte, amire igen eklatáns példát szolgáltat egy-egy francia, vagy angol napilap.

Az a törvényjavaslat, amely ma itt a Háznak az asztalán fekszik, a történelem perspektívájába beállítva, egészen kis jelentőségű törvényalkotás. De hogyha megvizsgáljuk ennek a törvényalkotásnak természetét, akkor meg kell állapítanunk, hogy itt is konzekvens maradt a parlament egy bizonyos irányhoz, amely irány azt jelenti, hogy terheket rakunk a polgárok vállaira, konzekvensen mindig nagyobb és nagyobb terheket. Mert nem emlékszem, tisztelt képviselőház, olyan törvényjavaslatra, amelyik a polgárok terheinek enyhítését javasolta volna ez előtt a Ház előtt.

Az illeték-egyenérték tulajdonképpen Mária Terézia korából származó adóügyi javaslat és adóügyi törvény volt. Más volt a joggyakorlat bizonyos mértékben a régi Magyarországhoz tartozott területen és más a történelmi országokban. Ez a javaslat unifikálni kíván. De hogyan unifikál? Olyan módon, hogy átveszi mindegyik földrajzi országrészről azt a jogfolytonosságot és azt a jogrendszert, amelyik nagyobb terhet jelent az adófizető alanyoknak. A Szlovenszón és Kárpátalján bevezetett magyar adóügyi rendszer magasabb kulccsal dolgozott, de kisebb volt a törvénynek terjedelme. A történelmi országokban, ellenkezően, kisebb volt a kulcs, de annál általánosabb volt magának az adótörvénynek a terjedelme. Most a kettőt úgy unifikálják, hogy átveszik a magasabb kulcsot és átveszik a jogi kiterjesztést. Ilyen körülmények között az unifikáció eredménye egy minden tekintetben magasabb adózásnak jellegét adja, ami súlyos terhet jelent elsősorban a községekre.

Szlovákiában és Kárpátalján a községi jellegű vagyon mentes volt az illeték-egyenértéktől. Ezen új törvényjavaslat értelmében ezen a területen is meg fogják külön adóztatni azt a községi vagyont és azokat a községeket, amelyek saját háztartásukat már eddig is alig voltak képesek egyensúlyban tartani. Ilyen körülmények között, amit a szanációs alapokból a községek kapnak, azt a másik kezükből kiadják. Circulus vitiosus ez, aminek tulajdonképpen csak államfiskális értelme van, ellenben az adózó alanyra jogilag nincsen tekintettel. Ezt a törvényjavaslatot a magam részéről és pártunk nevében el nem fogadhatom.

A miniszterelnök úr múltkori rádióbeszédében, amiről egyébként az a véleményem, hogy sokkal helyesebb lett volna, ha ez a beszéd itt, a parlament fórumán hangzott volna el, azt a kijelentést tette, hogy kodifikálni fogják, rendszerbe fogják foglalni az eddigi kisebbségi jogokat és bizonyos mértékben ki is fogják terjeszteni. Azt hiszem, hogy titokban egyetért velem a Ház minden egyes képviselője, hogy lényegében véve a köztársaság bel- és külpolitikai egyensúlyának kérdése nagyban függ ennek a javaslatnak a tartalmától.

Már most, előljáróban, meg kell állapítanom azt, hogy ez a javaslat csak akkor tud majd bizonyos egyensúlyozási feladatot megvalósítani, ha új utat mer vágni ott, ahol az előítélet, a félrevezettség és hamis délibábok kergetése a tiszta horizontot eltakarták.

Mert, tisztelt képviselőház, egy ábrándot már sírba tett a történelem. Ez az ábránd a csehszlovák nemzeti államnak a gondolata. Tisztában kell lennünk ma már ezzel és a csehszlovák politikai közvéleménynek is nyugodtan mea culpát kell mondania, amikor elmondja velünk együtt, hogy ez az állam nem a csehek és szlovákok állama, hanem az itt lakó összes nemzetek, a cseh, a szlovák, a német, a magyar, a ruszin és lengyel nemzetek és nemzetszoportok közös állama. Alkotmányában, minden törvényalkotásában ezt a tudatot kellett volna hordoznia.

A demokrácia, amelyről azt hitték, hogy amalgamizálni lesz képes a nemzeti jellegű ellentéteket, háromféle eredményt produkált. Az első, hogy megosztotta az államvezető cseh nemzetet, a második, hogy a kommunizmust nagyra növelte és a harmadik, hogy a kisebbségek organizációit összeforrasztotta. Tisztelt képviselőház, ne csodálkozzunk ezen, mert ez természetes fejlődés volt. Akik elsősorban élvezték a jót, akik mindenütt az első vonalban álltak, amikor kapni kellett, ezeknek nem volt szükségük önvédelemre, ezek önző érdekeik szerint

csoportosultak. Az önvédelemre azoknak volt szükségük, akik félre lettek állítva a második és harmadik sorba. Hallottunk olyan kritikát is, hogy ezt a fejlődést bizonyos külpolitikai eseményeknek egymásutánja váltotta ki. Le kell számolnunk ezzel a felfogással és tisztában kell lennünk azzal, hogy a nemzeti kisebbségek önvédelmi frontját a nemzeti gondolat és az önvédelem együtt építette ki.

A nemzeti gondolatnak útját, ha a történelem folyamán végigkísérjük, látjuk, hogy a francia forradalom robbantotta ki a 18. század végén. Onnan egymásután végigkísérhetjük ezeket az eseményeket, és amikor az Osztrák-Magyar monarchia összeomlott, a Wilsoni szózat is tulajdonképpen a nemzeti gondolat és a nemzeti gondolattal kongruens önrendelkezési jog alapján kívánta megalkotni a Csehszlovák köztársaságot. A köztársaság is tehát a nemzeti gondolatra alapítja a maga létét. Hogy azután a Csehszlovák köztársaság a nemzeti gondolatot tisztára a cseh és szlovák nemzet részére sajátította ki, ez okozta azután a törést, amikor a csehszlovák nemzet a saját nemzeti céljainak a szolgálatába kívánta állítani a köztársaság többi nemzeteit és elfeledkezett arról, hogy minden nemzet elsősorban öncélú és csak az öncélúság elismerése és az állami gondolatba való beállítása teremthet harmóniát egy több nemzet alkotta államban.

Legyünk tökéletesen tisztában azzal, hogy ma nem osztályok társadalmi ellentéte, nem világnézeti elvek különbözősége áll egymással szemben és ütközik meg a parlament és a világ fórumán, hanem egyszerűen a nemzetek élni akarása és életérdeke. Sok olyan politikai lehetőség, trükk, választási manőver, amit oly gyakran használtak a múltban és amit a demokrácia oly sokszor vett igénybe, ma, igen tisztelt képviselőház, egyszerű múzeumi tárggyá devalválódott. A politikai hamiskártyások ideje lejárt. A politikai dugáru nem kell senkinek már. Nyíltan, becsületesen állnak egymással szemben, akik saját nemzetközösségükért és népükért szállnak síkra. Ma felelnie kell mindenkinek, melyik nemzetnek a fia. Kitérés nincs. De a felelet egyben sorsvállalás. A politikai paktálás, a hátsó ajtók mögötti kulisszamunka idejét múlta, nyíltan szembenézve érthetjük csak meg egymást. Ma csak annak az embernek van becsülete, aki a lelkét a homlokán hordja.

Az Egyesült párt április 3.-án Érsekújvárott, Kassán, Beregszászon és Nagyszőlősen nagy népgyűléseken kívánta a csehszlovákiai magyarság álláspontját dokumentálni. Ezeket a gyűléseket a közben kiadott gyűléstilalom miatt meg nem tarthattuk. De a tömegek, amelyek mindenütt ezekre a gyűlésekre fel kívántak vonulni, a hangulat, amely a magyarság tömegeiből mint egy fluidum áradt, nem hagyott kétséget azíránt, hogy mint a kártyavár omlott össze a csehszlovákiai magyarság keretén belül is a politikai aktivizmus. (*Posl. Schulcz: Nekem az ellenkezőjét mondták tegnap Kassán.*) Megengedem, hogy erről a kérdésről más és más lehet egy-egy képviselőnek a véleménye. Mindenki a maga tapasztalata alapján ítél. Én nekem, teljesen tárgyilagosan véve, az a tapasztalatom, hogy a politikai aktivizmus, amelyik a magyarság keretén belül nem tudott egy önálló magyar pártot alkotni, az a mostani napokban felszámolhat. De összeomlott egyidejűleg a magyar kommunisták frontja is, mert időszerűtlenné vált Közép-Európában.

A biztonság érzésével, a tudatosság nyugalmaival, a felelősségvállalás és az igazság megdönthetetlen erejével jelenthetem ki ma, hogy a magyarság hatalmas nagy többsége áll ma pártunk frontja mögött és ezért tudunk nyugodtan és lelkesen csatlakozni ahhoz a gondolathoz, hogy tessék kiírni a választásokat.

Ez a közhangulat, de másrészt a becsületes szembeállítás, a becsületes szembenézés diktálja nekem azt, hogy itt most 12 pontba foglalva ismertessem a csehszlovákiai magyarság politikai követeléseit (*čte*):

1. A magyarság tántoríthatatlanul ragaszkodik az Érsekújvárott 1936. június 21.-én az alakuló pártkongresszuson elfogadott pártprogram elvi alapjaihoz és annak minden pontjához. Ennek megvalósíthatása érdekében tökéletes rendszerváltozást követel a köztársaság bel- és külpolitikájában.

2. A köztársaságban minden nemzet részére teljes egyenjogúságot, egyenrangúságot és önkormányzatot követelünk. Ennek érdekében külön törvény hozandó, melynek alapján a magyarságot mindazon jogok megillessék, amely jogot a köztársaság bármely nemzete élvez, vagy a jövőben élvezni fog.

3. Minden eddigi egyenlőtlenség, sérelem és igazságtalanság, amely a közigazgatásban, bíraskodásnál, nyelvtörvény kezelésénél, állampolgárságnál, népszámlálásnál, iskolapolitikában és gazdasági téren érte a magyarságot, jóváteendő.

4. Magyarlakta területen a hivatalok, állami üzemek és közintézmények tisztviselői, alkalmazottai és munkásai a magyarság számarányának megfelelő számban magyarok legyenek, ahol pedig a magyarság a többség, ott a hivatalvezetők is kivétel nélkül.

5. Követeljük, hogy az iskolákat a népművelés minden intézményét a magyarság saját szervei útján, hitvallásos szellemben, maga vezethesse és kezelhesse. Követeljük a hiányzó magyar iskolák sürgős pótlását. Követeljük a magyar nyelvterületen az elnemzetlenítést célzó, a Slovenská Liga által létesített csehszlovák népiskolák megszüntetését. (*Posl. Lichner: Chcete maďarizovať?*) Mindenkinak a magát! A magyart magyarnak, a szlovákot szlováknak neveljük.

6. A mezőgazdasági termelés megszabadítandó a monopóliumok és álmopóliumok béklyóitól, annak jövedelmezősége tarifális és vámpolitikai eszközökkel biztosítandó. A magyar nyelvterületen létesített csehszlovák telepek és maradékbirtokok földje a magyar földművelő lakosságnak osztandó ki.

7. Követeljük a magyar munkások fokozott védelmét és ennek szolgálatában a minimális munkabérek kormányrendeleti úton való megállapítását, valamint biztosítását annak, hogy mindaddig, amíg magyar nyelvterületen munkanélküliek vannak, más nemzetiségű munkás csakis számarányának megfelelően kaphat alkalmazást. (*Posl. Zupka: Maguk követelik ezt, akik a legjobban szípolozzák ki a magyar munkásokat?*) Volt már maga Csehin? Az én munkásaim majd kioktatnák magát, hogy mennyi órabért kapnak. (*Posl. Zupka: Miért ment el a tárgyalás elől két évvel ezelőtt?*) Én nem mentem el a tárgyalásról, sőt, én egyeztettem ki a sztrájkolókat. Számoljon le, képviselőtársam, egyszer s mindenkorra azzal a hipotézissel, hogy a munkás nép hagyja magát vörös zászlók alatt kommandírozni.

8. Követeljük a magyar kisiparosság fokozott védelmét és részeltetését az állami és közmunkáknál, valamint a magyar nyugdíjasok és elbocsátott közalkalmazottaknak a köztársaság többi nyugdíjasaival való teljes egyenjogúsítását.

9. Követeljük a nemzeti kataszter törvényes megvalósítását, amely kötelességévé teszi minden állampolgárnak, hogy községe saját nemzeti kataszterébe magát felvétesse. Ez a kataszter képezi alapját a minden vonalon biztosítandó nemzetek közötti teljes jogegyenlőségnek.

10. Követeljük az elnemzetlenítés és ennek kísérletét szigorúan büntető törvény megalkotását.

11. Követeljük Szlovákia és Kárpátalja autonómiáját.

12. Új, minden tekintetben kizárólag békés külpolitika bevezetését követeljük, amely szakít a szovjettal kötött szerződéssel és a szomszéd államokkal való politikai megegyezésre támaszkodik.

Tisztelt képviselőház! Ezek a követelések nem újak. Ezeket a követeléseket szolgálta pártunk idáig is és szolgálták pártunk jogelődei, a régi Országos keresztényszocialista, a Kisgazda és a Magyar nemzeti párt. Újak legfeljebb ma abban a vonatkozásban, hogy ezek mögött a

követelések mögött ma szinte egy emberként áll a csehszlovákiai magyarság. Ezek a pontok becsületesek és nem kívánnak mást, amire minden nemzetnek joga lehet és joga kell, hogy legyen Európában. Amit magunknak kívánunk, azt másnak is kívánjuk.

Az államalkotó erő ma a nemzet. Egy államot, amely hat nemzetből áll, csak úgy lehet fenntartani, ha e hat nemzet törekvéseit, ideáljait az állam gondolatába beépítjük. Az államnak e nemzetek szintetikus szolgálatát kell vállalnia. Csak ez lehet a program. Csak ez lehet a feladat.

Végezetül legyen szabad egy példával zárnom beszédemet. Talán ismeri a képviselőház Archimedesnek fizikai törvényét, amit a vízbemártott testről alkotott: Minden test annyit veszít súlyából, ha vízbe mártjuk, mint amennyi az általa kiszorított víznek a súlya. Ezt a politikára alkalmazva így fogalmazom meg: Minden állam annyit veszít saját politikai súlyából és értékéből, amennyi az általa elnyomott nemzetek értéke és súlya. *(Potlesk poslanců spojených maďarských stran.)*

Digitální knihovna NS RČS 1935-1938, Poslanecká sněmovna - stenoprotokoly, 145. schůze, 5. dubna 1938.
<http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/145schuz/prilohy/priloh03.htm>

4. A nemzetiségi státútum, az új nyelvtörvény és a közigazgatás átszervezésének tervezete 1938 júliusából – összefoglaló jelentés

Úprava národnostních poměrů v republice Československé.

Kodifikace a nová úprava národnostních poměrů v republice Československé provedena je z důvodů formálních ve třech zákonných osnovách:

Ústřední právní normou, která kodifikuje a doplňuje úpravu těchto poměrů po všech stránkách - v některých směrech ovšem jen rámcově - má být národnostní statut.

Nová úprava samosprávy v zemích, okresích a obcích s uplatněním kuriálního principu národnostního rozvedeno je detailně v osnově zákona o základech organizace svazků územní samosprávy.

Nová úprava práva jazykového obsažena je v osnově ústavního zákona jazykového.

I.

Národnostní statut.

Národnostní statut vytyčuje nejprve jako sěžejní zásadu československého právního řádu zásadu rovnosti všech československých státních občanů bez zřetele k národnosti, rase a náboženství. Nikdo nesmí být označen pro svou národnost za osobu státně nespolehlivou. /Část I. statutu/.

Určování národnostní příslušnosti má sedít podle objektivních hledisek, takže znemožňuje je jakékoliv ovlivňování při přihlasování se k národnosti. Nestanoví se žádná výhoda ve prospěch národnostní příslušnosti československé ani žádná její fikce v případech pochybných. Veškeré veřejné orgány musí postupovati při zjišťování národnosti přesně podle pravdy. Také osoba, udávající svou národnost, musí tak činiti pod pohrůzkou trestu podle pravdy; tým má být zabráněno opatřování si výhod, plynoucích z principu národnostní proporcionality. Stát vytyčuje si jako důležitý úkol, přispívati k udržování národnostního míru a k národnostnímu sbližování. /Část II. statutu/.

Přísnými soudními tresty hrozí se každému, kdo by násilím nebo uplácením chtěl přivoditi odnárodnění jiné osoby. U veřejných orgánů má být postupováno v takovém případě se zvláštní přísností. Také každé rušení národnostního míru násilím, útiskem nebo jiným donucováním,

veřejným hanobením některé národnosti nebo veřejným popuzováním proti ní má být přísně trestáno. /Část III. statutu/.

Zvláštními ustanoveními chráněny jsou proti odnárodnování děti, zejména děti v cizí péči a sirotci, jakož i osoby sociálně slabé. /Část IV. statutu/.

Princip poměrného zastoupení proniká celý veřejný život v Československu a přichází k dobru zejména i příslušníkům národností, které jsou v menšine. Tento princip uplatňuje se nejen při volbách parlamentních a volbách do svazků územní samosprávy včetně obcí, nýbrž převážně při všech volbách do veřejných orgánů. Také při jmenování členů kolektivních veřejných orgánů má být přihlíženo k poměrům národnostním. Pro přijímání do civilní státní služby stanoví se princip národnostní proporcionality. Tento princip má platiti i pro přijímání do služeb svazků územní samosprávy včetně obcí, po případě i do služeb jiných veřejných korporací. /Část V. statutu/.

Při používání veřejných prostředků z rozpočtu státu a svazků, územní samosprávy včetně obcí na účely kulturní a lidumilné má být zachovávána zásada poměrnosti. Táž zásada má platiti i při zadávkách státních a zadávkách svazků územní samosprávy včetně obcí, při čemž však má být přihlíženo při pracích a dodávkách čistě místního významu v první řadě k uchazečům místním. /Část VI. statutu/.

Celé veřejné školství od škol nejnižších až ke školám vysokým je vybudováno na principu rovného postavení všech národností ve státu. Školy s československým jazykem vyučovacím nemají žádné postavení výsadní. /Část VII. statutu/.

Při správě školské uplatněna je v široké míře národnostní samospráva. /Část VIII. statutu/.

Také lidová, výchova, a to veřejné knihovnictví a veřejná činnost osvětová vůbec, organizovány jsou na principu národnostní samosprávy. /Část IX. statutu/.

Princip národnostní samosprávy má se ve formě národnostních kurií uplatňovati v zemích a okresích. /Část X. statutu a zvláštní zákon o základech organizace svazků územní samosprávy/.

Také v některých svazcích zájmových a útvech hospodářských uplatněn je v různé formě princip národnostní samosprávy. /Část XI. statutu/.

Jazykové právo upraveno je zvláštními předpisy, na něž národnostní statut odkazuje, vytykáje při tom zejména užívání jiných jazyků než Československého v zákonodárství a ve školství. /Část XII. statutu/.

Dodržování předpisů národnostního statutu a provádění spravedlivé národnostní politiky ve všech odvětvích státní správy zabezpečeno je účinnými prostředky, zejména přísnými disciplinárními sankcemi proti veřejným orgánům, organizací dozoru v ústředních úřadech pomocí zvláštních referentů a za přispění poradních sborů, složených poměrně z příslušníků všech národností. Vedle toho zůstávají ovšem nedotčeny i ostatní záruky pro řádný chod státní správy a dodržování platných předpisů, zejména ústavní práva Národního shromáždění a jeho členů. Poměrně nepatrné minoritě ve sněmovně poslanecké i senátu /jedné šestině/ umožňuje se dovolati se kontroly ústavnosti zákonů /zejména též s hlediska zachovávání práv menšinových, převzatých do ústavní listiny ze smlouvy St. Germainské/před ústavním soudem. /Této kvóty v Národním shromáždění dosahuje i samojediná sudetoněmecká strana/ /Část XIII. statutu/.

II.

Národnostní samospráva a ochrana národností ve svazcích územní samosprávy.

Aby mohla být nejen v obcích, nýbrž i ve vyšších jednotkách správních /okresích a zemích/ uplatněna národnostní samospráva a ochrana národností, bude dosavadní správa zemská a okresní rozdělena na státní a samosprávné orgány tak, aby úplným osamostatněním a rozšířením

samosprávy /zemské a okresní/ umožnilo se národnostem zem /okres/ obývajícím spravovati své věci národnostní samostatně a uplatňovati své zájmy národnostní vůči celku /zemi, okresu/ v nejširší míře slučitelné s potřebou toho kterého celku a státu.

Tím se dosáhne ve správě zemí /okresů podobného stavu, jako je již nyní - v důsledku zásady poměrného zastoupení - v obcích, kde bude však nutno pamatovati na ochranu menšin národnostních a vybudovati je podobně jako v zemích a okresech.

Území Československého státu zůstane, jako dosud, rozděleno ve čtyři země /Českou, Moravskoslezskou, Slovenskou a Podkarpatoruskou/, jejichž teritoria jsou dána historickým státoprávním vývojem. Nová úprava se nebude týkati Podkarpatské Rusi, kde věc zůstane vyhrazena budoucímu autonomnímu sněmu této země.

Každá země podrží dosavadní právní subjektivitu; subjektem veřejných i soukromých práv a závazků zůstane i nadále každá země jako celek.

Vedle práv, jež země budou vykonávati v příčině vlastnictví a správy zemského jmění, statků, ústavů, podniků atd., budou země obstarávati ve svých obvodech také veřejnou správu, a to oddelene od státní správy, zemím zůstane jejich dosavadní působnost ve věcech kulturních hospodářských, humanitních, zdravotních a sociálních a k tomu bude na ně přenesena též působnost v některých věcech, které dosud obstarávají státní úřady, pokud tato působnost nemá celostátní význam; bude to i působnost vrchnostenské povahy. Samosprávným orgánům se tak dostane kompetence v rozsahu, který se velmi přibližuje požadavkům SdP.

Působnost zemí bude normotvorná, hospodářská, správní, judikatorní a poradní. Podle důležitosti agend, o něž půjde, a podle významu, jež ta která věc bude míti s hlediska národnostního, bude působnost zemí vykonávati několik druhů zemských samosprávných orgánů; budou to orgány dílem kolegiální, dílem monokratické. Kolegiální orgány budou jednak národnostně smíšené, jednak čistě nacionální; národnostní charakter orgánů monokratických bude dán národností osob, jež budou pro tyto funkce zvoleny.

Nejdůležitější agendy zemské samosprávy bude míti v zemi zemský sněm, sbor o 60 až 130 členech /podle velikosti zemí/ volený podle všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva a podle zásady poměrného zastoupení.

Zemský sněm bude míti především působnost normotvornou, t.j. bude vydávati pro obvod země podrobnější předpisy k zákonům ve věcech náležejících do kompetence země, okresů a obcí, k jiným zákonům pak, pokud jej zákon k tomu zmocní; dále bude vydávati statuty pro zemské nebo zemí spravované ústavy, podniky a zařízení a předpisy o služebních poměrech zemských zaměstnanců. V oboru hospodářské a správní působnosti se bude zemský sněm usnášeti na rozpočtu a jiných věcech. Jež jsou zvlášť důležité.

Kurie zemského sněmu se zřídí pro národnost, kterou udalo aspoň 6 členů zemského sněmu, obývá-li v některém soudním okrese v zemi aspoň 50% státních občanů československých této národnosti. Kurii budou tvořiti členové zemského sněmu té národnosti; pro kterou bude kurie zřízena.

Kurie budou vykonávati normotvornou působnost v mezích stanovených pro zemský sněm, pokud půjde o normy pro ústavy, podniky nebo zařízení, určené pro potřeby neb účely příslušníků národnosti, pro něž je zřízena kurie. Kurie budou určovati též sídla takových ústavů, podniků a zařízení, dále budou určovati osoby, jež země jmenuje nebo vysílá do různých korporací, ústavů, podniků a zařízení, má-li býti. jmenován nebo vyslán příslušník národnosti, pro kterou je kurie zřízena; kurie budou též podávati návrhy k zemskému rozpočtu a k závěrečným účtům.

Kurie si bude moci stěžovati u zemského sněmu a u nejvyššího správního soudu na rozhodnutí neb opatření kteréhokoli zemského orgánu, bude-li mít za to, že jim bylo porušeno právo její národnosti.

Důležitější věci zemské samosprávy, jež nebudou vyhrazeny zemskému sněmu ani jeho kuriím, bude obstarávat 13 členný zemský výbor. Jeho členy /zemské přisedící/ bude voliti každá kurie zemského sněmu podle zásady poměrného zastoupení. Zemský výbor bude vykonávat věci, jež přesahují rozsah běžné správy jmění, bude připravovat zemský rozpočet, závěrečné účty a návrhy pro jednání sněmu, bude mu náležeti organizace ústředních úřadů zemské samosprávy, bude přijímat a povyšovat zemské zaměstnance a obstarávat jejich osobní záležitosti a bude vůbec vykonávat pravomoc země, pokud to nebude výslovně vyhrazeno jiným zemským orgánům.

Jednotliví členové zemského výboru /zemští přisedící/ povedou monokraticky zemské referáty. Obor působnosti každého referátu určí předseda zemského sněmu, který také přidělí referáty jednotlivým zemským přisedícím, přihlížející k tomu, aby věci týkající se výhradně národnosti, pro kterou je zřízena kurie zemského sněmu, obstarával zemský přisedící této národnosti. Zemští přisedící budou v oboru svých referátů zpravodaji zemských kolegiálních orgánů, budou obstarávat věci běžné správy jmění a prováděti usnesení kolegiálních orgánů.

Zemský sněm bude moci pro správu a dozor nad jednotlivými zemskými nebo zemí spravovanými ústavy, podniky a zařízeními, pro obstarávání i jiných zemských věcí a také jako pomocné orgány zemského sněmu zříditi podle potřeby zemské komise. Tyto komise budou voliti kurie zemského sněmu podle zásady poměrného zastoupení. Půjde-li o komisi pro instituci určenou výhradně pro potřeby neb účely příslušníků národnosti, pro kterou bude zřízena kurie zemského sněmu, zvolí komisi tato kurie z příslušníků dotčené národnosti.

Pro výkon správního soudnictví ve věcech spadajících do působnosti země budou zřízeny 3 čelné zemské správní senáty, složené vždy ze 2 volených a z 1 jmenovaného člena. Členy těchto senátů budou voliti kurie zemského sněmu; jmenován bude moci býti jen zemský úředník znalý práv, jmenování bude prováděti zemský výbor. Zemské správní senáty budou stálé /budou sestavovány zemským výborem vždy na 1 rok/, samostatné a neodvislé; práci jednotlivým správním senátům bude přidělovati předseda zemského sněmu tak, aby národnostní složení senátu odpovídalo národnosti stran na věci zúčastněných.

Také okresům zůstane právní subjektivita i působnost v oboru veřejné správy, samospráva okresní a oddělí od státní správy a na samosprávné okresní orgány bude přenesena celá řada agend, které byly dosud obstarávány státními úřady.

Nová organizace okresní samosprávy bude obdobná jako u samosprávy zemské. Také v okresních zastupitelstvech /sborech o 16 až 40 členech, podle velikosti okresu/, volených podle všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva a podle zásady poměrného zastoupení vždy na 6 let, budou zřízeny národnostní kurie, ovšem jen v těch okresech, kde okresní zastupitelstvo není složeno z členů téže národnosti a kde aspoň 3 členové okresního zastupitelstva udají národnost, pro kterou bude v zemi zřízena kurie zemského sněmu. V každém okrese bude zřízen okresní výbor, složený z okresního starosty a z 8 přisedících, volených kuriemi /kde nebude kurií, bude okresní výbor zvolen okresním zastupitelstvem/, také v okresech budou okresní komise a okresní správní senáty. Všecky tyto okresní orgány budou obdobně řízeny a upraveny, jako stejnoznačné orgány zemské samosprávy a budou mít obdobnou působnost, ovšem jen v mezích místní a věcné kompetence okresů, v některých podrobnostech bude organizace okresní samosprávy přirozeně poněkud jednodušší, než organizace samosprávy zemské.

III.

Obsah osnovy jazykového zákona.

Jazykový zákon upravuje užívání jazyků u soudů, úřadů, orgánů, ústavů a podniků republiky, t.j. státních a u úřadů samosprávných, zastupitelských sborů a veřejných korporací ve státě. Netýká se užívání jazyků ve stycích soukromých a obchodních, ve věcech náboženství, v tisku a veřejných shromážděních lidu. V této sféře je ustanoveno /§ 128, odstavec 3 a 4 úst.list./, že státní občané republiky mohou užívatí volně kteréhokoliv jazyka.

Ustanovení státního oficiálního jazyka zakládá se na čl. 7 smlouvy Saint-Germainské, kterým to bylo Československu dáno na vůli. Hlavní funkce jazyka státního vypočítává § 1, odstavec 8 zákona. K tomu přistupuje, že jest také jazykem, jehož užívají předseda a ostatní představitelé sněmovních funkcí jakož i vláda v jednání Národního shromáždění /§ 49 jednacích řádů poslanecké sněmovny a senátu Národního shromáždění, zákony z 15. IV. 1930, č. 325 a 326 Sb.z. a n./ a že jest jazykem, v němž se vyhláší zákony a nařízení /§ 3 zákona ze dne 15.III. 1919> č.139 Sb.z, a n. ve znění zákona ze dne 20.XII. 1921, c. 500 Sb. z. a n./.

Pokud jde o ostatní národnosti ve státě a jejich jazyky, odstraňuje osnova označení „národní, menšiny“, „jazykové menšiny“, „jazyk menšinový“ a pod., třebaže smlouva Saint-Germainská je tak nazývá. Jde o jazyky: německý, ruský /maloruský/ ... tento jen mimo Podkarpatskou Rus /prakticky na Slovensku/, neboť na autonomním území Podkarpatské Rusi má tento jazyk postavení zvláštní, obdobné jazyku státnímu /srov. § 6. odst. 2/ - dále jazyk maďarský a polský. Uvedené jazyky jsou také úředními, neboť, soudy, úřady, orgány, ústavy a podniky republiky, a to ve všech instancích, v nich za podmínek §u 2 úřadují, t.j. přijímají v nich podání, vydávají v nich vyřízení, projednávají v nich se stranami, veřejný žalobce vznáší v nich obžalobu a jiná podání na soud, vydávají se v nich vyhlášky, děje se označení úřadů a dopisuje se obcím téhož jazyka. V oboru samosprávy /§ 3/ mohou obce, zastupitelské sbory a veřejné korporace jazyky ty ustanoviti si vlastním usnesením za jednací jazyky.

Práva zaručená těmto jazykům mají platiti výslovně jen pro státní občany, nikoli také pro cizince. Smlouva Saint-Germainská zaručuje jazyková práva také jen státním občanům československým.

Jazyková kvalifikace soudních okresů, která zakládá zmíněná práva podle § 2, snižuje se z dosavadních 20% na 10% příslušníka dotyčného jazyka. To bude míti za následek, že k dosavadním okresům s kvalifikovanou jazykovou menšinou přibude dalších 10 okresů s německým obyvatelstvem, 1 s obyvatelstvem maďarským a 1 s obyvatelstvem ruským. Úhrnem bude 156 kvalifikovaných soudních okresů s obyvatelstvem německým, 24 s obyvatelstvem maďarským, 3 a polským a 6 s ruským /na Slovensku/.

Místo dosavadního dvojazyčného vyřizování v jazyku státním a menšinovém zavádí se pronikavou měrou vyřizování jednojazyčné v jazycích jiných národností už v okresích od 15%. Dosud bylo jednojazyčné vyřizování přípustné jen v soudních okresích s 2/3 kvalifikací /66,33%/, a to jen u lokálních soudů a úřadů, jejichž obvod nepřesahoval jeden soudní okres, takže na př. okresní úřady neb okresní finanční ředitelství, jejichž obvod zaujímá víc než jeden soudní okres, toho účastný nebyly. Soudy a úřady II.stolice /na př. krajské soudy, zemské úřady, zem.fin. ředitelství/ mohly vydávati jednojazyčné vyřízení jen v záležitostech, které k nim ze zmíněných soudních okresů došly v cestě instanční, nikoli ve věcech, v nichž rozhodovaly samy v I.stolici. Tato obmezení nyní padají. Zrušuje se také výhrada dvojazyčnosti při knihovních zápisech, ač výhrada ta byla odůvodněna publicitou pozemkových knih. Nad to, co uvedeno, jednojazyčné vyřizování se zavádí ne pouze jako fakultativní, jaké jím dosud bylo, nýbrž jako povinné. Dvojazyčné vyřizování zůstává v platnosti jen u soudů, úřadů a orgánů, jejichž

působnost se vztahuje na obvod celého státu, a pak při úředních aktech zvláštní povahy u soudů, úřadů a orgánů nižších.

Do 2. bodu odstavce 2 vkládá osnova dodatek, kterého tam dosud nebylo; „anebo může-li z okolností na tuto příslušnost souditi“. Účelem těchto slov je obraziti počet případů, kdy se straně nedostane hned vyřízení v jazyku, na který má nárok – poněvadž její příslušnost k určité národnosti nebyla známa – na nejmenší míru odstraniti příčinu ke stížnostem.

Povinnost veřejného žalobce užívatí v trestním řízení jazyku jiných než československého rozšiřuje se tak, že ne pouze obžalobu proti příslušníku jiné národnosti bude povinen vznést /jen/ v jeho jazyku, nýbrž i jiná podání, která se mu dodávají, na př. odvolání, zmateční stížnost a j.

Zavádí se dopisování soudů, úřadů, orgánů, ústavů a podniků republiky obcí s jiným jednacím jazykem než československým v jejich jazyku. Dosud se dopisovalo takým obcím jen v jazyku státním, poněvadž jazyková práva příslušela jen stranám, nikoli obcím jako úřadům. Tento právní stav se nyní mění. Bude se dopisovati zásadně jednojazyčně v jazyku obce, a jen výjimečně v případech zvláštních v zákoně naznačených dvojazyčně také s textem v jazyku státním. Požadavek týkající se korespondence splňuje se tu ještě ve větším rozsahu než bylo žádáno. Požadavek zněl povodně, aby v textu v jazyku státním byl připojen překlad. Místo toho dostává se obcím korespondence jednojazyčné v jejich jazyku a to jako původní znění, nikoli pouhý překlad..

Státní ústavy a podniky - mezi nimiž zaujímají hlavní místo státní dráhy a pošty - podrobují se v osnově předpisům o úřadování v jazycích jiných národností, jaké platí pro soudy, úřady a orgány státní, přesto že ustanovení čl. 7 smlouvy Saint-Germainské, „aby příslušníkům jiného jazyka než československého byla poskytnuta přiměřená možnost užívatí před soudy svého jazyka“, nevztahuje se na státní podniky a ústavy. Kromě toho osnova nejen že staví státní podniky a ústavy co do povinnosti k jazykům jiným národnosti na roveň soudům, úřadům a orgánům, nýbrž připouští nad to ještě jazyky ty i v jiných případech, když toho žádá žřetel na potřebu provozu zvláště po stránce odborné a obchodní. Úprava tato znamená úplný převrat dosavadního právního stavu, neboť tam, kde dosud nebylo žádného práva – a podle cit. článku 7 smlouvy Saint - Germainské býti nemuselo – poskytuje se nyní víc, než platí pro soudy i úřady, a orgány. Ustanovení osnovy, že při použití jazyka československého spolu s jiným jazykem bude jazyk státní vždy na prvním místě, je odůvodněno kromě toho, že jde o jazyk státní, oficiální, prostou skutečností, že k jazyku československému přísluší 66,91% obyvatelstva státu, k jazyku německému 22,32%, k jazyku maďarskému 4,78%, k jazyku ruskému /maloruskému/ 3,79% a k jazyku polskému 0.57%.

Samosprávným úřadům, zastupitelským sborům a veřejným korporacím přiznává se nyní přímo v ústavním zákoně právo ustanoviti si jednací jazyk. Dosud bylo právo to přiznáno vládním nařízením jazykovým č. 17/1926 Sb.z. a n., a to jen úřadům místní samosprávy a některým veřejným korporacím. Nejde arciž o neobmezené sebeurčovací právo jazykové, které podle zkušenosti vedlo ke zvůli a ohrožovalo spořádané úřadování. V důvodové správě k jazykovému zákonu z roku 1920 bylo podrobně vyloženo, z jakých důvodů není možno poskytnouti neobmezené sebeurčení ve věcech jazykových. Důvody ty trvají dosud. Osnova však obmezení podstatně uvolňuje. Na př.: Nebude nemožno, aby obec, která nemá ani 20% obyvatelstva jiného jazyka, ustanovila si svým usnesením za jednací jazyk také tento jiný jazyk, případně alespoň pro některé úkony; obcím, ve kterých je aspoň 20% obyvatelstva jiné národnosti než československé, ukládá se přímo v zákoně povinnost vydávati vyřízení i v tomto jazyku, kdežto dosud to bylo jen privilegium pro jazyk československý; jednostranné výsady jazyka

československého se odstraňují nebo zmenšují i v jiných případech; všeobecná zmocňovací klauzule §u 8 zákona /že „moc výkonná upraví v duchu zákona užívání jazyků pro samosprávné úřady, zastupitelské sbory a veřejné korporace“/ se ruší. Zmocnění tomu se vytyká, že jazykovou úpravu úplně odňalo zmíněným samosprávným orgánům a dalo ji vládě. Poněvadž však jazykový zákon má podle §u 129 ústavní listiny obsahovati toliko zásady a je zákonem jen rámcovým, nelze se bez zmocnění k další úpravě druhotnými normami obejít. Zmocnění, která proto musí býti do zákona pojata, mají však obmezenější rozsah a jsou dána pro speciální případy.

Některá ustanovení přejímají se do zákona z vládního nařízení jazykového č. 17/1926 Sb.z. a n. Dispozice ta má ten důležitý význam, že se dotčeným normám propůjčuje kvalita normy ústavní. Tím vyhovuje se přednesenému požadavku německých mluvčích, aby jazykové výhody byly pokud možno zakotveny /verankert/ už v zákoně samém.

V § 4 upravuje se užívání češtiny a slovenštiny ve vzájemném poměru. Slovo „úřady“ v dosavadním textu zákona zavdávalo někdy příčinu k výkladu, jakoby se předpis netýkal jiných veřejných orgánů, zejména také ústavů a podniků, např. železnic a pošt. Proto nahrazuje se slovo to výrazem: „veškeré veřejné orgány /§§ 1 a 3/“, t.j. soudy, úřady, orgány, ústavy a podniky státní, dále samosprávné úřady, zastupitelské sbory a veškeré veřejné korporace ve státě.

Dosavadní právo příslušníků jiné národnosti než československé užívati vlastního jazyka ve vyučování na školách pro ně zřízených jakož i při správě těchto škol a kulturních institucí pro tyto příslušníky bude podle osnovy v mezích stanovených prováděcími předpisy rozšířeno i na vzájemný styk těchto škol a kulturních institucí s dozorčími úřady neb orgány státní správy školské a osvětové.

Podle ustanovení § 6, odst. 2 má jazykového zákona býti užito také na Podkarpatské Rusi, dokud jazyková otázka nebude tam upravena sněmem. Poněvadž však jazyk ruský /maloruský/ na území Podkarpatské Rusi má postavení zvláštní – nikoli pouze takové, jaké je mají jiné jazyky než československý podle § 2 – dává se této dochylce výraz ustanovením „budiž užito tohoto zákona, avšak se zvláštním zřetelem na postavení jazyka ruského /maloruského/ na tomto území“.

Zmocňovací klauzule § 8 přejímají jednak ustanovení dosavadního zákona, jednak stanoví další výhody pro příslušníky menšinových národností. Tak na př. zmocnění k vydání předpisů o usnadnění styku s příslušníky jiného jazyka, než ve kterém veřejný orgán /§ 1 a 3/ po rozumu tohoto zákona Úřaduje, znamená, že má býti umožněno, aby tam, kde úřady a orgány, zejména finanční prokuratura, zastupují stát před soudy nebo jinými úřady, mohly – když protistranou bude příslušník jiné národnosti – užiti i jeho, po případě jen jeho jazyka, zvláště v řízení exekucním pro daně a veřejné dávky a v knihovních návrzích. Dále aby při uzavírání soukromoprávních smluv za stát jako stranu, je-li druhá smuvní strana příslušníkem jiné národnosti než československé, bylo možno sjednati a sepsati smlouvu také v jejím neb jen v jejím jazyku. Konečně aby bylo možno souteže na dodávky a práce vypisovati také v jiném jazyku státním.

Také předpisy o jazykových znalostech jsou vesměs opatřením směřující k tomu, aby se zabezpečilo úspěšné provádění jazykového zákona a nařízení.

Konečně zjednáva se zákonný podklad pro případnou jazykovou úpravu styku s cizinou se zřetelem na mezinárodní právo a zvyklosti.

Na konec se podotýká, že v prováděcím nařízení, které bude vydáno připraveno je nyní už kromě toho, co poskytuje přímo zákon sám, dalších 27 výhod pro jazyky jiných národností než československé.

5. Az EMP 1938. augusztus 24-én elfogadott válasza a kormány közigazgatási-reform-tervezetére

Az Egyesült Országos Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Párt álláspontja és észrevételei a területi önkormányzati testületek szervezetének alapjaira vonatkozó kormányjavaslat-hoz

Általános elvek:

Pártunk mindig nyíltan és következetesen szögezte le azt az álláspontját, hogy a Csehszlovákiában élő magyarságot akarata ellenére és megkérdése nélkül szakították le a békeszerződések a magyar nemzet testéről és kebelezték be ebbe az államba.

A közös származás, a múlt, a faj, kultúra, nyelv és egy tömegben való élés kötelei által összefűzött csehszlovákiai magyar nemzettest egy kollektívumot képez, amely a nemzeti életforma teljes kiélésére minden jogcímmel rendelkezik, éppen úgy, mint a köztársaság többi nemzetei. Még a békeszerződések szigorú alkotói sem zárkózhattak el ezen isten-adta életigények elismerése elől és csak azok érvényesítését szorítottak a legminimálisabb határok közé. Így kerültünk a békeszerződéseket alkotó nagyhatalmak intenciói ellenére a cseh nemzet imperializmusa alá. A békeszerződések is elismerik az utódállamokba kényszerített nemzeteseteket, mint kollektívumokat – habár nem is deklaratív – ellenben de facto, amikor azok részére bizonyos jogokat biztosítanak az uralkodó nemzettel szemben.

A Csehszlovák Köztársaságba megkérdésünk és akarataink ellenére történt bekebelezésünk tényéből kifolyólag a nemzeti önrendelkezés elvi álláspontján állunk. Ennek pedig természetes következménye, hogy a nemzeti önkormányzat maradéktalan megvalósítását követeljük, mert csak ez biztosíthatja számunkra az emberhez méltó életet.

A nemzeti eszme követeli, hogy Szlovákia és Kárpátalja területén belül a nemzeti önkormányzat érvényesüljön annak az elvnek a teljes betartásával, amely szerint a szlovákiai és kárpátaljai nemzetek teljesen és tökéletesen ugyanazon jogi és tényleges egyenlőséget kell, hogy élvezzék az állam többi nemzeteivel az állami élet minden vonatkozásában.

Bátran valljuk tehát mi, itteni magyarok, hogy becsületes szabad nemzeti életet akarunk élni.

Nemzeti önrendelkezési jogunk kiélését csakis a teljes nemzeti önkormányzat biztosíthatja. Csakis akkor mondhatjuk magunkat teljesen egyenjogúaknak és egyenrangúaknak a köztársaság többi nemzeteivel, ha saját ügyeinket kizárólag saját magunk intézhetjük.

A népek természetes önrendelkezésének folyománya a nemzeti szuverenitás igénylése.

Az állami szuverenitáson belül tehát az egyes nemzetek nemzeti önkormányzatok szuverenitását tartjuk megvalósítandónak.

Olyan államban, mint a Csehszlovák Köztársaság, amely több nemzet mozaikjából áll, csakis ez teremtheti meg és bizonyíthatja a békét és együttműködést az egyes nemzetek között.

A nemzeti önkormányzatok rendszerének következetes megvalósításával az állam belső konstrukciójának megfelelő építése válik szükségessé.

Eszerint a köztársaság egész területén a köztársaság nemzetgyűlését illeti meg a törvényhozó-, és a kormányt a végrehajtó hatalom a közös ügyekben:

Külgügy, hadügy, állampolgárságra vonatkozó törvényhozás, törvényes pénznem (valuta), súly- és mértékügy, vámügy, vasút, hajózás, légi közlekedés, posta, államadóságok kezelése és igazgatása, dohány- és sómonopólium.

A többi ügyekben, mind a törvényhozó, mind pedig a végrehajtó hatalom a nemzeti önkormányzatokat illeti meg, amelyet saját önkormányzati gyűlésük és kormányuk által gyakorolnak. Az itteni magyarságnak ezt a hatalmi jogkörét Szlovákia és Kárpátalja keretében a magyarlakta területen gyakorolja.

Természetesen a köztársaság nemzetgyűlése által intézett közös reszortok (azok intézetei, intézményei, vállalatai stb.) igazgatásában mind a személyi ügyek tekintetében a köztársaság egyes nemzeteit az aránylagos részesedés (kvóta) illeti meg. Ugyanez áll a köztársaság nemzetgyűlésére, állandó választmányának és kormányának összetételére nézve. Itt is a nemzeti arányszámnak kell érvényesülnie. Ideértve a nemzetközi szervezetek delegációit, uniókat, tanácsolat stb.

A nemzetgyűlés és az országgyűlések határozatainak érvényességéhez szükséges, hogy az előírt szavazattöbbség egyszersmind magába foglalja az egyes nemzetek képviselőinek egyszerű, avagy minősített többségét. A hozott törvények a köztársaság egyes nemzeteinek nyelvén hirdetendők ki.

*

A kormányjavaslat egyes szakaszaihoz észrevételeink, kritikai megjegyzéseink és módosításaink a következők.

(...)

*

A kormányjavaslatra a fentiekben tettük meg észrevételeinket és módosításainkat. Tekintettel arra, hogy a rendelkezésünkre bocsátott kormányjavaslat nem végleges és nem teljes, fenntartjuk magunknak a továbbiakra nézve a szabad állásfoglalás és kritika jogát.

Egyben kijelentjük, hogy a kormányjavaslat tartalma minket egyáltalán nem elégít ki, mivel mi mint az itteni magyar nemzet képviselői változatlanul a népek önrendelkezési jogán alapuló teljes nemzeti önkormányzat alapján állunk és ennek értelmében a köztársaság többi nemzeteivel teljesen egyenjogú és egyenrangú nemzet akarunk lenni.

MOL, K-63, 64. cs. 7/4. t. 229/pol.1938.

6. Feljegyzés Milan Hodža miniszterelnöknek az EMP vezetőivel, Esterházy Jánossal és Jaross Andorral 1938. szeptember 1-jén tartott megbeszélésről

Prága, 1938. szeptember 1.

Szeptember 1-jén délután fél hatra kérte magához Hodža miniszterelnök Jarost és Esterházyt. A tőle megszokott szívélyességgel fogadott bennünket és körülbelül a következőket mondotta: Azért kérettelek titeket, hogy tudomásotokra hozzam azt, hogy most bizonyos újabb tárgyalások folynak a kormány és a németek között a nemzetiségi kérdések elintézésére. Ezen újabb tárgyalások a kormány előbbeni javaslatainak bizonyos részének figyelembevételével és annak fenntartásával némi újítást tartalmaznak. Azt hiszem, hogy ezen újabb tervre a német válasz szeptember 2-án be fog futni. Hogy a válasz milyen lesz, arra egyelőre korai volna kitérni, de meggyőződésem, hogy bizonyos ellenjavaslatok dacára, amelyek német részről fognak jönni, mégis csak meg fogjuk találni a megegyezés lehetőségét. Szükségesnek tartom veletek, mint a magyarság képviselőivel tudatni azt, hogy az újabb terv lényege az úgynevezett „megyerendszer”, amelyet azért mégsem lehet meyerendszernek nevezni, hanem talán a szlo-

vák „župa” szó, vagy német „Gau” a helyes elnevezés. Mihelyt annyira vagyunk, hogy a németekkel megtaláltuk a tárgyalási platformot, veletek akarom magyar viszonylatban ezt a kérdést megtárgyalni, hogy veletek együttesen állapítsuk meg magyar viszonylatban az úgynevezett „župák” magyar határait és jogkörét. Tudomásotokra kell, hogy hozzam azt is, hogy ezen javaslatot ismertetni fogom Tyukossékkal, akik bizonyos érdeklődést mutatnak ezen kérdések iránt, bár tudom, hogy nem képviselnek politikai pártot. Mivel velük már tárgyaltam és egyes terveimről őket informáltam, most is meg akarom ezt tenni, de tekintettel arra, hogy ők, mint már előbb mondtam, nem képviselnek politikai pártot, a kérdés véglegesítését veletek akarom, mint erre hivatottakkal megtárgyalni.

Jaross erre kijelentette, hogy bár a miniszterelnöknek jogában van mindenkivel beszélni, nem tartja helyesnek, hogy Tyukossékat bevonja a tárgyalásokba. Ez az eljárása a miniszterelnöknek nem segíti elő azt a bizonyos légkört elérni, amely föltétlenül szükséges ahhoz, hogy az Egyesült Párt a kormánnyal eredményes tárgyalást folytathasson. Tudomása van róla, hogy a Tyukoss vezetése alatt megjelent urak legnagyobb része majdnem teljesen azonos véleményt nyilvánított a kormány eddigi terveivel szemben, mint mi és ezért ezeknek a tárgyalásokba való bekapcsolása nálunk visszatetszést kelt és bizalmatlanná tesz.

Hodža erre kijelentette, hogy főleg egyházi és kulturális kérdésekben hallgatta meg az illetőket, de ismételten kijelenti, hogy a kérdés politikai részét velünk akarja tető alá hozni.

Esterházy szavá tette a miniszterelnöknek, hogy ugyanakkor, amikor a köztársasági elnöktől kezdve az összes hivatalos tényezők a németekkel tárgyalnak, a magyar párt vezetősége a készülő javaslatokról csak megbízhatatlan újsághírek alapján értesül, amit sérelmezni kell és föltétlenül elvárjuk azt, hogy ugyanakkor, amikor a németekkel tárgyalnak, bennünket magyarakat is kapcsoljanak be ezekbe a tárgyalásokba.

Hodža erre a következőket válaszolta: Tudjátok urak, hogy a jelenlegi krízis legfőképp a német kérdés folytán állt elő és ezért a kormány elsősorban ezt szeretné megoldani, ami nem jelenti, hogy a többi nemzetiségek kérdése ugyanakkor ugyanolyan módon ne nyerjen megoldást. A köztársasági elnök bekapcsolódása a tárgyalásokba az én kérésemre történt. Ezért vállalom az alkotmányos felelősséget. Tudjátok, hogy a kormánypártok úgynevezett jobboldali és baloldali pártokból vannak összetéve. Az úgynevezett jobboldali pártokkal, tehát az agrárpárttal és az iparos párttal, valamint a nemzetközi egyesüléssel bármikor 24 perc alatt rendbe tudok jönni és minden ésszerű megegyezésre rá tudom őket venni. A baloldali pártokat magam nem akarom kényszeríteni ilyen megegyezések elfogadására és szükségesnek tartottam, hogy az ő megnyerésükre Benešt kérjem fel, aki nem mint köztársasági elnök tud majd rájuk hatást gyakorolni, hanem mint egy világnézetben lévő ember tudja őket befolyásolni. Ezen túlmenően ellenben jónak láttam bekapcsolni Benešt, hogy tárgyaljon személyesen a németekkel és így ismerje meg tárgyalási módszerüket. Szükségesnek tartom, hogy Beneš megegyezzen az az úszónát, amit a németek neki tálni fognak. A krízis kedvező megoldása a III. birodalom kezében van. A III. birodalom jelenleg válaszüton van és merem remélni, hogy el fog minden olyan lépést kerülni, amely maga után vonhatna egy katasztrófát. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez tisztára német–angol kérdés, tehát, ha a III. birodalom bizonyos enyhébb magatartást fog tanúsítani, az tisztára az angol befolyásnak lesz köszönhető, tehát nem lesz igaz az, hogy Hitlert megállásra kényszerítette Plaminkova képviselő (Beneš-párti), aki nekem különben a legradikálisabb leveleket írja. Az itteni jobb- és baloldali politika nem más, mint prágai kávéházi politika és ezért én, aki közép-európai politikát csinállok, szívesebben tárgyalok a baloldal megbízásából Benešsel, minthogy a baloldali képviselőkkel cincerizáljak. Mint említettem én, aki közép-európai politikát csinállok, és aki érdektelen vagyok, ennek folytán sohasem fogok

szűkkeblű politikát csinálni a nemzetiségekkel szemben. Nem akarok tehát szűkkeblű politikát folytatni a nemzetiségekkel szemben. Nem akarok tehát szűkkeblű politikát csinálni felétek, magyarok felé sem, mert nekem az teljesen mindegy, hogyha ti több és nagyobb jogokat tudtok elérni. Egyelőre többet nem mondhatok, de a legközelebbi jövőben fogtok kapni értesítést és akkor érdemben fogjuk ezen kérdéseket megtárgyalni. Most csak azt akartam, hogy amíg a tárgyalások megkezdődhetnek, bizonyos fokig informálva legyetek a helyzetről.

MOL, K-64, 75. cs. 777/res.pol.1938.

7. Az Egyesült Magyar Párt 1938. szeptember 17-én elfogadott nyilatkozata

Az Egyesült Magyar Párt parlamenti klubja, mint a Csehszlovákiában élő magyar nép törvényes képviselője, foglalkozott a köztársaság politikai helyzetével és az ezzel kapcsolatos európai feszültséggel, valamint az általa képviselt magyar népcsoport sorsával és a következő határozatot adja a magyar nép és az egész világ közvéleményének tudomására:

A csehszlovákiai magyar népcsoport, amely a Saint-Germain-en-Laye-ben 1919. szeptember 10-én kötött békeszerződés végrehajtásaképpen húsz év óta ez állam területén, sohasem hagyott kétséget az iránt, hogy részese kíván lenni mindazoknak a jogoknak, amelyek minden nemzetet, vagy nemzetszót az isteni és emberi, erkölcsi törvények alapján megilletnek, s amely törvények egyedül alkalmasak arra, hogy a világ népei egymás mellett és ne egymás ellen keressék életérdekeik biztosítását.

A Wilson elnök által oly fennköltlen hirdetett, minden demokrácia alapbázisát képező alapelveket, amelyeket az önrendelkezés fogalma foglal magába, ez a népcsoport nem gyakorolhatta és meg volt fosztva attól a lehetőségtől is, hogy az új államkeret alkotmánytörvényének megalkotásánál a népcsoport különleges érdekeit érvényesíthesse.

A magyar népcsoport mégis húsz éven át, – ha nem is szűnt meg a maga igazságát önértékes szóval hirdetni – becsületes törvénytiszteléssel és a tényleges körülmények számbavételével teljesítette nehéz állampolgári kötelességét és egyik legfegyelmesebb népe volt a köztársaságnak, mert meg volt győződve arról, hogy a világháború utáni sebek gyógyulásához elsősorban békére van szükség.

Most, húsz év elmúltával ismét meg kell állapítanunk, hogy az államhatalom birtokosai sohasem mérlegelték kellő gondossággal a különböző népcsoportok, s közöttük az itteni magyarság érdekeit, sőt elhatározásaiknál kizárólag a cseh nemzeti állameszmét szolgálták.

Ez a politika elhibázott volt és ma olyan helyzetet teremtett, hogy a csehszlovák köztársaság belügyi megszüntetése belügy lenni és áttolódott egy olyan síkra, amely az európai politika és a világ béke kérdését jelenti.

Hatalmas törekvés indult el különösen a brit birodalom kezdeményezésére, amely azt célozza, hogy a csehszlovák köztársaság probléma-komplexuma békésen oldassék meg úgy, hogy a közép-európai nemzetek és államaik békés együttélésének tárgyi és alanyi feltételei új alapokra fektetve megtaláltassanak és biztosítottassanak.

Felelősségünk népünk felé, felelősségünk jelenlegi államunk felé azt kívánja, hogy őszinte, nyílt és egyenes szóval fogalmazzuk meg álláspontunkat.

A csehszlovákiai magyar népcsoport önmaga kívánja kezébe venni sorsának intézését, e célból szüksége van arra, hogy biztosítottassék részére az a jog, amellyel 1918-ban csak egyes nemzetek élhettek: az önrendelkezés joga.

A magyarság azonban mélyen meg van győződve róla, hogy itt olyan sorskérdésekről van szó, amelyhez minden itt élő magyar embernek szava kell, hogy legyen.

Adassék meg a lehetőség arra, hogy a magyar népcsoport népszavazással dönthesse el, miként kíván elhelyezkedni a közép-európai térben.

Úgy érezzük, itt közép-európai sorskérdésről van szó, amelyet csak ideális, abszolút demokratikus eszközökkel oldhatunk meg, hogy megvethessük az alapját egy olyan békés, új európai rendnek, amely a nagy világháború romjain egyenlőtlenül alkalmazott igazságtévés helyett, a való egyenlőség, érdekközösség bástyáira építhesse a jövőndőt.

Mi magyarok ellene vagyunk minden olyan megoldásnak, amely az erőszak eszközével kívánja az új, becsületes élet alapjait lerakni.

Meg vagyunk róla győződve, hogy nemzet és nemzet megértésének vannak más békés eszközei is.

Az önrendelkezési jogot és népszavazást ilyen eszköznek tekintjük.

Az igazság erejébe vetett mély meggyőződés diktálta határozatunkat és a béke szellemében kívánjuk érvényesítését.

SNA, f. KÚ BA, k. 254, bez. č.; Prágai Magyar Hírlap, 1938. szeptember 18.

8. A somorjai járási főnök jelentése a csallóközi városban 1938. október 3-án kezdődő demonstrációról

Šamorín, dňa 4: X. 1938.

Predmet: Okres Šamorín, demonstrácie obyvateľstva za pripojenie k Maďarsku

Prezidiu krajinského úradu

Úctive podávam túto zprávu:

Dňa 3. okt. 1938 o 9. hod. maďarské obyvateľstvo Šamorína, ako na nejaký povel, bleskurýchle vyvesilo na svoje domy prapory v maďarských národných barvách, taktiež i na kostoly a v okamžiku zhromažďovalo na námestí pred okresným úradom s kokardami v maďarských barvách a pod prapormi v maďarských národných barvách.

Dav počítajúci do 1000 osôb zaspieval maďarskú národnú hymnu a prevolával slávu Maďarsku a Hortymu. Z davu bola vyslaná deputácia k okresnému náčelníkovi, vedená hlavným riaditeľom vodného družstva v Šamoríne Ing. Vincentom Vörösom za tým účelom, aby žiadosť obyvateľstva o uvoľnenie rádiových aparátov bola vybavená a aby sa okresný náčelník objavil pred davom a prehovoril k nemu.

V tejto situácii nebolo možné žiadne násilné zakročenie, lebo bolo k dispozícii iba 20 mužov Národnej gardy a asi 36 mužov vojenskej pohotovosti, ktorá pozostávala väčšinou z vojakov maďarskej národnosti. Každé zakročenie však bolo riskantné už aj preto, lebo dav jasne nad uznaním samourčovacieho práva pre maďarskú menšinu čsl. Vládou a vedúci činitelia vlastne týmto vysvetľovali celú akciu. Aby nedošlo k neblahým následkom ev. zakročením, uvoľnil som rádiové aparáty a išiel prehovoriť ku pokojne demonštrujúcemu davu. Žiadal som ľud o naprostý pokoj a poriadok, lebo len tak bude možno trpieť prejav radosti ľudu. Dav jednohlasne vola: „Tak je, sľubujeme!“ Po tomto išiel sprievod po uliciach Šamorína, ku ktorému sa stále pripojovali ďalšie davy a spievali maďarskú národnú hymnu.

Medzitým som obdržal od svojho nadriadeného úradu pokyn k zachovávanie liberálneho postupu a zavolať som si vedúcich maďarských činiteľov, hlavne starostu obce Dr. Arnošta Zelligera, advokáta v Šamoríne k sebe, a tlmočil mu stanovisko nadriadených úradov v tom smysle, že dokiaľ bude pokoj a poriadok, proti prejavom obyvateľstva nebudú robené žiadne kroky, ale ako náhle dôjde k porušeniu poriadku ev. výtržnostiam, ihneď bude čo najprísnejšie postupované. Dr. Zelliger sa zaviazal, že berie na seba plnú zodpovednosť a prosil, aby úrady a orgány neprekážali vyvesovaniu praporov v maďarských národných farbách a noseniu kokárd, ako aj spievaniu maďarskej národnej hymny, lebo vraj toto už je v samourčovacom práve maďarskej menšiny.

Odpoludňa sa zhromažďoval dav k verejnému zhromaždeniu pred budovou obecného úradu, z balkónu ktorého prehovoril k zástupu starosta obce Dr. Arnošt Zelliger. Na budove obecného úradu bola vyvesená vlajka v maďarských národných farbách a v tomto treba hľadať omyl zprávy, ktorá omylom udávala, že maďarská vlajka bola vyvesená také na budovu okresného úradu, čo nezodpovedalo pravde. Rečník Zelliger hovoril:

Dvadsaťročná krivda spáchaná na Maďaroch sa má zabudnúť. /Krik obecnstva: tak ľahko sa to nedá zabudnúť./ Rečník apeluje na panskú česť Maďarov a nabáda ich k zachovaniu úplného kludu a poriadku, aby nedošlo k porušeniu tohto slávnostného dňa. Súčasne upozorňuje, resp. prosí dav, aby po túto prechodnú dobu ešte rešpektovali platné zákony. Rečník na koniec odovzdal slovo tajomníkovi maď. nár. strany Furdanichovi.

Furdanich prehlásil že sú pripojení k Maďarsku a prehlásil ďalej že úkolom všetkých je spolupráca pri vybudovaní nového Maďarska a prosí tiež o klud, odvolávajúc sa na to, že keď aj nepriatelia hocičo môžu povedať o Maďaroch, to nemôžu povedať, že nerešpektovali vládnú moc.

Večer boli usporiadané litánie v rím. kat. kostole, kde farár nabádal ľud k pokoju a poriadku. Po kostole bol sprievod ulicami mesta.

Úctive oznamujem že na veľmi mnohých miestach vlajú prapory v národných maď. farbách a obyvateľstvo nosí kokardy v maďarských národných farbách.

Ďalej veľmi často je spievaná maďarská národná hymna a iné maďarské národné piesne. Podobné prejavy sa konajú aj v obciach okresu, kde také vyvesilo obyvateľstvo prapory v maďarských národných farbách a spievala maďarskú národnú hymnu.

V obciach Biskupice pri D., Eberhart a Fél tamojšie voj. Posádky sami zakročili, proti tomuto a sami nechali odstrániť prapory a odôvodnením, že podobné porušenie verejného poriadku zo strany vojska nebudú trpené.

Z mojej stránky riadim k úplne tolerantnému postupu, lebo zakazovanie týchto prejavov a vyvesovania praporov v maďarských farbách vyvolalo by Ťažké následky a nepokoje medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti, ktoré z rozhlasu, z dennej tlače z Maďarska a cudziny vie vraj o tom, že sa jedná o odstúpenie Žitného Ostrova Maďarsku a že toto má byť urýchlene prevedené. Zakazovanie týchto prejavov by nám mohlo škodiť pri vyjednávaniach s Maďarskom, lebo by vyvolalo napjaté ovzdušie.

Postoj, ktorý som zachoval k událostiam v kritickom okamžiku dňa š. okt. 1938 predpoludním, zabránil ev. krviprelievaniu a je nádej, že udalosti budú mať pokojný spád. Ináč nebolo možné postupovať.

V okrese je poriadok a klud, totiž mimo nadšenia obyvateľstva a prejavov – žiadne výtržnosti, alebo rabovačky, alebo prepádavania čl. obyvateľstva, nikde nie sú.

Uvoľnenie rádiových aparátov vyvolalo veľké uspokojenie medzi obyvateľstvom. Jedná sa ešte o to, aby aj zbrane boli uvoľnené, ktoré jedine v okrese šamorínskom boli zabavené. Obyvateľstvo si sťažuje, že prečo boli zbrane odovzdané v okrese šamorínskom a prečo nie v

okrese dunajskostredskom a komárňanskom? Jedná sa hlavne o lovecké zbrane, lebo lovecká sezóna majiteľmi a nájomníci revírov nemôže byť využítkovaná a nájomné je vysoké. Táto otázka by sa dala tým spôsobom vyriešiť, že by okresný úrad mohol uvoľniť niektoré lovecké zbrane pre ukludnenie vedúcich činiteľov obyvateľstva. Aj v tomto ohľade prosím liberálne stanovisko zaujať, lebo nie lovecké zbrane nás ohrozujú o ktorých vieme, ale tajné zbrane, o ktorých nevieme práve tak, ako o bezpečne ukrytých praporech v maďarských národných farbách, ktoré razom boli vyvesené.

nečitateľný podpis
Okresný náčelník

SNA, f. KÚ BA, k. 255, 65647/1938.prez.

9. A CSKP magyar nemzetiségű funkcionáriusainak felhívása a köztársaság védelmére 1938 októberéből

Felhívás a Csehszlovák Köztársaság védelmére

Magyarok!

Csehszlovákia magyarsága válaszut előtt áll. Választania kell a háború borzalmas szenvedése és a békés, demokratikus nemzetiségi megegyezés között.

Jaross és Esterházy nemzetvesztő politikájáról lehullott az álarc. Henleinrel szövetkezve háborús szakadék felé terelték a magyarságot.

Gondolkozatok! A Ti vetéseket taposnák el a hódítók ágyúi és tankjai. A Ti hazátokat gyújtánák fel, a Ti asszonyaitokat a ti gyermekeiteket gyilkolnák halomra a támadó bombái. A támadó győzelme a magyarság pusztulását, Magyarország önállóságának végét jelentené,

A magyarság mindig a haladás és szabadság zászlóvivője volt. Nem gyalázzhatja meg Rákóczi, Petőfi, Kossuth dicső szellemét. Nem vállalhatja a világreakció zsoldosának szégyenletes szerepét. Nem követhet el öngyilkosságot.

Vissza a szakadék széléről!

Szakítsatok meg minden közösséget azokkal, akik a béke leple alatt háborúra uszítanak.

Vessük latba minden erőnket, hogy egységes ellenállásunk visszariassza a támadót! És ha a horogkeresztes őrület mégis a támadás eszközához nyúlna, úgy hittet, lelkesedéssel védjük a Köztársaságot és a magyarság jövőjét!

Magyarországi testvéreink, kövessetek el mindet a pángermán invázió visszaverésére. Gyakoroljatok nyomást kormányotokra, hogy ne kösse az ország sorsát a horogkeresztes támadó harci szekerehez.

Köztársaságunk kormányának ezt üzenjük: Teljesítse a magyar nép gazdasági, szociális, nyelvi s kulturális követeléseit. A magyar nép csak olyan követeléseket támaszt, amelyek nem csorbítják a Köztársaság területi épségét, önállóságát és függetlenségét.

A magyarság az itt élő nemzetekkel békés együttélést és egyenjogúságot akar.

Visszautasít minden olyan követelést, amely Csehszlovákia magyarságát fasiszta rabságba döntené és megásná a sírját Magyarország függetlenségének is.

Talpalatnyi területet sem a támadóknak!

Visszautasítjuk a nagyhatalmak minden olyan kísérletét, amely Csehszlovákia szétmarcangolását és leigázását jelentené.

Senkinek sincs joga rólunk és nélkülünk dönteni!

Sorsdöntő időköt élünk. Ti mindnyájan, akiket féltő aggodalom tölt el a nemzet sorsa felett, Ti valamennyien, akik jóhiszeműen követtétek eddig a nemzetvesztő politika veszélyes útjait, forduljatok vissza a szakadék széléről!

Sorakozzatok fel egységesen a Köztársaság védőinek táborába!

Nem vagyunk egyedül! Velünk az egész haladó világ közvéleménye, velünk a Szovjetszövetség verhetetlen Vörös hadserege.

Vállt vállhoz vetve a Köztársaság többi népeivel védjük a békét, otthonunkat, létünket s jövőnket!

Major István, Steiner Gábor szenátor, Kosik István képviselő, Richter Mihály titkár, Szabó István titkár, Fábry Zoltán író, Forbáth Imre író, Kálmán Miklós főszerkesztő, Ferencz László dr. szerkesztő, Lőrincz Gyula, Pór Bertalan.

Magyar Nap, 1938. október 13.

10. Az 1938. november 2-i bécsi nemzetközi döntőbíráóság határozata

A magyar királyi kormány és a csehszlovák kormány részéről a német és olasz királyi kormányokhoz intézett ama felkérés folytán, hogy a Magyarországnak átengedendő területekre vonatkozóan közöttük fennálló függő kérdéseket döntőbíráskodással rendezzék, valamint ezt követően 1938. október 30.-án az érdekelt kormányok között történt jegyzékváltás során Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter és öfelsege Olaszország királyának, Abesszínia császárának külügyminisztere, gróf Galeazzo Ciano ma Bécsben összejöttek és Kánya Kálmán úr magyar királyi külügyminiszter, valamint dr. František Chvalkovský csehszlovák külügyminiszterrel folytatott újabb eszmecsere után kihirdették a következő döntőbírási ítéletet:

A Csehszlovákia által Magyarországnak átengedendő területek a mellékelt térképen vannak bejelölve. A határ helyszíni kijelölését egy magyar–csehszlovák bizottságra ruházzák.

Az átengedendő területek Csehszlovákia részéről történő kiűritése és annak Magyarország részéről történő megszállása 1938. november 5.-én kezdődik és 1938. november 10-re befejezendő. A kiűrités és megszállás részletes ütemtervét, valamint más, ezzel kapcsolatos eljárásokat magyar–csehszlovák bizottságnak kell azonnal szabályoznia.

A csehszlovák kormány biztosítja, hogy az átengedendő területeket a megszállás időpontjában rendes állapotban hagyja el.

A területátengedésből felmerülő különleges kérdéseket, különösen pedig az állampolgársági és opciós kérdéseket magyar–csehszlovák bizottságnak kell szabályoznia.

Hasonlóképpen magyar–csehszlovák bizottságnak kell külön rendszabályokban megállapodnia a csehszlovák területen maradó magyar nemzetiségű személyek, valamint az átadásra kerülő területen élő nem magyar fajú személyek védelmére. Ez a bizottság különös gondot fordítson arra, hogy a pozsonyi magyar népcsoportnak ugyanazt a jogállást biztosítsák, mint az ottani más népcsoportnak.

Amennyiben a Magyarországnak történő területátengedés folytán a Csehszlovákiával maradó területen gazdasági vagy közlekedési téren (vasút) hátrányok és nehézségek keletkeznének, úgy a magyar kormány a csehszlovák kormánnyal egyetértésben minden tőle telhetőt kövessen el, hogy ezeket a hátrányokat és nehézségeket kiküszöbölje.

E döntőbíráskodás végrehajtása során támadó nehézségek vagy kételyek esetén a magyar királyi és a csehszlovák kormány az ügyet közvetlenül egymás között rendezze. Ha azonban valamely kérdésben nem tudnának megegyezésre jutni, úgy ezt a kérdést végleges eldöntésre a német és olasz kormányok elé kell terjeszteni.

Joachim von Ribbentrop
Galeazzo Ciano

Sallai Gergely: Az első bécsi döntés. Budapest, Osiris, 2002, 235–236.

11. A bécsi döntőbíráskodás során megállapított új határvonal leírása

Bécs, 1938. november 2.

A Magyar Királyság és a Csehszlovák Köztársaság közötti új határ általános vonala, úgy, amint az a német külügyminiszter és az olasz királyi külügyminiszter által 1938. november 2-án hozott döntőbírási ítéletben megállapításra került, az alábbi:

Az új határ Pozsonytól délre, a régi államhatártól kiindulva a Pozsony–Érsekújvár vasútvonalról észak felé halad, Érsekújvártól északnyugatra északkelet felé fordul, majd Verebélytől északra közvetlenül a Léva–Zólyom vasútvonalig megy: Érsekújvár és Léva városok újra Magyarországnak jutnak. Lévatól keletre a határ keresztülhúzódik az Ipoly-vidéken, mintegy 30 kilométerrel északra az eddigi államhatártól. Majd tovább húzódik közvetlen Losonc és Rimaszombat városoktól északra, melyek ugyancsak ismét magyarok lesznek. A határ ezután északkeletre fordul, magába foglalva Jolsva városát és Rozsnyó közelében közvetlenül az Unterzips német települési területekig nyúlik. Majd északra fordul, Kassát befoglalja a magyar államterületbe és délkeleti irányban halad tovább, egészen a régi magyar határon fekvő Sátoraljaújhely vasúti csomóponttól mintegy 30 km-re északra fekvő pontig. Innen egyenesen keleti irányban megy tovább, egy Ungvártól közvetlen északra levő pontig. Utóbbi város Magyarországnak lett ítélve. A határ ezután élesen délkeletre fordul. A további határvonal szorosán Munkács városától északra halad el. Tovább haladva délkeleti irányban, az új határvonal Halmi (Halmeu) román vasúti határállomástól északkeletre éri el a régi államhatárt.

A vitatott városokból tehát a Csehszlovák Köztársaságon belül maradnak: Pozsony, Szlovákia fővárosa, továbbá Nyitra, az ősi püspöki város, valamint Kárpát-Ukrajnában Nagyszőlős városa a környező falvakkal együtt. A Magyar Királyságnak ítéltettek: Érsekújvár, Léva, Losonc, Kassa, Ungvár és Munkács.

Az új szabályozás a teljesen összefüggő magyar települési területet újra a Magyar Királyságnak juttatja vissza. Ott, ahol a viszonyok nem engedték meg a határvonal néprajzi alapon történő pontos megvonását, ott mindkét fél érdekeit gondosan mérlegelték.

Sallai Gergely: Az első bécsi döntés. Budapest, Osiris, 2002, 237–238.

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

Aixinger László 140, 180, 250

Andrássy Géza 250

Angyal Béla 10, 54, 62

Asthon–Gwatkin, Frank T. A. 148

Balgha 199

Balla József 39, 152

Balogh Edgár 43

Balogh Elemér 243

Baráth Károly 247

Barcza György 171

Bárczy Oszkár 237

Bárdi Nándor 10

Barta Lajos 157

Bartal József 91

Bartos Zoltán 241

Beneš, Edvard 47, 70–71, 125, 129, 132, 135–136, 148–149, 158, 165, 183–184, 186–187, 203, 237–238, 250–251, 254–256, 271–272, 275, 293

Beran, Rudolf 81

Bethlen István 36

Bólya Lajos 232, 257

Borka Géza 239

Boross Béla 239

Boross Zoltán 43

Borovszky Géza 217

Borsody István 53, 68, 222, 268

Both János 91

Brand, Walter 82

Brányik Sándor 231

Braun József (Csibi) 59

Brüll Gyula 238

Bujnák, Pavel 49

Bukovszky László 159

Bysstrický, Valerián 120

Čarnogurský, Pavol 203

Čelovský, Bořivoj 181

Černák, Matúš 184, 212, 260

Chamberlain, Arthur Neville 82, 148, 165, 167, 252–253

Chvalkovský, František 187, 260, 298

Ciano, Galeazzo 224, 263, 298–299

Čihák, Jaroslav 227

Clementis, Vladimír 157

Cotelly János 144

Czigányi György 247

Czvank (Göndöcs) László 43

Csáky István 174, 254

Csizmazia György 105, 122, 156, 251

Csomor István 39, 76, 78, 88, 106, 138, 143, 245

Csütörtöki Lajos 192

Darányi Kálmán 170, 223, 260

Darkó István 237, 247

Deák, Ladislav 180

Dérer, Ivan 22, 78, 81, 120, 124, 143, 183, 240, 265

Dobossy Imre 43

Dobossy László 43, 240

Duba Gyula 226

Đurčanský, Ferdinand 185, 223, 260

Dzurányi László 45, 84, 87, 106, 239

Eckhardt Tibor 216

Eisenlohr, Ernst 130

Erdősi Imre 85, 238

Erőss Lajos 250

Esterházy János 34, 36–37, 39, 85, 89, 91, 93–95, 97, 99, 106, 108–109, 133, 144–146,
151–153, 155–157, 161–162, 171–172, 176, 181, 184, 187, 191, 203, 206, 208, 212, 214,
216–217, 224, 231, 239–241, 246–247, 249–250, 255, 260–261, 263, 273, 292–293, 297

Esterházy Lujza 34, 176, 211

Eszenyi Gyula 22, 187, 255

Fábry Zoltán 45, 118, 157, 217, 248, 298

Fehér Ferenc 105, 243

Féja Géza 44

Felcsiki Gábor 197–201

Ferencz László 217, 298

Filep Tamás Gusztáv 10, 38, 234

Fischer–Colbrie Ágost 43, 50

Flachbart Ernő 218, 220, 265

Fleischmann Gyula 144

Fodor Jenő 92, 144, 202, 248

Forbáth Imre 217, 298

Forgách Géza 45

Földes Dezső 138, 237

- Földes György 119
 Földes József 45
 Förster, Viktor 91, 117, 211, 258
 Frank, Karl Hermann 83, 100, 150, 156
 Fried Jenő 38
 Furdanich Aladár 191, 296
 Fülöp Zsigmond 246
 Füssy Kálmán 39, 92
 Füssy László 192
- Gaucsík István 10, 28
 George, Lloyd 131
 Giller János 146
 Gömbös Gyula 170
 Gömöröy János 96, 152, 247
 Göring, Hermann 173, 176
 Gregorovits Lipót 90–91
- Győri Vince 192
 Győry Dezső 45, 240
- Háber Zoltán 157
 Hackler, Gustav 75
 Hajpál Gyula 244
 Halász Miklós 33, 52
 Halifax, Lord 131, 172, 176
 Hanko, Milan 263
 Hantos László 28, 144, 208
 Haššík, Štefan 165
 Hauskrecht, Karl 203
 Héjas István 223
 Henderson, Nevile 142, 243
 Henlein, Konrád 66, 81–84, 94, 99, 100, 106, 108, 117, 145, 148, 150, 157, 165, 173, 252, 297
 Hess, Rudolf 83
 Hitler, Adolf 7, 66, 69, 70, 79, 82, 83, 129, 132, 148, 150, 165, 167, 171, 172, 173, 211, 223, 251, 252, 253, 258, 272, 293
 Hlinka, Andrej 81, 94, 95, 106, 155, 183, 184
 Hokky Károly 39, 173
 Holota János 39, 140, 146, 222, 237, 260, 264
 Hodža, Milan 49, 75–78, 83, 89, 94–95, 97, 100, 102, 105–106, 119–120, 129–132, 136–137, 141, 143–146, 148, 151–152, 154–155, 160, 162, 165, 167, 184, 216, 237, 239–241, 245–247, 249–250, 253, 277–278, 292–293
 Horthy Miklós 79, 154, 161–162, 171, 178, 193, 209, 211, 225, 249, 295
 Horváth Sz. Ferenc 67
 Hrabal, Bohumil 56

Hubay Kálmán 118
Hulita Vilmos 28, 269
Husztai Béla 180

Imrédy Béla 145, 151, 170–171, 173, 197, 204, 252, 264
Ingram, Berkeley 171
Izsák Imre 152

Jabloniczky János 93, 241
Jaksch, Wenzel 75–76, 82
Janics Kálmán 227
Jankó Zoltán 45, 238
Jankovics Marcell 86, 144, 237
Jantausch, Pavol 90
Jaross Andor 36–37, 39, 85, 92–93, 95, 97, 106, 111, 127, 139, 154, 173, 232, 237, 240, 242–244, 246, 249–250, 255–256, 260, 264, 280, 292
Jénei László 201
Jócsik Lajos 19, 26, 43, 45, 134, 234, 240
Jusko, Ján 212

Kálmán Miklós 217, 298
Kánya Kálmán 172–174, 197, 203, 206–207, 249, 257, 298
Kardoss Győző 140, 250
Karmasin, Franz 121, 212, 258
Kárník, Zdeněk 7, 134, 165
IV. Károly 175
Katona Móricz 152
Keleti Ferenc 157
Kemény Gábor 40–41, 45
Keresztes–Fischer Ferenc 173
Király Gizella 226
Kiss József 246
Kobr, Miloš 224
Koczor Gyula 37, 95
Kohut Pál 175
Kontsek György 208
Korláth Endre 39, 97, 140, 144–145, 204, 208, 246–247
Kornfeld Ferenc 175, 267
Kosik István 39, 86, 157, 217, 238, 298
Kovács Alajos 239
Kovács Dezső 199–200
Kovács Endre 178–179
Kovács Éva 52
Kovács Imre 44
Kováč, Belo 262
Kozma Miklós 181, 186, 197, 220, 265, 273

- Környei (Krepelka) Elek 180
Kreibich, Karl 106, 157, 280
Krofta, Kamil 90, 136, 174, 186–187, 254, 270
Kundt, Ernst 100, 148, 156
Kural, Václav 7, 130
Kuthy Géza 144
- Lelley Jenő 90–91, 152–152
Lichner, Ján 283
Lipták, Lubomír 39
Lorenz, Werner 83
Lőrincz Gyula 157, 217, 298
Lukeš, Igor 132
- Mach, Alexander 185, 203, 223
Majkuth Albert 248
Major István 38, 122, 157, 217, 239, 248, 251, 298
Majthényi József 140, 250
Mannová, Elena 40
Markovič, Ivan 277
Márkus László 115, 180
Marosy Ferenc 171
Masaryk, Ján 131
Masaryk, Tomáš G. 47, 85, 94, 238, 240, 265
Maurice, Edward 171
Maxon, Milan 85, 238
Mécs László 247
Meskó Tibor 199
Mihályi Emő 138
Molnár Dániel 115
Moravek Gyula 242
Móricz Zsigmond 234
Mrenna József 239
- Nagy Dezső 238
Nagyidai Ernő 152
Nagy Jenő 122–123, 143, 152
Nečas, Jaroslav 165
Németh István László 115
Neumann Albin 238
Neumann Tibor 120
Nitsch Andor 91, 109
Novák, Ludovít 160
- Odescalchi Livio 35
Ortutay Jenő 204

Ölvedi János 65–66

Pajor Miklós 39, 97, 144, 146, 152

Pataky Tibor 54, 93

Pauliny–Tóth, Ján 184

Peéry Rezső 43

Petráš, René 61, 158

Petrásek Ágoston 39, 97

Pfeiffer Miklós 43, 50, 65–66, 91, 152–153, 234

Pješčak, Ivan 95

Plamínková, Františka 293

Pór Bertalan 157, 217, 298

Popély Árpád 10

Popély Gyula 10, 160

Popovics Sándor 217

Porubszky Géza 39, 214

Prchala, Lev 85

Pritz Pál 233

Privitzky Gyula 152

Puskás István 231

Rábely Miklós 180

Rády Elemér 43

Rázgha Károly 140, 250

Réthy István 180

Révay István 13, 18, 34, 208, 257

Ribbentrop, Joachim von 83, 170, 223–224, 260–263, 298–299

Richter Mihály 217, 298

Romsics Ignác 171

Runciman, Walter 136, 147–148, 150, 151, 153–156, 165, 183, 248–251, 275

Rutha, Heinz 82

Salamon Xavér Ferenc 242

Šalda, František Xaver 69

Salkovszky Jenő 145–146

Sándor László 178

Schalkház Sára 249

Scherer Lajos 43

Schubert Tódor 41–42, 138, 180, 239, 257

Schulcz Ignác 39, 77, 87, 105, 125, 143, 156, 216, 245, 251

Schütz, Hans 75

Sebekowsky, Wilhelm 148

Sedivý László 231

Sidor, Karol 94, 108, 145, 157, 185

Sinkó Ferenc 43

Široký, Viliam 280

- Smutný, Jaromír 136
 Dr. Sommer 162
 Sörös Béla 51, 247
 Spann, Othmar 69, 82
 Šrámek, Ján 136
 Staud Gábor 86, 237, 241, 257
 Steiner Gábor 38–39, 73, 106, 108, 217, 242, 298
 Stopford, Robert 155
 Stunda István 39, 80, 143, 245
 Surányi Géza 243
 Syrový, Jan 167, 184, 187, 253, 255
- Szabó Gusztáv 120
 Szabó István 217, 298
 Szakall Zoltán 113, 244
 Szálasi Ferenc 118, 223
 Szalatnai Rezső 45, 53, 56, 233
 Szarka László 10, 206
 Szekfű Gyula 53
 Szent-Ivány József 36, 39, 52, 163
 Szerényi Ferdinánd 244
 Szíjj Ferenc 237
 Sziklay Ferenc 54, 86, 237
 Szilágyi Gyula 145
 Szilárd Marcell 140, 144, 180
 Szilassy Béla 39, 92, 146, 161, 241, 258
 Szombathy Viktor 138, 180, 265
 Sztójay Döme 173
 Szüllő Géza 36–37, 39, 43, 54, 91, 93–95, 97, 145, 151, 204, 220, 232, 239–241, 243, 246, 249, 277
 Szvatkó Pál 33–34, 42, 44, 52, 66, 96, 139, 203, 269
- Tamás Mihály 45
 Teleki Pál 207
 Tiso, Jozef 81, 95, 156, 184–186, 188, 203, 206–207, 212, 214, 217–218, 223, 226, 231, 256–258, 263–264
 Tost Barnabás 37, 247
 Tost László 37, 140, 238
 Törköly József 39, 52, 243
 Turchányi Imre 39, 111, 146, 222, 242, 264
 Turczel Lajos 10, 44
- Tyukoss Evangelista János 90–91, 152, 293
- Vadász Ferenc 178
 Vájlok Sándor 41, 55

Varga Bálint 226
Várkonyi Elek 229
Vass László 45, 86
Viest, Rudolf 206, 208, 269
Villani Frigyes 170
Virágh Béla 146
Vozári Dezső 45
Vörnle János 82, 156
Vörös Vince 191, 295, 298

Wettstein János 174, 204
Wilson, Woodrow 294
Wirth Gyula 204
Woermann, Ernst 172, 212
Wolf, Leon 156

Žák, Miloš 252
Zápotocký, Antonín 106, 280
Zeidler Miklós 169, 171
Zelliger Ernő 191, 296
Zombory György 238
Zupka František 283

HELYNÉVMUTATÓ

Abafala 202
Abara 19
Alistál 125
Aranyosmarót 20

Bacska 178
Bad Godesberg 167, 173, 253
Balázsfalva 10
Bátka 229
Bazin 178, 277
Bécs 9, 69, 96, 161–162, 197, 224–225, 263, 298–299
Berchtesgaden 165, 173, 252
Beregszász 109, 242, 282
Beretke 72
Berlin 69, 78, 82–83, 100, 132–133, 148, 150, 170–172, 185, 203, 206, 210, 212, 223, 260
Besztercebánya 106, 200
Bled 154, 171, 250
Bogya 178, 262
Boroszló 134
Bős 121
Budapest 9, 29, 36–37, 44, 54–55, 58, 65–66, 78, 86, 91–97, 109, 112, 133, 137–138, 141, 144–145, 156, 159, 169–173, 175–176, 181, 184, 186–189, 192, 196–197, 201, 203–204, 206, 208, 220, 223–225, 231, 233, 250, 253, 255, 263, 269

Česká Třebová 176

Csáb 18, 51
Csata 38, 115, 227
Csicsó 57
Csiliznyárasd 125
Csíz 113
Csobánka 198
Csucsom 19

Darnya 115, 199, 201
Déménd 18
Dereglyő 19
Dévény 79
Diószeg 191–192

Dolina Velká 221
Dornkappel 26, 268
Dögös 221
Doborgaz 264
Dobóruszka 258
Dunaszerdahely 20, 21, 42, 47–48, 107, 122, 125, 161, 175, 191, 196, 203, 216, 255, 279

Éberhart 296
Ekecs 125, 189, 255
Eperjes 19, 85, 231, 247, 250
Érsekújvár 18, 20, 21–22, 24, 28, 48, 66, 90, 109, 140, 144–145, 155, 192–193, 222, 224, 239, 242, 248, 256, 264, 282–283, 299
Esztergom 50, 202, 257, 273

Farnad 121
Fél
Feled 20, 199, 202
Felsőfegyvernek 115
Felsőszeli 191–192
Felsővámos 125
Fülek 26, 28, 85, 137, 175, 196, 214, 220, 239–240, 248, 257, 269
Fülekpüspöki 26

Galánta 20, 21, 24, 29, 63, 121, 125, 142, 192, 224, 244, 256
Gálszécs 20
Gernyőpuszta 198–199
Gesztete 198
Gombaszög 43
Gölnichánya 223

Halmi 299
Hangony 197–199, 201, 256
Harmac 199, 201–202
Hontfüzesgyarmat 226, 229, 264,

Igló 261
Ipolybél 113
Ipolyság 21, 48, 175, 188, 208, 214, 216, 258
Izsap 125

Jászó 19
Jéne 199, 201
Jolsva 299
Józsefmajor 221

Kacagópuszta 197, 198–202, 256

- Kamocsa 33, 161, 221
 Karlovy Vary (Karlsbad) 83, 84, 98, 130, 132, 134, 148, 156, 251
 Kárpátalja 8, 11, 14–15, 18, 19, 22–23, 29, 39, 51, 54–55, 62, 72, 95, 98, 103, 111, 116, 135, 142, 152, 154, 183, 186, 197, 204, 224–225, 239, 241, 244, 246, 254, 263, 270, 277, 281, 283, 286, 288, 290–292, 299
 Kassa 13, 16, 18–21, 28–29, 37, 41–43, 45, 48, 50, 52, 54, 58–60, 68, 85, 98, 106, 109, 112, 137–138, 157, 160, 162–163, 178–179, 188, 196, 204, 206, 209–211, 213–214, 217, 220, 223–227, 229, 231, 235, 237–239, 241–242, 245, 247–250, 254, 256–258, 260–261, 264, 268, 272, 279, 282, 299
 Kékkő 20,
 Kelecsény 115
 Keszegfalva 57
 Kiel 171–172
 Királyhelmec 20, 21, 86, 122, 125, 178, 224, 239, 241, 259

 Kissalló 115
 Kisszelmenc 258
 Kolozsnéma 221
 Komárom 20, 21–22, 26, 40–41, 44, 48–50, 60, 72–73, 85–86, 96, 105, 122–123, 125, 137, 143, 158, 160, 178, 187–188, 192–193, 196, 201–203, 206, 208–212, 214, 216, 218, 220, 223–224, 234, 237–238, 240, 242–243, 245–246, 255–260, 272–273, 275
 Komáromcschi 36
 Korompa 178
 Korpona 20
 Körmöcbánya 194, 200
 Krasznahorka 250
 Kurtakeszi 125

 Leánymező 198
 Léva 18, 20, 21–22, 28, 41, 48, 107, 137–139, 152, 154, 160, 180, 214, 224, 226, 245, 247, 249, 260–261, 279, 299
 Ligetfalu 72, 210, 257–258
 London 84, 129, 131, 142, 145, 165, 171–172
 Losonc 19, 20, 21–22, 29, 40, 43, 48, 51, 85, 121, 125, 158, 200, 224, 244, 247, 249, 257, 268, 273, 299

 Magyarbél 18, 191
 Máriavölgy 246
 Marcelháza 125
 Mátyóc 19
 Medve 231, 264
 Mezőkeszi 221
 Migléc 19
 Miloslavov 221
 Moravská Ostrava 45, 150, 259
 Moszkva 86, 165

Munkács 206, 223–224, 261, 299

Muzsla 27

München 7–9, 106, 165, 167, 174, 179, 186, 254–255, 275

Nagybalog 19

Nagyfödémes 191–192, 255

Nagyida 19

Nagykapos 19, 20, 21,

Nagykürtös 18

Nagymagyar 188, 253

Nagyróce 20, 218

Nagyszelmenc 258

Nagyszombat 13, 19, 50, 102

Nagyszőlős 109, 242, 282, 299

Negyed 215–216, 271

Nemeskosút 191

Nemesócsa 57

New York 7

Nürnberg 150, 251

Nyitra 13, 19–21, 28, 37, 79, 107, 115, 121, 160, 162, 206, 208, 220–221, 223–225, 231, 244, 261, 299

Obersalzberg 173, 252

Ógyalla 20, 21

Ólubló 250

Osgyán 225, 263

Őrsújfalu 221

Palást 18

Pálfala 115

Párkány 18, 20, 21, 47, 72, 188, 193, 202, 257

Páskaháza 259

Pelsőc 255

Péterfala 113

Perbenyik 259

Poprád 250

Pozsony 9, 13, 16, 18, 20–21, 26, 28, 30–31, 37, 40–43, 45, 48–50, 57–58, 60, 68, 72, 77, 79, 85, 91, 93, 96–98, 115, 117–122, 125, 140, 160, 162–163, 167, 170, 172–173, 175–176, 178–180, 187–189, 191, 196, 201–203, 206–214, 216, 220–221, 223–224, 226, 237–243, 245–246, 248, 250, 252–253, 256–264, 267, 271–272, 279, 298–299

Pozsonypüspöki 90, 296

Pöstyén 77

Prága 7–8, 20, 23, 28, 33, 43, 45, 49–50, 57–59, 61–63, 66, 69–71, 75, 77, 81–83, 86–88, 92–94, 96–98, 106, 108–109, 117, 129–136, 141–143, 145–146, 148–152, 154–156, 159,

161, 163, 165, 167, 170–171, 174–176, 178–179, 183–188, 194, 199, 203–204, 220, 224, 233–234, 237, 239–244, 246, 248–250, 252–257, 292–293

Rimaszécs 199, 220

Rimaszombat 19, 20, 21–22, 39, 48, 85, 108, 112, 115, 179–180, 187, 193, 198, 201, 204, 224–225, 240, 243, 246–247, 255, 263, 268, 299

Róma 170, 224, 263

Rozsnyó 19, 20, 21–22, 27, 39, 46, 48, 63, 85, 122–123, 125, 224, 238, 244, 248, 250, 299

Saint-Germain-en-Laye 294

Sajógömör 247

Sárosfa 115

Sátoraljaújhely 188, 197, 208, 214, 216, 258, 299

Selmezbánya 60, 85, 238, 249

Simonyi 201

Somorja 20, 188–189, 191, 255, 295

Szárnya 114

Szenc 21, 196

Szepsi 19, 20, 21, 47–48, 279

Szímő 146, 211

Szlovákgyarmat 19

Szlovákújhely 19

Rudna 19

Taksony 191

Tardoskéd 57, 191

Tesmag 208

Tornalja 20, 21, 72, 196, 198, 203, 223, 263

Tornóc 157, 251

Trencsén 174

Turócszentmárton 79, 200

Udvard 18, 29

Újgyalla 125

Ungvár 19, 206, 223–224, 240, 247, 261, 279, 299

Vágsellye 20, 21, 121, 140, 157, 192, 251, 256

Varsó 145, 255

Vasa-puszta 114

Velkenye 198, 201–202

Verebély 20, 21, 299

Zabos 26, 257

Zólyom 175, 231, 299

Zselíz 20

Zsély 19

Zsolna 45, 102, 174, 184–185, 203, 256

ZHRNUTIE

KRONIKA JEDNÉHO KRÁTKEHO ROKU. Maďari na Slovensku v roku 1938

Rok 1938 sa ukázal ako prelomový rok nielen pre strednú Európu, ale aj pre celý kontinent. Bol to posledný mierový rok medzivojnového obdobia, ktorého udalosti však už predznamenávali blížiacu sa druhú svetovú vojnu. Pre strednú Európu boli kľúčovými udalosťami roku 1938 predovšetkým Anšlus a Mníchovský diktát.

Kým doteraz publikované práce československú krízu v roku 1938 zužovali najmä na sudetonemeckú alebo slovenskú otázku, toto dielo chce odbornú literatúru zaoberajúcu sa dejinami Československa v roku 1938 obohatiť o nový pohľad a skúma predovšetkým vplyv udalostí roku 1938 na maďarskú menšinu žijúcu v Československu a postoj maďarskej menšiny na Slovensku v tomto krízovom období. Autor sa však nepokúša všetky tieto aspekty skúmať vytrhnuté z historického kontextu prvej Československej republiky, ale v jej súvislostiach, pričom zároveň bilancuje aj prvé dve desaťročia dejín Maďarov na Slovensku.

Prvá kapitola prináša hodnotenie prvých dvoch desaťročí života maďarskej menšiny na Slovensku v období rokov 1919-1938. Zaoberá sa demografickými údajmi maďarskej menšiny, jej hospodárskymi a spoločenskými charakteristikami, kultúrnym životom, situáciou v oblasti školstva a dejinami jej každodenného života. Táto kapitola načrtáva charakteristické znaky národnostnej politiky československých vlád v medzivojnovom období, ako aj hlavné smery maďarskej politiky na Slovensku. Odhaľuje nám obraz spoločnosti, ktorého príslušníci sa stali občanmi Československa z donútenia, ktorí však, využívajúc výhody demokratického usporiadania prvej republiky, dokázali žiť relatívne plným životom: mohlo pôsobiť viacero ich politických strán, mali bohatú kultúrnu a mediálnu činnosť a s výnimkou vysokého školstva sa mohli vzdelávať vo svojom rodnom jazyku. Práca však nezamľčuje ani to, že toto spoločenstvo bolo v mnohých ohľadoch znevýhodnené a že úsilie pražských vlád o československý národný štát v ňom vyvolávali averziu, ktorá im bránila stoťoňiť sa s myšlienkou československého štátu.

Rok 1938 bol jubilejným 20. výročím vzniku Československej republiky, ale v dôsledku krízy republiky pretrvávajúcej od parlamentných volieb 1935 sa o oslavách nedalo vôbec hovoriť. Kríza mala rôzne dôvody, ačcie krajín zainteresovaných na zrušení Versailleského mierového systému, najmä Nemecka, ju spôsobovalo najmä neriešenie sudetonemeckej a slovenskej otázky. Predseda vlády Milan Hodža sa snažil nemeckú otázku eliminovať podporovaním neoaktivizmu aú prijatím Hlinkovej ľudovej strany do vlády – oboje bezúspešne.

Druhá kapitola monografie sa po náčrte príčin československej krízy zaoberá postojom dobovej maďarskej politiky na Slovensku. Rozoberá maďarský (od nemeckého výrazne slabší) neoaktivizmus, venuje sa ľavicovým maďarským hnutiam a napokon uvádza, s akými predstavami vstúpila zjednotená maďarská opozícia do jubilejného roku.

Tretia kapitola práce je venovaná komunálnym voľbám v roku 1938. Význam májových a júnových volieb spočíval v tom, že prekročili rámec komunálnej politiky a občanom umožnili zaujať stanovisko v otázke ich vzťahu k Československej republike. V tomto duchu pristupovala k Sudetonemeckej strany (SdP) voľby využiť na vytvorenie všemaďarskej jednoty, vládou čoraz menej podporovaní aktivisti sa snažili prípadným dobrým výsledkom potvrdiť svoju opodstatnenosť. Výsledok

volieb bol potvrdením Zjednotenej maďarskej strany, keďže získala takmer 80% hlasov maďarských voličov, čím dosiahla svoj najlepší výsledok v medzivojnovom období. Avšak Komunistická strana Československa, ktorá vo voľbách konaných v znamení národnej súdržnosti nedokázala voličov adekvátne osloviť, utrpela jednoznačnú porážku, a marginalizoval sa aj maďarský aktivizmus.

Jednou z najdôležitejších častí práce je štvrtá kapitola zaoberajúca sa národnostným štatútom. Venuje sa príčinám vytvorenia štatútu, rokovaniam o štatúte a Runcimanovej misii. Otázka národnostného štatútu bola nielen meradlom hodnôt dobovej československej politiky, ale aj postoja nemeckej a maďarskej menšiny. Hodžova vláda vystavená medzinárodnému tlaku videla v národnostnom štatúte poslednú možnosť riešenia sudetonemeckej otázky mierovými prostriedkami a v rámci Československa. Avšak SdP, ktorá sa stala vykonávatelkou Hitlerovej vôle, nemala záujem na dohode, ale využijúc oprávnené sťažnosti sudetonemeckého obyvateľstva chcela dosiahnuť zvýšenie politického napätia. A tak bol národnostný štatút, ktorý chcel skoncovať so zaužívanými predstavami o národnom štáte, a ktorý chcel menšinovú otázku riešiť na európskej úrovni, odsúdený na neúspech. Táto kapitola sa podrobne zaoberá postojom Zjednotenej maďarskej strany k štatútu. Naznačuje, že ZMS, ktorá dúfala v dlhodobé riešenie problémov maďarskej menšiny revíziou hraníc, bola v súlade s názorom Budapešti otvorená rokovať, a v štatúte videla príležitosť zlepšiť právne postavenie maďarskej menšiny. Starostlivo však dbala na to, aby sa vyhla akémukoľvek dohovoru, ktorý by posilnil platnosť aktuálnych štátnych hraníc a legitimizoval by ich. Keďže však pre Hodžovu vládu, ale aj pre Paríž a Londýn bola prvoradou otázkou sudetských Nemcov, ZMS nemohla zásadne zasiahnuť do tvorby štatútu. V skutočnosti dokázala na jednotlivé návrhy reagovať až dodatočne, pričom sa jej stanovisko neustále menilo a zaujímal čoraz radikálnejšiu pozíciu. Napokon sa najdôležitejším heslom maďarskej strany stal princíp rovnakého zaobchádzania, čiže to, aby sa aj na Maďarov vzťahovalo to isté, čo dosiahnu sudetskí Nemci.

Piata kapitola sa venuje dňom prípravy Mníchovskej zmluvy – obdobiu, ktoré spôsobilo významný zvrat aj v maďarskej politike na Slovensku. Totižto ZMS vidiac, že riešenie sudetonemeckej otázky smeruje k revízii hraníc, sa vo svojej deklarácii zo 17. septembra prvýkrát po dvadsiatich rokoch otvorene postavila za právo maďarskej menšiny na sebaurčenie a nepriamo aj za revíziu Trianonu. Maďarská strana však aj v týchto napätých dňoch zotrvala na pôde parlamentného politizovania a k tomu vyzývala aj maďarské obyvateľstvo. A práve vďaka tomu, ako aj rozvážnemu postoju maďarskej menšiny zostalo južné Slovensko aj v dňoch mníchovskej krízy pokojné a maďarskí záložníci splnili aj mobilizačný rozkaz.

Posledná rozsiahla kapitola pojednáva o udalostiach na južnom Slovensku v období medzi Mníchovským diktátom a prvou Viedenskou arbitrážou. Autor sa zaoberá zmenami, ktoré nastali v slovenskej vnútornej politike, rokovaniami medzi Slovenskom a Maďarskom o úprave hraníc a evakuačnými opatreniami slovenskej vlády. Základnou témou kapitoly je však postoj maďarského obyvateľstva na Slovensku v skúmanom období. Po Mníchovskom dohovore totiž Maďari žijúci na Slovensku dali sériou pokojných demonštrácií najavo, že chcú uplatniť svoje právo na sebaurčenie a žiadajú revíziu maďarsko-slovenskej hranice na etnickej báze. Vláda maďarské demonštrácie spočiatku tolerovala, neskôr však proti nim rázne zakročila a v južných okresoch vyhlásila stanné právo. A tak dni pred zrodom prvej Viedenskej arbitráže prebiehali v regióne síce v napätej atmosfére, ale bez násilností. Maďarské obyvateľstvo južného Slovenska prijalo Viedenskú arbitráž vytyčujúcu novú hranicu medzi Maďarskom a Slovenskom na etnickej báze s uspokojením a veľkou radosťou. Viedenským rozhodnutím sa pre maďarskú menšinu skončila jedna éra a začal sa nový letopočet. Skončil sa jeden rok prežitý v menšine.

Monografiu uzatvára súhrn výsledkov, chronológia udalostí roku 1938, texty niektorých významnejších dokumentov a register mien osôb a zemepisných názvov.

Preklad Anna Nagyová

ZUSAMMENFASSUNG

CHRONIK EINES KURZEN JAHRES

Die Ungarn in der Slowakei im Jahre 1938

Das Jahr 1938 hat sich nicht nur für mitteleuropäische Verhältnisse, sondern auch in einem gesamteuropäischen Kontext als ein historischer Meilenstein erwiesen. Es ist das letzte Friedensjahr der Zwischenkriegszeit gewesen, dessen Ereignisse bereits die Geschehen des nähernden Zweiten Weltkrieges vorahnen ließen. Aus einer mitteleuropäischen Perspektive waren die zwei Schlüsselmomente des Jahres 1938 zweifelsohne der Anschluss und das Münchner Abkommen.

Im Gegensatz zu den bisherigen wissenschaftlichen Arbeiten, die die Problematik der tschechoslowakischen Krise im Jahre 1938 vorzüglich auf die Fragen der sudetendeutschen oder slowakischen Probleme eingeschränkt hatten, möchte die vorliegende Studie die einschlägige Fachliteratur mit einem neuen Aspekt erweitern. Der Autor untersucht darin, welche Wirkungen die Geschehen des Jahres 1938 in der Tschechoslowakei auf die dort ansässigen Ungarn ausgeübt haben, und was für eine Haltung die betroffene ungarische Minderheit in jenen turbulenten Jahren eingenommen hat. All dies wird aber nicht aus der damaligen Geschichte der ersten Tschechoslowakischen Republik herausgegriffen und isoliert dargestellt, sondern gerade in deren Koordinaten eingebettet geschildert. Gleichzeitig wird eine Bilanz über die ersten zwanzig Jahre (zwischen 1919 und 1938) der ungarischen Minderheit gezogen. Das erste Kapitel wird der Schilderung der Bevölkerungsverhältnissen, der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Parameter, des kulturellen Lebens und der Bildungspolitik sowie der Geschichte des Alltagslebens gewidmet. Außerdem werden hier die charakteristischen Merkmale der in der Zwischenkriegszeit regierten tschechoslowakischen Kabinette und deren Politik bezüglich der Nationalitätenfrage skizziert. Gleichzeitig behandelt der Autor auch die wichtigsten Richtlinien des politischen Handelns der ungarischen Minderheit. Es entfaltet sich ein detailliertes Gesamtbild über die im Lande lebenden Ungarn, die zwangsläufig tschechoslowakische Staatsbürger geworden sind, die aber dank den demokratischen Verhältnissen der ersten Republik ein relativ vollwertiges öffentliches Leben führen durften. Die ungarische Minderheit durfte politische Parteien bilden, hatte ein reiches Kulturleben und vielfältige Pressetätigkeiten, und – von der Hochschulbildung abgesehen – hatten alle Ungarn das Recht auf Unterricht in ihrer Muttersprache gehabt. Es wird aber auch nicht verschwiegen, dass diese Gemeinschaft in vieler Hinsicht doch benachteiligt war, und die verschiedenen Maßnahmen der Prager Regierung im Sinne eines Nationalstaates betrachtete sie mit einer Aversion, die die Identifizierung der Ungarn mit den Ideen des tschechoslowakischen Staates nur verhindert hat.

1938 war das zwanzigste Jubiläumsjahr nach der Gründung der Tschechoslowakischen Republik, wegen der seit den Parlamentswahlen im Jahre 1935 andauernden permanenten Krise des Landes war aber von Feiern keine Rede. Die Ursachen der Krise verzweigten sich in viele Richtungen: das spürbare Erstarken Deutschlands, das im Abbau des Friedenssystems von Versailles stark interessiert war, genauso wie die ungelösten Probleme der sudetendeutschen

und der slowakischen Frage. Die Frage der Deutschen versuchte der Ministerpräsident Milan Hodža mit der Unterstützung des Jungaktivismus, die Problematik der Slowaken mit der Einbeziehung der Volkspartei von A. Hlinka in die Regierung zu eliminieren – beide von seinen Bestrebungen blieben erfolglos. Das zweite Kapitel der Monographie skizziert die verschiedenen möglichen Gründe der tschechoslowakischen Staatskrise, weiterhin befasst sich mit dem Verhalten der zeitgenössischen Politik der in der Slowakei lebenden Ungarn. Die Aspekte des ungarischen Jungaktivismus (der viel sich im Vergleich mit dem deutschen viel schwächer erwiesen hat) werden ebenfalls behandelt, genauso wie die ungarischen Linksbewegungen. Schließlich wird auch dargestellt, mit welchen Vorstellungen ging die vereinte ungarische Opposition in das Jubiläumsjahr.

Das dritte große Kapitel des Aufsatzes behandelt die Kommunalwahlen aus dem Jahre 1938. Die im Mai und Juni stattgefundenen Wahlen sind auch deshalb von großer Bedeutung, weil sie über Grenzen der Lokalpolitik hinausgewachsen sind, und sie boten den Staatsbürgern die Möglichkeit, ihrer eigenen Stellungname zu der Republik persönlich Ausdruck zu geben. Dementsprechend betrachtete die Gemeindewahlen auch die politische Führung der in der Slowakei lebenden Ungarn. Die aus der Opposition agierende Vereinigte Ungarische Partei (Egyesült Magyar Párt, EMP) folgte dem Beispiel der Sudetendeutschen Partei (SdP), und versuchte die Wahlen für das Erreichen einer gesamtungarischen Einheit auszunutzen. Die Aktivisten, die seitens der Regierung immer weniger Rückenwind erhielten, versuchten mit den angestrebten positiven Wahlergebnissen ihre eigene Daseinsberechtigung zu untermauern. Die Ergebnisse haben letztendlich die Vereinigte Ungarische Partei bestätigt, da sie 80 Prozent aller ungarischen Stimmen des Landes für sich erkämpft hatte und somit die erfolgreichsten Wahlergebnisse der Zwischenkriegszeit verbuchen konnte. Eine eindeutige Niederlage erlitt dabei die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei, die ihre potenziellen Wähler nicht richtig ansprechen konnte. Ähnlich hat sich auch die Bewegung des ungarischen Aktivismus marginalisiert.

Eines der wichtigsten Teile der Monographie stellt das vierte Kapitel dar, indem das Nationalitätenstatut näher behandelt wird. Der Autor geht dabei auf die Ursachen des Statuts, die darüber geführten Verhandlungen wie auch auf die Runciman-Mission ausführlich ein. Die Sache des Statuts war ein Wertmesser der damaligen tschechoslowakischen Politik, gleichzeitig aber auch des Verhaltens der deutschen und der ungarischen Minderheit. Für die von Ausland unter Druck gestellte Hodža-Regierung stellte das Nationalitätenstatut die letzte Möglichkeit dar, die Frage der Sudetendeutschen mit friedlichen Mitteln abzuschließen. Die SdP aber, die Hitlers Vorstellungen strikt gefolgt hatte, war in einer gegenseitigen Übereinstimmung nicht interessiert, stattdessen versuchte sie, immer wieder die Schaden und Unrechte der sudetendeutschen Bevölkerung zu thematisieren und zu betonen, die Spannung in der Politik weiter anzukurbeln. So war das Statut, das den nationalstaatlichen Einprägungen ein Ende machen und die Angelegenheit der Minderheiten auf einem gesamteuropäischen Niveau lösen wollte, von vorn an zum Scheitern verurteilt. Im Kapitel wird außerdem auch die Haltung der Vereinten Ungarischen Partei zu der Sache des Statuts näher geschildert. Die EMP, die die Lösung der Probleme der ungarischen Minderheit langfristig von einer Grenzrevision erhofft hatte, war – im Einklang mit den Anliegen von Budapest – bereit zu den Verhandlungen, und sah im Statut eine Möglichkeit auf die Verbesserung der Rechtsstellung der ungarischen Minderheit. Die Partei achtete aber bewusst darauf, dass sie jeglichen Vergleich, in dem die aktuellen Staatsgrenzen bzw. deren Legitimität gestärkt werden sollten, vermied. Die erstrangige und wichtigste Frage für die Hodža-Regierung sowie für Paris und London war aber nur die Problematik der

Sudetendeutschen – so konnte die EMP beim Verfassen des Statuts nicht wirklich zur Geltung kommen. Im Wesentlichen konnte die ungarische Partei auf die einzelnen Entwürfe immer nur nachträglich reagieren, wobei ihr Standpunkt sich fortdauernd geändert hat – und wurde in ihrer Forderungen allmählich immer radikaler. Schließlich ist zur wichtigsten Devise der Partei das Prinzip der gleichen Behandlung geworden, d. h. der Grundsatz, dass die Errungenschaften der sudetendeutschen Minderheit auch bezüglich der Ungarn gültig sein sollten.

Im fünften Kapitel widmet sich der Autor jenen Tagen unmittelbar vor dem Münchner Abkommen, die auch für die ungarische Politik der Slowakei eine Wende bedeuteten. Die EMP nämlich, nachdem sie eingesehen hatte, dass die Problematik der Sudetendeutschen in die Richtung einer möglichen Grenzrevision zeigt, setzte sich in ihrem Beschluss von 17. September zu erstem Mal nach zwanzig Jahren offen für ihren Selbstverwaltungsrechten und indirekt auch neben der Revision des Friedensvertrags von Trianon ein.

Die ungarische Partei verblieb aber auch in diesen turbulenten Tagen auf dem Boden der nüchternen parlamentarischen Politik, und darum bat sie auch die Bevölkerung. Diesen Umständen sowie dem bedachtsamen Verhalten der ungarischen Minderheit ist es zu verdanken, dass die Region auch in diesen schwierigen Zeiten ruhig verblieb, die stellungspflichtigen Ungarn folgten sogar den Mobilisierungsbefehlen.

Das letzte große Kapitel behandelt die Ereignisse in der Südslowakei im Zeitraum zwischen der Münchner Arbitrage und dem Ersten Wiener Beschluss. Der Autor widmet sich den Veränderungen in der slowakischen Innenpolitik, den Verhandlungen zwischen Ungarn und der Slowakei bezüglich der Grenzrevision, weiterhin den Evakuierungsmaßnahmen der slowakischen Regierung. Das Grundgerüst dieses Kapitels stellt aber die Schilderung dessen, wie sich die ungarische Bevölkerung der Slowakei im behandelten Zeitabschnitt verhielt, dar. Nach dem Münchner Abkommen haben die in der Slowakei ansässigen Ungarn nämlich in einer Reihe von friedlichen Demonstrationen gezeigt, dass sie ihre Selbstverwaltungsrechte zur Geltung bringen möchten, und dass sie sich eine auf ethnischen Prinzipien ruhende Revision der slowakisch-ungarischen Grenzen wünschen. Die Regierung hatte diese Proteste anfänglich noch toleriert, später trat sie dagegen aber tatkräftig auf: in den südlichen Bezirken wurde sogar das Standrecht verhängt. Die Zeit unmittelbar vor dem Ersten Wiener Beschluss verging in der Region also in einer angespannten Atmosphäre, die aber keine Gewalttätigkeiten mit sich brachte.

Die ungarische Bevölkerung in der Südslowakei hat die Entstehung der neu gezogenen, nach ethnischen Prinzipien revidierten Grenzlinien zwischen Ungarn und der Slowakei mit großer Freude und Zufriedenheit wahrgenommen. In ihrer Auffassung hatte nun eine neue Zeitrechnung begonnen – die Zeiten des Lebens in einer Minderheit waren nun ein abgeschlossenes Kapitel.

Die Monographie schließt mit einer Zusammenfassung der Forschungsergebnisse, außerdem eine Chronologie des Jahres 1938, folgend von einigen wichtigeren Dokumenten aus der Betroffenen Zeit sowie von einem Personen – und Ortsregister.

Übersetzt von Máté Csanda

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
931 01 Šamorín
Parková 4

WEB: www.foruminst.sk
E-mail: foruminst@foruminst.sk

Simon Attila

Egy rövid esztendő krónikája
A szlovákiai magyarok 1938-ban
NOSTRA TEMPORA, 16.

Első kiadás

Felelős kiadó: Tóth Károly

Sorozatszerkesztő: Tóth Károly

Felelős szerkesztő: Csanda Gábor

Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár

Nyomta: Expresprint, s.r.o., Partizánske

Kiadta: Fórum Kisebbségkutató Intézet,
Somorja, 2010

Attila Simon

Kronika jedného krátkeho roku
Maďari na Slovensku v roku 1938
medzi dvoma svetovými vojnami
NOSTRA TEMPORA, 16.

Prvé vydanie

Zodpovedný: Károly Tóth

Redaktor edície: Károly Tóth

Zodpovedný redaktor: Gábor Csanda

Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography, s.r.o., Nové Zámky

Tlač: Expresprint, s.r.o., Partizánske

Vydal: Fórum inštitút pre výskum menšín,
Šamorín, 2010

ISBN 978-80-89249-42-8